

R. 136.602

Economia agrària i societat rural al País Valencià
(1914-1923): de les dimensions de la crisi a la resposta
dels obrers del camp.

Tesi Doctoral presentada per
Joan del Alcàzar i Garrido.

Dirigida pel Dr. D. Pedro Ruiz Torres.

Departament d'Història Contemporània de la Universitat de
València (Estudi General), 1987.

UMI Number: U607411

All rights reserved

INFORMATION TO ALL USERS

The quality of this reproduction is dependent upon the quality of the copy submitted.

In the unlikely event that the author did not send a complete manuscript and there are missing pages, these will be noted. Also, if material had to be removed, a note will indicate the deletion.

UMI U607411

Published by ProQuest LLC 2014. Copyright in the Dissertation held by the Author.
Microform Edition © ProQuest LLC.

All rights reserved. This work is protected against
unauthorized copying under Title 17, United States Code.

ProQuest LLC
789 East Eisenhower Parkway
P.O. Box 1346
Ann Arbor, MI 48106-1346

1957-1961
- 1960-1961

b 1372034x

i 1581838x

OB 0000966579

D.966545
L.966579

A Isabel i a Hèctor,
per tot.

Em cada esquina un amigo
Em cada rosto igualdade
Grândola, vila morena
Terra da fraternidade.

José Afonso.

TAULA

1.- INTRODUCCIO. ORDENACIO DEL TREBALL I METODE.	10
--	----

I.-LES VESPRES

2.- LES COMARQUES CENTRALS DEL PAIS EN LES VESPRES DE LA GUERRA EUROPEA.	42
2.1.- Trets per a un breu esboç social.	48
2.2.- L'organització política.	52
2.3.- Condicions de vida i de treball.	55
2.4.- Cultura i ensenyament.	61
2.5.- El problema de l'analfabetisme.	70
NOTES Cap. 2.-	80

II.- LA CRISI.

3.- LA CRISI: LES RAONS I LA INCIDENCIA.	86
3.1.- L'avenç d'una agricultura competitiva.	107
3.2.- La terra: el problema de la propietat.	117
3.3.- El regadiu valencià.	149
3.4.- Producció, rendiments i beneficis de la terra.	168
3.5.- Un indicador comercial: la xarxa viària.	199
3.6.- El comerç marítim valencià.	227
3.6.1.- El moviment de vaixells.	230
3.6.2.- El comerç exterior.	256
3.6.3.- El comerç de cabotatge.	289
NOTES Cap. 3.	304

III.- LA VIDA.

4.- VIDA OBRERA I QUOTIDIANITAT PÚBLICA.	329
4.1.- La renda salarial.	331

4.2.- Els preus dels productes bàsics.	351
4.3.- Relacions socials i problemàtica salarial.	360
4.4.- Les despeses de la família obrera.	386
4.5.- La dona camperola valenciana.	398
4.6.- L'emigració com a eixida personal a la crisi.	410
4.7.- Els obrers forasters. Un cas del seu comportament: l'arròs.	415
NOTES Cap. 4.-	428

IV.- LA LLUITA.

5.- L'ÈPOCA DELS AVALOTS.	444
5.1.- La conjuntura valenciana.	447
5.1.1.- Anys de treva?	454
5.1.2.- La situació política.	464
5.1.3.- La influència de la Revolució Russa.	468
5.2.- La rebel·lia, com a únic camí.	476
5.2.1.- Les factures de la guerra.	482
5.2.2.- Els anys de la violència explícita.	509
NOTES Cap. 5.	529

6.- CONCLUSIONS.	546
7.- BIBLIOGRAFIA.	569
8.- FONTS UTILITZADES.	590
9.- INDEX DE QUADRES	595
10.- INDEX DE GRAFICS	602
11.- ANEXE DOCUMENTAL.	606

1.- INTRODUCCIÓ. ORDENACIÓ DEL TREBALL I MÈTODE

1.- Introducció.

I.- INTRODUCCIÓ.

En la Tesi Doctoral que presentem, hi ha tot un grapat d'intencions. Unes de científiques i ideològiques, d'altres més aviat professionals i, àdhuc, administratives.

Les segones són ben fàcils d'imaginar i, per tant, no hi farem menció. Les primeres, però, són bastant més complicades perquè n'hi ha de fonamentals i de secundàries. Parlem-ne.

Des de l'aprenentatge de l'ofici d'historiador professional, ens preocupa especialment el coneixement d'allò que sovint se'ns ha aparegut com l'altra cara de la Història, així, amb majúscula. El que volem dir es troba magníficament explicat per Bertolt Brecht en aquell poema que titulava **Preguntes d'un obrer davant un llibre** (1).

La aparentment ingènua pregunta que l'obrer brechtià es formulava davant l'afirmació **Cèsar va vencer els gals**, ens va colpir fa ja vora de quinze anys. Efectivament, **no duia ni tan sols un cuiner?**

D'altra banda, la segona gran qüestió, la segona d'aquelles intencions fonamentals, està lligada al per què de l'ofici d'historiador. Al nostre parer l'eix de la nostra preocupació està en correspondència amb la dura crítica de Jean Chesneaux quan, en referir-se a un sector del col·lectiu dels professionals de la història, diu:

"Estan convencidos sinceramente de que el marxismo es un instrumento de análisis de la sociedad que permite alcanzar el rigor científico. Pero, para ellos, basta con hacer avanzar las 'investigaciones históricas' fundadas en los principios marxistas; porque aceptan a la vez las reglas de la institución burguesa: especialización, técnica, productivismo, jerarquía. Disocian la capacidad del marxismo para interpretar científicamente el mundo

1.- Introducció.

incluido su pasado, y su finalidad primera: cambiar el mundo" (2).

Així, doncs, s'entendrà que aquestes dues qüestions plantejades es puguen concretar en un interès per la història de les classes populars i, d'altra banda, per la validesa de la funció social de l'ofici d'historiador.

Segons deia Gramsci, la unitat històrica de les classes dirigents es produeix a l'Estat, i la història d'aquestes classes és fonamentalment la història dels Estats i dels grups d'Estats.

Les classes subalternes, però, per definició, no s'han unificat i no podran unificar-se mentre no esdevindran Estat. La seua història, per tant, està embarriolada amb la de la societat civil; és una funció disgregada i discontinua de la història de la societat civil i, a través d'ella, de la història dels Estats o grups d'Estats.

La història de les classes subalternes és, doncs, necessàriament disgregada i episòdica. No hi ha dubte que en l'activitat històrica d'aquests grups hi ha una tendència a la unificació, tot i que siga només fraccionària. Aquesta tendència, no gensmenys, es trenca constantment per les iniciatives de les classes dirigents i, per tant, sols és possible fer evident la seua existència quan s'ha consumat un cicle històric, i sempre que aquella conclusió haja estat un èxit. Els grups subalterns pateixen en tot moment la iniciativa dels dominants, fins i tot quan es rebel·len i s'aixequen. En realitat, àdhuc quan sembla que han obtingut la victòria, les classes subalternes es troben en una situació d'alarma defensiva.

Per això, adverteix Gramsci, tot indici d'iniciativa autònoma dels grups subalterns esdevé d'un indubtable valor per als historiadors. D'aquesta realitat es desprèn que aquest tipus d'història no pot ésser tractada més que monogràficament, i, per tant, cada monografia exigeix un cúmul de materials sovint difícils de trobar (3).

1.- Introducció.

Coincidim amb el teòric italià en la preocupació per allò que diríem -si és que la formulació esdevé acceptable- la història de les classes populars.

Al fil del segon gran problema d'entre els que plantejàvem al principi, és just reconèixer la nostra identificació amb Josep Fontana quan planteja la necessitat de començar a construir, alhora, la nova història i un projecte social superador de l'actual realitat. I per què això?. Doncs, perquè, a hores d'ara sembla indiscutible que les promeses de progrés i felicitat que va fer el capitalisme no sols no s'han complert, sinó que és palès que mai no es compliran.

Malauradament, és cert que sembla no existir un projecte alternatiu a aquesta societat actual, d'aquí que hàgem de plantejar-nos necessàriament la seua construcció. En aquesta tasca, ineludiblement hauran de col·laborar-hi els historiadors.

Tot ho haurem de fer ensems. Haurem d'encetar alhora la nova història i el nou projecte social, i això, ho hem de fer partint de la realitat present. Som d'acord amb el professor Fontana que de partida haurem de refer la nostra forma d'entendre l'ascens del capitalisme com un progrés, per veure'l com el desenvolupament d'una nova forma d'explotació. Haurem de reprendre alternatives abans considerades com a utòpiques o inviàbles, per de rescatar-hi el que poguessen tenir de positives. Haurem de tenir en compte que la línia del passat que projectem cap al futur ha d'apuntar a una societat que ens acoste a l'ideal d'una societat igualitària, en què s'hagen eliminat totes les formes d'explotació de l'home (4).

En definitiva, el nostre objectiu està magistralment definit per Eric Hobsbawm quan diu:

"Per a molts de nosaltres, l'objectiu últim de la nostra feina és la creació d'un món en el qual els treballadors puguin fer-se la pròpia vida i la pròpia història, en comptes

1.- Introducció.

de deixar que els les facin d'altres, incloent-hi els universitaris" (5).

Dissortadament, els resultats de les investigacions dels historiadors no solen gaudir del ressò popular que de vegades ens agradaria. Sabem que és molt difícil incidir una mica més enllà dels estrets marcs acadèmics, i, en aquests, tampoc no gaire. De vegades, però, aquesta manca de penetració social vol ésser suplida amb bones dosis de voluntarisme per la nostra part. Molts de nosaltres esperem que les coses canvien; que la investigació no quede reclosa als reduïts espais universitaris. De tota manera, ja ho deia fa uns quants anys Francesc Pi de la Serra quan cantava "si les coses no canvien continuaré passejant; això deia el meu besavi, i es va morir caminant" (6).

Es clar que molt del que diem té un important component de voluntarisme, però també en té d'illusió. Si no en tenim als trenta anys, quan l'haurém de tenir?

El fonament d'aquestes darreres manifestacions està íntimament lligat a la concepció del treball que ara presentem. Després de tan ambiciosos (utòpiques?) aspiracions, ¿quin resultat assolirem en la nostra investigació?. Doncs el primer que caldrà es que coneguem la valoració que mereix als especialistes, què en pensa la professió. En el cas d'aquesta, com en el de totes les Tesis Doctorals, el Tribunal haurà de jutjar-la.

Més enllà d'aquells enunciats intencionals, ¿què és el que presentem a les pàgines que vindran?. No hi sobran unes paraules.

Afirma Umberto Eco en un llibre força conegut que, a l'hora d'escometre la realització d'un treball d'investigació, el primer que s'ha de fer és redactar-ne l'índex. El resultat final de l'estudi pot ser que no s'assemble en absolut a aquell per al qual havíem elaborat l'ossada; és ben cert però -vé a dir Eco-, que sempre serà una modificació, sensible alteració o canvi substancial d'aquell primer que havíem realitzat. En conclusió, cal que

1.- Introducció.

fem aqueix primer index, perquè -som fidels a l'assagista italià- el que no existeix no es pot reformar.

Doncs bé, quelcom de semblant ens ha passat. Hi ha hagut, quasibé a pesar nostre, allò que déiem un canvi substancial entre el projecte de fa uns anys, i els centenars de fulls mecanografiats que avui tenim a la taula. I el lector ha de conèixer les raons que han provocat el canvi.

Aquest estudi estava concebut com un treball sobre la classe obrera agrícola valenciana; és a dir, ens interessava abordar la realitat social d'un col·lectiu de treballadors en una conjuntura molt específica: els anys de la I Guerra Mundial i següents.

Des d'aquesta base de partida, ens plantejàvem analitzar les repercussions que, sobre els jornaleros de les comarques centrals del País Valencià, va tenir l'ensorrament del comerç agrícola d'exportació arran l'inici de la Guerra Gran.

Prompte varen començar a sorgir-hi problemes. Els pocs treballs realitzats sobre el període, al nostre parer, no contestaven molts dels interrogants que en un principi, gairebé sense formulació morfològica concreta, ens preocupaven. La bibliografia seleccionada no hi portava un volum suficient d'informació per permetre la caracterització correcta de la conjuntura històrica en què s'inseria el nostre estudi sobre els obrers del camp.

¿Què hi havia darrere l'afirmació bastant generalitzada de l'enfonsament del comerç exportador de **Levante** (si és que algú sap que és **Levante**)?; pel que pertoca al País Valencià, fins a quin punt es produïa una crisi d'importància?; afectava algun producte, a més de la taronja?; com i fins a on?.

Aquestes i altres qüestions directament lligades amb les conseqüències de l'esclat bèl·lic es convertiren en preocupacions. Això eren, però, problemes de caire econòmic més aviat.

I els homes i les dones, com s'adaptaren a aqueixa eco-

1.- Introducció.

nomia força alterada?; qui hauria de pagar la crisi?; què passà amb el nivell de vida dels obrers?; com eren les condicions de vida i treball de les famílies obreres del camp valencià?.

Davant d'aquest rosari de temes/preguntes la bibliografia existent -tot i que és molt respectable- no ens donava suficient informació. Vet aquí com gairebé sense adonar-nos-en, ens vàrem sorprendre en la realització d'avoridíssims i molt llargs càlculs que ens consumien hores senceres. L'agricultura, el comerç, el transport, els salaris, els preus... tot ens interessava.

Aleshores, decidírem cenyir-nos a un espai geogràfic que no fos ni tan ampli ni tan divers com el País. Ens calia delimitar la zona d'estudi. Tot i això, èrem ben conscients del perill de caure en el que Ignasi Terradas qualifica com l'error metonímic (7) -prendre la part pel tot, que en diu-, i pensar que al País passava el que ocorria a aquesta zona.

Amb aquesta prevenció, decidírem centrar-nos en les comarques centrals del País, des del Camp de Morvedre a la Safor, i més aviat les litorals que no pas les interiors.

Potser el lector ja haurà esbrinat que el nostre interès era el de realitzar un treball enquadrable dins allò que coneixem com la **història local**. Més endavant veurem el perquè d'aquesta identificació; centrem-nos ara en la justificació, en l'explicació dels motius que ens han menat a escometre un estudi d'història local.

En sintonia amb el que hem dit adés sobre l'ofici d'historiador, s'ha d'entendre quina és la nostra concepció d'un dels papers primaris, sinó el primer, que ha de jugar la història: l'ensenyament.

Fem nostres en aquest punt les paraules que pronuncià Josep Fontana a Girona en novembre de 1984. Hi deia el professor Fontana que explicar la història parlant sols dels grans corrents universals, sense referències més properes, aprofita de ben poca cosa per entendre la realitat que ens envolta.

1.- Introducció.

Al seu parer, "combinar aquest enfocament més ampli amb un joc de referències més a la vora té la virtut de fer més immediat i comprensible allò que, altrament, podria restar com a un mer coneixement llibresc: com a paraules i conceptes emmagatzemats en la memòria, que no enriqueix la comprensió del món d'aquells als quals s'obliga a aprendre'ls" (8).

No s'escapa aquí, però, la validesa de la història local. Aquesta mena de treballs s'han revelat darrerament com una necessitat per assolir una interpretació més completa de la història general del nostre País.

Es clar que -i això, hem d'entendre-ho bé- no es tracta de fer una **història patriòtica**. A les mateixes xerrades gironines, Enric Ucelay da Cal ens posava advertia d'aquest perill que està a l'aguait de la història local. En aquest sentit, al ludint a la realitat actual catalana, Ucelay deia que "la temptació de passar de 'fer País', comentant una realitat local, a fer història patriòtica és, doncs, molt gran a Catalunya, i amb un cost amagat, que és el de fer poques preguntes (que és a la fi tota 'Història Nacional', on el que interessa és donar respostes, no fer preguntes)" (9).

La història local que proposem té dues balises entre les quals situar-se. La primera és la d'intentar realitzar història general a petita escala, és a dir, la reproducció en menut d'una història general clàssica. La segona és la que entenem com a **història localista**, aquella que, amb la contundència que el caracteritza, defineix Andreu Mayayo com "una plasmació del típic xovinisme d'una comunitat respecte a la veïna, al servei del poder 'establert' -polític, econòmic o acadèmic-, respectuosa amb la mitologia general. En fi, d'un interès que no s'eleva més enllà de l'alçada del campanar de l'església local i d'un ús onanístic" (10).

Tractem, doncs, de realitzar una història local que no siga ni història general en xicotet, ni història localista. El nostre desig és el de comprendre localment "el que esdevé, o pot, o sembla esdevenir a través d'una societat, un país, una cultura, un món (11); o dit altrament, entenem la història local com "un passatge de la comprensió que va i vé

1.- Introducció.

de la història general" (12).

En aquesta línia, assumim completament la idea d'Ignasi Terradas que qualsevol història local que no amplia el nostre coneixement dels corrents generals, siga com a excepció o com a comprovació, no ens interessa (13). El nostre objectiu consisteix, doncs, a realitzar un tipus d'història que analitza i relaciona tots els fenòmens estructurals i sobreestructurals amb la vida quotidiana dels protagonistes de la història: els homes i les dones (14).

Amb tots aquests pressupostos, aquells dels que parlem des d'el principi, hem construït el nostre treball d'investigació. La mesura en què ho haurem aconseguit, o ho aconseguirem, el temps i els lectors hauran de jutjar-ho.

Parlem ara més expressament del contingut de les pàgines que vindran, del que hem realitzat com a investigació. Unes paraules abans, però, sobre la situació de la bibliografia existent.

El tema de la influència i les repercussions de la I Guerra Mundial no és allò que diríem verge en la historiografia valenciana. Hi ha treballs que se n'han ocupat, tot i que amb no excessiva profunditat. Cal, però, exceptuar-hi els estudis realitzats pel professor Vicent Soler, estudis que, a més d'haver constituït una bona part de la seua Tesi Doctoral, han cristal·litzat en algunes publicacions d'indubtable interès, de les quals potser la més important va resultar el seu llibre **Guerra i expansió industrial al País Valencià (1914-1923)** (15), publicat el 1984. Malgrat que la seua data d'edició és posterior a l'inici de la nostra faena investigadora sobre el tema, hem de dir que la seua aparició no sols no va perjudicar la nostra línia de recerca, sinó que, contràriament, ens reafirmà en el desig de treballar en les repercussions que el conflicte bèl·lic europeu va tenir sobre l'agricultura valenciana.

Coneixiem ja, és obvi, les publicacions existents dalt o baix connectades amb el tema. Alfons Cucó, J.A. Lacomba, Fer-

1.- Introducció.

randa Romeu i el mateix Vicent Soler havien investigat sobre el particular. La majoria dels resultats de les indagacions havien vist la llum de la publicació en forma d'articles, si bé són coneguts un parell de llibres, no gaire extensos, dels professors Cucó i Lacomba. Quasibé tots els treballs, però, tenien una data de publicació prou llunyana al començament de la nostra Tesi. També aquesta vegada, de bell nou, Vicent Soler ens avançava amb un breu article aparegut a la revista **Agricultura y Sociedad** (16).

Novament aquest treball de Soler ens aprofità, aquesta vegada des del principi, ja que, a més de traçar-nos una certa visió panoràmica -i per tant, lògicament, poc profunda- de la influència de la Guerra en el sector primari, hi va fer ben paleses algunes de les qüestions més problemàtiques amb què ens hauríem d'enfrontar tot seguit. Possiblement la primera i més important era -ja hi hem al·ludit- la necessàriament generalitzadora ullada donada a tot el País Valencià en una conjuntura tan complexa i difícil. Aquest estudi, presentat amb les dimensions d'un article, amb els subsegüents problemes d'espai, donava una -a parer nostre- insuficient explicació al ventall de preguntes que nosaltres ens formulàvem sobre el tema.

L'evident acceptació de moltes de les aportacions del professor Ramon Garrabou, respecte de la necessitat de considerar l'existència del que ell anomenà **les agricultures valencianes**, ens va conduir al convenciment que calia fer el treball accentuant l'interès per allò que ens era més pròxim, àdhuc vitalment. És a dir, ens vàrem decantar per treballar sobre aquest sector primari, dinàmic i emprenedor, que, ja en la dècada dels deu, era imperant a les comarques centrals de litoral del nostre País.

Es clar que hi havia tot un grapat de raons per arribar a aquesta conclusió. Algunes són obvies i no cal que ens hi referim. D'altres formen part de complexos mecanismes mentals de l'autor i, per això mateix, seria difícil d'entrar a la seua anàlisi. A més, el seu caràcter anecdòtic ens eximeix del compromís la necessitat de tipus acadèmic d'exposar-ho per escrit. Aquestes motivacions subjectives, que caldria lligar amb el per què de l'ofici d'historiador, ens conduïen

1.- Introducció.

-i això sí que és més important- a plantejar-nos l'anàlisi d'aquelles repercussions de l'anomenada Guerra Gran, però no des de la perspectiva de l'historiador de l'economia o de la de l'economista historiador, sinó des del punt de vista d'aquell que es preocupa més de la societat que no pas de les xifres macroeconòmiques, més de la vida dels homes i les dones, de l'home en societat, que no pas dels grans trets de l'economia. En conclusió, aquelles qüestions personals, gairebé intimes, ens orientaven a centrar el nostre estudi sobre el món camperol o, millor, sobre els sectors socials més febles d'aquest món, és a dir, els jornalers, els petits arrendataris i els petits propietaris de la franja costera del nostre País.

La nostra intenció era investigar com i amb quina intensitat havia afectat la crisi agrícola encetada en sincronia amb la Guerra, els sectors més deprimits d'allò que en principi podríem denominar "el camperolat". En un segon gran pas hauríem de plantejar-nos quina fou la resposta d'aquests sectors davant la ferotge agressió del sistema en la feixuga conjuntura oberta en l'estiu de 1914.

és clar que el primer pas que vàrem donar consistí a recollir tot el material bibliogràfic útil a la investigació. Ja hem al·ludit a una bona part dels historiadors que havien publicat treballs sobre el problema historiogràfic que ens preocupava. Cal, creiem, fer referència a la informació que hi aportava el material fins a aleshores publicat.

Centrant-nos en el capítol de la producció agrària, vàrem fer una mena de plantejament globalitzador. El vi, el producte més important quant a exportacions fins a l'eclosió tarongera de la dècada dels vint, no va viure precisament una conjuntura favorable durant la guerra europea. Amb problemes en el comerç exterior, el vi valencià, així com el català o el de la Manxa castellana, no troba eixida en un difícil i complicat mercat exterior, sempre amb problemes de transport. Més difícil s'esdevindrà la situació quan als darrers dies de 1917 França tancarà les seues portes als vins procedents d'Espanya. Com diu Soler "a partir de ese momento la economía de guerra francesa obliga al intervencionismo estatal más

1.- Introducció.

profundo y esto explicaria como la tendencia francesa se dirige a los comerciantes madrileños -cercanos a la Administración- para cerrar tratos. Los exportadores 'periféricos' protestarán airadamente" (17).

La situació depressiva es veurà alleugerada amb la fi de la conflagració, però, aviat, aquesta petita recuperació es veurà trencada o, més aviat, esmicolada. Cap a 1921 es pot llegir a la **Revista de Economia y Hacienda** que "la producció vitícola espanyola està atravesando hoy la crisis más aguda que se ha conocido en muchisimos años, porque, en virtud de las disposiciones adoptadas por Francia y Noruega, y recientemente por Inglaterra, nuestro mercado extranjero de vinos queda casi extinguido" (18). Les causes d'aquest desastre eren, per a Pascual Carrión, l'adulteració dels vins, els impostos que en dificultaven la comercialització, la competència dels alcohols industrials, els coneguts problemes dels transports, la inexistència de tractats comercials favorables i la dificultat creditícia amb què ensopegaven els productors i els comerciants.

Pel que fa a la taronja, no més encetada la guerra es va perdre el mercat alemany, amb la qual cosa tota la capacitat per marcar els preus restava en mans d'Anglaterra. A la zona productora de La Plana, la taronja va passar, al camp, de les 10-12 pessetes a les 2 pessetes el miliari. A més, els nòlits resultaven molt cars per a la conjuntura que es viu, i els ferrocarrils entropessen amb el greu entrebanc que significa l'absència de vagons a la frontera francesa. En aquestes circumstàncies, quan la taronja aconseguia d'arribar al mercat britànic els preus eren força elevats, però els únics beneficiats eren els intermediaris.

Pensem que cal fer ara un incís, ja que convindrà d'anar tenint ben present des del principi que una cosa són les grans xifres de les tones exportades i dels preus que assoleixen distints productes, i un altra la situació interna del País pel que fa a les repercussions socials de l'eixida més o menys favorable de qualsevol producte cap als mercats exteriors. El que volem dir és que, malgrat que en principi s'evidencien dues situacions ben diferenciades quant a la

1.- Introducció.

marxa del negoci de la taronja als mercats europeus, no existeix aquesta dissemblança a ulls dels treballadors del camp valencià. Ells foren sempre els més perjudicats, ja que, quan el negoci anava bé, els guanys eren per als intermediaris; quan anaven mal, però, la taronja romania als arbres, els propietaris perdien la collita i els collidors els jornals.

Una certa millora enregistrada amb l'acabament de la guerra, es veurà truncada per l'abandó que patiren els camps durant els anys del conflicte. En paraules de Vicent Soler, "la producció empeora, tanto cuantitativamente como cualitativamente, debido al abandono de los árboles en los pasados años, dado el bajo rendimiento" (19).

El tercer gran producte, la pansa, -fruit produït gairebé a la Marina Alta i a la Marina Baixa-, ja prou afectat, tant per la filoxera de principis de segle, com per la competència de la pansa de Grècia i Turquia, rebrà un colp quasi mortal amb la prohibició, que decretà el govern anglès, que entrés al mercat britànic en iniciar-se la guerra. Després de la signatura de la pau de Versalles, la pansa viurà una certa recuperació que arribarà fins a mitjans de la dècada dels vint, moment en què la crisi que s'abatrà sobre el sector serà definitiva.

Altres productes del camp valencià -la creïlla, la ceba, la tomaca, totes tres amb interessants xifres de tones exportades fins a 1913-, veuran com, tant la situació per la qual travessa Europa, i també Espanya, com per la inflació reglamentista dels governs de Madrid, afecten molt directament el desenvolupament exportador d'aquests tres productes.

Com veurem més endavant, la incidència social de la bona o la deficient comercialització exterior d'aquests productes, afectarà molt més unes zones que no d'altres. Lògicament, a la franja de comarques costaneres, des de la Plana a la Safor, amb la inclusió de Camp de Túria, cebes, tomaques i creïlles, hi tenien un pes fonamental, molt superior al que havien assolit a d'altres zones del País. Conseqüentment, la incidència social del millor o del pitjor funcionament als mercats estrangers d'aquests productes, serà un factor a

1.- Introducció.

tenir molt en compte a l'hora d'estudiar les repercussions socials de la Guerra a les comarques centrals del País.

Finalment, cal que ens referim a l'únic producte agrícola valencià que durant aquests anys va gaudir d'una relativament bona situació, tant més bona com més la comparem a la dels altres productes ja al·ludits. L'arròs va patir, ja des d'el moment de l'esclat de la guerra, els estira-i-arronsa entre l'Administració central i els sectors polítics i econòmics lligats a la producció i a la comercialització arrossera.

Amb tot, amb les prohibicions i els permisos a l'exportació, amb el frau i el contraban, l'arròs, com a producte, fou indubtablement el que va viure uns bons anys, els quals acabaran amb l'entrada en competència de l'arròs italià a partir de 1919. Com ja hem dit en parlar d'altres productes, però, no es pot oblidar que una cosa és la marxa de la corva exportadora, amb uns beneficis que creixen simètricament, i un altra és el repartiment d'aquests beneficis i, encara més, la recepció social d'una bona campanya exportadora. Som on érem en parlar de la taronja; els jornalers, arrendataris i petits propietaris patien els daltabaixos del sector, sofrien la major o menor obertura de l'aixeta exportadora que en fes el govern de Madrid. Però, no se'n beneficiaven; no podien beneficiar-se'n, almenys en la mesura en què ho feien els intermediaris o els grans productors, del contraban; en suma, del frau a les disposicions governamentals. Més clar, jornalers i petits productors patien salaris i contractacions, preus i beneficis, en consonància amb la seua petita capacitat per modificar la situació, obligats a vendre la seua força de treball i les seues migrades produccions no quan calia, sinó quan tocava.

Tornant al llibre de Vicent Soler (20), entenem que ja el títol adverteix de la preocupació fonamental de l'autor. Es tracta de veure, d'analitzar, l'expansió -i també la regressió, quan escau- de la indústria valenciana al caliu de la guerra que enfronta els distints països aliats amb els dels Imperis Centrals. Malgrat això, hi ha al llibre dos capítols força interessants per a nosaltres, com ara aquell

1.- Introducció.

en què es fa referència al cicle econòmic valencià, i un altre -i així es titula- **la qüestió de les subsistències.**

Al primer, molt breument, Soler, que ha començat el llibre -amb frase afortunada- afirmant que la guerra va descobrir als valencians els forts lligams que els unien a Europa, quantifica la inscripció de societats al Registre Mercantil. Alhora que utilitza aquest indicador com a descobridor del vertader ambient econòmic del País, s'enfronta amb el que ell denomina la **maduració empresarial** mitjançant l'anàlisi de les societats creades, ja foren comanditàries, col·lectives, anònimes o limitades. Després d'aquest esforç, l'autor llança la seua hipòtesi, la qual, com ell diu, "assenyalaria un procés expansiu de la preguerra que queda sotmès a noves tibantors mercadològiques durant el conflicte bèl·lic proporcionant-li un nou caire d'expansió accelerada. Coexistiren, doncs, dues tendències: una emmarcada en l'augment relatiu d'iniciatives de règim anònim, que suposaria una modernització, jurídica empresarial i l'altra, que es referiria a l'eixamplament general del procés iniciat en la preguerra. Ambdues perfectament compatibles i, fins i tot, complementàries en una conjuntura que exigiria una resposta nova i ambiciosa per part de l'oferta de molts béns manufacturats" (21).

Igualment, els índexs salarials i la marxa dels graus de conflictivitat obrera, són uns altres indicadors que emprà -tot i que bastant esquemàticament- el professor Soler per **dissenyar el perfil del cicle.** Després d'aquestes anàlisis, hom dirà que, llevat d'un curt preàmbul d'adaptació -que anirà de l'agost de 1914 a inicis de 1915-, la indústria valenciana viurà un procés expansiu que es mantindrà fins a 1920.

La signatura de la pau significarà, però, un canvi radical de les expectatives. "No és moment d'entrar en detalls -diu Vicent Soler, i també nosaltres- però seria bó d'avançar ja la incapacitat institucional per fer front a les noves circumstàncies del comerç internacional tot retornant al bilateralisme més acartonat. La dinàmica de la indústria valenciana difícilment podia continuar el mateix ritme tot

1.- Introducció.

reduint-se a l'anèmic mercat interior espanyol" (22).

Parlàvem adés de l'altra part del llibre especialment interessant, la que feia referència a la problemàtica de l'abastiment, altrament dit, en paraules d'aleshores, la **qüestió de les subsistències**.

Molt breument Soler al·ludeix al difícil problema de l'abastiment, a la població, d'alguns productes de primera necessitat, i de la brutal pujada de preus enregistrada durant el període (23). En conseqüència, donada la brevetat amb què s'aborda el tema, només ens haurem de referir a algunes idees importants expressades en el text. Fonamentalment aquella que fa al·lusió a la problemàtica situació que afecta el sector químic i, molt especialment, el subsector d'adobs agrícoles. Aquest, força dependent, abans de la guerra, de les importacions de l'estranger, patirà la dràstica reducció de l'entrada a Espanya de mercaderies d'aquest tipus. La substitució d'importacions aconseguida en altres sectors no va funcionar en aquest, i íntimament relacionat amb això "els tarongers deixaren d'adobar-se i els arrossars també, en gran part. Això repercutirà indirectament en les subsistències perquè augmentaria el cost de producció agrària, en el cas de l'adobament" (24).

Aquest repàs sintètic als treballs del professor Soler ens aprofita per evidenciar les mancances amb què ens enfrontàvem d'antuvi, i, també, després de llegir el resultat de la nostra investigació, per establir algunes matisacions i discrepàncies, així com per delimitar les particularitats de l'evolució de l'economia agrícola dins el marc econòmic del País.

És clar, però, que comptàvem amb d'altres treballs de caire econòmic com els de J.A. Martínez Serrano, E. Reig, J. Palafox o el mateix V. Soler, investigacions a les quals al·ludirem extensament en aquesta Tesi. Hi mancava, però, informació qualitativament distinta, o almenys cercada des d'una altra perspectiva. Calia tenir-hi un major coneixement sobre les repercussions de la Guerra del catorze sobre l'agricultura valenciana, sobre les veritables dimensions de

1.- Introducció.

la crisi, sobretot pel que fa a la possibilitat que aquesta informació ens possibilités estudiar posteriorment com havia, i en quina mesura, afectat el camperolat -diguem-ho així, de moment- del nostre País.

Un primer problema amb què ens enfrontàvem -i que ja hem mencionat tot i que ho hem fet de passada- era el del marc geogràfic en el qual havíem de treballar. Parlàvem fells enrere de la diferenciació entre les distintes agricultures valencianes a què feia referència Ramon Garrabou. Havíem vist els problemes del vi i de la pansa, alhora que d'altres productes passaven a un discret segon plànol. Si es tractava de veure la profunditat de la crisi que havia encetat la Guerra Gran en l'agricultura valenciana havíem de centrar-nos, doncs, en aquella part del País on s'havia arribat a imposar una agricultura més dinàmica, més lligada amb el comerç exterior. Per això vàrem decidir de limitar geogràficament la nostra investigació, i no sols pel fet d'ésser més fidels als nostres interessos, sinó també per mantenir una certa coherència personal que ens obligava a intentar que el títol del nostre treball respongués al seu contingut real. No volíem assumir un àmbit de País Valencià quan sabíem que el treball de recerca i investigació anava a centrar-se en aquelles zones d'agricultura intensiva amb fort pes del regadiu.

Així, doncs, el ja reiterat espai geogràfic en què ens havíem de moure era el que podríem denominar com el de les comarques centrals de litoral del País Valencià, entesa aquesta formulació en un sentit ampli. El que volem dir és que la invstigació se centraria en les terres compreses entre la Plana i la Safor. Les de la Plana (Alta i Baixa) justificades clarament pel pes que la taronja havia assolit ja als anys del nostre estudi; el Camp de Morvedre, o més concretament l'Horta de Sagunt, pel pes de tarongers, hortalisses i arròs; el Camp de Túria, amb una bona extensió de terres regades pel riu que li dóna nom, ja aleshores la zona de màxima producció de ceba de tot el País i, possiblement, d'Espanya; l'Horta de València (la del Nord i la del Sud) amb la seua producció plural -taronges, hortalisses, arròs, creïlles- i el paper condicionant que hi juga la gran ciutat,

1.- Introducció.

polaritzadora d'una bona part de la producció comarcal; la Ribera (l'Alta i la Baixa), amb l'importantíssim pes de la taronja a pobles com ara Carcaixent, Algemesí o Alzira, i amb la superespecialització arrossera de pobles com és ara Sueca; per últim, la Safor, també amb bon pes de tarongers i productes d'horta.

És comprensible que a unes terres com aquestes de què parlem, aquella depressió del comerç exportador hagué de resultar d'una una forta intensitat. No és destacable, però, només com a fet diferenciador la qüestió de la producció dels fruits obtinguts de la terra; el mateix règim de la propietat, amb el que això implica quant a les relacions de producció que són a la base de l'obtenció d'aquests mateixos fruits; també això és un factor que contribueix a uniformitzar o, millor, a donar una contextura més homogènia a aquestes comarques centrals valencianes.

Llavors, què és el que volíem investigar en concret?. Ja havíem vist que, com a conseqüència de la Guerra Mundial, s'havia obert una difícil etapa per a aquestes terres i per als seus habitants. Hi calia, doncs, estudiar tres grans parts: la primera, les dimensions reals de la crisi, i això en termes que foren posteriorment aplicables a l'estudi que realment interessava i que hauria de venir a continuació; és a dir, en la segona part calia esbrinar com havia afectat aquesta crisi una bona part dels camperols valencians -ja ho hem dit, els jornalers i petits productors-; en una tercera etapa, huriem d'estudiar quina havia estat la resposta, la reacció, dels afectats per la crisi.

En aquestes tres etapes de la indagació, es pot reconèixer l'esquema que sustenta com a ossada aquesta Tesi Doctoral. La distribució per capítols respon a aquest primer esbós que hem realitzat. Amb aquests plantejaments ens hem llançat a la recerca de tot el material bibliogràfic i documental. Quant a les aportacions que fa al tema el primer, i també quant a les crítiques que ens hem permès de realitzar-hi, n'hem parlat a aquesta introducció, i en parlarem als capítols que vindran. Pel que fa al material arxivístic i documental, ho farem tot seguit, tan bon punt fem un breu

1.- Introducció.

repàs a aquella ossada que sustenta la investigació.

Ens referim ara a les quatre parts en què hem dividit la Tesi. Una primera, força breu, sota el títol genèric de **Les Vespres**, és tan sols allò que podríem descriure com una fotografia de les comarques centrals del País en els moments anteriors al començament de la guerra. Hi abordem problemes que van des de la vida quotidiana a la situació cultural; hi fem un curt recorregut més aviat descriptiu de la realitat valenciana d'aleshores.

Podem dir, però, que la Tesi Doctoral comença veritablement al capítol tercer, aquell que titulem genèricament **La Crisi**. Es tracta de gairebé dues-centes pàgines en les quals hem pretès de perfilar les dimensions reals de la conjuntura econòmica encetada a l'estiu de 1914.

Una economia amb un gran pes del sector agrícola, que acusarà, paradoxalment, els desavantatges d'haver assolit un grau de connexió molt interessant amb el mercat internacional. Potser el sector més dinàmic i modern de l'agricultura peninsular pagarà un elevat preu en uns moments en els quals es tanquen o, almenys, es dificulten molt les operacions comercials amb l'exterior.

Després de veure amb certa profunditat la singularitat agrària valenciana, farem servir alguns indicadors que ens marcaran les dimensions de la crisi. Aquests seran tant la producció com els rendiments i els beneficis de la terra, així com d'altres més específicament lligats al problema de la comercialització. Preocupats per la reducció del comerç exportador valencià, hi utilitzarem tota la informació recollida sobre el tràfec per ferrocarril i per via marítima, a fi de tenir una idea clara de les repercussions efectives de la Guerra Gran en l'economia agrària exportadora del País.

Posteriorment, al capítol que encapçalem sota el rètol **La Vida**, pretenem d'estudiar les repercussions socials de la crisi. Salariis i preus, relacions socials i problemàtica salarial, ens permetran conèixer de prop la situació d'empobriment en què varen caure les classes populars

1.- Introducció.

agràries valencianes durant el període estudiat.

Atès que el pes de la crisi caurà sobre les famílies obreres camperoles, haurem de tenir present el paper jugat per les dones i els xiquets en el manteniment de la llar familiar. Abans d'abordar un problema important i concret, com és el dels obrers de l'arròs, veurem com una de les més clares repercussions de la crisi serà l'obligat abandó de les terres de naixença i treball d'aquells que no puguen mantenir-s'hi.

El darrer gran apartat, el que titulem **La Lluita**, és el que analitza la resposta dels obrers del camp valencià a la nova conjuntura que comença en 1914. Aquí farem palesa la nostra discrepància respecte d'algunes de les que encara a hores d'ara són interpretacions historiogràfiques comunament acceptades. Sovint, el dissentiment d'allò publicat fins ara serà radical; sovint hi haurà matisacions personals a treballs d'investigadors altres.

Acabem la Tesi, ja al capítol de **Conclusions**, amb un interès que no vol ser únicament el d'oferir una mena de resum extractat i esquemàtic de la nostra investigació, ans pretenem -entre altres raons perquè és impossible no fer-ho- defugir l'intent de tancar el tema, i és per això que ens interessa reflexionar públicament sobre alguns problemes que ens giravolten dins el cap. Així, aquest darrer apartat que diem **Conclusions** vol ser quelcom més que un fermall retòric. No sols és el producte de les meditacions, dels dubtes de qui ha dedicat moltes hores a l'anàlisi d'un període conflictiu i complex de la nostra història; és, a més, la prova que sempre es pot anar més enllà en la investigació, que encara hem d'estudiar més.

Quant al material documental emprat en la realització de la Tesi Doctoral que presentem, volem dir unes paraules tot i que a l'apartat corresponent farem relació explícita de la que hem classificat i utilitzat segons els distints arxius en què hem treballat. D'una part, la referida a les negociacions salarials, al tràfec marítim i al volum total de les exportacions, hi trobarem una bona prova a l'apartat que denominem

1.- Introducció.

Apèndix Documental.

No és moment de plànyer les dificultats patides a l'hora de treballar per l'obtenció dels materials primaris. Només hem de dir que el volum d'informació recollida ha estat enorme, excessiu diríem en alguns aspectes. Tot i que als distints capítols farem al·lusió a qüestions relacionades amb la problemàtica de les fonts emprades, és ara el moment de donar al lector informació sobre la mateixa.

A la molt rica **Biblioteca del Ministeri de Treball (BMA)** hem utilitzat, tal i com relacionem a l'apartat **Fonts Primàries**, un molt abundós material documental.

Les **Memòries dels Inspectors del Treball** són, sens dubte, una font de primera categoria per a un treball com el nostre. Hem treballat les corresponents als anys compresos entre el 1914 i el 1930, i en elles hem obtingut valuosa informació.

Aquestes Memòries ens han proporcionat, a més d'un marc general sobre la situació laboral del País, informació variada que abraça des dels criteris seguits per la pròpia Inspecció i les activitats realitzades per aquesta (nombre i tipus de les indústries visitades, infraccions legals observades, etc.), a un quadre estadístic de la població obrera visitada (sectors, sexe, edat, jornals i hores de treball); així com informació sobre les activitats de les Juntes Locals de Reformes Socials i les Societats Obreres existents als distints pobles. A més a més, per les Memòries dels Inspectors tenim un cert coneixement sobre les actituds, tant de patrons com d'obrers, davant l'acció dels Inspectors; les quals, sovint, són refractàries a qualsevol acció tendent a alterar les relacions socials imperants, tot i que aquelles no s'adapten a les lleis vigents.

Ensems interessants han resultat les **Estadístiques de Vagues**, elaborades també per l'Institut de Reformes Socials. Quan trobem informació sobre les vagues dels obrers del camp, però, generalment es tracta de breus informes o, en el pitjor dels casos, de simplement la notícia escarida dels conflictes

1.- Introducció.

enregistrats als pobles.

Hi ha que tenir en compte que la informació d'un conflicte local ha d'arribar a l'IRS enviada per l'Alcalde del poble, en la seua qualitat de president de la Junta Local de Reformes Socials. Com, sovint, l'Alcalde no està gaire interessat en airejar els problemes haguts al poble -de vegades pot, fins i tot, ésser part afectada pel conflicte-, amb freqüència s'absté de remetre la informació a Madrid. Amb totes les limitacions, però, aquestes **Estadístiques de Vagues** han estat abundantment utilitzades en la realització de la Tesi.

En la mateixa **Biblioteca del Ministeri de Treball** hem fet servir un document que valorem com a excepcional. Ens referim a **Condiciones Sociales en que se realiza el cultivo del arroz en la Provincia de València**, redactat per un funcionari del propi Ministeri, Francisco Garcia de Cáceres y Ansaldo.

Aquest estudi, que abraça tot l'àmbit de les comarques centrals del País, ha esdevingut fonamental per abordar les condicions laborals i de vida dels obrers de l'arròs; sector del qual no és necessari ressaltar la seua importància.

L'objecte del treball de Garcia de Cáceres és, precisament, conèixer les condicions socials en les que es realitza el conreu de l'arròs. Amb aquesta intenció, l'autor va remetre als alcaldes i als metges titulars de cada un dels setanta-dos pobles arrosers de la província un ampli qüestionari. Igualment va passar l'enquesta a un bon grapat de sindicats agrícoles, tant patronals com obrers. Les respostes obtingudes corresponen a un territori que suposa més del 90% del total dedicat a l'arròs, per la qual cosa l'enquesta té una bona dosi de representativitat.

El qüestionari aborda problemes com ara salaris, jornada de treball, nombre d'obriers necessaris a cada poble per plantar o per realitzar la collita, alimentació, allotjament, accidents i malalties, preus i relacions laborals. Amb aquesta relació, sembla, no cal insistir gaire en la importància del document a que al·ludim.

1.- Introducció.

Junt a aquestes fonts documentals del Ministeri de Treball, hi ha d'altres de menor rellevància a les que ja ens referirem puntualment després, als distints capítols. Volem acabar, però, fent referència a les **Estadísticas de Salarios y Jornadas de Trabajo referidas al período 1914-1920**.

Aquesta és una font que ha estat molt utilitzada per altres historiadors que ja han insistit, com també farem nosaltres, en les deficiències que presenten. Pot ser la principal, a més de les inherents a l'estadística de l'època, siga el que aquesta font va ser elaborada a posteriori, mitjançant la recopilació retrospectiva feta pels estadístics del Ministeri.

Tot i que farem una crítica més acurada de les fonts quan les fem servir, hi ha que dir ara que aquestes són, en línies generals, una aproximació. Una aproximació, però, que és l'única que es pot efectuar. Els salaris estan majoritàriament referits als devengats pels obrers industrials, ja que com explicarem després els salaris dels obrers agrícoles són molt més complicats de tabular i de sistematitzar estadísticament.

Malgrat les deficiències, més enllà dels particularismes, al nostre parer, les fonts emprades ens permeten de veure perfectament les línies mestres de l'evolució salarial a tots dos sectors, industrials i agraris.

El mateix es pot dir de l'evolució dels preus, pel que fa a la problemàtica de les fonts. Aquests, els preus, han estat contrastats per la utilització d'una altra font -a la que més endavant ens referirem- obtinguda a l'Arxiu de la Diputació Provincial de València.

Així i tot, amb la relativització a que les fonts ens obliguen, hem de dir que hem pogut esbrinar els trets fonamentals de dibuixen l'evolució dels preus i salaris durant els anys que estudiem. Al nostre parer, l'anàlisi crítica que hem fet palesa una perdua important de capacitat adquisitiva per part dels sectors populars, la qual cosa recolzarà

1.- Introducció.

l'afirmació realitzada per nosaltres sobre l'agudització de la polarització social produïda per la dinàmica encetada a l'agost del 1914.

En la **Biblioteca del Ministeri d'Agricultura** varem obtenir i treballar informes realitzats pel mateix Ministeri, entre els que destacarem els molt complets dedicats a la qüestió dels regadius. Tant l'informe de 1915 com el de 1918 (ambdós ressenyats a l'apartat de **Fonts Primàries**), han estat material de primera mà per a adentrar-nos en la problemàtica de l'agricultura valenciana. L'anàlisi efectuada a partir de la informació suministrada per aquests documents ministerials, ens ha permès reforçar la nostra concepció -l·ligada a d'altres interpretacions historiogràfiques- de l'agricultura valenciana del període estudiat.

Efectivament, la modernitat del sector primari valencià es fa particularment evident al estudiar la complexa xarxa de recs existent a les terres centrals del nostre País. El volum de terres regades, junt a la producció d'aquestes, tal i com hem pogut fer palés a partir de l'estudi dels **Avances Estadístics** de 1913 i 1923, demostren la singularitat dels conreus i de la producció valenciana dins el context peninsular. Aquesta singularitat, l·ligada a la clara orientació exportadora de la producció, seran claus per a entendre les dimensions de la crisi originada a l'inici de la Guerra Gran.

A l'Institut Nacional d'Estadística hem obtingut, a més d'algunes xifres globals sobre qüestions bàsiques, tota la informació que aporten els **Anuaris Estadístics d'Espanya**. Producció agrícola i industrial, comerç, preus, salaris, ensenyament, natalitat i mortalitat, són, entre altres, alguns dels aspectes sobre els que hem obtingut informació a l'INE.

Aquestes fonts, tot i les insuficiències i mancances que cal reiterar per a tot allò que signifiqui estadística del període, és l'únic material del que hem gaudit per establir els trets caracteritzadors d'un bon conjunt de problemes tant econòmics com socials. És per això, en funció de les conegudes imperfeccions d'aquestes fonts, que sempre insistirem en

1.- Introducció.

que les xifres que donarem han d'ésser enteses amb un cert marge d'error.

Al Arxiu i Biblioteca del Ministeri d'Hisenda hem realitzat una de les feines més llargues i feixugues de la Tesi. El volum d'informació manipulada ha estat impressionant, si bé -encara que a l'espera de les crítiques i valoracions- ens trobem recompensats de l'esforç efectuat. Les dues fonts emprades han estat les del Comerç Exterior d'Espanya i les del Comerç de Cabotatge.

Un primer resultat, després l'anàlisi del moviment de vaixells enregistrat a les distintes duanes de les comarques centrals, atenent a la nacionalitat del pabelló i a la forma de propulsió, ha estat el comprovar que la crisi comença exactament a l'estiu del 1914. Amb aquesta constatació desmolem un dels punts bàsics de la interpretació historiogràfica vigent fins ara, la qual datava el començament de la crisi a inicis del 1917.

Aquesta porta d'entrada a la crisi era connectada, segons la historiografia clàssica, al setge decretat pels alemanys en febrer del 1917 sobre les costes del País. Després l'anàlisi acurada de les fonts de la Direcció General de Duanes, depenent del Ministeri d'Hisenda, entenem que l'argumentació que sustentava les tesis imperants ha quedat també desmuntada.

En un segon moment, la informació recollida ens ha permès estudiar l'evolució del comerç exportador agrari valencià, i ho hem fet primer de forma global i, tot seguit, de forma particularitzada en aquells que eren els productes més importants, com ara arròs, taronges, hortalisses i llegums, fruites fresques, tomaques, creïlles, melons o manigranes.

També hem analitzat l'evolució del comerç de cabotatge, en certa mesura complementari del d'exportació, ja que les mancances de carbó i vaixells, junt als elevats preus dels nòlits, farà que una part no menyspreable del comerç tradicional d'altura es realitzi durant el període en navegació de

1.- Introducció.

cabotatge.

Tant en aquesta darrera modalitat com en la de comerç marítim exterior, ens hem hagut de conformar amb l'anàlisi del moviment de les mercaderies en funció de les tones mogudes. No hem pogut analitzar l'evolució del comerç en pessetes perquè, i aquesta és la principal deficiència que presenta la documentació de la Direcció General de Duanes, la valoració en pessetes de les mercaderies traginades es fa durant aquests anys en pessetes constants de 1913, la qual cosa invalida qualsevol tipus d'anàlisi valorativa del rendiment econòmic del comerç valencià.

A l'**Arxiu de la Diputació Provincial de València** hem treballat fonamentalment sobre dues fonts. D'una banda el **Butlletí Oficial de la Província**, i d'altra les **Memòries** anuals de la Institució.

Al BOP, a més d'altres qüestions més aviat puntuals, hem aconseguit informació sobre l'evolució dels preus dels articles de primera necessitat, la qual ha estat treta dels preus pagats pels militars per a les compres d'intendència.

Com que els preus de partida marcats pels militars estan en funció dels imperants a la plaça de València, podem dir que hem realitzat una bona tasca de seguiment de l'evolució dels mateixos. Aquesta ens ha permès posar el contrapunt a les dades obtingudes tant al Ministeri de Treball com a l'Institut Nacional d'Estadística.

Les **Memòries de la Diputació Provincial de València** han constituït, ensems, un fontanal d'informació de tot tipus. Des de problemes naturals com ara inundacions, gelades o pedregades, a informació sobre resultats electorals; incloent-hi, a més a més, problemes comercials, de tràfec per carretera i ferrocarril, malalties, epidèmies, disposicions de l'Administració central i provincial, i altres.

En el mateix camp de les Memòries anuals cal fer especial èmfasi en les de la **Cambrà Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de València**. Aquesta font, de la que no

1.- Introducció.

tenim notícies que haja estat utilitzada amb anterioritat, ha constituït una de les més agradables sorpreses del nostre treball d'investigació. I no és sols la informació abundantosa que se'ns ofereix sobre temes tals com terres llaurades, producció o comerç, el que ens ha impressionat. Ni tan sols les referències als conflictes socials del període. El que més ens ha interessat, si és que cal destacar quelcom, ha estat les lúcides anàlisis que sobre la situació econòmica i social per la que travessa el País són realitzats des de la Cambra.

Tant és així que, al nostre parer, és aquesta institució la més intel·ligent i clarivent davant la problemàtica oberta per l'economia valenciana des de l'estiu del catorze.

Als **Arxius Municipals de València i Sueca** hem obtingut, també, important documentació, més aviat de caire social. En tots dos arxius ens ha interessat especialment la **Secció de Reformes Socials**, a les quals hem trobat testimoniatges de procedència obrera i societària.

Especialment rellevant ha estat el treball realitzar al **Arxiu Municipal de Sueca**, un arxiu modèlic en molts aspectes. A més d'altra variada documentació, hem de destacar necessàriament la corresponent a la negociació de les Bases de Treball, documentació que en part recollim a l'**Apendix Documental** d'aquesta Tesi Doctoral. Mercè a aquests documents, que formen una interessant sèrie, hem pogut establir els mecanismes i la dinàmica de la negociació salarial i de les relacions laborals dels obrers del camp a aquesta important zona de la Ribera Baixa.

Un document que no dubtem a qualificar com a excepcional ha estat la **Topografia Mèdica de Sollana**, elaborat pel Doctor Vera Verdú, metge titular del poble als anys vint. Una còpia mecanogràfica d'aquest treball inèdit ens ha estat amablement cedida per la família de l'autor.

L'abundosa utilització que hem fet del testimoniatge, és prova de la importància que li hem concedit. I és que ens ha aportat informació sobre la alimentació, les malalties, la

1.- Introducció.

situació i condicions dels habitatges, la sanitat i la higiene pública, i, fins i tot, les mides antropomòrfiques dels habitants de Sollana durant la dècada dels anys deu. A títol gairebé anecdòtic, però, significatiu, cal dir que la informació que el Dr. Vera Verdú aporta sobre la dona camperola és el perfect contrapunt, per la seua rigorositat, a aquell conjunt de tòpics que comentaven en referir-nos al document elaborat sobre el particular pel Ministeri d'Agricultura.

Pel que respecta a les **Fonts Hemerogràfiques**, abundantment utilitzades en alguns dels apartats de la Tesi, cal dir que hem consultat aquells mitjans de comunicació que detallem a l'apartat de Fonts primàries. A aquest respecte hem de dir la faena efectuada amb aquestes fonts hemerogràfiques ha estat ben apassionant. El repte que significa el descobriment de la notícia i de la lectura de les possibles intencions dels mitjans de comunicació, compensa la necessitat de treballar amb eines rudimentàries. Paper i bolígraf és l'Únic que es pot fer servir a les nostres hemeroteques, ¿fins quan?

Aquesta darrera pregunta es converteix en crit quan pensem en els arxius policials, de la guàrdia civil, militars o dels governs civils. Quan estaran a l'abast dels investigadors?

Tot i amb tot, no és ara el moment d'amoïnar-nos per el que ens ha costat de fer la investigació; de malair per allò que ens hauria agradat i no hem pogut fer. Ara és el moment de valorar els resultats de la investigació. Nosaltres hem escrit uns centenars de planes, les crítiques, que ben segur en seran moltes, no ens permetran sols millorar els nostres coneixements sobre el tema, sinó avançar en l'exercici de la nostra professió.

No podem cloure aquestes pàgines introductòries sense fer explícita menció dels nostres agraïments. Tot i els seus defectes, que assumim de forma inequívocament individual, hem de dir que han estat moltes les persones que han col·laborat amb nosaltres durant els anys que hem dedicat al treball.

En primer lloc el nostre director de la investigació, el

1.- Introducció.

Dr. Pedro Ruiz Torres. Aquells que ens coneixen saben que no som gens proclius a exagerar els mèrits de ningú, però en aquest cas estem obligats a dir públicament que, des dels dies en què el vàrem conèixer com a alumnes de tercer curs de la nostra Facultat, ha exercit sobre nosaltres no sols el seu magisteri, sinó la profitosa influència de la seua capacitat. Ens sentim ben orgullosos de col·laborar amb ell.

Als companys i companyes del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de València els devem, així mateix, molt més del que puguem dir en unes poques ratlles. Un clima de treball, de confiança i de superació, ens ha permès i ens ha obligat a treballar de debò. Particularment som deutors amb aquelles persones que han tingut la paciència, l'atenció i l'estima de llegir els originals d'aquesta Tesi. En la mesura de les nostres possibilitats, hem millorat els resultats, en seguir les seues valoracions i les seues crítiques. Estem particularment agraïts a Mari Cruz Romeo, a Ismael Saz i a Empar Alvarez; tots tres s'han comportat amb nosaltres precisament en la forma i mesura que creiem idònies dins la comunitat universitària. Sols esperem estar a l'altura del seu esforç.

És clar que sense la relació que ens uneix als homes i les dones que formen el col·lectiu del Personal Docent i Investigador del Departament d'Història Contemporània, la nostra tasca investigadora no ens hauria produït el plaer que en molts moments ha significat. És per això, doncs, que els donem les gràcies.

Agustí Colomines i Companys ha estat un crític furibund, però amable, de les nostres planes, així com una ajuda inestimable a l'hora d'assolir uns nivells necessaris en l'utilització de la llengua catalana que ens va estar negada a l'escola, compartint l'esforç amb Antoni López i Quiles. A tots dos, gràcies.

D'altres amics i companys, com ara Antoni Betí, Vicent Olmos, Andreu Mayayo, Marc Baldó, Antoni López, Salvador Calatayud, Anacleto Pons, Encarna i Carme Garcia Monerris, Daniel Simeon, Agustí Safon, Jesús Millan, Ferran Fabregat i Dolores de la Calle, així com una llarga llista que ometem

1.- Introducció.

d'aquells que ens honorem amb la seua amistat, són, per diferents motius, mereixedors del nostre agraïment.

Isabel Indarte i el nostre fill, Hèctor, han patit massa sovint els daltabaixos de moral, les preocupacions i els problemes inherents a un treball que dura ja vora de quatre anys. La seguretat de la seua estima ens ha permés d'estalviar explicacions i justificacions. Tots dos han estat sempre un suport insubstituïble.

Els meus pares, amb el seu esforç, la seua estima i el seu orgull, sempre han estat un motiu de superació.

Així mateix, volem fer explícit el nostre reconeixement a tots els facultatius i auxiliars dels arxius i biblioteques en què hem treballat.

Acabem ja, després dels reconeixements de la nostra gratitud, confirmant quelcom que ja sabíem: el treball i l'amistat són plenament compatibles.

NOTES AL CAPITOL 1.-

- (1) BRECHT, Bertolt. **Poemas y Canciones**. Madrid, Alianza, 1975.
- (2) CHESNEAUX, Jean. **¿Hacemos tabla rasa del pasado? A propósito de la historia y los historiadores?**. Madrid, Siglo XXI, 1984. p.204.
- (3) GRAMSCI, Antonio. **Quaderni XXIII. Il Risorgimento**, pp. 191-193. Recollit per SACRISTAN, Manuel. en **Antonio Gramsci. Antologia.**, Mèxico, Siglo XXI, 1978. pp.491-493.
- (4) FONTANA, Josep. **Historia. Anàlisis del pasado y proyecto social**. Barcelona, Crítica, 1982.
- (5) HOBBSBAWM, Eric. "Història del treball i ideologia". **Requerques**, n.5, 1975. p.20.
- (6) De la lletra de la cançó **Passejant per Barcelona**, de Francesc Pi de la Serra.
- (7) TERRADAS, Ignaci. "Reflexions sobre la forma de relacionar la història local i la història general". Ponència presentada a les **III Jornades d'Estudis Històrics Locals**. Ciutat de Mallorca, novembre de 1983, p.1.
- (8) FONTANA, Josep. "La Història local: noves perspectives", en FONTANA, J. UCELAY DA CAL, E. I FRADERA, J.M. **Reflexions metodològiques sobre la història local**. Girona. Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1985.p.5.
- (9) UCELAY DA CAL, enric. "Història regional, història comarcal, història local", en **Reflexions Metodològiques...** Op. Cit. p. 17.
- (10) MAYAYO, Andreu. "Història local i història total". Ponència presentada a les **Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans**. Barcelona, novembre de 1984.

- (11) TERRADAS, I. Op. Cit. p. 1.
- (12) Ibid.
- (13) Idem, p. 4.
- (14) MAYAYO, A. Op. Cit. p. 31.
- (15) SOLER, Vicent. **Guerra i expansió industrial al País Valencià (1914-1923)**. València, Institució Alfons el Magnànim, 1984.
- (16) SOLER, Vicent. "La coyuntura agraria en el País Valencià durante la Primera Guerra Mundial". **Agricultura y Sociedad**, n. 18. 1981. pp.177-213.
- (17) Idem, pp. 181-182.
- (18) **Revista de Economía y Hacienda**, n.16, 23-IV-1921. Citat per Soler, V. en **Agricultura y Societat**, Op. Cit. pp.182-183.
- (19) Idem, p. 188.
- (20) SOLER, V. **Guerra i expansió...**Op. Cit.
- (21) Idem, p. 18.
- (22) Idem, pp. 19-20.
- (23) Cal dir ara que les xifres sobre preus que ofereix el professor Soler, malgrat evidenciar l'escandalós augment dels preus de les distintes mercaderies, pel que fa a les xifres concretes, no són coincidents amb les que oferirem nosaltres. El lector podrà comparar les fonts emprades per cadascun de nosaltres.
- (24) SOLER, V. **Guerra i expansió industrial...**Op. Cit. p. 168.

2. - LES COMARQUES CENTRALS DEL PAÍS EN LES VESPRES DE LA
GUERRA EUROPEA.

2.- LES COMARQUES CENTRALS DEL PAÍS EN LES VESPRES DE LA GUERRA EUROPEA.

El dia 4 de juliol de 1914 es va celebrar a bord del vaixell austro-hongarés Kaiser Carles VI, ancorat al port de València, una missa de rèquiem. El magnicidi ocorregut a Sarajevo uns dies enrera n'havia estat el motiu. Aquest acte, que comptà amb la presència de totes les autoritats locals i provincials, va convertir-se en el primer lliurament que rebé el poble valencià del drama que era a punt de començar.

Fins en aquell feixuc dia de juliol valencià la vida passava dins els marges d'allò que diríem la **normalitat**, sense que això haja d'esser entès com a sinònim d'absència de problemes. Dos dels més significatius, per ressenyar-ne algun, havien estat les agitades discussions al voltant dels pressupostos municipals del cap-i-casal, així com les suara passades eleccions al Congrés i al Senat de Madrid.

Resultat del primer d'aquests esdeveniments havien estat els greus successos de les darreries del mes de febrer: tancament general d'establiments comercials, manifestacions nombrosíssimes, agressions, càrregues de les forces de seguretat i fins i tot algun que altre tret aïllat.

"No recordamos nada más grandioso. Después de una protesta tan unánime, tan grandiosa, tan espontánea, no se concibe que sigan ocupando sus cargos el gobernador y el alcalde.

En Valencia ha habido cierres, pero ninguno como el de ayer; grandes y pequeños, desde el lujoso establecimiento hasta el modesto kiosko, todos los comerciantes e industriales cerraron sus casas, dándose la novedad de que hasta los cafés y los sitios de refresco cerraran, cosa que nadie ha conocido" (1).

Resultat del segon serà l'elecció de dos monàrquics i d'un republicà pel districte de València Ciutat per al Con-

C2.- Les vespres

grès dels Diputats. A la província, els conservadors varen perdre el seu escó a Xelva -sols per tres vots- i a Requena. Invalidades les primeres i celebrades de bell nou el mes de juny, els liberals tornaren a obtenir la victòria, aquesta vegada amb més alleujament. Pel que fa a les eleccions al Senat, el resultat serà perfectament normal: a més dels electes per la Universitat i la **Real Sociedad Económica de Amigos del País**, n'obtidran la credencial dos addictes, un jaimista i un liberal.

D'altra banda, al País li preocupava, i molt, la secada. Tant, que no es realitzen sols pregàries i processons públiques, sinó que l'Arquebisbat va autoritzar **excepcionalment** l'oració **Ad petendam pluviam** a les misses. Fos com fos, i malgrat que el problema de la secada no es va solucionar, el ben cert és que va ploure. Els darrers dies d'abril -tot i deslluir les festes de Pasqua i els actes i representacions en honor de Sant Vicent- varen veure com la pluja caigué sobre les terres valencianes amb l'alegria subsegüent de les famílies camperoles.

Tal vegada aquests pocs litres per metre quadrat, les molt òptimes pluges d'abril, varen permetre que l'1 de maig se celebrés amb tranquil·litat. Un dia en què tampoc no res va resultar extraordinari, "holgaron los obreros, se verificaron algunos mítines y veladas en las sociedades de dicha clase y se pronunciaron unos cuantos discursos con los tópicos usuales" (2).

Els ànims dels ciutadans del País (3) s'encrespaven un xic més quan el tema del ferrocarril directe València-Madrid era abordat, tant en reunions de tipus institucional com en les més populars de les botigues i els cafés. A mitjan maig, reunida la Junta Magna del ferrocarril directe a Madrid -creada per obtenir la realització de les obres-, prenia una sèrie d'acords que havien d'ésser comunicats al Govern de Madrid, el qual, així mateix, havia d'eleva-les a les Corts en forma de Projectes de Llei. Els punts proposats per la Junta -els quals havien estat traslladats a la capital del Regne per una Comissió **ad hoc** que havia provocat que gairebé tots els comerços de València tancassen en prova de

C2. - Les vespres

solidaritat i suport amb els comissionats-, eren bàsicament tres i consistien en:

- 1) Petició d'inclusió, dins el Pla General de Ferrocarrils, d'una línia ampla de servei general que, partint directament de Madrid, enllacés amb el Port de València.
- 2) Ajuda a la construcció d'aquesta línia "en igual forma y cantidad que la de Noguera Fallaresa".
- 3) Obertura d'un nou concurs de projectes.

Davant aquesta presa de postura respecte de la qüestió ferroviària, la resposta governamental en fou positiva (4) car el 23 de novembre el Congrés dels Diputats hi donà llum verda. Fruit d'aquesta decisió fou la Llei de 18 de desembre de 1914, en la qual, i al seu article primer, s'incloïa dins el Pla de Ferrocarrils del servei general l'amplària de via normal que representava la solució més adient per permetre la més curta i ràpida comunicació entre València i Madrid. L'Estat garantia al concessionari un interès del 5% anual del capital invertit en les obres, sempre que -és clar- aquestes s'ajustassen al projecte. Després que la Cambra hagués aprovat la iniciativa del govern i la llei hagués estat promulgada a la Gaceta, Francesc Monleón Torres, Secretari de la Diputació Provincial de València escriurà: "Estas eran las aspiraciones de Valencia, que han sido completamente satisfechas por la mencionada ley"(5).

Amb tot, l'exaltació no era sols patrimoni exclusiu dels sectors directament implicats amb el tema del ferrocarril, car d'altres violències, i no sols verbals, es produïen al País. A trets podien acabar els freqüents enfrontaments entre els partidaris del "Maura, sí" i els del "Maura, no". El carrer de la Pau, de València, havia estat, a l'inici de l'estiu, escenari d'una d'aquestes baralles entre els partidaris i els detractors de Maura. Un dels darrers, al crit de "¡Mueran los asesinos de Ferrer!" va disparar contra el grup contrari amb un resultat de tres ferits. L'agressor, junt a un correligionari -redactor del setmanari **Maura, no**- va ser detingut.

No eren, malgrat tot, aquestes, les preocupacions més

C2. - Les vespres

greus que afectaven la societat valenciana. La secada -més enllà de l'aparent èxit de les pregàries i processons de la primavera-, originava importants i difícils problemes de reg, que va fer necessària l'aplicació de severes mesures. Alhora, les declaracions de guerra entre els països europeus suscitaven la inquietud d'aquells que pensaven que Espanya es podria veure compromesa amb el conflicte bèl·lic. Com tenia de gust parlar la premsa, es podia dir que l'estiu havia vingut farcit de dubtes, "atemorizando el espíritu ante el trágico espectáculo de los grandes preparativos bélicos que llevaban a cabo las naciones más poderosas de Europa" (6).

No faltaven raons per a la por. L'inici del conflicte en agost de 1914 faria ben palés amb rapidesa el pes que dins l'Europa industrialitzada suposava el grau assolit quant a la divisió internacional del treball. L'avanç tecnològic d'alguns països que havien crescut amb rapidesa posant pals a les rodes d'altres; el desbordament dels estrets mercats estatals; tot, havia produït una important i densa xarxa de relacions econòmiques internacionals. Espanya, malgrat la seua neutralitat, no va ser aliena a aquesta situació de guerra. I no sols quant a l'apassionada divisió dels seus habitants en germanòfils i aliadòfils, sinó pel que pertocava a les repercussions del conflicte en la situació econòmica peninsular.

Pel que feia al nostre País, la situació era especialment delicada: "la riqueza de nuestra región consiste en la producción vinícola, arrocerá y naranjera, y además hay otras que, sin ser tan importantes como las indicadas, representan sumas de consideración, lo que debe tenerse en cuenta" (7). Amb excedents de la collita d'arròs de l'any anterior, amb boníssimes perspectives per a la que havia de començar pocs dies després, el Mercantil ja feia sentir la seua veu dient que "no hay motivo ni fundamento racional alguno para que se prohíba la exportación del arroz", tenint en compte, a més, que normalment gairebé tota la collita es destina a l'exportació, ja que "en nuestro país está poco extendido el consumo de arroz" (8).

Un altre problema es el carbó d'hulla, el qual, en pocs

C2. - Les vespres

dies, passa de 40 a 80 pessetes. És evident que la situació és obra dels abassegadors. En reunió celebrada entre el President Dato i les empreses ferroviàries, varen acordar la distribució proporcional del carbó existent. Davant la situació, el Mercantil informa i dona "la voz de alarma, porque según hemos sabido, la Compañia del Norte parece que ha tomado la resolución de suprimir nada menos que quince trenes con objeto de economizar carbón", la qual cosa per al diari fóra gravíssim "en este época de tanto movimiento agrícola y comercial en los pueblos de la Ribera y la Flana de Castellón" (9).

Davant una societat que es mobilitza, que pressiona les seues institucions en veure's implicada en un problema en què ben poc que compta la seua opinió, és lògic que la sensibilització respecte de tot el relacionat amb aquest problema siga màxima. No ens ha d'estranyar, doncs, que les declaracions d'Alejandro Lerroux demanant al govern la intervenció en la guerra al costat de França, originaren agres enfrontaments. Es polaritzà encara més la divisió entre partidaris d'un i de l'altre bàndol, fins al punt que, com ja s'ha dit, "los asuntos de la guerra y sus derivaciones y salpicaduras (constituïen) el único tema de todas las conversaciones" (10).

Resulta ben expressiu per al que diem un poemeta aparegut a la premsa conservadora valenciana alguns mesos després. Escrit pel conegut Eduard Escalante, hi vessa una inequívoca bravada germanòfila. Tot i expressar una certa simpatia pels francesos, l'autor fa gala d'una no gens reprimida fòbia antibritànica. El poemeta acabava així:

- "¡A propòsit ! ¿ has llechit
l'acció qu'en el Marne hagué?
Quin descalabro han sufrít
els alemans! Han fuchit
a la desbandada: re che!

¿Què opinió tens de la
guerra? Com no entenc eixe guisao...
si en sanc van regant la terra

C2.- Les vespres

o destrosen a Inglaterra
a mi en te sense cuidao

No sóc dels homes ilusos
però em pose fet un toro
quant me parles dels intrusos
transichisc hasta en els rusos,
però aliat, ¡primer moro!

Simpatise en els francesos,
que valen per a mi un Perú,
per lo valent y travesos
¡però tocant als inglesos,
no'n debia quedar ú!"

2.1.- Trets per a un breu esbós social.

Més avant, ja al centre d'aquesta Tesi, hem de parlar, és clar, de debò, de qüestions referides de ben prop a la classe obrera valenciana. Farem esment de les variables més comunes com ara salaris, preus, hores de faena i d'altres; i no ho plantejarem sols des de la perspectiva dels obrers del camp, sinó que intentarem de referenciar les dades mitjançant l'ampliació del col·lectiu obrer àdhuc als industrials. Ara, però, voldriem traçar quatre pinzellades malgrat el fet que -a parer nostre- siguen evidenciadores de la situació laboral d'aquells moments.

Si atenem als serveis d'inspecció de l'Institut de Reformes Socials (IRS) observarem -i açó només té un valor indicatiu, ja que les xifres no responen a un mostrari estadístic-, que el conjunt més nombrós entre els treballadors varons és el de majors de 16 anys, mentre que entre les dones el grup més ampli és el de 14 a 23 anys (12).

Els jornals oscil·len entre les 4.90 i les 0.35 pessetes diàries per als homes, i entre les 2.15 i les 0.60 per a les dones. El salari mitjà era, en 1914, de 2.70 i de 0.45 pessetes respectivament. La jornada laboral ordinària cobria

C2.- Les vespres

entre les 9 i 10 hores, i la de treball nocturn entre 10 i 12. Encara que era molt més nombrós el grup dels varons dedicats a la faena nocturna, no era menyspreable la xifra de dones que també ho feien.

L'economia valenciana presenta en aquells moments un quadre dins el qual l'agricultura ocupa un pes important, encara que la indústria no ofereix un aspecte desdenyable.

No ens aturarem a oferir dades sobre la distribució de la població activa, lògicament es tractaria d'una generalització que -àdhuc dins aquest capítol- hauria d'esser matisada no sols per les variacions comarcals sinó fins i tot, per les locals. La indústria, però, es troba localitzada, no sense excepcions, fonamentalment, a la comarca de l'Horta i a la mateixa capital d'aquesta, la ciutat de València.

En els preàmbuls de la guerra, la indústria valenciana es desenvolupava al voltant d'uns eixos clars: el moble, la indústria de la ceràmica i el taulell, el tèxtil i, en menor mesura, el sector químic i la indústria mecànica. Aquest desenvolupament industrial, cal analitzar-lo amb cautela, ja que depenent dels indicadors de què ens valgüem, el resultat potser d'allò més enganyos. Segons el nombre de societats constituïdes -bé siguen anònimes, col·lectives o comanditàries (14)- podem inferir els següents punts:

- 1) Les dades evidencien un cert estancament en el nombre d'iniciatives empresarials, que no s'alterarà fins que la guerra començarà a incidir en l'economia valenciana.
- 2) La repatriació dels capitals colonials que va tenir lloc a les darreries del segle XIX i a principis del XX, no varen produir l'efecte que es constata a d'altres zones de l'Estat. El nombre de societats, doncs, no creix al País.
- 3) El model de societats creades difereix respecte de la resta de les espanyoles; pel que fa al pes de les societats anònimes, és inferior a la registrada al conjunt espanyol. Les noves societats valencianes són, majoritàriament,

C2.- Les vespres

societats col·lectives, les quals "semblen reflectir la millor adequació jurídica d'una estructura industrial caracteritzada pel predomini d'empreses de grandària financera reduïda"(15).

Cal tenir molt en compte açò que acabem de dir, és a dir que una de les característiques essencials de la indústria valenciana serà el fortíssim pes de la petita indústria. Encara més -i tornem a Martínez Serrano-, "al País Valencià una gran part de les iniciatives no adoptaven cap tipus de forma jurídica, sinó que eren simplement empreses, o obradors individuals en els quals es fonia el patrimoni empresarial i familiar" (16).

El desenvolupament industrial valencià s'havia vist extraordinàriament potenciat -i també, no cal oblidar-ho, condicionat, per exemple a nivell geogràfic-, pel procés d'expansió urbana que es produí a València des dels inicis del segle. La Ciutat fou un bon mercat per a sectors tradicionals com ara el moble, el taulell i la ceràmica. En el sector del moble es passa de 91 empreses censades en 1900 a 229 en 1913, la major part de les quals són petits obradors artesanals. No obstant això, però, hi existeixen grans empreses com Ventura Feliu o Albrecar amb 500 i 400 obrers respectivament, i el que és més important, algunes empreses són vertaders centres de formació artesanal per a homes que, després d'independitzar-se, obriran els seus propis tallers.

El sector ceràmic es concentra a Manises, si bé pobles com Quart, Alaquàs o Montcada també són centres productors. La indústria del taulell es localitza preferentment a la Ciutat de València i rodalies. Ambdues s'han consolidat gràcies al manteniment d'una certa tradició, -ço que potencia no sols el consum, sinó l'existència d'una mà d'obra especialitzada- a la proximitat de jaciments argilencs i a la facilitat de comunicació que per a aquesta indústria representa el fet de trobar-se a molt poca distància de la Capital (17).

Pel que fa als mesos immediatament anteriors i posteriors a l'inici de la conflagració europea, és a dir al llarg

C2.- Les vespres

de 1914, "en Valencia continua en aumento el desarrollo industrial, figurando en la capital la fábrica de pastas de Oliver, instalada en local nuevo, y la de asientos de silla de Tormo, dos fábricas de yutes, varias de ebanisteria y de objetos de metal, y la nueva de juguetes de Hijos de García y la de borras, etc. (...) En el resto de la provincia han sido altas un nuevo molino arrocero en Canals, dotado de cuantos adelantos existen en esta industria, que constituye una magnífica instalación; nuevos talleres para hilados en Bocairente; varios de muebles curvados en Paiporta, almacenes nuevos de naranjas, fábricas de yute y de cemento en Burjasot, y algunos otros de menor importancia" (18).

Però, no tot són altes o obertura d'indústries. A la Ciutat, durant 1914 tanquen les seues portes alguns tallers dedicats a la seda -"continuando la decadencia rápida de esta industria"-, així com una de jute, un altra de sacs i una darrera de bàscules. A la provincia, hi fan baixa una fàbrica d'electricitat, dues de teixits de llana així com alguns tallers de menor relleu (19).

L'agricultura valenciana, -de la qual parlarem *in extenso* als capítols vinents- per la seua part, s'ha vist, en els anys anteriors a la guerra, afectada per la implantació d'allò que després es dirà la **via nacionalista de desenvolupament del capitalisme espanyol**. Les pressions proteccionistes de darreries el XIX s'han vist refrèndades per la **Ley de Bases Arancelarias** de 1906 i per la **Ley de Protección de la Producción Nacional** de 1907. Aquesta política, és clar, no era gens ben rebuda pels grups econòmics valencians, uns grups que gaudiran d'una influència no precisament afavoridora del desenvolupament d'una mentalitat industrial.

El dinamisme econòmic del País contrasta, però, amb un subdesenvolupament de les agrupacions patronals, les quals tenen molt poca presència a la regió. Això es deu, si hem de fer cas del judici dels inspectors de l'IRS, al pobre esperit d'associació de la classe patronal valenciana (20). No ocorre el mateix amb les associacions obreres, les quals -també en opinió dels inspectors-, "dirigen sus aspiraciones

C2.- Les vespres

hacia fines sociales y políticos no muy apropiados para conseguir ciertos beneficios más positivos" (21).

2.2.- L'organització política.

No resulta extranya aquesta panoràmica si atenem a la configuració del segment polític valencià. El caciquisme típic del règim restauracionista permet la lliure defensa dels interessos de la classe dominant, mentre que els sectors populars i obrers es troben gairebé orfes de vehicles de canalització de les seues aspiracions i reivindicacions econòmiques i socials i, per tant, polítiques.

L'espai polític valencià es troba ocupat principalment pels -utilitzant la fórmula weberiana- partits de patronatge clàssics del sistema de la Restauració.

Liberals i conservadors, els partits dits del Torn, amb les seues respectives subdivisions en capelles d'obediència personal, sols troben oposició a la ciutat de València i en algunes altres, poques, ciutats del País.

A la capital, els republicans blasquistes disputen amb èxit el monopoli del poder a les forces dinàstiques. Els blasquistes, desenvolupen una pràctica de cara als costums, hàbits, comportaments i tradicions populars que per a Ramir Reig es resumeixen en dues paraules: dignificació i politització. Fruit de la seua activitat és no sols l'escò que al Congrés dels Diputats ocupa Felix Azzati, sinó l'importantíssim pes que gaudeixen a l'Ajuntament de la Capital.

A més, el reformisme de què fan gala els blasquistes quant a les qüestions socials, incidirà en la configuració del moviment obrer. Durant els primers anys del segle es consolida un moviment societari marcat pel sentit d'ofici propi de les **Trade-society**. Des de la perspectiva de València-Ciutat resulta evident que "las conexiones entre este tipo de organización obrera y la ya aludida

C2.- Les vespres

preponderancia republicana son amplias, y obedecen a un interés por conseguir la consolidación mútua" (22). L'intercanvi de suports que es produeix entre les societats obreres i el republicanisme blasquista es farà palés d'un costat en l'afiançament de les organitzacions proletaries -la creació de la **Casa del Pueblo** constituirà un evident signe del que diem- i, per un altre, en el major pes dels republicans al govern de la capital.

Com ja ha demostrat Ramir Reig, des de finals del XIX existeix una bona sintonia entre anarco-sindicalistes i blasquistes (23). Segons Reig, el **corpus** doctrinal del blasquisme està format per quatre idees -la república, la importància de la vida municipal i del progrés científic, i un anticlericalisme militant. Dins d'aquest, el que podriem denominar social-blasquisme ofereix, al seu torn, unes quantes línies bàsiques: 1) simpatia cap als obrers, independentment que es defineixen com a socialistes o com a anarquistes; 2) necessitat de lluitar per una revolució política que farà de comar d'un nou règim, la República; lluita en què els obrers formen la fracció esquerrana del partit republicà, sense que per això renunciïn a fer la seua revolució social; 3) reformisme en les qüestions legals -jornada de vuit hores, protecció de l'associacionisme obrer, dret de vaga, ...-, i millora de les condicions de vida obrera -abaratiment dels preus dels articles de primera necessitat, defensa dels salaris, ...-; 4) cooperativisme i inversió pública com a via de superació de la contradicció bàsica entre capital i treball; amb aquest horitzó de futur "l'anarquia representa un ideal ètic de responsabilitat sense coerció i l'Estat una garantia d'ordre i assistència"(24); 5) necessitat d'eleva el nivell cultural i d'instrucció de la classe obrera, la qual constitueix la reserva moral de la societat.

Amb aquests plantejaments, és lògic que el republicanisme blasquista mantingués millors relacions amb els anarquistes i anarco-sindicalistes que no amb els socialistes. Els primers no pretenien d'ocupar un espai polític, mentre que els segons no sols hi tenien un objectiu clar, sinó que, a més, pretenien d'articular els interessos

C2.- Les vespres

polítics amb els socio-econòmics. La conjunció republicano-socialista per tant, serà possible, fonamentalment, per la feblesa d'un partit socialista que, conscient de la seua força, decideix de deixar tàcticament de banda els seus ideals revolucionaris. Nogensmenys això, el període anterior a la guerra mundial conforma una conjuntura positiva per al tàndem PSOE-UGT a les comarques centrals del País Valencià. En 1912 es constitueix l'Agrupació Socialista d'Alzira. En 1913 la Societat d'Obrers Agrícoles de Cullera ingressa en el PSOE, i en aquest mateix any naixen agrupacions socialistes a Carcaixent i Gandia.

Republicans blasquistes, socialistes i anarco-sindicalistes no són, malgrat tot, més que unes pedres més o menys molestes dins l'engranatge del sistema restauracionista. És cert que a València Ciutat, fonamentalment, els republicans **revolucionarios y anticatólicos**, segons paraules d'un diari local, són quelcom més que uns simples pals a les rodes. Cert que, com ja hem dit, es podia considerar que els obrers es constituïen en associacions amb fins més o menys inconfessables, però, no ho oblidem, la política que afectava, la que regia la vida del País Valencià, es feia a Madrid. A la capital de l'Estat, la majoria monàrquica-liberals i conservadors, els uns i els altres- era absolutament aclaparadora. Les terminals que el Poder tenia a València són clares: Capitania General, Govern Civil i, en menor mesura, la Diputació Provincial de València.

Aquesta darrera constitueix no sols un fort baluard monàrquic, sinó una institució on es troben representades totes les fraccions del bloc de poder valencià. La Diputació, organisme que fins i tot en períodes de crisi manté un cert protagonisme, té un funcionament -a altures de 1914- que, en paraules del seu Secretari, és qualificat com a "**algo irregular**". Efectivament, com a irregular es pot caracteritzar l'activitat d'una institució que en els nou primers mesos de l'any -durant el primer període de sessions- s'ha reunit sols en quatre ocasions. El segon període, que es deuria haver inaugurat l'1 d'Octubre, no començà fins al 27 de Novembre, i això perquè "en octubre y parte de noviembre, la mayoría de los representantes de los distritos están

C2.- Les vespres

dedicados a las más importantes tareas del campo, que en una comarca especialmente agrícola, como la de Valencia, absorben la atención general" (25).

Tan revelador motiu és utilitzat pel Secretari com a justificatiu del no compliment ("no es posible", diu ell mateix) de l'article 120è de la Llei Provincial, amb la modificació que hi va introduir el Real Decret de 30 de novembre de 1899. Sembla ben clara, pel que diem i pel text transcrit, la procedència social i econòmica dels membres que componen l'organisme provincial.

2.3.- Condicions de vida i de treball.

Hem al·ludit a qüestions econòmiques, socials, polítiques... i tot amb un desig de contextualitzar el punt de partida del nostre treball: l'època de començament de les hostilitats a Europa. Nogensmenys, ens volem moure en unes coordenades que intenten d'aconseguir una articulació entre els distints nivells que fan de la societat humana un conjunt estructurat.

En aquesta línia, pretenem d'abordar allò que en un sentit ampli podria ser anomenat -i som ben conscients que l'expressió està molt devaluada- **condicions de vida**. ¿Quines eren les condicions de vida més esteses en la societat valenciana de la preguerra? Aquesta podria ser una pregunta a utilitzar com a capçalera del capítol.

Tot i que més endavant, al capítol 4, ens hem d'estendre en qüestions com ara preus, salaris i, àdhuc, les condicions de treball en alguns dels sectors de la producció, voldriem centrar-nos ara -encara que siga amb unes breus pinzellades- en qüestions tals com l'habitatge, la higiene, la salut i la cultura.

Som ben conscients que la informació de què disposem per a elaborar el nostre estudi està escorada. La documentació de què partim prima -encara que puga semblar paradoxal- els sectors menys afavorits de la societat. Sols el fet que aquests són àmpliament majoritaris es pot aduir en la nostra

C2. - Les vespres

defensa.

Les classes populars comencen a patir, amb l'inici del segle, un agreujament en la seua ja precària situació pel que fa al problema de l'habitatge. La burgesia valenciana ha apostat per la transformació, ço que al camp urbanístic implica l'adopció del model barceloní d'ordenació urbana com el que s'ha de seguir en l'expansió de la ciutat de València. Efectivament, en la zona sud del riu que divideix a la Ciutat, més enllà del que serà durant molts anys conegut com la **circunvalació**, hi va a sorgir una zona que segueix el model de l'Eixampla barcelonina. Aquest creixement es fa, lògicament, a despeses d'algú; en aquest cas, com en tants d'altres, a esquesnes dels més febles.

La iniciativa que comença amb el segle conta amb l'aprovació de tots, encara que la majoria demana que l'uropeïtzació de la ciutat els arribe també a ells. N'és dramàticament revelador un text adreçat a la Junta Local de Reformes Socials (JLRS) de València, que duu al peu la signatura de la **Sociedad de Peones Albafiles "La Escuadra"**.

El document entén que "las reformas urbanas que se han introducido en esta hermosa ciudad y en las que en proyecto tiene la Excelentísima Corporación Municipal para embellecer aún más la tierra que nos vió nacer e higienizar la población, cortando los focos de infección que las inmundas y malsanas viviendas que se derriban ocasionan; hacen si (sic), que desaparezca el aspecto de villorrio que nuestra ciudad ostentaba, que se higienice la población y que entre de lleno el carácter de ciudad europea" (26). Tot i celebrar quelcom que a tots beneficia, nogensmenys, la Societat Obrera puntualitza que "no es menos cierto que al desaparecer barrios enteros donde en malas condiciones higiénicas se albergaba el obrero, éste se vea cada día con mayores dificultades para la vivienda donde ha de descansar de las penalidades del trabajo y ha de recluir a su familia, pedazos de su corazón que constituyen toda su felicidad" (27).

Ahora, l'escrit assenyala dos problemes importants: la mancança d'habitacions dignes i la necessitat de crear-hi

C2.- Les vespres

llocs de treball. En aquest sentit **La Escuadra** al·ludeix a la urgència de fer-hi habitatges "pues escasean las casas baratas de reducido precio, únicas que los obreros que suscriben pueden adquirir y que éstas además de carecer de las condiciones de salubridad que todo ser humano, pertenezca a la clase social que sea, tiene derecho a disfrutar vaya por su escasez subiendo el precio ordinario" (28).

La carta acaba, respectuosament, amb una súplica: "que en atención a lo expuesto y a otras muchas razones que por no molestar la digna atención de la misma (la JLR) omitimos se sirva recabar de quien proceda activar los trabajos de la referida construcción de barrios obreros, para que pronto sea un hecho esta importante mejora que al par facilitaria el bienestar de muchas familias" (29).

Pel que fa als pobles, la situació hi presenta algunes diferències, si bé la realitat final, quant a la salubritat i riscos de malalties, no s'allunya gaire del que hem dit en parlar de la capital. Els projectes d'urbanització, elaborats amb uns criteris moderns, seran realitzats durant aquests anys de les primeres dècades del segle.

A Sollana, Ribera Baixa (30), serà en 1917 que l'Ajuntament posarà en marxa la confecció d'un **Pla de Població i Eixample**, que acabe amb la caòtica situació urbanística del poble. Una vila, en què "(las calles) anchas y rectas las modernas, contrastan con las viejas, tortuosas y estrechas (...) en general susceptibles de buena oreación y aireación necesarias aquí, donde las condiciones del subsuelo dan como secuela un grado excesivo de humedad" (31).

Las casas particulares són "en su mayoría de moderna construcción, amplias, cómodas e higiénicas", si bé, encara existeix al poble una zona en què hi ha "verdaderas pocilgas sin aire, sin luz, potentes focos infecciosos que deben desaparecer porque implican un serio peligro para el resto de la población ya que iniciado algun caso de enfermedad infecciosa que revista carácter epidémico en la región y haga su aparición en aquel barrio, pronto se extiende atacando a

C2.- Les vespres

casi todos los vecinos" (32).

Malgrat que aquesta existència d'habitatges insalubres és un greu problema, n'hi ha d'altres que, pel fet d'ésser generalitzables a tota la població, són bastant més greus. Ens referim a la deficiència que presenta el subministrament d'aigües potables, i a la inexistència d'una xarxa adequada per a l'eliminació de detritus.

El primer problema, l'origen de malalties i epidèmies, era ja considerat com el "caballo de batalla para la higienización de una urbe, y clave de su futuro progreso y engrandecimiento" (33). L'intent de solucionar-lo mitjançant la realització de pous amb noves tècniques i garanties, no donarà fruit fins a la dècada dels vint.

El segon, l'evacuació dels detritus, es realitza per mitjà de tres possibilitats: els femers, les comunes o els pous cecs. Els primers s'instal·len als corrals amb caràcter transitori, i són vigilats per la Junta Municipal de Sanitat, preocupada perquè la fermentació no arribe a produir-se als domicilis particulars.

Les comunes solen ser de construcció dolenta, donat que en comptes d'utilitzar-hi materials impermeables, sovint es fan revestits de calç hidràulica. Els resultats són les filtracions, tan perjudicials per a la salut.

Tot amb tot, sembla que el pitjor són els pous cecs, "excelente medio de cultivo para el bacilo de Eberth, coli y una serie grande de microorganismos que originan las septicemias, ya que muy próximos suelen emplazarse los pozos blancos que ya de si por su escasa profundidad són sus aguas impuras añadiéndose las contaminaciones por esta causa" (34).

Les seqüeles d'aquesta realitat són les previsibles: "no es raro con esta larga lista de factores, que las septicemias abundan en este pueblo donde siempre contamos con algunos casos de tifus o paratífus y otras infecciones de origen intestinal" (35).

C2. - Les vespres

Fem esment amb reiteració a la manca de condicions higièniques dels habitatges obrers. De molt deficientes es poden qualificar les condicions higièniques i de seguretat en el treball. Les poques lleis existents no es compleixen, i fins els inspectors de l'IRS són conscients que exigir-ne el compliment és gairebé impossible. En la Memoria de 1914, podem llegir-hi: "se trata de deficiencias muy notables y generalizadas en locales, máquinas, etc., que, de haber exigido el remedio en las condiciones reglamentarias, podría haber ocasionado una gran perturbación en todas las industrias" (36). Obviament, tot açò incidia de forma important en la societat valenciana, però no sols pel que fa a com es vivia, sinó també a com i quants en morien.

Si atenem l'estadística demogràfico-sanitària de l'any 1913, observem que, pel que fa a la ciutat de València, efectivament tenen un important pes les malalties de caràcter infeccios, i d'altres que, sense ésser-ho, procedeixen d'un règim alimentari pobre en el més ampli dels sentits.

En un curt article signat pel Dr. Manuel Portaceli, se'ns informa que el coeficient de mortalitat durant aquell any havia estat del 21.90 per mil, mentre que el de natalitat bruta, és a dir vius i morts, havia arribat al 27.70 per mil. A València, hi varen nàixer, durant 1913, 6.200 xiquets, 216 més que l'any anterior. D'ells, en varen nàixer morts 266, 70 menys que en 1912. Afirmar el Dr. Portaceli que "con seguridad no es extraño a este adelanto la nueva organización del servicio de tocología municipal" (37).

ESTADISTICA DEMOGRAFICO-SANITARIA DE VALENCIA REFERIDA A L'ANY 1913.

Principals causes de mort	Percentatge -
Malalties orgàniques del cor	15.10%
Bronquitis crònica	10.02%
Congestió, hemorràgia i reblaniment de cervell	9.53%

C2.- Les vespres

Diarrera i enteritis	6.89%
Tuberculosi pulmonar	6.46%

Al quadre anterior, on sols hem ressenyat les causes de mortalitat més relevants, ja s'hi aprecien alguns elements interessants. El primer pot ser la importància de la quantitat de defuncions per allò que es diu malalties orgàniques del cor. Pel que fa a això, el Dr. Portaceli ens diu que "indudablement, de una parte la vida moderna, con su actividad, impresiones, vicios y desgastes, y de otra la falta de cuidado suficiente en el tratamiento y curación de enfermedades agudas y estados idiopáticos congenitos o adquiridos paulatinamente son las causas favorecedoras de este aumento" (38). És a dir, que no hi havia explicacions més enllà de les genèriques. La xifra elevada de malalties del cor com a causa última de defunció ens fa pensar en el retard de la clínica mèdica -a la fi tots els morts ho són del cor-, o el que és el mateix, d'una insuficiència de la diagnòsi. Malgrat tot, el Dr. Portaceli posa el dit a l'ull quan, anant més enllà del tòpic intemporal dels mals de la **vida moderna**, n'assenyala la falta d'atenció a les malalties cròniques de tot tipus com a origen de morts que aniran sota l'epígraf de malalties del cor. No cal dir que, en aquests casos, la falta d'atenció vol dir, més o menys, deficient alimentació, mancança de mínims higiènics, insuficient assistència sanitària, etc.

Tuberculosi i bronquitis -aquesta darrera ben freqüent en un clima com el valencià- són ensems dues malalties lligades a les insuficiències de tota mena. Les habitacions, en les condicions de què ens parla l'escrit de la Societat d'obriers de vila **La Escuadra**, poc o malament ventilades, sempre insuficients, sense serveis higiènics, en carrers estrets i amb escassa ventilació, és una de les causes que contribueixen a l'augment d'aquestes dues malalties; tot i que siga, no gensmenys, per les facilitats per al contagi en situació d'amuntegament.

Si afegim al quadre descrit una deficient alimentació,

C2.- Les vespres

sobretot a les capes populars, entendrem com tant les malalties infecto-contagioses com les que no ho són, tindran relevància quant al nombre de víctimes afectades.

2.4.- Cultura i ensenyament.

Quant a la situació cultural en què es troba el País en els moments previs a l'inici de la guerra, no és gran cosa el que sabem. Si hi descomptem els treballs de Ramir Reig, Empar Alvarez i Luis Miguel Lázaro -centrats en la dècada final del XIX i la primera del segle XX-, i que toquen el problema d'una forma més o menys tangencial, podem dir que estem davant d'una important llacuna de la historiografia valenciana.

Per tal d'acostar-nos a la situació de l'ensenyament en els seus nivells més elementals, analitzem la **Real Orden del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes** (R.O. 14-X-1909). Aquesta Reial Ordre seguia les regles marcades per la Llei Moyano de 1857 quant a la fixació del nombre, classe i distribució de les Escoles Públiques que corresponia tenir als ajuntaments espanyols. Atenent als resultats estadístics derivats del compliment de la R.O., hem elaborat el següent quadre (39):

GRAU DE COMPLIMENT DE LA LLEI MOYANO DE 1857

PJ-----	1-----	2-----	3----	4----	5--	6-7---	8--	9-10--	11-12--	13---		
ALBAIDA	2.997	9.97%	53	47	-	- 47	7	7	-	54	1	102%
ALBERIC	2.200	10.23%	33	29	-	1 30	7	5	2	37	4	109%
ALZIRA	2.934	5.33%	69	37	-	- 37	12	12	-	49-20		71%
AIDRA	1.324	8.31%	26	18	-	- 18	2	2	-	20	-6	77%
CARLET	2.433	8.09%	42	23	2	- 25	2	1	1	27-15		64%
XELVA	2.655	9.13%	59	50	-	- 50	1	1	-	51	-8	86%
XIVA	2.066	6.92%	40	21	-	- 21	9	9	-	30-10		75%
ENGUERA	1.862	7.18%	39	24	-	- 24	4	4	-	28	-9	72%
GANDIA	4.249	8.94%	75	50	4	- 54	3	3	-	57-18		76%

C2.- Les vespres

XATIVA	2.517	7.73%	51	38	-	-	38	6	6	-	44	-7	86%
LLIRIA	2.620	7.70%	44	25	-	-	25	5	4	1	30-14		68%
ONTINYENT	1.214	5.13%	31	15	1	-	16	2	2	-	18-13		58%
REQUENA	3.030	8.17%	58	32	4	2	38	3	3	-	41-17		71%
SAGUNT	3.266	9.57%	57	50	-	2	52	7	6	1	59	2	103%
SUECA	2.556	6.23%	47	19	7	-	26	20	17	3	46	-1	98%
TORRENT	4.059	7.96%	66	35	-	4	39	9	9	-	48-18		73%
VALENCIA	3.313	9.37%	52	36	-	-	36	7	7	-	43	-9	83%
VAL.CAP.	26.051	12.07%	242	97	4	-101	22	19	3	123-119			51%
VILLAR A.	1.644	9.59%	27	16	-	6	22	2	2	-	24	-3	89%
TOTAL	73.010	9.05%	662				699				829-282		

PJ= Partit Judicial

1= Població escolar 6-12 anys

2= Percentatge respecte de la població total

3= Escoles que hauria d'haver-hi segons Llei Moyano de 1857

4= Escoles públiques

5= Escoles subvencionades

6= Escoles de patronat

7= Total escoles públiques o semipúbliques existents

8= Total escoles privades

9= Escoles privades catòliques

10= Escoles privades laiques

11= Total escoles existents

12= Diferència quant a la previsió de 1857

13= Percentatge de compliment de la Llei

Q-1

Tot i que les xifres que ens ofereix el Ministeri plantegen alguns importants interrogants, el que intentem amb l'anàlisi del quadre anterior és de veure si podem acostar-nos a la realitat de la infraestructura escolar valenciana d'aquest període, i així amb el convenciment que existeix una estreta relació entre la xarxa pública escolar i el nivell cultural d'un poble.

Ja hem dit adés que algunes de les dades que fa

C2. - Les vespres

públiques el Ministeri són, en principi, força discutibles. Citem, per exemple, les diferències quant als índexs de població escolar (6-12 anys) existents entre València Ciutat i Alzira o Ontinyent: del 12.07% al 5.33% o el 5.13%, respectivament. Ambdues bastant per sota de la mitjana provincial (9.05%) (40).

La distribució d'escoles, malgrat tot, no sembla obeir a criteris de població escolar, sinó de població total (41), ço que s'evidencia en veure que a Alzira, que ocupa el segon lloc quant a població total i el divuité quant a població escolar, li correspon el tercer pel que fa a dotació d'escoles previstes.

És significatiu que la Llei sols s'haja complert en tres partits judicials: Albaida, Alberic i Sagunt; i també que la situació més deficitària es done a València Ciutat i a Ontinyent, llocs on tan sols existien el 50.82% i el 58.06% de les escoles previstes per una Llei promulgada cinquanta anys enrere. Com que la mitjana provincial de compliment de l'al·ludida Llei Moyano és del 74.61%, podem afirmar que gairebé la meitat dels partits judicials de València Província no la compleixen.

El pes de la iniciativa privada és bastant reduït, ja que la mitjana provincial d'escoles que no depenen de la Administració és sols del 15.68%. Hi destaquen, això sí, alguns llocs en els quals la iniciativa particular hi mostra un major interès. Aquest és el cas de Sueca, amb un 43.47% d'escoles que pertanyen al sector privat; o el de Xiva (80%) o Alzira (24.48%). La ciutat de València es manté per dalt de la mitjana (17.88%), igual que els pobles del seu partit judicial. D'altra banda, és destacable el reduït pes de les escoles privades a la zona de Xelva, on sols en controlen l'1.96% de les existents.

D'aquestes escoles privades de què estem parlant, el 91.53% ho són de catòliques, i no s'hi comptabilitza cap altra de confessió religiosa diferent. Quant a les laiques, onze en el total de la província, en trobem tres a la capital, tres més a Sueca, dues a Alberic i una a Carlet, Llíria i Sagunt.

C2.- Les vespres

Sense menysprear el paper que hi juguen les xifres, i més en un tema tan delicat com el de l'ensenyament, és evident que no ens podem deixar vèncer per la màgia dels números. Una cosa són les previsions i les necessitats marcades per l'aplicació de la Llei Moyano, i un altra de molt distinta és -com hem vist- la plasmació real d'aquesta Llei, i una tercera -més difusa, menys perfilable encara- és el paper social que juguen aquestes escoles distribuïdes pel País.

En el capítol 4 parlarem del treball dels xiquets, i hi al·ludirem a les taxes d'analfabetisme que en aquests anys es donaven al nostre País. Entenem que ambdues qüestions estan força lligades entre si; i, encara més, la relació que hi ha entre treball infantil, analfabetisme real i infraestructura escolar pensem que són ben immediates. Amb tot, veurem més endavant com no hi ha una clara correlació entre les insuficiències de la xarxa escolar a un partit judicial i la seua taxa d'analfabetisme. No; les coses, a aquests nivells, no són tan mecàniques. Potser en un primer moment es podria considerar que, llavors, el nostre esforç en sintetitzar la informació que ha possibilitat el quadre anterior ha estat un fracàs; que realment ha estat magre el resultat de la costosa elaboració. Potser sí, si ens quedem en l'epidermis del problema, però no si aprofundim un poc més enllà del que en fóra el primer nivell. Pot semblar perogrullesc, però no ens podem estar d'assenyalar allò que de vegades hi oblidem, çó és, que una disposició de llei no elimina **per se** el problema social que l'ha originada.

La situació, quant a la infrestructura escolar del País, era força dolenta quan va ésser promulgada la Llei Moyano en 1857, i encara ho era, i de bon tros, cinquanta anys després. Tot i amb això, la diferència entre el major o menor grau de compliment de la Llei no ens explica la grandària d'una xacra social com ara l'analfabetisme, ja que aquest té unes implicacions amb uns arrels tan fortes que van molt més enllà del que és l'abast d'una bona iniciativa ministerial, tot i reconèixer-ne importància. Perquè de Lleis, n'hi havia encara més, i algunes que feien al·lusió explícita al problema que

C2. - Les vespres

abordem. Vegem la qüestió des d'un altre angle.

Un aspecte fonamental n'és el de la contractació de mà d'obra infantil, ja que això relativitza la quantificació més o menys elevada de centres escolars. Es tracta, purament i simple, que un elevat nombre de xiquets en edat escolar no sols no són alumnes de l'ensenyament primari, sinó que són assalariats d'una patronal que fa i desfà gairebé en la més completa impunitat; o bé són utilitzats com a aprenents o auxiliars als tallers familiars -al món industrial-, o com a mà d'obra baratíssima o estalviadora d'un jornal -al món agrícola-.

La legislació vigent, no gensmenys, fixava les condicions laborals dels infants. La **Ley Protectora de la Mujer y el Niffo**, promulgada el 13 de març de 1900, prohibia expressament que els menors de 10 anys accedissen a cap tipus de treball. A aquells d'edat entre els 10 i els 14 anys se'ls marcava una jornada laboral màxima de 6 hores i, al temps, se'ls prohibia el treball en diumenges i festius així com el nocturn. Així mateix -a l'article 6é- la Llei obligava a concedir dues hores diàries, no computables amb les de treball, per adquirir instrucció primària i religiosa, també per als menors de catorze anys. Ara bé, això sempre que existís una escola en un radi inferior a 2 quilòmetres de la indústria. Altrament -i sempre que l'establiment fabril comptés amb més de 20 xiquets- quedava obligat a sostenir una escola per a aquests empleats infantils. La Llei de 1900 establia la possibilitat que aquells xiquets que sabessin llegir i escriure foren contractats un any abans del que s'hi marcava en un article anterior.

Aquesta Llei, peonera de la legislació laboral espanyola -cal adonar-se que, malgrat tot el que es puga dir de la insuficiència de la protecció dels menuts, aquesta és incomparablement superior, pel que fa als de la indústria, de la que se'ls dona als seus companys camperols-, fou contestada tant per la patronal com pels obrers. La resposta obrera, més aviat individual, va adoptar per regla general formes pràctiques, amb el manteniment de la il.legalitat fins a l'ensopegada amb la Inspecció, ço que obligava a l'abandó

C2.- Les vespres

del lloc de treball per cercar-lo en un altra empresa. La resposta patronal se centrà generalment en la contractació de xiquets proveïts de certificats de naixement d'una fiabilitat més que dubtosa i, també, en la utilització de l'article 15è de la Llei, en què es deia que "las asociaciones patronales, obreras o mixtas podrán formalizar ante las autoridades locales instancia en las que expongan los daños que les ocasiona la presente ley. A la vista de las cuales, y previa consulta con la Junta Local y Provincial (...) el gobierno podrá decretar la suspensión del cumplimiento de la Ley para la localidad, industria y trabajo a que la instancia haga referencia" (42).

Com a mostra d'aquest darrer aspecte, podem oferir un escrit del president del **Gremio de la Industria Sedera**, en què aquest al·lega que "la aplicación rigurosa de la citada Ley es altamente perjudicial a su industria y sería la muerte de esta bellísima riqueza valenciana" (43).

L'explicació que ofereix el representant del gremi de seders és que les obreres tenen una vida laboral que va des dels 12 als 20/22 anys, quan es casen, ço que marca un temps laboral que està sobre els vuit anys. Partint d'aquesta **realitat** se'ns diu que "si se deja que nuestras aprendizas empiecen solamente a la edad de 14 años no serán más que unos seis años los que la obrera trabajará en la industria sedera, y en este tiempo tan reducido no es posible formar buenas operarias y encontrar en número suficiente" (44).

La versió empresarial es veurà desmentida per un escrit que va trametre a la JLRS de València la presidenta de l'**Asociación Obrera del Arte de la Seda**, gràcies al qual sabem que les dones majors d'edat no sols continuen treballant, sinó que realitzen tasques considerades dels homes, com ara la manipulació de les màquines Jacquart, la qual cosa exigeix uns esforços físics que produïen en les dones greus patologies.

Des de la seua aparició a la Gaceta, la Llei de 1900 serà objecte d'especial seguiment tant dels inspectors de treball com de les Juntes locals de reformes socials.

C2.- Les vespres

El resultat serà, no gensmenys, migrat. En la Memòria de la Inspecció de 1914 s'estableix una connexió entre el problema escolar i el treball assalariat infantil. És aquí que podem llegir que "sólo podrán llegar a remediarse todas las deficiencias que se relacionan con el trabajo de los menores con una organización adecuada de la primera enseñanza, para que la asistencia a las escuelas resultara un atractivo para el niño y para sus padres, mientras que hoy es notoria la insuficiencia de los locales, y es de todos sabida que la admisión para la enseñanza absolutamente gratuita resulta no poco difícil (45).

Hem al·ludit fins ara a la mà d'obra infantil emprada en centres industrials, i hem dit que hi existia també una utilització dels xiquets dins el procés productiu tant en el treball a domicili com en els petits tallers familiars. A més, en les zones eminentment agrícoles del País, els menuts començaven a donar el seu suport a l'economia familiar des de ben petits. A les terres tarongeres, les xiquetes entre deu i catorze anys hi són col·locades als magatzems com a **triadores**, si bé el més normal és que la seua integració en l'esfera de la producció comence prou abans, - amb cinc, sis o set anys-, com a **passejadores**. De tot açò, però, parlarem també al capítol 4.

Pel que fa a les xifres que ens donen els índexs d'analfabetisme, no és molt el que n'hi ha; podríem, gairebé, deixar-les parlar totes soles. Ja hem vist, pel que respecta a la infantessa, els greus problemes d'escolarització, així com la prematura proletarització de milers de xiquets valencians. Lògicament, davant aquesta situació, calia esperar que en fer una avaluació generalitzada de la població, la taxa d'analfabetisme fos força elevada. Com a desmesurada, la podem qualificar després de l'elaboració dels percentatges corresponents a València Província.

Els índexs oscil·len entre el 81.38% del partit judicial d'Aiora i el 50.19% del de València Ciutat, si bé aquest darrer és l'únic que es troba per sota de la taxa mitjana d'analfabetisme estatal (59.34%).

C2.- Les vespres

Com podem veure al quadre que oferim a continuació, no es pot establir cap tipologia que ens explique o aclaresca el motiu d'aquests percentatges tan elevats. Oferim les xifres tretes del Cens de 1910, posades en relació amb la població que habita els respectius partits judicials de la província. Hi recollim, tanmateix, de bell nou els percentatges de població escolar.

INDEXS D'ANALFABETISME A VALENCIA PROVINCIA

PARTIT JUDICIAL	POBLACIO EN EDAT ESCOLAR 6-12 ANYS	POBLACIO CENS 1910	ANALFABETS CENS 1910
AIDRA	8.31	18.830	81.38
ALBAIDA	9.97	30.628	70.87
ALBERIC	10.23	24.722	76.38
ALZIRA	5.33	62.991	76.53
CARLET	8.09	33.718	75.30
ENGUERA	7.18	25.932	76.12
GANDIA	8.94	53.930	77.18
LLIRIA	7.70	36.692	78.23
ONTINYENT	5.13	25.162	75.51
REQUENA	8.17	39.577	67.28
SAGUNT	9.57	38.931	71.07
SUECA	6.23	48.306	78.14
TORRENT	7.96	57.400	74.69
VALENCIA	9.37	41.747	70.63
VAL. CIUTAT	12.07	233.348	50.19
VILLAR A.	9.59	19.116	74.18
XATIVA	7.73	34.824	75.08
XELVA	9.13	30.825	79.72
XIVA	6.92	29.708	69.67
TOTAL		886.467	
PERCENTATGE PROV.	9.05		68.55

C2.- Les vespres

ID. ESPANYA

59.34

Font: ADFV. Butlletí Oficial de la Província de València. Extraordinari al número 314, corresponent al dia 30 de desembre de 1909, "Escuelas que debe tener según la Ley de 1857" R.O. Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. ADFV. Censo de la Población de España del año 1910.

Q-2

Tal i com es pot veure a la primera columna, la població en edat escolar sembla que no incideix gaire en la taxa d'analfabetisme. A un 10.23% d'Alberic correspon un 76.38% d'analfabets, mentre que a un 5.13% en Ontinyent resulta un 75.51%. Sols València, amb un 12.07% de població escolar (deficientment escolaritzada d'altra banda, amb un compliment de la Llei de 1857 del 50.82%, la xifra més baixa de tota la província), el més elevat index, ofereix el percentatge d'analfabetisme més reduït.

D'altra banda tampoc no sembla possible establir una tipologia de caràcter geogràfic, bé quant a la localització, bé quant al perfil de la base econòmica del territori. Efectivament, les tres zones amb un major index són interiors, i les dues primeres, Aiora i Xelva, allunyades de la capital i mal comunicades, el que no ocorre amb la tercera, Lliria.

Si estudiem el quadre en un sentit contrari, no gensmenys, veiem que, deixant de banda València Ciutat, les xifres més baixes d'analfabetisme es troben a Requena, Xiva i València, si bé en aquesta darrera resulta comprensible per la incidència de la proximitat al nucli de la capital, i per un major desenvolupament agrícola i industrial, car tant Requena com Xiva són zones interiors allunyades de València Ciutat, especialment la primera, d'economia agrícola de secà i no excessivament dinàmica. Llevat de les assenyalades, els partits judicials del centre del ventall són indistintament interiors o litorals, propers o allunyats de València, amb majoria del secà o del regadiu. Cal destacar, malgrat tot,

C2.- Les vespres

les elevades xifres que presenten zones com Sueca, Gandia i Alzira, llocs als quals a priori no es podia pressuposar tan altes taxes.

2.5.- El problema de l'analfabetisme.

Acabem de parlar de les elevades xifres d'analfabetisme registrades en les terres de la província de València segons el cens de 1910. Ho hem lligat amb el tema de la insuficient xarxa escolar i amb el problema de la mà d'obra infantil. Però tot ho hem centrat -tal i com l'epígraf sota el que hem començat el capítol ens obliga- en els moments d'allò que hem dit les vespres de la guerra europea. Voldriem ara, i no sols per tal de lligar aquest en què ens trobem amb els capítols que vindran, sinó perquè se'ns presenta com un problema ben interessant, parlar un xic més del tema de l'analfabetisme.

Per fer-ho ens hem centrat en una part del País -la subcomarca de l'Horta-Albufera- amb la certesa que la reducció de l'àmbit geogràfic ens facilitarà una major profunditat a l'hora de l'anàlisi, especialment la quantitativa que hem d'utilitzar. L'Horta-Albufera ens ofereix -com veurem més endavant- unes particularitats que la fan força atractiva per realitzar-hi prospeccions del tipus que anem a fer ara. Per aquestes particularitats de què parlarem més endavant, no serà aquesta la darrera vegada que ens hi referirem per utilitzar-la com a exemple.

C2.- Les vespres

Analitzar les xifres relacionades amb les taxes d'instrucció d'un poble resulta sempre interessant. En un treball com el nostre, se'ns plantejava com una necessitat inherent al tractament que volíem donar al tema.

Partim de la base que la divisió d'un col·lectiu social en dos blocs, els qui saben llegir i escriure, i els qui no hi saben, és un dels fraccionaments més injustos i alhora efectius d'una societat, i que, a més, aquest trencament és clarament classista. En paraules semblants, José Carlos Mariátegui expressava açò mateix en escriure: "esta desigualdad, esta injusticia no es sino un reflejo y consecuencia, en el mundo de la enseñanza, de la desigualdad y de la injusticia que rigen en el mundo de la economía"(46). Es per això que parlar de les lluites i de les condicions de vida dels obrers del camp, i fer-ho referit als anys de la Primera Guerra Mundial i següents obliga, a parer nostre, a plantejar-se el seu nivell d'instrucció primària.

És un fet demostrat que la divisió social en classes té unes fortíssimes implicacions pel que fa als nivells de formació cultural i acadèmica a què els components de les distintes classes poden aspirar. Dins el gran grup dels qui han de vendre la seua força de treball, la situació és ben diferent per a cadascun dels col·lectius (47), i no existeixen les mateixes possibilitats d'arribar a gaudir d'un cert nivell de formació per als components dels subgrups que constitueixen aquell gran grup dels assalariats.

Abans de passar a comentar les dades que sobre les cotes mínimes d'instrucció hem obtingut, convé reflexionar sobre el fet que estem estudiant un col·lectiu concret que són els obrers agrícoles. Aquests eren, dins el grup dels assalariats, els menys afavorits i els que històricament han estat sempre els grans perdedors en les dicotomies bàsiques: camp/ciutat i agricultura/indústria.

Per a un col·lectiu en què cada dia significava un repte per a l'obtenció del permís de viure amb una certa dignitat, que havia que conquerir amb decisió, el problema de la instrucció havia d'esdevenir secundari. En una situació en

C2.- Les vespres

què la legislació en aquest tema -sobretot al camp- era poc menys que lletra morta, en què la col.laboració dels xiquets al manteniment familiar es presentava com a quelcom d'irrenunciable, i en què l'ofertament educatiu no abraçava òbviament tothom, és comprensible que les xifres sobre les cotes d'instrucció hi fossen força baixes (48).

Pel que fa als resultats referits a l'any 1910 (Q-3), crida l'atenció a, cop d'ull, les elevades xifres que ens proporcionen els pobles de la subcomarca, sensiblement superiors no sols a la mijana estatal, ans també a la provincial. Especialment significatiu és el cas de Paiporta, amb un 86.67% de la seua població total analfabeta, aquesta situació s'agreuja més si ens cenyim a les dones, de les quals no saben llegir ni escriure el 92.93%. A l'altre extrem es troba Sedaví, amb un 58.40% del total, que desglossa en un 50.90% per als homes i un 65.92% per a les dones. És molt interessant, tanmateix, el fet que tots els pobles amb l'excepció de Sedaví i Benetússer es troben per damunt de la mijana vigent per a València Província (64.54%), fenomen aquest que cal lligar no sols a la distribució de la població activa per sectors (amb un pes important del secundari a la capital, que distorsiona el total provincial en el qual és majoritari el primari), sinó a la diferència global camp/ciutat que incideix amb força en l'índex d'escolarització. A més, cal observar-hi les diferències entre els percentatges d'homes i dones, sempre desfavorables a les segones, de vegades fins a extrems difícilment explicables -cas, per exemple, dels 19 punts de diferència enregistrat a Benetússer-. En aquest sentit, és interessant que mentre que les xifres referides als homes oscil.len entre 50 i 80%, les de les dones, molt més homogènies, ho fan entre 65 i 93%; però, a tots els pobles, tret de Benetússer i Sedaví, els índexs oscil.len entre 85 i 92%.

Les xifres del Cens de 1920 (Q-4), diuen que les cotes d'instrucció als pobles de l'Horta-Albufera, i els percentatges d'analfabets -llevat de Picassent i Sedaví- són inferiors als enregistrats deu anys enrere. Sols Alcàsser, Benetússer, Beniparrell, Catarroja, Massanassa i Silla, però, redueixen distàncies amb la mitjana provincial, que

INDEX D'ALFABETITZACIO A L'HORTA-ALBUFERA

ANY 1910

Q-3

Font: El.laboració propia a partir
del Cens Nacional de 1910

POBLES	TOTAL HABITANTS	HOMES/DONES	HOMES ANALFABETS	DONES ANALFABETES	TOTAL ANALFABETS	% D'ANALFABETS DEL TOTAL D'HABITANTS	% D'HOMES ANALFABETS	% DE DONES ANALFABETES
ALBAL	2.373	1249/1124	914	960	1874	78,97	73,17	85,40
ALCÀSSER	3411	1712/1699	1231	1479	2710	79,44	71,90	87,05
ALFAFAR	2934	1470/1464	1026	1225	2251	76,72	69,79	83,67
BENETUSSER	1216	594/622	310	444	754	62,0	52,18	71,38
BENIPARRELL	581	303/278	221	238	459	79,0	72,93	81,61
CATARROJA	7977	3988/3989	3019	3370	6389	80,09	75,70	84,48
MASSANASSA	3336	1678/1658	1229	1374	2603	78,02	73,24	82,87
PAIPORTA	2506	1247/1259	1002	1170	2172	86,67	80,35	92,93
PICASSENT	4500	2262/2238	1792	1952	3744	83,02	79,22	87,22
SEDAVI	1988	996/992	507	654	1161	58,40	50,90	65,92
SILLA	4973	2527/2446	1843	2045	3888	78,18	72,93	83,60
MITJA COMARCAL						76,41	70,21	82,75
VALÈNCIA PROVINCIA						64,54		
ESPANYA						59,34		

INDEX D'ALFABETITZACIO A L'HORTA-ALBUFERA

ANY 1920

Font: El.laboració propia a partir
del Cens Nacional de 1920

Q-4

POBLES	TOTAL HABITANTS	HOMES/DONES	HOMES ANALFABETS	DONES ANALFABETS	TOTAL ANALFABETS	% D'ANALFABETS DEL TOTAL D'HABITANTS	% D'HOMES ANALFABETS	% DE DONES ANALFABETS
ALBAL	2673	1345/1328	939	1060	1999	74.78	69.81	79.81
ALCASSER	3530	1760/1770	1081	1279	2360	66.85	61.42	72.25
ALFAFAR	3241	1601/1640	1002	1250	2252	69.48	62.18	76.21
BENETUSSER	1241	682/739	244	349	593	47.78	35.77	47.22
BENIPARRELL	683	357/326	183	195	378	55.34	51.26	59.81
CATARROJA	8308	4126/4182	2275	2929	5204	62.98	56.13	70.03
MASSANASSA	3342	1660/1682	695	1025	1720	51.46	41.86	60.93
PAIPORTA	2746	1340/1406	1064	1244	2308	84.04	79.40	88.47
PICASSENT	4898	2422/2476	2057	2215	4272	87.21	84.92	89.45
SEDAVI	2009	1012/997	556	710	1266	63.01	54.94	71.21
SILLA	6243	3128/3115	1823	1951	3774	60.45	58.28	62.63
MITJA COMARCAL						65,70	59,57	70,72
VALÈNCIA PROVINCIA						55,66		
ESPANYA								

74

C2.- Les vespres

havia descendit nou punts en els deu anys. Especialment significatius resulten els casos de Paiporta i Picassent, que mantenen xifres més enllà del 84%, la qual cosa determina una distància de gairebé trenta punts amb la mitjana provincial. La mitjana comarcal, però, ha baixat de 76.41% a 65.70%, poc més del ritme del descens de les xifres referides a la província. Un altre fet destacable és que el descens es produeix de forma paral·lela en els homes i les dones (11 i 12 punts, respectivament), si bé aquelles queden encara molt endarrerides (sobre tot a Massanassa i Sedaví).

Així doncs, podem dir que malgrat la crisi produïda per les repercussions del conflicte europeu -que, com veurem, colpeja amb força els nuclis agrícoles- pel que fa als nivells d'instrucció, els dels pobles de l'Horta-Albufera evolucionen al ritme de València Província.

En canvi, en analitzar l'evolució produïda en els índexs d'analfabetisme comarcal durant la dècada dels vint (Q-5), entenem que s'hi enceta una nova conjuntura. Els percentatges generals s'igualen a la comarca i a la província, si bé la primera rebaixa 21 punts, mentre que la segona sols ho ha fet gairebé 12.

La repercussió d'aquest descens en els dos grups, homes i dones, és semblant. Els primers abaixen més de 22 punts, i les dones poc més de 20. Per pobles, resulten molt apreciables els índexs generals, només amb Alcàsser i Sedaví per damunt del 50%. Ensenyats, Benetússer, Beniparrell, Catarroja, Massanassa i Paiporta per sota de la mitjana provincial.

En les classificacions parcials, resulten especialment cridaners els percentatges assolits en homes a Benetússer, Massanassa i Paiporta, per sota del 30%. Quant a les dones, sols caldria assenyalar també Paiporta, que té la taxa més baixa, amb diferència sobre la resta dels pobles.

Malgrat tot, es pot dir que durant la dècada dels vint s'han agreujat les distàncies en el nivell d'instrucció entre els homes i les dones, amb diferències importants, ja que

INDEX D'ALFABETITZACIO A L'HORTA-ALBUFERA

ANY 1930

Q-5

Font: El.laboració propia a partir
del Cens Nacional de 1930

POBLES	TOTAL HABITANTS	HOMES/DONES	HOMES ANALFABETS	DONES ANALFABETES	TOTAL ANALFABETS	% D'ANALFABETS DEL TOTAL D'HABITANTS	% D'HOMES ANALFABETS	% DE DONES ANALFABETES
ALBAL	3100	1572/1528	651	889	1540	49.67	41.41	58.18
ALCÀSSER	4055	2008/2047	938	1395	2333	57.53	46.71	68.14
ALFAFAR	3531	1756/1775	668	961	1619	45.85	37.47	54.14
BENETUSSER	2517	1220/1297	349	595	945	37.54	28.60	45.95
BENIPARRELL	748	393/355	157	165	322	43.04	39.94	46.47
CATARROJA	9055	4470/4586	1548	2000	3548	39.17	34.63	43.61
MASSANASSA	4272	2093/2179	618	985	1603	37.52	29.52	45.20
PAIORTA	3074	1475/1599	422	579	1081	32.56	28.61	36.21
PICASSENT	5322	2610/2712	1198	1308	2506	47.08	45.90	48.23
SEDAVÍ	2550	1272/1278	555	745	1300	50.98	43.63	58.29
SILLA	6732	3412/3320	1488	1760	3248	48.24	43.61	53.01
MITJA COMARCAL						44.47	37.27	50.67
VALÈNCIA PROVINCIA						43.10		
ESPANYA						42.33		

C2.- Les vespres

s'arriba a cotes desconegudes, com els 21 punts de diferència que marca Alcàsser, els 17 de Benetússer, els 16 d'Albal i Alfafar o els 15 de Massanassa. Contràriament, cal assenyalar el cas de Picassent, on les diferències s'han reduït fins a dos punts (Q-6).

¿Que hem aconseguit amb aquests àrids comentaris de les xifres sobre l'analfabetisme? Doncs, independentment de les dades que pertanyen a la dècada dels vint -les del Cens de 1930- i que evidencien tant l'acceleració relativa com l'increment absolut del nombre d'alfabetitzats, hem pretès d'oferir un panorama sobre una altra de les realitats que, sens dubte, configuren la vida d'un col·lectiu social.

Convé recordar que ja en 1905, Pablo Iglesias es demanava públicament "¿cabe efectuar la revolución proletaria, esto es, una transformación social en el que el principal agente han de ser los explotados, los trabajadores, sin que éstos o una gran parte de ellos conozcan bien sus intereses, los recursos y la fuerza de que puede disponer su enemigo -la clase patronal o capitalista- y los obstáculos y dificultades que previamente han de vencer antes de conquistar el poder político?" (49). Després d'una serie de consideracions en les quals, òbviament, donava resposta negativa a la seua qüestió, el pare del socialisme espanyol feia una esclaridora i rodona afirmació: "Cueste lo que cueste, y avance poco o mucho, el Partido Socialista pondrá siempre por encima de todo la educación del proletariado. Ahí se encuentra, no en otra parte, la verdadera fuerza de los oprimidos" (50).

El monòleg del dirigent obrer enllaça amb el nostre desig de lligar el tipus de resposta obrera, tant a la capacitat d'anàlisi, com a la capacitat organitzativa dels treballadors. Cal no oblidar que estem parlant d'obrers agrícoles i que els hem sorprès en la nostra anàlisi en una greu conjuntura de crisi; que més endavant parlarem, encara que breument, de la seua capacitat organitzativa, i també, més ampliament, de la negociadora, i que, almenys pel que les xifres ens diuen en el seu gelat llenguatge, no presenten unes condicions culturals òptimes.

Relació Percentatge d'Analfabets
Dona/Home

Font: El.laboració pròpia a partir
dels Censos Nacionals d'Espanya
dels anys 1910, 1920 i 1930.

POBLE		1910	1920	1930
ALBAL	Dones	85.40	79.81	58.18
	Homes	73.17	69.81	41.41
	Dif.	-12.23	-10.00	-16.77
ALCASSER		87.05	72.25	68.14
		71.90	61.42	46.71
		-15.15	-10.83	-21.43
ALFAFAR		83.67	76.21	54.14
		69.79	62.58	37.47
		-13.88	-13.63	-16.67
BENETUSSER		71.38	47.22	45.95
		52.18	35.77	28.60
		-19.20	-11.45	-17.35
BENIPARRELL		85.61	59.81	46.47
		72.93	51.26	39.94
		-12.68	-8.55	-6.53
CATARROJA		84.48	70.03	43.61
		75.70	55.13	34.63
		-8.78	-14.90	-8.98
MASSANASSA		82.87	60.93	45.20
		73.24	41.86	29.52
		-9.63	-19.07	-15.68
PAIPORTA		92.93	88.47	36.21
		80.35	79.40	28.61
		-12.58	-9.07	-7.60
PICASSENT		87.22	89.45	48.23
		79.22	84.92	45.90
		-8.00	-4.53	-2.33
SEDAVI		65.92	71.21	58.29
		50.90	54.94	43.63
		-15.02	-16.27	-14.66
SILLA		83.60	62.63	53.01
		72.93	58.28	43.61
		-10.67	-4.35	-9.40

Q - 6

C2. - Les vespres

Cal entendre que, amb unes taxes comarcals d'analfabetisme que oscil·len entre el 76.41% (1910) i el 65.70% (1920), la comunicació necessàriament i majoritàriament oral de les notícies, debats, acords i accions que origina el moviment sindical i de negociació, determina i estableix per a aquests una sèrie de característiques específiques que junt a d'altres consideracions que efectuarem més endavant -referides a preus, salaris, relacions específiques de producció, autoexplotació, relacions familiars, etc.- condicionen un tipus de realitat - i per tant de resposta- amb diferències evidents amb la realitat urbana i, especialment, urbano-industrial. A més, no podem oblidar que l'analfabetisme no és sols una insuficiència que acaba amb la impossibilitat de llegir i escriure, de comunicar-se mitjançant la paraula escrita; és, alhora, una mancança que dona una específica i particular visió del món i de la vida, i que, a més d'una sorra que redueix la capacitat d'anàlisi, condiona les possibilitats de resposta, per exemple, davant de les agressions de classe.

D'aquesta resposta obrera, de la dels obrers agrícoles valencians a la crisi dels anys 1914-1922, en les coordenades que hem anat traçant, parlarem en aquesta Tesi Doctoral.

C2.- Les vespres

NOTES AL CAPITOL 2

- (1) El Mercantil Valenciano (MV), 26-II-1914.
- (2) Almanaque Las Provincias (ALP), 1914, p.57.
- (3) Quan utilitzem el mot País, estem fent al·lusió a les zones del País Valencià que són objecte del present estudi, ço és, les comarques centrals de les terres valencianes: la Safor, la Ribera Alta, la Ribera Baixa, l'Horta, el Camp de Túria, el Camp de Morvedre, la Plana Baixa i la Plana Alta.
- (4) Seria positiva, en darrera instància, perquè el govern no va acceptar fàcilment els plantejaments de la Junta. Quan, a mitjan juliol, la Cambra va suspendre les sessions per les vacances d'estiu, fins els diputats conservadors valencians comuniquen a Maura el seu allunyament temporal del govern mentre "los intereses de Valencia quedasen desprotegidos". L'alcalde de la Ciutat, Francesc Mestre, i el President de la Diputació Provincial, Joan Martínez Aloy, presenten la seua dimissió. Sols les fermes promeses que el projecte serà discutit en les primeres sessions després de l'estiu els fa -diuen-, romandre al front de les seues responsabilitats.
- (5) Arxiu de la Diputació Provincial de València (ADPV). Memòria de la Diputació Provincial de València (DPV), 1914, p.100.
- (6) ALP, 1914. p.64.
- (7) MV, 5-VIII-1914.
- (8) Ibid.
- (9) Ibid.

C2.- Les vespres

- (10) ALP, 1914. p.66.
- (11) ALP, 1915. p.229.
- (12) En la memòria de 1914 es pot llegir a aquest propòsit: "no es del todo exacta la clasificación de mayores y menores de veintitrés que se anota en las visitas, observándose que, por punto general, en las distintas industrias de la región apenas trabaja la mujer fuera de su domicilio después de casada, y suelen ya estarlo antes de cumplir los veintitrés años". Biblioteca del Ministeri de Treball (BMT). **Memoria de los Inspectores de Trabajo. Instituto de Reformas Sociales (IRS)**, 1914. p.213. Nosaltres, però, discrepem d'aquesta afirmació perquè, com veurem més endavant, la dinàmica laboral en els magatzems de manipulació de fruites la realitat és ben diferent.
- (13) BMT. Memòria Inspectors, 1914. pp.208-209.
- (14) SOLER, V. MARTINEZ SERRANO, J.A. i REIG, E. "Análisis de la economía valenciana (1886-1972) a través del indicador de constitución de sociedades". **Panorama Bursátil**, n. 2. València, 1976. pp.27-70.
- (15) MARTINEZ SERRANO, J.A. "L'economia valenciana a principi del segle XX", en VV.AA. **Història de l'Economia Valenciana**, 1983, p. 127.
- (16) **Ibid.**
- (17) MARTINEZ SERRANO, J.A. Op. Cit. pp.127-130.
- (18) BMT. Memoria Inspectores, 1914. p.226.
- (19) **Ibid.**
- (20) En la reunió constitutiva de la JLRS de València, en juliol de 1900, participen nou empresaris. D'aquests, vuit ho fan a títol particular i provenen de sectors com fusteria, arts gràfiques, papereria, maquinària i

C2.- Les vespres

construcció. El membre restant ho fa a títol de representant de la **Sociedad Arrendataria de la Cia. Española de Servicios Generales, Provinciales y Municipales.**

Arxiu Històric Municipal de València (AHMV).

Gobernación. Reformas Sociales. "Actas Elección seis señores vocales patronos para la elección de la JLRS". Sec. Primera, S.O. Clase I, S.O.

- (21) BMT. Memoria Inspectores 1914. p. 216. La ciutat de València comptarà en els primers anys del segle amb més de 150 societats obreres. Vid. ALVAREZ, Amparo. **Génesis del Anarcosindicalismo en el País Valenciano.** Tesis Doctoral. Universitat de València, 1982. pp.537-586. (Inèdita). Per a l'elecció dels vocals obrers a la JLRS de 1900, es reuneixen 212 compromisaris que representen 11.904 afiliats a 47 societats obreres. AHMV. Gobernación. Reformas Sociales. "Actas elección seis vocales obreros para la formación de la JLRS". Sec. Primera, S.O. Clase I, S.O.
- (22) ALVAREZ, Amparo i ALCAZAR, Joan. "La Junta Local de Reformes Socials de València: la seua constitució i primers anys". **Afers. Fulls de Recerca i Pensament.** No. 4. vol.II. pp. , 1986.
- (23) A aquest propòsit és imprescindible REIG, Ramir. **Obrers i Ciutadans. Blasquisme i Moviment Obrer.** València, Institució Alfons el Magnànim, 1982.
- (24) REIG, Ramir. Op. Cit. p. 41.
- (25) ADFV. Memòria 1914. p.7.
- (26) AHMV. Gobernación. Reformas Sociales. Sec. Primera, S.O. Clase II. S.B.
- (27) **Ibid.**
- (28) **Ibid.**

C2.- Les vespres

(29) **Ibid.**

(30) VERA VERDU, Francisco. **Topografía Médica de Sollana**. 1926 (Inèdit). Exemplar mecanografiat cedit amablement per la família de l'autor. Prenem aquest interessant document, i el que s'hi diu, com a fil conductor en aquest apartat, sols com a model indicatiu de la situació existent als pobles d'aquesta zona. Tot i que el que diu no es pot generalitzar, és indiscutible que la seua representativitat té un elevat grau de fiabilitat.

(31) Idem, p. 63.

(32) Idem, p. 66.

(33) Idem, p. 67.

(34) Idem, p. 74.

(35) **Ibid.**

(36) BMT. Memoria Inspectores, 1914. p.229

(37) ALP, 1913. pp.95-96.

(38) ALP, 1914. p.96.

(39) ADFV. Butlletí Oficial de la Província (BOP), 30-XII-1909. Cens de Població de 1910.

(40) Hem de tenir en compte que el terme **població escolar** pot amagar un error, ja que podria tenir el significat de **població escolaritzada**, el que explicaria les xifres tan baixes.

(41) PUELLES BENITEZ, M. de. **Educación e ideología en la España Contemporánea (1767-1975)**. Barcelona, Labor, 1980. p. 145. La Llei, al seu article 100é establia que en tot poble de més de 500 habitants havia d'haver-hi una escola pública elemental de xiquets i un altra de

C2.- Les vespres

xiquetes. Aquestes escoles eren finançades (Art. 97é) pels distints pobles, els quals haurien d'incloure una partida en els pressupostos municipals. L'Estat, per la seua banda, es comprometia a donar suport a aquells municipis que no poguessen assumir el total de les despeses ocasionades per l'escola.

- (42) Ley Protectora del trabajo de la mujer y el niño. (Art.15.)
- (43) ALVAREZ, A. i ALCAZAR J. Op. Cit. p. 10.
- (44) Idem, p.11.
- (45) BMT. Memoria Inspectores, 1914. p.231.
- (46) MARIATEGUI, José Carlos. "Enseñanza Única y enseñanza de clase". MUNDIAL de Lima, 5-VI-1925. Recollit en Mariátegui, J.C. *Obras*. Tomo II. Ciudad de la Habana. Casa de las Américas, s.f. pp. 445-446.
- (47) Encara avui en dia, en països com els Estats Units de Nord-Amèrica, la procedència social de les persones condiciona el nivell d'ensenyament i formació a què pot aspirar. Això, amb altres variables, és un fet real a Espanya actualment, tot i tenir en compte el desenvolupament dels darrers vint anys. Val com a exemple del que diem que a EE.UU. en 1978 les possibilitats que un home blanc amb més de 24 anys hagués acabat l'ensenyament secundari eren del 68%. Alhora, les d'un negre eren el 48% i les d'una persona d'origen hispà eren sols el 41% de possibilitats. WEEKS, John R. *Sociología de la Población*. Madrid, Alianza Universidad, 1984. p.250.
- (48) Es important aclarir que seguint el plantejament d'Eugeni Burriel de Orueta, i partint de la base que les dades que oferim són el resultat del nostre treball amb les xifres que ens donen els censos de població de 1910,1920 i 1930, hem considerat analfabets els que no sabien llegir ni escriure. No hi hem descomptat els

C2. - Les vespres

percentatges de xiquets menors de set anys, és a dir, els que estan en edat preescolar, perquè els censos no ho especifiquen. Però, pel que ens interessa, aproximar-nos al nivell d'instrucció dels obrers del camp, les xifres són vàlides; en tot cas compensades perquè entre els alfabetitzats es comptabilitzen els xiquets que a l'hora de fer el cens encara eren a l'escola.

(49) EL SOCIALISTA, 3-III-1905. "Educación de la masa obrera", en Pablo Iglesias. **Escritos II. El Socialismo en España. Artículos de la prensa socialista y liberal 1870-1925.** Madrid, Ayuso, 1975. p.194.

(50) Idem, p.196.

3.- LA CRISI: LES RAONS I LA INCIDÈNCIA.

C3.- La crisi

3.- LA CRISI: LES RAONS I LA INCIDÈNCIA.

Tan bon punt les grans potències capitalistes s'havien embrancat en la guerra i havien desaparegut gairebé del mercat mundial, la balança comercial espanyola va remuntar el dèficit crònic i enregistrà un saldo positiu en 1915, i va iniciar un període que es mantingué fins al 1919. La indústria espanyola, dedicada amb exclusivitat al mercat intern, dins el qual es defensava de la competència exterior mitjançant elevats aranzels, començà a ultrapassar les fronteres peninsulars amb els seus productes (1). El fenomen beneficià fonamentalment la indústria tèxtil i la metalúrgica, alhora que desenvolupava de forma important la minera del carbó, realitats que, lògicament, varen originar un important increment del nombre de treballadors dedicats a la indústria (2).

POBLACIÓ ACTIVA ESPANYOLA

	1900	1910	1920	1930
Pobl. Act.	6.620.858	7.091.321	7.516.232	8.408.375
Act. Prima.	4.392.330	4.689.985	4.302.340	3.820.510
%	66.33	66.00	57.30	45.51
Act. Secun.	1.058.996	1.121.777	1.649.134	2.229.343
%	15.99	15.82	21.90	25.51
Act. Terc.	1.169.532	1.289.569	1.564.758	2.552.522
%	17.66	18.18	20.81	27.98

Q-7

Segons el Cens de Població d'Espanya de 1910, València Província comptava amb una població de 884.298 persones. Les dades que oferim sobre població activa valenciana són de 1915, és a dir, cinc anys després de l'elaboració del cens. En aquest darrer any, segons l'Institut Nacional

C3.- La crisi

d'Estadística (INE), València Província sumava al cens electoral un total de 226.838 persones amb dret al vot (la Diputació Provincial de València dona una xifra semblant, però no idèntica, 227.400 electors). La informació, per tant, és sols indicativa pel que fa als percentatges de població activa. Així i tot creiem que en funció de l'elaboració que hem fet sobre les xifres que dona l'Anuari Estadístic de 1915 ha pogut ésser lleugerament desvirtuada la distribució de la població activa a favor del sector primari. Pensem, però, que com a aproximació a la realitat de la distribució de la població laboral, es pot considerar acceptable. El que el quadre ens mostra és un major pes del sector primari valencià enfront de l'estatal, alhora que el secundari i el terciari estan, contràriament, per sota dels percentatges estatals.

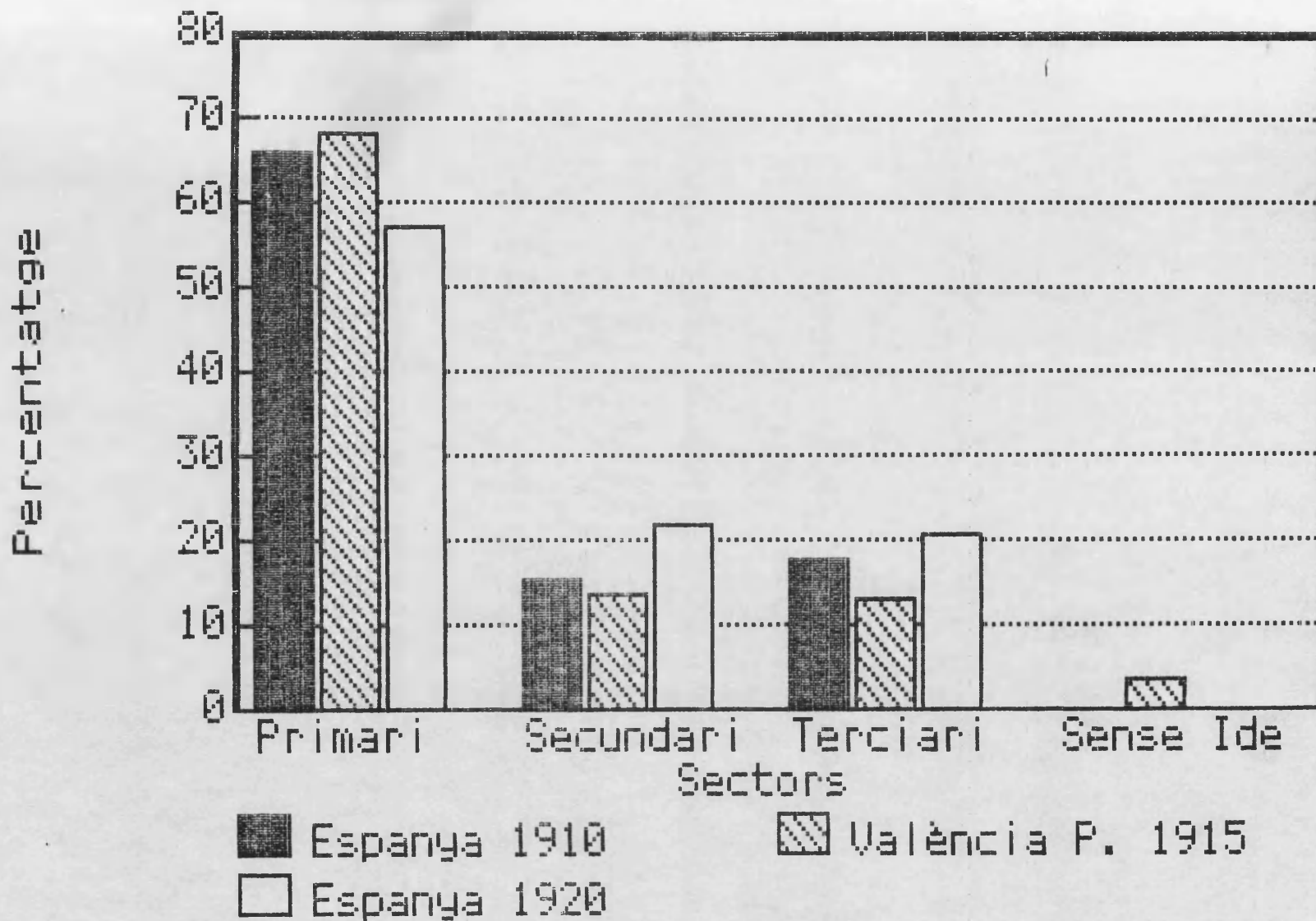
CLASSIFICACIÓ D'ELECTORS PER PROFESSIONS VALENCIA PROVINCIA

1915

Població Act. Primari	156.094
%	68.81
Població Act. Secundari	31.506
%	13.88
Població Act. Terciari	30.398
%	13.40
Rendistes i no identificats	8.840
%	3.85

Q-8

En síntesi, podem dir que l'excelsa conjuntura originada pel conflicte europeu es va traduir, per a l'economia espanyola, en la implantació d'una tendència a l'expansió de les exportacions, una tendència a la reducció d'importacions i, evidentment, com a resultat final, tal i com hem dit, un canvi de signe en la balança comercial espanyola (3).

68

C3.- La crisi

Com a efecte del funcionament de les exportacions i les importacions durant el període 1915-1919, l'economia estatal es va veure estimulada per la creixent demanda que hi actuà com a motor d'un procés d'acumulació industrial. Com que aquest procés patia la transitorietat lligada al conflicte bèl·lic, però, restava clar que no podia durar gaire. La millora, -fins esdevenir positiva, ja ho hem dit- de la balança comercial, descansà sobre dos elements que, en desaparèixer, varen donar pas a la crisi. El primer era l'escassa competència de les indústries dels països en guerra, i el segon, el que la pujada dels preus internacionals de les manufactures -resultat de l'escassetesa d'aquestes- feien perdre importància a la competitivitat com a factor de penetració en els mercats. Com diu José Maria Serrano, "el nivel tecnológico o los costes de producción carecian entonces de importancia, y una industria tan poco avanzada como la española pudo tener de repente su oportunidad"(4).

Dins aquest esquema, podem analitzar breument l'abans i el **després** de l'economia espanyola seguint el camí marcat per José Luis Garcia Delgado. De l'època immediatament anterior al conflicte bèl·lic, hi podem destacar:

1.- L'ensorrament de la situació agrària, en què l'abundància de treball pressiona els salaris agrícoles a la baixa, efecte clarament regressiu tant perquè actuà com a aturador de la introducció de maquinària, com perquè va permetre la permanència d'explotacions marginals. Açò impedeix ensems l'aparició d'un mercat nacional per als productes industrials, donada la molt reduïda capacitat adquisitiva de la gran majoria dels espanyols (lligada, ja ho hem vist, a la importància del sector primari).

2.- El caràcter "profundamente desequilibrado, inarmónico y desintegrado del proceso de industrialización en España, repleto de asincronias y discontinuidades" (5). Qüestió que cal connectar amb la peculiar forma de desenvolupament de les dues desamortitzacions -la del sòl i la del subsòl- que varen fer malbé les bases naturals, agrícola i minera.

C3.- La crisi

3.- L'existència d'un sistema bancari modern que, si bé pateix encara problemes d'organització i funcionament, es troba en situació d'afrontar els canvis que es produeixen arran l'inici de la guerra. No es pot dir el mateix del sector dels transports -el ferroviari, fonamentalment-, ja que la modernització de la xarxa efectuada a la darrera dècada del segle XIX no havia estat suficientment profunda (6).

Fel que fa a la incidència econòmica que la I Guerra Mundial tingué sobre aquest panorama, es poden destacar les tres fases que John Akerman assenyala com a característiques als països bel.ligerants, malgrat que el ritme espanyol és ben distint, la qual cosa fa que la cronologia espanyola hi presente sensibles diferències. Aquestes fases són:

- 1.- Fase de desconcert i desorganització, que als països bel.ligerants es perllonga fins a la primera meitat de 1915, i que a Espanya es redueix de forma significativa per a una gran part dels sectors econòmics, fonamentalment a la indústria transformadora i el transport marítim.
- 2.- Una segona fase expansiva, que es produeix entre 1917 i 1918 als països embarriolats en el conflicte, i que a Espanya s'allarga en molts sectors productius fins al 1919.
- 3.- L'anomenada **crisi de l'armistici** -pel fet de coincidir-hi- dels països en lluita, que a Espanya tan sols es palesa cap a 1920 (7).

Els efectes de la primera fase no es varen fer esperar. El nou disseny de la demanda exterior va afavorir l'increment de l'exportació de productes que tradicionalment havien tingut el mercat interior com a destinatari. És per això que l'equilibri de l'economia espanyola es va veure bruscamment alterat. Alhora que s'obrien nous mercats exteriors, hom començà a sentir les dificultats de la importació, ço que n'exigirà la substitució, per donar pas a allò que s'ha anomenat una **industrialització forçada**. Es pot dir que a partir de 1915 -i com a conseqüència del que hem dit- l'elevació dels preus actuà com la principal força motriu de

C3.- La crisi

l'economia espanyola (8).

Serà a partir de 1915 que la societat espanyola experimentarà els augments dels preus originats per la carestia dels productes de major consum, lligada a l'extremat increment de la demanda dels països en guerra, i és que, com diu Tuñón de Lara, "la diferencia entre los precios y los salarios (es que) aquellos (avanzaven) con velocidad de automovil y estos al paso de una vetusta carreta"(9).

L'evolució dels preus va ésser:

EVOLUCIO DELS PREUS

Mitja 1909-1914	100
Abril-setembre 1914	106.9
Octubre 1914-Març 1915	107.7
Abril-setembre 1915	113.8
Octubre 1915-Març 1916	117.6
Abril-Setembre 1916	120.3
Octubre 1916-Març 1917	123.6
Abril-Setembre 1917	136.1
Octubre 1917-Març 1918	145.4
Abril-Setembre 1918	161.8
Octubre 1918-Març 1919	167.7
Abril-Setembre 1919	180
Octubre 1919-Març 1920	192.3
Abril-Setembre 1920	202.6 (10)

Q - 9

Sols en casos aïllats l'augment dels preus anà acompanyat d'un creiximent de la producció, raó per la qual l'inevitable increment en la circulació fiduciària va dur una clara situació inflacionista (11).

Allò més important d'aquesta conjuntura econòmica va

C3.- La crisi

ésser la clara polarització que es va produir en la societat espanyola entre els beneficiaris d'aquesta, i la major part dels espanyols. Davant d'eixa realitat els successius governs no varen fer res per eliminar les distàncies entre ambdós grups, com ho prova que la pressió fiscal passà de base 100 en 1913 a base 46.4 en 1919 (12).

Si parlem de la producció i ho fem particularitzant per sectors, podem dir que, pel que fa a les activitats primàries durant aquests anys assistim a un notable increment de la producció, que ve donat tant pel creiximent dels rendiments com per l'augment de la superfície conreada. Açó que veurem amb més deteniment més endavant, anirà aparellat amb una pujada dels preus agraris, que possibilitarà un procés d'acumulació de capital que encoixinarà especial importància a les grans explotacions. Tradicionalment hom lliga açó que diem amb el fet que durant l'anomenat **trienni bolxevic**, els enfrontaments i conflictes més radicals es varen produir a les zones latifundistes. Cal tenir present, en aquest respecte, que Pascual Carrión en el seu ja clàssic treball **Los Latifundios en España** va quantificar en més d'1.5 milions d'hectàrees les terres que en Andalusia, Extremadura i la Manxa es trobaven en mans de la **nobleza** (13).

Del sector agrícola, cal dir, finalment, que els productes que tradicionalment havien tingut el seu mercat fora d'Espanya veren reduïda dràsticament la xifra de vendes. Així els productes d'horta i els fruiters valencians, els vins de Cadis i el raïm d'Almeria varen patir la crisi provocada tant pel descens de la demanda, com per les dificultats que varen afectar el tràfic marítim.

El sector industrial, aquell que pot fer entendre un poc millor el que va escriure Vicens Vives referint-se a les repercussions de la I Guerra Mundial -la **casca de oro** que va regar Espanya-, es pot dir que globalment considerat es veu força afavorit per la situació. Possiblement el cas més representatiu del que va significar l'escassetat d'oferta exterior va ésser la producció d'hulla, no tant per l'increment de la producció com per la fortíssima pujada de preus que registrà la mercaderia (14).

C3.- La crisi

La indústria química també és influïda pel cessament de la competència exterior, mentre que el sector tèxtil és l'exemple més evident de creiximent per augment de la demanda exterior. La siderometal·lúrgica és, per la seua banda, paradigma de l'aprofitament, tant de l'increment de la demanda externa com de la desaparició de la competència estrangera.

Però no tot són guanys a la indústria. En contrast amb el sector haller, la mineria -com altres productes d'exportació- pateix les greus dificultats que afecten els transports. Tanmateix el problema del transport, així com l'abastiment de primeres matèries, afecten a la indústria tapera. Altres subsectors com el del moblatge o el del llibre, pateixen els mateixos problemes. Per altra banda cal afegir que l'increment dels preus dels materials s'ofereix com a explicació de la crisi que la indústria de la construcció pateix durant bona part del període (15).

Al sector terciari, les empreses navilieres i la banca mereixen atenció a banda. Les primeres registren una fantàstica acumulació de beneficis, fins al punt que les sis principals empreses del sector passen d'un índex 100 en 1910 a un índex 5.618 en 1918 (16). Cal constatar que els naviliers, malgrat les pèrdues originades pels submarins alemanys, no sols varen obtenir uns guanys enormes, sinó que aconseguiren de l'Estat subvencions i primes **por quebranto**. Després, quan es torne a les condicions de normalitat, en acabar la guerra, el sector patirà una profunda crisi.

La banca, per la seua part, també viu temps d'alegria. El nombre de bancs es duplica, i s'assisteix a un notable increment de la xarxa de sucursals. A més, del "1915 al 1921, la cartera de valors i d'efectes de la banca privada espanyola gairebé es quadruplica, mentre que els beneficis es quintupliquen, caracteritzant-se aquesta actuació bancària per la consolidació de la banca mixta i, per tant, per l'estreta relació banca-indústria, palesant una clara preferència per la gran empresa i per aquells sectors on les possibilitats de cartelització son majors: siderúrgia, carbó, química, electricitat, etc." (17).

C3.- La crisi

Malgrat el creixement generalitzat, són els quatre grans bancs els que s'enporten la millor part. El **Banco Hispano-Americano** i l'**Español de Crédito** controlen la major part dels recursos aliens, però el **Banco de Bilbao** i el de **Vizcaya** els varen multiplicar per quatre entre 1915 i 1920.

En contrast amb els dos sectors al·ludits, una activitat terciària coneix greus dificultats en el seu funcionament. Es tracta del sector ferroviari. Ja hem al·ludit anteriorment a la renovació a què fou sotmés el sector durant els darrers anys del segle passat. I hem dit que no havia estat gens profunda. Aixó s'evidencià durant la conjuntura bèl·lica, temps en el que "el estrangulamiento del sistema de transporte ferroviario (...) es uno de los hechos más relevantes del periodo. Estrangulamiento que debe ponerse en relación con diversos factores: entre otros el incremento de salarios de los trabajadores del sector (al compás del encarecimiento de subsistencias); la subida (...) del precio del carbón; el crecimiento de la demanda de transporte ferroviario (...), (així com) las modificaciones registradas en la localización de los mercados de origen y destino de diversos productos durante los años de la guerra" (18).

Tots aquests factors posen de manifest la incapacitat de les indústries ferroviàries per a respondre a l'augment de la demanda. Aquest fet estarà en l'origen, a partir dels anys vint, de l'ampliació progressiva de la intervenció estatal en el sector, assentant les bases, no sols del que serà la política referida al sector durant la dictadura de Primo de Rivera, sinó també la de la nacionalització posterior.

Encara que el volum d'exportacions i importacions va descendir durant aquests anys, el valor d'ambdues va créixer molt en termes relatius i fins i tot absoluts els anys 1915, 1916 i 1917. Així mateix varen augmentar les reserves d'or en poder del Banc d'Espanya, si bé en açó va influir l'afluència de capital estranger que cercava la seguretat d'un país neutral. A resultes de tot açó, la pesseta va cotitzar-se millor que mai.

03.- La crisi

En canvi, com assenyala Tuñón, l'Estat va ésser una càrrega per al Banc: "Volvieron los anticipos bancarios a cuenta de la tesoreria y, desde 1917, se puso en marcha el peligroso mecanismo de la inflación consistente en hacer emisiones de Deuda Pública que la banca privada tomó para pignorarla inmediatamente en el Banco de España contra nuevas emisiones de billetes" (19).

Ja ens hem referit en algunes ocasions, encara que molt breument, a la política econòmica mantinguda pels **distints governs del Torn** durant aquesta època. Ara ho farem de forma més directament orientada a la realitat del treball que ens ocupa. És per això que dediquem la nostra atenció a un dels capítols que més afectà l'economia valenciana: la política aranzelària.

Tal vegada seria més correcte dir que els **distints i successius governs espanyols** -sis durant el període bèl·lic-, patiren una inflació reglamentista motivada per la perenne preocupació davant el problema de l'abastiment dels mercats, amenaçats per l'escassetat i carestia dels articles bàsics per a les persones, i de les matèries essencials per a la indústria i a l'agricultura. En relació directa amb el que es va conèixer com el **problema de les subsistències**, veuran la llum a Espanya més d'un centenar de disposicions legals entre l'any 1914 i 1919 (20).

Tan gran tasca, no sempre exemple de coherència, i gairebé sempre pura contradicció, va tenir una escassa repercussió positiva en la realitat espanyola: els preus pujaren sense descans durant tot el període de guerra i, fins i tot, -com ja hem dit- després de signada la pau.

Durant el mes d'agost de 1914 va ésser successivament prohibida l'exportació de cereals, lleguminoses, bestiar, carbons minerals, carns fresques i salades, aviram, arròs i carbons vegetals. Al mateix temps, es va establir una exempció temporal dels drets de duana a la importació de blat i carbons minerals, així com una reducció en les taxes per a la dacsa i el sègol. S'establí, tanmateix, una clàusula de seguretat per als llauradors, en regular que les barreres

C3.- La crisi

aranzelàries serien reactivades en cas que el preu del blat descendira per sota de les 29 pessetes els 100 quilograms.

Aquestes mesures, però, prompte varen ser rectificades pel propi Govern que les havia propiciat, i això evidencia la força de les pressions que varen exercir-se sobre els ministres; la força dels que acossaven i la poca fermesa dels qui governaven. Com diu un personatge del moment:

"El primer impulso, la primera determinación que toman es casi siempre favorable al interés público. El bien general del país les dice, por instinto, que lo primero que hay que hacer es prohibir la exportación, cerrar las fronteras (...) Pero enseguida operan sobre los Ministros las clases interesadas en la producción, en el comercio, en la exportación, en el contrabando, los de dentro y los de fuera (...) La política del negocio privado triunfa sobre la política del interés público. Y este fenómeno lo veremos repetirse en todas las etapas de gobierno. La convicción del Gobierno en sus propias determinaciones dura unas veces dos meses, otras uno, otras sólo días" (21).

En efecte, per l'agost són dictades unes mesures restrictives de l'exportació i en octubre ja s'ha donat marxa enrera. Pel que fa al País Valencià, tal vegada el més cridaner siga el permís per a exportar 30.000 tones d'arròs - fruit de les pressions de diverses institucions valencianes, com podrem veure més endavant - i de 12.000 més en abril de l'any vinent. El blat, no obstant això, es manté en la llista de productes no exportables, encara que les estadístiques duaneres donen notícia de l'eixida de cereal de la Península.

Al febrer de 1915 es publica la Llei Bugallal que faculta al govern per a utilitzar una major quantitat de ressorts d'intervenció econòmica. La feblesa dels governs espanyols farà, no gensmenys, que a la pràctica l'únic

C3.- La crisi

mecanisme utilitzat, i a més a més de forma bastant dolenta, siga l'Arancel. Aixó es així fins el punt que "los efectos negativos de esa política arancelaria se dejan sentir más ampliamente en relación con las exportaciones. Un simple exámen de la evolución de las exportaciones durante 1914, 1915 y 1916 (con referencias comparativas a 1913) de algunos productos de primera necesidad es suficiente para comprobar que las alzas de precios no se deben exclusivamente a la alteración, a causa del conflicto, de los mercados exteriores, sino, en gran parte, a una política económica incapaz de resistir las presiones de los grupos interesados y caracterizados, de hecho, por una total pasividad ante el problema de las alzas de los precios" (22).

Tan ineficaç se sent el Govern a l'hora de controlar el compliment d'aquestes lleis en matèria exportadora que, amb l'arribada d'Urzaiz al Ministeri d'Hisenda, es publica la R.O. d'1 de Gener de 1916 d'alliberament de les exportacions. L'objectiu governamental es fer entrar en les caixes del Tresor les enormes sumes de diners que circulen mercé a una atapaïda xarxa de duanes interiors de contraban.

Urzaiz només mantindrà dos mesos la cartera d'Hisenda. Al mes de març serà substituït, i el dia 9 del mateix mes una R.O. tornarà a decretar la prohibició de les exportacions. En aquest respecte, convé arreplegar el que va escriure Ceballos Teresi:

"la prohibición sólo existió en el texto de la ley y para los infelices que no podían hacer otra cosa que sucumbir por su insignificante modestia. Para los poderosos, los corsarios de alto bordo y aún los de mediano, jugaban y exportaban cuanto les venia en gana, y lo único que sucedia es que las primas que salian del juego y que gravaron las exportaciones prohibidas, en suma de muchos millones, en vez de beneficiar a la Nación e ingresar en el Tesoro, fueron a labrar fortunas y el buen vivir de empresarios, medianeros y funcionarios de más o menos fuste" (23).

C3.- La crisi

Un nou projecte fou presentat per Santiago Alba al novembre del mateix 1916. En ell es concedien al govern àmplies facultats per a actuar enfront el doble problema subsistències/preus. Tanmateix, com havia ocorregut amb la Llei Bugallal, la propiciada per Alba va romandre inoperant, i pel mateix motiu que l'altra: la falta de decisió per a enfrontar-se amb els grups de pressió que estaven enriquint-se amb la guerra. La mesura -presa pocs dies després de publicada la Llei- de crear una **Junta Central de Subsistencias** amb delegacions locals i provincials, també va resultar inoperant.

Així doncs, no ens ha d'estranyar que arran del que diem es confirme quelcom que ja hem escrit:

"el alza de los precios de la mayor parte de los productos básicos no sólo no se detiene durante los años finales de la guerra y los inmediatamente posteriores, sino que, por el contrario, se acelera durante 1918, 1919 y buena parte de 1920 (...) de tal forma que el problema de las subsistencias se prolonga también durante bastantes meses una vez terminado el conflicto" (24).

Efectivament, els països bel·ligerants havien començat després de la Pau de Versalles la seua recuperació econòmica. A Espanya, darrere dels primers símptomes advertits en alguns sectors econòmics, ja en 1919, el primer any de la dècada dels vint serà el de la generalització d'una greu crisi que haurà de tenir profundes repercussions en la vida de la nació. L'etapa de **reajuste**, per utilitzar una expressió acunyada, de les distintes economies que s'han vist afectades per la guerra, significarà el restabliment d'alguns dels trets tradicionals de l'economia espanyola. La balança comercial, de bell nou es tornarà adversa i diversos sectors de la producció, singularment els industrials, presentaran des de 1920 evidents signes de regressió (25).

Des d'el País Valencià els estira-i-amolla entre les

C3.- La crisi

disposicions governamentals i els diferents sectors afectats per les mesures de Madrid es viuen amb intensitat. Els grans propietaris, els exportadors i comerciants, i també els sectors populars, intenten fer sentir la seua veu a la capital del Regne, es clar que els primers amb major fortuna que no els darrers, per tal d'incidir en les disposicions dels distints gabinets en un sentit positiu per als seus interessos.

El mateix dia que **El Mercantil Valenciano** informa amb gran alardó gràfic i tipogràfic que el conflicte s'internacionalitza (6-VIII-1914), ja es parla del profund malestar i disgust amb què ha estat recollit l'anunci de les prohibicions a l'exportació a les zones arrosseres. José Montesinos Checa, President de la Cambra Agrícola, remet un telegrama al govern demanant l'exempció de la prohibició per a l'arròs. Tanmateix, Francisco Carreres, President de la Junta de Regs del Túria, ho fa, dirigint-se al Ministre d'Hisenda en els següents termes: "con un sobrante del 25% de la última cosecha de arroz, y a la vista para recolectar a últimos de mes de una cosecha abundante con precios actuales de cinco pesetas por 100 kilogramos bajo coste de cultivo, la real orden de V.E. prohibiendo exportación arroceras creará en esta zona una crisis tan profunda cual no hay precedente" (26).

Per al diari valencià es confirma, així mateix, la reducció del servei ferroviari, especialment dràstica pel que fa a les mercaderies. L'eliminació de dèsset trens que cobrien el servei a las comarques centrals valencianes, que la **Cia. de los Caminos de Hierro del Norte** ha efectuat amb el permís del Ministre de Foment, es valorada com especialment greu.

La resposta de Madrid no es fa esperar: el President del Consell de Ministres remet al Governador Civil de València un telegrama en què explica les mesures preses pel seu govern: "ante la necesidad de atender a asegurar el abastecimiento del País se han dictado disposiciones prohibitivas en la exportación de artículos de primera necesidad que sería peligroso derogar aunque fuese parcialmente en interés

C3.- La crisi

particular de algunos cosecheros" (27).

Per la seua banda, la **Cia. del Norte** aclareix que sols s'han eliminat vuit trens de mercaderies, i no per la conjuntura, sinó per "la carencia de tráfico suficiente"(28), afirmant que en el moment que torne a haver-hi demanda el servei es restablirà.

Com ja hem dit, malgrat tot, les pressions a Madrid donaran el seu fruit i serà autoritzada l'exportació de 30.000 tones d'arròs, amb la consegüent alegria dels productors i comerciants. Després d'aquest permís, la prohibició tornarà a ser efectiva. Aquesta vegada, però, amb l'aplaudiment de la Junta de Subsistències de València, força preocupada perquè els preus de l'arròs per al consum intern havien augmentat sensiblement (29).

Però, en aquest tema de la llibertat d'exportació, les coses no són gens senzilles. És cert que, com hem vist, els interessos valencians tenen un cert pes a Madrid, ara bé, quan diem interessos valencians en sentit genèric hem de matisar.

En març de 1915 -recordem que en abril de bell nou s'autoritzarà l'eixida de 12.000 tones de la graminea- el mateix diari valencià que al.ludim escriurà: "Se consumó el escándalo. Lo teníamos previsto" (30). Encara que la cita serà llarga, pensem que l'editorial del Mercantil es suficientment esclaridora del que passa en aquests moments amb el problema de les exportacions.

"Ayer al hablar de la prohibición de exportar arroz decíamos que sentíamos cierta escama porque el negocio es muy gordo y los acaparadores cuentan con medios eficaces para que prosperen las gestiones que seguramente están ya entabladas. Suponíamos que el ministro que decretó la prohibición se apresuraria a derogar la orden, y ASI HA SUCEDIDO.

Cuando se trata de actos de este funesto gobierno, que pesa como losa de piedra sobre

C3.- La crisi

España, hay que pensar lo peor, lo más absurdo, lo más malo, y se tendrá la seguridad de acertar.

Esto ha sucedido ahora; toda persona de recto sentir hubiera tenido por injurioso pensar que a las cuarenta y ocho horas de prohibir la exportación de arroz se levantaría la prohibición, y efectivamente ha sido levantada.

Pesan mucho 25.000 sacos de arroz que estaban el sábado en los nuelles, y cien mil o más que seguramente estarán preparándose para cuando el ministro dé el tercer golpe.

Porque no lo duden nuestros lectores: ahora saldrán los 25.000 sacos de que hablábamos el domingo, y dentro de pocas horas vendrá la orden para que la autorización para exportar se prorrogue hasta el día 9, sin perjuicio de nuevas prórrogas.

Piense el público todo lo que quiera acerca de lo ocurrido; imagine horrores y se quedará corto, porque la cosa es tan burda, que la hilaza la han de ver hasta los ciegos"(31).

A parer nostre el parràgraf transcrit és ben expressiu. Es confirma el model descrit per aquell diputat a Corts citat pàgines enrera, recollit per Roldán y Garcia Delgado. Les disposicions ministerials poden durar mesos o dies, depèn de la força dels qui s'oposen a d'elles. Les coses, però, són encara més complicades -o més simples, qui sap- del que semblen. No podem concloure que les **pressions valencianes** han tingut, aquesta vegada, èxit a Madrid. Són uns **sectors** ben concrets els que han obtingut allò que diríem el favor ministerial, són fonamentalment els abassegadors els que han guanyat la partida. El Mercantil diu: "se ha abierto la puerta del negocio a unos comerciantes de arroz, debe abrirse para todos, y por lo tanto la equidad obliga al ministro a decretar la libre exportación de arroz, aunque nos muramos de hambre los pobres. La cuestión es acabar de enriquecer a los ricos y proteger a aquellos que compraron el arroz a bajo precio, amparados por el gobierno, y hoy lo venden a precio altísimo, amparados también por el gobierno"(32).

C3.- La crisi

L'explicació del problema resulta ben senzilla -evident, podríem dir-. Amb la prohibició per a exportar baixen els preus en el mercat intern, és a dir que, amb els entrebancs a l'exportació, els comerciants compren el gra barat. Quan han abassegat el suficient, pressionen per a aconseguir el permís d'exportació, l'aconsegueixen -de les formes que es lògic imaginar- i aleshores el negoci es redó.

Per això cal diferenciar clarament quins són els interessos afectats i en quina forma per les decisions de Madrid. Sembla correcte, llavors, dir com feia Ceballos Teresi, que les prohibicions sols varen afectar de manera important a aquells que no podien fer un altra cosa que acceptar les fluctuacions legislatives estoicament.

Ara bé, ¿Quina posició prengueren davant el problema les classes populars i els sectors obrers?. Doncs, és clar que no podia existir coincidència amb els grans comerciants i els abassegadors respecte al que eren els **intereses de València**.

Quan en desembre de 1915 el govern fa aparèixer a la Gaceta un gravamen de 4.30 pessetes per als 100 quilos d'arròs, al temps que elimina els drets de duana per a l'arròs estranger que volgués entrar a Espanya, es produeixen a València ciutat i a bon nombre de pobles de la província tota una sèrie de protestes i movilitzacions en contra de la mesura. El diputat conservador a Corts, Montesinos Checa, declara que "el gravamen sobre la exportación, con ser una grandisima traba, no significaba, ni con mucho, el perjuicio que supone la libre introducción en España de este producto, porque esta medida es la muerte para los arroceros"(33).

El Mateix Montesinos Checa, que al temps és, com ja hem dit, President de la Cambra Agrícola, envia un telegrama al ministre d'Hisenda i al President del govern en què diu:

"En nombre agricultores valencianos, protesto con toda energia real orden imponiendo derechos exportación arroz, autorización libre importación, contra la que se ha combatido en todo momento y ocasión porque es la ruina de la región

C3.- La crisi

valenciana" (34).

Clar que quan el diputat conservador parla dels agricultors valencians cal matisar una mica. Anem per parts tot continuant breument amb el problema dels diferents interessos a conjugar davant el tema de la decisió governamental.

El Mercantil, davant la mesura d'Urzaiz, dirà que "era evidente que vendria el choque entre encontrados intereses: de un lado los del consumidor, de otro los del productor, y al lado de este, en plano más elevado los del comerciante y acaparador" (35).

Els obrers, per la seua banda, davant la publicació de la R.O., es reuneixen en el Centre de Societats Obreres i, després de valorar-la, fan pública una nota en què -com a conseqüència del fortíssim increment dels preus, "que hacen la vida imposible a la clase obrera"-, afirmen que "las disposiciones del señor Urzaiz publicadas en la Gaceta han causado un inmejorable efecto entre el proletariado valenciano" (36). A més a més, acorden celebrar un acte públic en favor de l'acord ministerial.

En aquesta línia, les Joventuts Socialistes (J.J.SS) fan també públic un comunicat en què "estimando el beneficio inmenso que reportan las reales órdenes publicadas por el actual ministro Sr. Urzaiz, (protesten) contra la campaña de los grandes acaparadores en contra de dichas órdenes" (37).

El diumenge 9 de gener de 1916 se celebra a València una manifestació obrera en suport i agraïment a les mesures d'Urzaiz. Un **Gran Mitin de la Conjunción** en el qual havien de participar Rodrigo Soriano, Marcelino Domingo i Pablo Iglesias es suspés perquè tots els obrers puguen anar a la manifestació. A propòsit d'aquesta, en la premsa es pot llegir que "antes de las once, hora señalada para la celebración del acto, se congregaron varios miles de obreros en la Plaza y parque de Castelar y en las inmediaciones", els quals varen manifestar-se en pau i en un ambient en què "se vitoreó a Urzaiz, al ministro honrado, a los defensores del

C3.- La crisi

pueblo, y se protestó contra los acaparadores y contra determinadas personas que tomaron parte en la asamblea arrocera celebrada hace pocos días" (38).

La manifestació acabà en Govern Civil, on es va llegir un document dirigit pels obrers al Ministre que deia:

"Los abajo firmados, en representación del elemento obrero de Valencia en general, elevan a vucencia el presente mensaje, en prueba de conformidad y aprobación a las últimas reales órdenes que vucencia ha lanzado a la sanción del pueblo español.

Confesamos, en primer término, que nuestra caracterizada modestia y nuestra calidad de obreros no nos ha de permitir confeccionar este escrito en la forma galana que desearamos; pero no obstante encierra en si la patente fuerza de nuestros corazones malheridos en el momento actual, por la lanzada que los ambiciosos acaparadores tratan de clavar en ellos.

(...)Por último ya, excelentísimo señor, vémonos precisados a participar a vucencia, que ni un momento siquiera, debido a la presión que los desaprensivos acaparadores pudiesen ejercer sobre vucencia, mostreis un leve gesto de titubeo o vacilación en la labor que habeis emprendido, en la que no debeis cejar hasta llevarla a su fin" (39).

L'escrit, però, i malgrat el que hem dit, no és una proclama de submissió i agraïment al Ministre. Després de pregar-li que no es deixi influir pels abassegadors ni per les pressions que aquests puguen exercir, informen el Ministre que els obrers valencians sabran respondre "porque a todo estamos dispuestos, a todo, hasta llegar todos los oficios a la huelga general, (si els artífex de la) inicua explotación cotidiana de que nos hacen victimas, intentan todavía mermar la escasa salud y el mismo sustento que nos nutre" (40).

Queda clara, doncs, la ferma postura dels obrers

C3.- La crisi

industrials valencians davant les mesures d'Urzaiz. Però, recordem que Montesinos Checa afirmava parlar en nom dels agricultors valencians, per a fer exactament el contrari, és a dir, protestar davant el govern per l'actitud ministerial. És evident -i ja tindrem ocasió més endavant d'entrar més a fons en el tema- que el concepte d'agricultor o llaurador és molt ample, que dins d'ell caben moltes coses. Pel que a nosaltres ens preocupa, el que ens interessa conèixer és la reacció dels jornalers de la terra i dels propietaris molt petits, i sembla evident que els interessos d'aquests no podien coincidir totalment amb les dels abassegadors i els grans exportadors ni, tampoc, amb els dels grans propietaris. Malgrat això, sembla també indiscutible que aquests jornalers i petits propietaris no podien mantenir, almenys de manera idèntica, la postura que defensaven els seus companys de la indústria.

Tot amb tot, tenim constància que al ministre Urzaiz també li arriben felicitacions dels treballadors del camp. Així, per exemple, la Societat de Treballadors del Camp de Catarroja remet un telegrama al ministre en què afirma que els seus components "aplauden con entusiasmo al incomparable y bienhechor ministro honradísimo, por su buena memoria en pro del productor hambriento, suplicando decreto algo que permita llevar a la tumba el oro a los señores acaparadores" (41).

Si els abassegadors compraven a baix preu, gràcies a la prohibició d'exportar, els jornals a pagar al camp o els guanys à obtenir als petits bancals pels xicotets propietaris serien força migrats. Si entrava arròs estranger el mercat interior encara es reduiria més, i això també produiria el mateix efecte. A més a més, els jornalers i petits propietaris, en tant que consumidors, també patien el problema de l'encariment dels preus dels articles de primera necessitat, i si bé no els afectava directament el preu de l'arròs a les botigues, -com perjudicava als obrers de la ciutat-, el tema del control dels preus d'aquests productes els interessava força. A parer nostre aquesta difícil conjugació d'interessos s'evidència en l'escrit dels treballadors del camp de Catarroja, més ambigu i genèric que

03.- La crisi

no el dels obrers industrials.

Per tant, no ens ha d'estranyar que els jornalers i els propietaris pobres arriben a fer costat als grans comerciants i propietaris en defensa d'allò que dien els **interessos valencians**.

Com ja es pot veure clar, la dinàmica de la recepció de la crisi i de la resposta davant d'aquesta, és ben diferent al camp que a la ciutat, i encara que es donen coincidències i preses de posició conjuntes, no hem de deixar de banda en cap moment que les realitats són molt diferents, i ho són en molts i distints nivells.

3.1.- L'avenç d'una agricultura competitiva.

Arran de la Gran Depressió de les darreries del segle XIX es pot dir que l'equilibri existent anteriorment entre les diferents agricultures europees s'ha esmicolat. Podriem dir, seguint A.M. Bernal -i encara amb més oportunisme que ell- que la crisi va produir una autèntica **reconversió agrària**, els efectes de la qual serien la mecanització, l'increment de la productivitat, l'augment de la utilització d'adobs, la introducció de nous conreus, una major articulació del mercat mundial agrari i una reducció de la població activa dedicada al sector primari (42).

Són coneguts els factors que hagueren de convergir perquè açó succeïra (increment notable de la xarxa ferroviària continental, generalització de la tracció de vapor en els vaixells, i tot el que ambdues realitats comportaven), així com que la resposta dels distints governs europeus vingué donada en clau aranzelària. Si la Gran Bretanya i d'altres països del nord europeu varen propendir cap a plantejaments lliurecanvistes, la resta dels països continentals ho varen fer cap a posicions proteccionistes.

Malgrat que ens referim a una conjuntura mal coneguda i

C3.- La crisi

insuficientment treballada, es pot dir que Espanya, tot i mantenir les directrius bàsiques, presentava certs aspectes diferenciadors. La crisi, sembla, va ésser més curta (1880-1905) i menys intensa. Introduint altres variables, és possible que siga vàlid el plantejament de Tuñón de Lara quan parla de "la eterna cuestión agraria", que afectaria tot el període restauracionista.

Podem dir, però, que Espanya, en aquests anys, va adoptar una política econòmica que, responent als interessos de les classes dominants, proposava tres eixos bàsics: l'esmentat proteccionisme, un clar nacionalisme econòmic i un cada vegada més important intervencionisme estatal. Aquesta política econòmica, que amb rapidesa comença a condicionar l'estructura productiva i la pròpia articulació de l'economia espanyola, tenia com a objectiu aconseguir "un desarrollo tendencialmente autárquico, cada vez más controlado por los centros interiores de poder económico, y en el que el aparato del Estado pasaba a jugar un papel extremadamente activo e importante como instrumento de orientación y dirección del proceso" (43).

Estudis recents han mostrat la importància dels canvis introduïts en aquests anys, no ja en l'economia, sinó en un dels grans sectors econòmics: l'agricultura (44). Efectivament, les tres primeres dècades del segle XX suposen tota una sèrie de profundes transformacions del camp espanyol (en contra d'allò que havíem diagnosticat plantejaments historiogràfics anteriors) (45); el qual, si bé no deixa d'ésser majoritàriament cerealícola, presenta una important diversificació i un considerable increment de la producció.

De començaments del segle XX ençà, es produeix una creixuda continuada de les terres conreades a la Península en detriment de boscs i erms. En 1910 la relació és 42/58 a favor encara de les terres no conreades, dividint-se les que sí ho són en tres grans blocs (que units sumen el 89.5% del total de terres llaurades) dedicades a cereal, olivera i vinya.

La resta dels conreus cobreix un migrat 10.5% del total,

03.- La crisi

cosa que, no obstant, ha suposat un augment de tres punts respecte a les xifres de deu anys enrretera. Al començament de la dècada dels vint la tendència es manté (44.5/55.5 encara favorable a les terres no llaurades), amb un increment en el cereal i l'olivera (la qual supera a la vinya). El total d'aquesta triade de cultius és el 91% de la superfície agrícola, cosa que és possible per la reducció al 9.90% de la resta de productes agrícoles. La tònica es manté si atenem les xifres de 1931, amb una nova reducció de la zona no treballada i un increment del cereal, que arriba a ocupar el 35.5% de les terres sembrades. Al mateix temps, es recupera la vinya i es manté l'olivera, sumant entre els tres fruits citats el 89% de la terra llaurada, deixant un 10.7% per a altres cultius; es a dir, una situació molt semblant a l'enregistrada en 1910 (46).

Resumint, es pot dir que durant aquests primers trenta anys del segle, Espanya assiteix, ultra a la consolidació del cereal, a la recuperació de la vinya que, passat el flagell fil.loxèric, es remarca en bases més realistes; i una molt considerable expansió de l'olivera. Per concloure, doncs, es pot dir que guanya molt l'agricultura intensiva, "cuyo producto es demandado dentro y fuera de España por una población más urbanizada, que puede aspirar a superiores niveles de vida y a una dieta alimenticia más diversificada" (47).

Aquesta nova agricultura, que serà una realitat durant la dècada dels vint, no és més que la culminació d'una tendència que per a A. Flores de Lemus ja resultava evident en 1914, quan deia: "en la división internacional del trabajo, España es ya, y lo será más, el huerto de Europa occidental (...) A pesar del enorme consumo interno, la exportación es el principal o más importante objetivo del consumo de frutales" (48).

Comptat i debatut, els trenta primers anys d'aquesta centúria suposen una important transformació del sector agrari, sense que això es puga posar fàcilment en el compte dels governs de Madrid, ja que com va escriure el mateix Flores de Lemus -referint-se a les deficiències de

C3.- La crisi

l'agricultura espanyola- molts dels éxits eren a causa que "la providència divina (...) con tanta frecuencia ha venido sustituyendo en nuestra historia a la prudencia del gobierno" (49).

No obstant, i amb independència de la paternitat humana o divina dels canvis agrícoles, és clar que les transformacions hagudes invaliden el clixé a l'ús sobre una agricultura aturada i no gens dinàmica. Opinió que, de vegades, ha estat elevada a categoria dins l'economia espanyola del segle XX (50).

TERRES LLAURADES

	1910	1916	1922	1930	1931
ESPANYA	100		107.3		116.3
VALENCIA PROV.		100	101.8	139.4	

Q-10

En el quadre que oferim és clar el que diem. Pel que fa a Espanya, s'observa un augment -com ja s'ha apuntat- de les terres llaurades. Aquest increment és el determinat pel pas d'un índex 100 en 1910 a un índex 107.3 i 116.3 en 1922 i 1931, respectivament. La sèrie, pel que respecta a València Província, és 100 en 1916, 101.8 en 1922 i 139.4 en 1930. Malgrat la diferent segmentació cronològica, s'observa clarament que València Província presenta un creixement inferior al de la resta de l'Estat en la primera fase. Mentre que Espanya creix més de set punts en dotze anys, València sols experimenta un increment de dos punts en la meitat del temps. Entenem que aquest fenomen s'explica -és una hipòtesi- per la major repercussió que la situació de guerra en Europa va tenir sobre les terres valencianes, especialment negativa pel que fa al seu comerç exportador

C3.- La crisi

(cal atendre a la reducció d'hectàrees dedicades a fruiters, molt possiblement per l'arrancada de tarongers).

Amb tot, durant la dècada dels vint, València Província avança amb un major índex de creixement. Passa de 101.8 en 1922 a 139.4 en 1930, o el que el mateix, un increment de més de 37 punts, mentre que la resta d'Espanya no va més enllà dels nou punts (de 107.3 a 116.3) (51). De fet, és possible argumentar que hi ha un major dinamisme en l'agricultura valenciana durant la dècada dels vint, lligada, indubtablement, no sols a una notable millora de les expectatives exportadores, sinó a les demandes en ascens d'un mercat urbà (València Ciutat) cada vegada més ampli.

Una anàlisi més detallada de la realitat agrícola valenciana i espanyola ofereix revelacions importants. Com ja s'ha dit, la sèrie de cultius segons el major o menor nombre d'hectàrees que se li dediquen és, a nivell estatal, cereals i lleguminoses, olivera i vinya, mentre que, per a València Província, la sèrie és cereals i lleguminoses, fruiters i vinya (amb l'olivera a molta distància).

Pel que respecta a cereals i lleguminoses, en València Província suposa (Q-11), igualment que a Espanya, el major percentatge de terres llaurades. Però és molt diferent el pes específic relatiu, ja que a Espanya significa més de tres quartes parts de la superfície cultivada, mentre que, en València Província, oscil·la entre el 29.9% i el 36.3%. Per contra, la vinya, que a nivell estatal no suposa més enllà del 7% del terreny en producció agrícola; a les nostres terres ultrapassa el 20%. L'olivera, tercer gran cultiu espanyol durant el període, és el que presenta una major semblança entre els índexs estatals i els valencians, poc menys del 10%. La major i més forta discrepància es produeix en comparar les hectàrees dedicades als fruiters. Ací les xifres referides a València Província es disparen en relació amb les estatals, ja que les valencianes oscil·len entre el 25 i el 30%, mentre que les espanyoles ho fan entre el 2 i el 3%. Pocs comentaris necessita aquesta realitat.

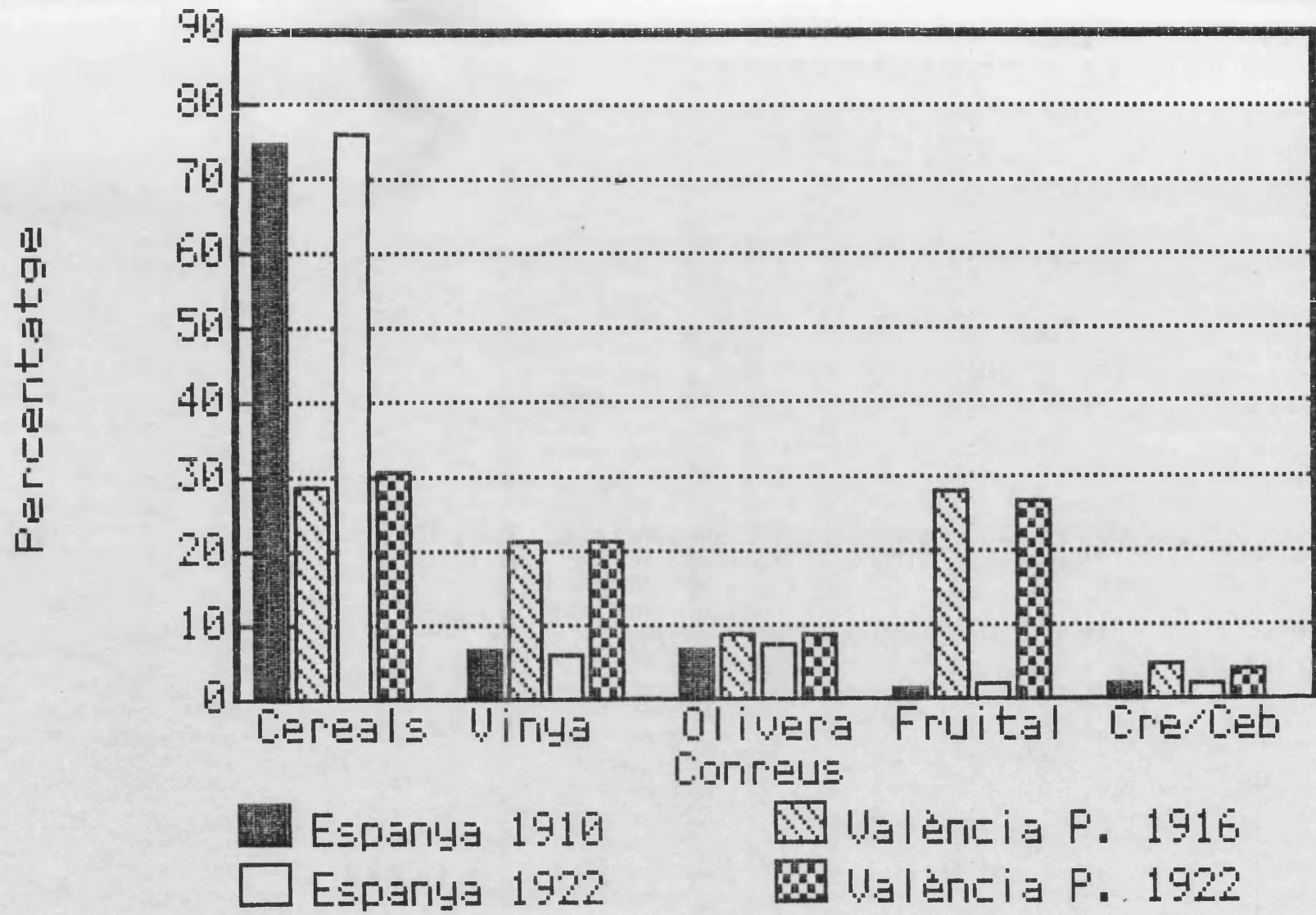
Tampoc no està mancada d'interés l'observació quelcom

Distribució de la terra conreada
en Espanya i en València Provincia.

Font: El laboració propia a partir de les
dades oferides per el GER (les
d'Espanya), i per la COCINW (les
de València Provincia).

Q - 11

	1910		1916		1922		1922		1931		1930			
	ESpanya	%	VALENCIA Provincia	%	E	%	VP	%	E	%	VP	E		
Cereals i lleguminoses	14182	75.10	104.8	29.1	15511	76.49	113.6	31.25	16172	73.62	177.4	36.35		
Vinya	1347	7.10	78.0	21.6	1334	6.57	78.8	21.67	1540	7.01	104.5	21.41		
Olivera	1379	7.30	32.8	9.11	1622	7.99	33.8	9.29	1911	8.70	40.8	8.36		
Fruitals	365	1.90	102.5	28.47	434	2.14	98.2	27.01	498	3.09	123.5	25.30		
Creïlles, cebes i altres	409	2.16	17.1	4.88	463	2.28	14.6	4.0	575	2.61	17.1	3.50		
Plantes industrials	713	3.77			554	2.73			776	3.53				
Plantes horticoles	106	6.56	10.0	4.11	86	0.42	14.5	3.96	118	0.53	25.0 #	5.12		
Praderes artificials	383	2.02			273	1.34			374	1.70				
TOTAL	18884		360	100	20277		363.5	100	21964		488.0			
* Xifra de 1918														
** Xifra de 1921.														
# Aquestes xifres representen el total de terres dedicades en València Provincia a plantes industrials, horticoles i artificials.														

C3.- La crisi

més detinguda de l'evolució dels conreus en la zona valenciana.

Les terres dedicades a la sembra de cereals i lleguminoses mantenen un nivell homogeni fins a la campanya 1924-1925, en què es produeix un important increment, al mateix temps que s'inverteix la tendència quant a un dels seus productes fonamentals, el blat, tant pel que fa a les terres de secà com a les de regadiu destinades al cultiu. La vinya, per la seua part, manté un bon nivell durant tota l'època que abraça el nostre estudi, essent el primer conreu -entés singularment- valencià, si llevem els anys 1922-1923, en què es supera per la garrofera. Tanmateix, les terres dedicades a la vinya augmentaran sensiblement a partir de la campanya de 1926. L'olivera mantindrà unes cotes estabilitzades, sense grans pujades, situant-se entre les 32.000 i les 45.000 hectàrees. Els fruiters presenten, paradoxalment, una reducció del terreny conreat durant aquests anys. D'un 29.2% de l'àrea cultivada en València Província, passen al 25.3%. L'explicació d'aquest fet, que malauradament no podem quantificar més acuradament, cal lligar-la a la reducció de les terres dedicades a la garrofera; fet aquest que hom ha de connectar amb l'increment de les terres de regadiu que passen a dedicar-se no sols a fruiters -taronges especialment-, sinó a cultius menors d'horta (52).

Tot el que diem, és producte de la particular evolució de l'agricultura valenciana ja des del segle XIX. Després, durant els primers anys del segle XX, el País Valencià -en un sentit invers a la tendència espanyola- havia consolidat els seus lligams amb el mercat exterior gràcies al sensible apogeu exportador (53). Aquesta intervenció en els mercats internacionals es produeix malgrat la consolidació de les idees proteccionistes a Espanya. Ens referim a la implantació **de facto** del que hem denominat, seguint la terminologia ja acceptada, la via nacionalista de desenvolupament del capitalisme espanyol.

Els sectors industrials valencians havien apostat per una estratègia efectivament proteccionista, en oberta

C3.- La crisi

contraposició amb els grups agraris. La capacitat adquisitiva dels països europeus va permetre a l'agricultura valenciana superar els entrebancs a l'eixida dels seus productes, imposats per una política econòmica que "tendia a penalitzar qualsevol activitat exportadora" (54).

Des de la segona meitat del segle XIX i, especialment, des dels inicis del XX, són paleses les diferències existents entre les realitats agrícoles valenciana i espanyola (55). L'origen d'aquest contrast que, com ja hem dit, no farà sinó anar *in crescendo*, es troba, entre altres raons, en què a l'agricultura espanyola "es produïa pensant en el consum i per a la venda al mercat local, abans que intentar treballar amb una mentalitat capitalista". Pel contrari, l'agricultura valenciana "intentarà explotar els avantatges comparatius potencials mitjançant una acció intel·ligent que transformés els conreus, produint, en primer lloc, per a la venda al mercat, i no per a la pròpia subsistència" (56).

Aquesta situació era el resultat del dinamisme agrari de les dècades finals del segle XIX, dinamisme que es vorà refermat per la implantació de nous cultius que s'imposa en les terres del País Valencià.

Caldrà, recordar, però -i en això estem d'acord amb Garrabou- que ja és hora de deixar de banda algunes interpretacions historiogràfiques que han mantingut una visió bastant deformatada de la realitat valenciana del segle XIX. Les temptacions d'aplicar models vàlids per a d'altres latituds europees ha fet oblidar, de vegades, que "la misión històrica de la burguesia es mantener e incrementar la tasa de beneficio y que para alcanzar este objetivo puede optar por desarrollar el sector agrario o por la industrialización, puede decidirse por apoyar un sistema censitario, un régimen dictatorial o el estado de las autonomias" (57).

Nosaltres, en aquesta línia, no podem mantenir qualificatius com els d'*endarrerida* i *aturada* dedicats a una agricultura en què, per exemple, la vinya, que compta en 1900 amb 250.000 Ha. de terra conreada en tot el País Valencià, comença a deixar pas a nous productes -fonamentalment després

C3.- La crisi

de la ingent conversió de terres de secà en regadiu. Terres on el taronger començarà a ésser quasibé hegemònic. El fet que va a marcar aquest importantíssim canvi el trobarem en la invasió fil·loxèrica d'Espanya en 1878 per tres punts distints i allunyats (Girona, Màlaga i Orense), i que afectarà el País Valencià en 1900 (58). Entre 1878 i 1899, però, en paral·lel amb la ruina del negoci vitivinícola a Catalunya es produirà el màxim desenvolupament al País Valencià (59). Després, la crisi de la fil·loxera que, pel que fa a les terres valencianes arribarà al seu zénit en 1912 (60), coincideix amb una època depressiva per a la demanda externa de vins espanyols, ço que deixa els preus en un nivell molt baix. No obstant, la vinya continuà essent un dels conreus més importants del País Valencià.

Així i tot es pot dir que els vertaders canvis al camp valencià es produïren lligats a l'augment de terres dedicades al taronger i als productes hortícoles (61). Aquests últims no sols es varen veure estimulats per la demanda externa, sinó que abastiren un important mercat interior, especialment polaritzat per la Ciutat de València. L'arròs, per la seua banda, que havia estat perjudicat per la pèrdua de les colònies, fou paradoxalment beneficiat per la nova política econòmica dels governs de Madrid, la qual va permetre abastir, sense la molesta competència estrangera, el mercat intern espanyol (62).

Malgrat tot, és sorprenent la rapidesa i la intensitat amb què l'agricultura valenciana s'integrà als mercats europeus, i la solidesa de les connexions que va establir-hi (63). Possiblement ni els mateixos valencians eren conscients del grau d'interrelació existent entre l'economia valenciana i el mercat europeu. Així doncs, és més que probable que, com diu Vicent Soler, "la guerra del catorze va descobrir als valencians, de manera contundent, la madura interrelació econòmica que el sistema capitalista havia establert entre tots els espais econòmics europeus i, àdhuc, del món sencer" (64).

Aquest reiterat dinamisme de l'agricultura valenciana, palès sobretot en la capacitat de resposta (abandó de cultius

C3.- La crisi

tradicionals, introducció d'altres i concentració en alguns com la taronja, la ceba i les plantes hortícoles, que registren un creiximent destacable) i d'adaptació a la demanda, no ens pot fer caure en el reviscolament del mite del **Levante feliz**. Per entendre ben bé el nostre treball, cal tenir en compte que aquest procés es desenvolupa sota l'auspici d'una burgesia agrària, que havia concentrat a les seues mans una bona part de les terres llaurades al País Valencià. La qual cosa no es va traduir en l'aparició de grans unitats d'explotació; ans al contrari, es pot dir que el creiximent agrari valencià va descansar en bona mesura en l'explotació camperola (65). Però no sols és això. Nosaltres no creguem tampoc que "del crecimiento económico se derive necesariamente progreso, bienestar y felicidad general. Como se sabe el crecimiento económico **per se** no genera ni **Levantes felices** ni **Ponientes desgraciados**, sino que dependerá en gran medida de los mecanismos que determinan la distribución de la propiedad". És per això que ens unim a la por anunciada pel professor Garrabou quan diu: "Mucho me temo que la estructura de clases que se cimentó en el País Valenciano a lo largo del siglo XIX condenaba a la infelicidad a una gran parte de los valencianos (66). D'aquesta infelicitat, i altres qüestions amb ella relacionades, parlarem també en aquest estudi.

Ara, però, més concretament, ens centrarem en alguns punts significatius, com ara l'estructura de la propietat, regadius o producció i rendiments de la terra, els quals ens permetran, després, comprendre millor les dimensions de la crisi que va viure el nostre País d'ençà el 1914.

3.5.- La terra: el problema de la propietat.

Com veurem més endavant de forma clara, sembla que no hi ha gaires discussions al voltant de les línies mestres de l'estructura de la propietat en les zones del País a què dediquem el nostre treball. Almenys no hi ha fortes discrepàncies pel que fa al període estudiat per nosaltres.

C3.- La crisi

Llavors, ¿per què plantejar-nos l'epígraf de la capçalera d'aquest subcapítol? Doncs bé, perquè, a parer nostre, tot amb tot és força perillós donar per sobreentès un problema d'aquestes dimensions. A més a més, el més important -i, en definitiva, el que ens ha obligat a parlar sobre el tema- és que nosaltres ens hem de centrar en una part del segment que forma l'estructura de classes existent al País la qual, sens dubte, assoleix un relleu fonamental.

Com hem anat dient des de l'inici d'aquesta Tesi, són els petits propietaris i arrendataris i els jornalers, els grups socials que ens interessa estudiar. Com que l'estructura de la propietat és determinant de l'estructura de classes, és fonamental esbrinar el relleu que dins la distribució de la propietat abasten aquells grups a què ens hem referit adés. Després de veure les xifres que corresponen als diferents grups en què poden classificar-se les possessions de terra a les comarques centrals valencianes, pot ser estarem d'acord en l'interés del nostre plantejament. Però, anem a pams.

Ja fa uns quants anys, en 1977, A.M. Bernal deia que la història de la propietat territorial i la seua dinàmica hauria de constituir el capítol principal de la història agrària espanyola (67). Acte seguit es confessava bastant penedit perquè massa sovint el més normal era que aquesta qüestió es resolguera gairebé sempre amb **generalitzacions i adjectivacions indeterminades** en els treballs científics.

Fa uns pocs mesos, el recentment aparegut i reiteradament citat llibre de R. Garrabou, venia a coincidir amb Bernal, almenys parcialment, quan escrivia que li resultava difícil, "malgrat les interessants aportacions que s'han fet en els darrers anys, establir amb nitidessa quina era l'estructura de la propietat i les línies de tendència que l'anaven modificant fins a començaments del segle XX" (68).

Doncs bé, malgrat això, al País Valencià ho tenim més accessible. Els estudis realitzats a casa nostra per tots aquells que se centren fonamentalment en l'etapa de la

C3.- La crisi

transició del feudalisme al capitalisme, "han convertit probablement (el País Valencià) en l'àrea més ben coneguda de l'Estat" (69), pel que fa al tema de la distribució i la dinàmica de la propietat de la terra.

En aquestes investigacions s'ha evidenciat, contràriament a allò que mantienien altres posicions historiogràfiques, que els estudis desenvolupats sobre l'estructura de la propietat agrària "obligan a revisar completament la supuesta relació bipolar, que enfrentaria a señores y campesinos, para introducir una realidad social más compleja y diversificada" (70).

Ara som certs que al País Valencià els grans senyors tenien poc a veure amb els latifundistes del sud peninsular, ja que la propietat de la terra era compartida per una oligarquia rural molt diversificada (petita noblesa, classe mitjana, camperolat, etc.), sense arribar a ésser grans terratinents capaços de concentrar en poc nombre de mans la major part de la terra cultivada (71).

De totes maneres, el fet que durant el segle XIX es mantinguera una propietat agrària nobiliària -en mans de la petita noblesa d'origen relativament recent i procedència burgesa-, així com que la desvinculació i la desamortització va suposar en certa mesura la via d'accés a la propietat per a bona part dels camperols benestants, no ens pot fer oblidar que va ser un altra la conseqüència més important, quant al règim de propietat de la terra, del procés revolucionari burgès. Als darrers moments de l'antic règim, la terra cultivada havia començat a concentrar-se a mans d'una nova classe de propietaris burgesos. Durant el període revolucionari, els patrimonis agraris d'aquests "se incrementaron como resultado de la desamortización, de la desvinculación y de la compra de tierras al campesinado endeudado". Al temps, les seues propietats, "quedaron libres de la servidumbre política señorial y del dominio directo, allí donde lo había, gracias a la desaparición del **señorio jurisdiccional** y a la redención de unos censos enfiteúticos que, en muchos casos, estaban enormemente devaluados" (72).

C3.- La crisi

Fent costat a aquestes paraules de Pedro Ruiz, -producte de la reflexió sobre les pròpies investigacions i de les d'altres historiadors valencians-, Ramon Garrabou conclou que a les acaballes de l'antic règim l'estructura de la propietat de la terra al nostre País era prou més complexa que "la que poden definir unes relacions entre unes classes feudals que tenen el domini directe i uns pagesos posseïdors del domini útil" (73). Per això, més enllà del manteniment del règim senyorial a àmplies zones del País, "les classes feudals valencianes no van aconseguir culminar un procés d'expropiació pagesa similar a les àrees latifundistes espanyoles, en gran part a causa de la infiltració (...) (d'una) incipient burgesia urbana entre els rengles dels enfiteutes" (74).

Partint d'aquestes bases, els estudis exhaustius realitzats sobre llibres d'amillarament del darrer terç del segle passat, han evidenciat l'existència d'una amplíssima capa de petits propietaris, compatible, però, amb una forta concentració de la superfície agrària ens els grups de posseïdors de més de 10 hectàrees. Aquesta constatació és acceptada a l'hora d'explicar "el creiximent espectacular dels conreus intensius i arbustius, els costosos treballs de preparació dels terrenys i sobretot l'ampliació de l'àrea regada, (les quals) van exigir sumes enormes i en més d'una ocasió els propietaris van fer inversions per impulsar aquest tipus de transformacions" (75).

Hi ha, però, un altre factor que, junt amb la formació d'una propietat burgesa de dimensions interessants, caracteritza a la societat rural valenciana: "el pes notable de les petites i mitjanes propietats (...) en una part substancial en mans de pagesos" (76). Caldrà, no gensmenys, que davant aquesta panoràmica, no oblidem "la existencia de una masa importante de campesinos que vio frustrados sus deseos de convertirse en propietarios y se vieron obligados a contratarse como jornaleros o arrendatarios" (77). I és que, paral·lelament al que anem dient, a bona part de les comarques del País, es generalitzarà la figura de l'arrendament, el qual contribuirà sensiblement a la consolidació de la petita i la mitjana propietat camperola (78).

C3.- La crisi

Després d'aquesta petita introducció, podríem començar a oferir una quantificació referida al tema. Abans, però, és necessari tornar a allò que escrigué, i que ja hem citat, A.M. Bernal, en aquell paràgraf en el que al·ludia a què malgrat els entrebancs i més enllà de les deficiències de la documentació, l'estudi de l'estructura de la propietat és una feina abordable amb relatives garanties d'èxit. Bernal feia aquesta afirmació basant-se en què "los propietarios de tierras son (...) celosos guardadores de sus derechos y títulos de propiedad y en momentos determinados se refleja de manera exacta y precisa en ciertos tipos de documentos la realidad" (79).

Nosaltres no hem treballat, però, ni sobre Llibres d'Amillament ni sobre Llibres Padrons de Riquesa ni sobre Protocols Notarials. No, nosaltres hem begut d'algunes fonts bibliogràfiques i d'altres arxivístiques de les quals caldrà parlar una mica.

La primera font és el llibre de Joan Romero. Al seu conegut treball (80), Romero ha traçat una panoràmica general sobre el règim de propietat de la terra a les comarques centrals del País Valencià, utilitzant una abundosa documentació fiscal. Com diu Garrabou, "es necesario valorar la masa de información realmente impresionante pero al mismo tiempo lamentar la escasa elaboración (...) que frustra la ocasión que existía, dada la enorme masa documental, de conocer la evolución de la estructura de la propiedad en un período de cerca de dos siglos" (81). Bé, doncs, d'aquesta massa informativa ens hem, en certa mesura, aprofitat nosaltres, encara que lleialment. El resultat es veurà a les pàgines que vindran.

Les altres fonts emprades, com ara monografies, publicades o no (82), i les arxivístiques abans esmentades, proporcionen informació de tipus més específic, ja que ben aviat fan referència a zones o poblacions ben concretes.

Abans, però, de reflectir els resultats de

C3.- La crisi

l'elaboració que hem fet a partir de les dades subministrades per Joan Romero, se'ns permetrà que ens referim breument a la part del treball d'aquest investigador que fa referència a la segona meitat del segle XIX. És, a parer nostre, necessari per a entendre els resultats finals obtinguts.

Segons Joan Romero, en aquest període és quan comença a gestar-se el tipus d'estructura de la propietat vigent a l'època estudiada per nosaltres. Pel que fa a la comarca de l'Horta, el més generalitzat és que els propietaris no treballen directament la terra, sinó que donen aquesta en arrendament. El nombre de llauradors propietaris és, per tant, força reduït. Aquests "también trabajan a jornal pues sale muy corta la propiedad que disfrutan". A més a més, aquests petits propietaris "casi en su totalidad, llevan tierras en arrendamiento; si no les sería imposible cubrir sus necesidades" (83).

Les agitacions camperoles hagudes a l'Horta en 1878 i 1879, que varen ser estudiades per Alfons Cucó, són explicades per Romero assumint la tesi d'aquell, és a dir, "como el intento de actualizar el precio del arriendo por parte de los propietarios y la negativa de unos colonos que, de hecho, consideraban la tierra como propia" (84).

Quant a la comarca de la Ribera, els pobles estudiats per Romero, Alzira i Castelló de la Ribera, són, a parer seu, un exemple de les importants transformacions hagudes durant la segona meitat del segle XIX. La subhasta de béns del clergat i, especialment, de béns de propis; la pausada desaparició de la propietat nobiliària, la consolidació d'una franja important de propietaris locals benestants i la massiva compra de terres a càrrec d'una burgesia acomodada, junt a l'accés a la petita propietat de camperols i jornalers i la fragmentació de les propietats més menudes, són, per a Romero, "el modelo evolutivo que se ajusta bastante al seguido por la mayor parte de municipios del regadio tradicional valenciano" (85).

Augmentarà el pes dels propietaris residents a València Ciutat i a Madrid, en relació amb la primera meitat del segle

C3.- La crisi

XIX, al temps que es dona l'accés a la propietat, o a l'ampliació, de propietaris aveïnats a la comarca. Aquests acabaran imitant als seus homònims del cap-i-casal: arrendaran les terres i marxaran a viure a València.

Per tot el que diem, es pot concloure que durant els darrers cinquanta anys del segle passat, es produïren els canvis en el repartiment de terres que és a la base de l'estructura propietària de l'Horta i la Ribera durant el segle XX.

A partir de les dades que ofereix Joan Romero, referides a l'estructura de la propietat en alguns pobles de la Ribera Baixa, la Ribera Alta, l'Horta, la Safor i el Camp de Morvedre, hem elaborat els quadres que ara oferirem. Vegeu, en primer lloc, el referit a la ciutat de Sueca (Ribera Baixa), que pot ser un dels més paradigmàtics (86).

C3.- La crisi.

ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT

POBLE: SUECA

COMARCA: RIBERA BAIXA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	371	25.53	98.7	1.21
0.5 - 5	798	54.06	1.435,1	17,71
5 - 10	169	11.44	1.209.6	14.92
10- 30	81	5.48	1.367.3	16.87
30- 50	31	2.10	1.174.3	14.49
+ 50	26	1.76	2.818	34.77
TOTAL	1.476		8.103	

Q-12

Com es veu, hi ha 1.476 propietats (el cas més nombrós dels que dona Joan Romero), de les quals 371, el 25.53%, són menors de 0.5 Ha. (6 fanecades). 1.169 propietats, el 79.20% de les existents, són menors de 5 Ha. (30 fanecades). Aquestes 1.169 propietats suposaven 1.533,8 hectàrees, sols el 18.92% de les terres cultivades del terme.

Si això ho conjuguem amb que l'1.76% dels propietaris tenen més de 50 Ha. -el 34.77% de les terres llaurades a Sueca-, entendrem que en aquesta ciutat trobarem, d'una banda, un nombre elevat de jornalers, que han de treballar aquestes grans propietats del terme; d'altra, que una bona part d'aquests jornalers podran gaudir d'una petita parcel·la, segons es dedueix de l'elevat nombre de petites propietats. Així mateix serà important la quantitat d'arrendataris que treballaran segons aquest sistema bona part de les grans propietats suecanes. Vegeu la resta dels pobles dels que hem obtingut informació.

C3.- La crisi.

ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT

POBLE: ALBALAT DE LA RIBERA

COMARCA: RIBERA BAIXA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	119	30.20	29.0	2.28
0.5 - 5	206	52.28	367	28.89
5 - 10	40	10.15	292.9	23.08
10- 30	25	6.34	396.2	31.22
30- 50	3	0.76	111.8	8.81
+ 50	1	0.25	73	5.75
TOTAL	394		1.269,9	

Q-13

POBLE: ALDAIA

COMARCA: L'HORTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	116	35.36	25.1	4.67
0.5-5	197	60.06	371	69.16
5 - 10	12	3.65	101.3	18.88
10- 30	3	0.91	38.9	7.25
30- 50				
+ 50				
TOTAL	328		536.4	

Q-14

C3.- La crisi.

POBLE: BENIOPA

COMARCA: LA SAFOR

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	93	70.99	20.8	29.50
0.5-5	37	28.24	44.7	63.40
5 - 10	1	0.76	5	7.09
10- 30				
30- 50				
+ 50				
TOTAL	131		70.5	

Q -15

POBLE: BENIPARRELL

COMARCA: L'HORTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	127	52.26	28.4	8.92
0.5-5	105	43.20	124.3	39.05
5 - 10	6	2.46	44.5	13.98
10- 30	4	1.64	57.7	18.12
30- 50				
+ 50	1	0.41	63.4	19.91
TOTAL	243		318.3	

Q -16

C3.- La crisi.

POBLE: BENIMUSLEM

COMARCA: RIBERA ALTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	160	44.81	41.9	11.68
0.5-5	186	52.10	237.7	66.19
5 - 10	10	2.80	67.5	18.79
10- 30	1	0.28	12	3.34
30- 50				
+ 50				
TOTAL	357		359.1	

Q-17

POBLE: BONREPOS

COMARCA: L'HORTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	49	47.57	11.8	14.54
0.5-5	53	51.46	63.3	78.05
5 - 10	1	0.97	6	7.39
10- 30				
30- 50				
+ 50				
TOTAL	103		81.1	

Q-18

C3.- La crisi.

POBLE: BURJASSOT

COMARCA: L'HORTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	86	42.57	20.6	9.21
0.5-5	109	53.96	146.3	65.42
5 - 10	5	2.42	34.2	15.29
10- 30	2	0.99	22.5	10.06
30- 50				
+ 50				
TOTAL	202		223.6	

Q-19

POBLE: CATADAU

COMARCA: RIBERA ALTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	249	36.51	55.9	5.06
0.5-5	385	56.45	557.1	50.51
5 - 10	42	6.15	289.3	26.23
10- 30	3	0.43	41.1	3.72
30- 50	2	0.29	78.3	7.10
+ 50	1	0.14	75	6.80
TOTAL	682		1.102,8	

Q-20

C3.- La crisi.

POBLE: LLOMBAI

COMARCA: RIBERA ALTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	260	29.85	51.4	3.12
0.5-5	550	63,14	1.073.2	65.26
5 - 10	50	5.74	327.5	19.91
10- 30	11	1.26	192.3	11.69
30- 50				
+ 50				
TOTAL	871		1.644.4	

Q-21

POBLE: MASSAMAGRELL

COMARCA: L'HORTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	161	40.55	38,9	8,21
0.5-5	219	55,16	301,9	63.75
5 - 10	15	3.77	92,5	19.53
10- 30	2	0.50	40,2	8,48
30- 50				
+ 50				
TOTAL	397		473,5	

Q-22

C3.- La crisi.

POBLE: PETRES

COMARCA: CAMP DE MORVEDRE

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	128	57.14	24.6	17.40
0.5-5	94	41.96	105.1	74.38
5 - 10	2	0.89	11.4	8.06
10- 30				
30- 50				
+ 50				
TOTAL	224		141.3	

Q-23

POBLE: PICASSENT

COMARCA: L'HORTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	113	77.39	22.8	26.79
0.5-5	31	21.23	26	30.55
5 - 10	1	0.68	8.2	9.63
10- 30	1	0.68	27.9	32.78
30- 50				
+ 50				
TOTAL	146		85.1	

Q-24

C3.- La crisi.

POBLE: POTRIES

COMARCA: SAFOR

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	261	68.50	55.6	22.92
0.5-5	115	30.18	143.1	59.01
5 - 10	3	0.78	20.9	8.61
10- 30	2	0.52	22.9	9.44
30- 50				
+ 50				
TOTAL	381		242.5	

Q - 25

POBLE: PUÇOL

COMARCA: L'HORTA

SUPERFICIE (Ha.)	PROPIETARIS	%	TOTAL PARCIAL (Ha.)	% DEL TOTAL GENERAL
0 - 0.5	368	43.04	74.4	6.73
0.5-5	453	52.98	680.9	61.64
5 - 10	23	2.69	188.9	17.10
10- 30	11	1.28	160.2	14.50
30- 50				
+ 50				
TOTAL	855		1.104.5	

Q-26

C3.- La crisi.

A partir d'aquestes xifres obtingudes de la informació oferida per Joan Romero, hem realitzat els tres quadres que veurem a continuació. En el primer hem recollit el percentatge de propietaris existents a cada poble amb terres en quantitat inferior a 0.5 Ha., i el percentatge de terra que el total d'aquestes propietats suposa sobre la terra cultivada del terme. Als dos quadres restants, mantenim el mateix esquema, és a dir, percentatge de propietaris i part de la terra del terme que controlen.

MOLT PETITS PROPIETARIS (M.P.P.) (0 - 0.5 Ha.)

POBLE	% PROPIETARIS	%DE TERRA QUE CONTROLLEN
SUECA	25.13	1.21
ALBALAT	30.20	2.28
ALDAIA	35.36	4.67
BENIPARRELL	52.26	8.92
PICASSENT	77.39	26.79
BONREPOS	45.57	14.54
BURJASSOT	42.57	9.21
MASSAMAGRELL	40.55	8.21
FUÇOL	43.04	6.73
BENIMUSLEM	44.81	11.68
CATADAU	36.51	5.06
LLOMBAI	29.85	3.12
BENIOPA	70.99	29.50
POTRIES	68.50	22.92
PETRES	57.14	17.40

Q-27

C3.- La crisi.

PETITS I MITJANS PROPIETARIS (P. i M.F.) (0.5 - 5 Ha.)

POBLE	%PROPIETARIS	%DE TERRA QUE CONTROLLEN
SUECA	54,06	17,71
ALBALAT	52,28	28,89
ALDAIA	60,06	69,16
BENIPARRELL	43,20	39,05
PICASSENT	21,23	30,55
BONREPOS	51,46	78,05
BURJASSOT	53,96	65,42
MASSAMAGRELL	55,16	63,75
PUÇOL	52,98	61,64
BENIMUSLEM	52,10	66,19
CATADAU	56,45	50,51
LLOMBAI	63,14	65,26
BENIOPA	28,24	63,40
POTRIES	30,18	59,01
PETRES	41,96	74,38

Q-28

C3.- La crisi.

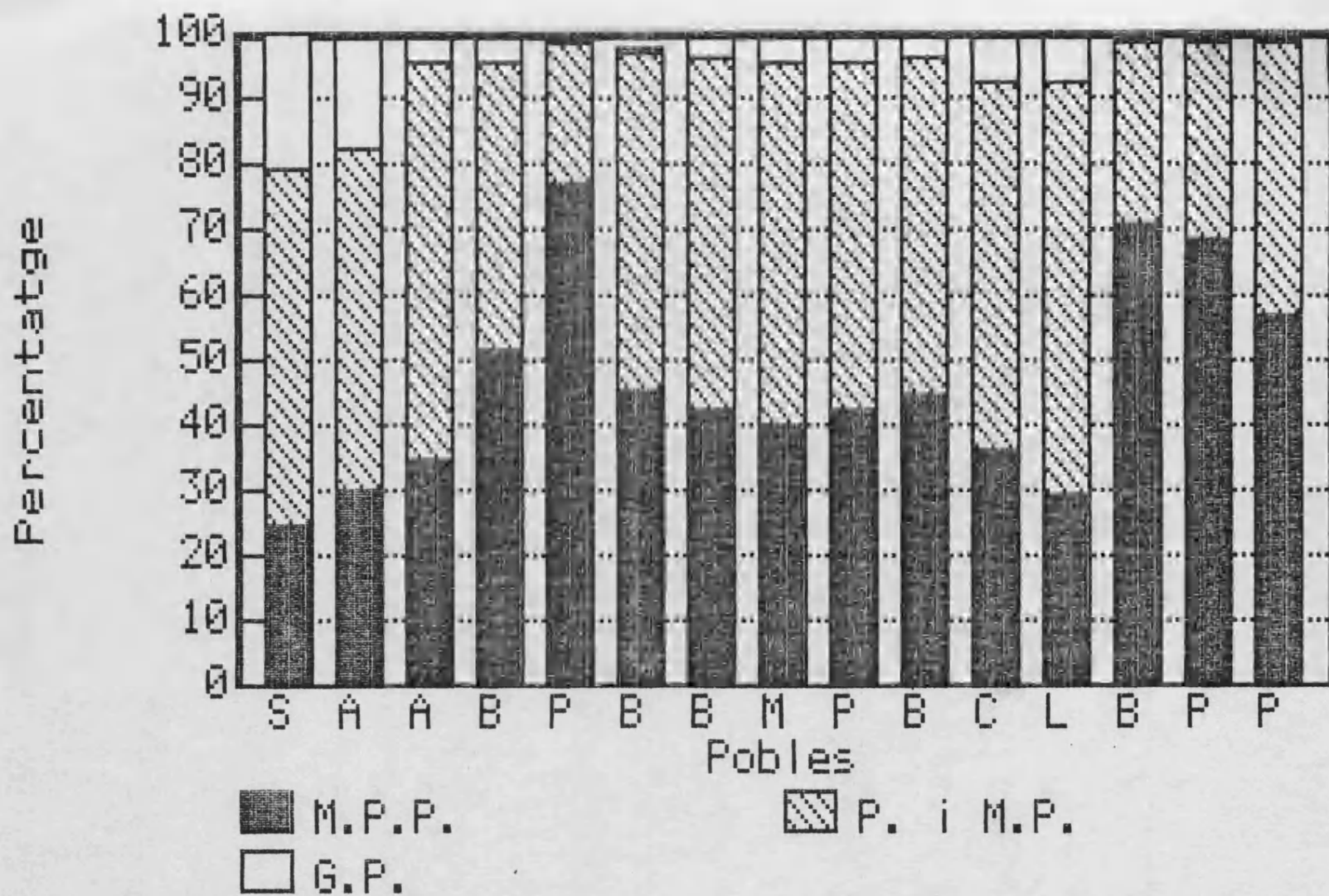
GRANS PROPIETARIS (G.P.) (+ 5 Ha.)

POBLE	% PROPIETARIS	%DE TERRA QUE CONTROLLEN
SUECA	20.78	81,05
ALBALAT	17.50	68,86
ALDAIA	4.56	26,89
BENIFARRELL	4.51	52,05
PICASSENT	1.36	42,41
BONREPOS	0.97	7,40
BURJASSOT	3.41	25,36
MASSAMAGRELL	4.27	28,01
PUÇOL	3.97	31,60
BENIMUSLEM	3.08	22,14
CATADAU	7.01	45,87
LLOMBAI	7	31,62
BENIOFA	0.76	7,10
POTRIES	1.30	18,05
PETRES	0.89	8,07

Q - 29

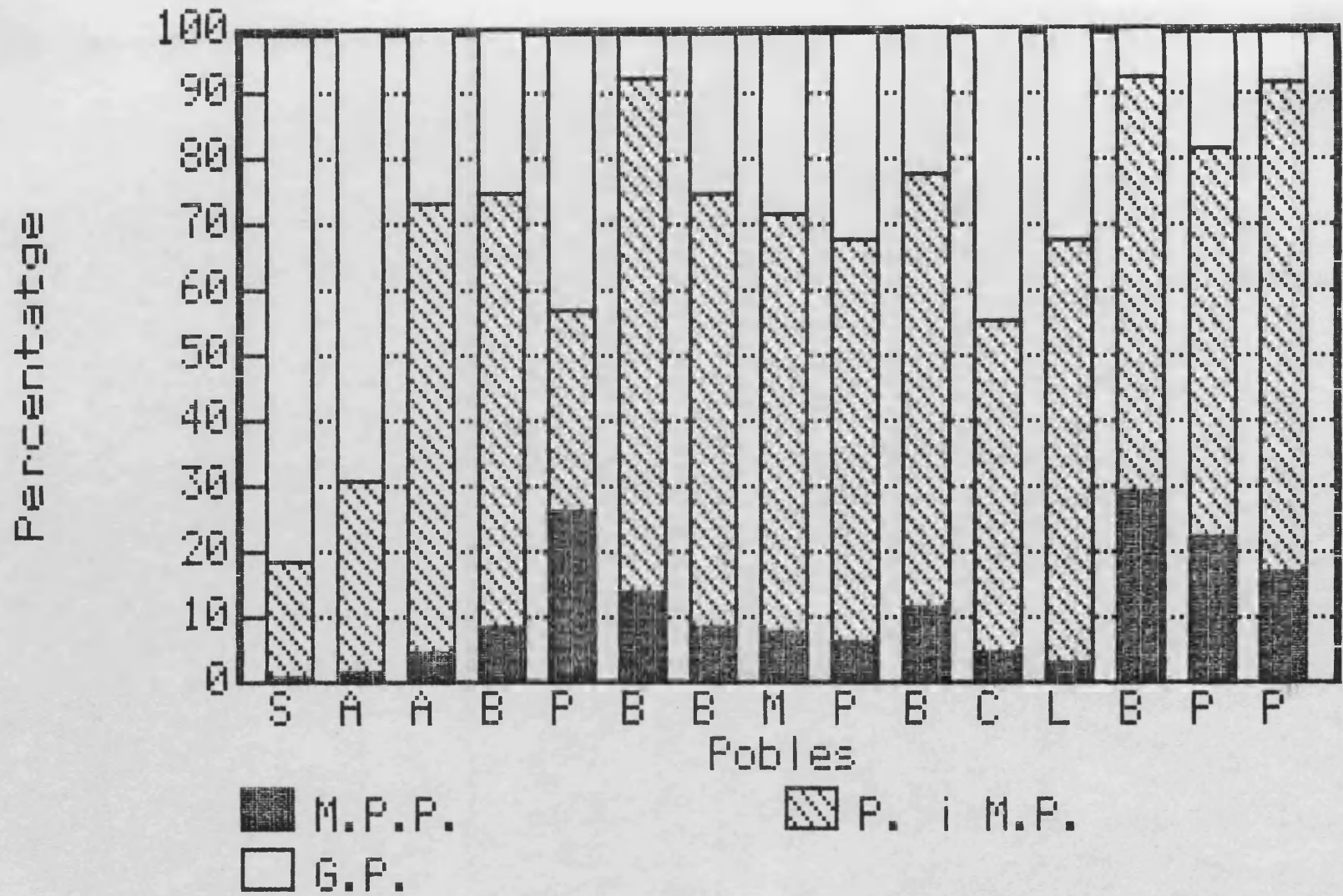

Distribució dels Propietaris en Grups

135

Distribució de la Terra per Grups.

136

C3.- La crisi.

Tot i que els quadres i els gràfics són ben expressius, cal que hi afegim alguns comentaris (87).

Pel que fa al grup dels Molt Petits Propietaris (MPP) -exactament igual que per a ambdós grups restants-, una cosa és el percentatge de MPP sobre el total de propietaris del terme, i una altra el percentatge de terra que el col·lectiu de MPP controla com a grup. És clar que no hi ha cap correspondència. A més dels dos casos extrems de Sueca i Albalat, trobem situacions més favorables, com ara Beniopa o Potries. Tot amb tot, aquí estan les xifres.

Quant al grup de Petits i Mitjans Propietaris (PMP), és evident que -considerant globalment els pobles- conformen el grup més nombrós. Si els hi sumem els grups de MPP de cada localitat, veurem el pes quasibé hegemònic que a cada terme tenen els propietaris amb terres entre zero i cinc hectàrees. En el cas dels PMP, la terra que controlen, tampoc no té correspondència amb el nombre de components del col·lectiu. Els percentatges oscil·len entre el 17,71% de Sueca i el 78,05% de Benimuslem, però sempre amb xifres molt respectables quant al total de les terres llaurades a cada poble.

Per últim, els grans propietaris (G.P.), tot i ésser, lògicament, els col·lectius més reduïts, amb molta diferència respecte a les xifres que hem vist als grups anteriors -això sí, de bell nou amb les excepcions de Sueca i Albalat-, les terres que controlen no són gens menyspreables, ans al contrari. Cal valorar els elevats percentatges de terres que els GP controlen a alguns pobles, ja que aquesta realitat determinarà la forta presència d'arrendataris i de jornalers purs. Els primers quan les terres no siguen explotades sota la direcció dels propietaris; els segons en cas contrari.

És clar que tot el que anem dient cal matisar-ho molt, ja que no podem quedar-nos amb un esquema rígid. Vegeu per què.

Més enllà del problema del repartiment de la propietat de la terra, l'organització del treball agrari determina molt

C3.- La crisi.

sovint la necessària utilització de mà d'obra per part de tots els propietaris. Això que diem passa pràcticament amb tots els cultius del País, si bé aquest fenomen és més acusat en explotacions com las arrosseres o les tarongeres, que no les d'horta i collita baixa.

Determinades operacions exigeixen unes condicions de treball específiques (temps molt limitat, necessitat de varies persones per a realitzar-les), de forma que la presència de treball assalariat no vé sols determinada per les dimensions de la propietat, sinó que són més aviat resultat de les característiques intrínseques dels sistema agrari valencià. Això origina que moltes d'aquelles operacions "sean realizadas por equipos ('collas') de especialistas, y todas las explotaciones, pequeñas o grandes, de agricultores acomodados o de los mismos jornaleros, deben recurrir a ellos para ejecutarlas" (88).

Co que diem és especialment rellevant pel que fa al treball lligat a la taronja. Malgrat que com diu Eladi Arnalte, encara sabem ben poca cosa sobre les relacions socials de producció en el cultiu dels cítrics, aquest presenta uns trets diferenciats o específics ben importants, que també amplien l'especificitat de l'agricultura valenciana.

Les feines de recol·lecció de la taronja, una de les que demana un major volum de mà d'obra, van a compte del comerciant i no del propietari, essent aquell qui realitza la contractació dels obrers necessaris. I això passa no sols quan és l'època de collir els fruits, sinó també en faenes com la fumigació i altres, per a les quals cal llogar equips especialitzats dirigits per homes coneixedors de l'ofici.

En aquest respecte, Arnalte assenyala un problema que apareix com a capital, ja que "si esa utilización de trabajo asalariado no está limitada a las explotaciones mayores, sino que (...) está generalizada a las numerosas pequeñas explotaciones de la región, estaríamos en presencia de una situación poco común -unas explotaciones muy reducidas que, básicamente, no son trabajadas por sus propietarios- y nada

C3.- La crisi.

asimilable a los modelos de funcionamiento de otras agriculturas" (89). És a dir, que des de la perspectiva que plantejem el nostre treball, el problema de la distribució de la propietat, tot i no deixar d'ésser un dels fonamentals, no és l'únic i més important a tenir present.

Com veurem més endavant, quan parlem de les condicions de vida dels obrers agrícoles del País, ens adonarem de la importància de tenir o no una petita parcel·la. I no sols per la diferència social que es pot establir entre ambdós grups ni tan sols pels mecanismes psicològics que poden condicionar o no les pautes de comportament, sinó perquè la possessió de la petita parcel·la, del bancal menut, pot significar la capacitat per resistir, per a sobreviure en els moments més greus de la crisi econòmica.

Però, tornant al tema de la distribució de la propietat de la terra, pensem que les dades que hem exposat confirmen l'extraordinària importància del minifundisme existent al camp valencià. Treballs com el ja citat d'Eladi Arnalte, o com els de Francesc Torres o Salvador Calatayud (90), ens ho confirmen pel que fa a les zones tarongeres. Quant a la comarca de l'Horta, amb una major diversificació dels cultius, ens ho demostra Eugeni Burriel, que fa esment del procés de fragmentació de la propietat "que conduce a la situación actual caracterizada por un verdadero y problemático minifundio" (91). Aquest era un fenomen, però, ja conegut pels contemporanis de l'època que estudiem. Com recull un informe realitzat per la Junta Consultiva Agronòmica en 1915: "el fraccionamiento de la propiedad es grande en toda la provincia: son muy numerosas las fincas de una y dos hanegadas (...) siendo lo más grave que la división de las parcelas aumenta de día en día con nuevas particiones por herencia" (92).

Josepa Cucó, que ha estudiat l'evolució del camp valencià al llarg de les seues publicacions, ens diu, referint-se a un dels pobles que ha investigat, Fortaleny (Ribera Baixa), que aquest procés de fragmentació és un dels trets característics de l'evolució de la superfície agrícola en aquest poble. A partir de la seua anàlisi, afirma que

C3.- La crisi.

"en la evolución de la distribución de la propiedad se observa como, a grandes rasgos, el proceso de fragmentación es muy rápido entre 1884 y 1930, afectando casi por igual a todos los tamaños" (93).

Tot amb tot, com hem vist, aquest procés de fragmentació, generalitzat a les comarques centrals del País, no es donà amb la mateixa intensitat a tot arreu. Com ens indiquen les xifres abans exposades, sembla que la Ribera Baixa -recordem els casos de Sueca i Albalat- és una de les zones on a les primeres dècades del segle XX encara resten propietats de molt respectables dimensions.

En 1931 hi havien, al terme de Sueca, 154 propietaris que superaven les 100 fanecades (8.33 Has.), sumant totes elles la respectable superfície de més de 4.200 hectàrees (94). A la documentació consultada, les propietats són consignades seguint una relació nominal dels titulars d'aquestes, i és important destacar les dimensions de bona part d'aquelles, havent-n'hi que arriben a tenir entre 150 i 200 hectàrees.

A més de l'amplària de les propietats, cal posar de relleu, en relació amb el que hem indicat fulls enrera, que dels 154 propietaris relacionats, 92 són del poble i la resta, 62, són forasters; la qual cosa no vol dir que els que no estiguen domiciliats a Sueca no puguin ser -com de fet són- veïns de pobles de la comarca o de l'Horta-Albufera o, és clar, del mateix cap-i-casal. Tanmateix, independentment del domicili d'aquests terratinents, el cert és que els 62 forasters controlen 2.869 de les 4.200 hectàrees que apareixen en la relació (95).

Clar que, com com hem vist als quadres anteriors, a Sueca no tot eren propietaris. Segons un Padró Municipal d'Obrers, realitzat en 1931, els treballadors -els que diríem jornalers- existents a Sueca eren 2.873 (el 33,08 dels habitants barons del poble), dels quals, per cert, el 52% eren analfabets (96).

El que no sabem és si els vora de tres mil obrers

C3.- La crisi.

censats eren o no jornalers purs. Ens inclinem a pensar que no, i ho fem partint de les xifres que hem obtingut referides a l'any 1916. Aquell any, els treballadors del **Centro Obrero de Sueca** van elaborar un Cens. La necessitat de realitzar aquest cens és féu palesa per als obrers en convocar l'Ajuntament els treballadors i la patronal a discutir la possibilitat de projectar treballs per als obrers aturats. La part obrera assistent a la reunió va proposar que abans de tot, es fes un padró de treballadors, "el cual había de ser distinguido en varias clases, para evitar todo lo posible los arbitrajes políticos y las amistades, porque hay muchos desgraciados obreros, que para poder adquirir un triste jornal del estado, antes tienen que convidar a los encargados, cosa que no tiene razón de ser" (97).

Ajuntament i patronal varen acceptar la proposta, però "encargando que este censo lo hiciera el Centro Obrero" (98). Els afiliats a aquest, i després de discussió en assemblea de l'organització, varen acordar que "la clasificación del estado económico fuera la siguiente:

- 1a. clase.- Lo máximo dos hanegadas arriendadas (sic); en caso de tener casa propia pasa a la 2a.
- 2a. clase.- Lo máximo de 8 hanegadas arriendadas (sic); caso de tener 4 o más, propiedad o casa propia pasa a la 3a.
- 3a. clase.- La máxima de 14 hanegadas arriendadas (sic), y si siete o más o casa propia, queda fuera del censo.

Esto se entiende para los obreros sin caballerias" (99).

En la mateixa reunió s'acorden els barems per a classificar els obrers del camp que disposaven d'animals de càrrega. Eren aquests:

- 1a. clase.- Lo máximo de 4 hanegadas arriendadas (sic), y si si tiene dos o casa propia pasa a la 2a.
- 2a. clase.- Lo máximo de 20 hanegadas arriendadas (sic), y en

C3.- La crisi.

caso de tener 10 o casa propia pasa a la 3a.

3a. clase.- Lo máximo de 30 hanegadas, y caso de tener 15 propiedad o casa, queda fuera del patronato (sic)" (per Cens) (100).

Es tracta, sens dubte, d'un testimoniatge ben profitós, ja que s'hi pot veure quins són els grups en què poden classificar-se obrers des de la perspectiva dels mateixos obrers. Vegeu quines són les conclusions que podem traure.

La primera, i tal vegada la més significativa, és la relació 1:2 que s'estableix entre arrendament i propietat. En tots els casos, sense excepció, tant pel que fa als obrers amb animals com per als que no en tenen, se'ls comptabilitza una determinada extensió de terra en arrendament o la meitat, exactament la meitat, en cas que aquesta extensió siga en propietat.

Què vol dir aquesta equivalència? ¿Tal vegada que els guanys a obtenir d'ics fanecades en propietat són semblants als beneficis obtinguts en 2x fanecades si aquestes són d'arrendament? Això voldria dir, dalt o baix, que el propietari arrendatari obtindria el 50% dels guanys obtinguts pels llogaters: proporció que, encara que en principi puga resultar inversemblant, no ho és tant a partir del coneixement que tenim sobre el funcionament econòmic dels arrendaments en èpoques posteriors. Malauradament, però, no tenim la possibilitat d'afirmar amb certesa la hipòtesi que oferim.

La segona conclusió és limitada per allò que per als obrers és el límit mínim de l'escala social. Cal destacar que en la classificació del que en diuen l'estat econòmic, els qui formen l'anomenada **primera classe** no són exclusivament els qui no tenen res. ¿Tothom és propietari o llogater, encara que siga de 2 fanecades en arrendament? Segons el document elaborat pels afiliats al Centre Obrer sembla correcta aquesta afirmació, i si bé no certifica la inexistència d'homes sense res, almenys ens fa pensar en una quantitat no massa nombrosa d'ells. Clar que els que no tenen

C3.- La crisi.

ni terres pròpies ni llogades estan inclosos a la primera classe, quan es diu allò de "lo máximo de dos hanegadas..." Però, de tota manera, sembla lògic que si aquest grup de jornalers purs hagués estat molt significatiu, el Centre Obrer els hauria situat a la dita primera classe, diferenciant-los clarament. Tot amb tot, com veurem aviat, no sembla correcte deduir d'aquest padró la inexistència o el poc pes dels jornalers purs.

Que el barem s'aprovés per unanimitat entre "los comapeñeros socios", pot resultar significatiu respecte al que diem, ja que ens podria fer pensar en les característiques socials dels afiliats al Centre Obrero, organització connectada o dependent de la Unió General de Treballadors (UGT).

La tercera conclusió es refereix a les dimensions, al límit màxim, de les parcel·les que, bé llogades bé pròpies, comporten l'exclusió del grup d'obriers susceptibles d'ésser contractats pel que avui en diríem **treball comunitari**: Catorze fanecadés en arrendament o set en propietat. És a dir, poc més d'una hectàrea de lloguer o mitja de propietat, són considerades suficients perquè els seus titulars ja no figuren al cens obrer. Aquesta classificació reforça la nostra idea de considerar dins el segment dels obrers agrícoles a aquells que disposen de propietats entre zero i mitja hectàrea.

També apareix com a significatiu el fet que la tinència o no de casa pròpia signifiqui pertànyer a una classe o a una altra. Ço pot estar connectat a la concepció que prima la inversió en terra de cultiu abans que no en un habitatge: quan es té una habitació pròpia és perquè la supervivència -la que dona la terra- està assegurada.

Com a darrera deducció sols ens resta parlar de les diferències establertes entre els dos grups d'obriers: els posseïdors i els que no disposen d'animals de treball. És clar que es tracta d'una divisió essencial en el món agrícola; ja veurem en un altre capítol com no sols quant a les negociacions de les bases salarials, sinó, àdhuc, pel que

C3.- La crisi.

fa a l'organització sindical, formen grups separats.

Els treballadors que dispsen d'animals de càrrega tenen, per definició, un **status** social superior als que no en tenen. El jornal estipulat per a un home amb cavalleria és considerablement superior que el d'aquell que acudeix a la faena amb la seua força física, exclusivament.

Aquesta diferent estratificació social a què ens referim es plasma molt bé en la classificació que votaren els socis del Centre Obrer. El nivell més baix és justament el doble que el que hem ressenyat en parlar del grup anterior. Aquesta relació 2:1 es manté, augmentada, en les dues classes restants en què divideixen l'**estat econòmic** dels obrers amb cavalleries. Quant a l'altre extrem de l'espectre, el superior, queda clar que amb 30 fanecades (2.5 Ha.) de lloguer o 15 (1.25 Ha.) de propietat, un home queda exclòs del Cens obrer.

Els resultats d'aquest padró exposats de forma molt extractada són els següents:

CLASSIFICACIO DELS JORNALERS DE SUECA

CLASSE	JORNALERS	JORNALERS AMB CAVALLERIES
PRIMERA	735	188
SEGONA	186	36
TERCERA	8	-
NS/NC	24	6
TOTAL	953	230

Q-30

Com podem veure, en aquest cas les xifres simplifiquen bastant les coses. El 77.12% del primer grup són dins la primera classe, és a dir, els que tenien un màxim de 2

C3.- La crisi.

fanecades en lloguer sense casa pròpia. Els percentatges per a les altres dues classes 19.51% i 0.83% dibuixen uns marges ben concrets de la situació real de la classe jornalera suecana en elaborar-se el Cens.

També al segon grup, aquell que anomenen primera classe és incomparablement més nombrós, 81.73%. Cal destacar que no hi ha cap obrer censat a la tercera classe, aquella que demanava trenta fanecades d'arrendament o quinze de propietat.

Aquesta classificació realitzada a partir del Cens elaborat pel Centre Obrer de Sueca pot ser completada, quant a obtenir una fidel idea de la distribució de la propietat en el municipi suecà, per la relació de contribuents de què disposem.

Segons aquest -realitzat en compliment d'allò que es disposava a l'article 28 de la Instrucció de maig de 1884 i de la Llei de Pressupostos de 1905, "expresivo del número de individuos de ambos sexos obligados a obtener cédula personal" (101)-, una còpia del qual es remetia a la delegació d'hisenda provincial, la situació en 1909 era la següent (Q-31) (102).

És a dir, segons aquest document, els dos darrers grups de contribuents per propietat territorial, els de 9a. i 10a. classe, compatibilitzen 590 i 730 individus, respectivament. D'altra banda, també resulta significatiu el nombre de jornalers i de servents, 681; així com els individus que sense ésser caps de família tenen l'obligació d'obtenir la cédula personal, 7.685. Realment el document ens confirma -dalt o baix- les xifres que anem oferint per a la capital de la Ribera Baixa, ja que hi ha una certa correspondència entre el total d'obrers censats pel Centre Obrer i el total de **contribuents per territorial** de les classes 9a. i 10a. La xifra consignada en l'apartat de jornalers i criats ens confirma el dubte de què parlaven fulls enrera respecte a què els jornalers purs estaven inclosos o no en la classificació de l'estat econòmic. A més a més, l'elevada xifra dels individus no caps de família amb obligació de proveir-se de

Cédul·les personals dels habitants de la
Ciutat de Sueca. Any 1909.

Q - 31

Font: AM6. Governació. Re-
formes Socials. 273.

	Contribuents per Territorial	Contribuents per Industrial	Empleats Públics i Particulars	Per Lloguer que paguen o deurien pagar	Individus no caps de família	Jornalers i Criats	TOTAL	
Especial 260 pessetes	1						1	
Id. cònjuge 65 pessetes	1						1	
1ª Classe 130 pessetes	1						1	
Id. Cònjuge 32.50 pessetes								
2ª Classe 97.90 pessetes	2						2	
Id. Cònjuge 24.18 pessetes	1						1	
3ª Classe 65 pessetes	1						1	
Id. Cònjuge 16.25								
4ª Classe 32.50 pessetes	2		1				3	
Id. Cònjuge 8.13 pessetes	1		1				1	
5ª Classe 26 pessetes	6	2	1				9	
6ª Classe 19.50 pessetes	10	1	1				12	
7ª Classe 13 "	53	3	6				62	
8ª Classe 6.90 "	40	4	12	9			65	
9ª Classe 3.29 "	590	114	54	120			878	
10ª Classe 1.30 "	730	50	66	377			1.223	
11ª Classe 0.69 "					7.685	681	8.366	

146

C3.- La crisi.

cédul.les personals -fills majors, en edat de treballar-, ens condueix a valorar la importància de bona part d'aquests com a components del grup de jornalers.

També ens sobta, és clar, el reduït nombre de **contribuents per territorial** en les categories superiors, i més quan recordem aquella llista dels propietaris que tenien més de 100 fanecades al terme municipal. La configuració dels quadres de contribuents per a l'obtenció de cédul. la personal, ens fa deduir que una bona part d'aquells que no tenien domicili a Sueca, els que hem qualificat com a forasters, són precisament els que disposaven de propietats més grans.

Amb aquesta distribució de la propietat, que evidencia aquells 154 propietaris amb possessió de més de 100 fanecades i aquestes darreres dades del Cens Obrer i del document de 1909 -en sintonia amb les xifres extretes de les dades de Joan Romero- perfilen una estructura de classes a Sueca força polaritzada. Aquesta ciutat eminentment agrícola, a la qual per les seues especials característiques dedicarem bon espai en aquesta Tesi, és, pensem, un bon exemple per a ratificar-nos en algunes de les coses que ja hem dit.

El camperolat agrícola jornalер, més enllà del problema estricte de l'estructura de la propietat estarà sotmés a les condicions específiques derivades de la conjuntura de crisi. La polarització social, amb totes les matisacions i aclariments que anirem fent, no invalidarà la perillosa eventualitat d'un enfrontament directe entre jornalers i propietaris, malgrat la coincidència d'interessos en la comercialització dels productes agrícoles: si no es ven l'arròs no hi hauran jornals a fer. És a dir, que més enllà de les opcions de classe que, com veurem, sorgiran a Sueca amb nitidesa, no es podrà obviar la necessitat de la coincidència a l'hora de lluitar pel bon funcionament de l'economia agrària.

Pot ser una bona prova d'açó algun dels paràgrafs d'un telegrama enviat per l'Alcalde Estanislau Muñoz al Ministre d'Hisenda, en novembre de 1916, amb motiu de la publicació

C3.- La crisi.

d'una de les R.O. que prohibia l'exportació d'arròs. L'Alcalde diu: "todo pueblo reunido en asamblea ha acordado elevar a V.E. respetuosa, pero enérgica protesta contra R.O. (...) prohibiendo exportación de arroz" (103), i afegeix, en nom de la ciutat, que aquella "justicia reclama"; així com que "en lugar de prohibir exportación acceda V.E., cuyo amor agricultura universalmente conocido, a fomentar extracción sobrante cosecha sin perjuicio como viene demostrando consumo nacional antes y después guerra europea" (104).

Aquest telegrama, en la línia d'altres exposicions de representants valencians davant les autoritats de Madrid, confirma efectivament que tot un poble pot donar suport a una demanda de justícia davant el que consideren una agressió a tot el poble.

És clar que després de l'acte comú, després de finalitzada l'assemblea de ciutadans, cadascú marxarà a casa seua. Uns, els propietaris, amb la preocupació de què faran amb la collita, àdhuc ben preocupats pel mal resultat econòmic de l'anyada. Altres, els obrers, amb la idea fixa de què faran l'endemà si no pòden llogar-se a la plaça. En aquest moment torna a ser capital el problema de l'estructura de la propietat. Com ja hem dit, i com tornarem a explicar en un altre capítol, tenir o no un bancal de terra, per petit que aquest siga, pot ser la carta a jugar davant la crisi, la basa que permetrà o no la supervivència, que impedirà o no que la crisi obligue a l'abandó de la terra on han nascut.

C3.- La crisi

3.3.- El regadiu valencià.

Més enllà del problema concret de la quantificació i de l'evolució del regadiu en les terres del nostre País, qüestió que abordarem a les planes que segueixen, tal vegada caldria no oblidar que són els homes els que durant segles han realitzat, mantingut, ampliat i perfeccionat el sistema d'irrigacions al País Valencià.

Malgrat que sembla que hi ha consens sobre el tema, no serà superflu veure com la xarxa de canals, sèquies i reguers, així com la mateixa organització d'aquestes, ha estat un orgull ben assumit d'antuvi.

En un informe de la JAC, realitzat abans de la guerra, malgrat que publicat en 1915, l'enginyer del Ministeri d'Agricultura que el signa diu, referint-se als homes del camp del País, que "el labrador valenciano es activo, inteligente, sobrio y duro para el trabajo y conocedor cual ninguno de la favorable influencia de los abonos en la producción agrícola, lo que hace que ésta sea, no obstante sus defectos, la más perfecta que se realiza en toda la Península" (105).

En aquesta línia de reconeixement del treball humà, F. Font de Mora dirà, durant la celebració del III Congreso Nacional de Riegos que:

"En ninguna zona de España conoce el labrador mejor que en la valenciana lo que la tierra puede dar y se explota ésta más inteligentemente. Las huertas son verdaderos jardines, que en ningún momento dejan de estar en vegetación" (106).

Rafael Janini, excel·lent coneixedor i propagandista de l'agricultura valenciana, en paraules de Ramon Garrabou, insistirà en la vàlua i el saber dels llauradors del País, comparant-los amb els més avançats del globus terraqüi, essent afavorits els valencians. En aquest sentit, Janini escriurà:

C3.- La crisi

"Nuestros huertanos son maestros en la técnica del riego de sus huertas y especialmente para servir de enseñanza a los que establezcan nuevos regadíos en España; no tienen que envidiar, en esta materia, a los huertanos de las vegas de Murcia ni a los de la famosa vega de Granada, ni a los de la histórica y poética Campania, ni a los regadíos de las llanuras lombardas con su notable "marcita" ni a las técnicas de riego empleadas en las feraces tierras de Egipto, de Argelia, de la India, ni a lo que se hace en los Estados Unidos de Norte de América" (107).

Potser ara, en aquest punt, aquesta Tesi Doctoral troba l'origen de la seua concepció espacial. Ja hem dit en el seu moment que centrariem el nostre estudi en una zona, ampla però concreta, del País Valencià, i donàvem les raons que justificaven la nostra decisió. Ara entrarem un poc més a fons dins la qüestió.

Sense pretendre profunditats més pròpies dels nostres companys geògrafs, és conegut que hi ha dues grans regions, almenys dues, al País Valencià. La planura que s'obre al Golf de València ofereix el major conjunt de terres de regadiu, aquelles que s'abasteixen de l'aigua dels rius Millars, Palància, Túria, Xúquer i Sèrpis; i, en segon lloc, la regió meridional amb un més acusat pes del secà.

A les terres centrals i septentrionals de què anem parlant des del principi, les pluges són escasses, entre 400 i 450 m.m., amb una màxima acusada a la tardor i un altra secundària a la primavera; i un mínim relatiu a l'hivern i un altre de més greu a l'estiu. Hi ha, però, zones de litoral, com és el cas de les terres de Gandia, amb elevades muntanyes ben a prop, on les pluges arriben als 600-700 m.m. anuals de precipitació. A les nostres terres, "las suaves temperaturas invernales permiten cultivos exigentes en calor, pero falta el agua, por ello la técnica del regadio ha alcanzado un desarrollo extraordinario" (108).

C3.- La crisi

Quant a la hidrografia, s'ha de distingir entre els rius que arriben a les terres valencianes procedents de les muntanyes de l'interior, amb un règim de precipitacions més generós, i els rius que naixen als sistemes muntanyencs més propers a la mar, de plujes escasses. Podem citar, entre els primers, el Xúquer, el Túria i el Millars; i el Sèrpis i el Palancia, entre els segons.

Són relativament abundants els fontanals de les muntanyes calcàries, els quals donen lloc a petites zones de regadiu de caràcter local. Als plans, les aigües procedents tanmateix de les muntanyes formen mantells subterranis que reposen, en la seua part inferior, damunt un nivell de roques impermeables. Aquestes aigües freàtiques sovint afloren de forma natural a la superfície formant els ullals; o són aprofitades mitjançant la utilització d'aparells de bombat (109).

Des del segle XIX, de forma paral·lela i dialèctica amb els canvis que s'introdueixen als cultius valencians, també es registren novetats essencials als sistemes de reg. Al temps que es manté l'interès per canals i aiguamolls, el més destacable és la introducció dels regs per elevació d'aigües, emprant elements mecànics, accionats molt aviat per motors de vapor i, més tard, de benzina i elèctrics. També serà novetat el transvassament d'aigües de rius i pous d'unes comarques a altres, així com una considerable ampliació dels esforços per aprofitar estanys i terres marjalenques (110).

En 1915, les 101.000 Hectàrees regades en València Província, 91.000 ho eren amb aigües al peu i les 10.000 restants amb aigües elevades. Reg constant, en rebien 89.500 Hectàrees, i sols temporalment 11.500 (111).

Segons la JCA, els cultius de regadiu més importants eren l'arròs i la taronja, i no sols pel seu valor, sinó també "por los brazos que ocupa en los trabajos de recolección y subsiguientes; siguiéndoles después los de cereales, leguminosas, tubérculos y raíces, cacahuete, hortaliza y alfalfa" (112).

C3.- La crisi

L'estimació que el Ministeri d'Agricultura deia del valor de les collites valencianes era en 1914 la següent:

VALOR COLLITES VALENCIA-PROVINCIA SEGONS EL M. D'AGRICULTURA

PRODUCTE PESSETES (En milions)

Arròs	33
Blat	18
Taronja	16
Alfals	9
Dacsa	6.5
Cacauet	6
Fesols	4.9
Tomaques	3.6
Creilles	3.4
Raim de parra i vi	3
Hortalisses	2.4
Fruites fresques	2.1
Melons	2
Carlotes	1.75
Moniatos	1.2
Faves	1
Cànem	0.65
Ordi	0.60
Oli	0.52
Arrels	0.3
Xufes	0.25
Garrofes	0.15
TOTAL	116.32 (113)

Q-32

Ventaderament, xifres com aquestes ens fan dubtar

C3.- La crisi

bastant de la validesa de les estadístiques ministerials. És clar que les que acabem de transcriure són xifres rodones, sense pretensions d'exactitud; però, així i tot, si les relacionem amb les que oferirem a l'apartat següent, el resultat és desesperançador. Vegem per què.

QUADRE COMPARATIU DEL VALOR DE PRODUCCIO

Producte	Valor Producció per Ha. en pes- setes. 1913	Val. Prod. Total 1915 Milions de Pessetes	Ha. que hi haurien	Ha. que hi ha
Arròs	2761*	3.4	11.952	28.000
Taronger	1400	1.6	11.428	20.000

(* xifra de 1923, no disposessem del valor en 1913)

Q - 33

No cal analitzar més aquelles xifres publicades en 1915. D'ésser certes, les Hectàrees plantades d'arròs -malgrat que emprem un valor de producció per Ha. de 1923, bastant assimilable al que seria vàlid en 1913-, no arribarien a les 12.000, quan en realitat, com veurem més endavant, eren més de 28.000. Quelcom semblant passa amb el taronger, ja que hi ha una diferència de més de 8.000 Ha. entre els que calculem segons les dades del Ministeri i les que, a parer nostre, realment eren plantades. Opinem que aquesta diferència no es pot explicar de cap manera per problemes de preus de la taronja, i, per tant, concluïm que, en aquest cas, la font presenta molt poca fiabilitat.

Tot i que les xifres no semblen gaire acurades, la resta del document ministerial, produït com els que utilitzarem més

C3.- La crisi

endavant per la Junta Agronòmica Consultiva, ens serà ben profitós per perfilar la qüestió dels regs, que és la que ara ens ocupa.

Segons aquest informe sobre el regadiu en Espanya, València Província és una de les millors a aprofitar per al regadiu les aigües corrents, de manera que a l'estiu o en èpoques de secada resulten insuficients les dels rius, rierols i fontanals, "y no se limita a éstas la agricultura valenciana, sino que utiliza también las estancadas de los terrenos pantanosos y las subterráneas, elevándolas, ya por sencillos aparatos movidos por el hombre, ya con norias de las que existen más de 3.000, ya por bombas y ruedas de paletas con motores de vapor, de las que hay instaladas más de 300" (114).

A la província de Castelló són regades amb aigua al peu 25.225 Hectàrees, i amb aigües elevades 4.895, considerant-ne com de reg constant 24.688, quedant per a regadiu eventual 5.432 Hectàrees.

Tots els recursos d'aigua de la província són aprofitats al màxim. El riu Millars, que rega la Plana, té, a prop de Vila-real, tres assuts d'on prenen les aigües per a aquesta mateixa ciutat, Almassora i Castelló, Borriana i la resta de pobles de la zona. El bon ús que es fa dels cabals existents no és obstacle per a les inversions més o menys quantioses que permetin posar a l'abast aigües freàtiques, i, també, per iniciar projectes per construir pantans que "recogieran las aguas torrenciales e invernales en puntos adecuados de las cuencas del Palancia, del Mijares y de sus manantiales y afluentes" (115).

L'ordenació del reg és pràcticament la mateixa en tot el País, on el dret a l'aigua va unit, de manera indestriable, a la utilització de la terra, pagant sols les petites quantitats necessàries per a les despeses d'administració, neteja i reparació de les sèquies. El més normal és que el cabal del riu es divideixi en parts iguals -filaes-, prenent cadascuna de les sèquies el que li correspon segons els vells repartiments. Per tant la filà té un valor que està en funció

C3.- La crisi

del nombre de divisions, i que és variable segons el cabal de l'aigua. A cada sèquia regeix un torn de reg, amb uns regadors que donen l'aigua en la mesura necessària. En les èpoques de secada forta, hi ha preferències per a algunes sèquies, essent regulats els torns antics privilegis reials, "y se establece un turno especial limitando los riegos o la superficie de cada cultivador, atendiendo sobre todo a los cultivos más necesarios y valiosos" (116). Les directives de les sèquies tenen i exerceixen un poder absolut, el qual hauran d'utilitzar de forma que el perjudici als camperols sigui equitatiu.

Segons un altre estudi de la JCA, publicat en 1918, l'organització i l'administració dels regs era, en funció de l'origen de les aigües, la següent:

1.- Sèquia de Sagunt. La propietat d'aquesta pertany als pobles que rega, d'acord amb una R.O. de 1853, reformada en 1861, en què es disposa que la màxima autoritat de la sèquia és el Governador civil, que exerceix la titularitat d'una Junta general nomenada per tots els pobles.

El rég es fa per tongades de deu hores, distribuint l'aigua en quinze dies de forma proporcional a la importància del reg a cada poble. El canon per atendre les despeses d'organització i de manteniment de la sèquia és, en 1918, de 3 pessetes en Sagunt i de 9 a la resta dels pobles (117). Les possibles infraccions són jutjades per la Junta General constituïda en tribunal.

2.- Regs del Túria. La pràctica totalitat d'aquests regs no estan subjectes a Ordenances, la qual cosa s'explica per l'abundància de les aigües. La propietat de les sèquies pertany als regants, els quals són els encarregats de la seua conservació. El govern de cadascuna de les sèquies les regeix per una Junta, i de cada Junta és nomenat un síndic que amb els set síndics restants constitueixen el Tribunal de les Aigües (118), el qual falla, sense possibilitat d'apel·lació, totes les qüestions referides al reg amb aigües del Túria.

La duració del reg la fixa l'atandador, que és un

C3.- La crisi

funcionari de la sèquia, especialment encarregat de vigilar els torns. Per a les despeses d'administració, conservació i neteja es paga una quantitat que oscil·la al voltant de les 6 pessetes per hectàrea.

3.- Aigües del Xúquer. La Sèquia Reial del Xúquer és la derivació més important que naix d'aquest riu, i ho és tant pel volum d'aigua com pel recorregut, que fertilitza les terres que van, per una banda, de l'Albufera, el Barranc de Torrent i el Fla de Quart, i, per una altra, d'Antella (Ribera Alta) a la mar.

La Sèquia consta de dues seccions: la primera l'origen de la qual remunta al rei Jaume, i la segona, de finals del segle XIX, realitzada pel Duc d'Hijar com a concessionari de la perllongació de l'antic canal.

L'administració correspon a una Junta general nomenada per elecció dels regants, els quals trien entre ells la Junta de Govern. L'import del sequiatge oscil·la, al moment d'escriure l'informe, entre les 6 i les 12 pessetes per hectàrea; a més a més, els regants de la secció construïda durant la concessió al Duc d'Hijar paguen 12 pessetes anuals per hectàrea. Les infraccions contra les Ordenances són castigades pel responsable de la sèquia, per la Junta de Govern, pel Governador civil o pels tribunals ordinaris, segons quina sigui la seua gravetat (119).

A Castelló, la comarca de regadiu és la Plana, amb 18.035 Hectàrees irrigades pel riu Millars, on predomina el taronger. Mitjançant sèquies, l'aigua arriba a 12.811 Ha., que són regades de forma permanent. La utilització de màquines per a l'elevació de l'aigua bé de rius, bé de mantells freàtics és, també, una pràctica generalitzada. Ullals i fontanals seran, així mateix, emprats amb certa freqüència per a abastir d'aigua els camps castellonencs (120).

El preu de la renda de les terres de regadiu depèn de moltes circumstàncies, "y en la actualidad sufre las anomalías

C3.- La crisi

producidas por la guerra europea que ha originado el encarecimiento de todo, a excepción de la naranja (121). Les terres dedicades a cultius herbacis -hortalisses; cereals, excepte arròs; tubercles; plantes industrials- conserven els seus preus, però els tarongerars han baixat força.

En general, doncs, els preus de les terres varien segons el distints partits judicials -com veurem de seguida-, influint-hi la proximitat de mercats importants i l'existència de vies de comunicació en millor o pitjor estat.

Els anys normals -sense l'excepcionalitat que representa la guerra- una hectàrea de tarongerar ha oscil·lat entre 9.000 i 12.000 pessetes en venda, havent arribat a assolir, segons els anys, les 24.000 pessetes. En altres moments les mateixes terres s'han pogut pagar a 6.000 pessetes. Segons la JAC "los terrenos arrozales y los situados cerca de las poblaciones, alcanzan aún precios mayores" (122).

Pel que fa al preu de renda per hectàrea en 1918, podem oferir la informació següent:

RENDA PER HECTAREA

PARTIT JUDICIAL	TERRES 1a. Qualitat (renta per Ha.)	TERRES 2a. Qua. (renta per Ha.)	TERRES 3a. Qua. (Renta per Ha)
ALBAIDA	300	240	180
ALBERIC	360	300	240
ALZIRA	360	300	240
AIDRA	300	240	180
CARLET	330	270	210
XELVA	300	240	180
XIVA	330	270	210
ENGUERA	330	270	210
GANDIA	360	300	240

C3.- La crisi

XATIVA	360	300	240
LLIRIA	300	240	180
ONTINYENT	360	300	240
REQUENA	300	240	180
SAGUNT	300	240	180
SUECA	300	240	180
TORRENT	360	300	240
VILLAR	300	240	180
VALENCIA	330	270	210
ALBOCASSER	255	173	91
CASTELLO	296	218	131
LUCENA	397	305	214
MORELLA	223	185	147
NULES	297	265	205
SANT MATEU	176	135	95
SEGORB	492	392	309
VINAROS	250	183	75
VIVER	337	266	186 (123)

Q-34

Més enllà de la sorpresa que produeix el fet que la renda més alta del País en terres de regadiu sigui la de Segorb (492 pessetes), per a la qual malauradament no trobem explicació, el més significatiu és l'homogeneïtat de les rendes que s'obtenen a les comarques centrals. Sobretot si les comparem amb les septentrionals.

En les primeres, quant a la terra de primera qualitat, la renda oscil·la entre 300 i 360 pessetes; mentre que a les castellonenques el ventall és molt més ampli, ja que se situa entre 176 i 492 pessetes. El mateix passa amb les terres regades de segona categoria o qualitat, on les possibilitats se situen entre 240 i 300 pessetes, i entre 150 i 392 pessetes, respectivament. La tònica es manté a les àrees regades d'inferior qualitat: entre 180 i 240 pessetes a les comarques centrals i entre 75 i 309 pessetes a les septentrionals.

C3.- La crisi

En conclusió es pot dir que globalment assoleixen unes millors rendes les terres regades a València Província, potser per la proximitat de l'important mercat que és València Ciutat i, perquè, objectivament, les possibilitats comercials són millors.

A continuació oferim alguns quadres informatius referits a la problemàtica dels regs, com ara el del volum d'aigües subterrànies emprades per a regar; algunes de les més importants fonts i fontanals utilitzades com a base dels regs, així com un quadre resum final (124).

AIGUES SUBTERRANIES APROFITADES PER A REG MITJANÇANT MAQUINES VALENCIA PROVINCIA

Partit Judicial	Classe de Màquina	Nombre	Naturalesa del motor	Superfície regada Ha.	Preu mitjà m ³ elevat
ALBERIC					
ALZIRA	Molt di-				Varien
CARLET	verses:				amb la
XIVA	vapor,				profun-
GANDIA	gas, ben-	Passen			ditat,
XATIVA	zina, pe-	de			des de
LLIRIA	troli,	2.000		7.000	0,024 a
SAGUNT	olis pes-				0,082
SUECA	sats, mo-				
TORRENT	lins de				
VALENCIA	vent.				
Existeixen també	Sèries distints sistemes	2.000	Animal	6.000	0,083 el més barat

Q-35

C3.- La crisi

AIGUES SUBTERRANIES APROFITADES PER A REG MITJANÇANT MAQUINES
CASTELLO PROVINCIA *

Partit Judicial	Classe de Màquina	Nombre	Naturalesa del motor	Superfície regada Ha.	Preu mitjà m3 elevat
CASTELLO	Sènies	509	animal	720	0.15
CASTELLO	Bombes**	43	vapor	689	0.09
CASTELLO	Bombes***	36	gas pobre	742	0.05
CASTELLO	Motor	8	benzina	10	0.20
CASTELLO	Motor	6	elèctric	513	0.20
VINAROS	Sènies	1.041	animal	1.148	0.10
VINAROS	Bombes	11	vapor	140	0.05
VINAROS	Motor	3	benzina	9	0.04

* Quadre no exhaustiu

** aspirants

*** impel.lents

Q-36

PRINCIPALS FONTS I FONTANALS UTILITZATS PER A REGAR A
VALENCIA PROVINCIA

POBLES	AIGUA l/seg.	SUPERF. REGADA. Hectàrees	PROPIETARI DE LES AIGUES	PREU
LLIRIA	1,903	650	Poble	-
BENISANO	1,100	279	id.	-
ALBAIDA	0,200	90	id.	-
AIDRA	0,104	60	id.	-
XIVA	0,384	100	id.	-
NAVARRES	0,360	100	id.	-
SIMAT	0,370	100	id.	-
ANNA	0,300	100	id.	-
GODELLETA	0,140	150	id.	-

Q-37

C3.- La crisi

SUPERFICIE REGADA PER CADA SISTEMA A VALENCIA PROVINCIA
(Font: JCA. MINISTERI D'AGRICULTURA)

PROCEDIMENT DE REG	SUPERFICIE REGADA Hectàrees
1.-Canals o sèquies.	65.765,14
2.-Rius, elevant amb màquines.	-
3.-Depòsits, llacunes i pantans.	26.000
4.-Aigües subterrànies elevades amb màquines.	13.000
5.-Aigües subterrànies de caves o galeries.	554
6.-Fonts i fontanals.	2.194
7.-Pous artesianos.	32
TOTAL	107.545,14

Q-38

SUPERFICIE REGADA PER CADA SISTEMA A CASTELLO PROVINCIA
(Font: JCA. MINISTERI D'AGRICULTURA)

PROCEDIMENT DE REG	SUPERFICIE REGADA Hectàrees
1.-Canals o sèquies.	13.065
2.-Rius, elevant amb màquines.	259,16
3.-Depòsits, llacunes i pantans.	68,85
4.-Aigües subterrànies elevades amb màquines.	9.431,28
5.-Aigües subterrànies de caves o galeries.	149,14
6.-Fonts i fontanals.	4.532,05
7.-Pous artesianos.	-

Q-39

C3.- La crisi

TOTAL

27.500,48 (125)

Fins ací hem pogut veure la pluralitat dels sistemes utilitzats per a posar en regadiu bona part de les terres valencianes, així com la distribució del total de les Hectàrees regades quant al procediment emprat per a fer-ho. Veurem ara, referides a València Província, les xifres de Hectàrees dedicades a cada tipus de conreu en les zones de regadiu (126).

DISTRIBUCIO DE LA TERRA REGADA A VALENCIA PROVINCIA SEGONS CONREUS (Font: COCINV)

PRODUCTE CULTIVAT	1916		1917		1918	
	Hectàrees	%	Hectàrees	%	Hectàrees	%
BLAT	22.720	17.87	22.750	18.49	23.350	18.65
ORDI	960	0.75	840	0.68	840	0.67
DACSA	11.060	8.69	10.060	8.17	6.470	5.16
ARRÓS	28.600	22.49	29.005	23.57	30.490	24.35
FESOLS	12.200	9.59	13.200	10.73	13.950	11.14
FAVES			650	0.52	975	0.77
CACAUET	4.500	3.53	4.600	3.73	7.800	6.23
TARONGER	20.000	15.73	18.500	15.03	17.800	14.22
TUBERCLES	17.100	13.44	13.410	10.90	13.500	10.78
HORTALISSES	10.000	7.86	10.000	8.12	10.000	7.98
TOTAL Ha. REGADES	127.140	35.31	123.015	34.65	125.175	37.73
TOTAL Ha. CULTIVADES	360.035		354.960		331.740	

Q-40

C3.- La crisi

DISTRIBUCIO DE LA TERRA REGADA A VALENCIA
 PROVINCIA SEGONS CONREUS (Font: COCINV)

PRODUCTE CULTIVAT	1919		1920		1921	
	Hectàrees	%	Hectàrees	%	Hectàrees	%
BLAT	23.350	18.58	23.360	17.41	23.360	17.41
ORDI	928	0.73	950	0.70	950	0.70
DACSA	7.400	5.89	10.200	7.60	10.200	7.60
ARROS	30.740	24.46	31.400	23.40	31.400	23.40
FESOLS	13.654	10.86	12.700	9.46	12.700	9.46
FAVES	1.018	0.81	975	0.72	975	0.72
CACAUET	7.846	6.24	7.835	5.84	7.835	5.84
TARONGER	17.200	13.69	20.700	15.42	20.700	15.42
TUBERCLES	23.500	10.74	16.040	11.95	16.040	11.95
HORTALISSES	10.000	7.95	10.000	7.45	10.000	7.45
TOTAL Ha. REGADES	125.636	34.50	134.160	35.92	134.160	35.92
TOTAL Ha. CULTIVADES	364.079		373.470		373.470	

(Cont.)

C3.- La crisi

DISTRIBUCIO DE LA TERRA REGADA A VALENCIA
PROVINCIA SEGONS CONREUS (Font: COCINV)

PRODUCTE CULTIVAT	1922		1923		1924	
	Hectàrees	%	Hectàrees	%	Hectàrees	%
BLAT	23.242	17.18	22.900	18.64	23.350	18.65
ORDI	897	0.68	860	0.70	840	0.67
DACSA	8.298	6.34	10.470	8.52	6.470	5.16
ARROS	31.084	23.78	31.423	25.58	30.490	24.36
FESOLS	13.400	10.25	10.810	8.80	13.950	11.14
FAVES	922	0.70	960	0.78	975	0.77
CACAUET	7.990	6.11	8.020	8.52	7.800	6.23
TARONGER	20.200	15.45	23.595	19.20	17.800	14.22
TUBERCLES	14.650	11.21	3.800	3.09	13.500	10.78
HORTALISES	10.000	7.65	10.000	8.14	10.000	7.98
TOTAL HAS. REGADES	130.683	35.94	122.838	34.42	125.175	37.73
TOTAL HAS. CULTIVADES	363.569		356.787		331.740	

(Cont.)

C3.- La crisi

DISTRIBUCIO DE LA TERRA REGADA A VALENCIA PROVINCIA SEGONS CONREUS (Font: COCINV)

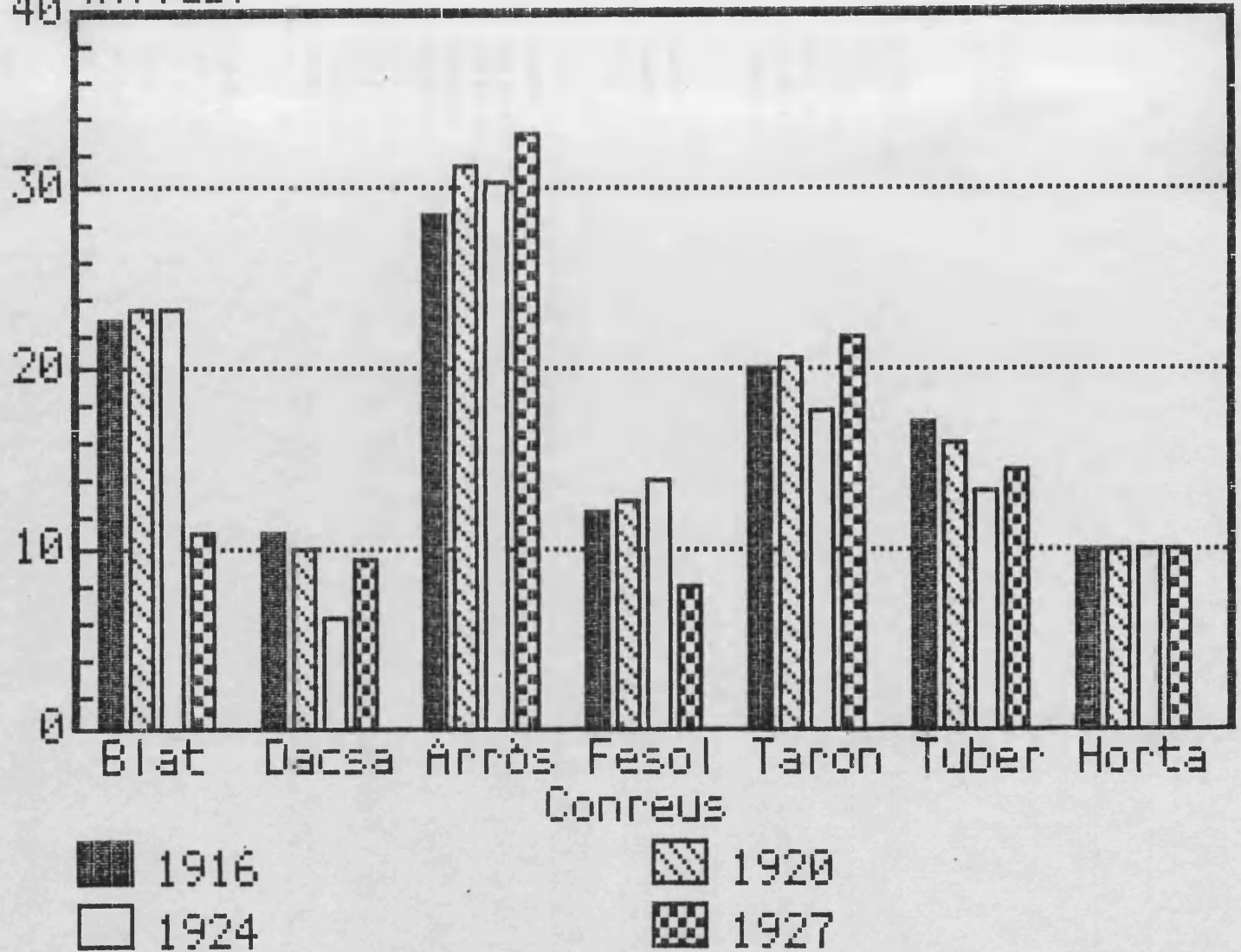
PRODUCTE CULTIVAT	1925		1926		1927	
	Hectàrees	%	Hectàrees	%	Hectàrees	%
BLAT	10.428	8.47	11.146	9.52	11.136	9.23
ORDI	2.335	1.93	2.567	2.13	2.490	2.06
DACSA	10.740	8.88	8.700	7.22	9.500	7.87
ARROS	33.199	27.45	33.428	27.75	32.950	27.32
FESOLS	10.050	8.30	8.500	7.05	8.200	6.79
FAVES	660	0.54	1.970	1.63	1.500	1.24
CACAVET	7.970	6.59	7.530	6.25	8.500	7.04
TARONGER	21.257	17.57	21.858	18.14	21.858	18.12
TUBERCLES	14.750	12.19	14.760	12.25	14.460	11.99
HORTALISSES	10.000	8.76	10.000	8.30	10.000	8.29
TOTAL HA. REGADES	120.939	29.66	120.459	30.06	120.594	28.46
TOTAL HA. CULTIVADES	407.625		400.649		423.620	

(Cont.)

Com ja s'ha dit, aquestes dades han estat elaborades per nosaltres a partir de les Memòries de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de València, corresponents als anys ressenyats. El primer que hem d'assenyalar és la forta discrepància entre el total d'hectàrees de regadiu a València

Hectàrees

40 (Miles)

C3.- La crisi

Província segons el Ministeri d'Agricultura (147.205 Ha.) (127), i segons la COCINV (130.682 Ha.).

Aquesta diferència de prop de 17.000 hectàrees ens preocupa força i de bell nou fa qüestionar-nos la validesa de les xifres estadístiques per a aquesta època. No hem de renunciar, malgrat tot, a utilitzar-les; però, així sí, gairebé sempre amb un crític distanciament -i un punt d'excepticisme- que voldriem deixar ben clar davant el lector.

La conclusió final seria, més o menys, que les xifres són les que són, que treballarem amb elles, però que cal tenir sempre ben present la insuficiència de la estadística del període.

Com es pot veure als quadres suara presentats, hi ha dues parts ben diferenciades la frontera entre les quals cal situar en 1925. En aquest any es produeix una reducció de gairebé un 10% del total de les terres regades que havien estat dedicades al blat. Fins aquest moment la nombrosa quantitat d'hectàrees de regadiu sembrades de blat s'explica per la insuficiència bladera valenciana, aguditzada per les dificultats d'abastiment fins als primers anys vint, en funció de la problemàtica general de la guerra i del transport en particular.

Després de 1925, any en què, paradoxalment, hi ha una reducció de terres de reguiu -de difícil explicació-, es dona un lleuger increment de conreus com ara l'ordí, la dacsa, l'arròs i, en menor mesura, el taronger. Aquesta, però, de fet, seria una altra conjuntura, l'explicació de la qual aniria més enllà dels objectius d'aquesta Tesi. Centrem-nos, per tant, en el període anterior, el dels anys 1916-1925.

Potser el més significatiu siga la major importància, quant al percentatge de terres de regadiu, del blat sobre la taronja. Tenint present el que hem dit unes ratlles més amunt sobre el cereal, i recordant la problemàtica situació que viu la taronja durant aquests anys, potser trobarem la raó de tot això en la tradicional insuficiència bladera valenciana, que

C3.- La crisi

en aquests moments coincideix amb les dificultats comercials dels cítrics.

El manteniment de l'arròs, com si diguéssim contra pronòstic, especialment després de l'entrada en competència als mercats europeus de l'arròs italià a partir de 1919-1920, s'ha de lligar a la política aranzelària espanyola, i al desig dels arrossers valencians d'abastir el mercat peninsular, lliure de molestes competències, tot patint la deficient xarxa de transports.

La resta dels productes no necessiten, a parer nostre, especials consideracions. En tot cas, entren dins el que és una adequació a la realitat econòmica interna i externa: és a dir, quant a la problemàtica reiteradament al·ludida del transport i l'exportació; i a les demandes dels mercats interns, molt especialment el de València Ciutat.

De tota manera, el més interessant pot ser, tal vegada, el pes del regadiu en el total de les terres llaurades a València Província, amb uns percentatges que oscil·len durant el període entre el 34 i el 37 per cent.

3.4.- Producció, rendiments i beneficis de la terra.

Aprofundint en allò que hem vist a l'apartat anterior, que gira al voltant del que podríem denominar la utilització de l'espai agrícola, ara ens hem de referir no ja a qüestions tan concretes com les hectàrees ocupades pels distints conreus, sinó que -tot i que fem al·lusions a la distribució de cultius- volem anar una mica més enllà. Volem

C3.- La crisi

parlar de les produccions o, més aviat, de la productivitat i dels rendiments de la terra. Ho farem, tanmateix, sense defugir de la màgia enganyosa de la quantificació.

Abans, però, volem fer nostres les paraules de Ramon Garrabou (128) que posen en qüestió la fiabilitat de les fonts estadístiques -ens referim a les que procedeixen del Ministeri d'Agricultura- hem utilitzat ell i nosaltres. Són força discutibles. Ho sabem. Ara bé, tal com ja han dit altres investigadors -i com direm nosaltres de bell nou quan parlem de salaris i preus-, no en tenim més i, per tant, hem d'exhaurir-les.

PRODUCCIO I PRODUCTIVITAT PRODUCTES AGRARIS 1913 I 1923

Producte 1913	Prod.Ha. Qm.	Preu Qm. Pessetes	Producció Ha. Pessetes	Prod. Fanecada. Pessetes
Creilles	188.56	10	1885.60	157.13
Moniatos	225.71	10	2257.10	188.09
Xufes	72.50	40	2900	241.66
Remolatxes	500	2	1000	83.33
Carlotes	293.33	3	880	73.33
Cebes	297.34	6	1784	148.67
Tomaques				
Melons				
Arròs				

Producte 1923	Prod.Ha. Qm.	Preu Qm. Pessetes	Producció Ha. Pessetes	Prod. Fanecada. Pessetes
Creilles	181.66	16	2906.56	242.21
Moniatos	300	15	4500	375
Xufes	125	52	6500	541.66
Remolatxes	300	4.50	1350	112.50

C3.- La crisi

Carlotes	430	4.50	1935	161.25
Cebes	225	8	1800	150
Tomaques	300	12	3600	300
Melons	144unitats	25Xunit.	3600	300
Arròs	64.75	42.64	2761.30	230.11

Q-41

Utilitzant les dades que ens ofereix la **Junta Consultiva Agronómica**, tant per a 1913 com per a 1923, hem calculat la rendibilitat de la terra respecte a alguns dels productes més significatius en les terres valencianes de litoral. Els productes seleccionats -de manera força condicionada per les mateixes característiques de les fonts- han estat: creïlles, moniatos, xufes, remolatxes de pastura, carlotes de pastura, cebes, tomaques, melons, arròs, taronges i garrofes (129).

A partir de la producció per hectàrea i del preu que aïsoleix la dita producció, hem calculat la rendibilitat per aquesta unitat de superfície dels productes agrícoles abans esmentats. Tanmateix, oferim el valor de la producció per fanecada, estimant que la conversió a aquesta unitat de superfície ens acostarà més al nostre objectiu, que no és altre que conèixer, almenys a nivell indicatiu, l'evolució de la rendibilitat de les terres que es troben a mans dels molt petits propietaris i dels petits arrendataris. Però, anem a pams.

La creïlla (130) es conreua a tots els pobles de València Província que disposen de terrenys de regadiu o frescs. En les zones de litoral, ocupa més terres perquè l'eixida comercial és, llavors, més factible. A les comarques septentrionals, també gaudeix de bona importància el cultiu d'aquest tubercle (131). A les terres altes castellanenques ocupa més hectàrees que no el blat i altres gramínies. En general, doncs, es pot dir que se li dediquen les millors terres del secà i bona part dels regadius de la part alta de la província.

C3.- La crisi

Per a R. Garrabou el grup de tubercles, arrels i bulbs, va experimentar, pel que fa a les terres conreades amb ells, un gran increment d'ençà les darreries del segle XIX. Encara que mantenim unes petites discrepàncies quant al total d'hectàrees cultivades que no val la pena ressenyar, coincidim en els tres productes que ell assenyala com a més representatius d'aquest grup de productes agrícoles: la creïlla, la ceba i la carlota.

Pel que fa a la creïlla, opinem que a més de tenir una forta incidència en el mercat intern -és un producte barat, molt assequible per a les classes populars-; en el període que estudiem evidència tenir, també, una important projecció de cara al mercat exterior (132).

Com podem veure al quadre que hem ofert, el rendiment per hectàrea no és gaire elevat -en relació amb la resta dels productes analitzats-, 189 i 182 Qm/Ha. en 1913 i 1923, respectivament, als diferents preus de 10 i 16 pessetes cadascun d'aquests anys, la qual cosa determina que el rendiment de l'hectàrea oscil·li entre 1886 i 2907 pessetes. Quant al valor de la producció per fanecada és de 157 pessetes el 1913 i de 242 el 1923.

Els moniatos, un producte poc estimat en les comarques del nord, llevat de les zones estrictament de litoral, són consumits tan sols, com a les comarques centrals, en les zones productores. La superfície que ocupen aquests tubercles és força menor a la dedicada a les creïlles -prop de les 5.000 Ha. de regadiu (133)-, ja que les plantades de moniatos no arriben a les 500 Ha. (134).

La productivitat econòmica de les terres consignades als moniatos és, però, superior a les de la creïlla. I ho és -atés el preu gairebé coincident amb l'altre tubercle al·ludit-, en funció de la major productivitat. Entre 226 i 300 Qm./Ha. (1913 i 1923), al preu de 10 i 15 pessetes, produeixen 2257 pessetes per Ha. en 1913, mentres que en 1923 l'increment del 50% registrat pel preu del Qm. de moniatos fa pujar el rendiment a les 4.500 pessetes. Quant a la unitat altrament utilitzada, la fanecada, la rendibilitat econòmica

C3.- La crisi

oscil·la entre les 188 i les 375 pessetes.

Les xufes, cultiu minoritari, amb 200 hectàrees, resulta interessant per la quasibé absoluta concentració en el poble d'Alboraia (l'Horta). Malgrat que la productivitat en quintars per hectàrea d'aquest tubercle és bastant inferior a la de creïlles i moniatos, el seu valor, quatre vegades superior al d'aquests, no deixa de ser interessant: 2.900 pessetes per Ha. La fanecada de xufa produeix, així mateix, 242 pessetes. Totes aquestes xifres referides a 1913, ja que en 1923 gairebé ha duplicat la productivitat per Ha., al temps que els preus han pujat de 40 a 52 pessetes/Qm. Per això es disparen els guanys per hectàrea i per fanecada: 6.500 i 542 pessetes, respectivament.

Les poblacions valencianes consumeixen bastant de creïlles i moniatos. La primera, per exemple, s'exporta a França i a Anglaterra els anys de bona collita. Els excedents de moniatos solen trobar eixida a Catalunya, mentre que la xufa restant és col·locada en el mercat peninsular i també a França. Els mercats urbans de València i Barcelona són importants llocs de venda de tots tres productes.

Pel que fa a remolatxes i carlotes, ambdues de pastura, es cultiven i consumeixen als pobles costeners de les comarques centrals. La carlota emprada com a substitut o alternativa per a donar resposta als migrats recursos ramaders, ja que "era conreada gairebé íntegrament per al bestiar, juntament amb els farratges va possibilitar un cert desenvolupament d'una ramaderia intensiva a la zona litoral" (135).

Les varietats més explotades són les remolatxes **mammoth** i la carlota **larga morada**. Les 300 Ha. escasses dedicades a la remolatxa no resulten excessivament importants; però, les 3000 de carlotes -extensió similar a la dedicada a la creïlla a les comarques centrals- obliga a no deixar-la de costat. L'elevada productivitat, 500 i 300 Qm./Ha. (1913 i 1923) de la remolatxa, i les 293 i 430 Qm./Ha., respectivament als anys esmentats, de les carlotes donen, malgrat tot, un pobre

C3.- La crisi

resultat econòmic pel baix preu de tots dos productes. El rendiment de l'hectàrea de remolatxa és de 1000 pessetes/Ha. en 1913 (83 pessetes per fanecada) i de 1350 en 1923 (113 la fanecada). La carlota, per la seua part, produeix encara menys en 1913, 880 pessetes per Ha. (73 pessetes per fanecada), i un xic més deu anys després, gràcies a la millora de la productivitat aconseguida en aquest cultiu: 1.935 pessetes per Ha. (161 pessetes per fanecada).

Les plantades de ceba són prop de 4.500 hectàrees. D'aquest cultiu que "de un modo parecido a la naranja, no sólo es beneficioso a los agricultores y sus obreros, sino que al mismo tiempo da vida a la industria y a sus trabajadores, por el gran consumo de cajas que se invierten en el embalaje de este bulbo para su exportación al extranjero" (136). Es cultiven principalment dos varietats, la dita ceba **de grano**, més estesa perquè ofereix millors condicions per a la conservació i el transport marítim; i la **babosa**.

La ceba es consumida a totes les terres valencianes, i també té eixida a d'altres zones d'Espanya. Però, els seus millors mercats eren aleshores l'angles i l'alemany, així com altres nacions europees en menor mesura. La ceba és un producte força influït per la demanda estrangera ja des del segle XIX, -de fet trobem referències reiterades al seu interès com a producte d'exportació al Diccionari de Madoz-, essent Anglaterra el país consumidor per excel·lència, ja que comprava prop del 80% de la ceba valenciana exportada (137).

La productivitat econòmica es comparable a la de la creïlla en 1913, si bé en 1923 serà prou inferior en no registrar el lògic increment de preus. La productivitat agrària és superior a la del tubercle esmentat, encara que baixa de 297 a 225 Qm./Ha. El preu sols puja de 6 a 8 pessetes el Qm. entre 1913 i 1923. En funció de tot això, la rendibilitat d'una hectàrea de cebes passa de 1784 a 1800 pessetes en el termini de deu anys (de 149 a 150 pessetes per fanecada).

Així doncs, per concloure aquest apartat dedicat als

C3.- La crisi

tubercles i bulbs, podem dir que d'aquells tres productes que Garrabou assenyalava com els més significatius, hem de dedicar major i més especial atenció als dos que tenen una gran connexió amb el comerç exportador. Efectivament, cebes i creïlles són dos mercaderies que atesa la seua tradicional col·locació -les cebes més que no les creïlles, ja ho hem dit- als mercats europeus, patiran amb cruesa la crisi encetada paral·lelament amb l'inici de la guerra. Ja veurem quan parlem del regadiu, i fent esment de les hectàrees dedicades a cada producte agrari en les terres regades valencianes, com les plantades de tubercles i bulbs presenten un decreiximent des de 1916 que no resulta aventurat lligar als entrebancs que cebes i creïlles varen tenir per a eixir d'Espanya.

De tota manera, pel que fa als guanys obtinguts de la terra, tema que ja hem anunciat ens preocupava, hem fet alguns càlculs simples. Cal, però, tenir ben present que les fonts de què disposem ens donen xifres de 1913 i de 1923, és a dir, dos anys que gairebé podríem considerar com les dues portes de la crisi, la d'entrada i la d'eixida. Per tant, els nostres números no ens diuen res del que passà amb els beneficis o, millor encara, dels resultats econòmics obtinguts per unitat de producció d'aquests conreus d'horta.

VALOR PRODUCCIO FANECADA (NUMEROS INDEX)

Producte	1913	1923
Creïlles	100	154
Moniatos	100	199
Xufes	100	224
Remolatxa pastura	100	135
Carlota pastura	100	220
Cebes	100	108

Q-42

C3.- La crisi

A pesar de les limitacions que, com ja hem advertit, presenten les xifres que ens donen les fonts, el resultat és ben interessant. Dels productes estudiats, sols tres, les xufes, els moniatos i les carlotes de pastura, incrementen els seus beneficis en forma paral·lela a la taxa d'increment dels preus (en un sentit general, que es dupliquen durant la guerra i anys immediatament següents). Al temps, ens sembla especialment interessant que tant les cebes com les creïlles resulten ser els dos productes que menys es revaloritzen -deixem de banda la remolatxa, atès el seu menor pes econòmic que no els altres dos-, durant els deu anys que separen 1913 i 1923.

Recordem que les xifres -els index- de la segona columna corresponen a l'any 1923, és a dir, quan se suposa que la crisi ja està pràcticament acabada. Això ens fa pensar que en el període que va de 1914 a 1920/1921, la situació molt bé podia haver assolit uns caràcters més dolents. Posem el cas de les cebes, tan importants en tot el País i essencials en algunes zones, com ara les de la comarca de Camp de Túria.

D'uns guanys index 100 en 1913, es passa a 108 deu anys després. Tenint present que els preus, en general, s'havien més que duplicat, ens podem fer una idea de la situació que va travessar el cultiu d'aquest bulb durant la crisi. Un petit propietari, un arrendatari, amb unes poques fanecades de cebes, veuria com els preus dels articles de què s'abastia a les botigues havien doblat el seu preu, mentre que els seus bancals continuaven produint, en el millor dels casos, el mateix que en 1914.

Del taronger, se'n coneixen, al període, que estudiem diferents varietats en les terres valencianes. Les més esteses són la taronja comú o valenciana, la de sang, l'anglesa, la imperial i la mandarina.

A València Província es comptabilitzen, en 1913, 20.000 hectàrees plantades de tarongers, xifra aquesta que cal rebaixar si parlem dels anys posteriors, almenys fins al

C3.- La crisi

1919, moment en què les xifres que hem obtingut quantifiquen les terres cultivades d'aquest fruïter si fa o no fa en 17.000 o 18.000 Ha. Xifra bastant semblant a la que indica les hectàrees plantades de tarongers a les comarques castellonenques -entre 15.000 i 16.000-. Però, el més important és que a la zona septentrional del País el taronger formava llavors "grandes masas de cultivo (...)", especialment en la zona de litoral, siendo su fruto el único de verdadera importancia regularizada, activa y económica, hasta el punto de que afecta a toda ella y a cuanto se relaciona con su vida cultural, comercial y social" (138).

A Castelló, per tant, a les comarques de la Plana, i en València, a les comarques centrals de litoral, des del Camp de Morvedre a la Safor, aquesta fruita constituïa una de les riqueses fonamentals per a l'agricultura i, també, per a la seua indústria i el seu comerç, donant faena a la classe obrera, no sols al camp, sinó també als pobles, on es confeccionen les caixes de fusta, es prepara el paper, la corda i els claus per a l'embalatge de la fruita.

De les xifres que ha obtingut Garrabou en els **Avances Estadísticos** de la Junta Consultiva Agronòmica -dels quals discrepem lleugerament, ja que nosaltres utilitzem la sèrie més completa que ens proporciona la Cambra de Comerç de València- n'extrau una consideració ben interessant.

SUPERFICIE PLANTADA DE TARONGERS (Ha.)

	VALENCIA	CASTELLO
1910	20.000	15.980
1922	20.336	16.369 (139)

Q-43

Davant la possible sorpresa que provoca el poc increment enregistrat en les terres dedicades al taronger, Garrabou es pregunta sobre la fiabilitat de la font emprada. Sembla, diu, i hi coincidim, que és força correcta -malgrat

C3.- La crisi

matisacions ben poc rellevants-, i, a més a més, raonable quant a les xifres que ofereix, "ja que exposen l'extraordinària contracció de la demanda exterior durant la guerra europea de la qual al 1922 tot just es començaria a recuperar" (140).

Això mateix és el que podem ratificar nosaltres després de consultar la informació de la COCINV, que, com ja hem apuntat, ens dona una sèrie que evidencia la reducció de terres dedicades a la taronja (no oblidem que es varen arrancar tarongers en els moments més greus de la crisi, és clar, pels més desesperats) durant els anys del conflicte i els següents.

SUPERFICIE PLANTADA DE TARONGERS EN VALENCIA PROVINCIA (Ha.)

1916	20.000
1917	18.500
1918	17.800
1919	17.200
1920	20.700
1921	20.700
1922	20.200
1923	23.595 (141)

Q-44

Hem fet, també, una petita anàlisi sobre la producció i la productivitat del taronger, amb uns resultats que oferim a continuació junt amb els d'un altre producte força important al País, la garrofera, de la qual parlarem tot seguit.

PRODUCCIO I PRODUCTIVITAT TARONGER I GARROFERA 1913

C3.- La crisi

	1	2	3	4	5	6
TARONGER	250	0.8	200	7	1.400	116.6
GARROFERA	40	0.36	14.4	12	172.8	14.4

Q-45

PRODUCCIO I PRODUCTIVITAT TARONGER I GARROFERA 1923

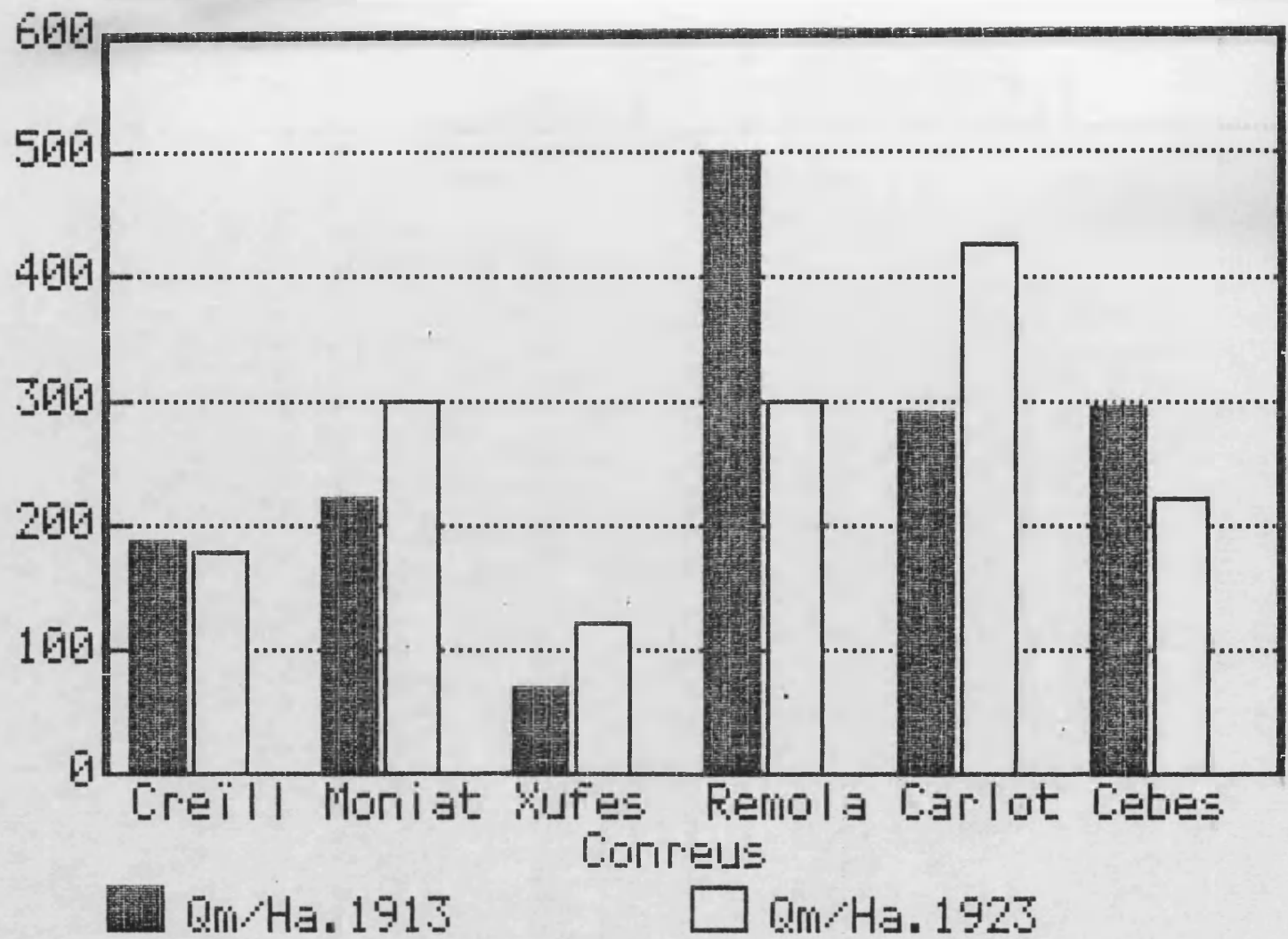
	1	2	3	4	5	6
TARONGER	250	0.77	192.5	16	3.080	256.6
GARROFERA	40	0.46	18.4	12	220.8	18.4

1= Arbres per Ha. 2= Producció per arbre (Qm.) 3= Total de producció per arbre (Qm). 4= Preu del Qm. (Pessetes). 5= Valor de la producció per Hectàrea (Pessetes). 6= Valor de la producció per fanecada (Pessetes).

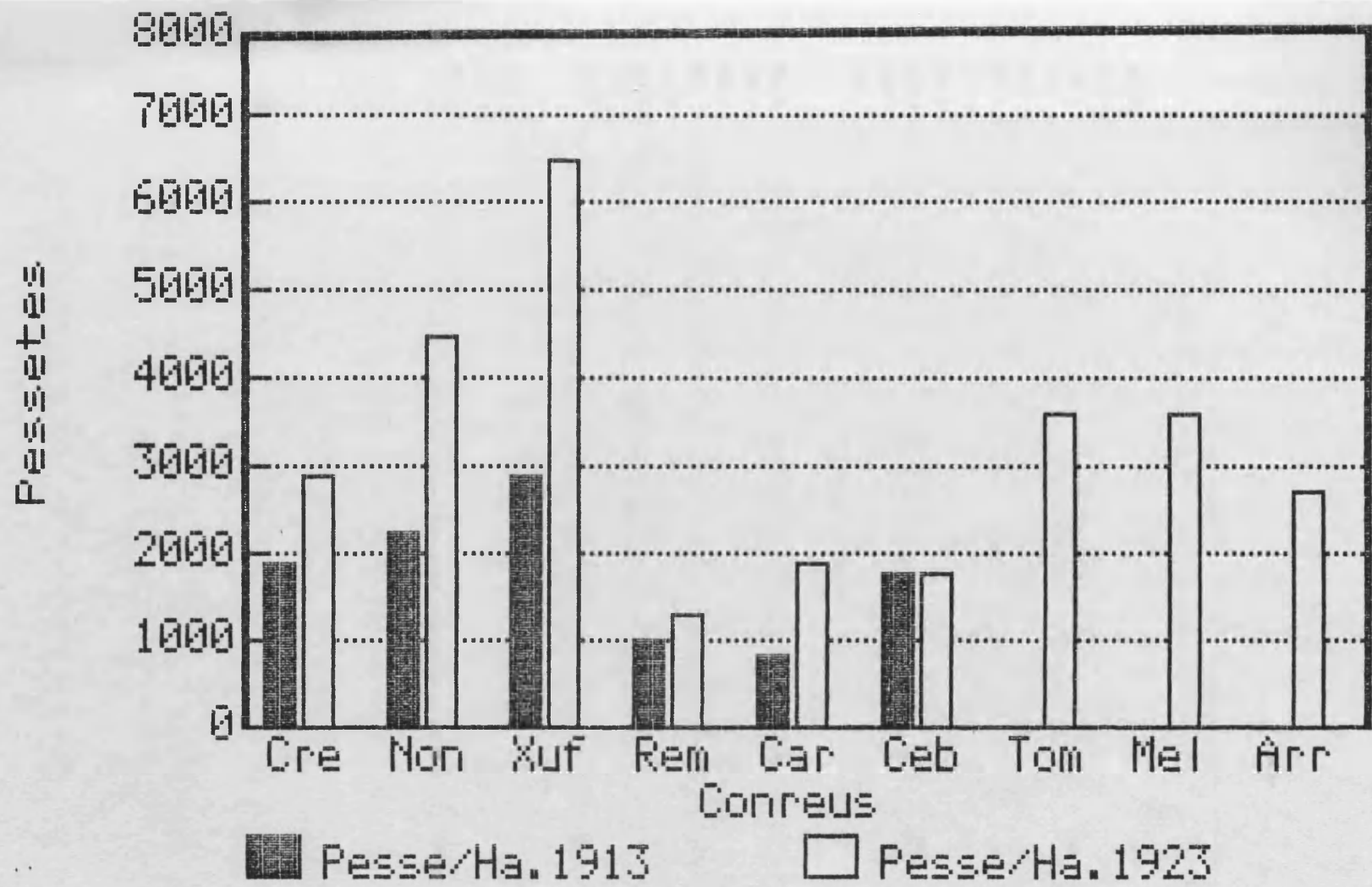
Q-46

Com es pot veure als quadres anteriors, és interessant la reducció de la productivitat per arbre i per hectàrea, fet aquest que sols es pot entendre per l'escassetat dels adobs i productes químics necessaris per als arbres que es produeix durant els anys de la guerra i els següents. Junt amb això, la resistència dels propietaris a invertir més jornals dels

179

08+

C3.- La crisi

absolutament imprescindibles en els moments més dolents de la comercialització, també es va fer sentir. Però, pel contrari del que varem assenyalar en parlar dels tubercles, en el taronger resulta evident que cap al 1923 la recuperació econòmica ja és un fet. Si fem index 100 el valor de la producció per hectàrea de 1913, ens adonem que en 1923 l'esmentat index ja es troba en 220, és a dir que, després dels dies de penúria dels anys de la crisi, la taronja ja ha començat la seua recuperació. Recobrament, aquest, que marcarà tota la dècada dels vint, aquella que va rebre el nom de **dècada daurada de la taronja**.

Seguint en importància el taronger hi ha la garrofera, que és dominant en zones com Sagunt, Torrent, Llíria, Xiva, Carlet, Xàtiva, Alberic i Albaida. Es tracta d'un arbre molt apreciat, ja que pot ocupar els terrenys més pobres i secs, al temps que el seu fruit, les garrofes, són molt valorades com a aliment per al ramat i, també, com a primera matèria en algunes indústries locals, com ara la de la xocolata. Pel que fa a les varietats de garrofera cultivada, poden citar-se la garrofa negra, la roja i l'anomenada mascle.

Altres fruiters que es donen al País són la llimera, el mangraner, el pomer, el cirerer, el perer, la figuera, l'armeler, el codonyer, l'albercoquer, el bresquiller i el pruner. Oferim ara un quadre indicatiu en aquest respecte, amb xifres de l'any 1913.

FRUITERS EXISTENTS A VALENCIA I CASTELLO EN 1913

C3.- La crisi

ARBRE	NOMBRE	VALOR PRODUCCIO PESSETES
TARONGER	10.841.140	47.414.567
LLIMERA	207.635	1.203.062
BRESQUILLER	100.036	370.140
ALBERCOQUER	32.923	112.520
PRUNER	31.840	88.044
POMER	63.049	250.411
PERER	100.480	326.920
CODONYER	25.190	51.342
MANGRANER	119.200	441.760
FIGUERA	616.616	1.941.848
GARROFERA	5.206.360	19.995.144
ARMELER	820.656	1.689.768 (142)

Q-47

Com es pot veure al quadre anterior, la diferència quant als beneficis que comporta la taronja i, a molta distància, la garrofera, és incomparable respecte als altres. Malgrat tot, no és menyspreable el nombre d'arbres que exigeixen una mà d'obra que els treballa durant l'any, com tampoc no ho és el nombre de jornals necessaris per a collir els seus fruits. En aquest sentit oferim el quadre següent que recull les èpoques de l'any en què es fa la collita, ja que a la vista del calendari resta ben evident com gairebé durant tot l'any hi ha feina al camp -és clar que, per exemple, els mangraners que es cullen a la tardor, no poden solucionar el problema de l'atur estacional que s'acostuma a produir a les zones no intensivament tarongereres-, si bé es fa palesa la importància de la taronja, la qual dona feina, i no tan sols de collir, durant pràcticament vuit mesos.

EPOQUES DE COLLITA DELS ARBRES FRUITERS VALENCIANS

C3.- La crisi

TARONGER I LLIMERA	Octubre a Maig
BRESQUILLER	Agost a Setembre
ALBERCOQUER	Juny a Setembre
PRUNER	Maig a Juny
POMER	Setembre a Octubre
PERER	Juny i Agost
CODONYER	Agost i Setembre
MANGRANER	A la Tardor
FIGUERA	Juny, Agost i Setembre
GARROFERA	Juliol i Setembre (143)

Q-48

Per acabar el recorregut que anem fent sobre els principals productes agraris valencians, parlarem ara de l'arròs. Tot i que més endavant -quan analitzem les condicions de vida dels obrers del camp-, ens centrarem en qüestions de tipus social, connectades al cultiu d'aquest producte, prèviament hem de fer esment a algunes consideracions al voltant de les línies mestres del conreu de l'arròs al País Valencià.

Els darrers estudis realitzats han matisat sensiblement la concepció que es mantenia sobre un extraordinari increment de les terres conreades d'arròs durant el segle XIX. Les aportacions de Teresa Carnero a partir de les xifres de les fanecades de marjal a Sueca, feien pensar en aquella direcció. El treball de Ramon Garrabou i, sobretot, el d'Enric Mateu, però, han obligat a fer marxa enrera en aquelles suposicions.

Efectivament, durant la segona meitat del segle XIX als partits judicials de Sueca, Torrent i Alzira, creix la superfície plantada d'arròs, mentre que, pel contrari, a València, Gandia, Alberic, Sagunt i Xàtiva es redueixen les terres de marjal. Garrabou llança dues hipòtesis -que, aclareix, cal comprovar amb estudis de caire local i comarcal-, per a explicar aquests fets. Per a ell "l'expansió de l'arròs es dona sobretot a Sueca i Torrent, i sembla

C3.- La crisi

que això té molt a veure amb les terres que s'estaven guanyant a l'Albufera i que probablement era difícil donar-les-hi un altre ús. Per contra, als altres partits judicials sembla que s'evidència un procés de substitució de l'arròs per altres conreus" (144).

Les xifres sobre l'evolució de l'àrea sembrada són aquestes:

TERRA PLANTADA D'ARRÒS EN VALENCIA PROVINCIA

ANY	HECTAREES
1904	28.000
1916	30.815
1917	30.815
1918	30.815
1919	30.815
1920	30.815
1921	30.815
1922	32.516 (145)

Q-49

El lent i curt, però progressiu, increment de les hectàrees plantades d'arròs, sobretot el registrat entre 1921 i 1922 ens fa sospitar respecte a la fiabilitat de les fonts, ja que aquella ampliació de les terres plantades en uns moments en què l'arròs ja està patint la competència del gra italià, és poc menys que inversemblant. Igualment passarà al capítol 4, quan tornem a parlar de l'arròs. Nosaltres ens inclinem per donar-li major credibilitat a les dades provinents de la Cambra Oficial de Comerç, que justifica les seues xifres aclarint les terres plantades a cada poble.

La producció arrosera valenciana, aproximadament tres quartes parts de la total espanyol durant el període estudiat, és, en aquests anys, la següent:

C3.- La crisi

PRODUCCIO ARROSSERA VALENCIANA

ANY	HA.	PRODUCCIO per HA. (Milions de Qm.)	(Qm.)
1916	30.815	2	64.90
1917	30.815	1.86	60.36
1918	30.815	1.56	51.27
1919	30.815	2.20	71.39
1920	30.815	1.88	61
1921	30.815	1.56	50.62 (108)

Q-50

La Junta Agronómica Consultiva (JAC), per la seua part, ens dóna una xifra de producció per hectàrea que, per a 1923, ens sembla excessiva. Potser uns anys abans -vegeu la coincidència amb la que nosaltres oferim per a 1916- hauria estat correcta, si bé ens sembla massa elevada respecte a la xifra que ofereix la Cambra Oficial de Comerç. Amb tot, les xifres de la JAC tenen un interès indubtable:

PRODUCTIVITAT ARROSSERA EN VALENCIA, ANY 1923

PRODUCCIO per Ha, (Qm)	PREU Qm. Pessetes	VALOR PROD. Ha. Pessetes	VALOR PROD. FANECADA Pessetes
64.75	42.64	2.761,3	230.11 (109)

Q-51

03.- La crisi

Més enllà de la validesa de les xifres per a l'any a què pertanyen -validesa que nosaltres relativitzem bastant en funció del que hem dit adés-, podem relacionar-les amb els rendiments d'altres productes agraris valencians, dels quals ja hem parlat. La producció de Qm. per Ha. és de les més baixes, si bé, atesa l'elevada cotització de l'arròs en aquests anys, el rendiment per hectàrea i fanecada resulta interessant. Amb tot, aquest serà inferior al de tubercles i bulbs -llevat de la ceba- i bastant allunyat de les remuneracions obtingudes per productes típics d'horta, com ara tomaques i melons.

El manteniment de la superfície dedicada a l'arròs és, per tant, quelcom que cal lligar, per una banda, a la demanda

C3.- La crisi

exterior del producte -durant aquests anys, malgrat els entrebancs i les prohibicions que dificulten l'exportació-; i, i per altra, a les mateixes condicions de les marjals, sovint situades en aterraments de l'Albufera poc aptes per a altres cultius.

Hem tocat en aquest apartat dos de les tres qüestions anunciades a la capçalera. Hem parlat de la producció i, també, dels rendiments. Ara, però, parlarem d'allò que hem anomenat els beneficis. Però no ho farem -per una vegada-, amb àrides quantificacions, amb feixucs quadres de xifres. No, ara no.

Certament, és possible que allò que volem dir no s'acomode de gust sota l'epígraf de beneficis. Cal entendre'l, per tant, amb blonor; ja que si ens referim a beneficis és per lligar el que la terra produïa al nostre País amb els problemes que l'eixida comercial dels productes agràries va presentar. Co que faria o no rendible el treball: els beneficis.

Tot i que aquest és un tema que tornarà a eixir quan parlem dels problemes del transport i, també, quan ens referim a la resposta dels obrers del camp a la crisi, no volem deixar de fer esment a com es varen viure les dificultats, els entrebancs de tot tipus, amb què ensopegà la comercialització dels productes agràries durant el període que estudiem.

El problema genèric de l'exportació es va viure al País amb crua intensitat durant tot el període i, de fet, aquest és un dels problemes centrals d'aquesta Tesi Doctoral. Les prohibicions temporals, o els successius trencaclosques que calia solucionar per donar eixida a la producció agrària valenciana, varen constituir una constant durant aquesta època.

Pressions més o menys efectives i queixes molt o poc agres són paleses, tanmateix, des l'inici de la guerra. Un important diari de València deia, a l'estiu de 1915: "estamos en visperas de la recolección de las cuatro cosechas más

C3.- La crisi

importantes, y como esas cosechas han de ser exportadas para dar dinero, duélenos la completa indiferencia con que el problema se mira" (148).

Del blat, que era l'excepció, es demanava la lliure entrada als nostres ports, i del raïm s'especulava amb la pobra collita d'aquell any. Respecte a l'arròs i a la taronja, és clar, els plantejaments eren diferents: "del arroz, seguramente, se conseguirá la libre exportación, por lo menos hasta primero de enero próximo; pero el asunto debía estar planteado y resuelto a estas horas para que agricultores y comerciantes marchen sobre seguro y puedan trazar la campaña (...) y vamos a la naranja, ¿que ocurrirá? Nadie puede predecirlo, y como hay poca, le queda al cosechero alguna esperanza; pero para convertirla en realidad sería necesario que los naranjeros se prepararan (...)" (149).

¿Quina era la preparació que demanava el diari als tarongers? Doncs bàsicament quatre, que consistien en:

- 1.- "Fletar un buen número de barcos por cuenta de los sindicatos" (de propietaris), i si de cas no podien aconseguir-ho, obtenir "del gobierno que las compañías subvencionadas dedicaran un número determinado de los buques al transporte de la naranja" (150).
- 2.- Eliminar els problemes que, una vegada arribats a la frontera francesa, pateixen els vagons carregats de fruita.
- 3.- Que els propietaris "entierren la naranja caída" (151).
- 4.- "Que no se consienta la salida de cajas en malas condiciones" (152).

És a dir que, com veiem, no tots els problemes eren exògens. La manca d'unitat d'acció dels agricultors, i d'aquests amb els comerciants, era un dels problemes que no poden atribuir-se a cap element extern. Lligat a aquest, l'ambició desmesurada d'aquells que no dubtaven a donar

C3.- La crisi

eixida a partides de taronja en condicions dolentes. Aquesta irresponsabilitat, gairebé endèmica en el País, feia perdre confiança als consignataris de l'exterior i, lògicament, perjudicava la imatge de l'exportació valenciana.

Tot amb tot, els problemes més greus continuaven lligats a la dificultat per a transportar els fruits als mercats estrangers. En les vespres de la campanya tarongera de 1915-1916 es deia que "la crisis próxima depende casi única y exclusivamente de la dificultad en el transporte" (153).

La manca d'una acció coordinada no fou producte d'una falta de comunicació entre els interessats; ans al contrari, aquella es degué a la impossible conciliació de les pretensions de propietaris i comerciants. Durant tot el període de durada de la crisi se celebraren reunions i assemblees més o menys rellevants, d'algunes de les quals en parlarem més endavant. Palem ara d'una d'aquestes magnes assemblees de tarongers, celebrada al Paraninf de la Universitat a començaments de 1916.

En aquest aplec d'homes lligats al problema de l'exportació de la taronja, s'hi adheriren o bé hi anaren tots els pobles tarongers de València Província, des de Sagunt fins a Gandia, i varen participar personalitats tan diverses com el Governador Civil (liberal), el conservador Montesinos Checa i el republicà Fèlix Azzati.

Per als assistents, els problemes de la taronja tenien origen en l'absència de vaixells espanyols per al transport en un moment en què les autoritats britàniques havien prohibit que els seus navilis es dedicaren a una altra cosa que no fóra les pròpies necessitats de guerra.

Després de l'anàlisi sobre la situació, a l'hora dels acords, aquests no presenten cap originalitat, ja que torna a plantejar-se al govern de Madrid l'exigència que arbitre la possibilitat que vaixells amb bandera espanyola es facen càrrec del transport de taronja (154). Se'ns permetrà, en aquest moment, que remarcuem que parlem de 1916, i això cal tenir-ho en compte quan atenguem la incidència del bloqueig

C3.- La crisi

alemany i de l'increment de la guerra submarina, que s'inicià un any després.

El problema del transport fou una constant durant tots aquests anys. En febrer de 1918, recollint una idea llançada pel Sindicat Agrícola de Burjassot, la **Federación de Sindicatos Agrícolas de la Provincia de Valencia** convocà una reunió dels seus adherits. Com a conclusions, s'acordà:

- 1.- "Convocar una Asamblea Magna (...) a todos los presidentes de Sindicatos Agrícolas (...)" preguntant-los conviden "a los señores alcaldes, jueces y autoridades eclesiásticas de cada pueblo (...), y con la cooperación de todos fijar la tasa mínima o precio más bajo de como tenga que venderse la cebolla y la naranja".
- 2.-"Que como la exportación de cebolla a Francia es grandisima este año, y el transporte por ferrocarril es más barato que por mar, hacer lo necesario para conseguir que la Compañia del Norte facilite mayor número de vagones para transportar cebolla a Francia y así podrá pagarse la cebolla más cara".
- 3.- "Que en las próximas elecciones a diputados y senadores, a los que elije la provincia de Valencia, se les pida bajo firma por sus electores la obligación de proponer y votar en Cortes como ley la tasa de los fletes del transporte por mar en vagones y barcos, y la incautación de los necesarios para el transporte marítimo de productos agrícolas, frutas, cebollas y naranjas, pues si bajan los fletes y tenemos barcos para exportar pueden subir los precios de la cebolla y la naranja".
- 4.-"Acordar un dia de paro general en los trabajos del campo, y concurrir dicho dia a la manifestación general que se hará en Valencia (si es posible)" (155).

Com hem vist, doncs, malgrat l'assistència de persones procedents de diverses posicions dins el ventall polític valencià, les conclusions tampoc no varen destacar, precisament, per la seua originalitat. La situació, és clar,

C3.- La crisi

no es va veure substancialment alterada.

és cert, però, que en els primers moments de la crisi, la situació s'alleugerà per l'eixida cap al comerç exterior d'alguns productes del camp valencià; -"es cierto que muchas especies agrícolas de que se ha aumentado el cultivo, y bastantes artículos elaborados, han obtenido buena salida y precio remunerativo, mas este beneficio no hace sino aliviar la enorme pérdida regional por la depreciación de la naranja, capital producción de esta zona levantina, cuya fruta ha tenido una disminución de su valor normal desde que estalló la guerra, de un 50 por 100, figurando además como adverso en las liquidaciones de la exportación el factor cambio, viniendo a sumar las pérdidas de este artículo, en la cosecha de 1915, alrededor de veinticinco millones de pesetas" (156). Nogensmenys, ja hem vist com el problema exportador s'estenia -amb major o menor incidència- a gairebé tots els productes agrícoles del País.

I no sols l'eixida de productes, també les dificultats per a la importació -d'adobs, fonamentalment- perjudicaren força l'agricultura del País. En l'informe elaborat per la Real Societat Econòmica d'Amics del País (RSEAP) en 1916, que posteriorment fou tramès al govern, aquesta institució feia esment dels quatre problemes més greus, d'entre els que patia la regió. Eren els lligats a la taronja, els adobs, el carbó i els salaris i els de la manca de treball. Deixant de banda el darrer, que serà abordat a un altre capítol, la RSEAP al·ludia als altres tres en els següents termes:

1.- El problema de la taronja és "el más grave y agudo de todos". Però, i malgrat tot, "seria por otra parte lamentable que, cegados por las preocupaciones del momento, y obsesionados por una mal entendida economía, comprometiesen gravemente nuestros naranjeros una riqueza que es hoy la base de nuestra vida económica regional" (157). és clara, doncs, la referència a la resitència d'alguns sectors de propietaris a mantenir inversions en adobs i sulfats, necessaris per als arbres, en uns moments en què la rendibilitat dels tarongerars no dóna ni per a cobrir les despeses mínimes. I és que els productes químics d'importació són en aquests

C3.- La crisi

moments o cars o bé inexistents.

2.- El problema dels adobs, tal i com acavem de dir, n'és un altre, ben greu per cert, amb què ensopegà el camp valencià. En opinió de la comissió que ha elaborat l'informe de la RESEAR, "es imposible ni recibir abonos ni primeras materias de Alemania, y no se puede contar con la industria inglesa, que no es capaz de satisfacer las necesidades de su mercado nacional. Como no es posible contar tampoco con la industria espanyola, que ni existe, ni aunque hubiera posibilidad y voluntad de crearla, se podría improvisar, es inutil buscar remedio mientras dure la guerra" (158).

3.- El tercer gran problema, ja ho hem dit, és el de la manca de carbó, "un problema fundamentalísimo que afecta a ala región valenciana directamente, encareciendo extraordinariamente la fuerza para riegos y para industrias" (159). En aquest respecte, la proposta de la Comissió consisteix a comprar mineral als nord-americans, ja que "no puede, en efecto, bastar la producción carbonífera española a nuestras necesidades, por lo cual se impone forzosamente la importación en cantidades considerables" (160). En aquest sentit, reclamen la col.laboració de les companyies navilieres basques i, sobretot, l'ajuda del govern de Madrid.

Dos anys després (recordem que la reducció en la productivitat dels tarongers l'hem lligada el problema de la mancança d'adobs), les coses no havien canviat gens. El Mercantil afirmava que "la agricultura valenciana está abocada a perecer irremisiblemente, fatalmente, si los agricultores, los primeros y más interesados en evitar la catástrofe, no se apresuran a poner remedio al mal" (161).

El to emprat pel diari, sensiblement endurit respecte al tema, és ben eloqüent quant a la situació: "no tenemos abonos y ellos son tan necesarios para nuestras tierras, como la sangre arterial lo es para nuestra vida. Sin abonos no podemos cultivar y no habría cosechas de naranjas, de arroz, de legumbres, de trigo ni de nada, y la ruina más completa se adueñará de esta hermosa región, la más fértil, la más rica, la más laboriosa, pero también la más desgraciada, la más

C3.- La crisi

vejada y preterida de nuestros gobiernos" (162).

Davant el quadre esbossat pel diari, la proposta d'acció que es fa, continua passant encara per l'organització d'assemblees en què "acuérdesse todo lo que sea preciso acordar" (163). La diferència és que eixe **todo**, és ara un adjectiu carregat d'amenaça i de ràbia:

"todo, todo antes que perecer de hambre por culpa de unos gobiernos que sólo atienden a los que gritan, no a los que ruegan o suplican; a los que explotan, no a los que trabajan y producen, a los que influyen en altas esferas, no a los que desean vivir sin necesidad de valedores.

Abono de todas clases para nuestros cultivos; carbón para los motores destinados a la extracción de agua; explotación de nuestros productos; eso necesitamos, eso pedimos, y eso conseguiremos si desterramos nuestra apatía, nuestro abandono.

Agricultores: la suerte está echada; vivir o morir" (164).

Els productes agraris valencians d'exportació patien tot un rosari de problemes ben complexs, com hem vist. No sols la taronja en tenia, de problemes, malgrat que aquests foren els més destacats, pel pes de la mercaderia dins l'economia del País.

La creïlla ensopegà amb els entrebancs des del principi. Ja des de 1915 n'hi hagueren de ben greus, perquè "son miles de hanegadas las que se han dedicado al cultivo de la patata, y a la hora presente están que se les puede ahogar con un cabello a los pobres labradores; y los comerciantes, unos se abstienen de contratar, y los que han comprado temen un fracaso que los arruine" (165). Les comptades, però successives, autoritzacions per a exportar, foren vàlvules que alleugiren la tensió. En aquesta ocasió, una setmana després de publicar-se la notícia ressenyada, arribarà l'autorització, en principi vàlida mentre "los precios se mantengan en los mercados, dentro de las condiciones

C3.- La crisi

normales" (166).

La ceba, un dels altres productes capitals, també va patir la conjuntura. A finals de 1915 han baixat els preus d'aquest bulb en tots els mercats europeus. A més a més, les perspectives són força dolentes, la qual cosa fa que els exportadors arribin a l'acord de suspendre els embarcaments de ceba durant uns dies (167).

En 1918 la situació no havia canviat gaire. En els locals de la RSEAP es reuneixen els sindicats agrícoles productors de ceba, els quals "hicieron constar que no obstante la rebaja de los fletes, el producto tuvo una baja tan considerable, que llegó a cotizarse a real la arroba de cebolla, y estudiada la causa de la depreciación se vio obedecía a la falta de medios de transporte. Tanto es así que para evitar se pudrieran las existencias almacenadas en los muelles, se han tenido que vender al infimo precio de cuatro pesetas caja" (168).

Els intents de donar resposta a les difícils qüestions que estem tractant varen venir tant en la línia de les pressions sobre el govern -de les quals ja hem dit quelcom-, com en les d'intentar organitzar corporativament els afectats per a la defensa comuna dels seus interessos. Una de les temptatives més originals fou, potser, la constitució en París, en novembre de 1917, de l'**Asociación Española de Importadores**. El seu propòsit era "ayudar a nuestros productores y comerciantes a conjurar el peligro de una inminente ruina" (169).

Tot i que, a parer nostre, la dita associació no va quallar, no deixa d'ésser interessant de veure un paràgraf de la carta que, arran de la seua constitució, va dirigir a tots els organismes interessats en l'exportació. En ella, s'hi diu:

"Si es cierto que de muchos años a esta parte nuestros productores y comerciantes en productos agrícolas vienen luchando con inmensas dificultades para colocarlos en el extranjero, no lo es menos

C3.- La crisi

que desde enero de 1915 vienen pasando por un verdadero calvario. Porque a las licitaciones establecidas por el legislador francés en materia de importaciones se unieron los decretos de nuestro ministro, imponiendo prohibiciones de exportación" (170).

Al pèl del que acabem de dir, ens interessa emfasitzar, com veurem més endavant en parlar de manifestacions, mitings, disturbis i avalots, que en la protesta que produïa en el camp sovint es pot observar un interclassisme, més aparent que real, però existent, a l'hora de la reclamació davant els poders públics.

Unes pàgines abans dèiem que la resposta dels obrers agrícoles no podia coincidir plenament amb la dels seus companys de la indústria. Ens detindrem ara, molt breument perquè hi tornarem més endavant, sobre la coincidència d'interessos respecte -és un exemple- a l'exportació tarongera entre comerciants, propietaris i treballadors.

En març de 1919 es donà una bona prova del que diem, com a preludi d'uns dies de disturbis i avalots en alguns llocs del País, que tenien el seu origen en la crisi econòmica. Una comissió viatjà a Madrid a demanar el de sempre: transports, llibertat d'exportacions, etc. Davant el fracàs de la gestió, des de Madrid mateix, convoquen una vaga general que done més suport a la seua capacitat negociadora. Especialment significativa és la resposta en Alzira, des de la qual són tramesos telegrams d'adhesió a la comissió i de queixa al govern. Un dels primers deia:

"Las sociedades de todas clases y las entidades comerciales e industriales, especialmente, y el vecindario todo, hará el paro general el próximo martes 25 del corriente" (171).

Resulta evident que hi ha qüestions en les quals aquella coincidència interclassista és palesa. ¿Què havien de fer els jornalers i els petits propietaris si es paralitzava la collita perquè els fruits no tenien eixida? És clar que el

C3.- La crisi

que els pertocava era fer costat als propietaris i els comerciants.

Quant a la qüestió de l'arròs, lligant-ho amb el que diem, resulta interessant un article aparegut a la premsa en desembre de 1916, signat pel Dr. Adolf Gil i Morte, el qual després seria diputat de l'**Alianza de las Izquierdas** pel districte de Sueca -amb el vot, és clar, de bona part de camperols i jornalers. En ell, es pronuncia a favor de permetre d'exportar més arròs; ja que, a parer seu, el consum intern no és suficient per donar eixida a tota la producció valenciana (172).

Els arrossers potser siguen, juntament amb els tarongers, el grup més actiu quant al tractament i a la discussió dels problemes que afecten el seu sector. Ja en abril de 1915, en una reunió celebrada a l'Ajuntament de Silla, representants de Benetússer, Alfafar, Catarroja i Silla arriben a l'acord que "se constituya una federación de los pueblos arroceros de las dos riberas del Júcar para defender sus intereses seriamente amenazados por el gran aumento de producción de dicha gramínea" (173).

Els reunits, tanmateix, es varen pronunciar per l'abaratament de les tarifes ferroviàries i dels nòlits marítims per "poder llevar dicho producto a los mercados españoles" (174). No s'hi van tractar només, però, qüestions estrictament econòmiques, sinó que s'hi apuntaren unes idees de les quals no cal preguntar-se per la seua procedència, atès que els propietaris allí reunits varen defensar "la conveniencia de llevar a las Cortes personas que sean verdaderos mandatarios de los agricultores, rechazando toda imposición política" (175).

Els arrossers, malgrat tot, mai no cercaren l'enfrontament amb les autoritats, almenys mentre, mal que bé, la situació anàs per a ells millor que no per als propietaris i comerciants d'altres productes agraris (recordem que l'arròs proporcionà beneficis durant els anys de la guerra, malgrat els entrebancs i els problemes).

C3.- La crisi

En una magna assemblea del sector celebrada a Sueca a començaments de 1918, nombrossíssimes comissions de tots els pobles arrossers varen debatre fixar la taxa per a l'arròs en 43 i 45 pessetes els 100 quilos. Hi confessen no desitjar l'enfrontament amb les autoritats de València, i fan palès a l'Alcalde de Sueca, Joan Miragall, "las pruebas de alta consideración que habían tenido las autoridades de Valencia con ellos" (176).

El secretari de l'Ajuntament, Marià Ferrando, afirma que "el motivo de haber fijado la tasa de 43 y 45 pesetas los 100 kilos de arroz blanco por la Junta de Subsistencias de Valencia, era porque estaban equivocados en los gastos de cultivo que habían presentado las autoridades" (177).

Aquesta actitud comprensiva i conciliadora envers les autoritats de València -les autòctones i les representants del poder central- contrastava amb la duresa de l'enfrontament entre els arrossers i el govern de Madrid ja en els mesos finals de 1919.

Davant la darrera disposició del ministeri d'Abastiments, i amb l'ambient creat al País per la celebració de reunions i d'una assemblea on es va demanar al govern la derogació de la dita R.O., durant uns quants dies, a la primeria de desembre, es produeix un abrandat debat al Palau de les Corts entre els diputats valencians -Maestre Laborde, Muga i Loygorri- i el Ministre.

Aquest darrer i el diputat per Gandia, Loygorri, protagonitzaren un airat enfrontament, fins al punt que, Loygorri, suposem que a frec del debat, arribarà a dir: "si para que nos atiendan es preciso que nos sublevemos, nos sublevaremos" (178).

Els problemes, és clar, no són tan sols a causa de la R.O. del govern. Abans n'hi havia hagut d'altres, i ningú, que sapiguem, no havia amenaçat encara amb insurreccionar-se. Ara, a la competència de l'arròs italià, cal afegir-hi problemes interns. Dues comissions valencianes varen

C3.- La crisi

coincidir a Madrid per pressionar davant el ministre, i, malauradament, cadascuna en un sentit. La primera, d'arrosers, interessats en la lliure eixida del producte al mercat exterior. La segona, de moliners arrossers, interessats en el contrari, perquè així comprarien el gra més barat al mercat interior. La situació per al diputat Muga serà clara: "el problema actual tiene por base una sola cosa: la falta de patriotismo de aquellos que llevados de su ambición ha podido más en ellos la codicia que el amor a Valencia y el honor de su palabra" (179).

C3.- La crisi

3.5.- Un indicador comercial: la xarxa viària.

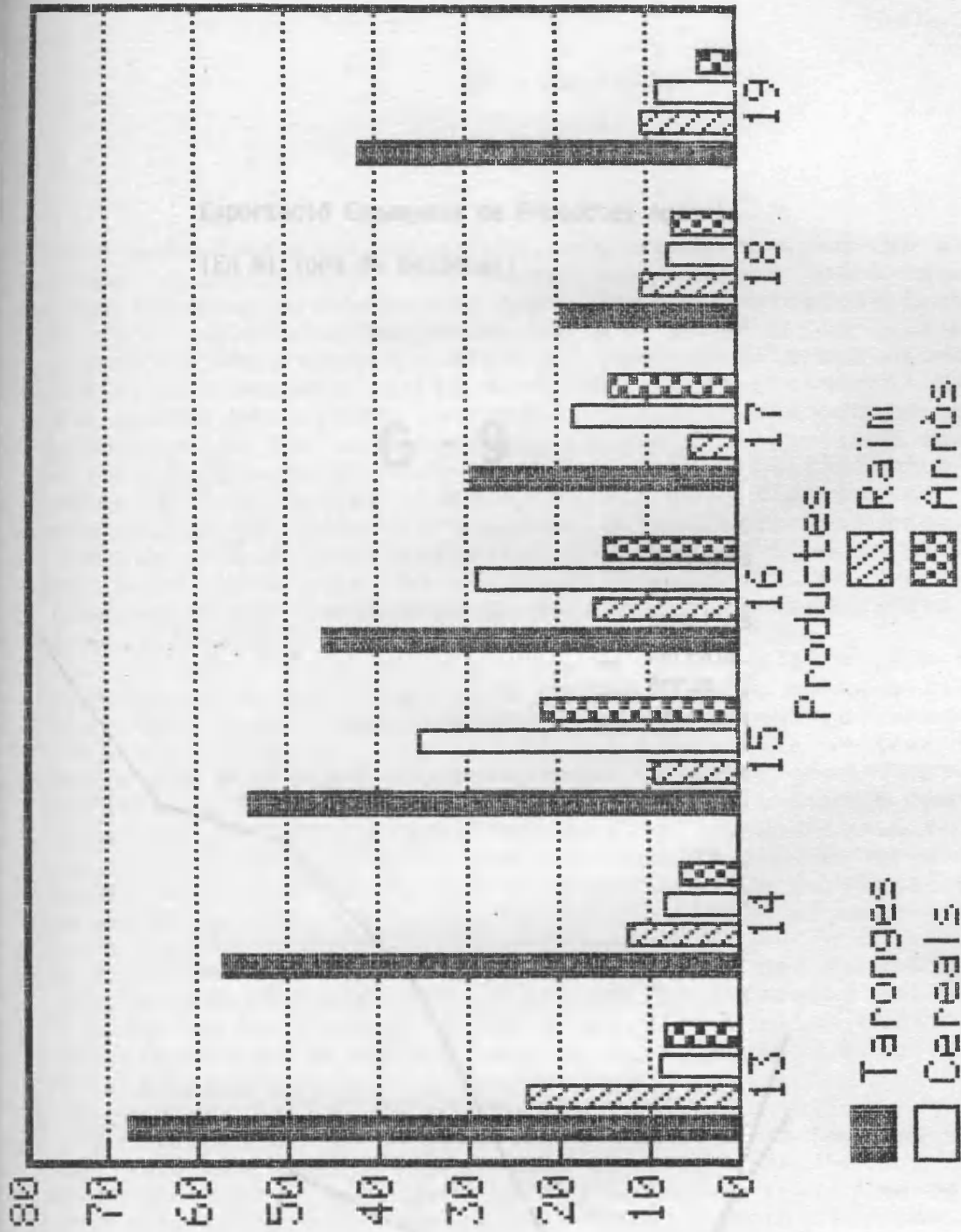
Hem anat dient que durant la conjuntura econòmica que s'enceta amb l'esclat de la Guerra Gran, els sectors agrícoles que tradicionalment posaven una part important de la seua producció als mercats europeus es veren força perjudicats. Hem dit, també, que pel que feia a València Província, aquesta realitat s'evidencià amb cruessa ben aviat. Hem fet esment, parlant de la influència de la Guerra sobre el País, que la manufactura i algun producte agrícola participen d'una expansió sense precedents, mentre que altres, la majoria, pateixen una greu crisi que, òbviament, tindrà una molt forta repercussió sobre la societat valenciana. Fer una ullada tan sols a les xifres del valor del comerç d'exportació espanyol d'alguns productes del camp, durant els anys 1913-1919, ja ens dóna una idea que la detracció dels ingressos per comerç degué d'ésser, necessàriament, acusada amb claredat pels valencians.

EXPORTACIO ESPANYOLA DE PRODUCTES AGRARIS

PRODUCTE	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919
Taronges	68.2	57.3	54.6	45.9	29.5	19.7	41.9
Raim	24.1	12.9	9.6	16.2	5.8	10.9	10.8
Armeles	26.8	11.9	21.1	17.2	14.0	24.6	36.7
Olives	4.7	7.5	6.8	17.9	12.5	8.4	13.6
Cereals	9.2	8.4	35.6	29.4	18.7	8.1	9.0
Arròs	8.5	6.9	21.8	14.8	14.7	7.2	4.2 (180)

Q-52

Podem dir que aquella interrelació econòmica a què ha alludit Vicent Soler, tindrà una expressió clara en la societat valenciana a partir de tres factors. El primer serà l'arribada de centenars de valencians repatriats, la major

Millions

200

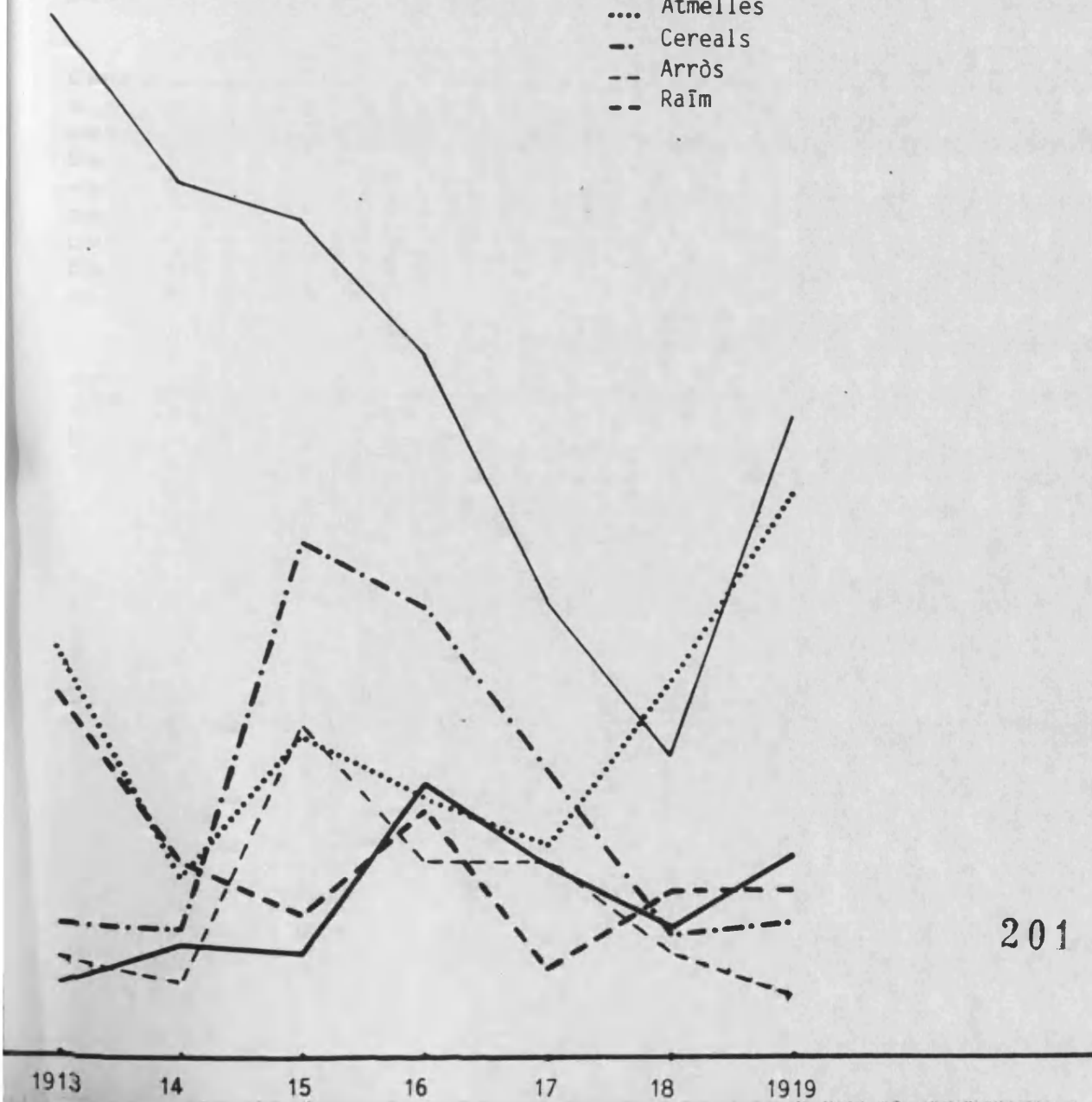
201

Exportació Espanyola de Productes Agraris
(En milions de pessetes)

G - 9

- Taronges
- Olives
- .... Atmelles
- - Cereals
- - Arròs
- - Raïm

C3. - La crisi

part sense recursos econòmics, que es dirigeixen cap als seus respectius pobles. El que faran, evidentment, serà agreujar les ja difícils condicions que pateix el mercat de treball. El segon serà l'abassegament de blat i carbó, la qual cosa originarà una important alça del preu de tots dos productes -el carbó, en ésser estiu no tindrà gaire incidència de cara a l'opinió pública de la capital, però sí als pobles pels problemes de funcionament dels motors de reg-, cosa que s'intentarà remeiar amb la importació de blat i carbó estranger. El tercer i darrer factor serà l'al·ludida prohibició del govern d'exportar determinats productes, resultant-ne el més perjudicat, a causa de l'època de l'any en què es dona, l'arròs. Almenys al principi, mentre es posaren en funcionament les xarxes de contraban (181).

El dia 7 d'Agost va arribar a València el primer tren carregat d'obriers repatriats. Molts d'ells, sense billet per a viatjar, varen ésser detinguts; ordenant el governador, però, que foren alliberats. El dia 8 va eixir un tren cap a Barcelona a l'objecte d'arreplegar un ampli grup d'obriers valencians desocupats, que es trobaven a la Ciutat Comtal sense diners per tornar a València. El tren s'havia format per ordre del govern, "a petició del governador civil de Barcelona, temeroso de que surgiera allí un conflicto por la acumulación de tantos obreros sin ocupación alguna" (182).

El mateix dia 8 varen ser reexpeditos des de València als seus pobles d'origen 707 obrers des de l'Estació del Nord, i 113 des de la d'Aragó. A més a més, l'autoritat militar preparà 500 llits per als que havien d'arribar aquella matinada (183).

Tal com diu la premsa, en reunió de les **fuerzas vivas** de la província s'arribà a l'acord de crear una Junta d'Ajuda als Repatriats, presidida pel Governador (184). Una de les primeres mesures preses serà ordenar, prèvia circular a cadascun dels pobles valencians, que els diners que cada municipi tinguerà pressupostats per a festes es destinaren a la reinserció dels obrers repatriats. La mesura es justificava així:

C3.- La crisi

"La paralización de industrias impuesta por la guerra europea, dejando sin trabajo a considerable número de obreros que en ellas tenían ocupación y muchos de tener el sustento, impone la obligación de atenderlos, utilizando cuantos recursos sea posible arbitrar legítimamente.

Entre ellos, son de tener en cuenta los créditos que los municipios consignan (...) para festejos y gastos imprevistos extraordinarios (...) Al efecto, los alcaldes deberán proponer a las corporaciones de su presidencia que los respectivos créditos destinados a aquellos fines se inviertan en obras y servicios que den ocupación a los que carezcan de trabajo en sus respectivos términos municipales" (185).

L'abassegament i l'alça de preus varen ser dos dels problemes, que es convertiren en crònics, durant aquests anys. Hi hagueren intents, mesures més o menys efectives que intentaren, sense gaire èxit, d'acabar amb ells. Pocs dies després de l'inici de la guerra, i davant els problemes sorgits amb el blat i el carbó, l'Alcalde de València publicà un bándol segons el qual quedava "terminantemente prohibido a los abastecedores, corredores, expendedores y revendedores de artículos de comer, beber y arder todo aumento sobre los precios ordinarios que regian en la plaza a fin de julio próximo pasado, sin el requisito de dar previamente conocimiento a esta Alcaldía" (186).

Les institucions valencianes començaran a movilitzar-se aviat apressades pels sectors més afectats pel conflicte bèl·lic. La Cambra Agrícola sol·licitarà i obtindrà una rebaixa en els preus del transport per ferrocarril. Aquest fet serà ben rebut pels sectors tarongers, els quals ja estaven força preocupats per les notícies que arribaven de tot arreu, totes coincidents en predir una pèrdua dels mercats tradicionals. Tot amb tot, com s'encarregà de posar de manifest el **Mercantil Valenciano**, aquella reducció de tarifes -que no es podia aïllar d'altres mesures preocupants preses per la **Compañía del Norte**- era enganyosa, ja que "el consumo interior no resuelve el conflicto y además la rebaja obtenida

C3.- La crisi

es pequeña para que se pueda producir un aumento notable en el consumo de naranja. Hay que agradecer a la Compañía el favor; pero no conviene despertar ni alimentar esperanzas fundándolas en la baratura del transporte" (187).

La Diputació Provincial de València, pressionada per les associacions obreres, gestionà amb el Govern expedients d'obres en el Port de València, a fi de donar ocupació als obrers despatxats de les empreses tancades per la paràlització comercial. La situació que patia la Caixa de la institució provincial no permetia la realització autònoma d'obres públiques, ja que, com recull la Memòria de 1914, la crisi que afectava a la regió havia produït una sensible disminució en els ingressos percebuts per la Diputació en concepte de **Contingente provincial**. Segons els pressupostos, el capítol destinat a obres públiques no podia permetre més que el manteniment de la reduïda xarxa viària existent, i la realització d'alguns traçats de relativa importància (188).

La Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de València, per la seua part, va decidir de crear una Junta de Defensa per a fer front als problemes derivats de la situació de guerra que afectava Europa. A més a més, la Cambra feia una anàlisi exhaustiva de la situació en què, a parer seu, havia entrat el Continent; així com de les repercussions que podien derivar-ne per a València Provincia.

Per a la Cambra de Comerç, la guerra posa "en grave peligro de cambio de lugar y de estructura el eje sobre el que giraba la economía mundial" i, a més a més, en l'ordre estrictament valencià, incideix en el que hom pot denominar **gran comerç**, "por una contracción gradual y rápida de las importaciones y exportaciones, hasta cesar casi por completo con Alemania y Austria, sosteniéndose el bastante disminuido intercambio con las naciones aliadas por la mayor facilidad de comunicaciones directas". De la mateixa manera, repercuteix en el **comerç de petita escala i detall**, ja que "como muchas de las primeras materias para la industria y varios artículos de comercio se recibían del imperio teutón, agotadas las existencias de esta procedencia, si bien se trató de subsituirlos por iguales o similares nacionales o de

C3.- La crisi

otros países, no pudo conseguirse sino muy limitadamente, y en deficientes condiciones" (189).

A causa del que acabem de dir, va produir-se l'amença de paralizació i tancament d'alguns establiments i fàbriques, així com greus perturbacions en altres. La reducció d'estocs i l'encariment subsegüent va retreure al públic, la qual cosa, lògicament, va fer minvar les vendes i, tot seguit, significà l'augment de pèrdues per als comerciants i els industrials. Sols aquells que la guerra havia sorprès amb forts estocs d'articles de consum de procedència alemanya, foren afavorits per l'alça dels preus.

La situació de l'economia valenciana, als primers mesos després de l'esclat de les hostilitats, és d'una gran restricció del negoci i, també, dels crèdits bancaris. A judici de la COCINV "gracias a ser la producción regional genuina casi exclusivamente agrícola, al hallar aún salida, si bien debilitada, para el interior y puntos del exterior de posible acceso muchas de estas especies, se ha sostenido la exportación de frutos, aunque sin el beneficio de los cambios, suministrando fondos a agricultores y exportadores enjugando en parte las enormes pérdidas sufridas en la naranja los remuneradores tipos de cotización del arroz, alubias y algun otro" (190).

Ja hem vist l'interessant anàlisi que fa la Cambra Oficial de Comerç en iniciar-se la conjuntura bèl·lica. Ens sembla un bon eix directriu per a valorar, seguint els coetanis dels fets, com va viure València Província el període encetat l'agost de 1914.

En 1922, quatre anys després del Pacte de Versalles, la COCINV encara al·ludia a les conseqüències "subsistentes de las enormes y profundas perturbaciones que ocasionó la Gran Guerra" (191). En la Memòria referida al citat any, la Cambra ja parla de l'excés de producció manufacturera valenciana que "no haya ya facil salida", tot i ser insuficient el mercat interior, per a "absorber cuanto aquí producimos y venir muchos artículos similares del extranjero, no obstante la barrera arancelaria" (192). La situació es resumeix quan hom

C3.- La crisi

diu amb claretat que "la crisis industrial es muy marcada y se agrava de día en día" (193).

Malgrat això, quelcom ha canviat de debò. Pel que fa a la producció agrícola del País, "base capital de su comercio y de su movimiento marítimo" (194), la situació és ben diferent a la de la indústria. En 1922, segons la COCINV, "nuestros frutos y frutas (...) hallan siempre colocación a mayor o menor precio, y el giro comercial y la actividad ciudadna y rural no tienen más fluctuaciones que las que se derivan de la abundancia o escasez de cosechas y de su mejor o peor colocación consiguiente" (195). Aquesta afirmació, constatable per la realitat de les xifres que a continuació oferirem, ens permet dir que fins el 1922 nos s'arribarà, pel que fa al nostre País, a les cotes de comerç agrícola que havien estat habituals els anys anteriors a la Gran Guerra. Les esmentades xifres són les corresponents, almenys en part, al tràfic de mercaderies enregistrat durant el període que abasta el nostre estudi a València Província.

Durant els anys estudiats en aquest treball funcionen a les comarques centrals del País Valencià diverses línies de ferrocarril: la **Cia. de los Caminos de Hierro del Norte de España**, que cobria les estacions existents al llarg del recorregut Font de la Figuera-Xàtiva-Alzira-València-Sagunt, i València-Requena-Utiel (196); la **Cia. del Ferrocarril Central de Aragón**, que cobria les estacions entre València i Algar (per Sagunt) (197); la **Cia. del Ferrocarril de Silla a Cullera**, que tenia l'itinerari Silla-Sollana-Sueca-Cullera; la **Cia. del Ferrocarril de Valencia a Villanueva de Castellón**, que cobria el trajecte entre València i Castelló de la Ribera (per Torrent) (198); la **Cia. de Tranvías y Ferrocarriles de Valencia**, que feia el recorregut per pràcticament tota la zona nord de la comarca de l'Horta, arribant fins a la capital de la comarca de Camp de Túria, i per la zona sud fins a Silla (199); i la **Cia. de Ferrocarril de Alcoy a Gandia** (200).

Les xifres que oferim (Q-53), corresponen a aquelles que hem considerat -tant pel recorregut, com pel volum de mercaderies i viatgers- les més importants. En presentar-les

Mercaderies transportades per les diferents
Companyies de ferrocarril a i des de les es-
tacions existents a València Província.

Font: BOCIN. Memòries anys 1913-1930
Elaboració pròpia.

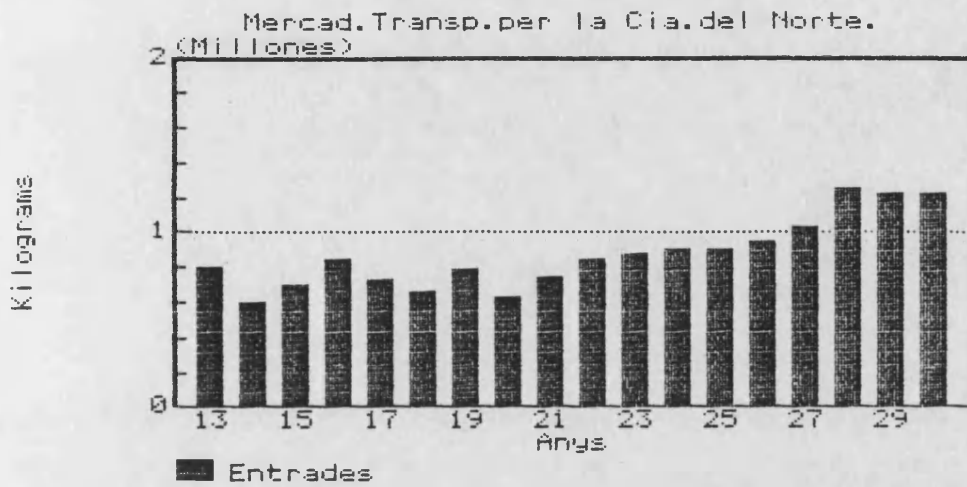
Q - 53

COMPANYIES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Cia. del Norte								
Entrades	799000	607000	707000	851576	735215	658014	795299	632795
Eixides	927000	720000	830000	786291	659928	568670	801224	754324
Nº index entrades	100	75.96	88.48	106.58	92.01	82.35	99.53	79.19
Nº index eixida	100	77.66	89.53	84.82	71.18	61.34	86.43	81.37
Cia. del FF.CC. de Aragón								
Entrades						151865	235057	
Eixides						90197	90156	
Cia. del FF.CC. de Silla a Cullera								
Entrades						39721*		
Eixides								
	*Total d'entrades i eixides							

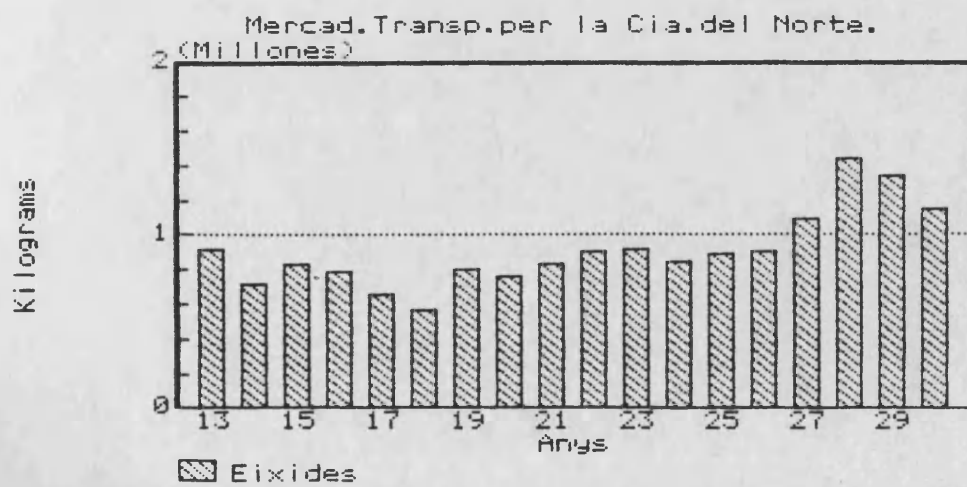
207

Q - 5 3 (cont.)

1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
750334	851119	883551	900764	910557	924529	1035270	1251098	1222343	1229536
836854	909063	917547	851489	884160	904510	1095042	1444341	1338565	1158407
93.90	106.93	110.56	112.73	113.76	115.71	129.57	156.58	152.98	141.36
90.27	98.06	98.98	91.85	95.37	97.57	118.12	155.80	144.39	124.96
149360	139509	143528	151406	241316	443354		792075	712739	310297
95257	123362	113980	125687	206749	393270		702312	655405	276896
	13297	16115	62417*	62695*	68675*	50592*		42861*	40531*
	21790	24753							

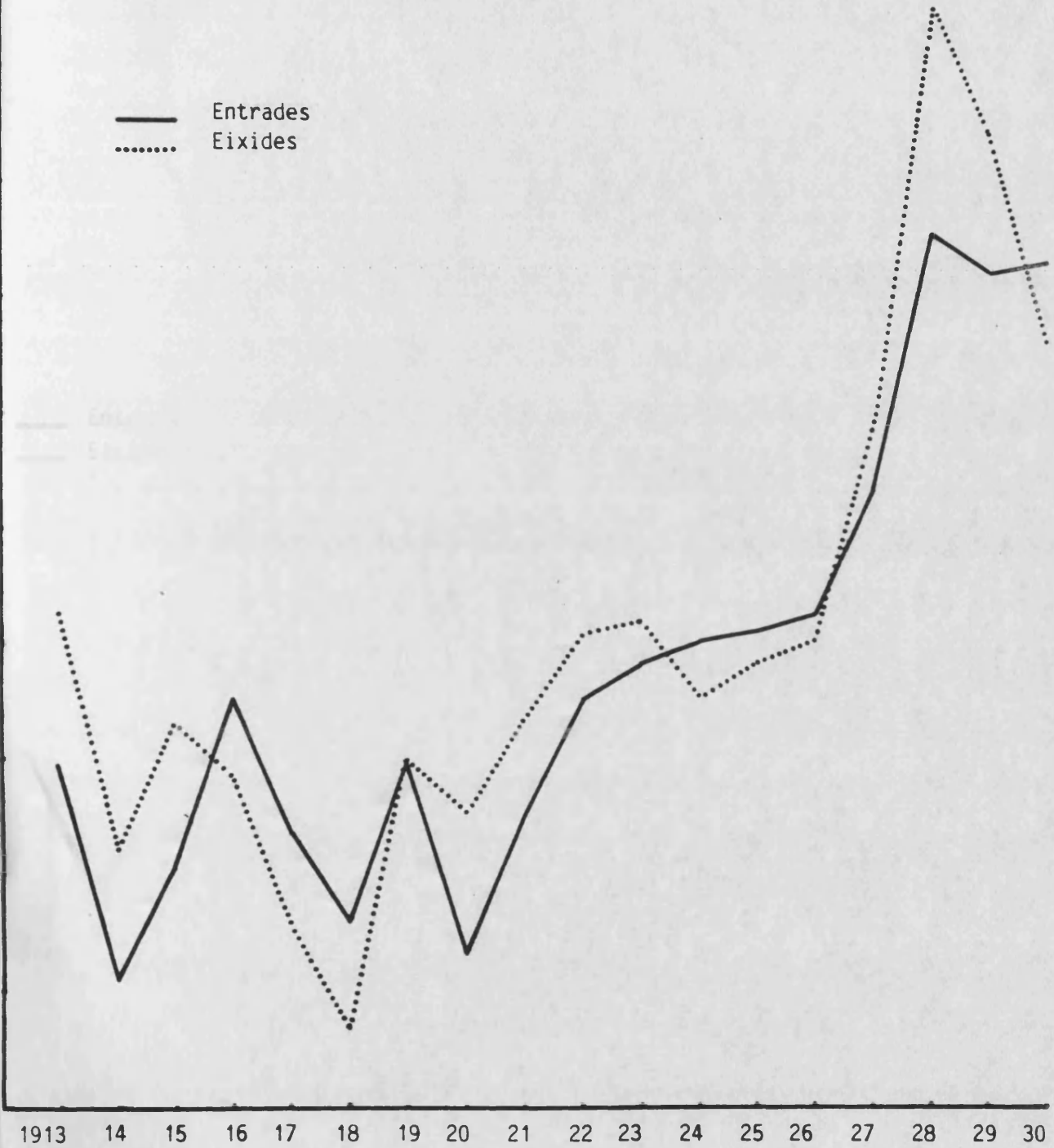
G - 10

G - 11

Mercaderies Transportades per Ferrocarril
per la Cia. del Norte (En Tones).

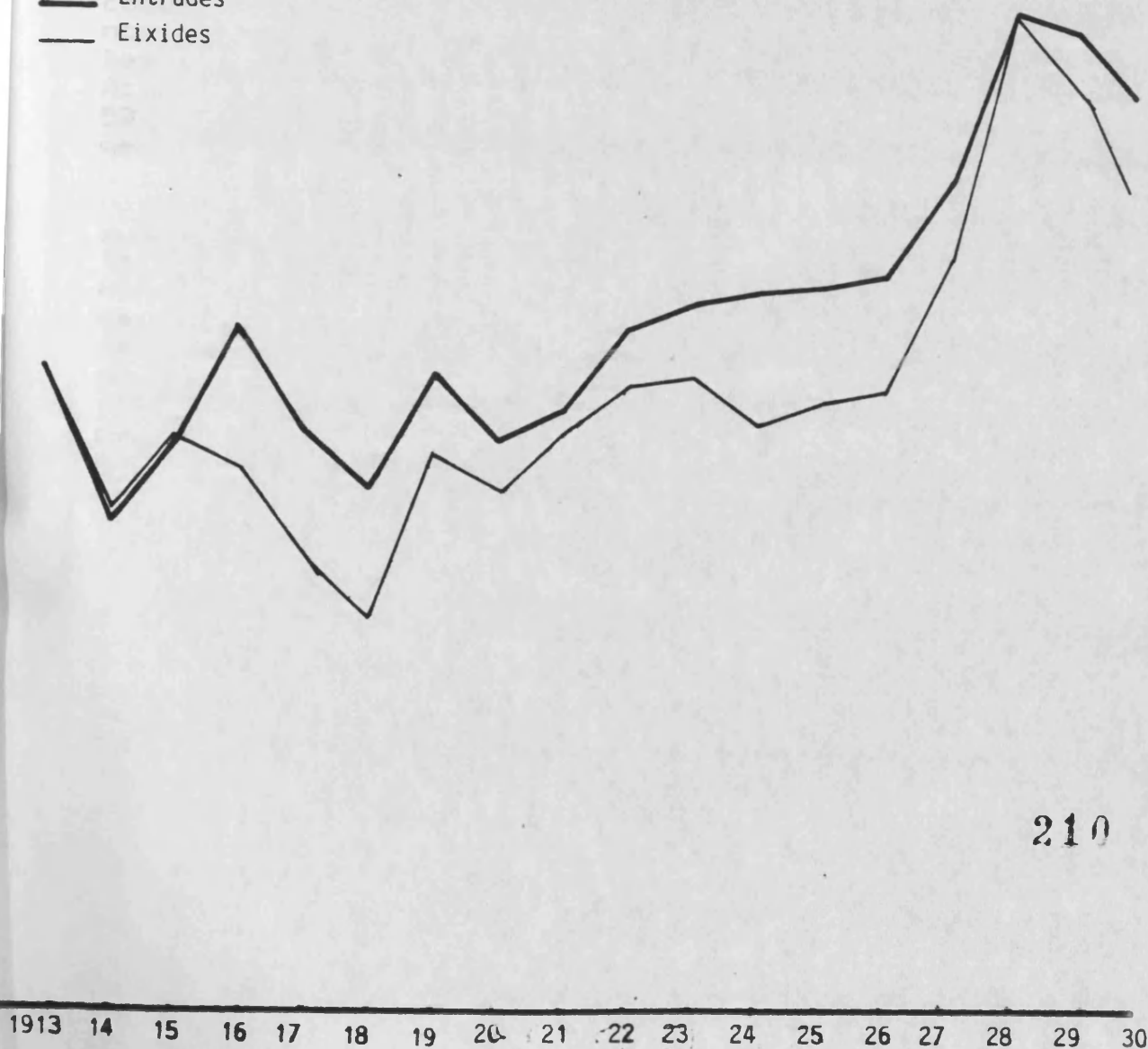
— Entrades
..... Eixides

G - 13

Mercaderies Transportades per Ferrocarril
per la Cia. del Norte (Nos. Index).

— Entrades
— Eixides

C3.- La crisi

volem reflectir una part important del comerç provincial: el que té lloc mitjançant el ferrocarril. En aquestes xifres, s'hi fa palesa una tònica de volum de transport que ratifica el que hem dit en parlar de la Cambra de Comerç. Fins al 1922 no tornen a superar-se les gairebé 800.000 tones mogudes en 1913 com a mercaderies descarregades a les distintes estacions de la **Cia. del Norte**. Justament en el mateix moment en què tornen a assolir-se les 900.000 tones eixides de les mateixes estacions en 1913. Cal, però, tenir ben present que parlem de tot tipus de mercaderies, és a dir, que comptabilitzem no sols productes agrícoles, sinó que també es tenen avaluades les manufactures i les primeres matèries, algunes de les quals varen viure una època daurada -tan pel que fa a les xifres de producció com per les de comercialització- durant els anys de la guerra. A parer nostre, no gensmenys, s'adverteix bastant clarament el pes de les mercaderies agrícoles dins l'economia valenciana. Acabem, però, d'analitzar les xifres que oferim en el quadre 53, ja que aviat tornarem sobre el problema de les mercaderies agrícoles.

De les dades que hem elaborat, destaca el sensible augment que experimenta la **Cia. de Aragón** als darrers anys de la dècada dels vint, fet aquest que caldrà lligar, necessàriament, a l'assumpció de tasques comercials per part de la companyia entre el Camp de Morvedre i la zona de l'oest de València (direcció cap a Requena). Com que malauradament no disposem de les xifres del moviment comercial d'aquesta companyia durant els anys 1913-1916, no podem fer comparances per intentar d'analitzar les repercussions del conflicte bèl·lic sobre ella.

També és important d'assenyalar el pes considerable que suporta el comerç per ferrocarril de Silla a Cullera. Cal tenir present, en aquest respecte, que un dels capítols fonamentals del seu volum de mercaderies transportades és l'arròs. Pensem que de les més de 30.000 hectàrees dedicades a la graminia a València Província, prop de la meitat es concentren en aquests pobles. Un any no gaire bó, com ho va ésser el de 1916, entre els quatre pobles coberts per aquest ferrocarril, produïren 89.350 tones (201); xifra que

C3.- La crisi

representa el 44.66% del total de la producció provincial d'aquell any. Açó pot donar una idea de la càrrega potencial que només en un producte estava a l'abast de la companyia del ferrocarril.

Això no obstant, resulta clar el pes fonamental, ultra la condició de majoritària, que presenta la **Cia. del Norte**. Ja ens hi hem referit en esbrinar les grans coordenades del moviment de mercaderies ens els moments clau del període històric. Ara ens centrarem en una anàlisi més detallada de tres estacions concretes que, pensem, ens permetrà de veure millor el que intentem de demostrar: çó és, la fortíssima incidència del conflicte europeu en l'economia valenciana i, especialment, en la seua agricultura.

Hem estudiat les tres estacions existents en l'Horta-Albufera i que pertanyen a la **Cia. del Norte** (202): Alfafar, Catarroja i Silla. Malgrat que el nostre treball té uns límits cronològics que van des d'el començament de la guerra als primers anys vint, com ja hem dit en altre moment, estudiem també la dècada dels vint per tal d'oferir una panoràmica més àmplia, que afavoreix la sempre difícil comprensió que de vegades plantegen les xifres.

Tot i tenir en compte que el ferrocarril no és, de cap manera, l'única forma d'entrada i eixida de mercaderies als pobles de l'Horta-Albufera, hem de fer algunes consideracions. Així com, també, sobre que el tràfic en carruatges de tracció animal és molt important, fins i tot incrementat durant la segona dècada del segle pels problemes que presentaven els ferrocarrils, per al comerç i el tràfic interlocal entre els mateixos pobles de la subcomarca, i entre aquells i València Ciutat.

Quan parlem de la **Cia. del Norte**, i ens centrem en les estacions d'Alfafar, Catarroja i Silla, ho fem amb la seguretat que parlem de les portes (d'entrada i eixida) que obra a les mercaderies el ferrocarril en els pobles de l'Horta-Albufera. La mateixa disposició al voltant de l'eix longitudinal que suposa l'Antic Camí Reial de Madrid es pot observar respecte al ferrocarril (vid. mapa adjunt). Les

C3.- La crisi

tres estacions referides, resulten estratègicament situades per a donar servei als pobles del voltant, els quals són sempre dins un radi mai no superior als cinc quilòmetres. Els pobles arrossers, per la seua banda, estan perfectament lligats al ferrocarril: Sedaví amb Alfafar i la seua estació; Massanassa amb la de Catarroja i, Silla, el major productor de tots ells, amb l'estació més important de les tres al·ludides.

Analitzant la informació de què disposem (Q-54 i Q-55), que fa referència a les mercaderies entrades i eixides de les tres estacions a què ens referim, la primera conclusió és que Silla és l'estació més importants, com a polaritzadora de bona part del comerç comarcal. La segona conclusió és constatar a petita escala el que ja hem dit en parlar de la incidència de la guerra. Avaluant el comerç dels pobles de la subcomarca com la suma de les mercaderies enregistrades en les tres estacions (cal entendre que el comerç per ferrocarril és una mostra ben representativa del tràfic comercial total), és clar, -i es veu millor en els números índex- que, pel que fa a **entrades**, el nivell de 1916 no es torna a assolir fins al 1922; mentre que en les **eixides** no es repren la normalitat comercial fins al 1924. A parer nostre, aquestes xifres, en tant que fan referència a uns pobles on l'agricultura d'exportació (fruiters, arròs i productes d'horta) té un pes fonamental, registren amb més claredat la incidència de la crisi.

Atenent els índex dels anys respectius, observem que, globalment, el pitjor de tots -pel que fa a mercaderies arribades- és el 1917. Any en què la Cambra de Comerç es queixa amb una certa amagor que:

"Valencia (con un millón de habitantes en su provincia y trescientos sesenta mil en la capital), que por su feraz suel, templado clima, situación geográfica en el centro del litoral español levantino (...) laboriosidad de sus hijos de clara inteligencia, singulares disposiciones artísticas y facil adaptación para toda clase de trabajos, sin significaciones de rebeldia y si de gratitud,

Mercaderies transportades a i des de
les estacions de l'Horta-Albufera.
(En tones)

Q - 54

Font: BCCINW. El laboració propia
a partir Memòries dels anys
1916 a 1930.

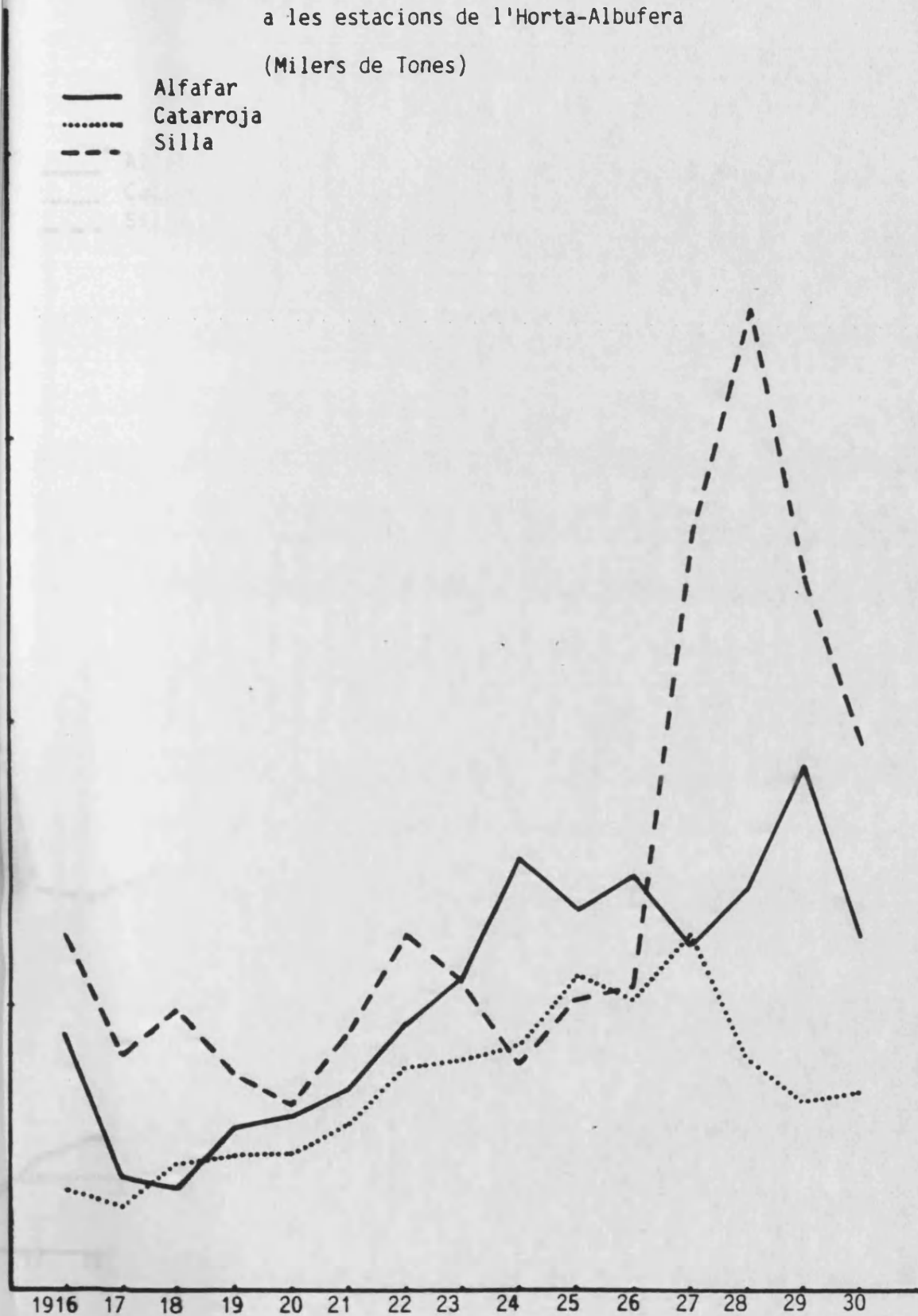
ANYS	ALFA FAR		CATARROJA		SILLA		TOTAL	TOTAL
	Entrades	Eixides	Entrades	Eixides	Entrades	Eixides	ENTRADES	EIXIDES
1916	8926.4	1533.8	3502.7	2146.8	12523.7	19933.7	24952.8	23614.3
1917	3929.3	3363.8	2954.2	2606.6	8216.2	12836.0	15099.7	18806.4
1918	3609.3	4149.2	4456.5	2782.1	9843.0	12513.4	17908.8	19444.7
1919	5769.3	4017.8	4798.6	2952.9	7672.3	13677.7	18240.2	20648.4
1920	6043.2	5692.4	4831.8	3463.2	6593.1	11099.5	17468.1	20165.1
1921	7061.2	5888.2	5806.4	2639.2	9029.9	10733.3	21897.5	18260.7
1922	9289.1	5055.5	7863.7	2890.0	12406.7	11921.3	29559.5	19866.8
1923	11028.4	5809.7	8114.8	3830.7	10852.3	13309.7	29995.5	22950.1
1924	15235.8	7134.9	8640.8	5023.6	7942.6	12043.0	31819.2	24201.5
1925	13456.6	7695.9	11125.0	5520.9	10248.4	11783.9	34830.0	25000.7
1926	14672.2	8316.4	10227.8	5784.3	10642.2	11614.5	35542.2	25715.2
1927	2712117.0	9961.1	12552.7	9882.4	26879.0	40184.3	51548.7	60027.8
1928	14070.3	9944.4	8151.7	6762.5	34718.8	44594.3	56940.8	61301.2
1929	18436.0	11167.4	6619.4	6615.3	25151.1	39931.5	50206.5	57714.2
1930	12648.0	8975.7	7065.3	8308.9	19269.3	39349.4	38982.6	56634.0

214

Mercaderies Entrades per Ferrocarril
a les estacions de l'Horta-Albufera

(Milers de Tones)

- Alfafar
- ..... Catarroja
- - - Silla

215

Mercaderies Eixides per Ferrocarril
des de les estacions de l'Horta-Albufera

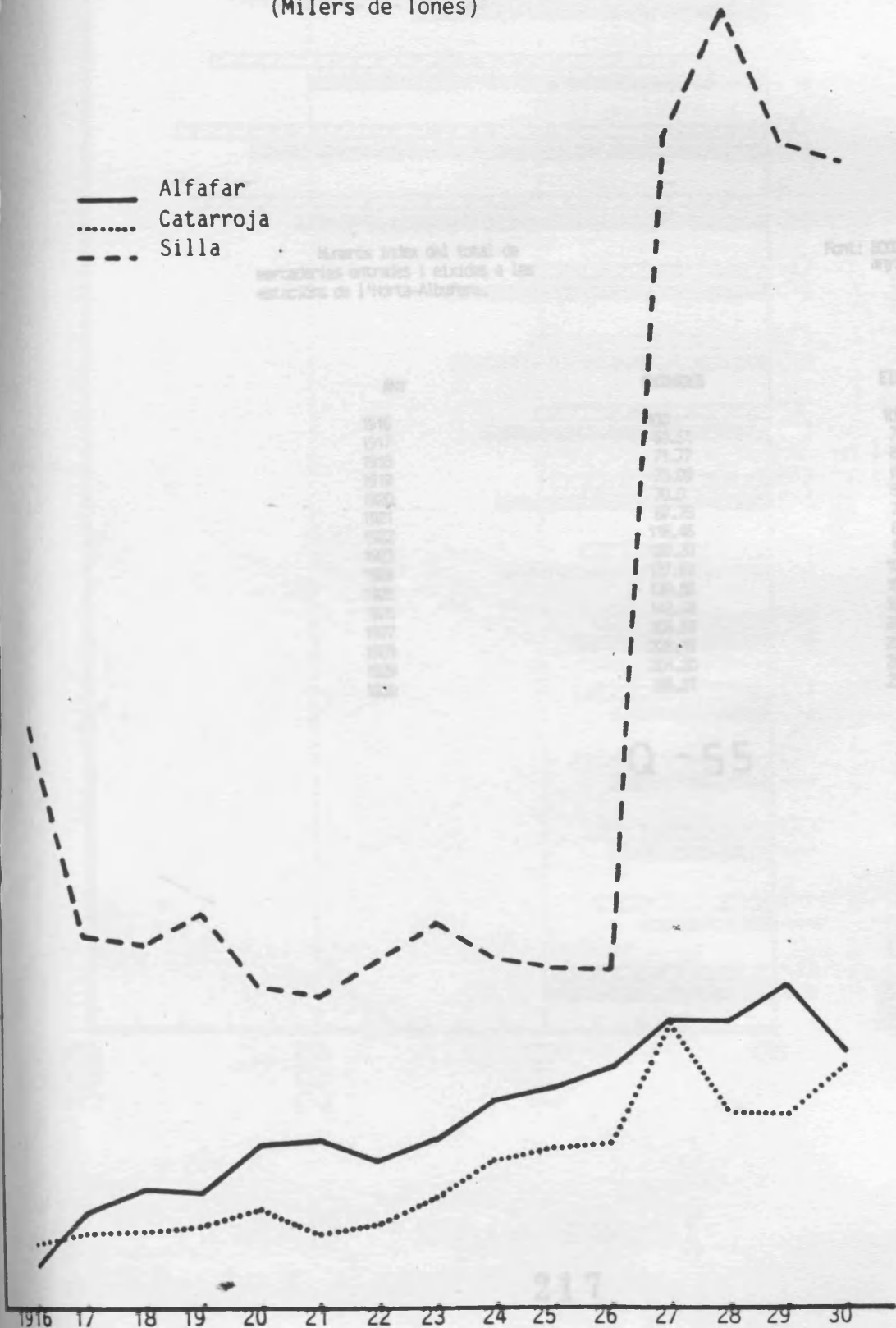
(Milers de Tones)

- Alfafar
- ..... Catarroja
- - - Silla

Alfafsar i Silla del total de mercaderies entrades i eixides a les estacions de l'Horta-Albufera.

Font: SOCSA, Memòries corresponents als anys 1916-1930

ANY	ENTRADA	EIXIDES
1916	10.0	10.0
1917	11.0	11.0
1918	12.0	12.0
1919	13.0	13.0
1920	14.0	14.0
1921	15.0	15.0
1922	16.0	16.0
1923	17.0	17.0
1924	18.0	18.0
1925	19.0	19.0
1926	20.0	20.0
1927	21.0	21.0
1928	22.0	22.0
1929	23.0	23.0
1930	24.0	24.0

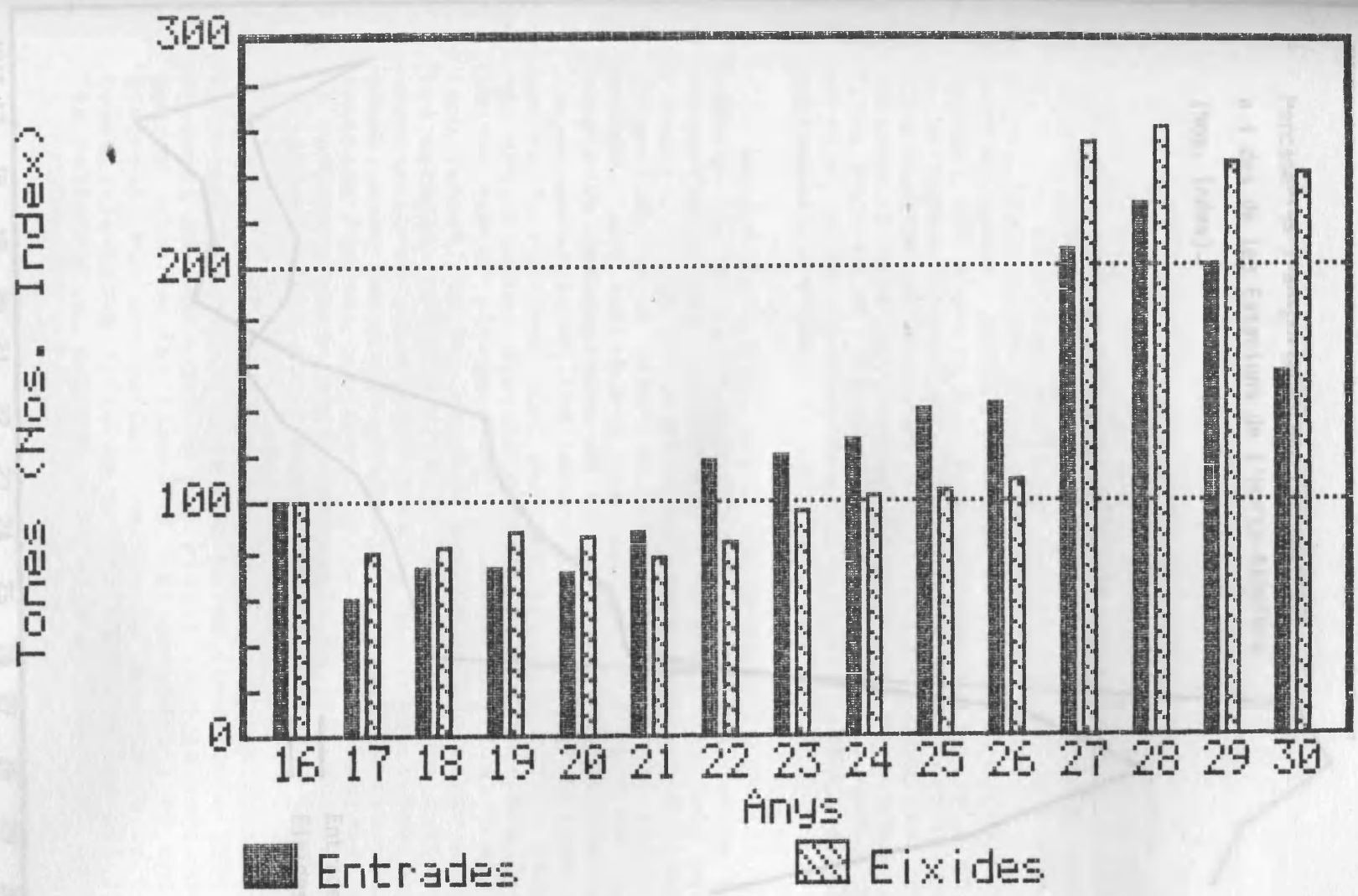
Numeros index del total de mercaderies entrades i eixides a les estacions de l'Horta-Albufera.

Font: BCCOINV, Memories corresponents als anys 1916-1930

ANY	ENTRADES	EIXIDES
1916	100	100
1917	60.51	79.63
1918	71.77	82.34
1919	73.09	87.44
1920	70.0	85.39
1921	87.75	77.32
1922	118.46	84.13
1923	120.20	97.18
1924	127.51	102.48
1925	139.58	105.87
1926	142.43	108.89
1927	206.58	254.20
1928	228.19	259.59
1929	201.20	244.40
1930	156.22	239.82

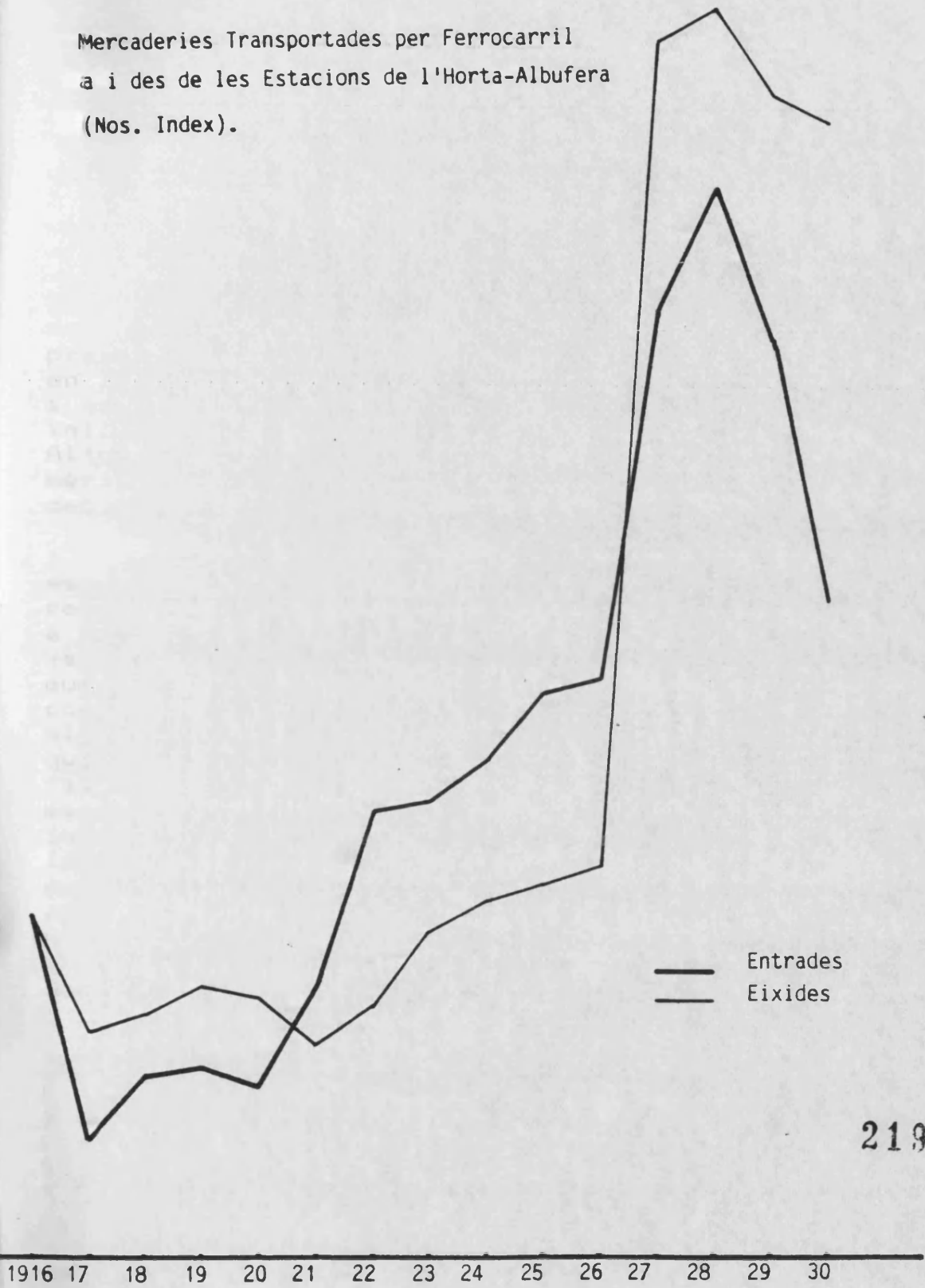
Q - 55

Tràfic Estacions Horta-Albufera

218

Mercaderies Transportades per Ferrocarril
a i des de les Estacions de l'Horta-Albufera
(Nos. Index).

219

C3.- La crisi

debiera ser emporio de riqueza y centro importantísimo de actividad nacional y de relación con el extranjero, como el que más por lo menos de nuestra patria (...) no lo es todavía, porque su avance es debido a su sólo esfuerzo" (203).

Al temps, la COCINV acusa als poders centrals d'haver prestat més atenció a altres regions que "rivalizan con ella en la lucha, por el engrandecimiento y desarrollo económico"; i es lamenta de no haver gaudit "de la protección e influencia política necesarias para que se expusieran a los Altos Poderes del Estado, razonada y sentidamente, sus méritos, necesidades y deseos, y les decidiera atenderles debidamente" (204).

La queixa i l'al·lusió als greuges comparatius que esmenta la Cambra valenciana, on s'endivina un cert ressentiment pel pes que els interessos catalans assoleixen a Madrid, estan lligades a la visió que té l'entitat valenciana de la situació originada pel conflicte bèl·lic europeu. Una institució que, en 1916, parlant de "las complejas derivaciones de la lucha armada que con tanto tesón siguen sosteniendo los numerosos países participes (en la guerra)", reconeix que, pel que fa a l'economia valenciana, "se han obtenido débiles ventajas" en algun sector petit, mentre que en altres, "en la inmensa mayoría, y en los más importantes, se han seguido sufriendo con mayor acentuación las amargas consecuencias de las reducciones o cierres de las exportaciones e importaciones, o del condicionamiento de ambas, unas veces por estimarlo de conveniencia nacional nuestros Poderes públicos, otras debido a medidas, en casos, de verdadera estrategia comercial, de las naciones beligerantes con que conservamos el tráfico" (205).

Quant a les mercaderies eixides de les estacions de l'Horta-Albufera, la cota més baixa correpon a 1921. El mínim d'aquest any, més que no pas lligar-lo a la conjuntura de guerra, com hem fet fins ara, cal entendre'l en una múltiple dimensió. Per una banda, com diu la Memòria de la Cambra de Comerç, la baixa xifra de tràfic comercial es pot lligar a "la resistencia, agudizada en algunos momentos, de la

C3.- La crisi

questión social, con muy sensibles actos de violencia"(206). A l'Horta-Albufera, per exemple, podem observar en aquests moments el llarg i feixuc problema dels treballadors moliners arrossers. Creiem, però, que l'explicació d'aquesta baixa xifra cal cercar-la en la problemàtica encetada pel govern de Madrid després que la Balança comercial espanyola tornara a ésser negativa a la fi de la conjuntura de 1915-1919.

La situació tingué tractament, una altra vegada, en una nova **magna assemblea** de tarongers de tot el País, on acorden:

"...formular su más enérgica protesta al Gobierno por el abandono en que sistemáticamente tienen los intereses agrícolas de la Región, agravado en estos momentos por la orientación de su política arancelaria, que ha ocasionado la pérdida de los mercados de Suecia, Noruega y Alemania y amenaza con privarnos de los de Francia e Inglaterra" (207).

Efectivament, si observem el Quadre 56, on es detallen bona part dels articles traginats des de les tres estacions del ferrocarril del **Norte** de la subcomarca de l'Horta-Albufera, podem veure com la campanya tarongera de 1921-1922 és una de les més dolentes, coincidint en què és una campanya força conflictiva quant a l'enfrontament obrers/patronal en el sector dels cítrics (208). Les vagues de magatzems i collidors a Alcàsser i Picassent seran una repercussió d'aquestes tensions en aqueilla zona (209).

Al Quadre 56 tenim informació sobre les activitats econòmiques dels distints pobles, en suposar una mostra ben representativa de les mercaderies que entren i ixen (recordem, però, la importància que hem senyalat al parlar del transport en carros de tracció animal). Entrem, doncs, en la seua anàlisi.

Que ens poden dir aquestes xifres? Doncs bé, a més de ratificar el que ja hem dit abans sobre el comerç d'aquests pobles, en el sentit que hi ha una reducció del tràfic que no

Mercaderies traiginades a les estacions de
l'Horta-Albufera. (En tones)

Q - 56

Font: BCOOINV. El.laboració pròpia a
partir de les Memòries de 1916 a
1923.

PRODUCTE	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923
Qüivins, fruites, llegums fres- ques i sucre								
ENTRADES	168.1	371.7	629.9	513.8	352.5	1144.2	1610.9	2067.4
EIXIDES	1011.0	833.7	1070.4	921.6	1103.2	2054.7	1647.3	2540.9
Adobs i despulles animals								
ENTRADES	6799.3	2953.2	5476.3	3304.9	4119.7	3701.7	3988.2	3081.1
EIXIDES	9030.9	3813.9	2619.4	4900.7	4796.7	4943.3	5336.9	2221.1
Embalatges buits								
ENTRADES	97.8	128.0	701.0	581.5	371.2	457.9	956.6	694.1
EIXIDES	150.1	177.2	185.6	354.6	324.0	326.6	294.4	309.2
Cigrons, llegums seques i altres								
ENTRADES	1117.3	601.9	772.2	1209.0	1636.7	812.9	827.7	1237.1
EIXIDES	2860.4	4694.1	3731.8	4498.6	4530.6	3239.6	3228.8	3539.4
farines alimentícies								
ENTRADES	75.9	184.3	712.8	679.8	689.5	758.3	1019.1	1340.0
EIXIDES	24.9	46.2	183.1	228.6	358.6	385.9	418.9	360.6
Materials de construcció								
ENTRADES	1161.6	796.2	883.6	1170.9	1470.5	1451.7	3316.1	3019.3
EIXIDES	142.5	113.8	172.2	912.1	460.5	324.8	470.7	178.5
Taronjes								
ENTRADES	369.9	797.0	159.6	110.3	36.1	184.5	38.1	44.4
EIXIDES	7732.3	5414.9	5618.0	4033.9	3158.4	3116.4	2197.5	5244.6

222

Q - 56 (cont.)

	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923
Productes Químics i manufactures								
ENTRADES	378.4	390.9	664.9	625.2	480.5			
EIXIDES	405.2	460.2	1239.9	594.4	950.1			
Productes químics								
ENTRADES						655.8	538.8	865.7
EIXIDES						318.4	520.1	1896.0
Moblatge i manufactures								
ENTRADES						125.7	418.5	411.6
EIXIDES						117.5	191.4	439.0
Textil, sedera, fils								
ENTRADES	64.1	61.8	232.4	324.5	162.3	576.2	981.2	419.5
EIXIDES	48.0	15.5	20.07	25.3	40.3	205.2	217.6	466.6
Arros, blat i altres cereals								
ENTRADES	2762.9	841.4	1164.6	1216.2	1061.7	2013.7	1930.5	2970.2
EIXIDES	785.0	2072.1	1624.4	2084.7	1876.4	2104.2	2279.9	2319.9
Begudes								
ENTRADES						549.1	1327.1	1238.7
EIXIDES						626.9	961.5	932.6
Paper, cartró i primeres matèries								
ENTRADES						176.6	321.7	153.9
EIXIDES						255.6	185.4	288.0

C3.- La crisi

es remunta fins al 1922, ens proporciona informació sobre el tipus de mercaderies produïdes i consumides a l'Horta-Albufera. Lògicament, hem de ser crítics amb les dades, i el primer que hem de tenir en compte -fins i tot amb el risc de caure en la reiteració- és que el comerç per ferrocarril d'aquests pobles és sols una part del comerç originat en ells.

En aquest respecte, cal tenir presents diverses consideracions. En aquesta època el ferrocarril pateix l'estrangulament originat per raons conjunturals i, també, estructurals del mateix ferrocarril. Al País Valencià, condicionants com la manca de carbó i la insuficiència de vagons (que tants problemes comportà) són fets que no podem oblidar. A més a més, és obvi que davant una situació com la descrita, uns pobles propers a la capital potencien el transport en carros, malgrat el mal estat de la xarxa viària provincial. En resum, els pobles de l'Horta-Albufera sempre havien trobat mercat a València Ciutat, així com sempre havien fet una part del tràfic comercial en carros, que durant aquests anys va potenciar-se.

Malgrat el que diem, no hem d'infravalorar les dades de què disposem perquè són, a perer nostre, una mostra ben representativa d'allò que ens interessa; és a dir, l'orientació del consum i de la producció dels pobles de l'Horta-Albufera durant el període estudiat.

Tornem, no gensmenys, al quadre de les mercaderies. A cop d'ull es veu que es refereix a una zona amb un pes fonamentalment agrícola. La indústria, que més aviat s'endivina per les dades de què disposem, és molt reduïda. Una indústria que podríem enquadrar sota els epígrafs de materials de construcció (algeps, teules, rajoles...), productes químics (alcohols fonamentalment), mobles, begudes, paper, teixits i embalatges. Tots ells amb molt poc pes específic particular, però que sumats ens fan discrepar d'algunes valoracions que no permeten de veure cap altra activitat fora del sector primari. Hi ha, es clar, un altre tipus d'indústria, que és ja la típica de transformació agrícola: adobs, farines alimentícies i molins d'oli i arròs

C3.- La crisi

Les tres amb certa importància.

Passem a veure què podem dir dels productes agraris. La taronja és la mercaderia més transportada des de les estacions d'Alfafar, Catarroja i Silla. Les xifres evidencien la crisi que pateix el sector durant els anys de la guerra i els següents. Els cereals també tenen el seu pes, com les fruites i les lleguminoses; especialment les segones, fresques o bé seques.

Si fins ara hem parlat pràcticament del que es produïa als pobles, és hora que ens centrem en les mercaderies que hi arriben. El primer que destaca són les xifres de materials enquadrats sota l'epígraf adobs. Lògicament són allò que diríem primeres matèries, i també alguns específics no fabricats en la zona. En segon lloc, és important ressenyar un cert dèficit de productes d'alimentació i, sobretot, com ja hem dit, fonamentalment de cereals. El blat no és un conreu amb presència suficient a l'àrea com per permetre l'autoabastiment.

En veure aquestes particularitats tot observant el quadre 56, podríem dictaminar que es tracta d'una zona eminentment agrícola, que presenta un bon nivell d'autoabastiment, excepte en cereals. A més gaudeix d'una sèrie de cultius típics de terra, amb bona presència del regadiu (taronjes i productes d'horta). També cal destacar una certa infraestructura industrial lligada a l'agricultura i, en menor mesura, un petit sector industrial; que és reduït, però no menyspreable. Lògicament, tenim una conclusió principal: aquesta zona degué patir greument la crisi dels anys de la guerra europea, la crisi que afectà sobretot a l'agricultura exportadora.

Justament a partir de 1922 -i pensem que és una mostra més de la incidència de la crisi-, augmenta sensiblement el volum de materials dedicats a la construcció (un increment de més del cent per cent respecte a anys anteriors). Essent com és la construcció un dels indicadors econòmics de l'estat en què es troba un àrea geogràfica, considerem que aquest fet es bastant significatiu a l'hora d'entendre els tres

C3.- La crisi

fonamentals de la conjuntura d'aquests anys.

Una mostra clara del que hem dit és l'evolució urbanística d'un poble de la zona com és Picassent. Com ja hem dit en un altre lloc (210), entre 1910 i 1930 s'hi construeixen prop de cinc-cents nous edificis. D'aquests, 327 corresponen a immobles construïts per a utilitzar-los com a habitatges. Vuitanta-dues noves edificacions seran dedicades a altres coses, i, entre elles, cal suposar que, majoritàriament, les relacionades amb activitats agrícoles del poble. Nogensmenys, més enllà de les xifres, el que els números revelen -i això té sintonia amb l'evolució demogràfica i el descens de la taxa d'analfabetisme- és un desenvolupament econòmic que es produirà ja en la dècada dels vint.

C3.- La crisi

3.6.- El comerç marítim valencià.

Hem parlat amb un cert deteniment del transport per via fèrria durant aquests anys. Ara ens referirem al transport comercial s'efectuava per via marítima. El nostre propòsit és introduir un nou i fonamental factor en l'anàlisi de la crisi, eminentment agrícola, que va afectar a totes les comarques centrals del País Valencià.

En aquest apartat d'exposició dels resultats de la nostra investigació, volem remarcar una qüestió que ha estat assumida per la nostra historiografia, i que avui -almenys a parer nostre- ja no pot ser acceptada. És aquella que dona rellevància al bloqueig alemany, iniciat el febrer de 1917, com a origen del mal funcionament del transport marítim de productes agraris valencians durant els anys de la guerra.

Ja en 1964 Fernanda Romeu, en un conegut article sobre la crisi de 1917 donava gran relleu al fet del bloqueig alemany, tot afirmant que:

"Millares de cajas de naranjas van a quedar almacenadas en el puerto, sin que el gobierno intente dar alguna solución a este problema. Esto acarreará la ruina inevitable del comercio, industria, obreros y cosecheros que dependan de la naranja y derivación de todo ello será el cierre, esta vez ya definitivo, de los almacenes de confección y selección de naranjas, originando una acentuada falta de trabajo, con lo que miles de obreros emigraron a Francia en busca del trabajo que aquí no encuentran. Se deduce, pues, que la situación de los pueblos de la región creada por la guerra submarina es angustiosa. Millares de obreros piden pan y trabajo para mitigar el hambre y la miseria. Pero no será sólo la clase obrera, la que sufra el impacto del bloqueo, sino también la totalidad de los pequeños propietarios, sobre todo el pequeño agricultor, que no puede, por carecer de

C3.- La crisi

recursos, proporcionar trabajo a la clase obrera" (211).

Fa la impressió que el bloqueig decretat pel govern alemany sobre les costes peninsulars hauria estat la causa dels conflictes socials, polítics i econòmics ocorreguts des del febrer de 1917. L'autora afirma, a l'inici del seu treball i referint-se a la guerra, que "si bien es cierto que en los primeros años de la contienda se experimentó una euforia económica, la crisis del 17 hará cambiar las perspectivas de la misma" (212). L'exportació, la importació, el desabastiment, l'alça dels preus dels nòlits, els avalots a les zones agrícoles, la fam, l'emigració, les vagues i altres tipus de protestes, són realitats que Romeu connecta amb l'actuació de la flota de submarins germànics.

Un altre historiador, J.A. Lacomba, opina que el bloqueig alemany fou el darrer acte d'una llarga història, un fet que demostrà que "com en els melodrames lacrimògens, tot era perdut, i ara es penetrava, definitivament, en la crisi més radical que havia sofert el País Valencià" (213). És clar que per a Lacomba, com per a Romeu, la decisió alemanya és l'inici, el punt d'arrancada, de la crisi social, econòmica i política que es materialitzà al País Valencià amb els fets revolucionaris de juliol de 1917.

Després dels dos estudis citats, de referència obligada en tot treball sobre el període, pràcticament tothom al País Valencià ha assumit la importància fonamental del bloqueig sobre les nostres costes a l'hora d'explicar la crisi socio-econòmica de l'anomenat **trienni bolxevic**.

En aquest sentit podem citar a Vicent Soler. En un primer treball planteja, implícitament, l'existència d'un abans i un després del setge, ja que unes "relativas situaciones de prosperidad -discriminatoria a favor del exportador- se pierden contra la declaración del bloqueo alemán en febrero de 1917" (214). En un treball posterior, Soler -que assumeix la tesi de Vicens Vives segons la qual la guerra va ser una **cascada de oro** que va regar Espanya- matisa un mica la importància del setge en afirmar que aquest

03.- La crisi

"frenará un tanto las felices perspectivas de los años anteriores" (215).

Més ajustada a la nostra interpretació és la tesi de Jesús Millán. Aquest, fent una breu valoració de la incidència de la guerra sobre l'economia valenciana, diu:

"los sectores agrícolas más volcados hacia la exportación fueron los grandes perjudicados: la naranja y la pasa (ya afectada antes por la filoxera y la competencia californiana y turca) vieron reducir de modo drástico sus mercados europeos en los países beligerantes y los obstáculos al transporte marítimo dispararon el coste de los fletes" (216).

Aquest plantejament ens val com a punt de partida de la nostra interpretació de l'evolució del transport marítim enregistrat a les distintes duanes del País (217). A partir d'això intentarem d'esbrinar alguns dels problemes que hem plantejat, entre ells, el de la incidència real de l'encerclament dels submarins alemanys. Abans, però, caldrà que avancem que no entenem el bloqueig amb la rellevància que li han donat altres historiadors. Per a nosaltres no pot ser considerat de cap manera la fita inicial de la crisi, ni tampoc com un fet gaire rellevant a l'hora d'explicar la conjuntura valenciana dels anys de la Guerra Gran. Més aviat som partidaris de recalcar que la crisi s'encetà amb l'inici l'any 1914 de la conflagració. Tot i que, com és lògic, l'evolució del conflicte tindrà molta incidència en els països neutrals. Seguint aquest esquema, el setge teutó serà un fet més, amb una importància relativa, però no determinant.

Pel que fa al problema de la crisi, globalment considerada, caldrà que ens adonem que no parlem d'una crisi que es presenta uniforme durant el període estudiat. No hi hagué un moviment uniformement accelerat quant a la minva del volum de tràfic comercial ni quant als preus o als salaris ni, és clar, quant a les condicions de vida de la població.

C3.- La crisi

La crisi efectivament començà a fer-se ben palesa des de, pràcticament, l'inici de la guerra. Però, tot amb tot, hem d'ésser conscients que el que passà aleshores és que va iniciar-se una conjuntura ben concreta. La davallada en el tràfic marítim o per ferrocarril, l'increment imparabile dels preus, el manteniment o pèrdua dels salaris formen part d'un procés dialèctic que anirà agreujant la situació cada vegada més.

Tot i que més endavant parlarem sobre aquestes qüestions, cal que ara ens adonem, malgrat l'aridesa de les xifres, que no tot el període ofereix les mateixes característiques; que la crisi té uns ritmes propis.

3.4.1.- El moviment de vaixells.

Fassem a veure a continuació informació referida als vaixells de vapor i de vela, de bandera espanyola i de pabelló estranger, que entraven i eixien de les duanes del País. Igualment oferim dades sobre les tones carregades i descarregades a les mateixes duanes. Totes les xifres representen la suma dels parcials de cadascuna de les duanes de Castelló, Benicarló, Borriana, Vinarós, València, Cullera, Gandia i Sagunt. Per a facilitar la comprensió, hem inclòs la representació de les complexes xifres en taules de números índexs, i uns gràfics que, creiem, són ben expressius (Q-57-60, i G-18-23).

Tant pels vaixells a vapor (espanyols, VEV; i estrangers, VESV), com pels de vela (espanyols, VEVE; i estrangers, VESVE), s'evidencia que els problemes varen començar paral·lelament a l'inici del conflicte bèl·lic. En la navegació a vapor, els índexs de 1913 no seran assolits per cap altre any inclòs en el nostre estudi. Pel que respecta al nombre de vaixells de bandera espanyola, sols 1916 registrarà un índex per damunt del 100 de 1913, i exclusivament quant a vaixells eixits. La major potència de la flota de pabelló estranger tornarà a ser evident des de

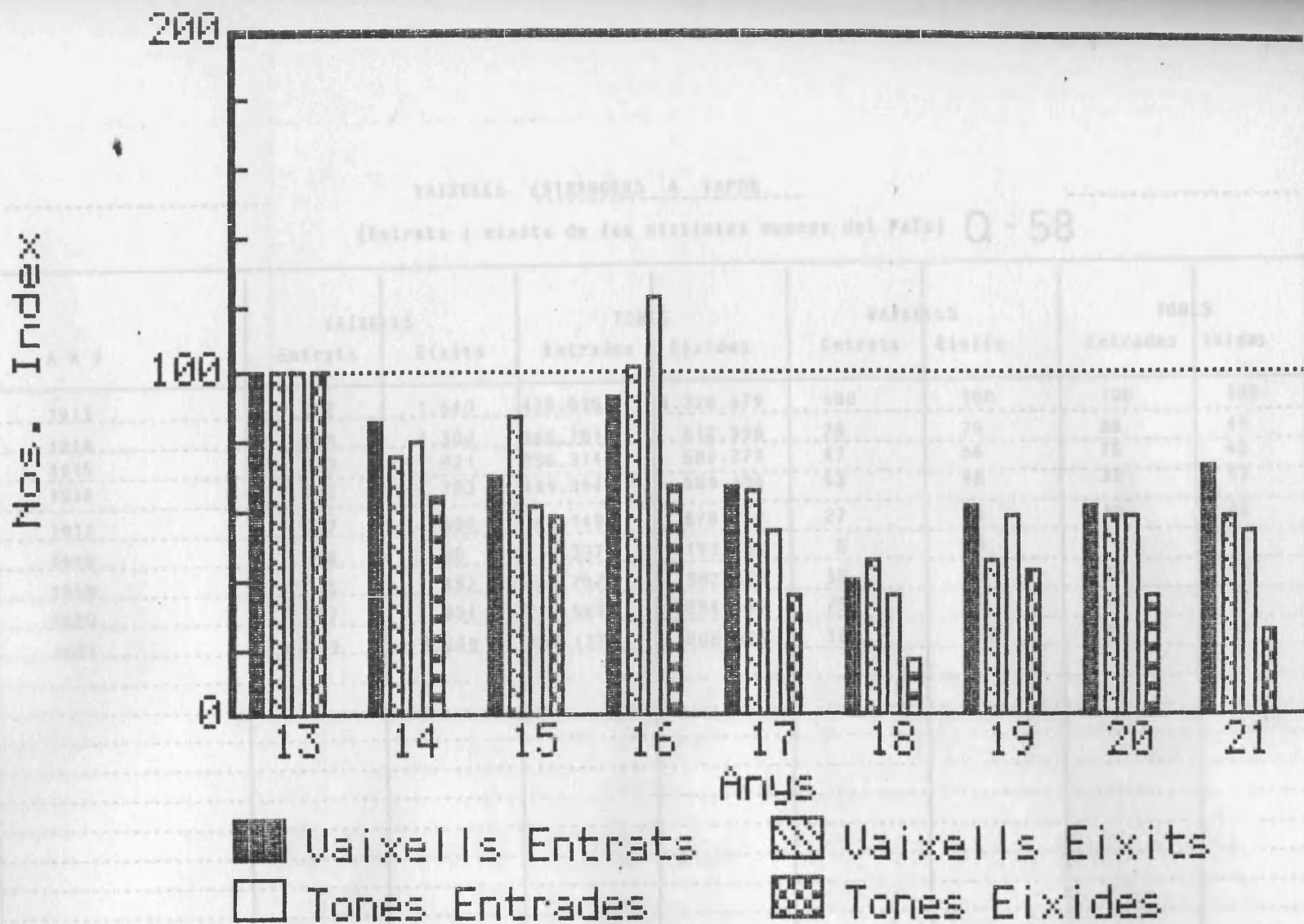
VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

(Entrats i eixits de les distintes duanes del País) Q - 57

ANY	VAIXELLS		TONES		VAIXELLS		TONES	
	Entrades	Eixides	Entrades	Eixides	Entrades	Eixides	Entrades	Eixides
1913	906	904	230.183	930.120	100	100	100	100
1914	779	886	184.672	602.012	86	76	80	65
1915	630	798	139.662	535.593	70	88	61	58
1916	847	919	279.706	626.400	93	102	122	67
1917	607	594	126.908	324.871	67	66	55	35
1918	359	415	79.603	162.001	40	46	35	17
1919	558	412	132.711	396.789	62	46	58	43
1920	558	537	136.792	334.264	62	59	59	36
1921	669	534	123.252	236.453	73	59	54	25

231

Vaixells Espanyols a Vapor

232

VAIXELLS ESTRANGERS A VAPOR

(Entrats i eixits de les distintes duanes del País) Q - 58

A N Y	VAIXELLS		TONES		VAIXELLS		TONES	
	Entrats	Eixits	Entrades	Eixides	Entrats	Eixits	Entrades	Eixides
1913	1.082	1.640	425.035	1.378.679	100	100	100	100
1914	848	1.302	365.781	612.996	78	79	86	44
1915	513	921	296.314	582.273	47	56	70	42
1916	572	783	149.394	589.134	53	48	35	43
1917	297	396	42.149	578.457	27	24	10	42
1918	56	80	6.337	193.345	5	5	1	14
1919	375	452	92.207	382.664	35	28	22	28
1920	807	954	215.504	524.646	75	58	51	38
1921	1.129	1.668	304.137	808.891	104	102	72	57

233

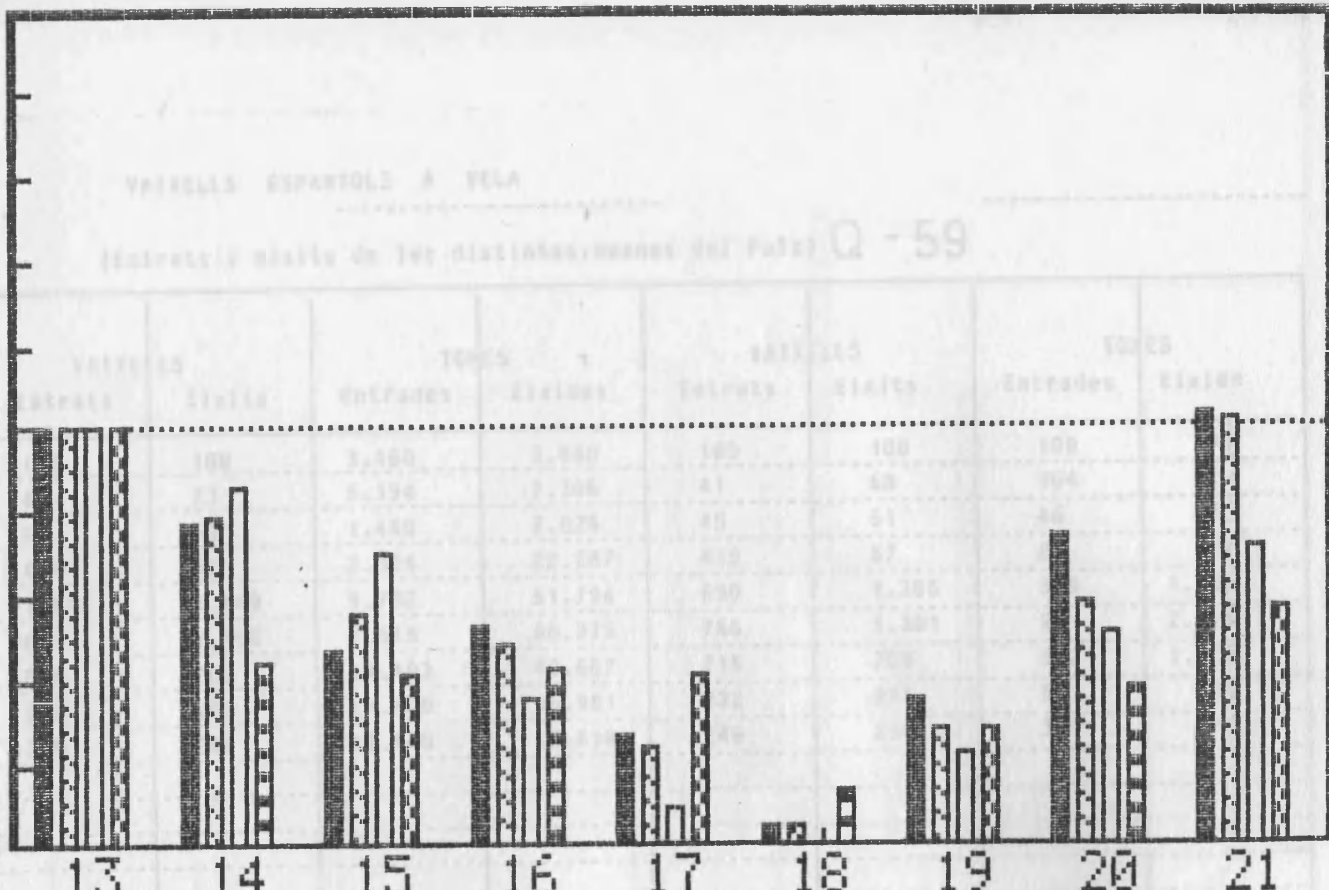
Vaixells Estrangers a Vapor

Mos. Index.

200

100

0

- Vaixells Entrats
- Tones Entrades
- Vaixells Eixits
- Tones Eixides

234

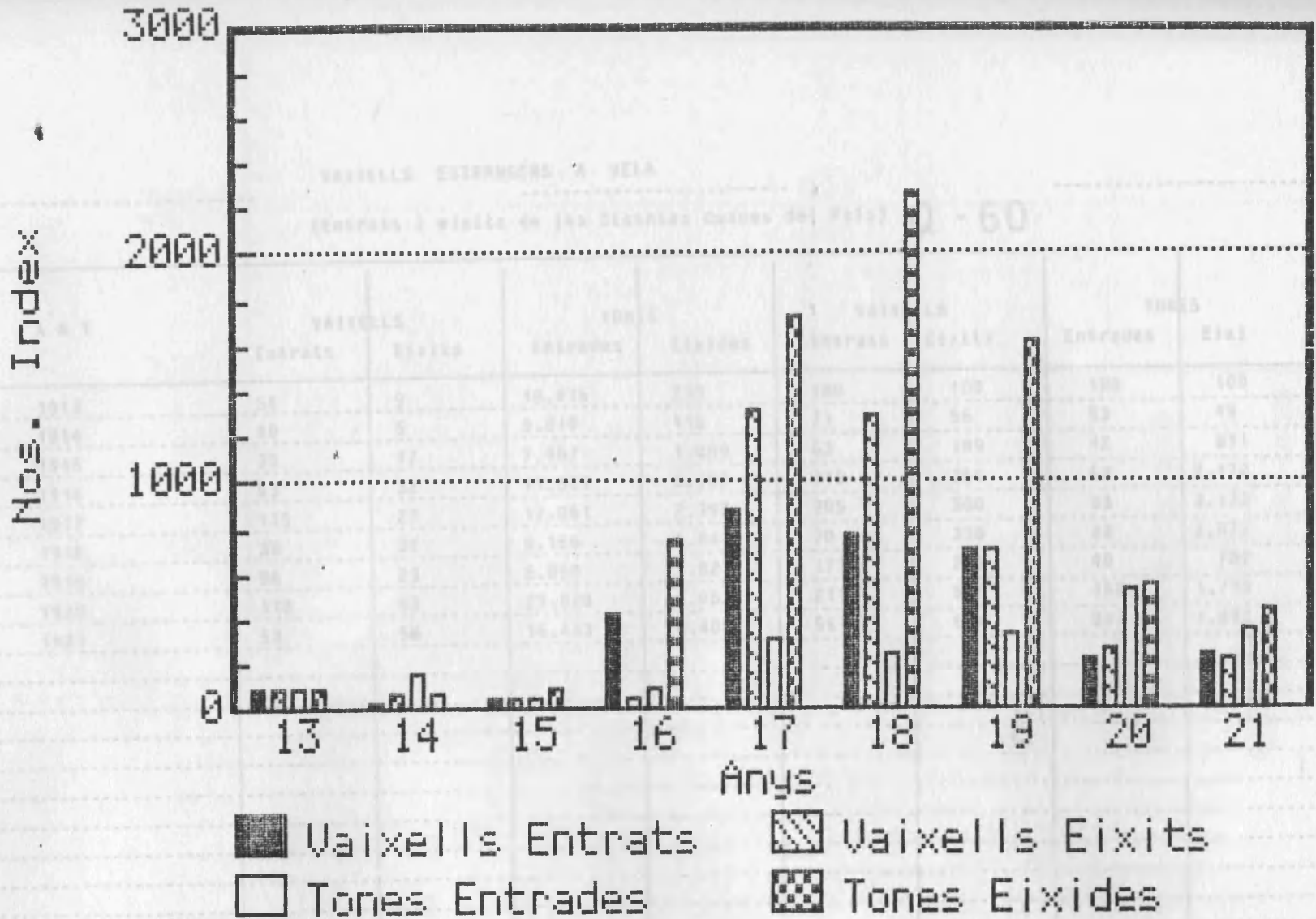
VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

(Entrats i eixits de les distintes duanes del País) Q - 59

A N Y	VAIXELLS		TONES		VAIXELLS		TONES	
	Entrats	Eixits	Entrades	Eixides	Entrats	Eixits	Entrades	Eixide
1913	116	108	3.160	3.000	100	100	100	100
1914	47	73	5.194	2.306	41	68	164	77
1915	52	55	1.460	2.826	45	51	46	94
1916	481	620	2.824	22.287	415	57	89	742
1917	1.032	1.409	9.782	51.794	890	1.305	309	1.726
1918	889	1.406	7.619	68.275	766	1.301	241	2.275
1919	829	766	10.493	48.667	715	709	332	1.622
1920	292	293	17.109	16.951	232	271	541	565
1921	289	248	11.648	13.618	249	230	369	454

235

Vaixells Espanyols a Vela

236

VAIXELLS ESTRANGERS A VELA

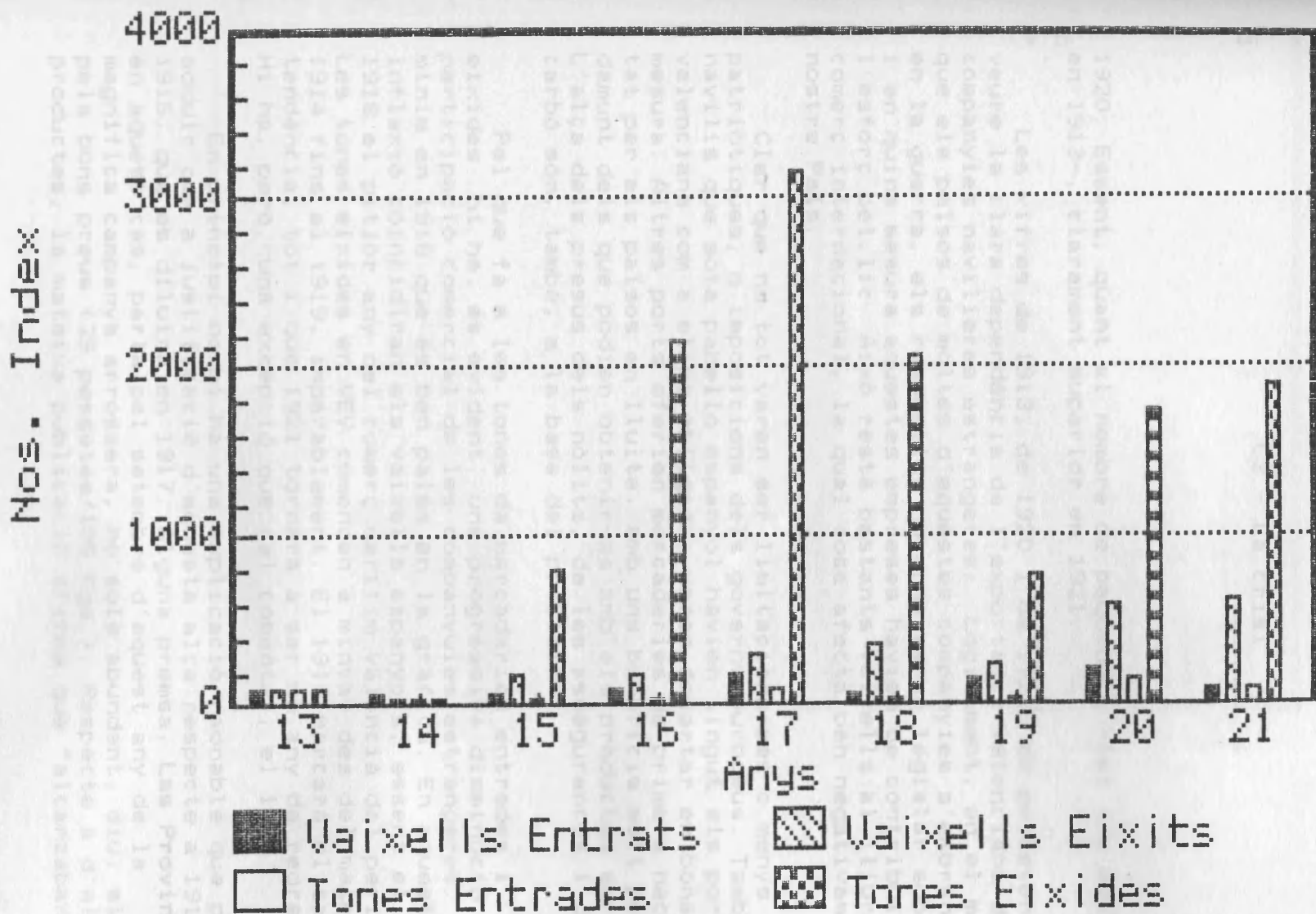
(Entrats i eixits de les distntes duanes del País) Q - 60

A N Y	VAIXELLS		TONES		VAIXELLS		TONES	
	Entrats	Eixits	Entrades	Eixides	Entrats	Eixits	Entrades	Eixi
1913	56	9	18.416	233	100	100	100	100
1914	40	5	9.819	115	71	56	53	49
1915	35	17	7.667	1.889	63	189	42	811
1916	63	32	11.559	5.062	113	356	63	2.172
1917	115	27	17.061	7.392	205	300	93	3.172
1918	39	32	6.166	4.841	70	356	33	2.077
1919	96	23	8.850	1.821	171	256	48	782
1920	118	53	29.020	4.053	211	589	158	1.739
1921	53	58	16.433	4.408	95	644	89	1.892

237

Vaixells Estrangers a Vela

238

03.- La crisi

1920. Essent, quant al nombre de paquebots -tal com passava en 1913-, clarament superior en 1921.

Les xifres de 1913, de 1920 i de 1921, en permeten de veure la clara dependència de l'exportació valenciana de les companyies navilieres estrangeres. Lògicament, en el moment que els països de moltes d'aquestes companyies s'embrancharen en la guerra, els respectius governs varen legislar sobre com i en quina mesura aquestes empreses havien de contribuir a l'esforç bèl·lic. Això restà bastants vaixells al lliure comerç internacional, la qual cosa afectà ben negativament al nostre País.

Clar que no tot varen ser limitacions més o menys patriòtiques, o imposicions dels governs europeus. També els navilis que sota pabelló espanyol havien tingut els ports valencians com a etapa obligada, varen desertar en bona mesura. Altres ports oferien mercaderies de primera necessitat per als països en lluita, amb uns beneficis molt per damunt dels que podien obtenir-se amb els productes agraris. L'alça dels presus dels nòlits, de les assegurances i del carbó són, també, a la base del problema.

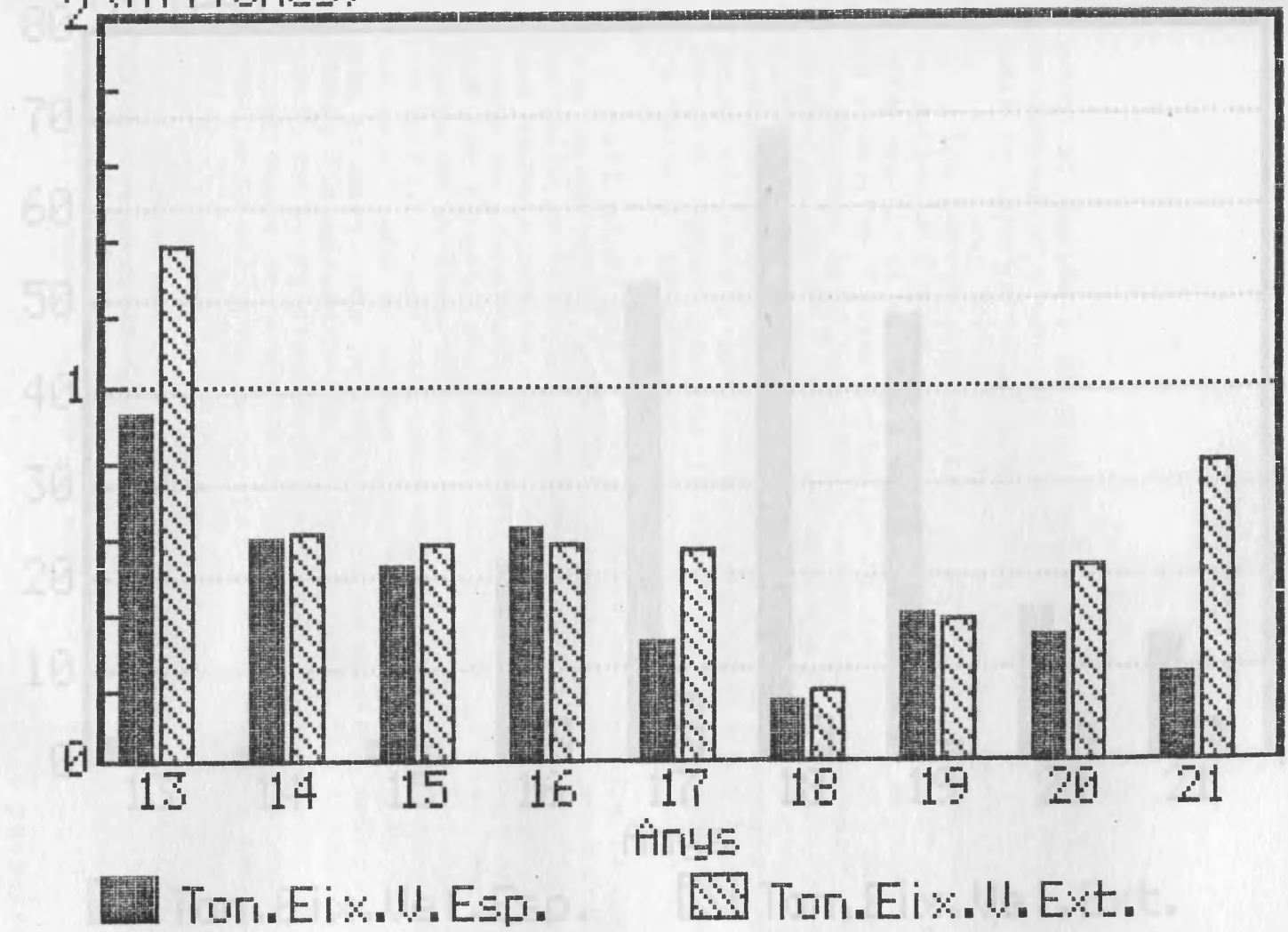
Pel que fa a les tones de mercaderies entrades i eixides hi ha, és evident, una progressiva disminució de la participació comercial de les companyies estrangeres, amb un mínim en 1918 que és ben palés en la gràfica. En aquesta inflexió coincidiran els vaixells espanyols, essent el 1918 el pitjor any del comerç marítim valencià del període. Les tones eixides en VEV comencen a minvar des del mateix 1914 fins al 1919, imparablement. El 1919 marcarà el canvi de tendència, tot i que 1921 tornarà a ser un any de regressió. Hi ha, però, una excepció que cal comentar, el 1916.

En principi no hi ha una explicació raonable que pugam adduir com a justificació d'aquesta alça respecte a 1914 i 1915, que es diluirà en 1917. Alguna premsa, *Las Provincias* en aquest cas, parla pel setembre d'aquest any de la magnífica campanya arrossera, no sols abundant, diu, sinó pels bons preus (25 pessetes/100 Kgs.). Respecte a d'altres productes, la mateixa publicació afirma que "alcanzaban

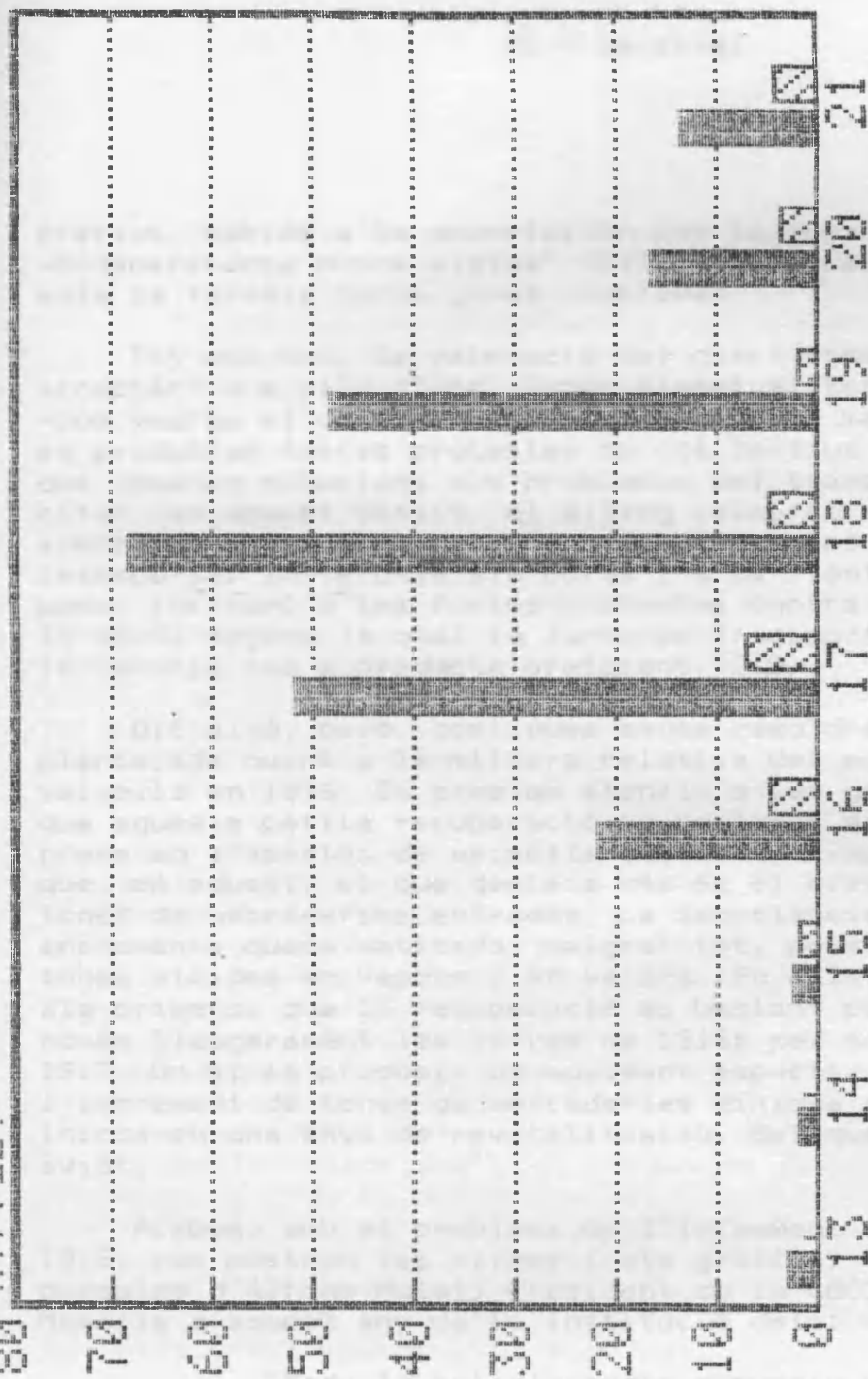
Tones Eixides Vapors Espanyols i Estrang
(Millones)

270

Tones

Tones Eixides Velers Espanyols i Estrang
(Miles)

■ Ton. Eix. Vel. Esp.   ▨ Ton. Eix. Vel. Ext.

Tones

C3.- La crisi

precios, debido a la exportación por la guerra, verdaderamente nunca vistos" (218). Per a **Las Provincias**, sols la taronja tenia greus problemes.

Tot amb tot, la valoració del diari conservador cal no acceptar-la a ulls clucs. Especialment si tenim present que -com veurem al capítol següent- en aquells mateixos moments es produiran fortes protestes de col·lectius i associacions que demanen solucions als problemes del transport. Podem citar, en aquest sentit, el míting celebrat a finals de 1916 a Alzira, en el qual es demanaren mil vagons per a transportar la taronja als ports i a la frontera. Igualment poden incloure's les fortes protestes contra la R.O. de 29-IX-1916, segons la qual la Junta de Transports no declarava la taronja com a producte preferent (219).

Dit això, però, continuem sense resoldre la qüestió plantejada quant a la millora relativa del moviment de vaixells en 1916. Si prestem atenció a les gràfiques, veurem que aquesta petita recuperació és realment significativa només en l'apartat de vaixells espanyols (vapor i vela), i que, en aquest, el que destaca més és el creiximent de les tones de mercaderies entrades. La importància d'aquests increments queda matisada, malgrat tot, pels quadres de les tones eixides en vapors i en velers. En ells es veu, pel fa als primers, que la recuperació és bastant pobra, superant només lleugerament les xifres de 1915; per tornar a caure en 1917. On sí es produeix un moviment espectacular és en l'increment de tones de mercaderies eixides en velers, que iniciaren uns anys de revitalització, del que parlarem ben aviat.

Acabem, amb el problema de l'increment relatiu durant el 1916, com mostren les xifres i els gràfics, fent costat a les paraules d'Alfons Mulet, President de la CDCINV, que en la Memòria d'aquell any de la institució deia:

"Todo lo anteriormente expuesto pareciera pugna con el movimiento que acusan las estadísticas adjuntas, pero se desvanecerá esta sospecha de contradicción si se comparan con los últimos

C3.- La crisi

ejercicios anteriores a la guerra, se estudia el impulso progresivo de Valencia en el quinquenio que precedió a 1914, y se tiene en cuenta el desarrollo que habían alcanzado ya todas nuestras actividades y el tesón con que los hijos de este país defienden sus intereses y los regionales" (220).

Radicalment diferent és la panoràmica que presenta la navegació a vela. Fixem-nos sinó en els quadres i els gràfics. Els problemes del transport: la manca de vaixells i vagons, el preu del carbó, la competitivitat d'altres mercaderies que pugnaven per eixir a l'estranger, etc.; tot induirà a una recuperació de la vela com a forma de navegació. L'any 1916 serà la data d'inici del període de revitalització dels velers. Són pocs anys, fins al 1919, moment en què la tornada a la normalitat europea després de la guerra, tot i mantenir encara unes cotes força superiors a les de 1913, significarà de bell nou, l'hegemonia del vapor. No podia ser d'altra manera.

Com deia la Cambra de Comerç, una de les mostres més evidents de la pregonesa de la crisi, fou "el abatimiento de nuestro comercio y descenso del tráfico de nuestro puerto, mantenido en diversas ocasiones por la carga de veleros, cuya actuación ha resurgido por la escasez de vapores en que llevar a los puertos de posible acceso, vinos, frutas y algún otro género" (221). Tantes dificultats presentarà el transport marítim, que bona part de les **barques del bou** llevaran els seus estris de pesca i es dedicaran a transportar taronja en cabotatge cap a França. Com afirmarà **El Mercantil Valenciano** "el origen de estos viajes de cabotage ha sido la dificultad de encontrar vagones en la frontera que transporten el dorado fruto a las ciudades francesa y el enorme coste de los transportes ferroviarios respecto a los cosecheros (...) Según nuestras noticias, la naranja se vende a muy buen precio en los puertos de Cette, Marsella, Portvendres y La Novella" (222).

Especial importància assolirà el port de Cette. Atesa la manca de material ferroviari, les cases **importadoras y transitarias** espanyoles han fet de Cette el centre de les

C3.- La crisi

seues operacions. La Casa Bauza & Massot, per exemple, que abans de la guerra rebia a Cerbere prop de 6.000 vagons de taronja, va suspendre la seua activitat en aquest nuc ferroviari, traslladant-se al port francès.

En ell, la taronja, que en temps de pau havia arribat en petita quantitat i era consumida pels departaments propers, "ha invadido en el año actual este puerto, convertido por las circunstancias en el puerto de entrada de todo fruto destinado a Suiza y al consumo del Centro, Norte y Noroeste de Francia" (223).

Malauradament el port de Cette no reunia les condicions per a un volum tal de tràfic comercial. Molta fruita es fa malbé en els vaixells en no poder descarregar-la a temps. Aquesta situació s'agreujava quan el transport es feia en velers o en barques del bou, ja que de vegades la fruita es transportadava a doll, cosa que provoca que sovint arribés en condicions impossibles per a la venda.

Als problemes del transport ja referits, cal afegir-n'hi altres. En opinió de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de València, "exceptuados los navieros, no se ha observado aquí en la agricultura, industria ni comercio, la constitución de agrupaciones y consorcios para la defensa de sus intereses comunes, ante los males presentes y futuros peligros".

Hi ha, per a la COCINV, dues raons que ajuden a comprendre aquesta situació. La primera és que, a diferència d'altres zones espanyoles on la guerra ha produït **pingües beneficios**, en València, "la baja de los cambios y los altos fletes han aumentado los quebrantos o disminuido mucho los beneficios en el reembolso de las cuentas de venta de las partidas de naranjas, cebollas, etc., exportadas, no compensando estas pérdidas la ganancia experimentada al pagar nuestras reducidas importaciones, explicándose resistan estas contrariedades la producción agrícola e industrial valenciana, por la conservación del mercado interior, consumo de sus reservas y aún, en parte, de sus capitales básicos". La segona raó, molt més prosàica, però clarament lligada a

C3.- La crisi

l'anterior, és "la constante esperanza de la pronta terminación de la guerra" (224).

Malgrat el que diu la Cambra de Comerç, no sembla que les poques companyies navilieres valencianes estiguessen a l'altura de les difícils circumstàncies. El comerç marítim pel port de València en 1914 baixà a les cotes de 1911, fet aquest que per a un tècnic coetani com Joan B. Robert, no s'explica tan sols per la regressió de l'exportació de fruita, sinó pel que ell considera un mal endèmic en el País Valencià: la inexistència d'una flota pròpia amb capacitat per donar satisfacció a les necessitats valencianes. Robert escrivia en 1916:

"Y así no es extraño que en Valencia no haya producido benéficos resultados la situación marítima mundial, y que, así como en Bilbao y Barcelona, singularmente, se ha notado acrecentamiento de los negocios relacionados con la vida del mar, aquí hemos permanecido estacionados" (225).

Aquesta insuficiència històrica, és clar, s'agreuja, quant a les seues repercussions, per la situació que vivia el Continent. Vegem l'anàlisi que fa Robert de la situació:

"De todo el tráfico marítimo del puerto de Valencia, el más normal consiste en la importación de carbones y en la exportación de frutas. Casi todo el flete que este comercio produce, está acaparado por la bandera extranjera y algunas líneas nacionales con servicio fijo; pero como la guerra tiene apartado del tráfico comercial una colosal proporción de tonelaje, que entre las marinas inmovilizadas, alemana, austro-húngara y turca, y las que sufren requisas de los gobiernos y continuos siniestros, representan unos diez millones de toneladas, resulta que el mercado de fletes ha de brindar por precisión halagadoras perspectivas de lucro a nuestros armadores" (226).

C3.- La crisi

En una conjuntura com aquesta, les quatre navilieres valencianes donen solució tan sols a una molt petita part del tràfic comercial del País (227), ja que -en paraules de Joan B. Robert- "no llena, ni mucho menos, las necesidades de nuestro comercio marítimo" (228).

Anteriorment, hem parlat de la concepció, al nostre parer errònia, que diu que la crisi va començar arran del setge dels submarins alemanys. Ja hem vist que, utilitzant uns indicadors com són les xifres del moviment de vaixells enregistrat en els distints ports valencians, i les tones transportades per aquestes embarcacions, resulta indiscutible que la crisi -àdhuc pel que fa explícitament al transport- comença força abans.

Tot i que després veurem amb més deteniment l'evolució de l'eixida comercial dels productes agraris més importants, voldríem analitzar ara el comportament, pel que fa a l'exportació, dels principals productes agraris.

En primer lloc, el moviment de les caixes de quatre productes determinats (Q-61) embarcades al port de la capital del País. Agafant com a punt de partida les xifres de 1912, s'observa que 1913 hi ha un increment normal de taronges i cebes, un descens de melons i una augment molt sensible de fruites i hortalisses. És a dir, una anyada que podem considerar normal.

L'any 1915, en canvi, ja presenta una situació que és pràcticament de descens generalitzat de les eixides, si bé fruites i hortalisses encara se situen, lleugerament, per damunt de les xifres de 1912. De totes maneres, continuen molt per sota de les de 1913.

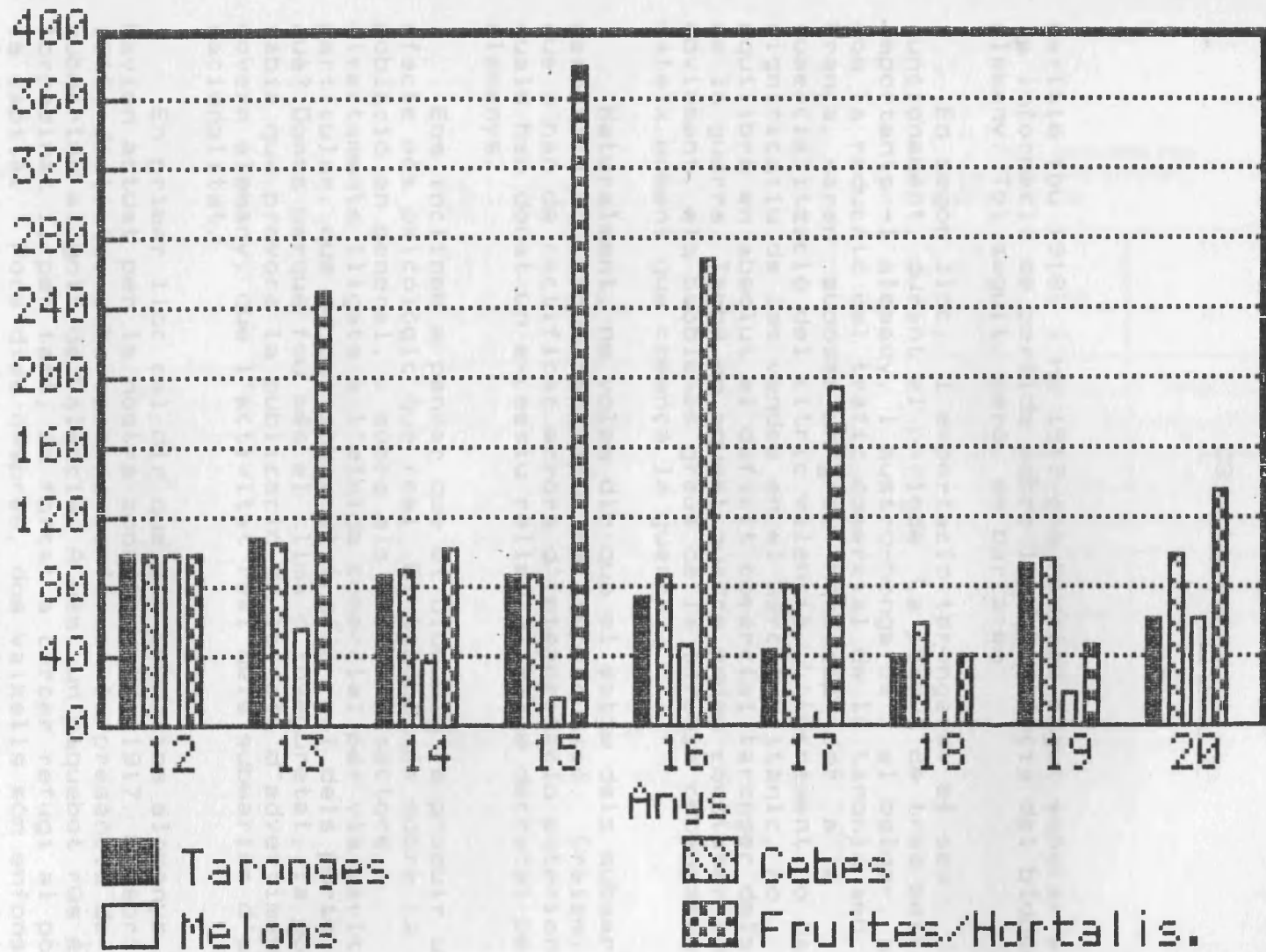
És aleshores que ja ha començat la crisi. A partir de 1914, el descens en les exportacions de taronja, cebes i melons es mantindrà. Tan sols les fruites i hortalisses assoliran unes cotes impressionants en 1915, 1916 i 1917. Després cauran, en sintonia amb la resta dels productes. Volem destacar que, com hem pogut observar també als quadres que hem ofert pàgines enrera, el pitjor any per al comerç

Caixes embarcades al port de València.

248

Nos. Index.

C3.- La crisi

marítim fou 1918, i no 1917 com hauriem pogut esperar atesa la informació de partida sobre la importància del bloqueig alemany. Tot seguit, però, en parlarem.

En segon lloc, l'exportació tarongera, el seu funcionament, durant el període. La pèrdua de tres mercats importants -l'alemany, l'austro-hongarès i el belga-, així com la reducció del tràfic comercial de la taronja amb França, varen suposar un greu hàndicap per a la comercialització del cítric valencià. L'increment no gaire significatiu de les vendes en el mercat britànic, no equilibrà en absolut el dèficit comercial taronger dels anys de la guerra. També en aquest quadre podem constatar com, òbviament, els problemes greus de la taronja començaren el mateix moment que començà la guerra.

Naturalment, no volem dir que el setge dels submarins germànics no tingué cap tipus de repercussió. Creiem, però, que s'han de rectificar errors d'interpretació anteriors, els quals han donat un excessiu relleu al setge decretat pels alemanys.

Ens inclinem a pensar que el bloqueig va produir un efecte més psicològic que real. El tingué més sobre la població en general, i sobre els distints sectors directaments lligats a l'eixida comercial per via marítima particular, que no pas sobre el tràfic real dels ports. Per què? Doncs perquè fou més el clima d'inseguretat, la por i la ràbia que provocà la publicació de la nota d'avertiment del govern alemany, que l'activitat real dels submarins d'aquella nacionalitat.

En primer lloc cal dir que els submarins alemanys ja havien actuat per la nostra zona abans de 1917. En abril de 1916, distintes embarcacions confirmen la presència de submarins al golf de València. A més, un paquebot rus és torpedinat i, per tant, és forçat a cercar refugi al port de la capital. Focs dies després, dos vaixells són enfonsats en aigües de Mallorca, donant peu a que la premsa encapçalí la notícia amb un: "Los piratas alemanes en el Mediterraneo" (229).

Exportació Taronja als principals consumidors
(1914-1919) (En tones)

Q - 62

Font: Segons dades recollides per Vicente Abad en Historia de la Naranja (Op.Cit)

PAIS	1914	Index	Index 1915	Index 1916	Index 1917	Index 1918	Index 1919
ALEMANYA	83065	100	-	-	-	-	0.01
ARGENTINA	3112	100	30.27	20.56	15.00	5.14	1.44
AUSTRIA-HUNGRIA	4711	100	-	-	-	-	-
BELGICA	17232	100	-	-	-	0.80	129.57
DINAMARCA	2412	100	478.23	73.13	91.66	0.49	404.6
FRANÇA	93715	100	98.37	93.88	79.1	53.78	67.95
GRAN BRETANYA	231738	100	118.83	117.67	64.09	49.95	95.02
HOLANDA	29568	100	177.56	28.39	0.06	-	36.79
ITALIA	3162	100	240.6	4.23	4.20	-	-
NORUEGA	5474	100	163.6	131.75	175.53	98.50	239.71
RUSIA	339	100	-	-	-	-	-
SUECIA	2945	100	198.84	62.20	110.45	-	276.57

250

C3.- La crisi

Aquesta vegada, no obstant això, l'acció dels alemanys no tindrà excessives repercussions, tot i que "el Comité de la Casa del Pueblo de Valencia, protesta indignado torpedeamiento buques españolas" (230). També la COCINV farà públic un comunicat adreçat al govern protestant per les accions de guerra hagudes dins les aigües espanyoles, "pidiéndole procure el mayor respeto a la bandera española y (mire d'impedir) la repetición de esos casos" (231).

A partir de febrer de 1917, la preocupació ciutadana assolirà uns nivells de crispació indiscutible.

Des del principi, doncs, trobem una de les claus que facilitarà la interpretació dels fets ocorreguts després de la publicació de la nota alemanya. La premsa, segons la seua posició davant el conflicte europeu, donarà informació de l'avis de setge dels alemanys. Així **El Mercantil Valenciano** informa que els Imperis Centrals han avisat mitjançant una nota diplomàtica que els seus submarins torpedinaran els vaixells mercants espanyols que s'adreçen als ports aliats.

Las Provincias, pel seu compte, escriu que el govern alemany, donant resposta al bloqueig britànic, havia decidit considerar el transport de la taronja com a contraban de guerra. No obstant això, aquesta publicació conservadora recull que el paquebot "Luis Vives" havia estat torpedinat a prop de Falmouth, la qual cosa havia originat la protesta diplomàtica del govern espanyol davant l'alemany.

La premsa, particularment l'aliadòfila, remarcava que la preocupació era la nota dominant en tot el País. Els vaixells que estaven carregant al port de València varen suspendre les operacions fins a nova ordre. Al temps, la **Transmediterránea** decidí de suprimir el servei amb Anglaterra. La intranquil·litat era, sempre segons la premsa, més evident als pobles; als quals, però, "más que en la capital, domina la esperanza de que la cosa es tan grave, es tan enorme, que necesariamente ha de tener arreglo" (232).

Els partidaris d'Alemanya, pretenien, evidentment,

03.- La crisi

d'oferir als correligionaris la possibilitat de conciliar els sentiments envers la guerra amb l'amenaça germànica. Així, **Las Provincias** feia saber que el govern alemany "autoritzaria la exportación a Inglaterra de dichos productos del campo, siempre que fuesen revisados los cargamentos por el cónsul alemán, y contando con que Inglaterra concedería la misma autorización para la fruta que se destinase a puertos alemanes" (233).

A l'endemà de la nota diplomàtica del govern alemany, un diari demòcrata i aliadòfil comença a donar una gran rellevància a les anomenades repercussions del bloqueig. Segons aquesta publicació, els treballs als magatzems de taronja i ceba es paralitzen:

"A causa de la paralización de los trabajos de confección de cajas de naranjas por la Nota alemana, los almacenistas y exportadores se han visto precisados a cerrar, quedándose sin trabajo muchos millares de obreros, creándose una situación dificilísima" (234).

El President del Consell de Ministres envia un telegrama al Governador Civil de València que, lacònicament, contesta als que ell ha rebut demanant mesures: "Puerto de Cete está excluido zona bloqueada. Salúdole atentamente".

Arriben, i són publicades, notícies de manifestacions i queixes de Borriana, Carcaixent, Nules, Vila-real. Diverses associacions de la Plana envien un telegrama al govern "participándole que por la imposibilidad de los embarques, se han visto obligados a cerrar los almacenes de confección de cajas de naranja, dejando sin pan a más de 3.000 familias obreras" (235). Junt amb això, aquests mateixos dies s'informa que milers d'obrers han decidit d'emigrar, ateses les dolentíssimes condicions de treball a les comarques.

En quinze dies, doncs, de la recollida de la nota diplomàtica alemanya i les darreres notícies sobre la fam i l'emigració, sembla que s'ha passat al cataclisme. De sobte, la situació és insostenible.

C3.- La crisi

No creiem, és clar, que **El Mercantil** s'invente les notícies. El que sembla, però, és que cal reflexionar una mica abans d'acceptar, com se'ns proposa, que aquesta feixuga realitat és efecte de la decisió alemanya d'assetjar els ports valencians. Tanmateix, cal reflexionar sobre la rapidesa amb què el deteriorament social i econòmic s'ha estés (tancament de magatzems, fam, emigració). A parer nostre, els diaris com **El Mercantil**, jugen simplement la seua carta política contra els elements conservadors i reaccionaris. Els aliadòfils apareixen carregats de raó front a la bestialitat dels germanòfils. L'oposició política espanyola havia utilitzat, lògicament, totes les possibilitats per atacar a l'Alemanya militarista i opressora des de l'inici de la guerra. L'ordre de setge proporcionà una ocasió d'or per discutir i fer llum sobre la greu situació econòmica i social atravesava el País.

Hi ha, és cert, actes multitudinaris, protestes i manifestacions a la Ribera, a la Plana i a l'Horta. De tota manera, tornem-ho a dir, els problemes que els han originat no s'han de reduir al bloqueig decretat pels alemanys.

La Cambra Oficial de Comerç, en referir-se a l'any 1917, diu que aquest va discórrer "en el mismo régimen de anormalidad y contracción de la vida comercial (...) sin ser de observar ni comentar fenómeno alguno nuevo extraordinario, en esta región" (236).

Més endavant, la Cambra de Comerç fa esment del que diu **el régim d'exportació** ("que es nuestra característica regional"). En aquest punt es fa un breu repàs d'aquelles qüestions que han estat l'origen del mateniment de la tendència decreixent de l'activitat exportadora del País. Junt amb l'abundosa activitat legislativa, que ha gravat o prohibit les exportacions valencianes, es diu que "han contribuido a la aminoración de nuestras salidas (...), las limitaciones o prohibiciones de importación de los países en guerra, nuestros mayores clientes de ordinario, para economizarse transportes, evitar desmonetarizaciones y contener la baja de los cambios" (237).

C3.- La crisi

No hi ha, per tant, ni una sola al·lusió al problema del bloqueig. La Cambra sembla no haver llegit la premsa. O sí?

El Mercantil mateix dirà, pocs dies després de la nota diplomàtica i de les seues repercussions que, evidentment, l'enemic no és tan sols Alemanya. Aquest diari, embullant una mica més la troca de la seua argumentació, escriurà:

"Es un hecho evidente que nuestros enemigos no son sólo los alemanes, sino también el gobierno español y las grandes empresas de transportes marítimos y ferroviarios españoles, y esto lo vamos a demostrar muy pronto" (238).

I és que, realment, el problema no és el setge dels submarins alemanys. En opinió de l'al·ludit mitjà de comunicació "si la flota mercante espanyola navegara y las Compañias ferroviarias pusieran vagones a disposición del comercio, **podíamos reirnos del supuesto bloqueo**, y sacaríamos todos nuestros productos: naranja, cebolla, vino, aceite, etc." (239).

El diari serà especialment crític amb les companyies navilieres espanyoles. Les seues acusacions, però, no es limitaran a elles, ja que, a parer seu, el responsable últim és el govern de Madrid. Com diu **El Mercantil**, sembla que el bloqueig espanta tan sols als navilis espanyols:

"El mar está, al parecer, libre para todos los barcos, menos los nuestros (...)

Los barcos extranjeros salidos de Valencia con naranja siguen sin novedad, y como por donde pasa un barco inglés puede pasar un barco español, resulta que la naranja se pudre en los huertos por culpa del gobierno, que es el culpable de que no naveguen nuestros barcos para llevarse la naranja y traer amoniaco y carbón" (240).

C3.- La crisi

De tota manera, més enllà de possibles subjectivismes, cal veure quina fou l'activitat real dels submarins alemanys. De febrer de 1917 -inici del bloqueig- a novembre de 1918 -rendició alemanya-, s'imposa la censura de premsa en dues ocasions (241). Almenys en la primera d'elles, dues són les qüestions que la premsa té prohibides d'abordar: "los torpedeos de barcos nacionales o extranjeros en aguas jurisdiccionales", i "de exportaciones" (242). I diem això perquè, lògicament, la nostra informació pot ser incompleta.

Amb aquesta matisació, val a dir que totes les notícies que tenim sobre les accions dels submarins alemanys en aigües valencianes durant 1917 són del mes de maig. Durant aquest període, el balanç de les accions de guerra sobre vaixells mercants fou el següent:

- 14-V-1917 Vaixell anglés torpedinat enfront de Castelló.
- 15-V-1917 Veler francès torpedinat enfront de València.
- 16-V-1917 Veler portugués enfonsat enfront de Dènia.
- 17-V-1917 Dos vaixells (dels quals no se n'especifica la nacionalitat) enfonsats entre Cullera i Dènia. L'acció acaba amb el balanç d'un mort, tres ferits i tres persones segrestades pel submarí atacant.
- 18-V-1917 Vapor espanyol enfonsat enfront de Dènia.
- 19-V-1917 Veler italià enfonsat enfront de Castelló (243).

és a dir, un total, entre vapors i velers, de sis vaixells enfonsats. Si tenim en compte que durant el 1917 varen eixir 1.695 vaixells (a vapor i a vela) de les duanes del País, convindrem que l'efectivitat del bloqueig decretat en febrer pel govern alemany fou molt reduïda. Tant es així que els diaris valencians diran: "toda la prensa de Europa habla del fracaso del bloqueo teutónico, que no ha venido más que para intimidar a España, y para favorecer al gobierno español" (244).

A la fi, el rerafons de la situació sembla ser un problema polític. Un problema que té dues vessants: una, l'estabilitat del govern Romanones; l'altra, l'enfrontament

C3.- La crisi

entre el govern i les companyies navilieres. La premsa acusarà el Parlament de fer el joc al govern:

"Por de pronto, si Romanones sigue en el Poder, es por virtud del bloqueo, gracias al cual ha conseguido la Ley de Autorizaciones y todas esas otras que le votan, incluso las minorias antidinásticas.

Los diputados republicanos no son menos culpables que la minoria romanonista" (245).

Per cloure aquest apartat, ens resta afegir només que, com hem pogut observar, les xifres del moviment de vaixells i de tones de mercaderies carregades i descarregades en les distintes duanes del País, aporten una dada ben reveladora: la crisi s'inicià paral·lelament a l'inici de la guerra en el continent.

3.6.2.- El Comerç Exterior

Unes pàgines més amunt, en tractar els beneficis de la terra, ja hem parlat de l'eixida comercial dels principals productes agrícoles del País. Hem repassat els problemes que va tenir la taronja, la creïlla, l'arròs i les cebes quant l'exportació. En aquelles pàgines en fèiem la quantificació concreta i feixuga, en pessetes i en tones, oferint els índexs i la representació gràfica de la seua evolució.

En l'apartat següent, hem abordat el problema concret del transport ferroviari. Els quadres i les xifres han estat, també, imprescindibles. Ara, quan parlem del comerç marítim, de bell nou es fa necessari recórrer a la quantificació.

Tot amb tot, abans de començar amb les sèries de números, caldria introduir una valoració que la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de València va fer, ja en 1915, la qual potser sigui un dels eixos centrals d'aquesta investigació:

"El tráfico marítimo y terrestre, después de unos

C3.- La crisi

momentos de febril excitación al estallar la guerra, se deprimió de un modo notable luego, acusando una respetable baja en el tonelaje de los transportes, así como los ingresos de las Compañías ferroviarias y navieras, y, por tanto, de sus rendimientos, contribuyendo a esto la elevación de los fletes y de los seguros y el precio de los carbones" (246).

Aquesta depressió comercial, que ja hem comprovat en oferir les xifres dels vaixells i de tones, serà, en línies generals, comprobable en les dades que presentarem en aquest apartat.

Abans d'entrar en l'anàlisi de les xifres relatives al comerç exportador, hem de fer tres consideracions -una de caràcter general i dues de caràcter particular- que ens semblen aclaridores de la informació que anem a donar.

La consideració de tipus general fa referència a la fiabilitat de les fonts que hem emprat. El principal problema que presenten és el de la valoració de les mercaderies transportades. Les dificultats anunciades, que aconduïxen a greus errors, segons sembla tenen origen en la Llei de Pressupostos de 1869 (247). S'hi diu, per exemple, que "las valoraciones de los géneros se hará tomando el promedio de los precios que tengan los artículos en los puntos de adeudo de las costas y fronteras" (248). Aquest procediment, vigent fins al 1930, fou, segons els especialistes, la font d'un grapat de problemes.

Valentín Andrés, referint-se a les sèries de valor del comerç exterior, dirà que "nuestras estadísticas del comercio exterior, al menos las anteriores a 1930, están falseadisimas por el número y magnitud de los errores cometidos al fijar los valores de las mercancías, pudiendo afirmarse, sin caer en exageración, que no tenemos ningún conocimiento de la historia de nuestra balanza de comercio" (249).

Una cosa semblant podria dir-se de les xifres sobre la valoració del comerç de cabotatge de què parlarem més

C3.- La crisi

endavant. Tot i coincidir amb Valentín Andrés Alvarez, Tortella Casares opina que els errors, per raó del sistema emprat en fer les valoracions, en certa mesura són -tot i ser molt considerables- compensats per la llei dels grans números.

Malauradament no tots els errors deriven d'això, ja que bona part dels que podem trobar a les diferents sèries estadístiques de valoracions del tràfic comercial són producte del mal funcionament de les oficines estadístiques. Segons que sembla, "hay años en que, por no haber elaborado a tiempo las tablas de valoraciones, se aplican en la de la estadística los precios del año anterior" (250).

Aquesta situació és especialment greu en el període que estudiem, ja que "entre 1914 y 1920, todas las valoraciones del arancel estan falseadas, puesto que fueron valorados con los precios de 1913" (251). És per això que, en opinió d'Esperanza Frax, pel que fa al període 1913-1920, les sèries de valor no són utilitzables.

No passa el mateix amb les Sèries Estadístiques de Quantitats Físiques; les quals, tot i contenir els errors lògics i comuns a tota sèrie històrico-estadística, ofereixen un ample marge de fiabilitat. Els desencerts són compensats per la llei dels grans números (252).

En aquest treball, per tant, només farem ús de les estadístiques referides als quilograms de mercaderies entrades i eixides per les duanes del País. I això tant pel que fa al comerç exterior com al de cabotatge.

Quant a les consideracions de caràcter particular, la primera d'elles és que cal no oblidar que aquestes xifres no proporcionen els totals de l'exportació agrícola valenciana (i això quan parlem exclusivament de productes agraris). Es tracta tan sols d'aquella part de les mercaderies eixides per mar. Per exemple, quan abordem el cas concret de la taronja veurem que en 1913 varen eixir per la duana de Port-bou més de 115 milions de quilograms de taronges. Lògicament aquestes eren taronges valencianes que caldria comptabilitzar a l'hora

C3.- La crisi

de conèixer el total de les exportacions valencianes.

Quan, analitzant un producte típicament valencià -taronges, per exemple-, es detecta un important desfaseament entre les tones d'aquesta mercaderia eixida per les duanes del País i les totals de les eixides d'Espanya (essent les duanes de Port-bou i Irún les de major eixida de la present mercaderia), podem estar ben segurs que un percentatge molt gran d'aquesta mercaderia és d'origen valencià.

La segona consideració vé donada pel distint pes que les diferents duanes juguen quant a la totalitat de les exportacions del País. València és, amb molta diferència, la més important de totes les duanes, de forma que es pot afirmar que malgrat les fluctuacions brutals en les xifres d'exportació de les altres duanes, la que sempre marcarà la tònica del comerç del País serà la de València (253).

Com que a l'Apèndix Documental es pot trobar informació de l'evolució del comerç marítim valencià, en aquest apartat ens limitarem a assenyalar els grans trets de les distintes evolucions: general i per productes.

Pel que fa al total de les mercaderies exportades per cadascuna de les duanes, tant el quadre com els gràfics són ben expressius (Q-63 i G-25A,B i C). Fins al 1920 el País estava per sota de les xifres exportadores de 1913: Descens acusat en 1914, lleugera recuperació en 1915, mantiniment en 1917, per a tornar a caure amb força en 1918 -el pitjor any de tota la crisi-, i, de bell nou, iniciar una incerta recuperació en 1919 i 1920. Cal afegir, però, que la diferència entre l'evolució de l'exportació valenciana i l'espanyola és ben important. I no tan sols aquesta última va sempre per davant de les primeres, sinó que les del País són sempre negatives respecte al 1913, mentre que les espanyoles estan per sobre de l'índex 100 en 1915, 1916, 1917 i 1919. Aquí tenim una prova del que diem sobre l'abandó dels ports valencians per la flota mercant. El total del comerç marítim espanyol està -llevat del 1918- per sobre de les cotes de 1913. El valencià, per contra, estarà sempre per sota.

Pes de les Mercaderies Exportades per cada una de les Duanes (Nos. Index)

Q-63

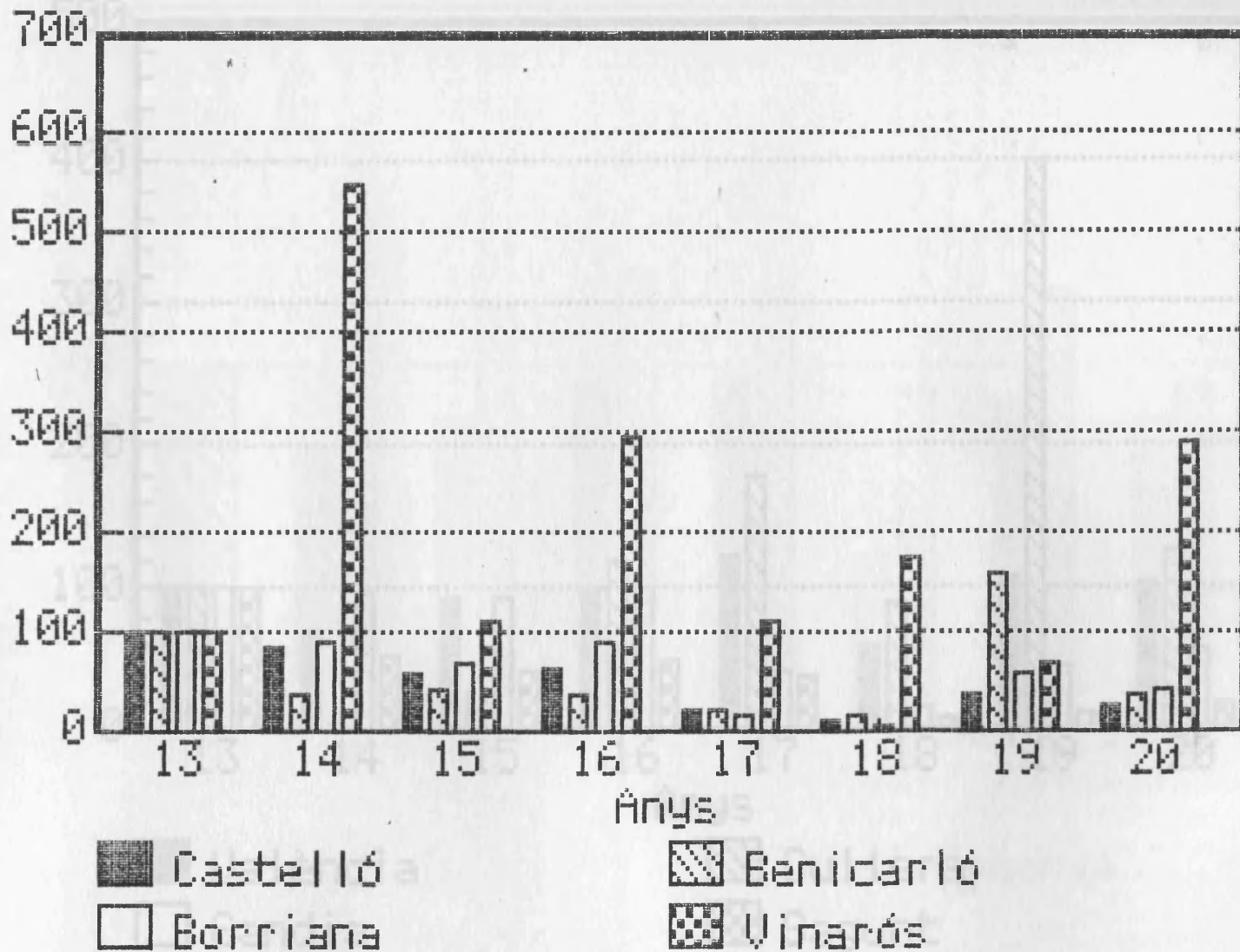
DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló	100	86	60	67	22	11	40	28
Benicarló	100	42	47	38	26	19	161	37
Borriana	100	93	71	94	17	8	60	46
Vinarós	100	548	112	298	112	175	73	291
València	100	73	93	103	124	61	108	104
Cullera	100	4	29	121	178	90	403	129
Gandia	100	97	93	102	43	16	45	59
Sagunt	100	53	42	49	40	11	13	19
Total duanes CCLPV *	100	77	86	97	98	48	90	86
Total duanes Espanya	100	79	116	127	123	94	121	95
* Comarques centrals de Litoral del País Valencià								

260

Pes de les Mercaderies Exportades

Nos. Index

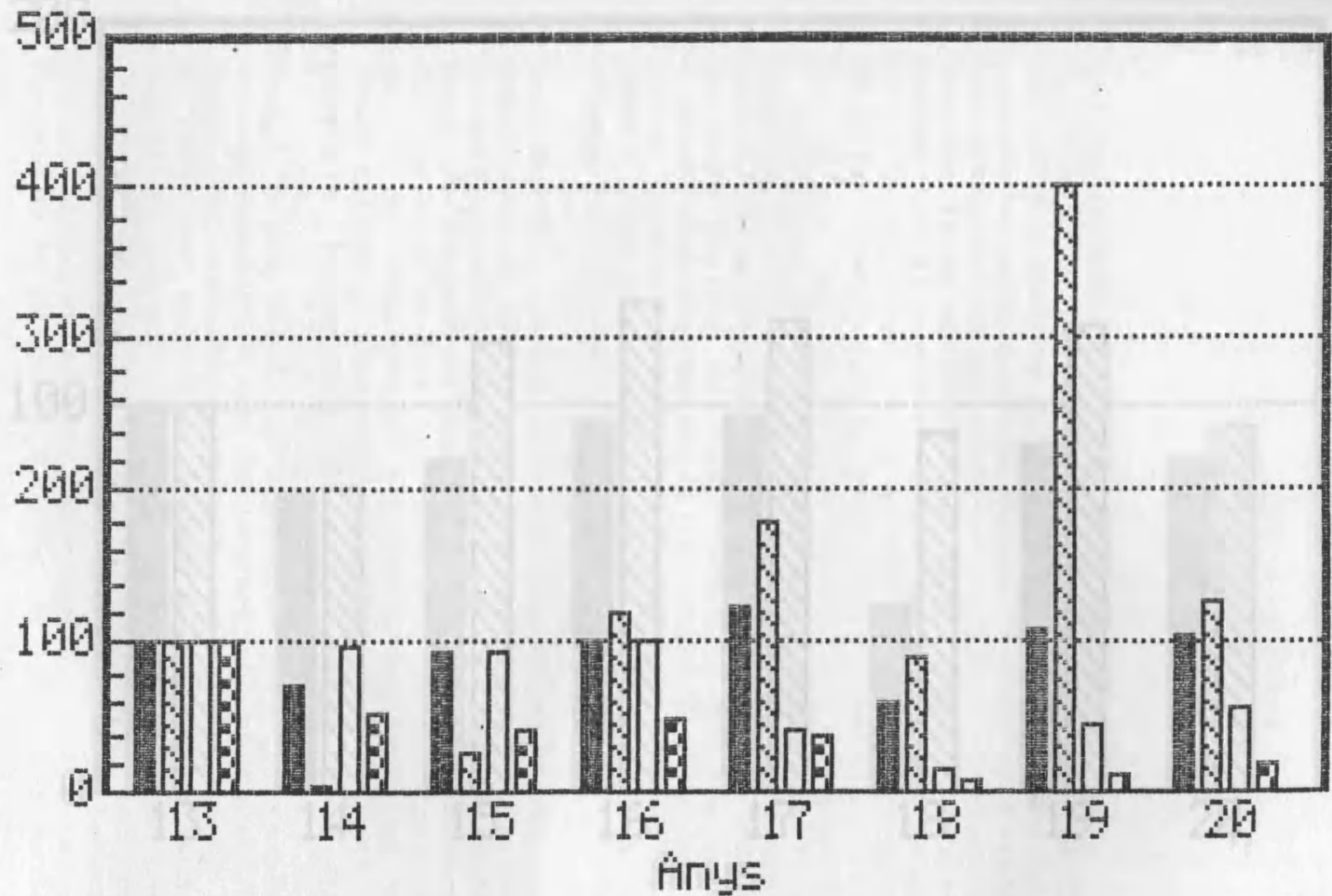
261

Pes de les Mercaderies Exportades

Nos. Index

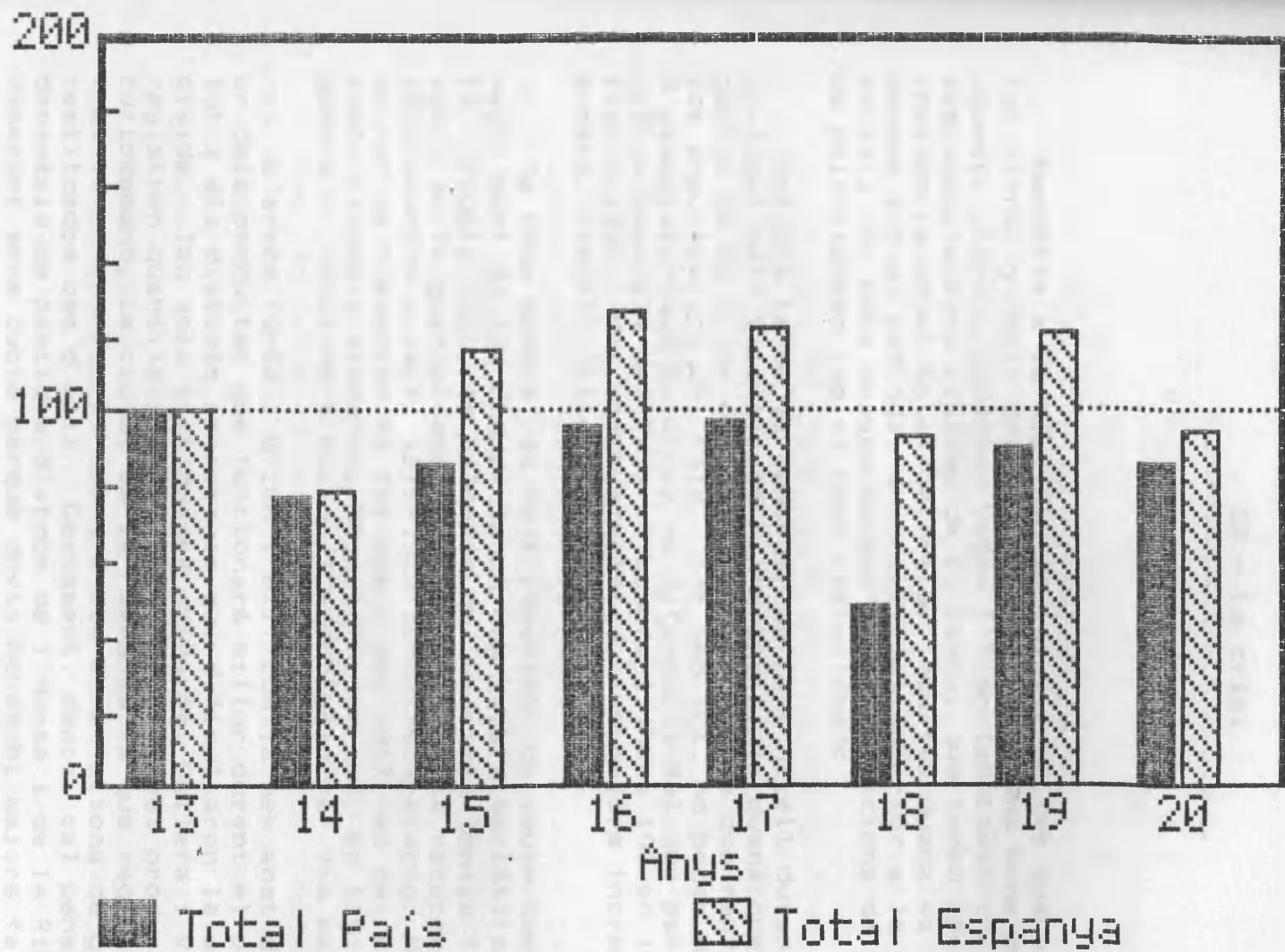

262

València
  Gandia
  Cullera
  Sagunt

263

Nos. Index

C3.- La crisi

Respecte a la distinta incidència de les duanes quant a les xifres globals del País, ja en tenim una bona prova en aquests primers quadres. Vegem l'importantíssim increment de les exportacions eixides de Borriana, que tenen poca incidència en el total del País. Aquesta duana va mantenir, durant tot el període, una activitat superior a la registrada en 1913. En bona mesura perquè les exportacions de la Plana es polaritzaren cap al port castellonenc.

Cullera també va mantenir un cert nivell durant el període; però València és, sens dubte, la duana que marca el perfil de la corba descrita per les barres que representen les exportacions del País. Tot amb tot, no podem deixar d'assenyalar que València -a diferència del que passa amb les xifres generals del País- supera l'índex 100 en 1916, 1917, 1919 i 1920. Una sèrie simètrica, amb majors increments encara, ofereix Cullera.

De tota manera, és molt important de veure que, si bé la major part de les duanes tenen com a característica essencial la irregularitat, és València qui marca la tònica final: inici de la guerra/descens, 1916-1917/lenta recuperació, 1918/descens acusat, 1919-1920/lenta recuperació. No podem deixar de ressenyar el fet que l'any 1917 -el del suposat i famós bloqueig alemany-, siga l'any en què, en línies generals, funcionarà millor l'exportació per via marítima.

L'arròs (Q-64 i G-26A i B), com ja hem anat dient, és un dels productes que funcionarà millor durant el període, tot i els distints entrebancs que dificultaren la seua eixida. Tan sols tres duanes -Vinaròs, Cullera i València- registren quantitats significatives d'aquest producte, i curiosament, la ciutat de la Plana és la que registra un creixement desmesurat quant a les exportacions de gra realitzades des d'allí. Certament, doncs, cal pensar en una derivació de partides d'arròs de l'Horta i de la Ribera cap a Vinaròs; sens dubte perquè devia haver-hi majors facilitats per a la seua eixida. Cullera, pel contrari, presenta una sèrie estranyíssima, amb uns alts i baixos difícilment explicables si no és en funció que els vaixells preferien

C3.- La crisi

atracar i carregar a València abans de fer-ho a la ciutat de la Ribera.

La duana de València serà, malgrat tot, la que dibuixarà el perfil de la corba del País, coincidint amb la de la capital. Un descens important en 1914, amb una fortíssima recuperació en 1915, i un ritme sostingut durant el període, llevat del 1919, l'any més conflictiu pels arrossers.

Hi ha petites diferències entre l'evolució valenciana i l'espanyola, cosa que s'ha de connectar al pes de la producció arrossera d'altres zones, especialment a la comarca catalana del Baix Ebre.

Hem parlat molt, com no podia ser d'una altra manera, de les dificultats de la taronja durant el període. Ara oferim les dades d'exportació del dit cítric (Q-65 i G-27A i B).

Quatre ports d'eixida -Castelló, Borriana, València i Gandia-, amb un diferent comportament durant els anys que analitzem. Relatiu manteniment en unes cotes vint punts per sota dels índexs de 1913, per a caure amb espectacularitat en 1917 i, encara més, en 1918. La taronja, iniciarà una certa recuperació en 1919, que no es confirmarà sinó en 1920. Com ja sabem, l'exportació tarongera funcionarà a ple rendiment tan sols cap al bienni 1922-1924.

Amb les cebes de Castelló passa quelcom semblant al que hem vist de l'arròs de Borriana. Malgrat el desmesurat creixement de les xifres sobre la ceba eixida per la capital de la Plana, València és qui marca la pauta de l'evolució de l'exportació del País (Q-66 i G28A i B).

Dels quatre ports on es concentra l'activitat exportadora del bulb, tan sols València ofereix un cert equilibri en el nombre de tones eixides durant el període. Aquesta realitat és a la base del comportament de la dita mercaderia en la corba que dibuixen les barres que representem les xifres corresponents al País.

En tots els anys, sense cap excepció, les xifres de

Exportació per Productes-----Producte: Arròs

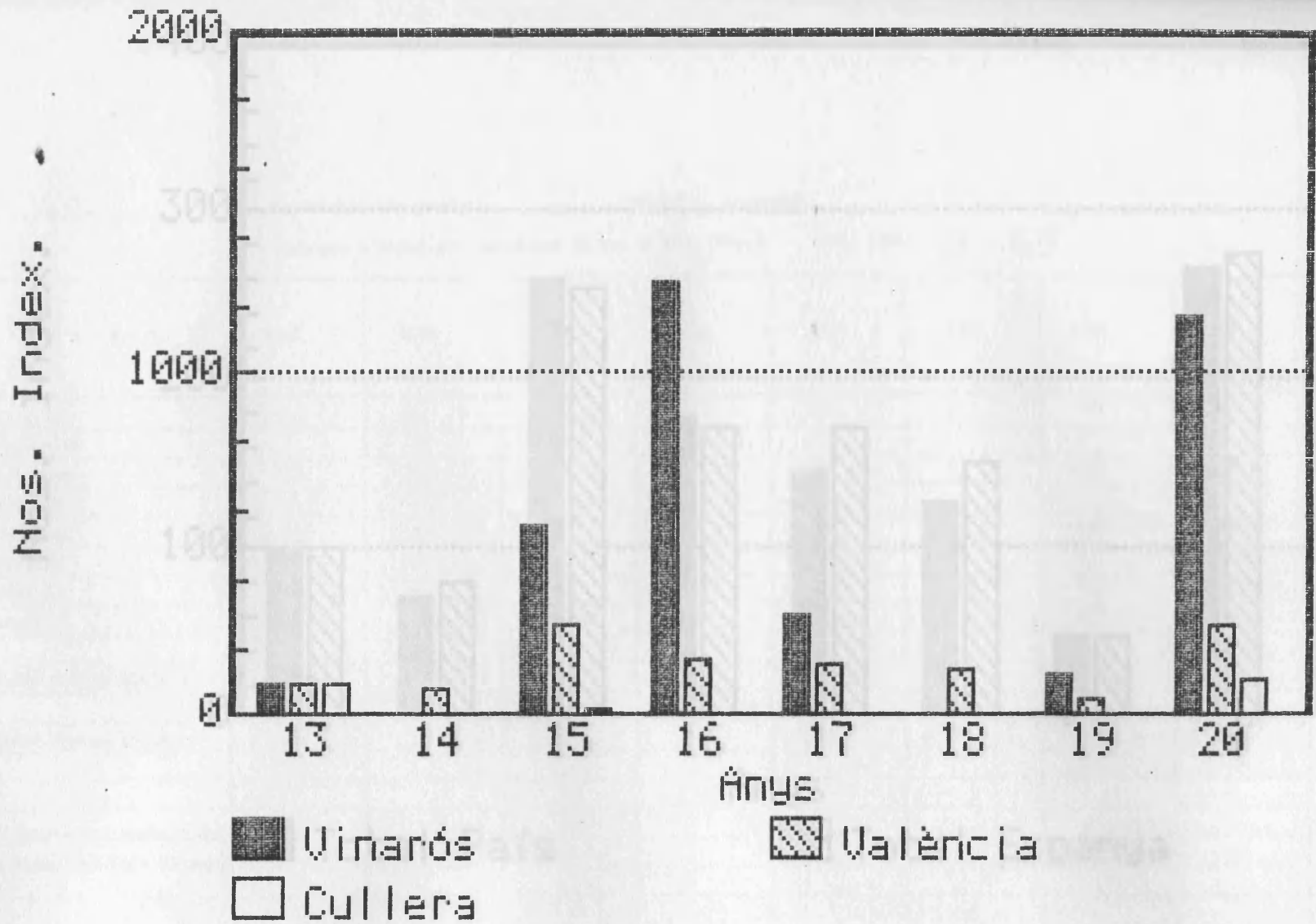
Arròs eixit per cadascuna de les duanes (Kgs.) Nos. Index.

Q - 64

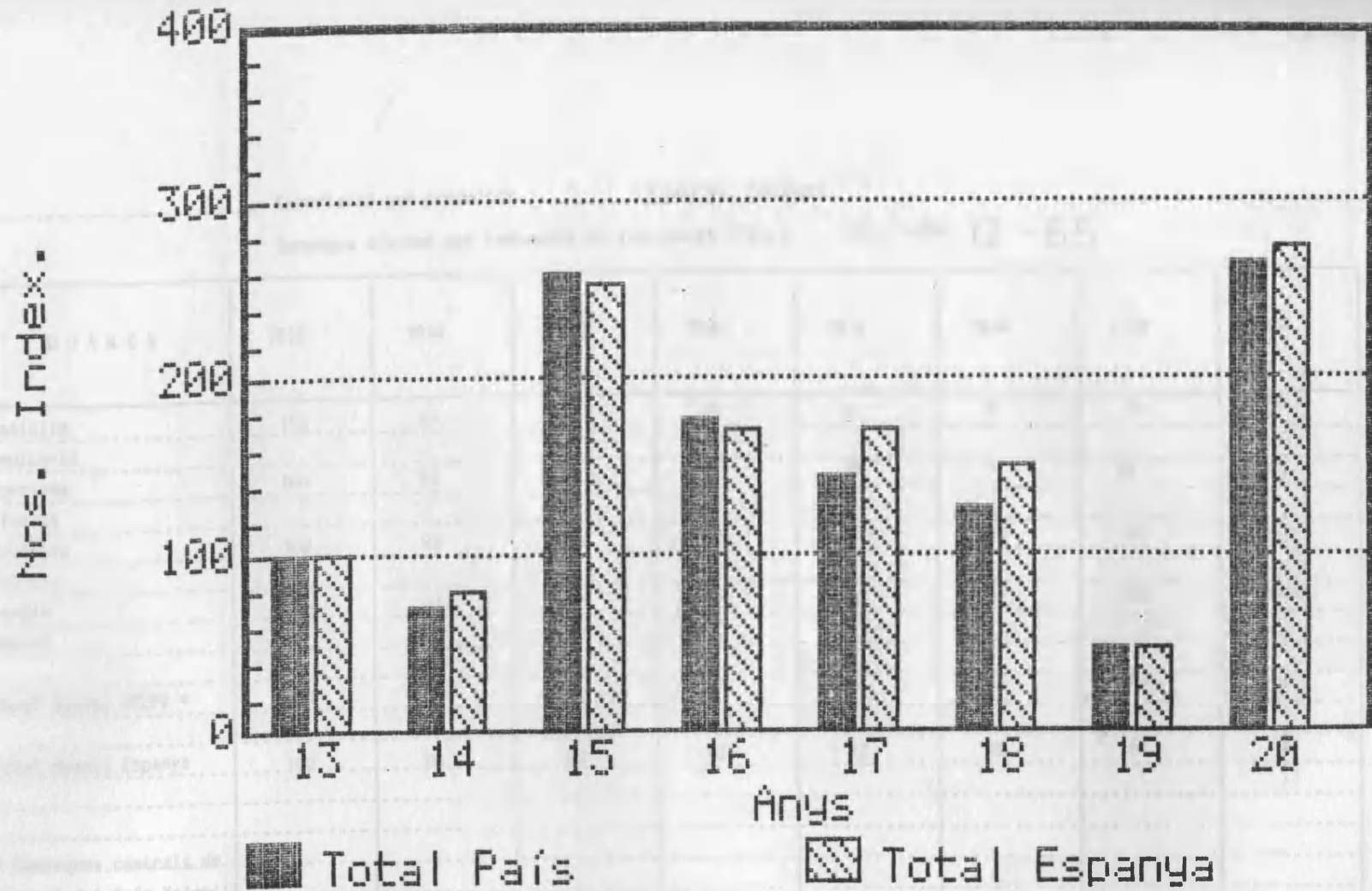
DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló								
Benicarló								
Borriana								
Vinarós	100	-	562	1.261	300	-	119	1160
València	100	73	268	173	153	135	50	261
Cullera	100	4	16	3	6	-	-	111
Gandia								
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	71	259	177	147	127	48	265
Total duanes Espanya	100	81	254	173	172	152	49	274
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

266

Arròs. Evolució Exportació.

Àrròs. Evolució Exportació.

268

Exportació per productes. Producte: Taronges

Taronges eixides per cadascuna de les duanes (Kgs.)

Nos. Index. Q - 65

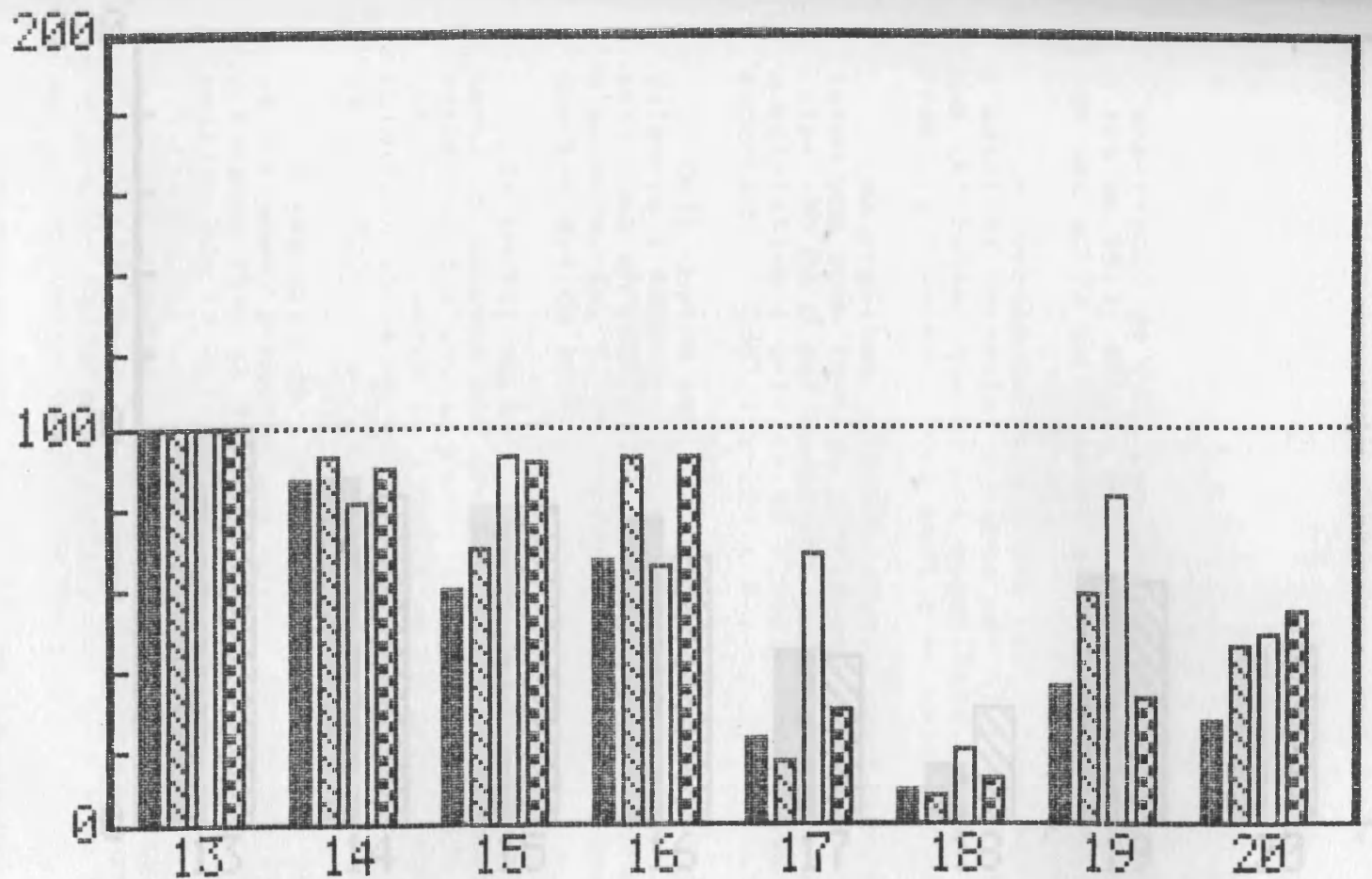
DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló	100	87	60	68	22	9	35	27
Benicarló								
Borriana	100	93	71	94	16	8	59	45
Vinarós								
València	100	82	93	66	69	19	84	49
Cullera								
Gandia	100	91	92	93	30	12	33	54
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	88	81	78	44	15	63	45
Total duanes Espanya	100	84	80	67	43	30	61	45
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

269

Taronges. Evolució Exportació.

Nos. Index.

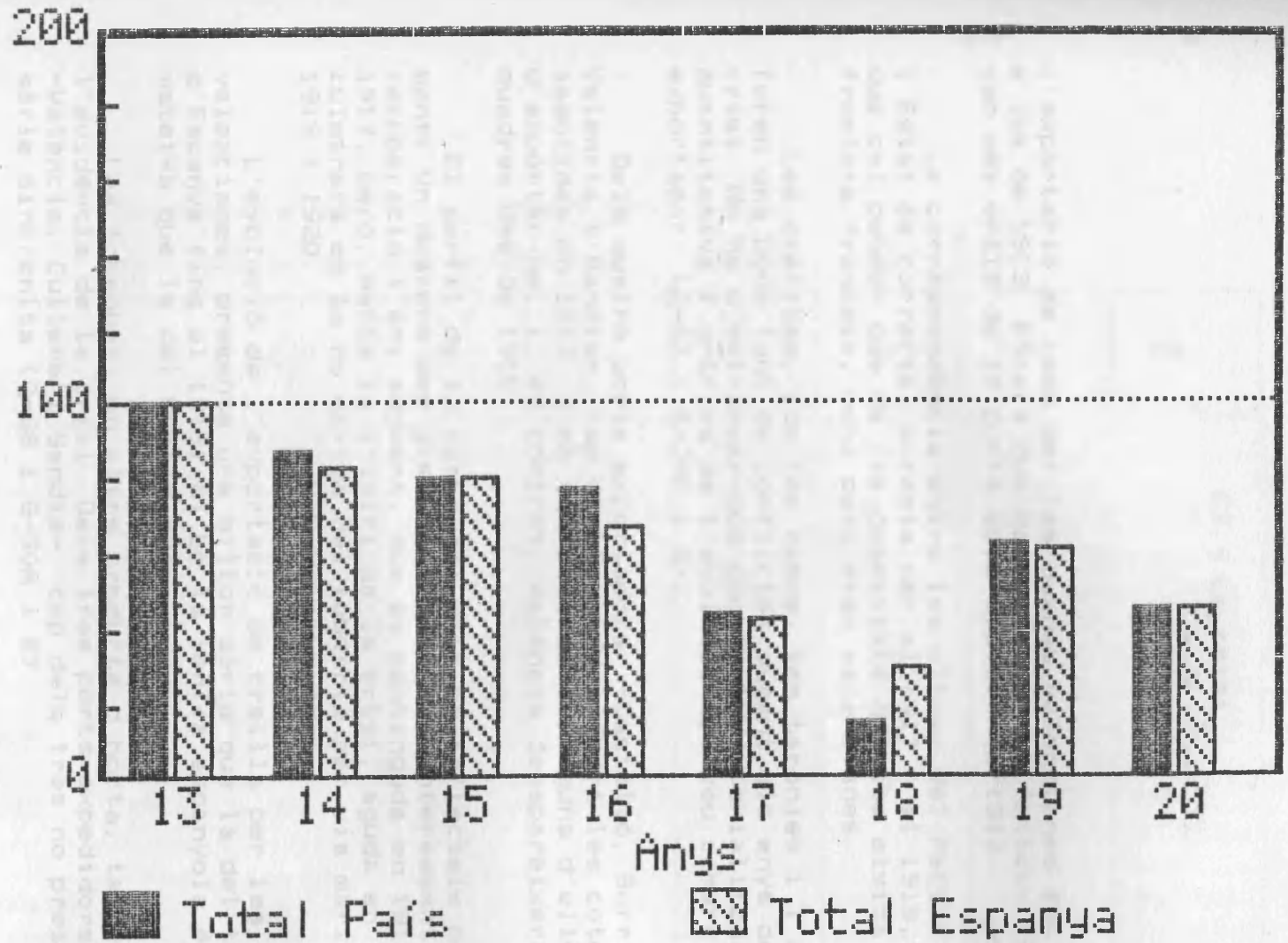

270

- Castelló
- ▨ Borriana
- València
- ▩ Gandia

Taronges. Evolució Exportació

Mos. Index

271

C3.- La crisi

L'exportació de ceba per les duanes valencianes són menors a les de 1913. Encara que mai, llevat del fatídic 1918, no van més enllà de 18 punts sota els 100 de 1913.

La correspondència entre les xifres del País i les de l'Estat és correcta, excepte per al 1917 i el 1918, anys en què cal pensar que de les quantitats de ceba eixida per la frontera francesa, bona part eren valencianes.

Les creïlles, com les cebes, les taronjes i l'arròs, foren una bona font de conflictes durant els anys de la crisi. No ha d'estranyar-nos doncs, la materialització quantitativa i gràfica de l'evolució del seu comerç exportador (Q-67 i G-29A i B).

Dels quatre ports exportadors -Castelló, Borriana, València i Gandia-, cap d'ells no mantindrà les cotes assolides en 1913. I no tan sols això, alguns d'ells deixaran d'exportar-ne, i, en concret, València desapareixerà dels quadres des de 1918.

El perfil de la corba del País ho reflecteix perfectament: Un descens ben greu en 1914 i una interessant recuperació l'any següent, que és mantinguda en 1916. L'any 1917, però, marca ja l'inici de la crisi, aguda en 1918, que culminarà en la no eixida del tubercle per via marítima en 1919 i 1920.

L'evolució de l'exportació de creïlla per les duanes valencianes, presenta una millor sèrie que la del total d'Espanya fins al 1918; si bé la tònica espanyola és la mateixa que la del nostre País.

Les tomaques, un altre producte d'horta, també pateixen l'evidència de la crisi. Dels tres ports expedidors -València, Cullera i Gandia- cap dels tres no presenta una sèrie sincrònica (Q-68 i G-30A i B).

El perfil de l'exportació de tomaca per les duanes del País, correspon, en línies generals, al de València. Els anys 1914 i 1915 seran ben negatius des de la perspectiva del

Exportació per productes

Producte: Cebes

Cebes eixides per cadascuna de les duanes (Kgs.)

Nos. Index.

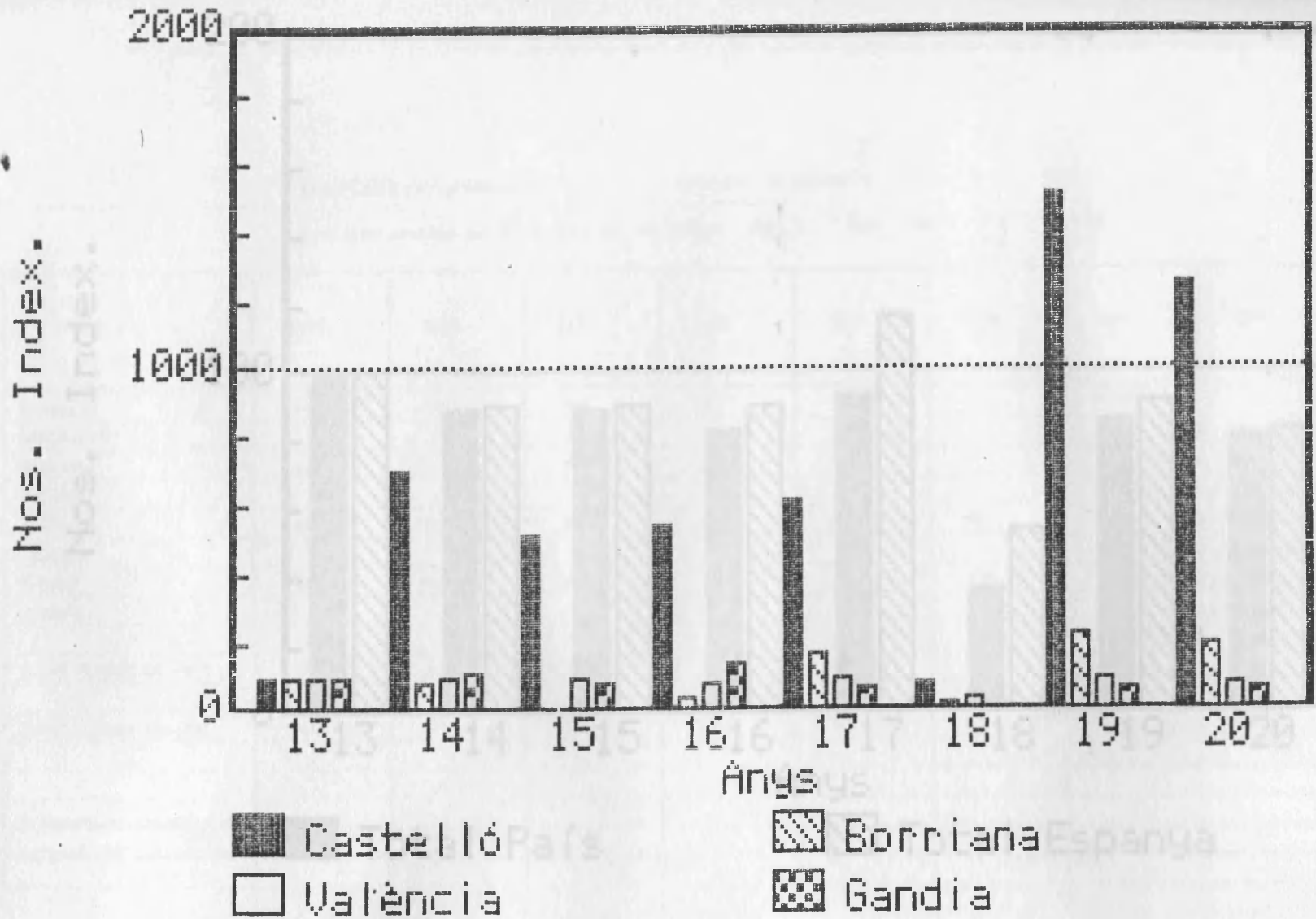
Q - 66

DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló	100	709	512	541	622	84	1.512	1.247
Benicarló								
Borriana	100	77	11	38	171	25	218	195
Vinarós								
València	100	87	90	79	95	39	88	82
Cullera								
Gandia	100	113	78	144	65	1	66	70
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	89	89	84	94	37	86	82
Total duanes Espanya	100	91	91	91	116	75	92	84
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

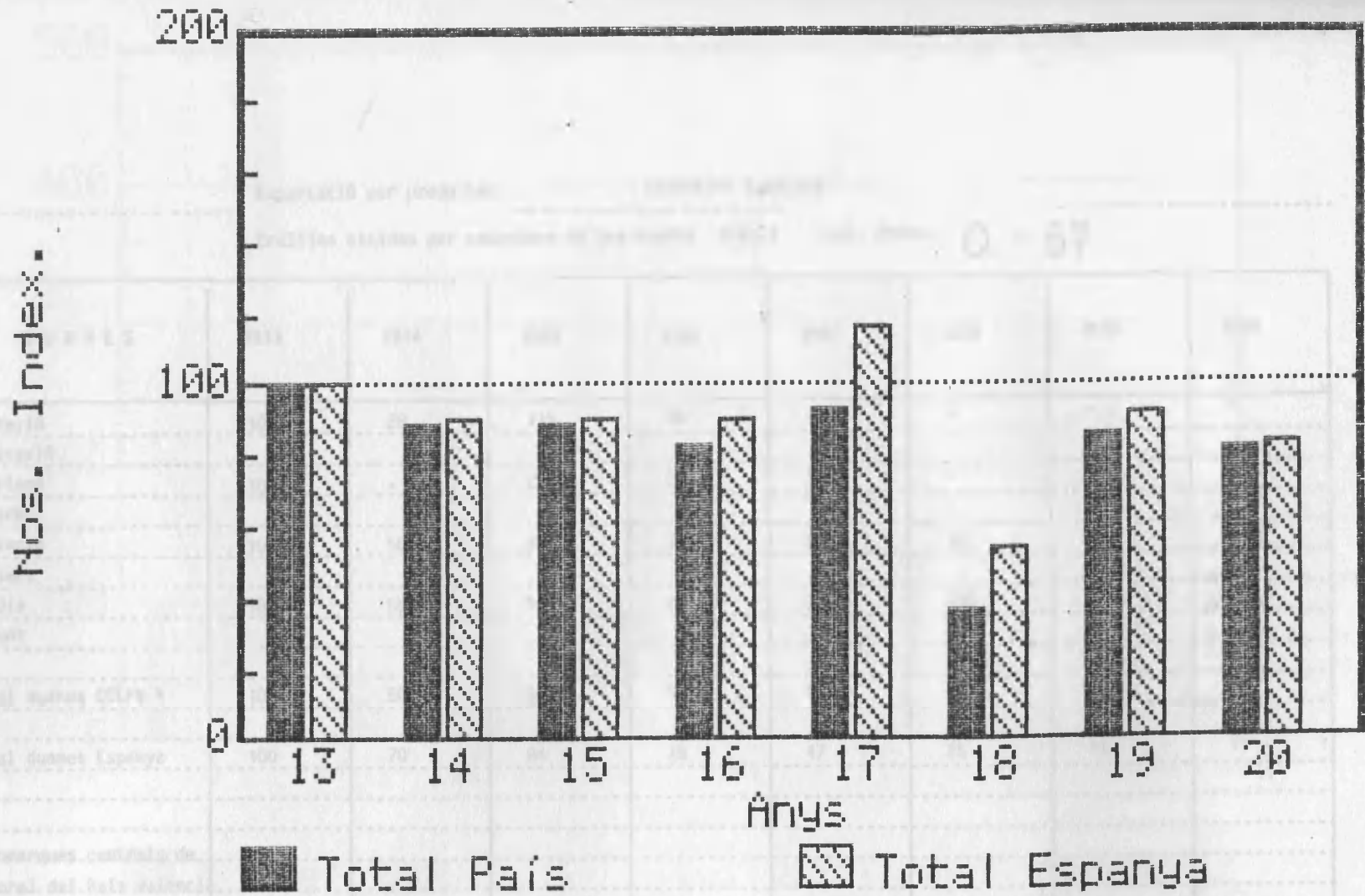
273

Cebes. Evolució Exportació.

274

Cebes. Evolució Exportació.

275

Exportació per productes.

Producte: Crelles

Crellles eixides per cadascuna de les duanes (Kgs.) Nos. Index.

Q - 67

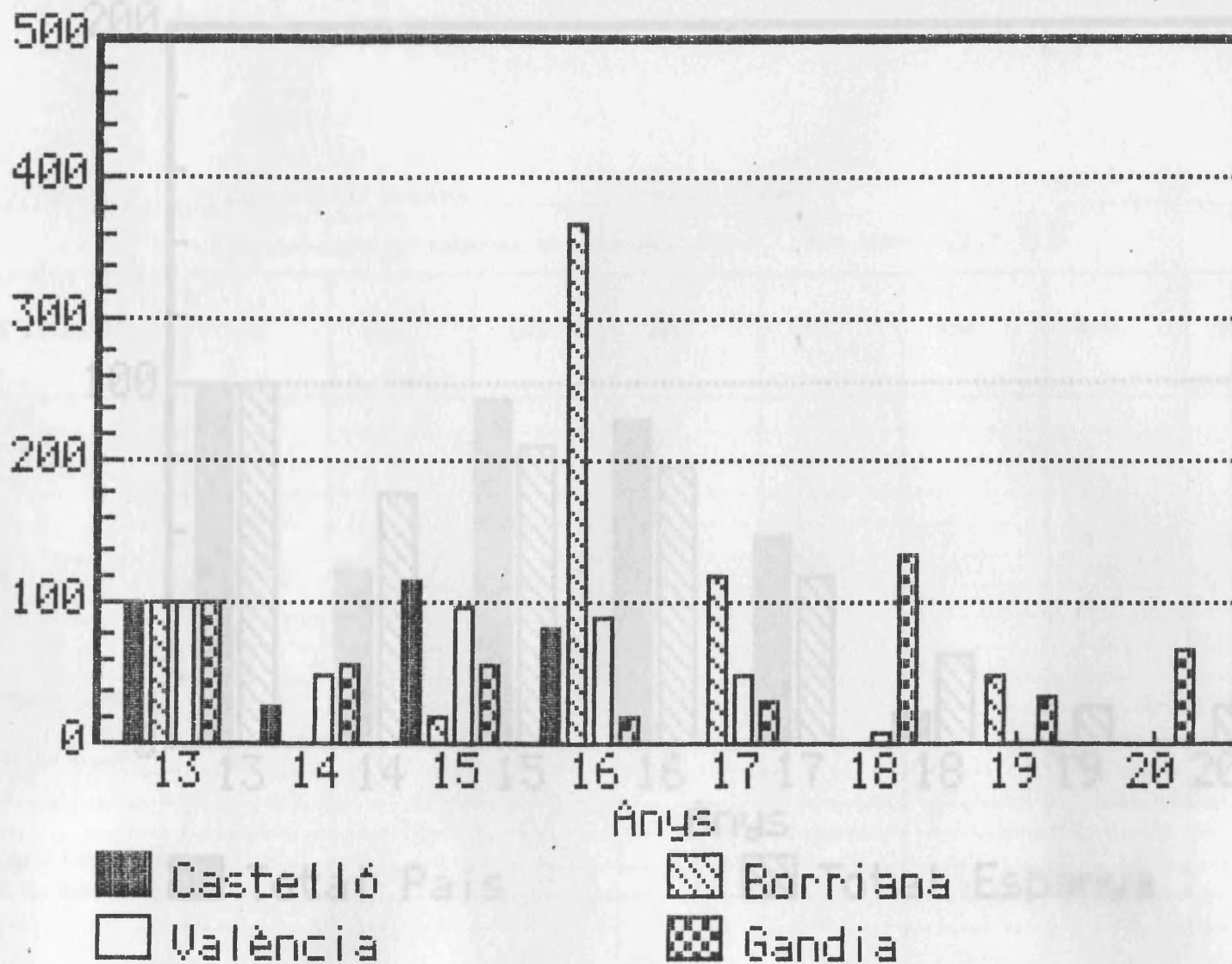
DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló	100	28	115	84	-	-	-	-
Benicarló								
Borriana	100	-	21	370	120	-	49	-
Vinarós								
València	100	50	97	91	51	10	1	1
Cullera								
Gandia	100	58	56	21	33	136	35	69
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	50	97	91	59	10	1	1
Total duanes Espanya	100	70	84	78	47	25	11	11
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

276

Creïlles. Evolució Exportació.

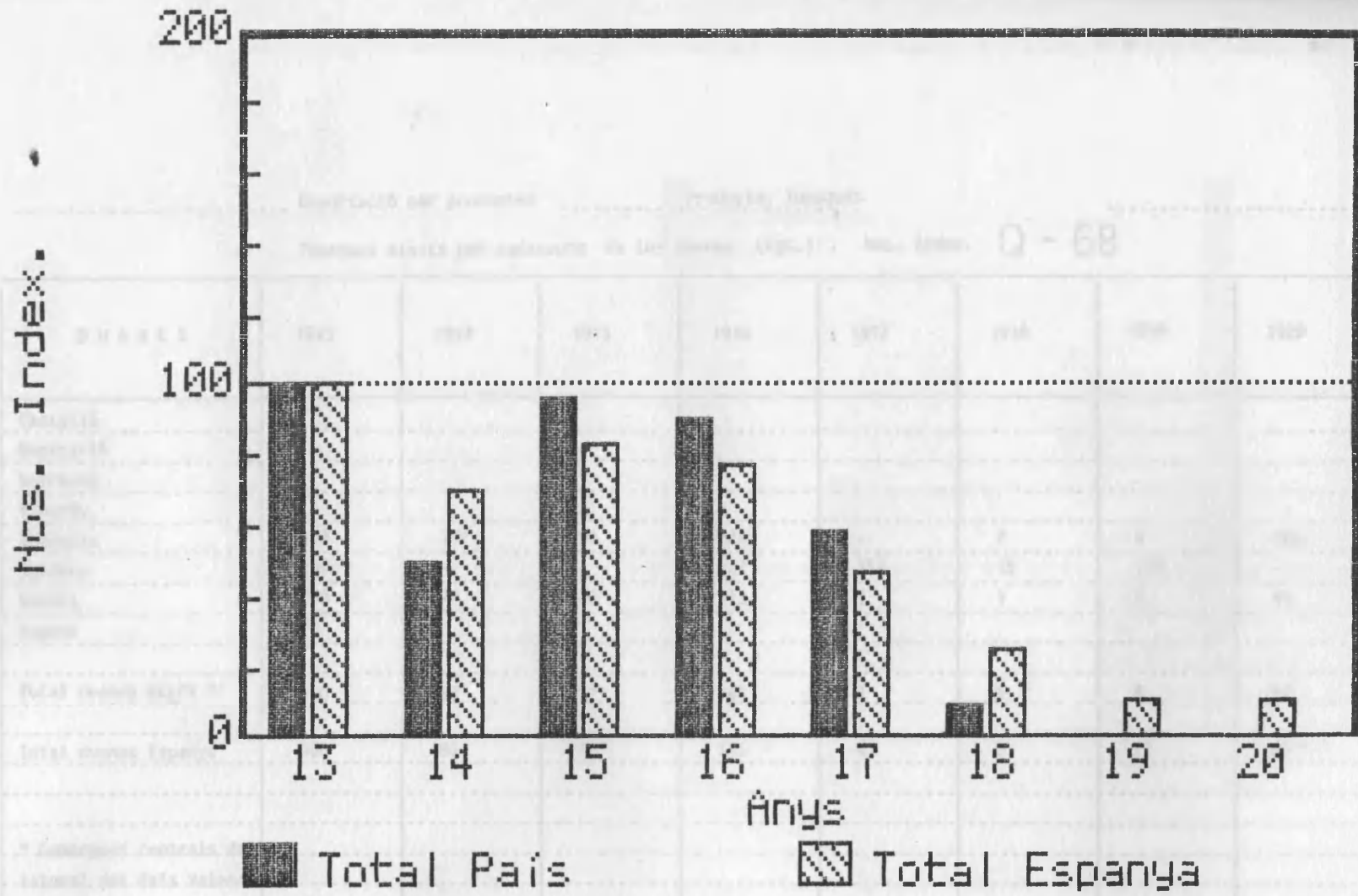
277

Mos. Index.

Creïlles. Evolució Exportació

278

Exportació per productes ..... Producte: Tomagues

Tomagues eixits per cadascuna de les duanes (Kgs.) Nos. Index.

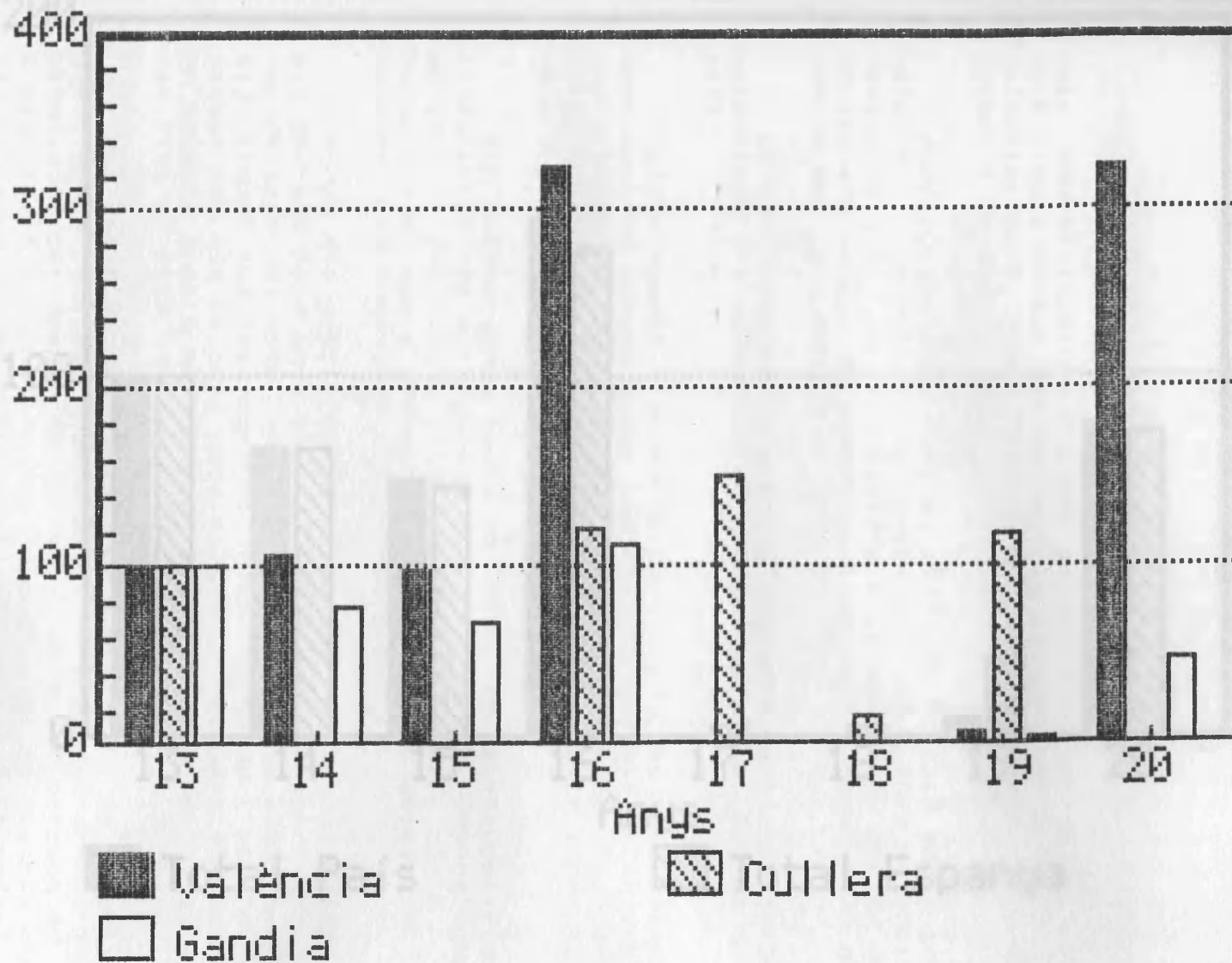
Q - 68

DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló								
Benicarló								
Borriana								
Vinarós								
València	100	107	99	324	-	2	6	326
Cullera	100	-	-	121	152	15	118	-
Gandia	100	77	68	113	1	1	5	49
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	81	72	144	1	1	6	87
Total duanes Espanya	100	80	70	135	4	3	22	85
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

279

Tomaques. Evolució Exportació.

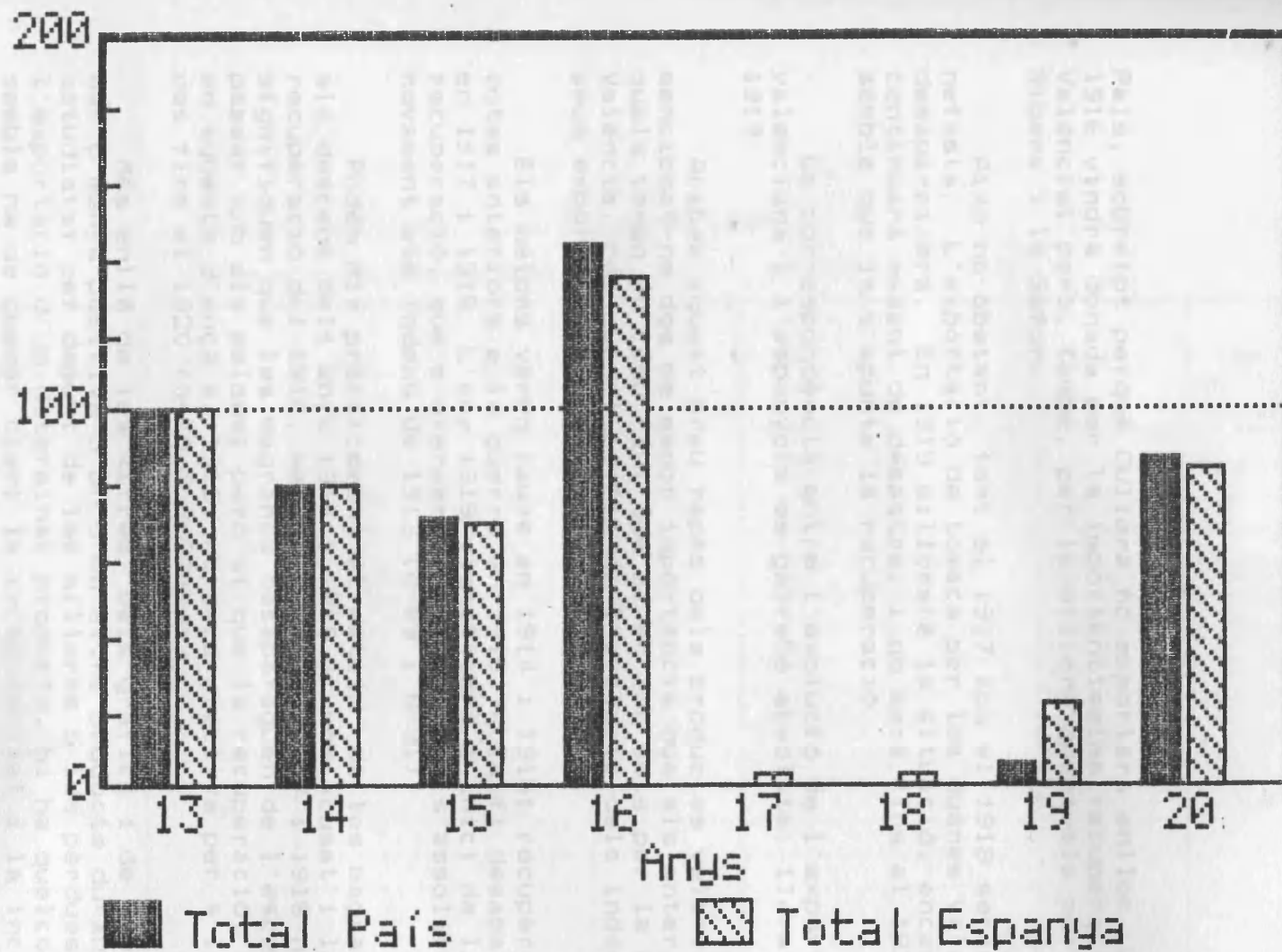
Nos. Index.

280

Tomaques. Evolució Exportació.

Nos. Index

C3.- La crisi

Fais, sobretot perquè Cullera no exportarà enlloc. L'alça de 1916 vindrà donada per la importantíssima recuperació de València; però, també, per la millora quant als ports de la Ribera i la Safor.

Això no obstant, tant el 1917 com el 1918 seran anys nefasts. L'exportació de tomaca per les duanes valencianes desapareixerà. En 1919 millorarà la situació, encara que continuarà essent de desastre, i no serà fins al 1920 quan sembla que ja s'apunta la recuperació.

La correspondència entre l'evolució de l'exportació valenciana i l'espanyola es gairebé absoluta, llevat de 1919.

Acabem aquest breu repàs dels productes valencians, mencionat-ne dos de menor importància que els anteriors, els quals tenen en comú tant que eixen tan sols per la duana de València, com que el perfil de l'evolució dels índex de la seua exportació són similars.

Els melons varen caure en 1914 i 1915; recuperaren les cotes anteriors a la guerra en 1916, A la fi desaparegueren en 1917 i 1918. L'any 1919 significarà l'inici de la recuperació, que s'afermarà en 1920, quan s'assoliren novament els índexs de 1913 (Q-69 i G-31).

Podem dir pràcticament el mateix de les magranes, si bé els descens dels anys 1914 i 1915 és més acusat i la recuperació del 1916, menor. Els anys 1917 i 1918 no signifiquen que les magranes desapareguen de l'escena, com va passar amb els melons; però sí que la recuperació, ben palesa en aquests d'ençà el 1919, no serà efectiva per a les magranes fins al 1920 (Q-70 i G-32).

Més enllà de les xifres, dels gràfics i de l'evolució més o menys positiva d'un o un altre producte durant els anys estudiats; per damunt de les millores o les pèrdues en l'exportació d'un determinat producte, hi ha quelcom que sembla ha de quedar clar: la irregularitat i la incertesa.

Exportació per productes. Producte: Melons

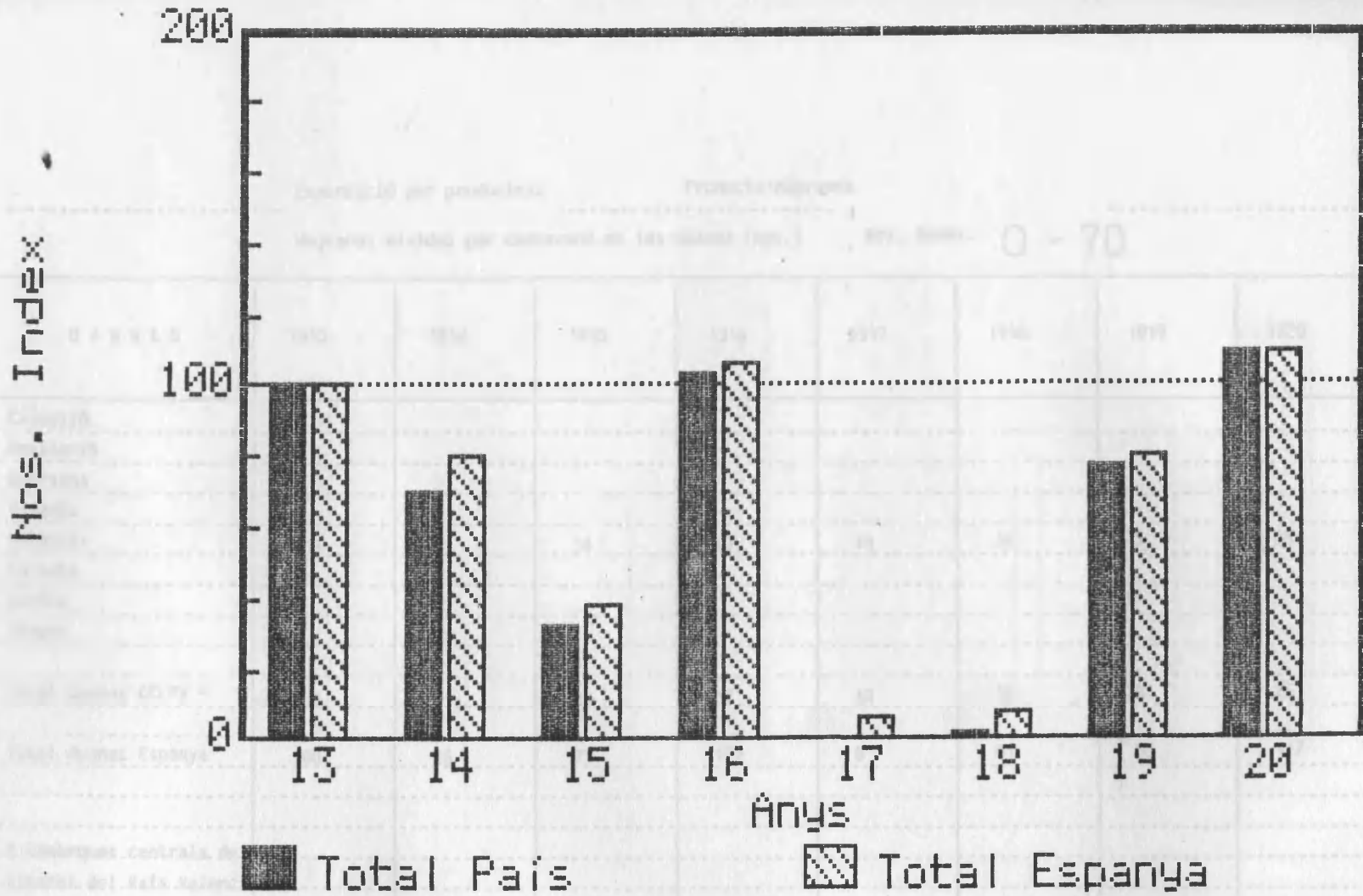
Melons eixits per cadascuna de les duanes (Kgs.) Nos. Index.

Q - 69

DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló								
Benicarló								
Borriana								
Vinarós								
València	100	70	31	102	1	2	73	108
Cullera								
Gandia								
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	70	33	104	1	2	77	109
Total duanes Espanya	100	80	39	106	6	8	80	110
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

283

Melons. Evolució Exportació.

284

Exportació per productes.

Producte: Magranes

Magranes eixides per cadascuna de les duanes (Kgs.)

Nos. Index.

Q - 70

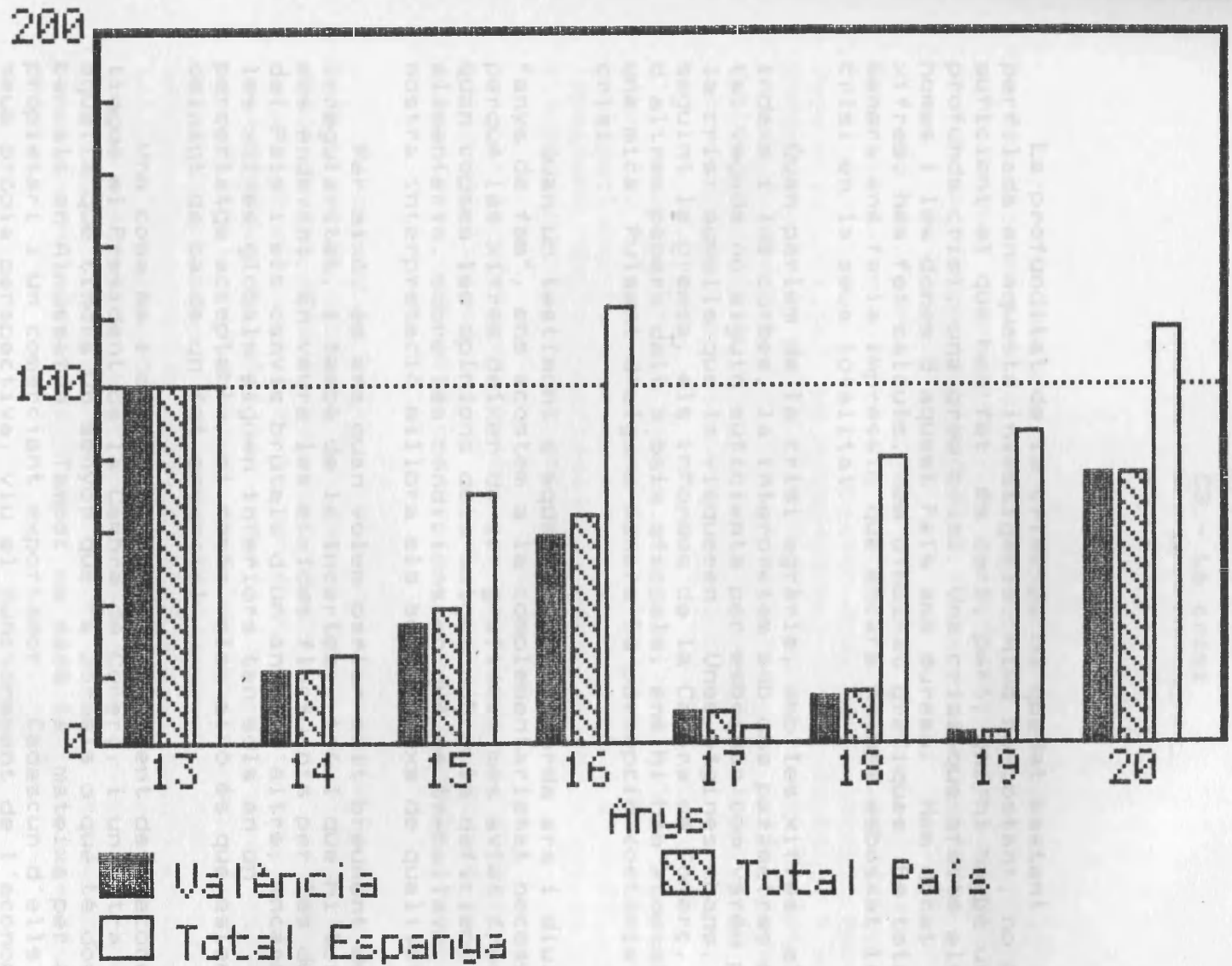
DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló								
Benicarló								
Borriana								
Vinarós								
València	100	21	34	59	10	14	3	76
Cullera								
Gandia								
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	21	38	64	10	15	3	76
Total duanes Espanya	100	26	71	122	5	81	88	117
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

285

Magranes. Evolució Exportació

Nos. Index.

C3.- La crisi

La profunditat de la crisi ja ha quedat bastant perfilada en aquesta investigació. Això no obstant, no és suficient el que hem fet. És cert, però, que hi hagué una profunda crisi, una greu crisi. Una crisi que afectà els homes i les dones d'aquest País amb duresa. Hem donat xifres, hem fet càlculs, hem dibuixat gràfiques. De tota manera ens fa la impressió que encara no hem esbossat la crisi en la seua totalitat.

Quan parlem de la crisi agrària, amb les xifres, els índexs i les corbes, la interpretem amb uns paràmetres que tal vegada no siguin suficients per esbrinar com varen patir la crisi aquells que la visqueren. Unes pàgines abans, seguint la premsa, els informes de la Cambra de Comerç, o bé d'altres papers dalt o baix oficials, ens hi hem acostat una mica. Pulsant d'alguna manera la percepció coetània de la crisi.

Quan un testimoni d'aquells anys recorda ara i diu: "anys de fam", ens acostem a la complementarietat necessària perquè les xifres deixen de ser grafismes més aviat freds. Quan copsem les opinions dels metges sobre la deficient alimentació, sobre les condicions en què es treballava, la nostra interpretació millora els seus índexs de qualitat.

Per això, és ara quan volem parlar molt breument de la irregularitat, i també de la incertesa, tot i que hi tornarem més endavant. En veure les eixides fluctuants per les duanes del País i els canvis brutals d'un any a l'altre, encara que les xifres globals siguin inferiors tan sols en un percentatge acceptable, si només veiem això és que estem deixant de banda un fet essencial.

Una cosa és l'opinió que del funcionament de l'economia tingue el President de la Cambra de Comerç, i un altra aquella que tindrà un senyor que fa jornals o que té dos bancals en Almussafes. Tampoc no serà la mateixa per a un propietari i un comerciant exportador. Cadascun d'ells té la seua pròpia perspectiva, viu el funcionament de l'economia d'una forma particularitzada.

C3.- La crisi

Per tant, nosaltres no podem deixar de banda allò que va una mica més enllà de les xifres que hem vist. Moure les mercaderies, transportar-les al mercat, fou una de les grans preocupacions de tothom durant els anys que estudiem.

No era, però, l'única. Hi hauran vagons?, i vaixells?. Quant costaran els nòlits? Hi haurà prohibició del Govern? Serà efetiú el bloqueig? Obriran demà el magatzem? Podrem vendre la collita? Hi haurà jornal demà?. Aquestes i altres preguntes se les feien cada dia moltes persones durant els anys que estudiem. La inseguretad, afegida a l'agreujament de les condicions de vida (salaris, preus, atur), serà moneda corrent durant aquests anys.

és per això que sembla necessari reflexionar un mica sobre les xifres. La irregularitat de l'eixida d'un producte qualsevol pel port de Cullera o de Benicarló és molt important. És la incertesa del futur, la por a què la situació no millore, a què empitjore.

La irregularitat produeix, com a efecte primari, inseguretad, incertesa. I aquesta agreuja la tensió en tots els ordres, socials i personals. La vida, segons passen els mesos, es fa més difícil.

El pes de la crisi, doncs, no es pot avaluar amb el mateix joc de mesures. Per damunt de la quantificació, més enllà de les diferències percentuals, cal reflexionar sobre la incidència social de la conjuntura. Els efectes agregats de la pèrdua de capacitat adquisitiva, de la incertesa de la possibilitat de treballar, de l'aparent impossibilitat per resoldre problemes, no poden qunatificar-se. Amb el pas dels mesos, dels anys, la crisi es farà més feixuga i insuporable. El cansament de la població més afectada serà cada vegada major. Qüestions com aquestes hauran de tenir-se presents a l'hora d'analitzar els diferents ritmes de protesta de què parlarem en el capítol referit a la lluita obrera.

C3.- La crisi

3.6.3.- El comerç de cabotatge.

L'interés en analitzar molt breument les xifres del comerç de cabotatge recolza en què arran d'aquestes veurem l'evolució de l'activitat comercial de la zona. Les variacions en el volum de mercaderies mobilitzades a cada port i la total del País són, en aquest cas, les referències que hem d'emprar per mesurar els nivells d'activitat comercial existent durant aquests anys.

Esperanza Frax, que ha estudiat el comerç de cabotatge espanyol de 1857 a 1934, afirma que, pel que respecta al període 1890-1934, aquest "presenta un crecimiento fuerte y mantenido, con escasas oscilaciones anuales, hasta el momento en que se deja sentir la influencia de la Primera Guerra Mundial que se refleja en el violento incremento entre 1914 y 1918, posterior caída entre 1919 y 1922, al volver el comercio interior, poco a poco, a sus niveles propios, y rápida recuperación a partir de entonces"(254) (Q-71 i G-33).

Com pot apreciar-se en el gràfic en què hem reflectit el volum total del comerç per cabotatge, el moviment de les duanes valencianes té una dinàmica pròpia que no sintonitza sinó lleugerament amb l'espanyola. La millora dels índex de comerç de cabotatge -violent increment diu E. Frax, un xic exageradament- entre el 1915 i el 1918, no són simètrics als moviments registrats a les duanes de les comarques centrals. El descens aquí és constant fins al 1916, contràriament al que passa en l'àmbit estatal. Després, en 1917 i 1918, hi ha una evident millora dels índexs comercials, avançant els valencians sobre els estatals. Els dos anys posteriors, el 1919 i el 1920, a Espanya, i també al País, decreix el tràfic de cabotatge, encara que forçat més el valencià que no pas l'altre.

La crisi, naturalment, també va afectar el comerç de cabotatge. El descens de l'activitat comercial efectuada en

Comerç de Cabotatge (Volum total)

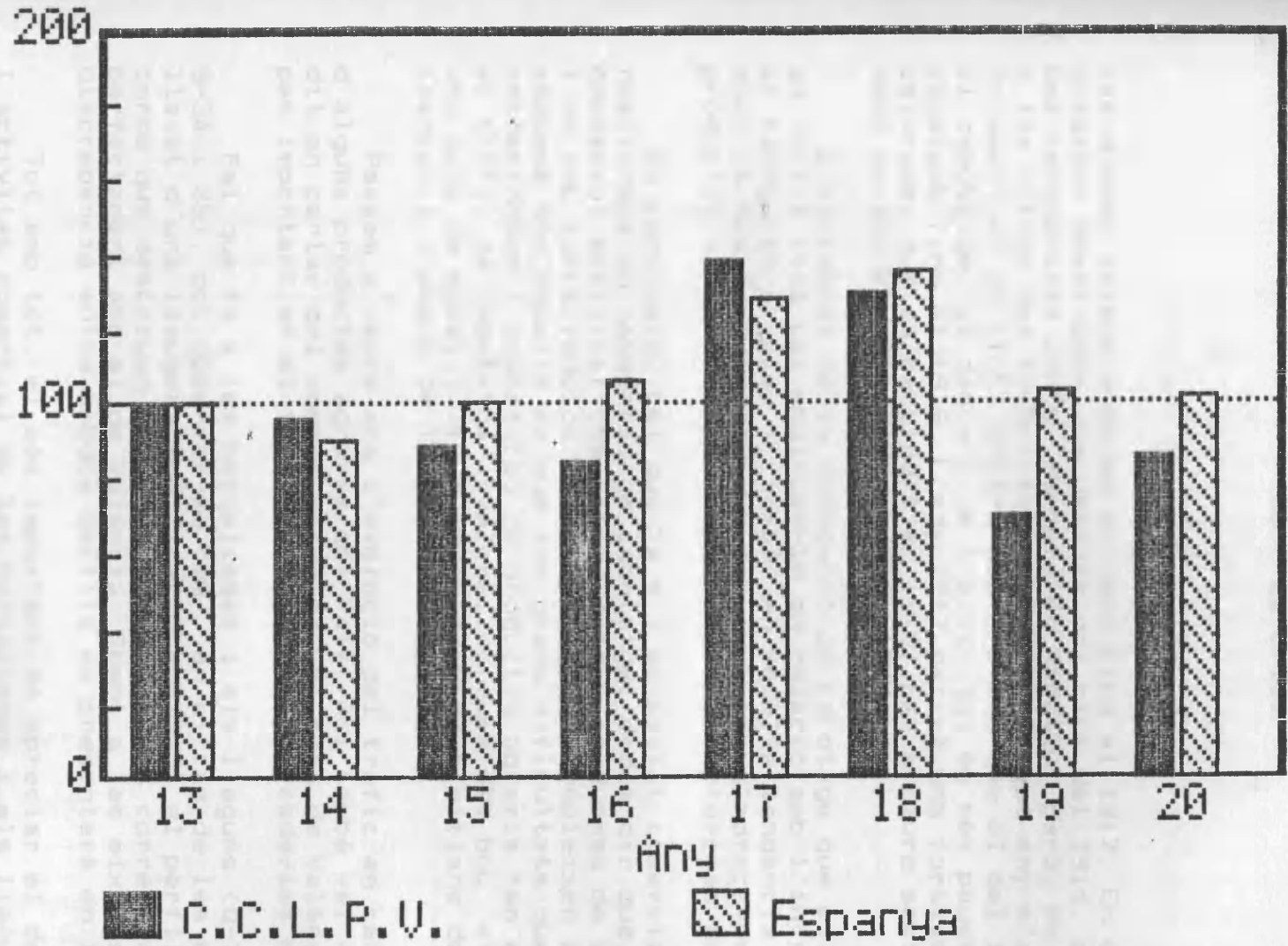
Nos. Indexs (Kgs.) Q - 71

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Comarques Centrals (C.C.L.P.V.)	100	97	89	85	139	130	71	86
Espanya	100	90	101	106	128	136	103	102

290

Comerç de Cabotatge (Volum total)

Nos. Índexs

291

C3.- La crisi

les duanes valencianes és evident fins al 1917. En el comerç exterior observarem que després del clot del 1914, s'iniciarà una recuperació lenta -sempre en negatiu, però, en relació a les xifres del 1913- fins al 1918. Aquest any s'entrà novament en un clot, encara més profund que el del 1914. En el cabotatge, el descens de l'activitat és més pausat, però constant fins al 1916. L'any 1917 patirà una fortíssima estirada, que es mantindrà en 1918, per a caure sobtadament durant el 1919, un any difícil.

L'increment de la navegació de cabotatge que es produeix en 1917 i 1918 cal explicar-lo en relació amb l'increment de la navegació a vela, i, també, en aquella tendència de la qual ja hem parlat a l'hora de veure com s'adreçaven els productes valencians a les províncies frontereres amb França.

En conclusió, pel que fa a l'activitat comercial realitzada en navegació de cabotatge, podem dir que, com qualsevol activitat comercial, pateix la duresa de la crisi, i es veu força reduïda. Els anys que no compleixen aquest esquema són aquells en què les greus dificultats que entrebanquen l'exportació de productes agraris fan augmentar el tràfic de cabotatge -velers, barques del bou, etc.- com una mena de substitutiu d'emergència dels mitjans de transport d'abans de la guerra.

Passem a veure ara l'evolució del tràfic en cabotatge d'alguns productes agraris del País. Ací també val el que hem dit en parlar del comerç exterior: el port de València té un pes important en el total del volum de mercaderies mogudes.

Pel que fa a les hortalisses i els llegums (Q-72 i 73, i G-34 i 35), pot observar-se com, en el cas de les entrades, llevat d'una lleugera modificació en 1915, el perfil de la corba que descriuen les barres del País es correspon perfectament amb el de València. Quant a les eixides, la discrepància entre ambdós perfils es presentarà en 1917.

Tot amb tot, el més important és apreciar el descens de l'activitat comercial de les hortalisses i els llegums durant pràcticament tot el període. València i Gandia són els únics

Mercaderies circulades per cabotatge

Producte: Hortalisses i Llegums

(Entrades, en Kgs. Nos. Index)

Q - 72

DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló								
Benicarló								
Borriana								
Vinarós								
València	100	85	82	44	31	30	18	11
Cullera								
Gandia								
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	85	88	44	31	30	18	11
Total duanes Espanya	100	73	59	74	82	61	44	34
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

293

Mercaderies circulades per cabotatge

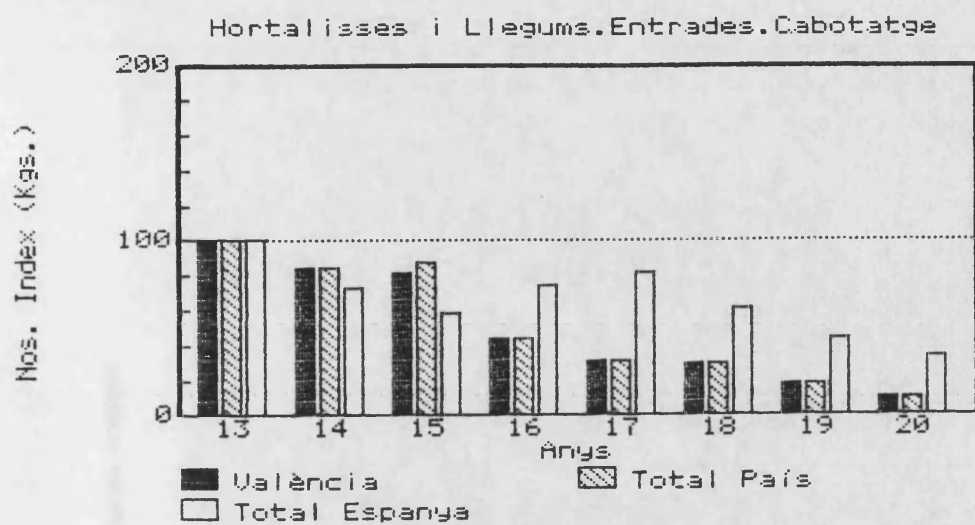
Producte: Hortalisses i Llegums

(Eixides, en Kgs. Nos. Index)

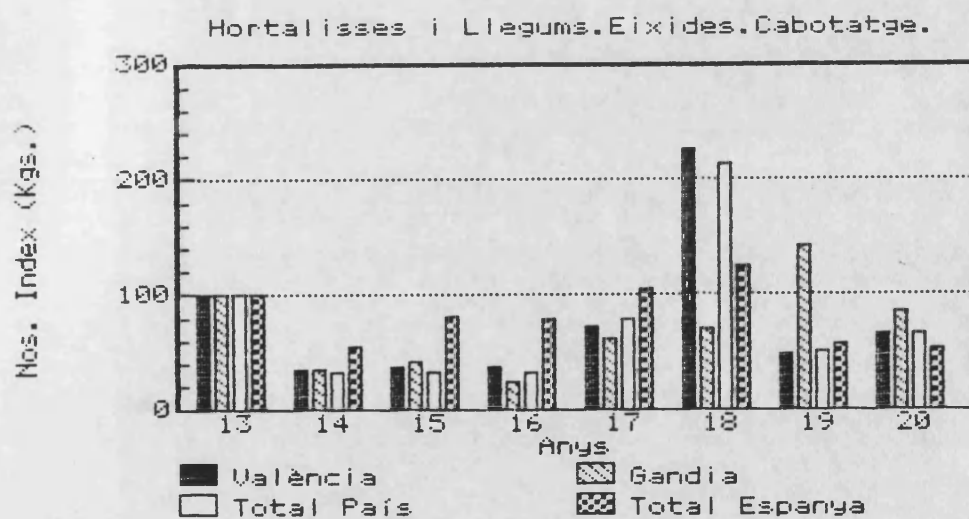
Q - 73

DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló								
Benicarló								
Borriana								
Vinarós								
València	100	35	37	37	72	228	48	67
Cullera								
Gandia	100	36	42	24	61	70	143	86
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	33	34	33	80	214	50	66
Total duanes Espanya	100	56	82	79	106	125	58	54
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

294

G - 34

G - 35

Merçaderies circulades per cabotatge

Producte: Fruites fresques

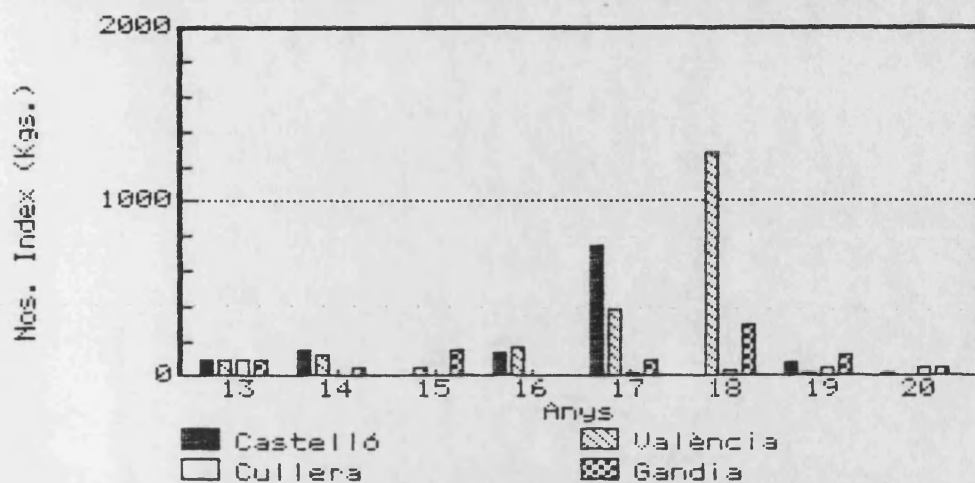
(Eixides, en Kgs. Nos. Index)

Q - 74

DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló	100	151	-	132	740	-	82	19
Benicarló								
Borriana								
Vinarós								
València	100	127	53	169	390	1.286	22	-
Cullera	100	-	-	-	26	29	52	45
Gandia	100	54	157	-	88	292	117	53
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	63	75	45	273	728	78	38
Total duanes Espanya	100	83	124	105	359	749	124	78
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

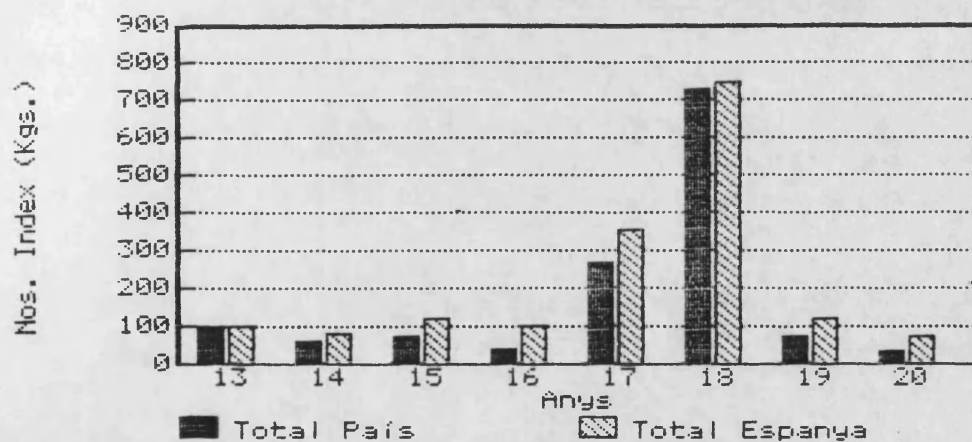
296

Fruites Fresques.Eixides.Cabotatge.

G - 36 A

Fruites Fresques.Eixides.Cabotatge.

G - 36 B

Mercaderies circulades per cabotatge

Producte: Arròs

Entrades, en Kgs. Nos. Index.

Q - 75

DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló								
Benicarló								
Borriana								
Vinarós								
València	100	116	96	22	4	5	2	2
Cullera	100				40			
Gandia								
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	103	93	22	4	5	4	13
Total duanes Espanya	100	123	114	106	122	88	99	98
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

298

Mercaderies circulades per cabotatge.

Producte: Arròs

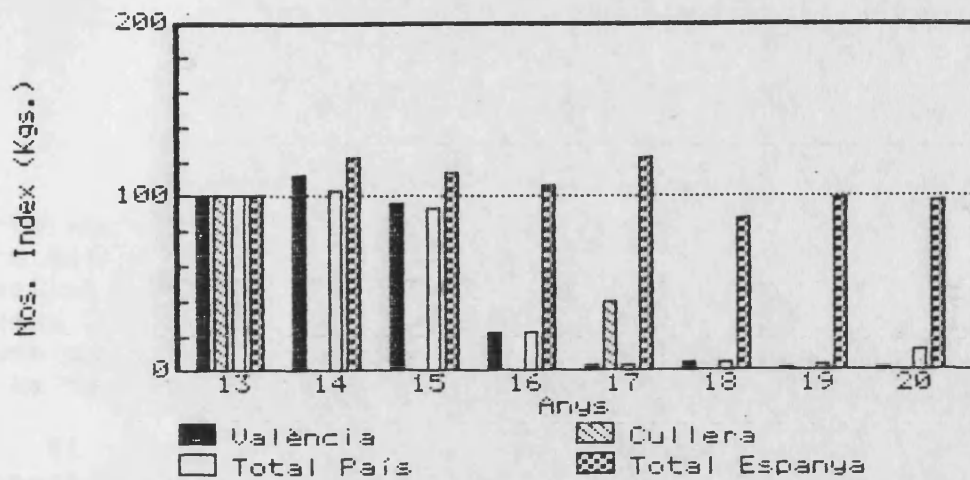
Eixides, en Kgs. Nos. Index.

Q -76

DUANES	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Castelló								
Benicarló								
Borriana								
Vinarós	100	578	523	240	128	136	-	548
València	100	113	112	105	111	90	122	85
Cullera	100	114	70	19	28	13	8	16
Gandia	100	40	43	33	35	14	31	45
Sagunt								
Total duanes CCLPV *	100	114	106	90	95	75	103	78
Total duanes Espanya	100	112	106	93	104	80	102	87
* Comarques centrals de litoral del País Valencià								

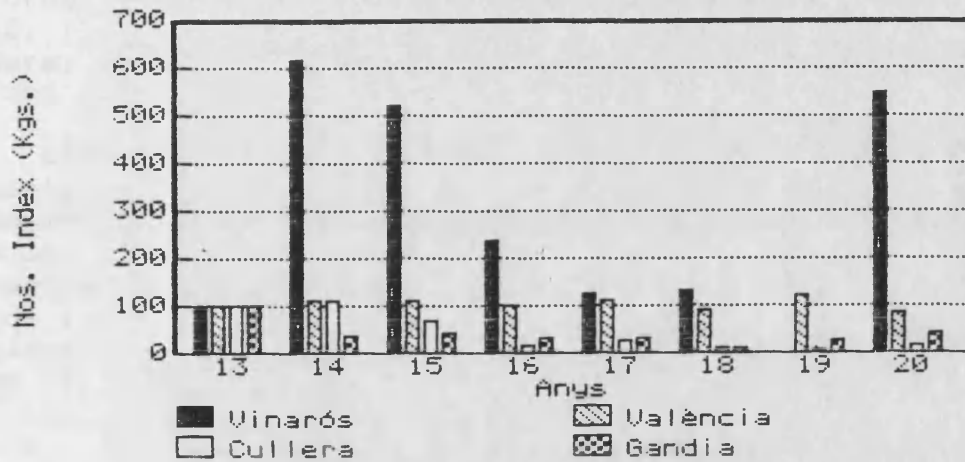
299

Annos. Entrat. Cabotatge.

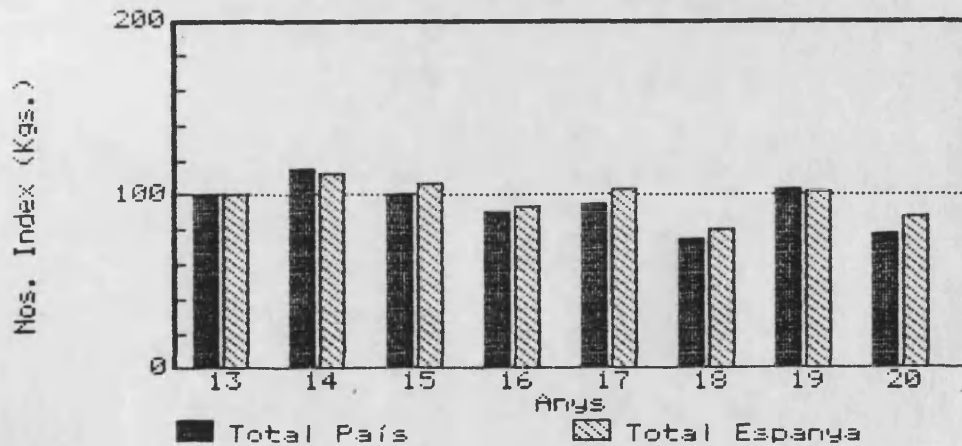
G - 37

Annos. Eixit. Cabotatge.

G - 38 A

Annos. Eixit. Cabotatge.

G - 38 B

300

C3.- La crisi

ports amb una activitat ressenyable en aquests productes, i tots dos anoten una fortíssima baixa en les xifres d'activitat. Tan sols l'any 1918 serà positiu, amb uns índexs 228 per a València i 214 per al País. Gandia gaudirà d'una sensible millora (índex 143) que, com era de preveure, no va tenir excessiva repercussió en les xifres del País.

El comerç de fruites fresques per navegació de cabotatge presenta unes xifres i uns gràfics absolutament atípics (Q-74 i 75, i G- 36A i B). Els quatre ports per on tenen eixida -Castelló, València, Cullera i Gandia-, noten la cruera de la crisi, però la millora del volum mòbil (tan sols tenim informació sobre les tones eixides) que es produeix en 1917 i 1918, fonamentalment a Castelló i València, i, en menor mesura, a Gandia, originen un importantíssim canvi en les xifres del País.

Els anys 1917 i 1918 signifiquen una millora molt important en el comerç de fruites fresques per cabotatge. Adonem-nos que l'índex del port de València passa a 1.286. Ara bé, com que Castelló no registra cap moviment i Cullera presenta unes xifres que també són baixes, el total del País queda reduït a un índex 728. Potser els índexs de comercialització de fruites fresques -pensem en les taronges- siga allò que explique en bona part els canvis en positiu de les corbes generals del comerç de cabotatge en 1917 i 1918.

Contràriament al que passava amb les fruites fresques, l'arròs és una mercaderia que manté una certa regularitat (Q-76 i G-37, 38A i B) no havent-hi, en el total general del País, alts i baixos importants quant a les tones traginades en cabotatge.

Les diferències que presenten els quadres referits a entrades i eixides, mostren com l'arròs és un producte que ix fonamentalment de les duanes valencianes (ital vegada a duanes frontereres?), amb un ritme bastant regular pel que fa a València, Gandia i Cullera, però molt incrementat pel que fa a Vinarós. Les zones productores es mantenen, i una part del País que no destaca precissament per les seues marjals, veu incrementada l'eixida d'una mercaderia clau, l'arròs,

C3.- La crisi

durant aquests anys. Tot amb tot, els índexs del País no pateixen alteració per aquesta particular situació del poble de la Plana.

Recordem que quan parlàvem de l'eixida d'arròs per comerç exterior, tots els anys excepte el 1914 i el 1919 estaven per damunt de l'índex 100. Ara trobem exactament el contrari, és a dir, aquells mateixos dos anys (1914 i 1919) són els únics que presenten un índex superior a 100. Tenim aquí, doncs, una prova evident de la complementarietat que el tràfic en cabotatge va significar en uns moments en què el comerç marítim d'altura passava per les hores més baixes. A més a més, trobem en aquesta breu anàlisi que hem fet, proves clares que el contraban i el frau, ben estesos durant aquests anys, es materialitzaren en gran mesura mitjançant el comerç de cabotatge.

Així doncs, com a primeres conclusions de l'anàlisi de l'evolució del comerç marítim valencià, hem d'insistir en algunes qüestions.

La primera d'elles és que, efectivament, des del moment en què la guerra s'inicia a Europa es fa palesa una clara contracció del tràfic a les distintes duanes valencianes. Aquesta situació serà una constant no tan sols durant els anys de durada del conflicte, sinó que anirà més enllà de la finalització dels actes bèl·lics. No hi haurà, però, una evolució uniforme quant a la regressió dels índexs que marquen l'activitat comercial. És a dir, no tots els anys seran igual de dolents i la crisi no sempre es materialitzarà amb la mateixa força.

Per combatre els efectes de la conjuntura continental, s'endegaran diversos mecanismes. Als entrebancs diplomàtics, a les insuficiències de la política governamental, a la manca de carbó, als preus dels nòlits, a l'actitud de les companyies navilieres, s'oposarà la necessitat de traure la producció als mercats.

C3.- La crisi

L'augment de la navegació a vela, l'increment de la navegació de cabotatge i l'aprofitament per al transport de barques de pesca; junt amb l'adopció del contraban com a activitat ben extesa, són una colla de realitats contrastades durant aquests anys.

En segon lloc, com a efecte de l'entrada en acció d'aquestes mesures alternatives, i de les mateixes fluctuacions dels mecanismes normals del comerç marítim, es produirà un desenvolupament asincrònic del comerç exportador valencià. Aquest, junt amb la durada de la situació, determinarà un progressiu cansament en els habitants del País. Les accions de lluita i de protesta que tindran al seu càrrec els més perjudicats per la nova conjuntura, seran també progressivament més complexes. Conforme la crisi vaja afectant amb més i més cruïda, els distints mecanismes de defensa del afectats s'alteraran.

De com va percebre's la nova realitat oberta després de l'agost de 1914, en parlarem més endavant. Les accions i les actituds de resistència i de lluita davant i en contra de la crisi, seran l'eix del darrer apartat de la nostra investigació.

C3.- La crisi

NOTES AL CAPÍTOL 3

- (1) Per obtenir informació sobre la situació de la indústria espanyola abans del 1913 cal consultar l'obra de Jordi NADAL **El fracaso de la Revolución industrial en España**. Barcelona, Ariel, 1979. Especialment les pàgines 226-246.
- (2) Aquest quadre l'hem extret de Miguel MARTINEZ CUADRADO, **La Burguesia Conservadora 1874-1931. Historia de España Alfaguara**, vol. IV. Madrid, Alianza Editorial, 1980, Sexta ed.p.112.
- (3) ROLDAN, S. y GARCIA DELGADO, J.L. **La formación de la sociedad capitalista en España 1914-1920**. Madrid, CECA, 1973. pp.21-23.
- (4) SERRANO SANZ, J.M. "La política arancelaria española al término de la Primera Guerra Mundial: Proteccionismo, Arancel Cambó y Tratados comerciales", en VV.AA. **La Crisis de la Restauración. España entre la Primera Guerra Mundial y la II República**. I Coloquio de Segovia sobre Historia Contemporánea de España, dirigido por M. Tuñón de Lara. Madrid, Siglo XXI. 1986. p.199.
- (5) GARCIA DELGADO, J.L. "La economía española entre 1900 y 1923", en **Revolución Burguesa, Oligarquía y Constitucionalismo (1834-1923)**. Vol. VIII de la **Historia de España** dirigida per M. Tuñón de Lara. Barcelona, Labor, 1981, p.419.
- (6) Evidentment , el problema no es troba exclusivament en la deficient modernització de finals del segle XIX. Per a Ramón Tamames els problemes del ferrocarril a Espanya arranquen de la forma com es va construir la xarxa ferroviària. Són tres els problemes que assenyala Tamames: la falta d'inversió, la rigidesa de les tarifes i la baixa densitat de tràfic. Els tres varen fer que la situació dels ferrocarrils als inicis de la

C3.- La crisi

guerra fos precària i, a més, s'agreujara posteriorment: "el intenso tráfico a que se vio sometida nuestra red comportó un gran desgaste de sus instalaciones, y la inflación producida por los efectos de la guerra puso a las compañías explotadoras en un trance muy difícil, ya que mientras que se elevaba el coste de explotación se trataba de mantener las tarifas bajas. Por tanto la situación al terminar la contienda era mucho más grave que a su comienzo". TAMAMES, R. **Estructura económica de España**. Madrid, Guadiana de Publicaciones, 1969. Cuarta ed. pp.451-452.

- (7) AKERMAN, John. **Estructura y ciclos económicos**. Madrid, Aguilar, 1960. p.27.
- (8) GARCIA DELGADO, J.L. "La economía..."Labor, vol.VIII. Op. Cit. p.427,
- (9) TUSÓN DE LARA, M. **La España del siglo XX**. Barcelona, Laia, 1981. vol.I. p.84.
- (10) BERNIS, Francisco. **Consecuencias Económicas de la Guerra**. Madrid, Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, 1923. Cal tenir present, com diuen Roldán y Garcia Delgado, que "el alza de los precios no se limita al periodo, estrictamente considerado, del conflicto mundial, extendiéndose, una vez concluido éste, también a 1919 y 1920"; en La formación de sociedad..., Op. Cit. p.133. Caldria tenir en compte açó per poder comprendre la validesa de les fases assenyalades per Akerman, així com per entendre que els problemes que són a la base de la protesta social (la carestia dels articles de primera necessitat) no s'aturà amb la signatura de la pau europea.
- (11) Per al tema de les repercussions de la I Guerra Mundial sobre l'economia espanyola és molt útil consultar l'obra ja clàssica de Francisco BERNIS, que hem citat abans.

C3.- La crisi

- (12) TURON DE LARA, M. **La España del siglo XX**. Op. Cit. p.28.
- (13) CARRION, Pascual. **Los Latifundios en España. Su importancia, origen, consecuencias y solución**. Madrid, Gráficas Reunidas, 1932.
- (14) Sobre aquest tema és convenient consultar un text clàssic de Romà PERPINYA, **Memorandum sobre la política del carbón**, que va ser editat per la Institució Alfons el Magnànim, amb próleg de Jordi PALAFOX. Ha esta publicat sota el títol **De economía crítica (1930-1936)**. València, 1982.
- (15) GARCIA DELGADO, J.L. "El ciclo industrial de la economía española entre 1914 y 1922". **Estudios de Historia Social**, n.24-25. 1983.pp.12-15.
- (16) GARCIA DELGADO, J.L. **Historia de España, Labor**.Op.Cit. p.438.
- (17) RODENAS, Clementina. **La Banca valenciana: una aproximación histórica**. València, Institució Alfons el Magnànim, 1982. p.69.
- (18) GARCIA DELGADO, J.L. **Historia de España, Labor**, Op. Cit. p. 441.
- (19) TURON DE LARA, M. **La España del siglo XX**. Op.Cit. p.34.
- (20) En l'Apèndix I de l'obra de ROLDAN i GARCIA DELGADO (Op.Cit. p. 443-459) des de les disposicions del Ministeri d'Hisenda a les disposicions del Ministeri d'Abastiments. En el llibre de F. BERNIS (Op.Cit. pp.100-109) hi ha totes les modificacions aranzelàries hagudes fins al 31-XII-1918.
- (21) El personatge en qüestió era un diputat a Corts i ex-sots-secretari d'Hisenda. ROLDAN i GARCIA DELGADO, Op.Cit.p.146.

C3.- La crisi

- (22) Idem, p.151.
- (23) Idem, p.155.
- (24) Idem, p.162.
- (25) Idem, pp.92-102.
- (26) **El Mercantil Valenciano**, (MV), 6-VIII-1914.
- (27) MV, 7-VIII-1914.
- (28) Ibid.
- (29) MV, 29-III-1915.
- (30) MV, 30-III-1915.
- (31) Ibid.
- (32) Ibid.
- (33) MV, 4-I-1916.
- (34) Ibid.
- (35) MV, 5-I-1916.
- (36) Ibid.
- (37) Ibid.
- (38) MV, 10-I-1916.
- (39) Ibid.
- (40) Ibid.
- (41) MV, 11-I-1916.
- (42) BERNAL, A.M. "La llamada crisis finisecular (1872-

C3.- La crisi

1919)", en **La España de la Restauración. Política, Economía, Legislación y Cultura**. I Coloquio de Segovia sobre Historia Contemporánea dirigido por M. TURON DE LARA. Edición a cargo de J.L. GARCIA DELGADO. Madrid, Siglo XXI. 1985. p.217.

- (43) Grupo de Estudios de Historia Rural (GEHR), "Notas sobre la producción agraria española (1891-1931). **Revista de Historia Económica**, núm. 2. 1983. p.226.
- (44) Com diu A.M. BERNAL al seu al·ludit treball presentat a Segovia, als darrers anys comencen a dissenyar-se dues tendències interpretatives: una, encetada per Carr, que parlarà de l'"espectacular progreso agrícola" com a poc a les regions exportadores; i una altra, amb Fontana com a primer signant, que presenta la crisi finisecular com un fet que evidència la feblesa de l'agricultura espanyola. Malgrat tot, no són excloents l'una amb l'altra, i ambdues ofereixen notables treballs sobre la qüestió no gens menyspreables. El País Valencià, considerat tradicionalment com una zona afavorida per la Gran Depressió de les darrerries del segle XIX, és un dels territoris peninsulars més treballats. Des del clàssic treball de Giralt a les més recents aportacions, es plantegen problemes al voltant de la valoració de les transformacions agrícoles registrades, decantant-se uns -com MARTINEZ SERRANO, per exemple- a valorar la importància dels canvis introduïts en el règim de propietat, l'expansió de nous conreus i l'orientació exportadora de la producció agrària en general. Uns altres com, per exemple, Teresa CARNERO (vid.CARNERO, T. "La anquilosis relativa de la economía valenciana durante el último tercio del siglo XIX", en VV.AA. **La industrialización valenciana: historia y problemas**. València, Almudín, 1978), prefereixen relativitzar el pes real d'eixes transformacions, matisant la bondat dels canvis enregistrats en les formes de propietat, al temps que posen de relleu la crisi que va patir l'arròs, producte important per al camp valencià. Malgrat tot, la mateixa Teresa CARNERO, en un dels seus últims

C3.- La crisi

treballs, afirma que el creixement de determinades activitats industrials, "a través de un proceso de desarrollo industrial limitado y selectivo" és el resultat, en bona part, "de los efectos inducidos que conlleva la configuración del País Valenciano como una economía agraria y de exportación". CARNERO, T. "Economía y Poder Político en el País Valenciano. 1870-1914" *Debats*, núm.8. p.11. I mateix Jordi PALAFOX relativitza l'adaptació de l'agricultura espanyola a les transformacions que per a d'ell exigia el marc econòmic capitalista. En aquest sentit, vegeu l'article "Comercio Exterior y via nacionalista. Algunas consideraciones", en La Crisis de la Restauración, II Coloquio de Segovia, Op.Cit. p.180-197.

- (45) Davant de possibles reductes encara existents s'alçà el contundent article de Ramon GARRABOU "Sobre la modernidad de la agricultura valenciana" en *La España de la Restauración...* I Coloquio de Segovia, Op. Cit. pp.331-341. Posteriorment ha estat publicat un important llibre del mateix autor. Es tracta d' *Un fals dilema. Modernitat o endarreriment de l'agricultura valenciana 1850-1900*. València, Institució Alfons el Magnànim, 1985.
- (46) GEHR, Op. Cit. pp.204-209.
- (47) Idem, p.215.
- (48) FLORES DE LEMUS, A. "Sobre una direcció fundamental en la producció rural espanyola". *Moneda y Crédito*, núm. 36, marzo 1951. Citat per GEHR en Op. Cit. p.215.
- (49) FLORES DE LEMUS, A. Op. Cit. recollit per A.M. BERNAL en Op. Cit. p.222.
- (50) Per altra banda, i en línia amb el que diem, cal veure el manta vegades esmentat article de GEHR, que critica -en part fent costat en alguns treballs de Jordi PALAFOX- l'esquema implantat per Romà PERPINYA, segons el qual l'agricultura d'exportació tenia un paper clau

C3.- La crisi

en el funcionament del sistema econòmic espanyol, ja que condicionava el comportament dels altres grans sectors econòmics (agricultura extensiva de l'interior i agricultura perifèrica). En contra de la tesi de Perpinyà que diu que l'agricultura exportadora segregà i possibilità el creixement industrial de les tres primeres dècades del segle, GEHR pensa que els ingressos obtinguts per l'exportació de fruits no va equilibrar la balança comercial. Això fa que dedueixi que les "exportaciones invisibles (turismo y remesas de emigrantes), salidas de metales preciosos, inversiones del capital exterior o el crédito a nuestros acreedores están financiando en mayor medida aún que el superavit de nuestra balanza comercial agraria, las importaciones energéticas y tecnológicas precisas para mantener en funcionamiento la industria nacional"; GEHR, Op. Cit. p.240.

- (51) Aquestes xifres cal entendre-les i tenint en compte que quan donem dades d'Espanya, València Província hi és inclosa. És a dir, que si descomptàssem València, el creixement encara seria inferior.
- (52) Totes les xifres estadístiques d'hectàrees dedicades als diferents conreus s'han elaborat a partir de la informació extreta de les Memòries de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de València corresponents als anys 1916 a 1931.
- (53) PALAFOX, Jordi. "Estructura de la exportación y distribución de beneficios. La naranja en el País Valenciano (1920-1930). **Historia Econòmica**, núm. 2. 1983.
- (54) MARTINEZ SERRANO, J.A. "L'economia valenciana a principis del segle XX". **Historia de l'Economia Valenciana**. València, Diputació Provincial de València, 1983. p.126.
- (55) El que diem cal entendre-ho amb una intenció genèrica evident. Som conscients que tan sols a **grosso modo** es

C3.- La crisi

pot parlar no ja de l'agricultura espanyola, sinó també de la valenciana. A.M. BERNAL diu que "más que una 'agricultura española' habría que hablar de las agriculturas de España", afirmant tot seguit que "también habría que eludir plantear el problema campesino a nivel español, indiferenciado y en abstracto". BERNAL, A.M. Op. Cit. p.216. Per la seua banda, Ramon GARRABOU també opina que "no se puede hablar de una agricultura valenciana", afegint que "qualquier síntesis sobre la agricultura del País Valenciano establece una diferencia radical entre las tierras de las llanuras litorales y de las riberas de los rios más importantes que se benefician del regadio y las tierras de secano". GARRABOU, R. "Sobre la modernidad..." Op. Cit. p.336. Però, com el mateix professor GARRABOU diu parlant del País Valencià, aquestes diferències entre unes zones i altres no comporten una desconexió entre elles, ans al contrari, ja que existeixen forts lligams entre ambdues. Com podrem veure més endavant, les comarques més deprimides aporten la força de treball que exigeixen intermitentment les terres d'horta. Vid. GARRABOU, R. Op.Cit. p.337.

(56) MARTINEZ SERRANO, J.A. Op.Cit. p.127.

(57) Garabou, R. "Sobre la modernitat..." Op. Cit. pp.332-333.

(58) Dolors, poble de la comarca del Baix Segura, serà el primer nucli del País Valencià on es detecte la invasió de la fil·loxera. Per a més informació sobre la vinya al País Valencià, cal consultar el llibre de Piqueras, Juan. **La vid y el vino en el País Valenciano**. València, Institució Alfons el Magnànim, 1981; i el de CARNERO, Teresa. **Expansión vinícola y atraso agrario 1870-1900**. Madrid, Ministerio de Agricultura, 1980.

(59) El fet es produeix amb uns paral·lelismes destacables en tant que una cosa semblant havia passat uns anys abans; ens referim als anys en què tota Espanya va viure

C3.- La crisi

una "auténtica edad de oro, inseparable del mercado exterior, de la crisis del viñedo galo". CARNERO, T. Economía y poder... Op.Cit. p.8.

- (60) PIQUERAS, Juan. Op. Cit. p. 150.
- (61) Per veure l'evolució de la implantació del taronger cal consultar l'obra de Vicente ABAD **Historia de la naranja**. València, Comité para la Exportación de Cítricos, 1984.
- (62) MARTINEZ SERRANO, J.A. Op. Cit. pp.123-125.
- (63) GARRABOU, R. "Sobre la modernidad..." Op.Cit. p.338.
- (64) SOLER, Vicent. **Guerra i expansió industrial al País Valencià 1914-1923**. València. Institució Alfons el Magnànim, 1984. p.7.
- (65) GARRABOU, R. "Sobre la modernització..." Op.Cit. p.339-341.
- (66) Idem, p. 341.
- (67) BERNAL, A.M. "La propiedad de la tierra: problemas para enmarcar su estudio y evolución", en VV.AA. **La Economía agraria en la historia de España. Propiedad, explotación, comercialización, rentas**. Madrid, Alfaguara, 1979. pp.93-112.
- (68) GARRABOU, R. **Un fals dilema...** Op. Cit. pp.127-128. (3)
Idem, p.129.
- (69) Idem, p.129.
- (70) RUIZ TORRES, P. "Los señoríos valencianos en la crisis del antiguo régimen: una revisión historiográfica". **Estudis d'Història Contemporània del País Valencià**, n. 5. p.48.
- (71) Idem, p. 73.

C3.- La crisi

- (72) Idem, p.77.
- (73) GARRABOU, R. Op.Cit. p.131.
- (74) Ibid.
- (75) Idem, pp.134-136.
- (76) Idem, p. 136.
- (77) GARRABOU, R. "Régimen señorial y reforma agraria liberal en el País Valenciano: nuevos planteamientos". **Agricultura y Sociedad**, n.29. Octubre-Diciembre, 1983.pp.267-268.
- (78) CUCO, M.J., FABRA, M.A., JUAN, R., ROMERO, J. **La qüestió agraria al País Valencià**. Aedos, Barcelona, 1978, p.16. Aquests autors remeten al clàssic treball de E. Halpern, escrit als anys trenta i republicat en 1946 a **Estudios Geográficos**, pp.97-117, sota el títol de "La Huerta de Valencia". Aquest autor, referint-se a la comarca de l'Horta xifrava la importància de l'arrendament a inicis del segle XX en un 90%.
- (79) BERNAL, A.M. Op. Cit. p.97.
- (80) ROMERO, Joan. **Propiedad Agraria y Sociedad Rural en la España Mediterranea. Los casos valenciano y castellano en los siglos XIX y XX**. Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. 1983.
- (81) GARRABOU, R. "Régimen señorial y reforma agraria ..." Op. Cit. p.258.
- (82) Les que no ho estan, gràcies a la gentilesa dels autors respectius.
- (83) ROMERO, Joan. Op.Cit. pp.255-256. Cita extreta del Informe de la CRS. **Información Oral y Escrita practicada en virtud de la R.O. de 5 de diciembre de 1883**. Tomo

C3.- La crisi

III, pp.175-176. Madrid, 1891.

- (84) Idem, p.260. La referència a A.CUCO es troba en el llibre d'aquest que porta el títol **Republicans i Camperols revoltats**. València, Eliseu Climent, 1975. pp.15-143.
- (85) Idem. pp.265-266.
- (86) Tots els quadres que oferim són resultat de l'elaboració pròpia partint de les dades subministrades per Joan ROMERO en Op.Cit. pp.296-297. Hem d'assenyalar que les xifres que ROMERO dona de Picassent resulten inversemblants, ja que no és acceptable un total de 85.1 Ha. cultivades en un dels termes municipals més grans de València Província.
- (87) Tot i que tornarem a inistir en el problema, al capítol 4, quan parlem de **Relacions socials i problemàtica salarial**, volem fer algun aclariment sobre aquesta classificació que hem realitzat. En principi cal acceptar que qualsevol tipus de repartiment que fem a partir dels propietaris de terra, té molt d'artificial. Així i tot, el nostre interès no ve donat, tant per l'afany d'establir una categorització sobre la propietat, com per fer evident la magnitud del sector productiu que depen del jornal obtingut per la venda de la seua força de treball. És en aquest sentit que hem denominat **Grans Propietaris** -i ja sabem que la terminologia és molt discutible- a aquells que tenen més de 5 Has. Ho fem amb el convenciment que aquells que podem incloure en aquest grup, no necessiten fer jornals per al manteniment propi i de llurs famílies. Així mateix, hem d'afegir que, en el grup següent, els **mitjans propietaris** podran o no -depenent de l'extensió de llurs propietats- necessitar llogar-se com a jornalers.
- Cal advertir al lector que els gràfics **Distribució dels Propietaris en Grups i Distribució de la Terra per Grups**, no volen representar magnituds agregades, sinó, simplement, una representació que permeta la captació visual immediata del repartiment dels segments, tant de

C3.- La crisi

propietaris com de la terra cultivada en el terme.

- (88) ARNALTE, Eladi. **Agricultura a tiempo parcial en el País Valenciano. Naturaleza y efectos del fenómeno en el regadio litoral.** Madrid, Ministerio de Agricultura, 1980. p.143.
- (89) Idem, p.243.
- (90) TORRES, Francesc. "L'evolució de l'estructura de la propietat en Carcaixent durant el segle XIX" Comunicació inèdita presentada a la I Assemblea d'Història de la Ribera, 1980. CALATAYUD, Salvador. **Crisis y condiciones de trabajo en la agricultura naranjera: Carcaixent 1914-1936**Tesi de Llicenciatura. Departament d'Història Contemporània de la Universitat de València, 1982 (Inèdita).
- (91) BURRIEL DE ORUETA, E. **La Huerta de Valencia. Zona sur.** València, Institució Alfons el Magnànim, 1971. p.267.
- (92) BMA. JCA. **El regadio en España.** Ministerio de Agricultura, 1915. p. 154. Es clar que aquest plantejament del document ministerial és força reduccionista. El problema no s'explica sols pels repartiments per herència.
- (93) CUCCO, Josepa. **La tierra como motivo. Propietarios y jornaleros en dos pueblos valencianos.** València, Institució Alfons el Magnànim, 1982. p. 216.
- (94) Arxiu Municipal de Sueca (AMS). Governació, 278. Vegeu la semblança que hi ha amb les dades extretes del llibre de Joan ROMERO. Si a finals del segle XIX hi havia un total de propietats majors de 10 hectàrees que sumaven 5.359 Ha., en la documentació que emprem -dels anys trenta, molt possiblement- han disminuït a 4.200. Així ho confirma tant l'avaluació extreta a partir de ROMERO, el procés de fragmentació de què ja hem parlat.
- (95) Ibid.

C3.- La crisi

- (96) AMS. Governació. Reformes Socials, 275.
- (97) AMS. Governació. Reformes Socials, 271.
- (98) Idem.
- (99) Idem.
- (100) Idem.
- (101) AMS. Governació. Reformes Socials, 273.
- (102) Disposem d'un altre document idèntic al de 1909, que no indica la seua data d'elaboració, encara que és segur correspon a pocs anys més tard, en què pràcticament es mantenen la totalitat de les xifres recollides en 1909. Quan hi ha alguna variació entre ambdós documents, és d'escassíssima importància. És per això que utilitzem el datat en 1909.
- (103) AMS. S.P. 25.
- (104) Idem.
- (105) Biblioteca del Ministerio de Agricultura (BMA). **El regadio en España**. Madrid, Ministerio de Agricultura, 1915. p.156.
- (106) FONT DE MORA, F. "Notas de riegos y cultivos de la región valenciana", en **III Congreso Nacional de Riegos. Valencia 1921**. València, 1922. També citat per GARRABOU, R. a **Un fals dilema...** Op. Cit. p. 82.
- (107) JANINI JANINI, Rafael. "Técnica del riego, principalmente en los nuevos regadíos", en **III Congreso Nacional de Riegos**. Op. Cit. pp.90-92. Recollit també per GARRABOU, R. a **Un fals dilema...** Op. Cit. p.83.
- (108) LOPEZ GOMEZ, Antonio. "Riegos y cultivos en las huertas valencianas" València, **Saitabi**, XIV, 1964. p. 135. Per a una visió globalitzadora sobre el problema dels regadius

C3.- La crisi

en el País Valencià, consulteu l'obra del mateix autor **Geografia de les terres valencianes**. València, Eliseu Climent, 1977.

(109) Idem, pp.133-135.

(110) LOPEZ GOMEZ, Antonio. "Nuevos riegos en Valencia en el siglo XIX y comienzos del XX", en Nadal, J. i Tortella, G. (Eds.) **Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España Contemporánea**. Actas del I Congreso de Historia Económica, Barcelona 11-12 de Mayo de 1972. Barcelona, Ariel, 1974. pp.188-205.

(111) BMA. Junta Consultiva Agronómica. **El regadio en España**, Madrid, Ministerio de Agricultura, 1915. p. 149. "... de 268 pueblos que tiene la provincia, sólo 12 quedan sin riego, y esto no en absoluto"; BMA, JCA, **Medios para suministrar el riego y distribución de la zona regable**, Madrid, Ministerio de Agricultura, 1918. p.366. Cal observar la notable diferència amb les 127.140 Has. que per a 1916 ens dona la COCINV.

(112) Idem, p.150.

(113) Ibid.

(114) Idem, pp.150-151.

(115) Idem, p.159.

(116) LOPEZ GOMEZ, A. "Riegos y cultivos..." Op.Cit. p.139.

(117) "Aparte de espacios pequeños en el curso medio, el Palancia suministra riego a la zona desde Algar hasta el llano de Sagunto. Se divide el agua en tandas de quince días, correspondiendo nueve a Sagunto y el resto a otras localidades". LOPEZ GOMEZ, A. Idem. p.138.

(118) Els vuit síndics pertanyen a les sèquies de Montcada, Mestalla, Rascanya, Tormos, Quart, Mislata, Favara i Rovella.

C3.- La crisi

- (119) BMA. JCA. **Medios para suministrar el riego...** Op. Cit. pp. 364-366.
- (120) Idem, pp. 388-391.
- (121) Idem, p. 393.
- (122) Idem, p. 367.
- (123) Idem, pp. 385 i 415. Oferim les xifres de totes dues províncies i no tan sols les de les terres de litoral a l'objecte que puga veure's el valor de les terres de l'interior.
- (124) Idem, pp. 373 i 413.
- (125) Idem, pp. 318 i 411.
- (126) Com podem apreciar a cop d'ull, hi ha una sensible diferència entre el total d'hectàrees regades a València Província en el quadre que oferim ara i el que hem vist a la pàgina anterior. Les xifres del quadre següent han estat extretes de les Memòries de la COCINV dels anys respectius, mentre que les del quadre anterior procedien de la JCA del Ministeri d'Agricultura.
- (127) Vegeu les xifres utilitzades per Ramon GARRABOU a **Un fals dilema...** Op. Cit. p. 86.
- (128) Idem, pp. 56-57.
- (129) D'elaboració pròpia, a partir de BMA. JCA. **Avance Estadístico de Arboles y a arbustos frutales. Tubérculos, Raices y Bulbos, 1913 i 1923.**
- (130) "Las variedades de la patata cultivadas en la provincia son la **Blanca Manchega, de Requena y Roja castellana**, cómo más generales, explotándose en menor escala las patatas inglesas **de rifón y Earlyrose**, y las francesas **Vitelot, Magnun y Marjolin**". Avance Estadístico, 1913.

C3.- La crisi

Op.Cit. p.574.

- (131) "Entre las numerosas variedades de patatas cultivadas en la provincia merecen citarse como preponderantes las siguientes: **Blanca del terreno, Ull fonda (Ojo hondo), Rizado de Alar, del ullet, del Rifón., del bufet, Imperial, rojas, finas, bobas, beatas, guadalaviar, Churra, Inglesa**" Idem, p.587.
- (132) GARRABOU, R. **Un fals dilema...** Op. Cit. p. 115. (133) 3.200 Ha. a València Provincia i 1.582 Ha. de regadiu a la provincia de Castelló. A més a més, en aquesta darrera provincia es cultiven 8.731 hectàrees de creïlles de secà. Ibidem.
- (134) Ibid.
- (135) La carlota fou emprada com a substitutiu o alternativa per donar resposta als migrats recursos ramaders, ja que "era conreada gairebé íntegrament per al bestiar, juntament amb els farratges va possibilitar un cert desenvolupament d'una ramaderia intensiva en la zona litoral". GARRABOU, R. **Un fals dilema...** Op.Cit. p.115.
- (136) BMA. Avance Estadístico, 1923. Op.Cit. pp. 580-581.
- (137) PIQUERAS, Juan. **La Agricultura valenciana de exportación y su formación histórica.** Madrid, Ministerio de Agricultura, 1985. p. 53.
- (138) BMA. Junta Consultiva Agronómica. Avance Estadística 1913. Op. Cit. 281. Citat també per GARRABOU, R. a **Modernitat o endarreriment...** Op. Cit. p. 105.
- (139) GARRABOU, R. Op. Cit. p. 104. Compareu amb les xifres que oferim nosaltres en parlar tant dels conreus generals a València Provincia, com en fer-ho de les terres de regadiu.
- (140) Idem, p. 106.

C3.- La crisi

(141) D'elaboració pròpia, a partir de les dades subministrades per les Memòries de la COCINV dels anys corresponents.

(142) D'elaboració pròpia, a partir de Avance Estadístico 1913. Op. Cit. pp. 272-293.

(143) Idem, p. 267.

(144) GARRABOU, R. Op. Cit. p. 91.

(145) Les xifres de 1904 i 1922 les hem pres de PIQUERAS, Juan. Op. Cit. p. 184. La resta han estat obtingudes de les Memòries de la COCINV dels anys respectius.

(146) Memòries de la COCINV dels anys corresponents.

(147) BMA. Avance Estadístico, 1923. Op. Cit.

(148) MV. 14-VIII-1915. Aquestes quatre collites referides pel diari eren l'arròs, el blat, el raïm (per a vi i pansa) i la taronja.

(149) Idem.

(150) Idem.

(151) Idem.

(152) Idem.

(153) MV. 3-IX-1915.

(154) MV. 7-II-1916.

(155) MV. 10-II-1918.

(156) BCOCINV. Memòria corresponent a l'any 1915.

(157) MV. 11-III-1916.

C3. - La crisi

(158)MV. 13-III-1916.

(159)MV. 14-III-1916.

(160) Idem.

(161)MV. 15-IX-1918.

(162)MV. 15-IX-1918.

(163) Idem.

(164) Idem.

(165)MV. 12-IV-1915.

(166)MV. 20-V-1915.

(167)MV. 22-XII-1915.

(168)MV. 12-II-1918.

(169)MV. 12-IX-1917.

(170)MV. 12-IX-1917.

(171)MV. 24-III-1919.

(172)MV. 10-XII-1916.

(173)MV. 9-IV-1915.

(174) Idem.

(175) Idem.

(176)MV. 22-I-1918.

(177) Idem.

(178)MV. 24-XI-1919.

C3.- La crisi

(179)MV. 6-XII-1919.

(180)Elaborat a partir de BERNIS, F. Op.Cit. pp.118-119.

(181)Als magatzems encara hi havia molt d'arròs de la campanya anterior, quan la prohibició del Govern va ser coneguda. Després d'una sèrie de pressions dels agricultors i les institucions, Madrid autoritzarà l'exportació de 30.000 tones, sempre que el preu al mercat interior no fos més de 25 pessetes els 100 quilos.

(182)MV. 8-VIII-1914.

(183)MV. 9-VIII-1914. El dia 10 arribaran 700 repatriats més, i 600 més el dia 11.

(184)MV. 15-VIII-1914.

(185)MV. 23-VIII-1914.

(186)MV. 18-VIII-1914.

(187)MV. 29-IX-1914.

(188)Arxiu de la Diputació Provincial de València (ADPV).
Memòria de la DPV referida a l'any 1914. pp.35-44.

(189)BCOCINV. Memòria de la Cambra de l'any 1914. p.III.

(190)Idem. p. IV.

(191)BCOCINV. Memòria de la Cambra de 1922. p.I.

(192)Ibid.

(193)Ibid.

(194)Ibid.

(195)Idem. pp.I-II.

C3.- La crisi

- (196) Les estacions del ferrocarril de la **Cia. del Norte** eren:
La Font de la Figuera, Moixent, Vallada, Montesa,
L'Alcúdia de Crespins, El Genovés, Benigànim, La Pobla
del Duc, Montaverner, Albaida, Agullent, Ontinyent,
Manuel, La Pobla Llarga, Carcaixent, Simat de Valldigna,
Tavernes de Valldigna, Xeraco, Gandia, Oliva, Alzira,
Algemesí, Benifaió, Silla, Catarroja, Alfafar, Grao,
Cabanyal, Albuixech, El Puig, Puçol, Sagunt, Benifairó
de les Valls, Aldaia, Xest, Xiva, Bunyol, Ventamina,
Rebollar, Requena, Sant Antoni de Requena.
- (197) Les estacions de la **Cia. de Aragón** eren: València,
Sagunt, Albalat, Estivella, Algimia i Algar.
- (198) Les estacions de la **Cia. de Valencia a Villanueva de
Castellón** eren: Paiporta, Picanya, Torrent, Picassent,
Alginet, Carlet, Benimodo, Alcúdia de Carlet, Montortal,
Massalavés, Alberic i Castelló de la Ribera.
- (199) Les estacions de la **Cia. de Tranvies i FF.CC. de
Valencia**, pel que fa a l'Horta Nord eren: Marxalenes,
Benimamet, Paterna, La Canyada, L'Elia, La Pobla de
Vallbona, Benaguasil, Llíria, Burjassot, Godella,
Rocafort, Massarojos, Montcada, Masies, Bètera,
Benimaclet, Alboraya, Almàssera, Meliana i Foios.
- (200) Les estacions del **Ferrocarril de Alcoi a Gandia** eren:
Alcoi, Villalonga, Potries, Beniarjó, Almoines i Gandia.
- (201) BCOCINV. Memòria de 1916.
- (202) Com ja s'ha dit, l'estació de Picassent pertany a la
Cia. que feia el trajecte entre València i Castelló de
la Ribera.
- (203) BCOCINV. Memòria 1917. p.VIII.
- (204) Idem.
- (205) BCOCINV. Memòria 1916.

C3.- La crisi

- (206)BCOCINV. Memòria 1921. p.I.
- (207)ADPV. Memòria DPV, 1921. p.64.
- (208)Biblioteca del Ministeri de Treball (BMT). Institut de Reformes Socials (IRS). **Crónica acerca de las discusiones entre patronos y obreros de la industria naranjera.** Madrid, Suc. de M. Minuesa de los Rios. 1922.
- (209)Idem, p.13.
- (210)Ens referim al ja esmentat treball que hem fet sobre Picassent (en premsa).

Notes a 3.4. El comerç marítim valencià.

- (211)ROMEU, Fernanda. "La crisis de 1917 y sus consecuencias económicas y sociales en la región valenciana" **Saitabi XIV, 1964. pp. 112-113.**
- (212)Idem, p. 111.
- (213)LACOMBA, Juan Antonio. **Crisi i revolució al País Valencià.** València, Lavinia, 1968.
- (214)SOLER, Vicent. "La coyuntura agraria en el País Valencia no durante la I Guerra Mundial", **Agricultura y Sociedad, n. 18. p. 105.**
- (215)SOLER, Vicent. "La guerra europea: sus consecuencias económicas", a **De la Radicalización al final de la Dictadura de Primo de Rivera. Nuestra Historia, vol.VII.** València. Ed. Aramo, p.16.
- (216)MILLAN, Jesús. "La economía valenciana tras la neutralidad, 1914-1936". VV.AA. **Historia del País Valenciano.** Barcelona, Planeta, p.325.

C3.- La crisi

(217) Aquestes duanes són: Castelló, Benicarló, Borriana, Vinarós, València, Cullera, Gandia i Sagunt. Les xifres que oferirem en aquest capítol han estat obtingudes al ABMH (Arxiu i Biblioteca del Ministeri d'Hisenda). Les del comerç exterior són de la **Estadística General del Comercio Exterior de España** dels anys 1913 - 1921, publicades per la Dirección General de Aduanas. Madrid, Establecimiento Tipográfico de Felipe Peña Cruz. Les del comerç de cabotatge, són de la **Estadística General de Cabotage** dels anys 1913 - 1921, publicades per la mateixa institució. Com que totes les xifres que utilitzarem són producte d'aquestes mateixes fonts -bé directes, bé reelaborades per nosaltres-, d'ara en endavant ens estalviarem de citar-les.

(218) ALP, 1916. p.61.

(219) De la importància de la reunió celebrada a Alzira, en tenim una idea per la convocatòria realitzada en primera plana dels diaris valencians. S'hi podia llegir: "La cuestión de la naranja. Convocatoria. Se convoca a los comerciantes, industriales, propietarios, sociedades obreras, y a cuantos se sientan perjudicados por la falta de transporte para la naranja y demás productos agrícolas de la región a la Asamblea que se celebrará en la ciudad de Alcira mañana a las diez de la misma en el Ateneo Mercantil de dicha ciudad. A dicho importante acto asistirán la Diputación y el Ayuntamiento de Valencia, Ateneo Mercantil, Cámara de Comercio y Agrícola, Sociedad Lo Rat Penat, Cámara Arrocería, Federación Naranjera de Levante, Ayuntamiento de Villareal y el Comisario Regio de Fomento de la Provincia". MV, 31-X-1916.

(220) BCOCINV. Memòria 1916. p.V.

(221) Idem, p. IV.

(222) MV. 13-I-1916.

(223) MV. 22-IV-1916.

C3.- La crisi

- (224) BCOCINV. Memòria 1916, p. IV.
- (225) ALP. 1916, p. 76.
- (226) Ibid.
- (227) Es tracta de la Compañia Valenciana de Vagones Correo de Africa (20 vaixells, amb una capacitat total de 19.262 tones), La Casa Ferrer y Peset (5 vaixells, 4.425 tones), la Compañia Española de Navegación (3 vaixells, 2.794 tones), la Casa Borrás (3 vaixells).
- (228) Idem. p. 77.
- (229) MV. 14-IV-1916.
- (230) Idem.
- (231) Idem.
- (232) MV. 2-II-1917.
- (233) ALP. 1916. p. 62.
- (234) MV. 4-II-1917.
- (235) MV. 19-II-1917.
- (236) BCOCINV. Memòria 1917. p. III.
- (237) Idem. p. III-IV.
- (238) MV. 21-II-1917.
- (239) Idem. El subratllat és nostre.
- (240) MV. 24-II-1917.
- (241) La primera és del 26 de juny al 23 de juliol de 1917. La segona, del 2 de setembre al 9 d'octubre de 1918.

C3.- La crisi

- (242)MV. 9-VII-1917. També foren prohibits els comentaris sobre la guerra, de la mateixa manera que els relacionats amb els moviments de tropes espanyoles i la qüestió militar en general, els manifestos i proclames societàries, les vagues, els mitings, etc.
- (243)Les dates són les del dia en què la premsa recull la notícia. Totes corresponen al MV. del dia citat.
- (244)MV. 25-II-1917.
- (245)Idem. Les causes de l'enfrontament entre naviliers i govern eren que els primers demanaven a l'Administració el següent: 1) Concedir als mariners mercants els avantatges dels funcionaris a efectes de pensió per incapacitat o mort. 2) Establir un cànon als vaixells, o fer-los protegir navegant en comboi. 3) Assegurar els vaixells i les mercaderies. Com ja se sap, les companyies navileires obtingueren uns beneficis majors durant els anys de la guerra. Especialment, perquè el Govern va instaurar el que s'anomenà **primes per fallida**.
- (246)BCOCINV. Memòria, 1914. p. IV.
- (247)Sobre la fiabilitat de les estadístiques del comerç espanyol cal citar tres treballs ben interessants: ANDRES ALVAREZ, Valentín. "Historia y Critica de los Valores de nuestra balanza de comercio". **Revista de Economía**, 1943. p.11-25, i "Las Balanzas Estadísticas de nuestro comercio exterior", **Revista de Economía Política**. vol. I, n.1. 1945, pp.73-94. TORTELLA G. et al." Las balanzas del comercio exterior español: un experimento histórico-estadístico 1875-1913". **Estudios en Homenaje a Valentín Andrés Alvarez**. Madrid Tecnos, 1978, pp.487-513.
- (248)Llei de Presupostos 30-VI/1-VII-1869. Recollida per FRAX ROSALES, Esperanza. **Puertos y Comercio de Cabotaje en España, 1875-1934**. Madrid, Servicio de Publicaciones del Banco de España, 1981, p. 14.

C3.- La crisi

- (249) ANDRES ALVAREZ, V. "Historia y Critica..." art. cit. p. 11. Citat per FRAX, E. Op. Cit. p. 27.
- (250) FRAX, E. Op. Cit. p. 27.
- (251) Idem, p. 28.
- (252) TORTELLA CASARES, G. et al. art. cit. recollit per FRAX, E. Op. Cit. p. 20.
- (253) Els quadres porten com a capçalera un títol que reflecteix el contingut d'aquests. Han estat elaborats segons els números índexs de l'evolució dels diferents productes al llarg del període. Sempre s'ofereix, després de les xifres de cada duana, la xifra corresponent al total del País, així com la del total estatal, a fi d'afavorir les comparances.
- (254) FRAX, E. Op. Cit. p. 35.

4.- VIDA

durant
difundir
la
el
seguir
poder
lent
les
ben
tropic
Conte

4.- VIDA OBRERA I QUOTIDIANITAT PUBLICA.

estats
veu
risc
mortal
fada
d'inf
vater
d'inf

4.- VIDA OBRERA I QUOTIDIANITAT PUBLICA.

Parlar del salari dels obrers agrícoles valencians durant les dues primeres dècades del segle presenta greus dificultats. Amb un aparat estadístic que encara avui dia té nombrosos problemes a nivell estatal, és comprensible que el coneixement de les sèries salarials de l'any 1914 i els següents siga més aviat complex. De la mateixa manera que ara podem llegir a la premsa crítiques no gens velades a la lentitud i a la poca fiabilitat dels resultats obtinguts de les estadístiques, ja aleshores -als anys deu i vint- eren ben conscients de "las dificultades con que nuestro país tropieza para la aplicación de las normas acordadas en la Conferencia Internacional de Estadística del Trabajo reunida en Ginebra el año 1923" (1).

Aquesta constatació duu als responsables dels serveis estadístics espanyols a reconèixer públicament que "seria vano empeño el de pretender que nuestra Estadística de salarios y jornadas se ajustara exactamente a los principios acordados en la Conferencia Internacional de 1923" (2). Les raons d'aquest incompliment cal relacionar-les amb la manca d'informació per part del servei encarregat de realitzar les estadístiques. Algunes de les dades **imprescindibles** que manquen són tan significatives com ara les estadístiques de remuneracions efectives, les tarifes de salaris establerts mitjançant contracte col·lectiu, els jornals corrents acceptats per les organitzacions patronals i obreres, les estadístiques d'atur forçós, els índexs del cost de la vida (especialment alimentació, habitatge i vestit) i, per últim, informació sobre els pressupostos de les famílies obreres.

Malgrat tot, els funcionaris del Ministeri -"los profesionales en su lucha constante contra los obstáculos, que hacen casi imposible la investigación" (3)- varen realitzar a **posteriori** una investigació sobre els moviments salarials enregistrats a Espanya durant el període 1914-1920.

Així doncs, partint d'aquest punt, hem de dir quelcom sobre la validesa que pot tenir aquesta recopilació per a les

C4.- La vida.

comarques centrals del País Valencià. Les crítiques que poden fer-se als resultats obtinguts per l'IRS, tant pel que fa als salaris com pel que fa als preus, ja han estat avaluades per historiadors de reconegut prestigi. Nosaltres no hi podem fer res, sinó utilitzar-les; ja que és la font més rica de què disposem. És clar, però, que la informació emanada de l'IRS la sotmetrem tant com pogam a una revisió a la llum d'altres fonts. Siga quina siga aquesta nova font, segurament ha estat sinó el resultat, sí l'origen de les dades que ens ofereix la **Sección de Estadísticas Especiales del Trabajo**.

No obstant això, tornant al que ja hem dit sobre la validesa dels resultats per a València Província, volem ressaltar que amb la dinàmica d'enquestes empresa pels estadístics del Ministeri, la resposta obtinguda des de València és important. Dels milers de fitxes trameses per l'IRS, València, després de Barcelona i Madrid, és la tercera província que aporta un major nombre de dades: 46.2 per mil (108.7 Barcelona i 49.3 Madrid) (4). Ço és, les dades de València són, en aquest context, una de les més representatives.

Voldriem fer dues consideracions més abans de començar l'anàlisi de les xifres obtingudes. Les quantitats en pessetes guanyades en una activitat laboral qualsevol ens diuen, **per se**, ben poca cosa. No ens serveix de gaire que pogam dir que un collidor d'Alcàsser guanyava 4.5 pessetes en 1921 si no sabem quina era la capacitat adquisitiva d'aquestes pessetes: què podia comprar/obtenir amb elles. Cal comparar, necessàriament, els salaris amb els preus per a obtenir informació sobre allò que ens diuen sobre el nivell de vida dels treballadors (5).

4.1.- La renda salarial.

Essent cert el que hem dit, això no invalida de fer una altra aplicació de les sèries salarials. Per exemple, l'anàlisi de l'augment salarial en relació amb els nivells de

C4.- La vida.

lluita obrera reivindicativa durant un determinat període. El que volem dir és que no podem considerar casual que en el moviment de salaris-hora per als anys 1914-1930 es pugui fer el quadre que oferim (Q-77).

Com diuen Roldan i Garcia Delgado, que en una època tan definida com l'estudiada per nosaltres es produeixen alces salarials de distinta consideració, "pero muy diferentes según las regiones, provincias o actividades industriales", és quelcom que no respon a una acció coordinada per ningú. Més aviat són el resultat "de la propia expansión de la demanda, de las fluctuaciones y los desequilibrios del mercado de trabajo, así como la fuerza y la eficacia de la acción sindical y de la capacidad de respuesta por zonas y actividades de las diversas organizaciones obreras" (6).

En aquesta línia, si analitzem, per a aquelles mateixes províncies, el moviment vaguístic que va tenir lloc durant el crític període 1915-1919, els resultats són ben expressius (Q-78).

A més, volem introduir unes xifres que ens semblen molt significatives. Es tracta d'un breu resum dels quadres que ofereix l'IRS sobre l'origen de les vagues que tenen lloc a l'Estat Espanyol durant els cinc anys que van del 1914 al 1919 (Q-79).

Els quadres mostren que, malgrat no haver-hi cap determinisme, com ja s'ha dit, és més probable que els augments salarials en època de crisi siguin més elevats en zones amb una forta i potent resposta obrera. València és la província de totes les que hem estudiat on l'índex salarial entre 1914 i 1920 augmenta més, fins i tot més que a Barcelona. En aquest aspecte, la província de València és la tercera d'Espanya després de Biscaia (246) i Oviedo (222). Així mateix, València també ocupa el tercer lloc en nombre de vagues (després de Barcelona i Saragossa): el tercer en relació al nombre de vaguistes (després de Barcelona i Madrid), i el segon en relació al nombre de jornades perdudes (després de Barcelona).

Q - 78

	1915	1916	1917	1918	1919	TOTAL VAGUES	NOMBRE VAGUISTES	JORNADAS PERDUDES
VALENCIA	4	17	21	28	59	129	53032	1274956
ALACANT	4	4	2	4	24	38	20190	316998
CASTELLO	-	2	-	3	1	6	3607	19788
MADRID	10	14	14	11	26	75	73984	838571
BARCELONA	37	72	50	34	40	233	129201	3993899
ALMERIA	-	-	2	5	2	9	1616	49049
ORENSE	-	-	-	-	1	1	30	150
TOTALS D'ESPANYA	91	178	176	256	403	1104	486577	10403000

334

C4.- La vida.

Que la relació vagues/augment salarial no és directa proporcionalment és una cosa que queda clara tant al quadre 15 (v. Alacant i Castelló), com en el cas de Biscaia i Oviedo. Molt possiblement en aquests darrers llocs la força de l'organització obrera, per si mateixa, va fer innecessàries un cert nombre de vagues, ja que els objectius són aconseguits sense arribar-hi.

Apuntem un altre factor que ens parla de la conflictivitat obrera i de la resistència patronal; és a dir, del grau d'enfrontament a què arriba la lluita de classes. Ens referim al nombre de jornades perdudes per vaguista, on veiem com Almeria, per exemple, se situa, junt a Barcelona, per davant de València. I totes tres per davant de la mitjana estatal (7).

Pel que fa a l'anàlisi de les dades de què disposem sobre el percentatge de vagues que obeixen a problemes salarials, pot observar-s'hi un **crescendo** fins al 1918, incloent-hi un índex en 1919 per damunt de la mitjana dels cinc anys. Amb l'agudització de la crisi, els obrers es preocupen, com es lògic, dels seus salaris, que són la font del manteniment propi i de la seua família. Que un any tan conflictiu com el 1918 registre que tres de cada quatre vagues varen tenir una motivació salarial s'ha de valorar bé. Si globalitzem les dades del període, observem que durant aquesta època, que hem denominat **dels avalots**, el 70.38% de les vagues que l'IRS registra a Espanya han tingut com a motivació principal el salari. Més endavant veurem quina fou l'evolució dels preus i, per tant, quin era el nivell de vida de la classe obrera espanyola i valenciana.

Segons el Delegat Regional del Treball en València, en un escrit que ja hem citat, publicat el 1930, "las circunstancias excepcionales de la guerra europea fueron propicias para las ganancias ilimitadas que determinaron la elevación de precios y la carestia de vida. Los obreros hubieron de luchar, al mismo tiempo, por la elevación de los salarios para poder vivir, sin que nunca pudieran llegar estos al nivel de elevación de los precios y conseguir suficiente capacidad adquisitiva" (8).

C4.- La vida.

Són clares i contundents les paraules del representant ministerial en València. Pronunciades, és clar, a **posteriori**, en uns moments, durant la Dictadura, en què segons el senyor Michelena, s'han reorganitzat les institucions obreres per "poder servir activamente los justos intereses del proletariado y conseguir por medio de los cauces legales, todas aquellas mejoras factibles que el Poder constituido les brinda en su legislación proteccionista" (9). Ja parlarem en una altra ocasió de **los justos intereses del proletariado** durant els anys del paternalisme repressiu del Marqués d'Estella i els seus delegats provincials. Centrem-nos ara en el que aquest funcionari ens conta d'una època en què els salaris "en la mayoría de las veces era insuficiente para el sostenimiento personal del obrero", una època en la que, pel que fa a les condicions de vida, era normal que les famílies obreres visquessin "en pernicioso hacinamiento en casas anti-higiénicas".

Per contraposició al **benestar** assolit en el temps de la Dictadura, ens ha donat dues pinzellades de realisme sobre les condicions de vida dels obrers valencians en els anys anteriors. Uns anys en els quals "los precios de los artículos de primera necesidad sufrieron alteraciones considerables, pudiendo calcularse su subida del 75 al 100 por 100, por término medio, y en algunos casos, como la vivienda, en más del 100 por 100" (10). La carestia sumí els obrers -sempre segons el Delegat de Treball- des dels inicis de la guerra "en una desazón constante, siendo causa, en su mayor parte, de la serie de huelgas y conflictos que se vinieron desarrollando en esta región, por la necesidad que se impuso a los obreros de dar realidad a sus salarios, poniéndolos al nivel del precio de las subsistencias" (11). En resum, l'augment excepcional dels preus durant els anys de la guerra i els següents, va comportar un "alza de los salarios (que) fue general en toda la Nación". L'alça salarial "obligada por las circunstancias (va ésser) conseguida por la intervención de los sindicatos obreros, que lucharon tenazmente para lograr las mejoras económicas que demandaba la realidad" (12).

Quan des dels documents oficials es reconeix la gravetat

C4.- La vida.

del problema de la fractura entre els salaris i els preus, no es tracta de cap sobrevaloració dels efectes de la guerra. Els canvis originats en aquest respecte per l'inici del conflicte bèl·lic s'evidenciaren ben aviat.

El mateix mes d'agost del 1914 va celebrar-se una important assemblea obrera a la **Casa del Pueblo** de València, on va discutir-se, com a punt únic de l'ordre del dia, el que començava a conèixer-se com el **problema de les subsistències**. Els treballadors, representants de totes les societats integrants del Comité de Centre de la dita **Casa del Pueblo**, varen acordar:

- 1.- Demanar al President Dato la derogació de l'aranzel del blat.
- 2.- Visitar al Governador per a manifestar-li l'oposició obrera a l'increment del preu del pa i de qualsevol altre producte de primera necessitat (13).

Tot amb tot, aquests primers moments seran, més aviat, de desconcert. Malgrat que l'alarma davant de la situació augmenta, encara se senten veus obreres que demanen calma i tranquil·litat, ja que, com deia una altra reunió d'obrers a València, hi ha qui pensa -i ho pot dir públicament- que "la situación es grave, pero que mientras que las autoridades no demuestren lo contrario estan al lado del obrero y no merecen censuras" (14).

La incidència de la crisi sembla, però, indiscutible ja des d'aquests primers moments. L'Associació de Caritat constata un increment de la mendicitat als carrers de la Ciutat, i sol·licita de les autoritats un increment de les assignacions per als més necessitats. La dita associació compta amb un pressupost de 0.46 pessetes per persona i dia, "includos el alquiler de la habitación que ocupen los socorridos, la ropa y gastos totales del personal" (15). Es calcula que caldria incrementar l'assignació fins a assolir almenys les 0.55 pessetes per persona i dia per poder "atender bien a la manutención del obrero" (16).

La dinàmica d'alça de preus i el desfaseament permanent

C4.- La vida.

dels salaris respecte als preus, serà una constant durant tots aquests anys. La premsa es fa ressó del malestar, de la ràbia i de l'angoixa dels qui pateixen aquesta situació:

"el clamoreo de las amas de casa va subiendo de punto y nada difícil será que llegue hasta las nubes, para colocarse al nivel que alcanzan ya casi todos, por no decir todos los artículos indispensables para la vida" (17).

Com no trigarem molt a veure, aquest fenomen no fou una anormalitat dels anys de guerra. La fi de la conflagració al continent no va significar per a Espanya l'acabament de la conjuntura alcista en matèria de preus. Aquesta realitat que abordarem a l'apartat vinent fou contemplada amb perplexitat per bona part dels afectats, tal com podem comprovar en una editorial de **El Mercantil Valenciano** publicada a finals de 1918:

"Pero... ¿aún continua la guerra? Es realmente escandaloso que a estas alturas todavía cueste el vivir en Valencia un doble o más de lo que costaba durante la guerra, sin que las autoridades pongan freno al desmedido afan de lucro que se ha adueñado de un gran número de mercaderes para quienes la guerra constituía un encanto (...) Y tan persistente es el abuso, que reputamos como un milagro el que no haya estallado ya un conflicto, uno de esos terribles conflictos que dejan huella perdurable. Sin duda, el hambre, de tal modo ha depurado el ánimo de las gentes, que ya no les restan ni energias para protestar contra los tiranuelos de la miseria" (18).

Ara, doncs, ja tenim informació de tipus general sobre com va incidir la crisi de guerra en la qüestió dels salaris i, el més important, sobre com aquesta problemàtica va incidir en les condicions de vida i en la resposta que els obrers valencians varen donar-hi.

C4.- La vida.

Passem a veure la dinàmica salarial a València Província durant aquests anys. Abans, però, per si sembla que ho fem una mica *in extenso*, direm que volem deixar clara la situació dels obrers del camp, pel que fa als salaris, al costat d'altres obrers valencians.

En el quadre que hem oferet és clar que les alces salarials són especialment importants entre el 1914 i el 1920, això coincidint justament amb la conjuntura alcista i el procés inflacionista d'aquests anys. Cal matisar que, pel que fa als aprenents, que registren les majors taxes de creixement, l'increment cal relacionar-lo "con los infimos niveles de retribución que con anterioridad venian percibiendolos trabajadores -generalmente niños- agrupados en dicha categoría laboral" (19).

Com hem pogut veure en el quadre anterior, llevat d'un parell d'ocasions, els índexs salarials si més no es dupliquen, cosa que no passa si observem les xifres estatals. En aquests anys és el salari de les dones el que augmenta menys, que només es duplica; mentre que el dels homes -qualificats, peons i aprenents- s'incrementa en 220, 233 i 238, respectivament. Més endavant, ja en la dècada dels vint, les dones -joves i grans- obtindran un sensible augment dels índexs salarials que, tanmateix, cal relativitzar atesa la seua quantificació real. Observem que les diferències entre els salaris dels homes i els de les dones és favorable als primers. La retribució dels homes per hora treballada triplica la de les dones. La diferència salarials entre els sexes és clara des dels aprenents, i es mantindrà durant les dues dècades analitzades, si bé durant els anys vint la separació entre ambdós es reduirà lleugerament.

Aquestes xifres, referides exclusivament a obrers industrials, no són altra cosa que una aproximació generalitzadora. Si intentem baixar un graó més, veiem que no tots els obrers varen obtenir els mateixos avenços quant a l'abast dels seus salaris. En la taula que presentem figuren, com és lògic, oficis ben representatius i, alguns d'ells o

C4.- La vida.

gairebé la majoria, amb una forta organització obrera. Aquesta és, molt probablement, la causa que tots -amb dues excepcions significatives: alimentació i transports-, vagen per davant de la mitjana d'augment provincial (220). No obstant això, -i ens referim als anys 1914-1920-, es veu com dos tipus d'indústries tradicionalment organitzades sindicalment (arts gràfiques i fusta) obtenen els millors índexs d'alça salarial. Malgrat tot, les xifres, que sovint són enganyoses, poden fer-nos veure que, efectivament, entre 1914 i 1920 es registren tant a nivell valencià com espanyol uns augments generalitzats en la quantia dels salaris industrials. Cosa que, dita així és veritat, ens amaga la realitat. Ens explicarem.

És ben cert que els salaris dels obrers valencians registraren un important increment entre 1914 i 1920: ja hem vist que augmenten el 120% de mitjana. El fet que dona una nova dimensió al problema dels salaris és que l'alça no és sincrònica i presenta alts i baixos interessants d'analitzar. Vegeu el quadre següent:

El primer que hem de dir és que per a l'elaboració d'aquest darrer quadre (Q-82), hem utilitzat diverses fonts (20), si bé la informació de l'IRS és la fonamental. Malgrat que l'origen de la informació són sempre els treballs realitzats pels estadístics de l'Institut, les diferències, com és evident, són ben importants. En el cas de la informació sobre salaris/hora, hem multiplicat -per extraure el jornal diari-, per 8, que era el nombre d'hores legals de treball.

No obstant això, com que plantegem els problemes de les fonts per deixar constància del perill de les xifres aïllades, pel que fa al període 1914-1920 els Inspectors de Treball ens donen peu a una reflexió que no es pot plantejar des de les dades que anteriorment havíem exposat. Destaquen, en primer lloc, els forts increments en els salaris dels homes i dels salaris mitjans de les dones. Però, allò que ens sembla més interessant es veu en les dues columnes de salaris màxims. Segons aquestes, els jornals dels obrers industrials valencians no varen pujar des del principi -recordem que

Q - 80

	ANY	València Prov.	Espanya	Index València Provincia	Index Espanya			
OBRERS QUALIFICATS	1914	0.45	0.43	100	100			
	1920	0.99	0.80	220	186			
	1925	1.05	0.93	233	216			
	1930	1.04	0.92	231	214			
DONES QUALIFICADES	1914	0.17	0.17	100	100			
	1920	0.34	0.31	200	182			
	1925	0.44	0.38	259	223			
	1930	0.43	0.43	253	253			
PEONS	1914	0.30	0.29	100	100			
	1920	0.70	0.55	233	189			
	1925	0.73	0.63	243	217			
	1930	0.58	0.59	193	203			
APRENTIS	1914	0.13	0.12	100	100			
	1920	0.31	0.24	238	200			
	1925	0.36	0.29	277	242			
	1930	0.31	0.31	238	258			
APRENTES	1914	0.06	0.08	100	100			
	1920	0.12	0.17	200	212			
	1925	0.23	0.20	383	250			
	1930	0.20	0.21	333	262			

342

C4.- La vida.

estem parlant dels salaris màxims, lògicament els guanyats en els sectors i els oficis més ben pagats, gairebé allò que diríem l'aristocràcia obrera, que alhora gaudia d'organitzacions sindicals més o menys acceptables. Els salaris no tan sols no augmentaren, sinó que fins i tot minvaren, no recuperant el nivell de 1914 fins al 1918. En 1919 i 1920 s'arribà a superar-lo àmpliament. Exactament igual passa amb les dones. Justament els salaris dels obrers més ben situats en el cercle de la producció, els que més guanyen, són afectats negativament per la situació de guerra, per la crisi de subsistències, tot i tenir en compte que, com ja s'ha dit, la indústria valenciana viu, en general, moments positius.

Possiblement, si girem la vista al camp puguem trobar alguna explicació. Un camp que pateix amb cruesa la crisi, que és excedentari en mà d'obra i que produeix un corrent migratori que té en València -el centre industrial- la primera meta. Aquesta mà d'obra -sense qualificar, és cert, però existent-, pot haver incidit en la política salarial de la patronal.

Sembla que hom pot afirmar que -com veurem més endavant- la resposta obrera, que és l'origen de l'anomenada època dels avalots, comença ben aviat; es radicalitzarà i es farà general a partir del 1917 i el 1918. La situació s'agreugerà en el moment que esclatin els conflictes amb una certa càrrega de violència.

Una darrera qüestió al voltant dels salaris dels obrers industrials valencians. La pèrdua de poder adquisitiu en una conjuntura alcista afectarà el manteniment del mercat que València Ciutat havia representat històricament per als productes de les comarques properes. Com ja hem dit al principi, la reducció d'un mercat com València, lògicament, afectarà de forma important l'economia d'una zona agrícola com la nostra.

Passem, ara que és un bon moment, a veure que podem dir dels salaris dels obrers agrícoles durant el període.

La primera cosa a constatar és que, a l'hora d'analitzar l'evolució dels salaris agrícoles, la informació de què dis-

Jornals diaris a València Provincia

Q - 82

Font: BMT. Informes Inspección General de Trabajo
 anys 1914-1920.
 IVE. Estadística salarios 1914-1930.

	HOMES						DONES					
	Màxim	Index	Mitjà	Index	Mínim	Index	Màxim	Index	Mitjà	Index	Mínim	Index
1914	4.90	100	2.70	100	0.35	100	2.15	100	0.45	100	0.60	100
1915	4.00	82	2.75	102	1.50	429	1.50	70	1.05	233	0.60	100
1916	4.50	92	3.00	111	1.40	400	1.65	77	1.15	256	0.70	117
1917	4.25	87	3.25	120	2.00	571	1.75	81	1.45	322	1.00	167
1918	4.50	92	3.25	120	2.00	571	2.00	93	1.50	333	1.00	167
1919	8.00	163	5.00	185	1.5	428	2.50	116	1.75	389	0.85	142
1920	9.39	191	4.66	172	2.59	740	2.82	131	1.59	353	1.29	215
1930 *	11.36	232	5.68	210	2.48	709	5.12	238	2.48	551	1.60	267
1930 **	7.36	150	4.72	175	2.40	686	3.44	160			1.60	267

* Es tracta de salaris referits a València Provincia

** Es tracta de salaris referits a Espanya. La font d'ambdós es la mateixa, IVE. Estadística de salrios 1914-1930.

375

C4.- La vida.

posem és molt més reduïda que no la que tenim quant als emoluments dels obrers industrials. Atesa la dificultat de trobar sèries completes de salaris agrícoles que ens permeten l'anàlisi de la seua evolució -tal com hem fet amb els industrials-, ens centrem en el quadre que oferim a continuació (Q-83). Fa referència als salaris agrícoles de València Ciutat recollits per l'Institut Nacional de Estadística en els seus anuaris del 1915 al 1930 (21).

A fi de poder establir comparances i de poder veure amb major claredat l'evolució dels salaris dels obrers del camp valencià, hem estudiat l'evolució dels jornals agrícoles a la ciutat de Sueca (Ribera Baixa) durant els anys de què disposem informació (22)

La informació que tenim, que és bastant incompleta, tan sols ofereix les dades des del 1916 fins al 1923, amb la important excepció de les dels jornals pagats en 1917. Tot i que tornarem a parlar dels salaris a Sueca en aquest mateix capítol, quan abordem la qüestió de les relacions socials i les negociacions salarials, hem volgut oferir ara un quadre sintètic de la realitat salarial a Sueca durant el període esmentat.

Com podem veure, la discrepància entre les xifres que ens subministra l'INE referides a València Ciutat, i les que hem obtingut a Sueca és total. És clar que això podem explicar-ho a partir de la diferent configuració de les fonts emprades. El que ens proporciona l'INE és, sens dubte, una elaboració feta a partir de la recollida d'informació dels pobles de València Província. Les dades de Sueca provenen dels convenis -les Bases de Treball- signades per obrers i patrons en un poble ben concret, amb uns trets característics específics i en dos moments clars de la vida econòmica d'aquest poble: bé la plantada, bé la recol·lecció de l'arròs. Pràcticament, tan sols restaria concloure amb la constatació que hi ha una diferència evident que ve donada per la distinta naturalesa de les fonts emprades. De totes maneres, al voltant de les sèries estadístiques, partint d'elles, cal fer alguns aclariments, matisacions i comentaris al fil de la problemàtica que presenta l'estudi dels salaris

Salaris agrícoles en València Ciutat

Q - 83

Font: INE. El.laboració propia a partir dels Anuaris Estadístics de España, corresponents als anys 1915-1930.

ANY	HOMES		HOMES		DONES		XIQUETS	
	MAXIM	INDEX	MINIM	INDEX	MAXIM	MINIM	MAXIM	MINIM
1914	3.00	100	2.00	100	-	-	1.50	1.00
1915	3.00	100	2.45	123	-	-	1.50	1.00
1916	3.00	100	2.25	113			1.50	1.00
1917								
1918	3.00	100	1.50	75	1.50	1.00	1.50	1.00
1919	3.50	117	2.50	125	2.00	1.00	1.50	1.00
1920	5.00	167	3.00	150	2.50	1.50	2.50	1.00
1921	5.00	167	4.00	200	2.50	2.00	2.50	1.50
1922	5.50	183	2.50	125				
1923	5.00	167	4.00	200	2.50	2.50	2.50	1.50
1924								
1925	7.00	234	4.00	200	2.50	2.00	2.50	1.50
1926	5.00	167	4.00	200	2.50	2.00	2.50	1.50
1927								
1928	5.00	167	4.00	200	2.50	2.00	2.50	1.50
1929	5.00	167	4.00	200	2.50	2.00	2.50	1.50
1930								

37

Salaris Agrícoles de Sueca

Font: AMS. Governació. Reformes
Socials, 271.

Q - 84

	1916	1918	1919	19 20 Plantada de l'arròs	1921 Plantada	1921 Reolecció	1922 Recolecció
Segar Arròs	5,50	6,50	11	Plantar	15	13	11
Segar dormint al camp			13	Arrancar	15		
Garbejar	4	6	11			13	11
Secar i treball trilladora	5,50	5,50	9	Segar blat	14	15	9,50
Desbarbar	4	7,50	12	Feines era	13		14
Arreglar garbes per a trilla	4	6	9	Cavar dacsa	13	10	
Pujar taleques 1er.pis		0,05	0,08				0,25
Id, 2º pis		0,10	0,15	Cavar aixada	7,50	8	0,50
Descarregar al sequer			0,10	Cavar lligona	7	8	
Carregar carros palla		4	7				
Piçar fesols		4	7	Fer guano	8	8,50	
Collir moniatos			7				
Resta feines					6,50	7	
Jornal mínim hivern	2,50						

876

C4.- La vida.

agrícoles a València Província. Anem-hi, doncs.

- Les xifres que hem ofert fan referència exclusivament a salaris agrícoles de la ciutat de València, la qual cosa ja ens diu que -atesa la diversitat de comarques, condicions d'aquestes, costums locals, etc.- és ben difícil que les dades puguen ésser representatives de tota la província. En aquells anys, el pes del camperolat a la Ciutat es força inferior al que gaudeix als pobles i a les comarques. Això té dues conseqüències: a) La capacitat de pressió és reduïda respecte a la dels seus companys de les zones eminentment agrícoles. b) Com veurem més endavant, els obrers agrícoles de la capital presenten una major homogeneïtat salarial, tal vegada com a resultat d'un grau d'organització superior que compensa la menor capacitat de pressió i que és producte del contacte amb els obrers industrials, tradicionalment més ben organitzats sindicalment.

- Tabular els salaris agrícoles presenta unes dificultats suplementàries que estan lligades a la mateixa concreció de les relacions de producció al camp i, també, als condicionaments aliens al control absolut dels obrers o dels patrons. Cal partir del fet que la contractació de jornalers agrícoles és majoritàriament realitzada cada dia a la plaça dels pobles. És clar que durant tots els mesos de l'any les feines agrícoles no exigeixen el mateix nombre de braços. Quan la feina minva, lògicament també ho fan els jornals. Encara que el cicle productiu del camp valencià, almenys a les comarques centrals de litoral, no es tanca mai, no és el mateix l'època àlgida de la sega de l'arròs o de la recollida de la taronja que les restants. D'altra banda, les operacions a fer són moltes i molt diferents, cosa que fa que quan es negocien les Bases -convenis col·lectius-, la part social sempre pretenga quantificar els diferents tipus salarials per a cada feina. Les diferents remuneracions segons l'estació anual, segons la tasca a fer, -tot amb el filtre de la situació del mercat-, fa que les sèries de salaris agrícoles siguen més difícils d'elaborar.

- En relació amb el fet de la contractació diària, és en si mateix força diferent quant a les relacions de producció al

C4.- La vida.

camp i al taller. Hem de remarcar la importància que té l'existència d'èpoques diferents dins l'any, pel que fa als ingressos familiars. L'obrer industrial amb feina pot cobrar cada setmana, mentre que l'obrer agrícola ho fa generalment a diari. A més a més, l'obrer industrial manté una línia més o menys constant d'ingressos, mentre que l'agrícola viu més, com si diguéssin, per etapes. L'obrer agrícola, durant les primeres dècades d'aquest segle, sol viure del préstec, a l'espera de l'arribada dels mesos de treball fort.

- Els pobles valencians presenten una realitat diametralment diferent a la que puga proporcionar la capital pel que fa a la lectura que hem de fer dels salaris. Deixant de banda aquella imatge, que ja hem criticat servint-nos de Ramon Garrabou, del **Levante feliz**, segons la qual pràcticament tothom al País Valencià és propietari de terres fèrtils; és cert que la terra -com hem pogut veure abans- està molt repartida. Sobretot si ho comparem amb altres zones de l'Estat espanyol. Malgrat això, hem d'ésser conscients que aquest minifundisme no implica que els propietaris gaudeixen d'unes condicions de vida acceptables.

És obvi que amb parcel·les de les dimensions que diem, una família no pot sobreviure. L'home i, en cas de tenir-los, els fills han d'anar a **fer jornals**. És a dir, que tenen com a activitat principal, encara que siguen propietaris, anar a fer jornals; cosa que els fa jornalers agrícoles de professió. Ben diferent és que els qui disposen d'aquella parcel·la puguen obtenir -autoexplotant-se (23)- un sobreingrés bé per la producció d'autoconsum, bé per l'obtenció d'uns diners que les dones de la casa guanyassen en el mercat o, potser, a la porta de l'habitatge familiar. Aquest sobreingrés, juntament amb l'obtingut per les dones al magatzem -als pobles tarongers o fruiters- o cosint **per a fora**, és el que en certa mesura explica que en una època de crisi es puga suportar uns salaris més baixos als pobles que a la capital.

Per ací podem trobar alguna explicació a les distàncies salarials que hem pogut observar als quadres 82 i 83. En el segon quadre podem constatar, també, que, semblantment al que

C4.- La vida.

passava amb els obrers industrials, l'alça salarial no arribà fins al 1919, essent veritablement significativa tan sols en 1920.

A més, les diferències entre un jornal màxim al camp o bé a la indústria, que eren ja significatives en 1914, s'agreujaren amb la crisi bèl·lica. Si interpretem els resultat dels anys dels avalots en clau salarial, veurem que els resultats obtinguts pels obrers industrials foren molt més positius que els que obtingueren els obrers agrícoles. Tot i tenir en compte el que hem exposat sobre les diferents possibilitats que oferien camp i ciutat per resistir la crisi, caldrà tenir present aquesta realitat quan plantegem la resposta obrera a la crisi; sobretot la resposta passiva per excel·lència: l'emigració.

4.2.- Els preus dels productes bàsics.

Els primers dies de novembre del 1914 els forners de València fan palesa la seua intenció d'apujar el preu del pa en 0.02 pessetes per lliura. El desmentiment oficial de la notícia a càrrec de les autoritats locals i provincials es contestat pels industrials del ram amb un manifest publicat a la premsa, en el qual expliquen a la ciutadania la seua decisió.

Els obrers convoquen reunions, assemblees i un miting. **El Mercantil Valenciano** aprofita l'avinentsesa per criticar als governs local i central. "El Gobierno de Dato es el principal culpable de la subida del pan y el Ayuntamiento debe pedirle que suprima inmediatamente los derechos arancelarios" (24), dirà el diari valencià en titulars de primera plana.

Els obrers reunits a la **Casa del Pueblo** estudien la forma de respondre col·lectivament l'amenaça que suposa l'encariment del pa. Hilari Arlandis proposarà que s'actue de forma paral·lela a l'empresa pels treballadors catalans: la vaga general. Davant la proposta del militant -

C4.- La vida.

anarco-sindicalista el delegat governatiu present a l'assemblea dona l'ordre de suspendre l'acte "originándose un tumulto formidable". Però, veus que reclamen pau i tranquil·litat s'alcen entre els assistents i la reunió pot continuar, encetant-se un debat entre radicals i moderats. Els moderats són encapçalats per un ebanista de congnom Gil qui "se opuso a que se recurra a la huelga, recomendando los procedimientos de templanza" (25). El resultat d'empat a què arriba la sessió es concreta en el comunicat final votat pels reunits, que, ajornant el problema, recomane "a la clase obrera que espere un plazo de 72 horas con el fin de ver como se desarrolla el actual conflicto, y en caso de que no se dé a éste solución, reunirse de nuevo para tomar acuerdos definitivos" (26).

L'endemà el pa augmentà de preu, assolint les 0.22 pessetes la lliura de pa blanc, a 0.20 el dit pa suís i a 0.17 l'anomenat **moreno** o comú. Davant els fets consumats, els obrers exigiran a les autoritats la supressió dels aranzels per al blat, la regularització dels preus del blat i la farina, la confiscació del cereal abassegat i la minva del preu del pa.

Els dies següents, encara sense resposta postitiva a les seues demandes, els obrers continuen reunint-se. Una assemblea és dissolta per les forces d'ordre en proposar els assistents anar a la vaga general, eixint els obrers davant la mirada atenta de "las numerosas fuerzas de la guardia civil y de seguridad apostadas en distintos puntos de la calle de Gracia y sus alrededores" (27). A partir d'aquests moments les forces d'ordre públic començaran a patrullar pels carrers més significatius de la capital del País en previsió de disturbis.

La vaga general, finalment, es produirà, a pesar del vot en contra de distingits dirigents obrers, com ara el President de la **Casa del Pueblo**, Soler, que dimití el càrrec junt amb la seua directiva. Tal vegada, doncs, la divisió dels sectors obrers influi en el fracàs de la vaga. Per tant, aquesta serà una de les primeres derrotes que els obrers valencians, agrícoles i industrials, patiren durant aquests

C4.- La vida.

anys en intentar de frenar l'alça dels preus.

És clar que no tot serà l'increment dels preus dels articles de consum directe. Ja hem fet esment amb anterioritat de la difícil situació que viu l'agricultura valenciana, atesa l'escassetat de productes químics i d'adobs necessaris per al camp. Aquests productes, cas de trobar-los als mercats, assoleixen uns preus astronòmics. Als perjudicis de la prohibició d'exportar i de la manca de vaixells i de vagons per al transport, caldrà afegir els preus prohibitius de productes com el sulfat amònic, o bé la manca total d'altres, com la potassa.

Amb el pas dels mesos el problema no farà sinó agreujar-se. La premsa del País es fa resó del sentir de molts ciutadans quan diu:

Per als agricultors.
"Los huertos de naranjos han estado dos años a ración de escaso entretenimiento, y este año necesitan ser abonados y en lo posible fumigados. Para abonar los huertos es posible que haya amoníaco, y si lo hay, costará a precios intolerables que harán difícil o imposible su empleo.

General.
El conflicto para los arroceros es inmenso: los ministros, sin duda alguna, lo ignoran, porque ninguno de ellos se ha tomado la molestia de venir por aquí, y sin banquetes ni agasajos insultantes, recorrer los pueblos y enterarse de lo que sucede" (28).

Evidentment, la situació no pot ser descontextualitzada. A ulls dels afectats, Madrid és el culpable de la situació, ja que "la estúpida prohibición absoluta de exportar arroz, habichuelas, patatas, habas, etc., ha colocado a los labradores en la más triste situación, porque se encuentran con los graneros llenos de frutos y los bolsillos vacíos de dinero, y el sulfato amónico a 70 pesetas, con tendencia a subir de precio" (29).

Una situació, en resum, no gens falaguera, que pot

C4.- La vida.

resumir-se seguint les paraules d'un diari valencià:

"...la naranja mal vendida; el arroz, las patatas y las habichuelas en los graneros; sin una peseta en la caja, y el negro porvenir de la imposibilidad de cultivar, y por tanto de tener cosechas.

El hambre nos espera" (30).

Fassem, però, després aquesta breu introducció, a veure la problemàtica dels preus, intentant d'analitzar la seua evolució al llarg d'aquests anys, en línia amb el que abans hem fet amb els salaris.

Algunes pàgines enrera hem al·ludit a les crítiques que qualificats historiadors han fet a les dades que ens proporciona l'IRS, tant pel que fa als preus com als salaris. Per als primers ens cenyirem a unes de les crítiques més serioses, de Roldan i Garcia Delgado, els quals assenyalen encertadament que -tal com es diu a la publicació d'on han extret les dades (31)- "se trata exclusivamente de índices que recogen doce productos alimenticios que no miden el total encarecimiento de la vida, sino solamente el movimiento del alza o baja de precios de artículos necesarios al sustento, si bien por tratarse de sustancias de uso muy general en toda España ofrecen una base segura para los cálculos" (32). Hi ha altres consideracions al voltant de les xifres que ens ofereix l'Institut, entre les quals hauríem de reflectir, com fan els referits historiadors, allò que "las informaciones sobre precios al por menor, complejas y siempre laboriosas, lo son mucho más en los periodos de guerra, caracterizados por una especulación creciente, por la intervención del Estado en los mercados y en el régimen de abastecimientos" (33). Per tot açò volem acabar amb un consell expressat per Francisco Bennis, que ens recomane la necessitat d'utilitzar les fonts a què amb reiteració ens referim "con algunas reservas" (34).

Per la nostra banda, hem d'afegir una insuficiència suplementària que ja a priori ens planteja la font esmentada. Les xifres que oferim en primer lloc tenen caràcter estatal, no servint-nos informació particular sobre València

C4.- La vida.

Provincia. Aquest és un gran hàndicap en un estudi d'història local com el nostre. Les fluctuacions en els preus dels articles entre, per exemple, València i Burgos fan que les xifres d'Espanya perden validesa a l'hora de veure l'evolució de la relació preu/salari en València Provincia. Malgrat això, i independentment que més endavant utilitzem un altra font per a parlar de l'evolució dels preus a València Provincia, vegem com va anar -segons l'IRS- la marxa dels preus dels dotze articles alimentaris esmentats durant els anys 1914-1922. Més enllà de les limitacions esmentades, és ben cert que l'anàlisi de la perspectiva estatal ens facilitarà la reflexió sobre la relació preu/salari durant l'època objecte del nostre estudi.

De l'anàlisi de l'evolució dels preus (Q-85 i Q-86), es pot concloure que durant els tres primers anys de la guerra, fins al març de 1917, el moviment d'elevació dels preus es continu, però moderat (els índexs arriben a 123.6 en les capitals i a 125.6 als pobles). Ben al contrari, als darrers anys de la guerra, i els mesos posteriors, entre l'abril del 1917 i el març del 1919, els preus pugen amb rapidesa. Passen de 123.6 i 125.6 a 167.7 i 178.5. Al final de la guerra el moviment ascendent ha estat frenat, però no ha estat suficient per a deturar-lo i tornar-lo descendent.

Durant la primera etapa de postguerra continuà la carestia, fins a l'estiu del 1920. En el període que va de l'abril del 1919 al setembre del 1920, els índexs passen de 167.7 a 202.6 en les capitals; i de 178.5 a 220.3 en els pobles. Finalment, a la tardor del 1920 comença la baixada dels preus que, amb alts i baixos, tendirà cap a l'estabilització en 1922 (35).

A la vista dels resultats, s'aprecia una relació molt variable entre les xifres dels pobles i les de les capitals. La divergència entre ambdues s'accentua "cada vez más en los años de desenfreno económico; alcanza el maximum cuando los precios han alcanzado también su mayor altura, en el verano de 1920 (202.6 en las capitales y 220.3 en los pueblos)" (36). Aquesta realitat per a la qual l'IRS no té explicació, la mateixa institució la lliga amb "el movimiento de

C4.- La vida.

emigración desde el campo a las ciudades, que se ha verificado en tan vastas proporciones durante los años del desequilibrio económico" (37). Ja hi tornarem més endavant.

Vegem ara com es presentà l'evolució dels productes de forma individual. A les capitals, l'article que assoleix l'índex més elevat és el sucre (índex 261). Als pobles, la dotzena d'ous gairebé triplica el seu valor, passant de 1.10 pessetes abans del 1914 a 3.19 (índex 290) a l'estiu del 1921. L'article que menys s'encareix, tant a pobles com a les ciutats, és la llet. És l'única mercaderia que no enceta un procés a la baixa, tendència que seguiran altres productes. Aquells que augmenten els seus preus per damunt de l'índex 250 són, tant en les capitals com en els pobles, el bacallà (263.9 i 253), les creïlles (285.7 i 253.3), els ous (290 i 250.7) i el sucre (272.1 i 261). Contràriament, els que no han arribat a duplicar el seu preu són, a les capitals, els cigrons (190.1), l'arròs (174.1), el vi (189.1), la llet (162.5) i l'oli (163.8). Als pobles són l'arròs (182.4), el vi (186.4) i la llet (175) (38).

Abans hem anunciat que fariem una reflexió sobre el problema que presenta el binomi preus/salaris durant els anys que estudiem. Ara és el moment de parlar-ne.

Si comparem els índexs dels salaris dels obrers valencians (homes i dones industrials i agrícoles) amb els dels preus que l'IRS ens ofereix per als pobles i les ciutats, el resultat és ben interessant.

La primera constatació, òbvia, és que els salaris sempre van al darrere dels preus, tal com deiem en recollir les paraules del Delegat Regional de Treball de València ("sin que nunca pudieran llegar estos (els salaris) al nivel de elevación de los precios"). Tenint en compte que hem reflectit els salaris màxims tant dels homes com de les dones, de la indústria i del camp, s'entendrà que la repercussió de la crisi hagué d'ésser molt forta per als sectors obrers. La gràfica mostra que fins al 1918 no comença l'alça salarial generalitzada, mentre que els preus han emprés un camí ascendent des del mateix 1914. El poder

Preus en les capitals de Provincia
Espanyoles (Nos. Index)

Font: BMT. Movimiento de Precios al por menor
en España (1914-1922)

Q - 85

357

SEMESTRES	Pa de Blat kg	Car de Vaca kg	Car d'Ovella kg	Bacallà kg	Creflles kg	Cigrons kg	Arros kg	Vi l.	Llet l.	Ous Dotzena	Sucre kg	Oli l.	Index General
Promedi abril de 1909 a març de 1914	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Abril a setembre de 1914	108.1	105.9	104.3	109.0	120.0	107.4	108.6	102.7	107.5	125.3	87.2	96.9	106.9
octubre 1914 a març 1915	118.9	114.1	119.7	107.3	110.0	118.5	112.0	105.4	110.0	109.2	85.5	87.9	107.7
abril a setembre 1915	118.9	113.0	119.1	125.7	120.0	112.3	113.7	105.4	107.5	130.0	91.5	88.6	113.8
octubre 1915 a març 1916	124.3	117.9	124.0	130.4	116.6	125.9	118.9	127.0	112.5	110.0	105.0	89.3	117.6
abril a setembre 1916	121.6	122.8	119.1	141.6	120.0	114.8	113.7	140.5	112.5	130.0	111.0	96.9	120.3
octubre de 1916 a març 1917	121.6	135.3	138.2	151.5	133.3	109.8	115.5	121.6	115.0	133.8	110.1	98.5	123.6
abril a setembre de 1917	129.7	134.2	145.0	195.4	135.3	125.9	134.4	118.9	117.5	157.5	120.3	121.9	136.1
octubre 1917 a març 1918	140.5	154.8	167.2	217.4	140.0	125.9	143.1	116.2	132.5	154.6	128.8	124.8	145.4
abril a setembre 1918	162.1	178.2	193.2	222.7	180.0	127.1	150.0	118.9	140.0	185.3	156.7	128.3	161.8
octubre 1918 a març 1919	159.4	188.5	202.4	246.8	206.6	137.0	150.0	127.0	140.0	177.6	152.5	124.8	167.7
abril a setembre 1919	164.8	175.0	184.0	253.0	233.3	156.7	163.7	151.3	150.0	220.0	156.7	131.9	180.0
octubre 1919 a març 1920	181.8	195.1	216.0	246.8	226.6	186.4	172.4	162.1	150.0	194.6	225.4	150.3	192.3
abril a setembre 1920	210.8	188.0	212.9	213.6	220.0	190.1	174.1	189.1	157.5	250.7	261.0	163.8	202.6
octubre 1920 a març 1921	194.6	204.9	215.4	186.4	166.7	162.9	146.5	164.9	150.0	192.3	169.5	147.5	175.1
abril a setembre 1921	186.5	188.9	191.3	196.2	200.0	155.5	148.3	159.4	162.5	240.0	139.0	138.3	193.0
octubre 1921 a març 1922	167.6	175.0	201.2	192.4	216.7	150.6	143.1	159.4	162.5	200.0	147.4	136.9	173.5
abril a setembre 1922	164.9	174.5	199.5	193.2	226.7	144.4	144.8	164.9	162.5	216.9	158.5	134.7	173.0

Q - 86

SEMESTRES	Pa de Blat kg	Carn de Vaca kg	Carn d'Ovella kg	Bacallà kg	Creïlles kg	Cigrans kg	Arros kg	Vi l.	Llet l.	Ous Dotzena	Sucre kg	Oli l.	Index General
Promedi abril de 1909 a març de 1914	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Abril a setembre 1914	105.5	108.2	107.5	106.0	107.1	112.1	100.0	105.4	108.3	126.3	89.3	96.9	106.0
octubre 1914 a març 1915	119.4	112.6	121.0	111.1	135.2	116.2	107.0	105.4	108.3	109.0	89.3	95.4	108.8
abril 1915 a setembre 1915	122.2	133.3	120.3	129.3	121.4	122.9	108.7	116.2	111.1	143.6	86.8	89.3	117.1
octubre 1915 a març 1916	124.3	115.1	126.3	133.0	135.2	116.2	110.5	137.8	111.1	114.5	106.5	90.8	118.4
abril a setembre 1916	124.3	123.4	121.0	145.1	128.5	120.2	112.2	140.5	111.1	139.0	117.2	98.4	123.4
octubre 1916 a març 1917	124.3	133.5	139.0	157.8	135.2	120.2	110.5	118.9	113.8	130.9	118.0	105.3	125.6
abril a setembre 1917	133.3	135.4	138.3	206.7	142.8	125.6	136.8	116.2	116.6	162.7	121.3	142.7	139.8
octubre 1917 a març 1918	144.4	162.6	181.2	115.7	164.2	125.6	143.8	110.8	122.2	155.4	129.5	136.6	149.3
abril a setembre 1918	169.4	185.4	208.2	236.0	192.8	151.3	156.1	113.5	136.1	204.5	168.8	151.9	172.8
octubre 1918 a març 1919	166.6	206.3	223.3	263.9	235.7	155.4	163.1	116.2	136.1	181.8	153.2	140.4	178.5
abril a setembre 1919	175.0	209.4	195.2	258.6	235.7	174.3	166.6	156.7	152.7	259.0	161.4	145.8	190.9
octubre 1919 a març 1920	194.4	219.6	240.6	230.0	285.7	195.9	182.4	172.9	152.7	203.6	245.0	174.8	208.1
abril a setembre 1920	238.9	225.3	234.5	227.0	214.2	201.3	182.4	186.4	172.2	282.7	272.1	206.8	220.3
octubre 1920 a març 1921	205.5	220.2	233.1	191.7	185.7	178.4	157.9	154.0	169.4	214.5	159.0	156.5	185.5
abril a setembre 1921	186.1	225.3	226.3	216.6	221.4	185.4	170.2	159.5	175.0	290.0	157.4	161.8	198.0
octubre 1921 a març 1922	170.5	200.6	212.0	197.7	278.6	173.0	157.9	154.1	169.4	205.4	156.5	152.7	185.7
abril a setembre 1922	166.7	194.9	212.0	190.9	207.1	163.5	152.6	162.4	172.2	259.1	162.3	154.2	183.2

C4.- La vida.

adquisitiu dels treballadors és reduït des de l'inici de la conjuntura bèl·lica, ja que si bé els preus dels articles pugen sense obstacle, els salaris dels treballadors del camp es mantenen en els nivells del 1914, i els dels industrials perden punts respecte a les cotes de què havien gaudit abans de la Guerra. A falta d'una quantificació precisa sobre les despeses per alimentació, habitatge i d'altres efectes, el que ens diuen les corbes és que -fos quina fos la retribució salarial (no oblidem que les corbes representen els índexs)-, els obrers valencians varen perdre capacitat adquisitiva fins al 1918. En aquesta data s'inicia un procés de recuperació de la capacitat adquisitiva, que, malgrat tot, com ja hem dit, no arribarà mai més igual que en 1914.

El desfaseament més greu és de l'any 1917. Cal observar que si bé la corba del preus inicia una forta acceleració (en pobles i capitals) durant el 1917, els salaris no segueixen la trajectòria ascendent fins al 1918 i durant aquest any. De tota manera, cal dir que són els obrers industrials els que presenten una realitat més favorable; la resta de col·lectius, tot i encetar un procés d'augment salarials, no recuperen amb la mateixa fortuna el terreny perdut des del 1914.

Per a l'estudi que ens ocupa, cal destacar la forta alça del preus als pobles espanyols, i l'augment desigual dels índexs salarials. Necessàriament, hem d'extraure com a conclusió que les condicions de vida al camp, tot i les consideracions reiterades pel que fa a la relació preu/salari, es va veure agrujada durant els anys de la Guerra Gran i els següents.

Hem utilitzat una altra font en matèria de preus. Aquesta ens proporciona informació dels preus referits a València Província, la qual cosa ens permetrà de comparar més acuradament l'evolució dels salaris a la mateixa zona geogràfica. Així i tot, no és aquest el motiu d'introduir aquesta nova sèrie estadística, ja que el nostre desig és, a partir d'ella, fer els càlculs sobre les despeses de la família obrera. Ho farem més endavant en aquest mateix capítol. No obstant això, el quadre de gràfiques ens permet

C4.- La vida.

de veure que la sèrie obtinguda del Butlletí Oficial de la Província de València (39), no és molt diferent de les xifres enregistrades per l'IRS (Q-87 i Q-88).

En general, i malgrat que l'índex de preus determina que les corbes s'assemblin (G-39), segons quina siga la font utilitzada -de l'IRS o bé del BOP de València-; podem dir que seguint una mateixa tònica -les inflexions de les corbes coincideixen-, els preus valencians es mantenen per sota dels que l'IRS marcava per a pobles i les ciutats, llevat de 1921. Amb tot, la forta esbranzida de 1917-1918 té la mateixa intensitat. Passa el mateix si observem el període 1917-1920, any aquest últim en què els preus assoliren el màxim de la conjuntura. Per últim, tan sols ens resta destacar -més anecdòticament que significativament-, la coincidència de les alces dels índexs dels salaris dels obrers industrials i els dels preus en 1918. Un fet que, de cap manera, no invalida en l'afirmació que els obrers varen córrer darrere dels preus sense atrapar-los mai.

4.3.- Relacions socials i problemàtica salarial.

Ara ens proposem, d'una banda, emmarcar el segment sociològic del camperolat que és el centre d'aquesta Tesi Doctoral, és a dir, els petits propietaris i arrendataris i els jornalers purs. I, de l'altra, intentarem de conceptualitzar aquest segment dins l'estructura de classes existent al País. En un tercer estadi, intentarem fonamentar la nostra

Q - 88

PRODUCTE	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
Pa	100	100	103	110	122	139	159	195	176
Petroll	100	100	105	121	194	182	271	254	224
Oli	100	137	133	144	175	192	237	263	258
Carbó	100	94	112	123	159	187	219	232	218
Carn	100	102	109	117	149	187	204	161	200
Vi	100	84	110	111	100	94	158	116	116
Bacallà	100	103	105	112	164	183	188	184	173
Fesols	100	109	121	134	151	155	196	200	177
Cansalà	100	103	117	130	163	208	135	223	207
Arros	100	104	102	109	129	142	169	158	151
Creïlles	100	121	100	111	132	153	189	163	168
Cigrons	100	89	85	92	106	112	127	118	114
Faves	100	93	100	81	152	165	155	190	171
Index General	100	103	108	115	146	161	193	189	181

G - 39

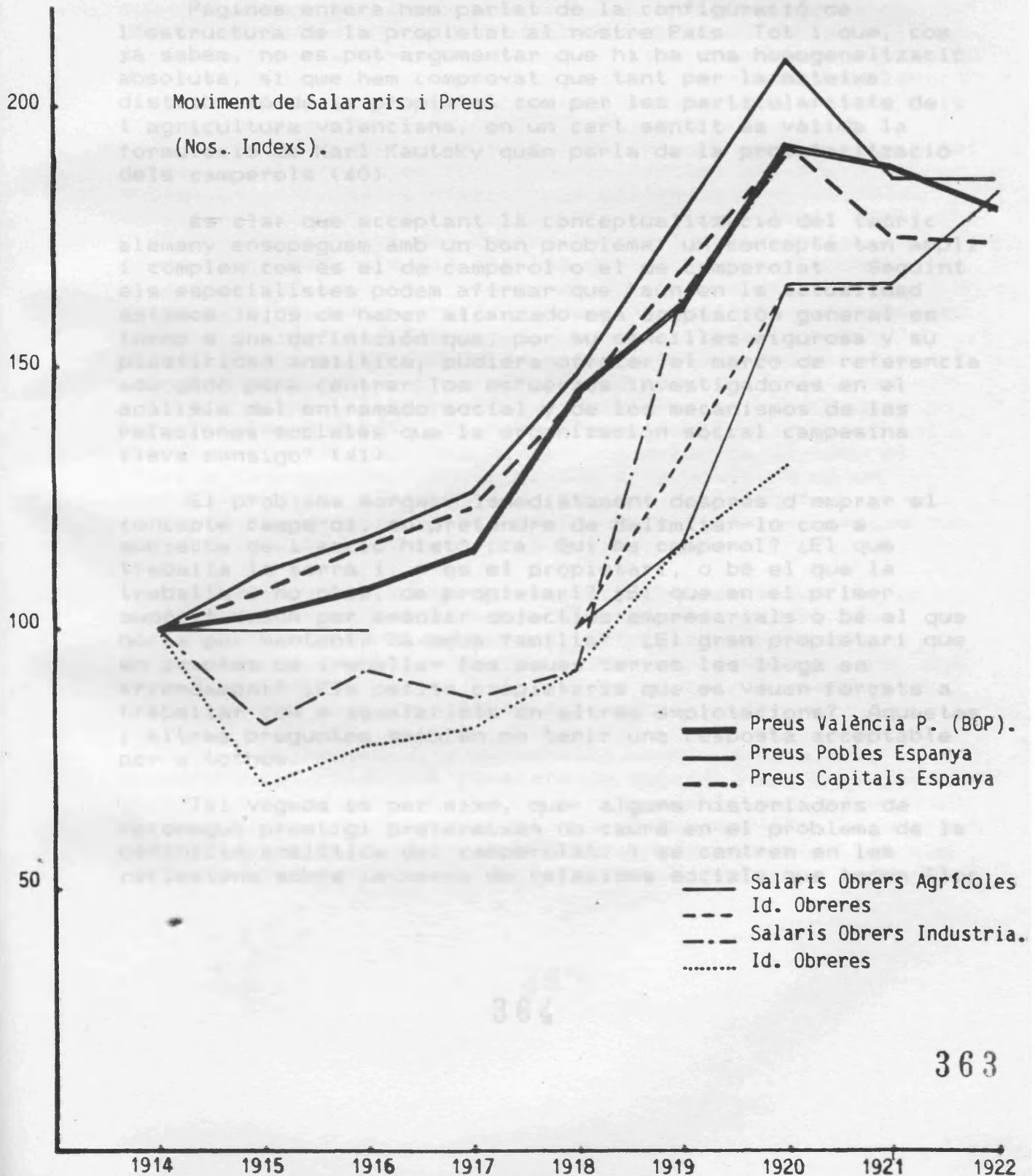
conceptualització a partir d'una realitat ben concreta, com és la discussió de l'agricultura i el treball durant el període.

Pàgines entera hem parlat de la configuració de l'estructura de la propietat al nostre País. Tot i que, com ja sabem, no es pot argumentar que hi ha una homogeneïtzació absoluta, sí que hem comprovat que tant per la indústria com per les particularitats de l'agricultura valenciana, en un cert sentit s'avalua la teoria de Kautsky quan parla de la "proletarització dels camperols" (40).

És clar que acceptant la concepció del treball alemany ens podem amb un bon problema i concepte tan complex com és el de camperol o el de camperolat. Seguint els especialistes podem afirmar que els camperols han aconseguit de haver alcanzado en la agricultura una definició que, por sí sola, no podria servir de referència adequada para centrar los esfuerzos de los investigadores en el análisis del entramado social de los campesinos de las relaciones sociales que la agricultura y el campesinado tiene consigo" (41).

El problema sorgeix quan ens distanciem de la idea d'emprar el concepte camperol i ens centrem en el problema de la propietat de la terra. És el problema de la propietat de la terra el que ens condueix a preguntar: ¿El que treballa a la terra és el propietari o bé el que la treballa? ¿El propietari és el que treballa o bé el que treballa és el propietari? ¿El gran propietari que treballa a la terra és el que treballa o bé el que treballa és el propietari? ¿El que treballa a la terra és el propietari o bé el que treballa és el propietari? ¿El que treballa a la terra és el propietari o bé el que treballa és el propietari?

Tal vegada és per això, que alguns historiadors de l'economia prefeixen preferir en el problema de la definició analítica del camperolat i se centren en les reflexions sobre l'estructura de propietat.

C4.- La vida.

conceptualització a partir d'una realitat ben concreta, com és la discussió de les Bases de Treball durant el període.

Pàgines enrera hem parlat de la configuració de l'estructura de la propietat al nostre País. Tot i que, com ja sabem, no es pot argumentar que hi ha una homogeneïtzació absoluta, si que hem comprovat que tant per la mateixa distribució de la propietat com per les particularitats de l'agricultura valenciana, en un cert sentit és vàlida la formulació de Karl Kautsky quan parla de la **proletarització dels camperols** (40).

És clar que acceptant la conceptualització del teòric alemany ensopeguem amb un bon problema: un concepte tan ampli i complex com és el de camperol o el de camperolat. Seguint els especialistes podem afirmar que "aún en la actualidad estamos lejos de haber alcanzado esa aceptación general en torno a una definición que, por su sencillez rigurosa y su plasticidad analítica, pudiera ofrecer el marco de referencia adecuado para centrar los esfuerzos investigadores en el análisis del entramado social y de los mecanismos de las relaciones sociales que la organización social campesina lleva consigo" (41).

El problema sorgeix immediatament després d'emprar el concepte **camperol**, en pretendre de delimitar-lo com a subjecte de l'acció històrica. Qui és camperol? ¿El que treballa la terra i, n'és el propietari, o bé el que la treballa i no n'és, de propietari? ¿El que en el primer supòsit malda per assolir objectius empresarials o bé el que ho fa per mantenir la seua família? ¿El gran propietari que en comptes de treballar les seues terres les lloga en arrendament? ¿Els petits propietaris que es veuen forçats a treballar com a assalariats en altres explotacions? Aquestes i altres preguntes semblen no tenir una resposta acceptable per a tothom.

Tal vegada és per aixó, que alguns historiadors de reconegut prestigi prefereixen no caure en el problema de la definició analítica del camperolat, i se centren en les reflexions sobre la xarxa de relacions socials que tenen lloc

C4.- La vida.

al si de la societat camperola i les interrelacions entre aquesta i la resta de la societat (42).

Nosaltres també hem procurat emprar la categoria de camperols el mínim imprescindible, conscients de la dificultat per a ser utilitzada, i també ens preocupem més que per la descripció analítica del mot, per esbrinar la complexa trama de relacions socials existents al nostre País.

Llegint Boguslaw Galeski (43) entenem que si partim del concepte del procés de formació del capital com a procés social general, se'ns ofereix una millor comprensió dels canvis esdevinguts en l'estructura sòcio-econòmica rural. Vista la desigualtat del desenvolupament capitalista, es poden comprendre els dos efectes que el procés d'acumulació de capital ha produït a les zones rurals. En primer lloc, "conduce a una estratificación de clase análoga a la que se produce en las ciudades a medida que la clase campesina antaño homogénea se divide en capitalistas y proletarios (el problema aquí es determinar la dirección de la polarización de clase y no si en realidad se han llegado a formar tales grupos)". En segon lloc, "dentro de la estructura de la sociedad global los miembros de todo el estrato campesino se ven reducidos a la posición de un proletariado con tierra" (44). Aquests dos efectes, contradictoris entre ells, originen una trama ben àmplia que produeix una estructura social força complexa.

Aquesta complexitat ens explica problemes que ja hem vist amb anterioritat en aquestes pàgines, com ara les accions conjuntès dels diversos sectors camperols davant de problemes concrets. Com diu Galeski "podemos mantener que bajo las condiciones del capitalismo el estrato campesino actua como un todo en ciertas situaciones" (45).

Al País Valencià, almenys a la part que nosaltres estudiem, les comarques centrals de litoral, les relacions socials de producció s'estableixen fonamentalment al voltant de dos tipus d'explotació agrícola. En primer lloc, les grans propietats treballades bé amb mà d'obra assalariada, bé amb arrendataris; però en qualsevol de les dues formes amb una

C4.- La vida.

elevada rendibilitat. En segon lloc, les petites i molt petites explotacions cultivades pels propietaris o per arrendataris; si bé cal tenir en compte -com ja hem vist amb anterioritat- que fins i tot en aquestes, depenent del producte que hi ha cultivat, pot ser-hi important la participació d'obrers assalariats, generalment no llogats pel propietari, sinó pel comerciant que n'ha comprat la producció quan aquesta encara era al camp (això en el cas de la taronja; en el de l'arròs la contractació dels treballs una vegada el gra està a l'era molt sovint va a càrrec dels industrials moliners). Recordem que molts, la majoria, d'aquests petits i molt petits propietaris, així com bona part dels arrendataris, es lloguen a la plaça pública dels pobles com a jornalers per a treballar tant a les grans propietats com a les petites i molt petites.

Tot amb tot, com hem vist al capítol anterior, el procés de fragmentació de la propietat, a les comarques centrals del País no es donà amb la mateixa intensitat a tot arreu. Com indiquen les xifres abans exposades, sembla que la Ribera Baixa -recordem els casos de Sueca i Albalat- és una de les zones on a les primeres dècades del segle XX hi resten propietats de dimensions molt respectables.

Es ara quan, en funció de tot el que hem dit (recordem quan, al capítol anterior, parlavem de **La terra i el problema de la propietat**), tornem fer explícita la nostra concepció de la distribució social al camp del País durant l'època estudiada. Els grans grups que el conformen serien: grans propietaris (+5 Ha.), camperols benestants (0.5-5 Ha.), petits propietaris i arrendataris (0-0.5 Ha.), i jornalers purs.

Entenem que els primers -els que anomenem grans propietaris- són aquells que treballen les terres de llur possessió totalment amb mà d'obra assalariada o amb arrendataris. Els dits **camperols benestants** són els que tot i treballar les seues terres, àdhuc amb la necessitat de contractar-hi assalariats, poden o no, necessitar **fer jornals** fora de la seua propietat, depenent de l'extensió d'aquesta. Pel que fa als grups restants, al nostre parer, el tret

C4.- La vida.

definitori del seu **status** es trobaria en el fet que amb terra o sense terra, amb propietat o amb lloguer d'arrendament, la seua font d'ingressos més important -exclusiva per al cas dels jornalers purs- vindria donada pels guanys obtinguts en vendre la seua força de treball.

Aquesta configuració pot ser un bon exemple de la complementarietat de què parlava Kautsky (46), i ell ens dóna peu per intentar de plantejar el problema de l'estructura agrària, entenent la dualitat gran/petita propietat com a part de la dinàmica del capitalisme (47).

Kautsky és per a molts, encara a hores d'ara, el millor teòric marxista sobre l'evolució de l'agricultura en relació amb l'avanç del capitalisme. És coneguda la seua tesi de la progressiva desaparició de les petites explotacions familiars en benefici de les grans explotacions agràries. Kautsky era ben conscient, però, que aquest procés exigiria una llarga evolució, àdhuc amb la possibilitat que l'al·ludit procés pogués arribar a ésser temporalment invertit.

I és que el teòric alemany dóna una gran importància a la complementarietat entre la gran propietat territorial i la petita. Per a Kautsky, el gran propietari incrementa els seus beneficis, quan al seu voltant n'hi ha molts de petits i de mitjans que l'abasteixen de mà d'obra quan la necessita, i que, fins i tot, poden adquirir l'excedent de la seua producció.

És a dir, per a Kautsky la tendència es prou senzilla: a mesura que el capitalisme avança, la gran propietat capitalista va imposant-se. Malgrat això, però, és possible que en funció de la complementarietat més que factible entre la gran i la petita propietat, aquesta darrera pugui subsistir.

La polèmica sobre la validesa de les tesis de Kautsky està més que justificada quan, ara, a les darreries del segle XX, en països amb un capitalisme ultradesenvolupat, les petites propietats continuen existint.

C4.- La vida.

Aquesta permanència vol dir que d'alguna forma els plantejaments de Kautsky han fallat. Hi ha autors que teoritzen i donen explicacions sobre aquest fet: el manteniment de les petites explotacions. Entre aquests investigadors podem citar a Servolin, Lebossé o Postal-Vinay (48), segons els quals la supervivència de les petites propietats és a causa de:

1.- La superioritat tècnica que han assolit les grans explotacions no és tan gran com la que va preveure Kautsky. A més, moltes de les millores tecnològiques han pogut ésser absorbides per les explotacions petites. I moltes que no han pogut assumir -maquinària a gran escala, instal·lacions-, no tenen un efecte tan determinant sobre la productivitat com s'hauria pogut preveure.

2.- Les divisions del treball i, tanmateix, la cooperació, són difícils de fer en la gran propietat (49).

3.- Les dificultats de la concentració en grans propietats no són alienes als preus de la terra.

4.- Hi ha hagut raons polítiques que han provocat que els Estats es decidissin a protegir als petits camperols, mitjançant mesures proteccionistes i/o amb ajudes oficials.

5.- Per a alguns investigadors, com Postal-Vinay, la petita explotació pot enfrontar-se amb les crisis agrícoles i a la competència de les grans explotacions perquè no tenen un caràcter empresarial, ja que responen més a una mena de petita producció mercantil. Des d'aquesta perspectiva el petit propietari només cerca una remuneració a la seua feina, sense preocupar-se per la taxa de guany que obté.

Un altre teòric, J.L. Cavailhes (50), opina, en aquest respecte, que, en general, les anàlisis de Lenin sobre l'agricultura s'han llegit d'una forma superficial. La interpretació de Cavailhes ("la interpretación que nos parece ilumina de modo más fértil el fenómeno que tratamos de analizar", en paraules de Miren Etxezarreta (51)) ens explica que aquella visió de Lenin sobre el progressiu increment de

C4.- La vida.

la mà d'obra assalariada en el sector agrari a mesura que avança el capitalisme, ha d'entendre's més àmpliament.

Com que Lenin té una visió totalitzadora dels problemes de la societat, diu Cavailhes, en la seua anàlisi no es detura en allò que s'esdevé només dins el sector agrari. L'error consisteix a considerar que la proletarització de la població camperola es produeix dins el sector agrari, quan realment la prova que aquesta proletarització es produeix s'evidencia en l'eixida de població agrícola cap a la ciutat, tot incrementant el proletariat del sector industrial o de serveis.

Bona part de les conclusions que Miren Etxezarreta extrau en el seu article que hem citat reiteradament, ens semblen ben interessants. Especialment, aquella que considera la interpretació de Cavailhes com la més vàlida, destacant-ne els elements següents:

1.- Partint de la descomposició feudal, permet d'analitzar l'aparició en un primer moment de la petita producció mercantil, per, en un segon moment, arreplegar la nova descomposició d'aquest mode de producció en dos desenvolupaments diferents: d'una banda, les empreses agràries capitalistes; i, de l'altra, la proletarització dels camperols que no s'hi poden integrar. Cal dir que, en aquest segon cas, la proletarització podrà produir-se bé dins o bé fora del mateix sector.

2.- Ens dóna un esquema que permet d'explicar el problema de l'estructura agrària en un sentit general. No la divideix en dos blocs (grans i petites, unes a la recerca del benefici i unes altres de la reproducció simple), sinó que permet d'integrar-los com a part d'una dinàmica pròpia del mode de producció capitalista.

Les distintes interpretacions que hem vist proposen diferents actuacions de classe per als grups analitzats. Per a Kautsky "dos almas viven en el interior del pequeño campesino: la del campesino y la del proletario" (52); malgrat que, com diu Etxezarreta, això només és una frase, ja

C4.- La vida.

que de la resta de la seua obra se'n dedueix que, per a ell, els camperols són uns petits burgesos preocupats només per la defensa dels seus interessos econòmics. D'altra banda, el proletariat sorgit de l'increment de les grans explotacions haurà d'enfrontar-se amb la seua classe dominant: els grans patrons.

Servolin, després de considerar que entre les grans i les petites propietats es dona una complementarietat, opina que no existeix lluita de classes entre els grans i els petits propietaris, i per això els interessos del sector poden ésser considerats homogenis.

Per a Lenin-Cavailhes, els petits camperols componen una petita burgesia, però sense cap unitat, "en parte formada por productores para quien el status de pequeño burgués es un paso adelante, un paso hacia la gran empresa, y por una parte de productores para quienes es un paso atrás, un paso hacia la explotación parcelaria y el proletariado". Així doncs, la petita burgesia és una classe inestable que es debat entre la burgesia contrarevolucionaria i el proletariat revolucionari (53).

Segons Miren Etxezarreta "esta dicotomía de la pequeña burguesia impedirá la formación de partidos políticos campesinos, ya que a causa de su carácter doble y contradictorio no puede establecer un proyecto coherente. La interpretación teórica del campesinado como pequeña burguesia inestable permite entender este hecho, que ninguna otra construcción teórica logra explicar. El carácter de pequeña burguesia del campesinado dificulta la adscripción de éste a la clase obrera, a la alianza del campesinado y los trabajadores industriales" (54).

Doncs bé, ja estem un altra vegada a l'inici de la reflexió d'aquestes darreres planes, ja hem esdevingut de bell nou amb una formulació tan genèrica que difícilment ha d'aprofitar-nos. Quan es fa la classificació teòrica del camperolat dins del bloc de la petita burgesia, tan inestable com vulguem, tornem a preguntar-nos: bé, però, iqué és el camperolat?

C4.- La vida.

Seguint el camí traçat per Hobsbawm, i defugim d'intentar donar un contingut acurat al concepte, ens centrem en el segment del camperolat sobre que treballam. Aleshores, la pregunta a plantejar-nos és bastant més concreta i, dalt o baix, es podria formular així: ¿Són els petits i molt petits propietaris i els arrendataris valencians de la segona dècada del segle XX assimilables al que hom diu petita burgesia inestable?

Partim de la base, seguint Hobsbawm, que quan diem **política** ens referim a aquella activitat "que relaciona a los campesinos en sociedades más amplias de las que forman parte, es decir, la política constituida por las relaciones de los campesinos con otros grupos sociales, tanto los que son sus 'superiores' o explotadores económicos, sociales y políticos, como los que no lo son -los obreros, por ejemplo, u otros sectores del campesinado- y con instituciones o unidades sociales más globales -el gobierno, el estado nacional-" (55). Des d'aquest punt de partida, ¿caldria incloure els sindicats de treballadors del camp sota l'epígraf de partits polítics camperols? Tot i que no volem tancar els ulls davant la diferència entre un partit polític i un sindicat, ¿no seria correcte incloure les organitzacions reivindicatives en aquell grup que, tenint un projecte coherent, és plasmació d'una intenció conscient de resoldre els problemes, almenys els més immediats, que els afecten com a grup?

Som d'acord en el fet que, efectivament, com hem dit en aquestes mateixes pàgines, hi ha contradiccions importants que impossibiliten l'adscripció d'aquestes organitzacions d'obriers del camp a les de la classe obrera industrial. També -i en aquesta Tesi ja se n'ha fet esment- és indiscutible la dificultat d'una aliança clara entre els obrers agrícoles i els industrials que els permeta la unitat d'acció. Malgrat això, però, una qualificació globalitzadora dels sectors menys benestants dels hòmens de la terra en les primeres dècades del segle dins la petita burgesia se'ns fa bastant difícil d'acceptar. Vegem el perquè.

Ens servirem d'una part de la documentació recollida

C4.- La vida.

sobre la negociació salarial entre patronal i obrers del camp als anys que estudiem. Aquesta negociació donava com a fruit el que es coneixia com les **Bases de Treball**, quelcom semblant al que avui anomenariem conveni col·lectiu, les quals constituïen el document que reglamentava l'organització del treball i la percepció salarial per a la temporada laboral. Aquestes Bases es negociaven tant a les zones tarongeres com a les arrosseres i a les d'horta.

A les comarques centrals del País Valencià és vàlid un esquema que en línies generals es repeteix, amb un model que es pot fer extensiu a gairebé la totalitat del territori que estudiem (56); si bé cal constatar les diferències lògiques introduïdes pels costums de cada poble. Segons Salvador Calatayud, "en las zonas naranjeras, y en concreto en Carcaixent, solian darse dos tipos de Bases: las que regulaban el trabajo de las temporadas de cogida de la naranja, y las que establecian las condiciones para el resto de trabajos del campo ya estuvieran relacionados con la naranja o ya se tratara de otros cultivos" (57). Així mateix, a les zones arrosseres se signaven dos tipus de Bases, unes al maig per reglamentar la plantada, i unes altres a l'agost per fer el mateix amb la sega de l'arròs. Generalment en ambdues s'introduïen anotacions gairebé marginals que preceptuaven la resta de les faenes agrícoles a realitzar en el terme. A l'Horta-Albufera hi ha una major fluïdesa quant a l'època de l'any en què es negocien les Bases, tot i que, atesa que també un important nombre de fanecades dedicades a l'arròs i a la taronja, no és estrany que coincidís amb els mesos assenyalats per a les dues zones de la Ribera.

El model de funcionament era, a tot arreu, ja ho hem dit, el mateix, amb les matisacions locals escaients. En línies generals consistia en el fet que els obrers agrícoles discutien al si de les seues organitzacions una proposta a presentar a la patronal, utilitzant l'Alcalde com a mitjacer. Els propietaris, generalment sense organització estable, es reunien en assemblea en rebre informació del cap del municipi i, aleshores, feien una contraoferta. Amb els estira-i-arronsa comprensibles, s'arribava a un acord que era signat per totes dues parts, i que constituïa les Bases de

C4.- La vida.

Treball per a la temporada.

És clar que, com diu Calatayud, l'actuació de l'Alcalde tenia una importància decisiva, bé presentant propostes de síntesi o bé decantant-se per una de les dues posicions, generalment la de la patronal, sector amb què solia tenir una certa afinitat, si és que el mateix batlle no era propietari o pertanguera a una família de propietaris.

De les nostres paraules no pot deduir-se que el procés de negociació fos senzill. De vegades les postures eren tan enfrontades que la part social havia de recórrer a la vaga com a forma de pressió, qüestió aquesta que, de no ser ben aviat resolta, donava lloc a què el Governador Civil de la província hi fiqués el nas, amb la qual cosa el procés de signatura s'accelerava. "Finalmente, una vez aprobadas las Bases por cualquiera de los medios referidos, se publicaban octavillas o bien se editaban en un pequeño folleto que se repartía entre los trabajadores. Con la normativa en la mano, a lo largo de la campaña, se sucedían las acusaciones mútuas de incumplimiento de algun punto, acusaciones que en algunos casos se convertían en denuncias legales" (58).

Part de la informació de què disposem ha estat obtinguda de les Memòries corresponents als anys compresos entre el 1916 i el 1920, elaborades per l'Institut de Reformes Socials. Es tracta, en totes les ocasions, informes més o menys breus o -com és el cas de les vagues del 1919- de l'escarida notícia dels conflictes vaguístics enregistrats en els pobles de l'Horta-Albufera.

Com que la notícia documentada sobre el problema laboral ha d'ésser, generalment i també pel que respecta als pobles, proporcionada a l'Institut per l'Alcalde de la localitat -que teòricament és el president d'una gairebé sempre inoperant Junta Local de Reformes Socials-, són molts els factors que poden influir perquè la notícia de la vaga no arribe, o arribe deformada, a la secció de conflictes de l'IRS. Sovint els alcaldes són els primers interessats a fer el silenci sobre un conflicte social. De vegades, però, la negligència del mateix cap del municipi o dels obrers

C4.- La vida.

implicats impedeix que es conega la vaga, ja totalment, ja parcialment. Passa una cosa semblant al que, freqüentment, denunciaven els Inspectors de Treball:

"La lenidad de las autoridades gubernativas y municipales, inclinadas al perdón o a la indulgencia, sea por temperamento de tolerancia, por transigencia con los patronos, por evitar enojosas reclamaciones o por desden a un orden de faltas que no reputan punible, se da la mano con la indolencia de las Juntas, y concurre con éstas a esterilizar la acción correctiva de los inspectores" (59).

Davant l'inici de la plantació d'arròs i, molt més, a l'hora de la sega, és quan els obrers de l'Horta-Albufera -junt als altres pobles productors- plantegen les seues reivindicacions. La crisi que pateix la taronja durant aquest període produeix, entre altres moltes coses, una sensació d'inseguretat en els treballadors i les treballadores. Per tant, s'entén que els conflictes es plantejaren quan els magatzems estaven en funcionament atenent les més o menys àmplies demandes dels exportadors. Després, hi ha uns moments en què els interessos dels obrers, els propietaris i els exportadors poden coincidir: davant la manca de vagons o nòlits que donen eixida als productes agrícoles. En aquests moments, és relativament senzill que es pugui arribar a una contesa generalitzada.

També hi ha conflictes particulars als pobles, hostilitats declarades pel sindicat o sindicats locals allí on existeixen i tenen força (60), i que atenen els interessos i les preocupacions estrictament locals. La participació en aquestes lluites -com podem veure en els casos en què l'IRS proporciona xifres- és quasibé absoluta. La durada és generalment breu -tots tenen pressa per arribar a un acord- i les reivindicacions són de caire salarial i societari, aquestes últimes de marcat accent local (reconeixement de la societat obrera i contractació preferencial dels obrers del poble, generalment). Quant a l'època en què es produeixen els conflictes, són també, com és comprensible, coincidents amb

C4.- La vida.

moments molt concrets del cicle agrícola, com ara la plantació o bé la collita dels diferents productes.

Manca de vagons i de vaixells, i el gravamen d'Urzaiz sobre l'arròs al començament del 1916, amb les lògiques repercussions sobre l'Horta-Albufera. Tot plegat, junt amb la sensible alça del preu, conduïren cap al més de juny a una de les primeres respostes obreres locals: la vaga d'Alfajar. Una contesa plantejada per la Societat de Treballadors del camp **Estrella del Progreso**, en la qual "solicitaron de los propietarios la jornada de ocho horas y media de trabajo y la admisión preferente de los vecinos de la localidad a los forasteros" (61). Una de les clàusules de les Bases que finalment la patronal i els obrers varen signar, deixava una porta oberta a la remodelació del conveni, ja que, segons s'hi deia, "los precios estipulados en los jornales de este contrato regirán hasta que la validez de las cosechas y condiciones del tiempo lo permitan; pero cuando haya rebaja de los primeros, o por los malos tiempos, se considerarán nulas todas las cláusulas de este contrato, firmándose uno nuevo. Lo mismo sucederá en caso de sufrir crisis la clase trabajadora por cualquier circunstancia" (62).

Les vagues dels obrers de Massanassa -un dels pobles més actius quant a les reivindicacions obreres- mostren que hi ha una capacitat de resposta del proletariat agrícola d'aquesta zona davant l'agressió que suposa l'empitjorament en les seues condicions de vida. No es pot oblidar que durant aquests anys s'agreuja la situació d'inferioritat dels treballadors del camp quant als nivells de vida. Els obrers de Massanassa, membres de la Societat **El Sustento**, informen l'Alcalde del poble, en juny del 1917, de la intenció de declarar-se en vaga amb motiu de la no acceptació per part dels patrons de les Bases proposades. La intervenció del cap municipal, que contacta amb la societat **Círculo Liberal** i la societat **La Libranza** evita el conflicte. Se signen les Bases, en les quals també hi ha un article que diu -com hem vist en parlar d'Alfajar- "el presente contrat será reformable siempre que imperiosas necesidades por ambas partes así lo exigiesen" (63).

C4.- La vida.

Mesos després, en març del 1918, acollint-se a aquesta clàusula, els obrers demanen augment de jornals. Els patrons, davant això, "alegaban que sus modestas propiedades no les permitian aceptar reforma alguna del contrato anteriormente celebrado (el de 1917), además de que las circunstancias no eran tan apremiantes que exigiesen la novación de lo estipulado" (64). Les converses entre els patrons i les societats obreres, amb l'Alcalde com a mitjacer, varen donar poc resultat. En maig els obrers declaren la vaga, i als tres dies se signen les noves Bases, amb augments significatius.

Després de veure l'esquema bàsic o, més aviat, el model general de negociació de les Bases de Treball, i, també, algunes de les particularitats que presentava la realitat social i econòmica dels pobles de l'Horta-Albufera, centrem-nos ara en la ciutat de Sueca (Ribera Baixa). Fer-ho ens permetrà d'aprofundir més i millor en aquesta qüestió.

Com ja hem vist, generalment són els obrers els qui donen el primer pas de cara a la concertació salarial. Vegem aquest primer escrit adreçat a l'Alcalde de la Ciutat:

"Salvador Nacher Sos, de 52 años de edad, profesión campesino, vecino de esta ciudad y habitante en el secadero propiedad de Manuel Carrasquer Marqués, camino de dos Pontets, según cédula personal que acompaña, pone en conocimiento V.S. que mañana 21 del corriente a las 19 horas ruego a V.S. como Presidente de esta entidad que reúna a los patronos comerciantes confeccionadores de frutas de esta ciudad para una reunión amistosa y aprobación de las bases de trabajo que presenta la Sociedad de Campesinos y similares que se han de regir en la próxima campaña naranjera. Lo que comunico a V.S. cumpliendo con lo que dispone el art. 1. de la ley de reuniones vigente del 15 de junio de 1880, a los efectos y fines consiguientes" (65).

Si aquesta és la convocatòria per a fixar les condicions i les remuneracions dels collidors, la de les obreres que han

C4.- La vida.

de fer la seua feina als magatzems de confecció de la taronja segueix el mateix esquema expositiu anterior:

"Francisca Ribera Roig, de 35 años, casada, profesión confeccionadora de frutas, vecina de esta ciudad y habitante en la calle de Figueras n.28, según cédula personal que acompaña, pone en conocimiento de V.S. que mañana 21 del corriente a las 19 horas, ruego a V.S. como Presidenta de esta entidad que reuna a los patronos comerciantes confeccionadores de frutas de esta ciudad para una reunión amistosamente y aprobación de las bases de trabajo que presenta esta Sociedad de Obreras manuales "la Unión Femenina" que han de regir en la próxima campaña naranjera" (66).

Una vegada tramesa la citació als qui han de participar en la reunió negociadora, el dia i l'hora fixat fan acte de presència a l'Ajuntament de la ciutat els representants de totes dues parts. La reunió podia transcórrer bé per estaments, en dues sales diferents per intentar aproximar les pretensions de cadascú; bé reunit-se directament la part social i la patrona. Aquesta darrera modalitat se sol donar quan les postures ja han arribat a aproximar-se suficientment perquè siga possible l'acord.

Més endavant veuren que són els patrons els que, a títol individual, solen discutir entre ells la proposta dels obrers

C4.- La vida.

del camp. Un altra modalitat, però, és que l'Alcalde convoque els representants de les distintes organitzacions polítiques, econòmiques i ciutadanes a la reunió on s'han d'acordar les Bases de Treball. Un exemple d'aquesta darrera circumstància fou la negociació del 1919.

El dia 19 de maig d'aquest any són reunits a la Casa de la Vila diferents persones en representació de les següents entitats i agrupacions: Societat "La Peña", Círculo Liberal, Círculo Tradicionalista, Círculo Conservador, Círculo Liberal Monàrquico, Ateneo Sueco del Socorro, Centro Republicano, Casino de la Villa, Círculo Recreativo i Sociedad Artística. D'aquestes organitzacions, hi van dos representants de cadascuna d'elles en qualitat d'interlocutors de la patronal, però una bona part hi envien, també, dos representants en nom dels obrers del camp. Tan sols tres entitats hi eren representades únicament en la part obrera: la Unión de Trabajadores del Campo, el Centro Obrero i el Seminario Obrero.

Amb aquesta singular composició es reuneix la comissió que ha de negociar les Bases de Treball i, en primera instància, la vaga que han endegat els obrers agrícoles en no haver estat acceptades, en un principi, les seues pretensions. A l'inici de la sessió "el Alcalde Presidente Don Juan Miragall Fabra, como cuestión previa, pregunta a todos los concurrentes si verdaderamente estaban autorizados para concertar las bases que sirvieran para solucionar la huelga de campesinos planteada el día de hoy, contestando todos afirmativamente" (67).

Tot seguit, l'alcalde Miragall exposa als reunits que dies enrere "una comisión de braceros del Seminario Obrero, le presentó un escrito fijando los precios que debían regir durante la presente temporada, para los distintos trabajos de braceros del campo y pidiendo que se pusiera en conocimiento de los propietarios; cuya constestación esperarían hasta el día catorce por la noche" (68). L'autoritat municipal, no gensmenys, considerant que el termini de reflexió ofert pels obrers era insuficient, reuní als patrons el dia dèsset "por medio de bandos que se fijaron en todas las sociedades" (69). El dia setze, però, els obrers varen anunciar que a

C4.- La vida.

partir de l'endemà es declararien en vaga els "campesinos de esta ciudad hasta tanto no se aceptasen las bases presentadas a los patronos de todos los pueblos que integran la Federación Regional de Campesinos" (70).

Amb la vaga ja en marxa tenia lloc la reunió a què ens referim; l'Alcalde conclouïa la seua intervenció dient que demanava a tots que "sin prejuicios ni odios" i pel "bien estar (sic) de todos los vecinos acordasen por unanimidad unas bases que permitiesen la continuación de la vida normal y el desarrollo de la producción, cuyos beneficios a todos alcanzan" (71).

A continuació, es passa a llegir la tarifa de preus presentada per la part social, així com les condicions de treball, "cuyas partidas fueron todas particular y detenidamente discutidas, dentro siempre de la mayor corrección, acordándose por unanimidad lo siguiente:

- Se contratará con preferencia a los braceros vecinos de Sueca, y al efecto no se alquilaran forasteros mientras existan de aquellos sin trabajo.
- Para evitar confusiones, los de Sueca se situaran en la Plaza de la Constitución y los forasteros en la de Salmerón.
- No se contratarán forasteros antes de las seis horas y treinta minutos, ni mientras queden parados de Sueca.
- Los braceros se colocarán alrededor de unos carteles que indicarán las distintas clases de trabajo que aquellos realizan.
- Queda prohibido el trabajo a destajo, sin embargo si al terminar el jornal queda hasta un diez por ciento de trabajo por realizar para terminar un campo, en relación con el efectuado durante el día podrá realizarse con el aumento proporcional del precio" (72).

Després, i finalment, es va fixar la taula salarial de les distintes faenes a fer.

En la negociació de l'any 1919, els obrers del camp suecà havien convocat, ja, una vaga. A més, hem vist com hi

C4.- La vida.

havia una certa coordinació entre els treballadors agrícoles dels pobles valencians. Tot i que no trigarem gaire a tornar a la qüestió de l'acció conjunta dels treballadors agrícoles del País, vegem ara algun altre exemple de negociació.

Posem per cas la del 1916. Prèvia convocatòria de les parts en la forma a l'ús, es constata que les discrepàncies entre la part social i la patronal no són excessives, si bé, i potser com a efecte d'això, l'assistència de propietaris no era gens nombrosa. Amb tot, a la reunió varen fer ús de la paraula bona part dels assistents, els quals apostaren pel desig i la conveniència de "resolver un serio conflicto que tan directamente afecta no sólo a los intereses materiales de todos y cada uno de los vecinos, sino tal vez más intensamente a la tranquilidad moral y porvenir de la Ciudad por ser notorio que las cuestiones sociales deben resolverse siempre que sea posible de común acuerdo entre patronal y obreros, poniendo todos a contribución su patriotismo y amor al prójimo, para que las bajas pasiones e infundados odios de clase, desaparezcan y no empañen el brillo esplendoroso de la paz social" (73).

Els acords presos a la reunió van en la línia de no confrontació que destil·len les ratlles que acabem de transcriure. Pel que fa als salaris, aquests registren una moderada pujada, atés que les principals feines a fer atenyen uns preus lleugerament superiors als de la temporada anterior.

Quant a les condicions de treball, val a dir que seran les normals al poble i què, en línies generals, hem vist reflectides en la negociació del 1919. És a dir, preferència dels obrers locals sobre els forasters i contractació en la forma habitual. El document signat, però, admetia el treball a preu fet -som al 1916- "cuando escaseen los brazos (...) sujetando su retribución a los precios indicados, que necesariamente servirán de base" (74); i, d'acord amb els pressupostos ideològics mantinguts per l'Alcalde i bona part dels assistents, feia explícita la idea que "el bracero de Sueca que no cumpla con su deber en el trabajo que se le encargue, estará reputado como mal ciudadano y sujeto a ser

C4.- La vida.

expulsado de la reglamentación del trabajo" (75).

Aquestes valoracions més aviat morals, que contenen una forta càrrega ideològica lligada al catolicisme social més ortodox, seran superades per la dinàmica social en els anys a venir. Sens dubte la durada i el pes de la crisi, junt a la major capacitat organitzativa i de lluita que varen adquirir els treballadors agrícoles valencians, matisarien bastant aquests pressupostos en els anys següents.

Un punt important de la millora de les condicions amb què els obrers del camp s'enfrontaren a la negociació col·lectiva durant aquesta època es fa ben palesa, com ja hem indicat, en la unitat assolida de cara a les reivindicacions a presentar a la patronal per a la discussió. Bon exemple del que diem és, també en 1919, els acords presos en el **Congrés de la Federación Regional de Levante de Agricultores y Similares** i la **Confederación de la Plana**, celebrat a Alzira l'agost del 1919. Segons el compromís assolit pels delegats a l'esmentat Congrés, es varen redactar unes Bases de Treball que foren presentades pels obrers tarongers a tots els pobles del País, de de la Plana a la Safor, que comptaven amb Sindicat adherit a la Federació Regional de Treballadors.

Amb el model de reivindicació aprovat per a les obreres dels magatzems d'elaboració de fruita, podem veure l'altíssim nivell de concreció de les demandes, l'ajust a les disposicions legals favorables a la part social i la introducció d'aspectes tan positius com la demanda d'assistència facultativa i de medicaments per compte del patró en cas de malaltia d'una obrera.

Les reivindicacions acordades al Congrés d'Alzira recullen els punts següents:

- 1.- La jornada serà de vuit hores "distribuidas en cada localidad como lo estimen conveniente."
- 2.- El treball nocturn tindrà un màxim de tres hores, pagant-se mig jornal amb el 25% d'augment.
- 3.- La jornada dominical serà de quatre hores, "cobrando el jornal completo de hocho (sic)".

C4.- La vida.

- 4.- "Con arreglo a ley sobre el trabajo de mujeres y niños, vienen obligados los patronos a ceder una hora diaria sin descuento en el jornal a todas las obreras que tengan hijos en el periodo de lactancia, cuya hora se dividirá en dos o cuatro partes a juicio de las madres".
- 5.- Les encaixadores cobraran un salari mínim de 2.5 pessetes.
- 6.- Les ajudants d'encaixadores, triadores i empaperadores cobraran un jornal de 2 pessetes.
- 7.- Les que es dediquen a marcar i a tallar paper cobraran 2.5 pessetes.
- 8.- Les encarregades de magatzem cobraran 3 pessetes.
- 9.- Les que treballen a les andanes de l'estació, així com les que realitzen treballs de neteja als horts, cobraran 2.5 pessetes.
- 10.-El pagament del jornal es farà diàriament.
- 11.-"Para ir a trabajar fuera de la localidad, vienen obligados los patronos a sufragar los gastos de viaje, ofrecer camas que reúnan condiciones higiénicas, luz y local para cocinar, siendo también de cuenta del patrono los gastos de asistencia facultativa y medicamentos en caso de enfermedad de alguna de las operarias forasteras; además los patronos abonaran el jornal de los días laborables que las operarias permanezcan en la localidad donde hayan sido contratadas".
- 12.-Per despatxar una obrera caldrà al.legar una causa justificada, avisant el patró sempre amb vint-i-quatre hores d'antelació.
- 13.-Si en un poble hi ha obreres parades, no podran fer-se hores extraordinàries a cap magatzem.
- 14.-Seran preferides les obreres de la localitat.(76)

Del compliment dels acords signats a les Bases de Treball, generalment, se n'encarregaven unes comissions de patrons i obrers creades *ad hoc*. Tot i que aquest paper hauria de correspondre legalment a les juntes locals de reformes socials, el funcionament incorrecte d'aquestes i, en la major part dels casos, la simple inexistència, feien necessària la comissió paritària obrera i patronal.

La composició d'aquestes comissions especials, malgrat

C4.- La vida.

tot, tenia una certa correspondència amb les JLRS, ja que l'encarregat de convocar-les i presidir-les era -igual que en les comissions dependents de l'IRS- l'Alcalde de la localitat. Aquest, davant la denúncia presentada, convocava els denunciats:

"En virtud de denuncia presentada ante la Comisión Mixta de patronos y obreros para aplicar las bases del convenio regulando el trabajo y su remuneración de la presente recolección de arroz e imponer las debidas sanciones se cita a los sres. del margen para el día 28 de los corrientes a las 19 en esta Casa Capitular y Salón de la Junta de Aguas" (77).

La demostració que aquesta Comissió complia un paper important de control i de seguiment de l'aplicació de les Bases de Treball, ho ratifica el document que oferim a continuació. Una demanda presentada contra un propietari local que havia contractat forasters quan encara hi havia fills del poble sense feina, motiva la reunió de la Comissió. Els obrers s'havien presentat al camp on estaven treballant els forasters i demanaren de substituir-los en un nombre igual al d'ells. Com que el patró es negà, varen presentar-hi denúncia.

Davant la Comissió va comparèixer el denunciat, el qual "alegó que su negativa obedece a que los cuatro de Sueca que se presentaron a trabajar en su campo, no eran lo suficientemente aptos para cobrar, digo, segar, por inexperiencia debida a su escasa edad, pues apenas si cuentan con diez y ocho años". La Comissió paritaria, tot i acceptar algunes de les explicacions del denunciat, va dictaminar que "debe éste pagar nueve pesetas a cada uno de los cuatro vecinos mencionados, en concepto de jornal" (78).

Tot i que creiem que el model negociador -la seua organització i el desenvolupament- es pot trobar al llarg de totes les comarques a què ens referim en aquesta Tesi Doctoral, és ben clar que les aplicacions concretes que hem vist referides a l'Horta-Albufera i a la Ribera Baixa no són

C4.- La vida.

exportables.

En aquestes dues comarques es donen unes condicions quant al tipus d'organització obrera que no és generalitzable a la resta del País. L'existència de sindicats locals lligats amb anarco-sindicalistes i socialistes, així com amb republicans, és un fet que no es pot estendre a la totalitat de les comarques que abraça el nostre estudi.

Fins i tot en aquelles, i no cal dir en altres, on són gairebé els únics, hi trobem sindicats de caire catòlic. Aquests, generalment, han estat creats com a antídote per les forces conservadores locals en tenir notícia de l'existència d'un sindicalisme de classe en altres pobles i comarques.

És clar, doncs, que el desplegament del mecanisme negociador -reivindicació/pressió/negociació- no és l'emprat per tots els **petits propietaris, arrendataris i jornalers purs** del nostre País. Evidentment, al costat d'organitzacions amb una clara orientació de classe hi havia poderoses entitats que agrupaven els treballadors de la terra sota concepcions confessionals i reaccionàries. Resulta indiscutible que molts dels afiliats als generalment anomenats **Sindicats Catòlics**, sovint foren utilitzats com a esquiroles per la classe patronal i per les autoritats desitjoses de mantenir l'**ordre social**. Amb certa freqüència, els afiliats a aquestes organitzacions lligades a l'Església foren mobilitzats en els moments més greus de la lluita obrera. I ho foren no tan sols per solucionar conflictes amb les poderoses organitzacions sindicals existents en alguns sectors no agraris (el cas de les vagues del Port de València serà paradigmàtic en aquest sentit), sinó per suplir la manca de braços per fer faenes agrícoles en moments de forta confrontació social a les comarques o els pobles més conflictius.

És a dir que som conscients de les limitacions del nostre estudi. Sabem que estem parlant d'una minoria -fins i tot els obrers industrials enquadrats en organitzacions de classe ho eren, de minoritaris. De tota manera, ens sembla

C4.- La vida.

que això no ha de fer-nos menystenir l'anàlisi de les seues formes i la capacitat de lluita i de resistència. Al capdavant, és fonamental per comprendre millor tant la difícil conjuntura que visqué el País durant els anys de la Guerra Gran i els immediatament posteriors, com la indiscutible millora de les possibilitats de lluita sindical al camp valencià.

Com a conclusió, per tant, podem dir que en aquests anys ja hi ha **petits propietaris, arrendataris i jornalers purs** que han assolit -i sabem massa bé que aquesta no serà una situació irreversible, ans al contrari- uns nivells d'organització que possibiliten la discussió i l'aprovació d'una proposta de convenis. Aquests seran presentats als camperols benestants i als propietaris i comerciants, davant els quals estaran en disposició de pressionar i de negociar, amb la inclusió de la vaga com a mesura essencial. Finalment, arribaran a un pacte que els obrers s'encarregaran de difondre i de vigilar-ne la validesa a partir del seguiment del seu compliment.

Sabem que tot el que diem es produeix en una conjuntura molt concreta i específica. Sabem que no es pot parlar de nivells organitzatius equiparables als dels obrers industrials. Sabem que no es qüestiona l'ordre social. Sabem que fins i tot les formes més perfeccionades de lluita, per exemple les directrius emanades de la Federació Regional, tan sols són això, directrius. Sabem, en fi, que difícilment es produiran accions coordinades entre els camperols de distints pobles i comarques, encara que de vegades s'hi arribe.

Tot i partir d'aquestes constatacions, ens inclinem per qualificar aquest ample sector del camperolat valencià com a obrers agrícoles o proletariat agrari, amb o sense terra (lluny llavors d'adscripcions a la petita burgesia, tot l'inestable que vullguem) (79). La seua posició davant la lluita de classes existent a les nostres comarques durant el període estudiat ho ratifica. Sobretot, quan comprenem que determinades accions de caire aparentment interclassista en què participen no són producte, com podria semblara cop

C4.- La vida.

d'ull, sinó d'una coincidència parcial d'interessos dels distints sectors socials agraris.

Que en diversos pobles i comarques, davant els problemes originats pel retall que pateixen les exportacions i per les conseqüències que comporta, s'arribe en determinades ocasions a parar totalment les activitats, i a la manifestació massiva dels habitants demanant mesures a l'Administració, no ha d'ésser interpretat com una col.laboració innocent o com una claudicació dels obrers agrícoles. Si no hi ha exportació, no hi haurà jornals. Uns i altres, els sectors benestants i els treballadors, demanaran el mateix. Tots plegats demanaran solucions. Ara bé, en acabar aquells actes majoritaris, uns tornaran a casa preocupats pels guanys de l'anyada, i els altres pel jornal de l'endemà. Que almenys alguns d'aquests treballadors són ben conscients de la situació, sembla provat i indiscutible. La millora de les formes d'organització i de revindicació ho ratifica.

4.4.- Les despeses de la família obrera.

Després d'haver vist l'evolució dels índexs salarials i de preus, i una vegada dibuixat el perfil dels nostres treballadors del camp, és el moment de tornar a parlar de pessetes concretes, dels guanys reals dels obrers agrícoles. Sols així ens podrem plantejar, tot seguit, l'important problema del cost de la vida de la família obrera. Diguem-ne unes paraules prèvies abans d'entrar en matèria.

Aquest és un problema que no es pot resoldre més que amb un plantejament quasi de laboratori, que -i això ho hem d'admetre des del principi- és més aviat un exercici d'aproximació que un càlcul acurat. Hem de prendre massa decisions arbitràries com perquè el resultat siga ajustat a la realitat del manteniment de les famílies obreres al camp valencià. Cal, en principi, respondre algunes preguntes. Que menjaven?, quina quantitat?, en quina època de l'any?, quina part del que menjaven era necessària d'abastir-se a la botiga?, sabem el preu -la seua evolució- dels articles de la dieta bàsica?,

C4.- La vida.

com calculem les despeses d'habitatge, roba, assistència sanitària, etc.? Intentarem de respondre'n algunes, alhora que reflexionem sobre alguns particulars, partint de la base que ens anem a centrar als pobles de la zona arrosera (80).

Menjaven segons uns patrons no gens variats, sinó monòtons i, no cal dir-ho, poc equilibrats pel que fa a vitamines i calories. La carn no és un aliment força utilitzat en la dieta obrera, contràriament al peix salat i aliments rics en hidrats de carbó. Si atenem a la informació que ens dona l'IRS sobre l'alimentació dels obrers de l'arròs als pobles de la comarca de l'Horta-Albufera, les línies mestres de la dieta serien aquestes:

ALBAL I BENIPARRELL: Arròs, creïlles i bacallà.

ALFAFAR: Creïlles, arròs, bacallà, pa, carn, cansalada i saladures.

CATARROJA: Pa, bacallà, arròs, poca carn, llegums i fruites.

MASSANASSA: Arròs amb fesols (paella), tomaques, creïlles, bacallà, pa, xocolata, carn de corder.

SEDAVI: arròs, creïlles, bacallà i cansalada.

SILLA: Creïlles amb bacallà, arròs i pa (81).

No canvien molt els hàbits alimenticis pel que fa a la comarca de la Ribera Baixa, on els productes més consumits serien aquests:

ALBALAT DE LA RIBERA: Pa, carn, embotit, bacallà i altres saladures, paella d'arròs i fesols.

CULLERA: Arròs, llegums, bacallà, tonyina, pa, formatge i fruites.

SOLLANA: Dos menjars d'embotit, i un menjar fort d'arròs amb llegums.

C4.- La vida.

SUECA: Paella amb fesols al menjar principal, cansalada i salades a la resta dels menjars (82).

La tònica quant als aliments consumits es manté a d'altres pobles on hi havia marjal, influint-hi ben poc que la ma d'obra forastera fora més o menys nombrosa. Així ocorreix a la Ribera Alta, zona amb una considerable presència d'obriers vinguts d'altres comarques per a realitzar les feines de la sega de l'arròs (tot i que aquests contingents són percentualment inferiors als que es registren a la Ribera Baixa); i també a l'Horta Nord, on pràcticament no hi ha ma d'obra forastera. Vejam la dieta dels obrers arrosers a aquests pobles.

ALZIRA: Pa, carn, arròs i llegums.

CARCAIXENT: Salades, cansalada i embotit. Sempre companatge, i per les nits paelles d'arròs amb bacallà i llegums.

CORBERA: Arròs, pa, tonyina, carn de porc i, especialment, embotit.

FAVARETA: Majoritàriament companatges.

FORTALENY: Pa, carn i arròs.

GUADASSUAR: Companatge durant el dia i a la nit paella.

LLAURI: Pa, arròs, bacallà, salades, cansalada, raïm i melons.

EL PUIG: Companatge i salades.

PUÇOL: Pa i embotits (83).

Queda clar que la base de l'alimentació està feta a base de cinc productes bàsics: pa, arròs, creïlles, bacallà i embotits. Açò ens ha estat ratificat per les entrevistes que hem realitzat per obtenir fonts orals. Els anys que abraça el nostre estudi són recordats com **anys de fam** (84). Tanmateix

C4.- La vida.

se'ns confirmen la major part dels punts respecte a la dieta, de la qual destaca sempre la importància de l'arròs -"el dia que no menges arròs és com si no menjares" (85)- i del bacallà (86). La informació que, arreplegada de l'IRS, hem oferit sobre l'alimentació dels obrers de l'arròs està referida en bona mesura als obrers forasters, per la qual cosa es fa necessari millorar-la un poc perquè pugui ésser aplicable als obrers autòctons. Els ous, obtinguts a casa, i la carn (cornells i pollastres), així com l'embotit (en bona part dels pobles es feia la matança del porc) milloren els nivells d'alimentació. Les fonts orals ens han aportat una interessant informació sobre l'alimentació dels xiquets, basada en l'entrepà. Molt sovint el sopar dels menuts i els joves consistia en un entrepà de creïlles fregides amb alls, qüestió aquesta que fa costat a allò que hem dit sobre els hàbits alimenticis als pobles valencians.

Calcular les quantitats consumides de cadascun dels aliments bàsics de la dieta és ben difícil. Si creguéssim en l'existència d'una alimentació equilibrada podríem fer-ne un càlcul de calories, però per raons obvies hi renunciem (87). Malgrat tot, a aquest respecte podem oferir les paraules del que va ser metge titular de Sollana (Ribera Baixa):

"En general la alimentación de los habitantes de este pueblo, sin ser muy abundante y rica, es suficiente para que sus naturalezas gocen de buena salud. El pobre jornalero que durante largos periodos de tiempo se ve privado de jornal, halla medios con la caza, pesca y captura de ratas campestres para ganarse el sustento, a base siempre de estos productos con lo que logran una alimentación bastante nutritiva y reparadora" (88)

La introducció d'aquesta realitat no modifica, però, la validesa del model alimentari que hem fet explícit algunes ratlles més amunt. El mateix facultatiu és qui ens diu que "la gallina, pollo y la paloma se reservan para uso de los enfermos y componen la alimentación ordinaria las otras carnes mencionadas, pescado fresco de rio y albufera,

C4.- La vida.

bacalao, sardina y otros salazones" (89)

El Dr. Vera Verdú ens ofereix al seu estudi una interessant informació sobre el que anomena **alimentació ordinària** a Sollana. Tot i que l'al·ludit metge afirma que "tanto el rico como el pobre tienen iguales costumbres en lo que a comidas se refiere diferenciándose tan sólo, la de unos y otros, en la calidad y número de platos que las constituyen" (90), a parer nostre el quadre que ofereix, i que transcribim a continuació, no és representatiu del model alimentari dels obrers del camp. Segons Vera Verdú els tres menjars diaris serien així:

MENJARS	HORA	ALIMENTS
Desdejuni	07-08.00	Xocolata amb xurros, o pa amb café amb llet, o entrepà amb embotit.
Dinar	12.00	Arròs, postre, pa i vi.
Sopar	19.00	Anguila, peix, o carn amb fetsols, creïlles, bollit, pa, postre i vi (91).

Q-89

Aquesta distribució i composició dels menjars dels sollanencs se'ns apareix com a poc creïble. Ni els horaris són els més oportuns per a un treballador agrícola, ni els components de cada menjar es corresponen ni tan sols en la informació oferida abans pel Dr. Vera Verdú.

Ell mateix ens fa reafirmar-nos en les nostres hipòtesis quan, un poc més endavant, al seu llibre, ens fa una quantificació de les calories ingerides pels habitants de Sollana. És aquesta que a continuació oferim:

ALIMENTS	CALORIES
----------	----------

C4.- La vida.

150 gr. de carn	500
150 gr. de llet	16.6
1000 gr. de pa moreno	2.380
100 gr. de creïlles	93.7
100 gr. d'arròs	55.3
100 gr. d'hortalisses	122.8
200 gr. de vi	22.1
150 gr. de café	103
TOTAL	3.293.5 (92)

Q-90

El metge autor de l'estudi a que estem fent referència aquestes darreres pàgines manté que "la ración energètica del hombre normal es de 1.700 calorías (xifra que ens resulta extremadament baixa), aunque Voit la supere en 1.300 calorías; teniendo en cuenta que el hombre que se dedica a trabajos rudos del campo hace un consumo mayor de energías estimaremos para nuestro labrador la última cifra (és a dir 3.000, xifra que tanmateix se'ns apareix com a insuficient) dejando la primera para los que llevan vida sedentaria (93).

A parer nostre el desmesurat consum de pa, reconegut pel mateix Vera Verdú, desmenteix les seues anteriors afirmacions, especialment la de la identitat d'hàbits alimenticis entre els que ell anomena **rics i pobres**. Altra-ment cal dir que 100 grams d'arròs al dia és una quantitat força inferior a la que podríem considerar com a satisfactòria per a un home, tant més en aquestes terres on la gramínea és un producte bàsic de la dieta.

Llavors, vist l'anteriorment dit, ¿com es pot fer un càlcul **grosso modo** del que menjava al dia la família obrera?. Doncs bé, nosaltres partim de la base de considerar una família de matrimoni i dos fills, i en diferenciem les despeses alimentàries originades per l'home de les que cal posar en compte dels altres membres de la família (94). Entenem que l'home i els fills si treballen, dinen al camp, preferentment pa amb embotit; la dona, a casa es fa qualsevol

C4.- La vida.

cosa. El menjar fort es fa a la nit, després de la feina, i consisteix en una paella d'arròs amb bacallà, o de creilles estofades amb el mateix peix. Un poc arbitràriament considerem que fruites i productes d'horta (verdures) no demanen una despesa de diners, ja que els incloem dins el capítol de l'autoproducció.

Ja, gairebé, hem elaborat un menú tipus, al qual no resta més que afegir les quantitats. La proposta sobre la que ara treballem presenta tres blocs que obeeixen als següents apartats: despeses de l'obrer, gastos de la dona i els fills, i despeses generals. Els diferents components de cada grup de despeses són valorats segons preus vigents, primer en 1914 i després en 1920, de forma que podem veure l'evolució de les despeses generals de la família al llarg d'aquest període. El resultat es aquest:

DESPESES DE LA FAMILIA OBRERA CAMPEROLA (1914-1920)

OBRER

Pa (1/2 kg.)	0,205	0,305
Embotit	0,250	0,500
Vi (1/2 l.)	0,190	0,300
Tabac	0,100	0,200

DONA I FILLS

Pa (1/2 kg.)	0,205	0,305
Embotit	0,250	0,500

DESPESES GENERALS

Sopars.....Arròs (750 grs.)	0,410	0,690
Bacallà (1/2 Kg.)	0,715	1,340
Creilles (1/2 kg.)	0,095	0,180

C4.- La vida.

Pa (1 kg.)	0,410	0,650
Altres.....Oli (1/4 l.)	0,260	0,610
Cansalada (1/4 kg.)	0,430	1,010
Petroli (1 l.)	0,800	2,470
Carbó	0,410	0,650
Lloguer casa	0,310	0,600
Roba i neteja	0,250	0,500
Metge i altres	0,120	0,250
TOTAL PESSETES	5,000	10,450

Q-91

Un altra possibilitat és utilitzar l'esquema que Salvador Calatayud va obtenir referit a Carcaixent, i que havia estat tramès per l'Ajuntament d'aquest poble de la Ribera a l'IRS en 1921 (95). Es aquest que oferim a continuació i que hem valorat segons les nostres xifres de preus.

DESPESES FAMILIARS (SALVADOR CALATAYUD)

Pa (1,5 kg.)	0,675	0,975
Carn (1/4 kg.)	0,470	0,960
Peix (1/4 kg.)	0,350	0,670
Creïlles (1kg.)	0,095	0,180
Arròs (1/2 kg.)	0,275	0,465
Vi (1/2 l.)	0,190	0,300
Llet (1 l.)	0,360	0,550
Petroli (1 l.)	0,400	1,080
Oli (1/4 l.)	0,520	1,230

C4.- La vida.

TOTAL PESSETES

3,330

6,410

Q-92

Es a dir, en ambdues fórmules s'aprecia el sensible augment del cost de la vida produït entre 1914 i 1920. Segons el nostre model la pujada és d'un 109%, mentre que segons l'arreglat per Calatayud és el 92.49%. Cal fer notar que en aquest darrer, ultra no ésser gens realiste (al menys no ho és a parer nostre, ja que ni la carn, ni el peix, ni la llet, formaven part de la dieta quotidiana dels obrers del camp), sols presenta despeses d'alimentació (96).

Algunes de les preguntes que ens formulàrem fulls enrera ja han estat, a parer nostre, constestades. Es difícil pensar la part de productes que havien de comprar a la botiga, ja que, després del que hem dit, cal entendre-ho no com un conjunt de productes sinó com una abstracció que ens ha de fer comprendre que una part del consum alimentici, els obrers agrícoles l'obtenien de l'autoabastiment.

Recordem que segons els **Anuarios Estadísticos**, els salaris agrícoles màxims a la ciutat de València eren 3 pessetes en 1915 i 1920. Aquestes xifres, cal entendre-les amb molta prudència i només amb un caràcter indicatiu. Ambdues contrasten amb les 5 pessetes assenyalades com a jornal màxim per a Alfafar en 1916 i les 7.50 enregistrades per a Massanassa en 1918, o les 11 de Sueca en 1919 (97). Malgrat la discrepància de les xifres és obvi que -no oblidem que parlem de salaris màxims, obtinguts la major part de les vegades en les èpoques de feina forta als pobles- els jornals agrícoles són clarament insuficients per a aconseguir el mínim de subsistència que havíem marcat, sobre tot si tenim present que no tots els dies s'obté el màxim salari -ni tan sols tots els dies hi ha salari-, i si tots els dies hi ha despeses mínimes fixes.

Aquesta situació -anys de fam ja ho hem dit- obliga a que tots els components de la família aporten o intenten

C4.- La vida.

aportar guanys al pressupost col·lectiu. Les dones cosint per a fora o venent productes de l'horta a la porta de casa o al mercat. Els fills fadrins anant a llogar-se a la plaça igual que el cap de família. Les xicones fadrines, en el pitjor dels casos, **posant-se en amo**, és a dir servint; si la situació no és tan greu, cosint per a fora -amb la mare o soles-, cosa que també aporta uns diners. Feina típica tant de mares com de filles, - fins i tot menudes- és anar al magatzem. Tots en la família, incloent-hi els més petits, poden aportar uns quinzets a casa: els xics anant al camp (98), i les xiquetes ja de ben menudes al magatzem per fer de **triadores** o de **tiradores de caixa**. Abans, als pobles tarongers, l'entrada de les xiquetes petites en els processos productius es produïa molt prompte, ja que començaven a aportar uns diners a casa -o almenys guanyant-se el berenar o el dinar, o anant al que es deia **a barat el menjar** (feina a canvi del menjar)- fent de **passejadores**. Aquesta ocupació consistia en atendre als fills més menuts, els lactants, de les dones que anaven al magatzem. L'obligació de les xiquetes consistia en passejar els menuts poble amunt poble avall mentre la mare treballava, a més de dur-li'l a les hores d'amamantar perquè el xiquet fos alimentat (99). En cert sentit, com veiem, és ben cert que més que parlar de camperols, cal parlar d'unitats familiars camperoles (100).

Hem fet esment del treball infantil. Cal que parlem encara que breument, d'una realitat que -com gairebé sempre- estava molt lluny de les influències de la legislació.

En l'informe dels Inspectors de Treball de 1914, els de València Provincia al·ludeixen directament a aquest problema:

"...en los almacenes destinados al empaque de naranja subsiste la jornada completa para los menores de catorce años. En esta industria generalmente son los obreros los que defienden y amparan la infracción de la Ley en este punto. Se trata de niñas comprendidas entre la edad de diez y catorce años, que trabajan como auxiliares de sus madres o hermanas mayores: la operación que realiza se reduce a poner las naranjas útiles al alcance de

C4.- La vida.

la operaria adulta, que las empaqueta para su envase (**tiradores de caixa**). Si se tiene en cuenta que la operación no es penosa, puesto que la operaria la realiza sentada; que la jornada de trabajo no es excesiva (ordinariamente, nueve horas y media), y que trabaja bajo la vigilancia inmediata de personas de su misma familia, se comprenderá la resistencia de las familias obreras a la supresión o modificación de esta clase de trabajo, que produce un pequeño aumento del salario familiar. La acción inspectiva es difícil en este punto; la industria del empaque de naranja es de carácter temporal, durando el trabajo entre cuatro y ocho meses, según las condiciones de cosecha y las necesidades de la exportación; el número de almacenes dedicados al empaque varía también de unos a otros años; cada almacén suspende o reanuda sus trabajos, según las necesidades del comerciante o exportador que se encarga de la colocación de sus productos, que hace muy difícil, sino imposible, la vigilancia de la inspección, que solamente sería eficaz si se pudiera contar con la cooperación de la Junta Local o con personal auxiliar adecuado" (101).

Resulta curiós que els mateixos inspectors afirmen en un document oficial que "la jornada de trabajo no es excesiva (ordinariamente, nueve horas y media)" quan la Llei de 13 de març de 1900 (102) que fixava les condicions de treball de dones i xiquets deia en els seus primers articles:

Art.1.- Los menores de ambos sexos que no hayan cumplido diez años no serán admitidos en ninguna clase de trabajo.

Art.2.- Serán admitidos al trabajo los niños de ambos sexos mayores de diez y menores de catorce años, por tiempo que no excederá diáriament de seis horas en los establecimientos industriales y de ocho en los de comercio, interrumpidos por descansos que no sean en su totalidad menores de

C4.- La vida.

una hora" (103).

De tota manera el que ens interessa no és el problema de l'incompliment de la legislació sobre treball infantil -que'lcom comprovat, d'altra banda- sinó la imbricació del treball infantil en el volum dels ingressos familiars. El que hem dit queda demostrat en l'informe dels Inspectors de Treball de 1915, on es pot llegir:

"Debe observarse que, a pesar de la grave crisis porque atraviesa en la actualidad el comercio de exportación de la naranja, no se han reducido los jornales en la industria del empaque, conservándose el máximo de 1.25 pesetas, que corresponde a las empaquetadoras de la fruta, y el mínimo, de 0.75 pesetas para las obreras auxiliares de éstas, que suelen ser casi siempre menores de catorce años; el jornal medio es de 1 a 1.10 pesetas" (104).

No obstant la crisi també afectarà als menuts, i per tant el pressupost familiar. Són els mateixos Inspectors els que, també en 1915, escriuen:

"Ha de observarse que en toda la región continua disminuyendo la proporción de menores de catorce años, en relación al total de menores y al de operarios. Sería esto una ventaja, si estos menores ocuparan el día en la escuela; pero al no ser así, por desgracia, resulta más bien un perjuicio, que sufren las clases obreras al no poder trabajar sus hijos menores de catorce años, ni encontrar medios de que esten recogidos, recibiendo enseñanza en las escuelas municipales" (105).

Així doncs, pensem que la situació de què venim parlant en aquestes darreres pàgines es podria sintetitzar de la següent forma: la crisi que afecta especialment a l'agricultura exportadora colpeja amb força els obrers agrícoles valencians; la seua situació, ja endarrerida respecte dels obrers industrials, es veu agreujada durant els

C4.- La vida.

anys 1914-1920, època durant la qual la seua capacitat adquisitiva es veurà força reduïda per l'increment important que registren els articles de primera necessitat; els mecanismes que poden compensar la insuficiència econòmica (petites parcel·les per a l'autoconsum produït gràcies a una sobreexplotació, el sobreingrés obtingut per les dones als magatzems i pels xiquets en qualsevol de les seues possibles activitats, etc.) no sempre equilibrarà les disponibilitats amb les necessitats econòmiques. Davant d'això, hi haurà dues eixides: la resposta individual i la col·lectiva. La primera serà l'emigració, la segona la lluita obrera per la millora de les pròpies condicions de vida.

Abans, però, de passar a parlar-ne de totes dues, voldriem aturar-nos breument en quelcom al que ens hem referit adés, i que sovint passa desapercebut: el paper de la dona.

4.5.- La dona camperola valenciana.

Un altra vegada, aquesta ben intencionadament, ens trobem davant el mot camperol, en femení, com a capçalera d'un apartat d'aquesta Tesi Doctoral.

Deia Pierre Vilar ja fa uns quants anys, que a d'ell el que li preocupava era el que s'emprava la paraula camperol sense qualificatiu, "como si existiera un campesino-concepto, un campesino **en si**" (106). A nosaltres, no sols ens preocupa sinó que -com el lector ja haurà esbrinat-ens alarma. Amb tot, com que ja pàgines enrera hem fet aclariment del contingut que donem al mot **camperol**, pensem no ens calen més matisacions ara que hem de fer referència a les dones del camp valencià.

Cal dir que emprenem aquesta tasca amb el convenciment de la certesa i la coincidència en les paraules de Pilar Folguera quan escribia que "la propia Historia ha realizado un proceso de selección, eludiendo aquellas parcelas que no han constituido punto de interés para los grupos de poder. La mujer y su participación en el proceso de la Historia

... et d'arriver le 15
... de la ville de ...
... de la ville de ...
... de la ville de ...

... de la ville de ...
... de la ville de ...
... de la ville de ...
... de la ville de ...

... de la ville de ...
... de la ville de ...
... de la ville de ...
... de la ville de ...

... de la ville de ...
... de la ville de ...
... de la ville de ...
... de la ville de ...

... de la ville de ...
... de la ville de ...
... de la ville de ...
... de la ville de ...

D.966545
L.966579

C4.- La vida.

constituye una de esas lagunas, lo que le impide aparecer como sujeto visible del discurso histórico" (107).

Es una de les hipòtesi centrals d'aquesta investigació el que, davant de la cruesa de la crisi encetada de forma gairebé paral·lela al conflicte bèl·lic de 1914 i següents, les possibilitats de resistència dels petits propietaris i arrendataris va estar lligada a la possibilitat de, autoexplotant-se al màxim, aconseguir mantenir uns nivells d'ingressos quasi de subsistència que els permitira mantenir-se als pobles sense tenir que emigrar. L'autoexplotació, els recursos obtinguts a les terres propies o arrendades, i els jornals devengats pel treball a les terres alienes, junt a la lluita cada vegada més organitzada per les seues reivindicacions, varen possibilitar eixa permanència. A nosaltres, com creguem haver deixat clar a l'apartat anterior, no ens resulta possible entendre aquella, digam-ho així, victòria, sense acceptar que ens cal assumir la concepció de la família camperola quant als ingressos o guanys necessaris per a la supervivència.

El treball dels menuts al camp; de les xiquetes als magatzems, àdhuc abans de tenir l'edat per anar a d'ells -recordem el paper de les passejadores- o cossint o possant-se en amo; i el de les dones mares de família fent aquestes mateixes feines, o portant-ne al mercat la producció de la parcel·la, obviant als intermediaris o, simplement, possant-ne un cabas a la porta de casa; tot aixó és el que va permetre aquella victòria de la que parlavem adés.

Més enllà del problema de les fonts, clarament insuficients a parer nostre, per assegurar un resultat satisfactori per al nostre treball, som ben conscients de que arranquem al nostre estudi en un moment clar de la Història del nostre País. Com diu Rosa Maria Capel, "el ingreso de la mujer en el mundo del trabajo va a traer consigo, desde 1914, un auge de su sindicalismo. Dentro de él la corriente catòlica alcanzará mayor desarrollo favorecida por la mentalidad consumidorea de la obrera y el peso cualitativo de las trabajadoras a domicilio, las servidoras domésticas y las agricultoras. Por su parte, los sindicatos socialistas y anarquistas consiguen

1. The first part of the document is a list of names and addresses. The names are:

 1. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 2. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 3. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 4. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 5. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

2. The second part of the document is a list of names and addresses. The names are:

 1. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 2. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 3. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 4. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 5. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

3. The third part of the document is a list of names and addresses. The names are:

 1. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 2. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 3. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 4. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 5. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

4. The fourth part of the document is a list of names and addresses. The names are:

 1. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 2. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 3. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 4. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 5. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

5. The fifth part of the document is a list of names and addresses. The names are:

 1. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 2. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 3. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 4. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

 5. Mr. J. H. Smith, 123 Main St., New York, N.Y.

C4.- La vida.

arraigar entre las obreras fabriles, donde resultan claramente mayoritarios; ello les va a permitir adquirir una conciencia de clase de la que es prueba su participación reciente en las huelgas que se convocan y que alcanzan a ser equiparables a la de los obreros" (108).

Nosaltres afegirem que el sindicalisme de classe també va tenir certa incidència entre les obreres agrícoles, com hem pogut veure pàgines enrera quant a les negociacions col·lectives de les dones per a aconseguir unes Bases de Treball dignes. Som conscients, però, de la importància o, podriem dir millor, de la preponderància del sindicalisme catòlic entre les dones.

Un sindicalisme catòlic, moralista i purità, que no era sinó el complement d'una política dirigida a restar o, àdhuc, impedir l'afiliació dels homes i les dones als sindicats de classe. Cò que diem és ben fàcil de comprovar sols que ens fixem, per exemple, en el Reglament d'una d'aquestes agrupacions com era el **Sindicato de Obreras Católicas de Sueca**.

Aquesta associació, -oberta "a las obreras de cualquier oficio o profesión que trabajen por cuenta de otro, bien en el servicio doméstico, en talleres de aguja, en fábricas o almacenes" (109)- tenia per objecte "el estudio, defensa y desarrollo de los intereses morales, profesionales y económicos de las asociadas" (110).

Que en primer lloc es situe la defensa dels interessos morals de las afiliadas ja és tot un símptoma, però si quan es parla dels mitjans a utilitzar pel Sindicat per a complir els seus fins -perque es diu Sindicat, la dita associació- es possa a la capçalera d'aquests que aixó es farà "estudiando la relación de las obreras entre sí, y de las obreras con la clase patronal" (111), la qüestió resta ja bastant perfilada.

Tot formava part d'uns plantejaments ideològics força definits que ben aviat es feren molt explícits. Estaven en línia amb un sucós escrit que, per cert, es va presentar als Jocs Florals de Sueca de 1920. Aquesta assaig signat per un

C4.- La vida.

mossen, el **Padre Amado**, concursarà als dits Jocs que aquell any dugueren el títol de "**Solución al problema social de Sueca**". Doncs bé, Mossen Amado, que va obtenir un accésit, mantenia, en sintonia amb el Sindicat d'Obreres Catòliques, o del Sindicat amb ell, que tant se val, el següent: "más discúrrase lo que se quiera: fuera de la caridad de los que poseen y la paciencia de los que sufren, predicadas por la santa religión de Jesucristo, bien entendidos y bien armonizados, no hay solución posible al pavoroso problema social. Lo contrario es un absurdo que de entronizarse, durará poco, como poco dura lo violento y antinatural" (112).

Com ens relata -i tornem al Sindicat- una de les joves que va estar afiliada, aquest es va crear just en els moments més greus dels conflictes dels anys que estudiem: "lo cierto es que por esos años del 17 y 18, ya trataban de unirse los obreros y pedían más jornal. Entonces las Damas de Acción Católica trataron de hacer sus trabajos, hicieron un llamamiento a las chicas que íbamos a coser a los talleres y se organizó el 'Sindicato Católico de la Aguja'" (113).

Clar que no sols era el Sindicat, l'ambient del treball venia lògicament imbricat en el que eren els presupostos de l'organització. Matilde Gras es refereix al clima de religiositat extrema en el que es treballava:

"...nos hacia rezar cada hora que daba el reloj del campanario: 'El ángel del Señor anunció a...', a las diez de la mañana 'La meditación', en ella se leía los párrafos de un librito, y hasta las once no podíamos hablar de nada, solamente a pensar lo que se nos había leído. Por las tardes el rosario: cada día le tocaba a una chica rezarlo o pasar el rosario, y todas a contestar... y por la cuaresma el 'via crucis'; por San José, los 'siete gozos'; en noviembre el mes de las ánimas; el mes de junio las peticiones de San Antonio de Pádua, y en mayo. Y aparte de todo esto nos alentaba todos los días a ir a la iglesia. En fin, era como una brujería(114).

Com ja sabem, a Sueca, però, també hi havia una

C4.- La vida.

organització de treballadores que es trobava molt lluny ideològicament i organitzativament del sindicalisme catòlic. Ens referim a la **Sociedad de Mujeres "El Avance Femenino"**, societat que va aprovar el seu reglament amb data d'11 de febrer de 1919 (115), encara uns mesos abans que l'autoritat governativa aprovara els del **Sindicato de Obreras Católicas** (116); la qual cosa ens fa pensar en una actitud de reacció del conservadurisme clerical de la ciutat davant la formació d'un sindicat de dones adscrit a la CNT.

No ens caben dubtes sobre l'adscripció ideològica de **El Avance Femenino**, organització que confessa tenir una finalitat instructiva, que compta en 1919 amb 501 afiliades, i que té el seu domicili social al Carrer de Mendizabal, 21; lloc aquest on tenen la seua seu la resta de les organitzacions lligades a la CNT, tal com la **Sociedad de Constructores de Carros**, la **Sociedad de Obreros Campesinos**, la **Sociedad de Obreros Molineros**, la **Sociedad de Oficios Varios**, la **Sociedad de Pintores**, la **Sociedad de Trabajadores del Campo por Tracción Animal** i la **Sociedad de Podadores**. Totes aquestes entitats diuen ser no polítiques, sinó instructives, i estan an la línia del que, més explícitament afirma la **Sociedad de Oficios Varios** en la qual s'integra el **Sindicat Femení**, la qual diu que "las varias agrupaciones que la constituyen (sumen) un total de 2.240 (afiliats) todos Confederados en la Regional Levantina; siendo su carácter independiente de toda opinión política ni religiosa; no persiguiendo otro objeto este Centro que la instrucción y mejoramiento material y moral de sus asociados" (117).

Ja verem pàgines enrera el document reivindicatiu de les dones dels magatzems de fruites, on assumien les directrius emanades del Congrés de la CRL celebrat a Alzira poc abans. En setembre de 1919, davant la vaga dels obrers de l'arròs, les dones de **El Avance Femenino** varen aturar els seus treballs, la qual cosa comunicaren a l'Alcalde de la Ciutat en un escrit al que diem:

"La Sociedad de Mujeres El Avance Femenino como organización de la Sociedad de Oficios Varios,

C4.- La vida.

tiene a bien comunicar a V.S. que caso que los patronos no den satisfacción a las bases presentadas por los campesinos, esta Sociedad, en un sentir de solidaridad declara la huelga para el día cuatro del presente mes" (118).

Aquestes constatacions ens fan veure una realitat complexa i diferenciada pel que fa al paper de les dones quant a la producció i quant a l'organització sindical reivindicativa. Quelcom d'aixó havíem vist a l'apartat anterior al parlar del treball de les xiquetes als magatzems, seguint els informes dels Inspectors del Treball. Voldríem ara integrar al nostre discurs la informació que ens proporcionen dos documents de distinta procedència i valua.

El primer d'ells és una monografia publicada pel Ministeri d'Agricultura que -malgrat que escrit ja en la dècada dels trenta-, ens permet esbrinar la concepció que de la dona del camp valencià es tenia aleshores des de posicions conservadores. El segon és la Topografia Mèdica de Sollana que ja hem utilitzat en altres pàgines d'aquesta investigació (119).

El treball citat en primer lloc es producte de l'interés despertat als organismes oficials per la incorporació social de la dona, i està escrit des d'una perspectiva ideològica que, utilitzant paraules de Rosa Maria Capel, "recoge, justifica y defiende la pervivencia de la división vigente de cometidos sociales entre ambos sexos; todo lo más, aceptan ciertas modificaciones de su expresión externa -trabajo, inquietudes sociales de tipo benéfico, etc.- concebidas, eso si, como transitorias, complementarias y sustitutivas de lo que debe ser la misión fundamental de la mujer: la familia" (120).

En ell, en el document, advertim la doble mitificació del camperol per les societats urbanes de que parla Pierre Vilar, "de un lado el desprecio del 'rústico', de otro el culto al labrador (¡o al pastor!), la 'alabanza de aldea'" (121). Tot i però, amb les autodescalificacions en els que cau l'enginyer agrònom que el signa, l'informe conté alguna

C4.- La vida.

informació interessant.

Pel que fa al treball del Dr. Vera Verdú, ja hem dit en altre lloc d'aquesta Tesi que es tracta d'un molt documentat i pormenoritzat estudi realitzat sobre un poble de la Ribera Baixa, elaborat pel que llavors era l'Inspector Municipal de Sanitat.

Lògicament, no podia ser d'un altra forma, L.H. Robredo, l'autor de la publicació ministerial, comença informant-nos de que "aunque la expansión de la vida actual, favorecida por la facilidad de comunicaciones, va borrando las diferencias de los tipos españoles, aún podemos decir que las labradoras valencianas suelen ser hermosísimas, de ojos grandes y rasgados; predominando el color negro en sus ojos y cabello" (122). Clar que a la conservació d'aquesta bellesa ajuda un factor important, ja que si les llauradores del País presenten "el cutis incomparable en delicadeza y blancura", es deu al "no hacer frecuentes faenas de campo, expuestas a un sol abrasador, como en otras regiones de España" (123).

Bastant més ponderat i molt lluny d'aquella alabanza de aldea de que parlava P. Vilar, el Dr. Vera Verdú realitza la seua anàlisi a partir d'una mostra antropomètrica de les dones de Sollana. Arran d'ella conclou que després la comparança de les xifres obtingudes de mascles i femelles, aquestes acusen escasa diferència, "dándonos en conjunto un individuo con buen desarrollo orgánico y bien conformado, sin que pueda definirse un tipo exacto de procedencia si bien parece indubitable la preponderancia que toman las dos razas semítica y jefática en nuestra observación desfiguradas más o menos por los cruzamientos habidos con el transcurso del tiempo" (124). En línia amb el paràgraf transcrit, força influït com es veu per les doctrines antropològiques imperants a l'època, el metge de Sollana és menys apassionat que l'enginyer ministerial pel que fa a la bellesa de les dones. En aquest sentit escriu

"La mujer es con pocas diferencias de igual conformación y complexión que el varón, con los mismos tres tipos descritos (125), líneas

C4.- La vida.

contorneadas y perfil agradable, sin que por la hermosura sea modelo de belleza y tipo escultural" (126)

Incidint en qüestions de major contingut científic, Vera Verdú afirma que a Sollana les dones presenten "un desarrollo pélvico bueno, entrando en la pubertad a los 14, 15 o 16 años, hasta los 45 o 50 y aún más, que entran en la menopausia". A més d'advertir-nos que es constata "una tendencia bien marcada sobre todo en la mujer a la obesidad", el doctor Vera Verdú ens diu que "la fragancia de la mujer suele perderse pronto influyendo el trabajo, las penalidades y vicisitudes de la vida, a más de la maternidad" (127).

La qüestió del treball, de les feines al camp per banda de les dones, pot ser siga la part més interessant del document de Robredo, tot i que aquest està impregnat de l'esperit d'alló que deiem el **Levante feliz**. Segons l'enginyer la participació de les dones als treballs del camp varia bastant segons les zones.

A les terres de regadiu, les que viuen amb petites parcel·les en propietat o en arrendament "acarrean al mercado de abastos los productos recién recolectados y los venden directamente al por menor, con lo cual pueden lograr mayores ventajas que si los ceden a los intermediarios (asentadores y contratistas)" (128). A l'eixida del sol carreguen les cistelles de verdura collides pels homes la nit anterior.

A l'horta propiament dita, "actuan más las solteras que las casadas en los trabajos (...) como son la recolección de habichuelas, pimientos, tomates, guisantes, fresas, etc." (...) Respecto a trabajos hortícolas, solamente algunas, cuando tienen escasa familia o poseen poca fortuna, suelen dedicarse también a regar o escardar" (129). Molt important resulta també el treball als magatzems, ja que "en las épocas de ello, se dedican a la selección de esos productos (d'horta), especialmente cebollas y patatas que tanto se exportan al extranjero, y a la separación del cacahuet" (130). A les zones taronjeres "son ellas las que envasan el producto, siendo admirable la destreza y rapidez con que

C4.- La vida.

seleccionan la naranja y la envuelven en papel de seda"(131).

A les terres del secà "ayudan a la viña a la vendimia o trabajan en la recolección de la aceituna, algarrobas y almendras" (132).

Les feines amb el ramat no són importants donat que el País no és una regió ramadera, si bé segons el document publicat pel Ministeri d'Agricultura "en toda casa hay algunas reses. Dos a cuatro carneros, uno o dos toros o vacas, algún cerdo, conejos y, desde luego, gallinas". Les dones "venden los huevos de éstas en los pueblos inmediatos, (essent) la mujer la que cuida en la casa de gallinas y conejos y del cebo del ganado vacuno, lanar y porcino" (133).

Tot i que Vera Verdú possava de relleu les penalitats de la vida de les dones, que les feia envellir amb rapidesa, coincideix amb Robredo -en certa mesura matisant el que havia dit- en que la realitat quotidiana de les dones era menys feixuga que la dels homes. Aquesta idea, en la que s'adverteix una infravaloració de les feines domèstiques, ve induïda per les expectatives de vida segons el sexe dels individus:

"La longevidad es muy relativa, alcanzando mayor número en el sexo femenino por causas facilmente explicables cual son la clase de trabajo y género de vida, que en el femenino es recatada y pacifica frente a la del hombre que es casi siempre agitada y penosa ya que sus trabajos exigen la permanencia en el agua no ya solo en verano con las faenas del arroz si que también durante el invierno y primavera en cuyas épocas se practican en las arterias de riego" (134).

Més enllà de l'àmbit concret de la producció, l'informe de l'enginyer Robredo ens fa saber que el nombre de fills per família és força variable, però inferior al d'altres regions peninsulars. Els xiquets menuts "no son objeto de cuidados especiales, pues aunque sea buena madre, la labradora no puede prestar constante atención a sus pequeños, dadas las

C4.- La vida.

ocupaciones que ya hemos mencionado y las del cuidado de la casa. Ahí viven los chiquillos al aire libre, muchas veces desnudos y descalzos, sin preocupaciones higiénicas, a las que no conceden importancia, y con alimentación poco reglamentada. Sin embargo, se crían y desarrollan con entera salud por lo general" (135). De tota manera "frecuentemente las familias más pobres son las que tienen más hijos". Si bé, a parer de l'autor de l'informe, "aquí la densidad de población se debe, más que a la fecundidad de la mujer, a la fecundidad del campo, que extiende sus medios de vida y, por tanto, la población rural" (136).

Per concloure amb aquest punt en que ens hem fet servir de l'informe del Ministeri d'Agricultura, ens sembla important deixar constància i posar peu fiter en el fet de que, més enllà de les particularitats, més anllà d'eixe clima quasi de Levante feliz que enmarca a la camperola valenciana, el ben cert es que -com deiem adés en paraules de Rosa Maria Capel, el lloc de la dona del camp valencià està en casa seua, al front de la seua família -al front domèstic, és clar-. Una dona, la valenciana, que per a l'enginyer Robredo no desenvolupa tota la seua intel·ligència -com per exemple fa la dona camperola gallega-, porque "su vida és más facil, porque los demás trabajos del campo los realiza el hombre, dedicándose ella a faenas propias de la mujer" (137). Una dona que, es reconeix a l'escrit, triomfa en l'empresa tant si vol com si no vol, ja que en les cases "todo está limpio, reflejando la luz en su brillante superficie"; i és que les dones d'aquesta terra "tienen que ser limpias(...) no sólo por su propia voluntad, sino porque el sol de esta región és un delator que descubre la menor falta" (138).

Donada la forta càrrega conservadora de l'informe i, el que és pitjor, la manca de profunditat d'un document que és merament descriptiu, no és massa el profit que podem obtenir d'ell. Ens ha aportat, però, coneiximents que caldria remarcar per si de cas poden passar desapercibuts.

Els dos aspectes més importants que hem d'assenyalar són, d'una banda l'anormalitat que significava la presència de les dones al camp; d'altra, la importància de la seua

C4.- La vida.

col.laboració al manteniment de la llar familiar gràcies als guanys obtinguts en la venda directa dels productes conreats a les petites parcel·les.

Junt a les virtuts de la publicació, les insuficiències: la panoràmica de L.H. Robredo està absolutament centrada en la comarca de l'Horta, i això el duu a infravalorar la feina de les dones als magatzems. Parla d'ella, la nomena, és clar, però sembla que cal entendre-la com una activitat gairebé marginal o, al menys, poc rellevant. Nosaltres ja sabem que no és així. Anem per parts, nogensmenys.

Fulles enrera, a l'apartat anterior, ja hem fet esment de la importància que podia arribar a assolir, pel que feia a l'economia familiar, la venda al mercat, pels carrers del mateix poble o, àdhuc, a la porta de la propia casa, dels productes obtinguts a les propies terres. Un complement i, en els moments més greus de la crisi o dels mesos de menys jornals, una important font d'ingressos de la família camperola. No cal, doncs, parlar-ne més de la qüestió.

L'altre punt que hem posat de relleu és el que sols eventualment, i sempre a realitzar treballs considerats de dones, van les femelles al camp. Poden col.laborar, això sí, a les zones d'horta, per a collir productes com llegums i hortalises, però gairebé sempre com a singularitat, mai com a norma.

Aquesta realitat no li resta en absolut importància al paper que les dones juguen a l'àmbit de la producció. Elles ocupen un lloc fonamental en funció del seu treball als magatzems d'elaboració de fruites i d'altres productes agrícoles.

El treball als magatzems presenta unes particularitats que el fan molt interessant d'analitzar. Presenta alguns trets -divisió del treball, realització més aviat estàtica d'aquest, possibilitat de parlar mentre es treballa, realització en llocs tancats, etc.- que en certa mesura el fan assimilable a una organització que es troba a prop de la que es dona a fàbriques i tallers. D'altra banda, la contractació

C4.- La vida.

diària i el tipus de dependència que aquesta comporta, el fan més assimilable a una feina de caràcter agrícola.

Paral·lelament a això, la evident interrelació entre el grau de funcionament del treball als camps a càrrec dels homes, i la posterior elaboració que els productes agraris reben als magatzems -neteja, selecció, encaixament, etc.- fan que la imbricació entre ambdues moments de la producció agrícola siga capital.

Quan hi ha un aturament en l'eixida comercial de les collites, quan el mercat mostra signes de no acceptar la producció de les comarques agrícoles, homes i dones, obrers del camp i treballadores dels magatzems seran els primers perjudicats. Es a dir, que en una època de crisi lligada a la dificultat de la comercialització de la producció del camp valencià, com la dels anys que estem estudiant, de forma paral·lela a la reducció del nombre de jornals o de la quantia d'aquests, es produeixen uns efectes semblants a aquelles feines realitzades per les dones. Llavors dos de les fonts d'ingressos de les famílies camperoles, les més importants, es tancaran o reduiran de forma dràstica. La conjuntura haurà deixat fora de combat l'economia familiar.

C4.- La vida.

4.6.- L'emigració com a eixida personal a la crisi.

La profunditat de la crisi econòmica esdevinguda sobre les nostres comarques com a efecte de la I Guerra Mundial va ser, ja ho hem vist amb claredat, força gran.

La devaluació dels nivells de vida de la classe obrera valenciana, industrial i agrària, va assolir els nivells que, àdhuc quantificadament, hem vist pàgines enrera. Hem posat peu fiter en les possibilitats de que gaudien els treballadors del camp per a resistir davant la crisi: l'autoexplo-tació familiar (amb la unitat familiar camperola com a col·lectiu que col·labora en bloc per l'obtenció de guanys que asseguren la supervivència), en gran mesura lligada a la possessió de petites o molt petites parcel·les en propietat o en lloguer.

Es clar que els camperols valencians no es varen quedar impassibles observant els estralls de la crisi als seus pobles i comarques. Millorà l'organització reivindicativa dels treballadors agraris, augmentà la conflictivitat i la consciència davant la pròpia situació. Tot i amb això, aquestes reaccions podríem qualificar-les com a positives, almenys quant signifiquen una actitud de rebel·lia davant la realitat ofegadora.

No tots, però, varen tenir el valor, o la sort, o la

C4.- La vida.

possibilitat, de plantar cara a la crisi. Molts, per les més diverses raons, es veren obligats a una reacció que més aviat podríem qualificar com a passiva. Es trobaren en la necessitat d'abandonar la seua terra i cercar bé a la Capital, bé més enllà de les fronteres espanyoles, bé, àdhuc, a altres continents, les possibilitats de sobreviure que se'ls hi negaven al seu País.

Siga com fos, el ben cert és que durant la segona dècada del segle es van assolir unes cotes desconegudes fins aleshores. Malgrat l'absència de xifres concretes que ens haurien permés quantificar al problema de l'emigració, sembla no hi ha error si afirmem que l'abandó de les terres de naixença va ser, durant aquests anys, un drama generalitzat a les terres del nostre País.

El decenni 1910-1920 va ésser com ja sabem, utilitzant una frase de Jordi Nadal, una època de grans convulsions, uns anys de "crisis agrícolas (...) con nutrida expatriación de campesinos valencianos y castellanos viejos en dirección a Francia" (139).

Efectivament, França va ésser un dels països on la colònia de procedència espanyola va assolir un gran volum. Espanya es va convertir durant la dècada dels vint en la proveïdora "de obreros agrícolas, y por nuestra situación geográfica quienes, con los italianos, nos encontramos mejor colocados para atender las faltas crecientes de mano de obra del Mediodía de Francia" (140).

Dins aquesta nombrosa embaixada obrera, pobra i ignorant, els valencians varen ser -durant els anys de la Guerra i següents- un dels grups més amplis (141). Els del conflicte bèl·lic foren anys difícils per als obrers agrícoles de les comarques exportadores del País; un dels trets que els diferenciaven com a tal és la importància dels corrents migratoris registrats. El professor Burriel que parla -a parer nostre un poc exageradament- dels anys de la Guerra com els de "la época dorada del arroz", ens diu que malgrat la continuació dels aterraments a l'Albufera -per damunt de prohibicions i vigilàncies- i l'ambient optimista

C4.- La vida.

del Congreso Internacional Arrocerero de 1914, "los datos demográficos nos hacen dudar (...) porque ofrecen estos pueblos una crisis destacable en el decenio 1910-1920 en el crecimiento de la población absoluta y aparecen con un balance de emigración neta a considerar" (142).

Efectivament, l'eixida d'emigrants és un fenomen que sense ésser desconegut a les nostres terres, es veu agreujat durant els anys del conflicte bèl·lic i posteriors. Els saldos migratoris publicats per l'INE, no obstant, reflecteixen un descens en la pèrdua d'habitants de València Província durant els anys 1910-1920, respecte del deu anys anteriors. La sèrie estadística de l'emigració és la següent:

1901-1910	.....	-	7.461
1911-1920	.....	-	6.519
1921-1930	.....	+	46.070 (143).

La menor pèrdua del segon decenni respecte del primer ha d'ésser explicada en funció de l'obligat retorn dels emigrants d'Europa a València Província que es va produir amb l'esclat de les accions de guerra al Continent. No cal dubtar, però, que l'índex d'emigració es va veure augmentat "en los años de la guerra por la crisis de la exportación de sus más preciados frutos naturales" (144).

A la Safor entre 1910 i 1920 la població sols pujà un 2.13 %, la qual cosa suposa un important retrocés respecte la dècada anterior (que registrà un increment del 11.41 %) i també respecte la posterior (amb un augment del 14.23 %). Les causes d'aquest retrocés són -sense oblidar la incidència negativa de l'epidèmia de grip de 1918- : "la crisi agrícola i comercial que s'inicià en 1914 i s'allargarà fins a 1923 (crisi que provocarà un corrent migratori cap a Amèrica, Africa del Nord i altres llocs interiors per tal de trobar-hi treball)" (145).

Constancio Bernaldo de Quirós, aleshores cap de la secció agrosocial de l'IRS, ens dóna algunes xifres que ens parlen d'una emigració valenciana poc coneguda cap a Amèrica. Aquestes xifres que a continuació oferim "apenas representan

C4.- La vida.

la tercera parte de la emigración real, pues no sólo hay que contar con la emigración clandestina sin pasaporte, sobre todo a Francia, a través de los pasos del Pirineo, sino también la emigración levantina legalizada o documentada a los Estados Unidos desde los puertos atlánticos, Vigo singularmente" (146).

DADES SOBRE EMIGRANTS VALENCIANS

Països (147) 1920	1919	

França	1.158	123
Estats Units	135	142
Anglaterra	72	
Argentina	50	
Cuba	44	
Alger	29	4
Altres Països d'Europa	13	3
Altres Països d'Àmerica	10	10

Q-93

Així i tot, comparant l'emigració valenciana amb les d'altres zones de l'Estat, aquella oferèix algunes característiques específiques. Respon als trets de l'emigració denominada estacional, "desarrollándose en un ciclo de seis a ocho meses, con regreso para recoger las cosechas y nueva marcha después de la sementera o de la recolección del otoño" (148).

En resum, llavors, podem dir que l'emigració va ésser una resposta clara a la crisi agrícola que afectà el camp valencià durant els anys de la Guerra europea. Aquesta, unida -com diu Burriel- a la política francesa d'atracció de mà

C4.- La vida.

d'obra, especialment necessitada a la zona del Midi (149), farà créixer la xifra d'obriers agrícoles que es dirigiran a França. Les xifres, i sols disposem de les que el mateix Burriel va publicar referides a Catarroja i Massanassa, són ben significatives.

MOVIMENTS DE POBLACIO A LA ZONA DE L'HORTA-ALBUFERA

	CATARROJA	MASSANASSA
1901-1910		
Creixement real	+ 934	+ 107
Creixement vegetatiu	+ 1.059	+ 413
Migració neta	- 125	- 306
1911-1920		
Creixement real	+ 331	+ 6
Creixement vegetatiu	+ 468	+ 225
Migració neta	- 137	- 219
1921-1930		
Creixement real	+ 748	+ 930
Creixement vegetatiu	+ 794	+ 309
Migració neta	- 46	+ 621
1931-1940		
Creixement real	+ 1.381	+ 564
Creixement vegetatiu	+ 606	+ 263
Migració neta	+ 775	+ 321 (150)

Q-94

C4.- La vida.

Queda clar, tant per les xifres particulars dels dos pobles de l'Horta-Albufera, com per les anteriors que l'INE ens donava sobre València Província, que els anys vint marquen una frontera bastant clara entre dues etapes pel que fa al fenomen migratori. Després dels anys en què emigrar era fugir de la fam, ran de 1921 començarà un corrent inmigratori que serà la base del creixement modern de totes les comarques centrals valencianes (151).

4.7.- Els obrers forasters. Un cas del seu comportament: l'arròs.

L'arròs, un dels conreus de bona part dels pobles valencians mereix un estudi més detingut. Contem, per a fer-lo, amb un preciós informe elaborat per Francisco Garcia de Cáceres y Ansaldo i publicat per l'IRS en 1916 (152). Aquest treball, que abraça tot l'àmbit de les comarques centrals del País Valencià on hi ha producció arrossera, ens serà útil per parlar de les condicions socials de la vida dels obrers agrícoles valencians durant aquests conflictius anys. Ho fem amb la consciència que estem parlant d'una de les feines agrícoles més importants de la zona, i amb un cert caràcter de representativitat. No obstant, però, com aclariment cal dir que es podrà advertir alguna contradicció en matèria salarial entre el que diu Garcia de Cáceres i algunes de les dades oferides anteriorment. Opinem que, per múltiples raons, es comprensible una desconexió entre aquest estudi i posteriors elaboracions sobre temes referits als jornals agrícoles, totes realitzades al sí de l'IRS. No creiem que aquest aspecte, més aviat quantitatiu pugua desmerèixer el treball que emprem com a base del nostre estudi (153).

Déiem al principi d'aquest treball que l'arròs és el producte agrícola valencià que, malgrat els entrebancs de Madrid, produirà beneficis. Abans del conflicte bèl·lic continental, l'arròs valencià estava patint una certa crisi que era producte de la competència de l'arròs asiàtic, la

C4.- La vida.

qual competència evidenciava la baixa productivitat existent a les nostres terres. El tancament del Canal de Sués significà que el mercat europeu quedà lliure de competències per als agricultors valencians. Ja ho hem dit, però, que les limitacions que els governs de Madrid posaran a la lliure exportació i la manca d'una xarxa comercial adient varen reduir els guanys que somniaven els arrossaires (154). El sector va viure no obstant, si no una època daurada (155), si uns bons moments que es veuran matitzats al termini de la Guerra, quan "los temores a la competencia del arroz italiano se cumplen. 1919 ya es un año de dificultades para el sector y las huelgas y desórdenes vuelven a hacerse normales en las comarcas arroceras" (156).

La normativa sobre subsistències del 3 d'agost de 1914, que arribà a prohibir l'exportació d'arròs és -com hem vist amb anterioritat- bastant contestada per les forces vives -polítiques i comercials- i quan no s'aconsegueix de tenir via lliure per a vendre a l'extranger, el frau i el contraban es fan presents. Els preus de taxa, marcats a 44.5 pesetes/100 kg. són amplament superats (157), fet que no es pot explicar més que per l'existència d'un contraban organitzat. Martínez Serrano diu que la legalitat de les transaccions es trenca quan com a destinació de les partides arrosseres figura Barcelona, Mallorca o qualsevol província fronterera, i aporta un testimoniatge de 1917 en el qual es diu "... se habla de mucho arroz embarcado en contrabando en bocoyes y pipas, que contenian esta graminácea en vez de vino y aceite" (158).

Hem intentat d'estudiar l'evolució de la producció d'arròs durant els anys deu, però no hem trobat més que fonts discrepants. Garcia de Cáceres, al seu estudi, ens dona la producció valenciana dels anys 1908 a 1912. Ceballos Teresi (159), d'altra banda, ens proporciona la producció espanyola de 1901 i de 1913 a 1930. La Cambra de Comerç de València ens ofereix dades acurades des de 1916 a 1921. Els dos primers es complementen i, si ens hi basem, podem establir la següent sèrie:

PRODUCCIO D'ARROS A VALENCIA PROVINCIA

C4.- La vida.

ANYS	MILONS DE QUINTALS	INDEX
1901	1,74	100
1908	1,72	99
1909	1,71	98
1910	1,75	101
1911	0,28	16
1912	2,08	120
1913	2,23	128
1914	2,47	142
1915	2,35	135
1916	2,42	139
1917	2,36	136
1918	2,08	120
1919	2,02	117
1920	2,89	167
1921	2,61	151
1922	2,74	158
1923	2,42	140
1924	2,95	170
1925	3,06	176
1926	3,20	184
1927	3,09	179
1928	2,92	168
1929	3,04	175
1930	3,13	179

(Font: García de Cácers, Op. Cit. Ceballos Teresi, Op.Cit.)

Q-95

En canvi, la sèrie, molt més reduïda quant els anys que abraça, que ens proporciona la Cambra Oficial de Comerç és la següent:

ANY	MILIONS DE QUINTALS
-----	---------------------

C4.- La vida.

1916	0.40
1917	0.37
1918	0.31
1919	0.44
1920	0.37
1921	0.31

Q-96

Com es veu, la diferència entre ambdues fonts és considerable i sense possible conjugació. Llavors no hi ha més sol.lució que definir-se per una d'elles i nosaltres ho fem per la segona, és a dir, per la de la Cambra de Comerç. La COCIN de València ens dóna informació detallada de les tones de grà produïdes a cada poble de la província, la suma de les quals és la que ens dóna la producció total.

Amb aquesta petita introducció ens centrem en l'anàlisi de l'informe el laborat per a l'Institut de Reformes Socials per Francisco Garcia de Cáceres. L'objecte del mateix és conèixer les condicions socials en les que s'efectua el conreu de l'arròs, per a la qual cosa va remetre als alcaldes i als metges titulars de cada un dels setanta-dos pobles de la província un qüestionari. Al temps, l'enquesta es passà a una sèrie de sindicats agrícoles, dels que destaquem el Sindicat Agrícola d'Alfafar, Sindicat Agrícola Cooperatiu de Catarroja, Lliga Agrícola i de Comerç d'Albal i Unió Cristiana de Sueca. Les respostes obtingudes corresponen a un territori que suposa el 90.64 % del total dedicat a l'arròs, per la qual cosa -tenint en compte el volum d'entrevistats- ens dóna un ample marge de fiabilitat a l'enquesta.

Respecte d'aquesta, podem dir que abraça problemes referits als salaris, hores de treball, nombre d'obres necessàries, alimentació, allotjament, accidents i malalties, preus, relacions de patrons amb societats obreres ... Sobre el resultat de l'enquesta hem de parlar a continuació.

La informació recollida sobre salaris impressiona per la pluralitat d'aquests i, encara més, per la seua diversitat.

C4.- La vida.

L'amplària de l'espectre econòmic remuneratiu de les feines realitzades pels obrers de l'arròs es considerable. Evidentment, cadascun dels tres grans blocs en els que es diferencia el treball dels jornalers (operació de plantació, de conreu i de recolecció), dona lloc a unes altres tantes operacions específiques. Així, dins de les operacions de plantació hi concorrien els preparadors de planters i els trasplantadors; dins les operacions de conreu, ens trobem les de birbar, tirar el guano i d'altres; dins les feines de recolecció, ens trobem els segadors, els traginers i els transportadors a les cambres. Si pensem que l'informe ens facilita el salari màxim, el mínim i el més corrent de cada una d'aquestes activitats i de cada un dels pobles de València Província, ens farem una idea del que suposa la relació de salaris dels obrers de l'arròs. A partir d'aquesta informació hem elaborat el següent quadre (Q-98), centrant-nos en els partits judicials com a unitat geogràfica.

Per tal de veure la pluralitat de remuneracions, fins i tot per a les mateixes feines específiques, posarem un exemple concret i intentarem d'explicar algunes de les raons que hi han al darrere, la qual cosa no fa García de Cáceres, al seu treball descriptiu. Si observem el partit judicial de Torrent ens adonarem que pel que fa als segadors, el jornal mínim és de 2.5 pessetes, que correspon a Catarroja i Silla, i el màxim, de 8 pessetes, correspon a Alfafar. Els tres pobles es troben en un radi inferior a 8 km. i són pràcticament, pobles contigus.

Com que les explicacions poden ser varies, anem a centrant-nos en el cas d'Alfafar i Catarroja- intentar esbrinar el perquè de tan sensible diferència salarial per a una mateixa feina. Alfafar posseeix 405 Hes i Catarroja 665; per altra banda -com veurem més endavant- a Alfafar s'hi ocupen 1.200 obrers (900 dels quals són forasters) i a Catarroja 600 (200 forasters). A Alfafar la recolecció es fa en quinze dies i a Catarroja, contràriament, dura un mes. Es a dir, que menys terreny amb més obrers i amb la meitat de temps (Alfafar) pot suposar doblar el jornal (recordem que no parlem de salaris fixos, sinó de màxims i mínims) (160).

Q - 97

Salaris dels obrers de l'arros a València Província (1914?) *

Fuente: El.laboració propia a partir de BMT. García de Cáceres. Op. Cit.

PARTITS JUDICIALS	OPERACIONS DE PLANTACIO						TREBALLS DE CULTIU						OPERACIONS DE RECOLECCIO														
	Preparació Planters			Trasplantadors			Birbar			Acb			Altres			Segadors			Traginers i Carregadors			Irrigadors			Transportadors a les cambres		
ALBERIC	2	3.5	2.5	1.5	6	3	1.5	3	2.5	1.5	3	2	2	3	2.5	2.5	6	3.5									
ALZIRA	2	5	3	2	6	4	1.75	3.5	2	2	6	3	2	6	2.5	3	8	4									
CARLET	2	2.5	2.25	2.5	5	3	2	2.5	2.2	2	2.5	2.2	2	2.5	2.2	3	6	4									
GANDIA	1.5	3	2	2.5	4	2.75	1.5	2.5	2	1.75	5	2.5	2	3.5	2	3	5	3									
XATIVA	1.5	4.25	2	2	4	2.5	1.5	2.5	2	1.5	2.5	2	1.5	2.5	2	3.5	5	4									
SAGUNT	2.	3	2.5	3	5	3.5	2	2.5	2.5	2	2.5	2.5	2	2.5	2.2	3	5	3.5									
SUECA	2	3.5	2.5	3	6	4.5	2	6	3	2	6	4	2	3	2.5	3	7	5									
TORRENT	2.5	5	2.5	3	7	4	2	4	2.5	2	5	3	2	4	3	2.5	8	4.5									
VALENCIA	2.5	2.5	2.5	4.5	5	4.5	2.5	3	2.5	4	4	4	4	5	4.5	4	5	4.5	10 **				9 **				10 **

* Les tres columnes de cada tasca específica representen el salari mínim, màxim i el més normal.

** Resulta pràcticament impossible oferir els jornals per a aquestes operacions, ja que influeix si el treballador aporta carro, carro amb animal, carro amb dos animals. Tanmateix, pel que fa als carregadors, hi ha que tenir en compte, el pes, etc. Oferim els vigents en València Ciutat com a mostra representativa donada la seua homogeneïtat.

C4.- La vida.

L'explicació, de tipus genèric, que dona García de Cáceres per tal de justificar les diferències salarials és d'ordre metereològic: el risc de tormentes, molt alt en les comarques centrals del País durant l'època de recol·lecció, és la causa de que els propietaris tinguen molt d'interés per tal d'acabar-hi el més aviat possible. Això, tot i ser cert, no explica la causa. No hi ha res que ens pugua fer pensar en l'existència de una diferència entre els propietaris d'Alfafar i els de Catarroja quant a la por de corrent riscos. Tant els del primer com els del segon poble, són interessats en tenir l'arròs a les cambres en el menor temps possible. A més a més, sembla exagerada la necessitat de braços a Alfafar (doble que a Catarroja), per a una superfície inferior, tot i tenint en compte que la feina es du a terme en la meitat de temps.

La resposta no és complexa, si be no l'hem trobada als arxius, sinó amb el rastreig de la informació oral, amb els testimonis vius. Alfafar era, almenys aleshores, un poble amb molts propietaris arrossers, i les propietats molt sovint hi eren fora del terme, normalment del Perelló fis a Sueca. Les contractacions, però, es feien a Alfafar (el que explica l'abundant mà d'obra contractada) i la collita s'acabara ràpidament (sols quinze dies), car els propietaris volien començar d'hora els treballs dels camps que tenien a d'altres termes. Els treballs els feien les mateixes colles contractades per a treballar al terme d'Alfafar, raó que pot explicar la possibilitat d'aconseguir uns salaris sensiblement més elevats, pagats lògicament pels propietaris amb més terres (161).

D'altra banda, també s'hi presenta una bona dispersió salarial en l'apartat de les operacions de recol·lecció. L'arròs que no s'ha venut als sequers ha d'ésser transportat a les cambres del propietari, les quals molt sovint es troben al primer o segon pis de la vivenda d'aquest. La intervenció d'animals d'arrossegament i de carros, la distància variable i el pes variable dels sacs, fa pràcticament impossible comparar la informació rebuda (162).

Hem al·ludit al nombre d'obriers que eren necessaris per

C4.- La vida.

a la collita de l'arròs a Alfafar i Catarroja, pel que fa a d'altres pobles del País la situació la podem veure a continuació (Q-99). Tanmateix, indiquem els forasters, la seua procedència i els dies de durada de les feines.

OBRERS PER A LA SEGA DE L'ARRÓS *

POBLE	TOTAL OBRERS	FORASTERS	PROCEDENCIA	DIES COLLITA
Alberic	1.600	1.000	Alacant,Albacete i Enguera	20
Massalavés	2.000	1.000	Enguera, Canal de Navarrés i Tous.	20
Pobla Llarga	300	100	La Vall d'Albaida	15
Castelló de la Ribera	1.500	1.000	La Marina i Canal de Navarrés.	15
Alzira	1.500	400	Pobles provincia	8
Carcaixent	1.000	100	La Vall d'Albaida.	10
Llaurí	500	300	La Vall d'Albaida, la Safor i la Marina	30
Riola	750	200	La Marina i Albacete	15
Alginet	1.500	250	La Ribera i la Marina	10
Xeresa	1.250	500	La Safor i la Marina	10
Xàtiva	1.000	700	La Costera i la Vall d'Albaida.	
Massalfasar	1.400	-		20
Albalat de				

C4.- La vida.

la Ribera	1.000	600	La Ribera, la Vall d'Albaida, la Safor, la Plana de Castelló i la Marina.	12
Cullera	2.500	1.250	La Marina, Murcia i Albacete	12
Sollana	4.500	4.000	Albacete, Alacant, Castelló, Cuenca, Teruel i València.	25
Sueca	14.000	8.000	Id.	25
Tavernes	1.700	600	La Safor i la Marina	30
Alfafar	1.200	900	La Ribera, Els Serrans	15
Massanassa	1.500	700	Els Serrans, la Costera i la Ribera.	20
Silla	2.000	500	L'Horta, Serrans i Teruel	25
València	1.400	1.000	Pobles comarca i alguns de Cuenca i Albacete.	15

(Font: Garcia de Cáceres, F. Op. Cit.)

Q-98

Tal com es recull a l'informe, la recol·lecció de l'arròs origina amplis moviments de població obrera, car en tenir que acabar el treball en un plaç breu no hi resta mà d'obra suficient als diferents pobles, la qual cosa obliga a llogar-ne de forasters, ja que "el momento de la madurez de la espiga del arroz no es el mismo en todas partes, suelen los obreros trasladarse de unas localidades a otras, aunque no puedan extender mucho su radio de acción, a causa de la poca diferencia de dias que hay en la madurez, tanto en los

C4.- La vida.

distintos pueblos como entre las diferentes variedades que se cultivan " (163).

En parlar de la capacitat adquisitiva dels salaris dels obrers del camp, ja al·ludirem els menjars del jornalers de l'arròs. Abans d'entrar en una lleugera anàlisi de l'alimentació, cal dir que "la comida de los obreros corre por su cuenta, según manifiestan todas las contestaciones. Sólomente Sedavi indica que los segadores, siguiendo la regla general comen por su cuenta; pero los que trabajan en las eras reciben la comida por cuenta del propietario o del colono" (164).

Pel que respecta als productes bàsics d'alimentació, com ja hem vist (165), en són principalment cinc: pa, arròs, creïlles, bacallà i embotit. El dinar, al camp, sol ésser embotit entrepà o salades; de nit, un plat de calent (normalment, paella de bacallà).

L'alimentació dels obrers forasters no només es pobra en proteïnes i en vitamines, sinó que a més a més es poc abundosa. Els jornalers dels Serrans o la Marina, obligats encara més a l'estalvi, reduïen les despeses per a menjar a un mínim de subsistència (166). Ja hem explicat amb anterioritat que la situació dels jornalers locals no era tan greu, tot i amb això, no podien permetre's gaire alegries alimentícies. Hem vist com el salari obtingut no bastava per al manteniment de la llar familiar. La deficient alimentació, junt a la consumició d'aigües no potables, es trobarà en la base de moltes malalties o, almenys -per les baixes defenses degudes a la deficient alimentació- n'explicarà d'altres (167).

Les malalties que afectaven els obrers de l'arròs n'eren diverses. Evidentment, la més comú era el paludisme que, com és sabut, consisteix en una febre endèmica molt normal a les zones pantanoses. Bona part de l'Horta i la Ribera, així com d'altres zones del País han estat tradicionalment castigades per aquesta malaltia. A.J.Cavanilles, ens deia a les darreries del segle XVIII:

C4.- La vida.

"En los sitios naturalmente pantanosos, que forman una extensión considerable (Albufera, Catarroja, Albal, Silla, Almusafes, Sollana, Sueca, Cullera i Tabernes, y la mayor parte de los términos de Riola, Polifá, Fortaleny y Corbera), inútil para todo fruto, cenagosa y poblada de vegetales y de insectos, se deben permitir por ahora los arrozales, porque cuando no basta el arte para secar las lagunas, es laudable la industria y cualquier obra que contribuya a disminuir la masa de infección. Poner en movimiento las aguas embalsadas por naturaleza; arrancar las plantas espontáneas, que, muertas y podridas despiden un hedor insoportable, e impedir la multiplicación de los insectos son medios poderosos para lograr aquel beneficio que puede resultar del cultivo del arroz... Sin el valor de los intrépidos operarios, que, pisando cieno y trabajando siempre dentro de las aguas, sacan preciosos frutos de aquel suelo, que parecía destinado a una esterilidad perpetua, sería, sin duda, más infecta la atmósfera. Tales hombres son acreedores al general reconocimiento: parece que el Estado debe darles las gracias y fomentar su aplicación con premios y con absoluta libertad" (168).

Aquestes condicions, encara que molt superades a les altures dels anys deu del segle XX, continuaven cobrant-se el preu de la salut dels habitants d'aquestes terres. El quadre que Garcia de Ansaldo obté dels metges rurals sobre les malalties que afecten expresament als obrers de l'arròs és el següent:

POBLE	MALALTIES	REMEIS UTILITZATS
ALBAL I BENIFARRELL	Febres palúdiques	Quinina
ALFAFAR	Paludisme intermitent	Id.
CATARROJA	Paludisme (no significatiu)	Id.
MASSANASSA	Pulmonies, reumatisme,	

C4.- La vida.

	neuràlgies a frigore, cercadits, flemons, paludisme.	"En los casos importantes acuden al médico".
SEDAVI	Paludisme i infeccions intestinals	Quinina
SILLA	Paludisme atenuat	Id.
ALBALAT	Paludisme i febres	Purgants i descans
CULLERA	Pocs casos de paludisme	Assistència facultativa
SOLLANA	Paludisme i reumatisme	Quinina i assistència facultativa
SUECA	Febres (poques)	Quinina (169).

Q-99

Com es veu totes les malalties consignades estan directament lligades al treball a la marjal. Amb tot, la més generalitzada i la més preocupant és, òbviament, el paludisme. Els metges de la zona opinen també sobre com es podria evitar o, al menys reduir, la incidència de la malaltia. El metge d'Alfafar afirma que "no estancándose las aguas, cosa que es imposible en este término, por estar lindante con el lago de la Albufera" (170); aspecte en el que incideix el seu col·lega de Silla, el qual categòricament afirma que la solució només es pot obtenir "deseccando el lago de la Albufera". De tota manera, una reducció dels mals quasi endèmics de la zona poden ésser aconseguits, segons el metge de Sedavi, simplement "con el consumo de aguas potables", tot i que -al seu parer- "el paludismo es imposible, o casi imposible de evitar" (171).

Una altra malaltia ben estesa era el reumatisme (així com les pulmonies i bronquitis), indicada pel metge de Massanassa i també pels d'altres pobles del país, com ara els de Sueca i Sollana, essent aquest darrer molt contundent quan

C4.- La vida.

diu "el reuma no puede evitarse, por tener que trabajar metido en el agua el obrero" (172).

Per concloure podem dir que la situació sanitària estava condicionada pel tipus de treball, ja que gran part de les feines es realitzaven dintre de l'aigua, normalment estancada. La duresa de l'ofici es veurà agrujada per una alimentació poc nutritiva i clarament insuficient. Dóna la impressió que el mitjà de defensa més habitual davant les febres palúdiques era l'automedicació amb sulfat de quinina. Tal i com diu el metge de Massanassa, els obrers només demanen assistència mèdica en els casos extrems. Anys difícils sense dubte.

C4.- La vida

NOTES AL CAPITOL 4

- (1) BMT. Ministerio de Trabajo. Dirección General de Trabajo. Sección de Estadísticas Especiales del Trabajo. **Estadística de Salarios y Jornadas de Trabajo referidas al período 1914-1930.** Madrid, Ministerio de Trabajo y Previsión, 1931. p.1.
- (2) Idem, p.VIII.
- (3) Idem, p.VII.
- (4) Alacant dona un coeficient del 24.6, lluny del de València, però encara alt si el comparem amb el de Castelló amb un 15.3. Idem, p.XIX.
- (5) "La valoración del salario para la clase obrera se halla fundamentalmente relacionada con el coste de la vida. De ahí que la situación efectiva del proletariado sólo puede apreciarse mediante el cálculo de los **salarios reales**, que expresan el poder adquisitivo de la moneda con que se retribuye el trabajo". Contestació del Delegat Regional del Treball de València D. Manuel Michelena en ZANCADA, Práxedes. **El problema de los salarios reales y una política de altos salarios.** Madrid. Imp. de los Sobrinos de la Sucesora de M. Minuesa de los Riuos, 1930. p.43.
- (6) ROLDAN S. i GARCIA DELGADO, J.L. Op. Cit. p.176.
- (7) El significatiu cas d'Almeria ens conduiria a un error. La relació nombre de vaguistes/hores perdudes, quan el col·lectiu d'obriers en lluita es molt reduït, com en aquest cas, ens indica que, efectivament, la combativitat és elevada -de la mateixa que implica una forta resposta patronal-, encara que això no implica que de l'acció es deriven millores per a un grup ample d'obriers de la província.
- (8) Contestació del Delegat... en ZANCADA, P. OP. Cit. p.43.

C4.- La vida

- (9) Idem, pp. 44-45.
- (10) Idem, p. 44.
- (11) Idem, p. 43.
- (12) Idem, p. 44. L'augment del cost de la vida va obeir per al Delegat de Treball, a banda del problema de la guerra "que trastocó toda la economía mundial", a una altra raó: "la falta de rendimiento de la mano de obra en muchas industrias, explicable en algunos momentos por el temor del obrero a quedarse sin trabajo, o por contribuir a que tengan colocación al mayor número posible de obreros". El pintoresquisme de l'anàlisi és matisa després quan Michelena fa al·lusió al cost de la producció, en el qual poden influir (apunta), no sols l'augment salarial i la manca de rendiments, sinó "el margen excesivo de patronos e intermediarios (i) el que los métodos de producción en general, salvo excepciones, son anticuados, lo mismo que la maquinaria, los útiles y las herramientas". Idem, pp.44-45.
- (13) El Mercantil Valenciano (MV), 10-VIII-1914.
- (14) MV, 7-IX-1914.
- (15) MV, 12-X-1914.
- (16) Ibid. Es clar que l'Associació de Caritat es mou en uns marges d'estricta subsistència, com ho demostra que en aquells mateixos moments, l'assignació per dia i persona a l'Exèrcit és de 0.65 pessetes, i de 0.45 a les presons.
- (17) MV, 25-IX-1915.
- (18) MV, 29-XI-1918.
- (19) ROLDAN y GARCIA DELGADO, Op. Cit. p.175.
- (20) Hem utilitzat les següents: BMT. Informes de la

C4.- La vida

Inspección General de Trabajo dels anys 1914 a 1921; i Estadística de salarios i Jornadas de Trabajo, Op. Cit.

- (21) Hem constatat, i el lector ho podrà fer així mateix algunes pàgines més endavant, que la informació arreplegada per l'INE -sovint provinent dels Butlletins d'Estadística Municipal- no té correspondència amb altres sèries salarials parcials de que dispoem i que oferirem més endavant. Això, pot obeir a vèries raons, de les quals parlarem en aquestes pàgines.
- (22) Arxiu Municipal de Sueca (AMS). Governació, Reformes Socials, 271 i 273.
- (23) **La Ley de Descanso Dominical**, una conquesta obrera aconseguida en 1904, resultava pràcticament inexistent al camp. Amb entrevistes orals hem constatat la pràctica inexistència del diumenge com a festa, com a descans. Per als llauradors, per als obrers agrícoles, aquest dia de la setmana exigia el mateix esforç de treball per al manteniment familiar. Quan parlem d'autoexplotació ens referim al treball efectuat en hores de descans del treball quotidià, després de la jornada diària.
- (24) MV, 6-XI-1914.
- (25) Idem.
- (26) Idem.
- (27) MV, 12-XI-1914.
- (28) MV, 21-I-1917.
- (29) Idem.
- (30) Idem.
- (31) **BMT. IRS. Movimiento de precios al por menor en España durante la guerra y postguerra (1914-1922)**. Madrid. Imp. Sob. de la Suc. de M. Minuesa de los Rios, 1923.

C4.- La vida

- (32) ROLDAN y GARCIA DELGADO, Op. Cit. p. 128.
- (33) Idem, p. 129.
- (34) BERNIS, F. **Consecuencias económicas...** Op.Cit. p. 113.
- (35) **Movimiento de precios al por menor...**Op. Cit. p.8.
- (36) Idem, p. 9.
- (37) Ibid.
- (38) Idem, pp. 16-17.
- (39) Arxiu de la Diputació Provincial de València (ADPV). Boletín Oficial de la Provincia de Valencia, Anys 1914 a 1922. Aquests són els preus que paguen els militars pels suministres a les tropes. Es realitza mensualment atenent "los testimonios adquiridos de los precios que han tenido en esta plaza y cabezas de partido, los artículos que constituyen el suministro de tropas y caballos del Ejército". Hem tret els preus del mes de març de cada any, i les dades base de la nostra reelaboració es poden trobar en els BOP de dates 27-IV-1914, 22-IV-1915, 6-V-1916, 17-V-1917, 7-V-1918, 30-IV-1919, 6-V-1920, 14-V-1921 i 6-V-1922.
- (40) KAUTSKY, Karl. **La cuestión agraria.** Barcelona. Laia. 1974.
- (41) MOYANO ESTRADA, E. i Sevilla Guzman, E. "El campesinado como clase y su acción política". **Agricultura y Sociedad**,n.6.p.255.
- (42) Vid. per exemple a aquest respecte HOBBSAWM, E. **Los campesinos y la política** i ALAVI, Hamza. **Las clases olvidadas y las lealtades primordiales.** Ambdos en Barcelona, Anagrama, 1976.
- (43) GALESKI, Boguslaw. **Sociología del campesinado.** Barcelona, Península, 1977.

C4.- La vida

- (44) Idem, p.184.
- (45) Ibid.
- (46) KAUTSKY, K. Op.Cit. p.172. Quan KAUTSKY parla de les ventajes de la petita propietat envers la gran, hi ha una que ens sembla especialment significativa, i no sols pel fons sinó per alló que diriem la forma que utilitza el dirigent socialdemòcrata per a enunciar-la: "...la propiedad que estimula al campesino a deslomarse más que el asalariado no propioetario, le obliga a reducir el nivel de vida al mínimo, aún por debajo del asalariado". Op. Cit. p.118.
- (47) Ens farem servir ara del molt interessant article de ETXEZARRETA, Miren. "La evolución de la agricultura campesina". *Agricultura y Sociedad*, n.5.pp.52-141.
- (48) Recollits per ETXEZARRETA, M. en Op. Cit. pp.58-72.
- (49) Actualment hi ha un plantejament força extes sobre les dimensions optimes d'una explotació agrària, la qual propugna que aquesta és la que el propietari i un ajudant a temps parcial puguen treballar.
- (50) Cavailhes, J.L. "L'analyse leniniste de la descomposition de la paysannerie". *Critiques de l'économie politique*. Paris, Maspero, n.23. Citat per ETXEZARRETA, M. en Op. Cit.
- (51) Idem. p. 132.
- (52) KAUTSKY, K. Op. Cit. p.348.
- (53) Ambdues citacions de V.I. Lenin pertanyen a la seua obra **El desenvolupament del capitalisme**, recollides per ETXEZARRETA, M. en Op.Cit. p.141.
- (54) Ibid.
- (55) HOBBSAWM, E. Op.Cit. p.6.

C4.- La vida

(56) La comprobació de la validesa del model de que parlem per a la Plana de Castelló es pot constatar en BMT. IRS. **Crónica acerca de las huelgas y discusiones entre patronos y obreros de la industria agrícola valenciana (1921-1922).**

(57) CALATAYUD, Salvador, Op.Cit. p. 96.

(58) Idem, pp. 97-98.

(59) BMT. IRS. **Memoria de la Inspección de Trabajo, 1917.** p.10.

(60) Adonem-nos de que a tots els pobles de l'Horta-Albufera on es produeixen vagues locals, hi ha una organització sindical vinculada a la CNT, tal i com veurem al capítol vinent.

(61) BMT. IRS. **Estadística de las huelgas, 1916.** p.212.
Tanmateix s'especifica que en cas d'ésser contractats obrers forasters, el salari serà el mateix que el dels treballadors del poble.

(62) Idem, pp.213-214.

(63) BMT. IRS. **Estadística de huelgas, 1917.** p. XLVI.

(64) BMT. IRS. **Estadística de huelgas, 1918.** p. 165.

(65) AMS. Governació. **Reformes Socials,** 272.

(66) Idem.

(67) AMS. Governació. **Reformes Socials,** 267.

(68) Idem.

(69) Idem.

(70) Idem. El subrrallat és nostre. Cal tenir present aquest extrem perquè indica una capacitat organitzativa i de coordinació supralocal que és ben important. A la reunió

C4.- La vida

del dia dèset sols varen acudir quatre propietaris que "no se consideraron con facultad suficiente para aceptar o rechazar las pretensiones de los braceros" (Idem). Malgrat que no se'ns diu qui eren aquests quatre propietaris ens inclinem a pensar que al menys dos serien els representants del Centre Republicà.

(71) Idem.

(72) Idem.

(73) AMS. Governació. Reformes Socials, 273.

(74) Idem.

(75) Idem.

(76) AMS. Governació. Reformes Socials, 272.

(77) Idem.

(78) Idem.

(79) Formulació aquesta que a Miren ETXEZARRETA li resulta vàlida per a l'agricultura euskaldun.

(80) En aquest apartat utilitzarem fonamentalment informació oral, així com un interessant document: BMT. GARCIA DE CACERES Y ANSALDO, F. **Condiciones sociales en que se realiza el cultivo del arroz en la Provincia de Valencia.** Madrid, Imp. de la Suc. de M. Minuesa de los Rios, 1916.

(81) Idem, p. 28-29.

(82) Idem, p.27.

(83) Idem, p.28.

(84) Entrevista amb Vicent OLMOS realitzada el 5 de juliol de 1985 a Catarroja. "Anys de fam, tot i que els camperols sempre han tingut més possibilitats de solventar el

C4.- La vida

problema".

(85) Ibid.

(86) Es curiós, tot i comptant alguns dels pobles amb una nombrosa col·lectivitat de pescadors -Catarroja és, tal vegada, el millor exemple-, els productes de l'Albufera no hi són consumits als pobles. El bacallà -i d'altres saladures- són part de la dieta dels habitants d'aquests pobles durant el període estudiat.

(87) MARTINEZ ALIER en el seu molt interessant llibre **La estabilidad del latifundismo**, Paris, Ruedo Ibérico, 1968, pp.94-95, afirma que 82 grams de proteïnes i 4.600 calories "son suficientes para un hombre de envergadura mediterránea que trabaje". Tot i això, nosaltres hem calculat les quantitats de cada aliment consumit al dia per un mètode tal vegada menys erudit, però -al nostre parer- molt útil: l'entrevista oral.

(88) VERA VERDU, Francisco. **Topografía Médica de Sollana**, p.102.(Inèdit). Còpia mecànogràfica, cedida amablement per la família de l'autor. Malgrat la data de finalització de l'estudi realitzat pel Dr. Vera, aquest està elaborat a partir de dades referides majoritàriament als anys 1910-1920.

(89) Ibid.

(90) Idem, p. 104.

(91) Ibid. Sembla interessant la informació que dóna el Dr. VERA VERDU sobre el pa: "El pan que se come en Sollana es moreno y blanco, el primero se obtiene con trigo del país solo o mezclado en alguna proporción a las llamadas harinas de fuerza. Se cuece también pan blanco, menos higiénico y saludable porque la harina con que se fabrica contiene sólo la porción central amilácea del grano de trigo, faltando la albuminosa que constituye con las sales y fermentos especiales a la corteza un factor nutricio importantísimo". Idem, p. 102.

C4.- La vida

(92) Idem, p. 105.

(93) Ibid.

(94) Seguim el model que va marcar en 1921 el **Sindicato Católico Obrero de San Isidro** de Borriana, que fa quatre blocs per a calcular les necessitats familiars: despeses de l'obrer, despeses generals, despeses de la dona i despeses dels fills. Més endavant tornarem sobre aquest model.

(95) Ens referim a "Datos remitidos al delegado estadístico del Instituto de Reformas Sociales, 28-X-1921". Citat per CALATAYUD, Salvador en **Crisis y condiciones de Trabajo en la agricultura naranjera: Carcaixent 1914-1936**. Tèsi de Llicenciatura. Departament d'Història Contemporània de la Universitat de València, 1982 (Inèdita). Aquesta composició de l'alimentació obrera ens resulta molt artyificial, i no gens ajustada a la realitat, donada la seua riquesa i pluralitat.

(96) Pel que fa al càlcul de les despeses per lloguer, roba i neteja, metge i d'altres, ho hem fet de la següent forma. Hem utilitzat les xifres que el Sindicat Catòlic de Borriana ofereix per a 1920-1921 i hem rebaixat -per a obtenir els de 1914- l'índex de creixement dels preus al consum durant els mateixos anys. Els resultats ja els hem vist. Segons les dades obtingudes del BOP de València, els preus pugen entre 1914 i 1920 de l'índex 100 al 193. Després de la seua aplicació a la nostra proposta de despeses de la família obrera camperola, obtenim que aquestes passen de 5 pessetes en 1914 a 10.45 en 1920, és a dir, de 100 a 209, o el que és el mateix, un augment del 109%. Utilitzant l'esquema aplegat per Salvador CALATAYUD -que no compta amb altres depeses més que les del menjar-, l'índex passa de 100 a 192.49. Com és lògic ens reafirmem en la nostra proposta i defensem que el cost de la vida de la família obrera agrícola girava el 1914 al voltant de les 5 pessetes.

(97) Les dues xifres han estat extretes de BMT.IRS.

C4.- La vida

Estadística de las huelgas 1916 i, també, de 1918.
Madrid, Suc. de M. Minuesa de los Rios.

- (98) En les negociacions salarials sovint es contemplen els jornals que han de rebre els xiquets. Al respecte es pot veure els resultats per a la campanya 1921-1922 en Carcaixent; en BMT. IRS. **Crónica acerca de las huelgas y discusiones entre obreros y patronos de la industria naranjera.** Madrid, Suc. de M. Minuesa de los Rios, 1922.
- (99) Informació obtinguda a l'entrevista realitzada a Aigües Vives PEREZ PIQUER -historiadora que coneix en profunditat el món de les obreres de les zones tarongeres- el 5 d'abril de 1985. Així mateix, els xiquets i les xiquetes menuts podien obtenir uns guanys anant a replegar bonyigues, les quals eren molt aprofitades com a adobs naturals per al camp. El repertori de treballs infantils seria molt extens; si hem de parlar de l'arròs, cal dir que als pobles arrossers, les feines anaven des de garbejar a ajudar a les feines dels sequers.
- (100) SEVILLA GUZMAN, E. y PEREZ YRUELA, E. "Para una definición sociológica del campesinado". **Agricultura y Sociedad**, Octubre-Diciembre, 1976. p. 29.
- (101) BMT. IRS. **Informe de los Inspectores...** 1914. p. 232.
- (102) **Gaceta de Madrid** del 14 de març de 1900.
- (103) ADFV. **Anuario Social de España de 1934.** Cap. VI. **Legislación del Trabajo**, p. 368.
- (104) BMT. IRS. **Informe de la Inspección...** 1915. p. 238.
- (105) Ibid.

C4.- La vida

- (106)VILAR, Pierre. "Reflexiones sobre la noción de economía campesina" en **La economía agraria en la Historia de España**. Op.Cit.p.351.
- (107)FOLGUERA, Pilar. "Notas para el estudio de la Historia Social de la mujer en España" en **Actas de la Primeras Jornadas de Investigación Interdisciplinar. La mujer en la Historia de España. Siglos XVI-XX**. Madrid, Servicio de Publicaciones de la U.A.M. 1982. vol.I.pp.47-48.
- (108)CAPEL MARTINEZ, Rosa M. "La mujer en el reinado de Alfonso XIII. Fuentes, Metodología y conclusiones de un estudio histórico" en **Actas de la s Primeras Jornadas...** Op. Cit. p.182.
- (109)AMS.Governació. **Reformes Socials**, 264.
- (110)Idem.
- (111)Idem.
- (112)GRAS, Matilde. **Camilo Albert. Memòries de la viuda d'un sindicaliste suecà**. Introducció de Salvador Vendrell. **Quaderns de Sueca**, 1981, p.6.
- (113)Idem, p.19.
- (114)Idem, pp.18-19.
- (115)AMS.Governació. **Reformes Socials**, 271.
- (116)La data d'aprovació del Reglament d'aquest darrer sindicat va ser el 25 de Maig de 1919. AMS. Governació. **Reformes Socials**, 271.
- (117)AMS. Governació. **Reformes Socials**, 272.
- (118)AMS. Governació. **Reformes Socials**, 271.
- (119)BMA. **Cómo es y como vive la labradora valenciana**. Madrid

C4.- La vida

Ministerio de Agricultura. Dirección General de Agricultura. Hojas Divulgadoras. Año XXX, 1936. n.3. VERA VERDU, Francisco. Topografía Médica de Sollana. Copia mecanográfica.

(120) Capel Martinez, R.M. Op.Cit. p. 175.

(121) VILAR, P. "Reflexiones sobre la noción de economía campesina" Op.Cit. p.351.

(122) BMA. "...la labradora valenciana". Op.Cit. p.1.

(123) Idem, p.2.

(124) VERA VERDU, F. Op. Cit. p.94.

(125) Idem, p. 95. Aquests tres tipus descrits a que fa referència el Dr. VERA VERDU eren -"con la variación que fisiologicamente sufre el de la mujer efecto de la maternidad"- els següents: "Es el hombre de una talla media más alto que bajo; con habito exterior fuerte y de una complexión robusta, con buen desarrollo muscular, pelo castaño u negro liso comunmente y sin brillo, calvicie algo prematura todavia, piel morena, ojos pardos, cráneo redondeado, cara estrecha, órbitas hipoconcas, nariz prominente, mentón señalado con hoyuelo, torax bien conformado, extremidades bien robustas y agil(...) Existe otro tipo de talla más baja, de cuerpo más recio, pelo negro, frente ancha, nariz afilada, mentón agudo, conformación superior y con desarrollo muscular grande, mirada penentrante, caracter vehemente y temperamento nervioso(...) Suele ser ya raro aunque existe otro tipo de más elevada tallia, cabello rubio, piel blanca, cara redondeada, ojos azules, pelirrojos, con menor actividad, con cierto caracter abúlico y temperamento frio que contrasta con los tipos anteriores".

(126) Ibid.

(127) Ibid.

C4.- La vida

- (128) BMA. "...la labradora valenciana". Op. Cit. p.8.
- (129) Idem, pp.8-9.
- (130) Idem, p.8. La feina d'espolsar cacauet és un treball característic de les dones a les comarques de l'Horta i la Ribera.
- (131) Ibid.
- (132) Idem, p.9.
- (133) Ibid.
- (134) VERA VERDU, F. Op. Cit. p. 95.
- (135) BMA. "...la labradora valenciana". Op. Cit. p. 10.
- (136) Idem, p.2.
- (137) Idem, p.3
- (138) Idem, p.11.
- (139) NADAL, Jordi. **La población española**. Barcelona, Ariel, 1984. p.242.
- (140) BMT.IRS. Aragón Montejo, José."La emigración española a Francia". I Congreso de la **Sociedad para el Progreso Social**. Barcelona, junio de 1929. Madrid. Imp.Sob. de la Suc. de M. Minuesa de los Rios, 1929, p.9.
- (141) Ibid.
- (142) BURRIEL DE ORUETA, E. **La huerta de Valencia.Zona sur**. Op. Cit. p.581.
- (143) **Estadísticas básicas de España 1900-1970 (Salos migratorios por provincias)**. Madrid, CECA, 1975. p.134.
- (144) BMT.IRS. Bernaldo de Quirós, C. **La emigración obrera en**

C4.- La vida

Espanya después de la Guerra. Madrid, Sob. de la Suc. de M. Minuesa de los Rios, 1920. p.8.

(145) AA.VV. **El llibre de la Safor**-----
-----

(146) BMT. IRS. Bernaldo de Quirós, C. Op. Cit. p.9.

(147) Ibid. Aquestes xifres les hem calculat comptabilitzant els passaports degudament legalitzats al Govern Civil València.

(148) Idem, p.10.

(149) BURRIEL DE DRUETA, E. **Demografia de la Huerta de Valencia.** CSIC. Univ. Autònoma de Madrid, 1971. p.56.

(150) Idem, p. 58.

(151) Idem, p. 55.

(152) BMT. IRS. GARCIA DE CACERES Y ANSALDO, Francisco. **Condiciones sociales en que se realiza el cultivo del arroz en la provincia de Valencia.** Madrid, Imp. de la Suc. de M. Minuesa de los Rios, 1916.

(153) Concretament ens referim a unes apreciables diferències entre els salaris consignats en **Condiciones sociales...** Op.Cit. p.22 per als obrers arrosers, per exemple a Alfafar, i les consignades a **Estadística de las huelgas** (de 1915 a 1916). Op. Cit. pp. 212-214.

(154) MARTINEZ SERRANO, J.A. et al. **Història de l'Economia Valenciana (L'economia valenciana a principis de segle)** València, Diputació de València, 1983. p.131.

(155) Aquest qualificatiu ens sembla un poc fort. Al nostre parer, per molt que el mercat europeu fora lliure de competència, l'arròs també va patir els problemes del transport, i la insuficiència de la xarxa viària, igual que altres productes agrícoles del País.

C4.- La vida

- (156) MARTINEZ SERRANO, J.A., REIG, E. i SOLER, V. **Evolució de la economia valenciana (1878-1978)**. València, Caja de Ahorros de Valencia, 1978. pp.95-96.
- (157) Abans la Guerra sols la varietat d'arròs anomenada **bomba** es cotitzava a 44 pessetes/100 kg. Per contra, la varietat **Benloch**, que representava el 85% del conreu, es podia fixar en les 25 pessetes/100 kg. v. Garcia de Cáceres, Op. Cit. p.8.
- (158) v. MARTINEZ SERRANO, REIG i SOLER. Op. Cit. p.95.
- (159) CEBALLOS TERESI, J.G. **Historia económica, política y financiera de España en el siglo XX**. Vol.VIII. Madrid, Talleres Tipográficos "El Financiero". 1932.
- (160) A Catarroja el jornal màxim dels segadors era de 5 pessetes.
- (161) Informació oral obtinguda amb antrevista realitzada el 26 de juny de 1985 a Vicent OLMOS i Antoni LOPEZ.
- (162) Resulta curiós observar com a València Ciutat la qüestió salarial resta molt més clara que no a les comarques. Pel que fa a les operacions de transport, és clar que l'explicació, cal cercar-la en l'existència d'un potentíssim Sindicat d'**Obreros Carreteros, Tragineros y Similares**. L'homogeneïtat que també s'evidència a d'altres tasques, pot obeir també, a una major força sindical, com ja hem indicat al parlar dels obrers agrícoles de la capital.
- (163) Garcia de Cáceres. Op. Cit. p.23-25.
- (164) Idem, p. 29.
- (165) Ja hem fet relació del que menjaven a cada poble en parlar de les condicions de vida obrera.
- (166) "Hi havia qui per a dinar es posava dins el pa un tros de xoris que havien portat del seu poble. Anaven

C4.- La vida

menjant al temps que estiraven del xorís cap a baix. Quan acabaven el pa, tornaven a guardar el xorís per a l'endemà". Entrevista amb Vicent OLMOS realitzada el % de juliol de 1985. A l'informe de Garcia de Cáceres, el testimoniatge del metge de Llaurí, consultat respecte de com es podrien reduir les malalties i les epidèmies que afectaven als obrers de l'arròs, ens diu que "se podrien atenuar alimentando mejor al obrero, que, para volverse a su pueblo con muchos ahorros, acorta en lo posible su alimentación" (p.37).

- (167) El metge titular de Sueca opina que els nivells de salut dels obrers de l'arròs millorarien sensiblement amb "alimentos más nutritivos y dando al trabajador agua potable en lugar de beber de las acequias", en Garcia de Cáceres, Op. Cit. p. 40.
- (168) CAVANILLES, A. J. **Historia Natural del Reino de Valencia**. Citado por Garcia de Cáceres en Op. Cit. p. 47.
- (169) Idem. p. 38-41.
- (170) Idem, p.41.
- (171) Ibid.
- (172) Idem, p.40.

5. - ELS ANYS DELS AVALOTS.

C5.- La lluita.

5.- ELS ANYS DELS AVALOTS.

Alfons Cucó, un dels historiadors que ha estudiat la gènesi i desenvolupament d'alguns moviments de lluita i reivindicació dels homes del camp valencià, afirmava que tant al segle XIX com al XX el que es produïren foren **moviments primitius** -seguint Hobsbawm (1)-. En ells enquadrava des dels motins de 1801 fins als aixecaments de caire anarquista enregistrats durant la II República. Per a Cucó, en definitiva, "bandolerisme latent, freqüents jacqueries, tensions socials constants, són (...) les conseqüències d'importants desajustaments estructurals que semblen presidir prolongadament la trajectòria de la societat valenciana" (2).

Aquests plantejaments han estat matisats pocs anys després pel mateix autor, en afirmar que -referint-se exclusivament a les agitacions camperoles de darreries dels anys vuitanta del segle passat- "en bona part, tenen encara la morfologia d'un període de transició en el qual la revolta ha deixat de ser un moviment absolutament primitiu -tot i conservar encara molt de les velles jacqueries- sense que per altra banda hi trobem encara les ideologies, les formes associatives ni els mètodes d'actuació propis dels moviments socials moderns" (3). En aquesta ocasió el professor Cucó coincideix amb els plantejaments que respecte d'una època concreta havia defensat George Rudé. Juntament amb aquest, caracteritza els protagonistes de les sublevacions semblants a les valencianes de 1878 i 1879 com a "inflamats tant pel record de drets consuetudinaris o la nostalgia de passades utopies, com per afliccions actuals o per esperances de progrés material, els quals administren una ruda però eficaç **justícia natural**" (4). Tot i això, les seues actuacions estarien marcades per uns innegables nivells de violència (destruint màquines, cremant granges, pallises, molins, etc.) "però rara vegada cobrant-se alguna vida" (5).

Malgrat que tornarem més endavant a fer al·lusió a aquest llibre d'Alfons Cucó, volem ara referir-nos a les tesis defensades per Georges Rudé quan parla de la transició a la societat industrial. Rude afirma que, amb el desenvolupa-

C5.- La lluita.

ment del comerç i de la indústria va canviar la naturalesa de les protestes populars, les quals anaren perdent les característiques que havien presentat fins aleshores. A poc a poc desaparegueren les formes anteriors d'acció directa, essent substituïdes per formes més organitzades. A la indústria va desaparèixer el ludisme i al camp va ocórrer el mateix amb la destrucció generalitzada de trilladores dels anys anteriors. Només els incendis provocats continuaren com a característica clara de la protesta agrària.

En resum, es pot dir que, en aquesta nova època de transició, l'espontaneïtat dona pas a l'organització i, a més a més, apareix un nou tipus de líder. Només la crema de collites o hisendes es mantinguda com a reducte del passat. (6).

Evidentment a l'època que nosaltres estudiem en aquesta Tesi, els canvis esmentats ja s'han produït al País Valencià, almenys a les comarques centrals de litoral. Les noves formes organitzatives i de lluita es faran ben paleses a l'època que hem denominat **dels avalots**.

És clar que els problemes que planteja l'estudi d'uns fets com ara les protestes dels obrers del camp, són difícils de solucionar per la quasi total absència de fonts documentals. Recordem que els índexs d'analfabetisme que patien els més directament implicats eren elevadíssims, i això tenint ben present que la documentació de què dispossem sovint reflecteix només el punt de vista governamental o d'un dels sectors en pugna, el qual, per raons òbvies, sol ésser el patronal. A més a més, ens trobem amb una situació ja denunciada, entre altres, pel professor Cucó fa deu anys, quan deia "els arxius que podrien donar alguna llum sobre aquesta problemàtica -policia, guàrdia civil, exèrcit, audiències i jutjats- són *hic et nunc*, de molt difícil o impossible accés" (7). Malgrat tot, davant la tessitura d'haver d'esperar uns canvis força anunciats però no realitzats, ens decantem per no aturar-nos i continuar treballant fins on les fonts i les nostres forces ens ho permeten.

C5.- La lluita.

5.1.- La conjuntura valenciana.

Traçar paral·lelismes és, ja ho sabem, un exercici apassionant i, encara més, perillós. Amb aquesta sentència sempre present en el nostre ànim, ens llancem a fer un repàs de les condicions específiques que Cucó descriu com a marc general on enquadrar les revoltes que es produïren als anys finals de la dècada dels vuitanta del segle XIX.

Se'ns permetrà ara, però, una petita digressió al voltant del que pretenem. Obviament el nostre objectiu, amb aquestes primeres ratlles, no és un altre que evidenciar, malgrat les aparents coincidències, la impossibilitat d'aplicar l'esquema que Alfons Cucó va dissenyar al analitzar les revoltes de finals del segle XIX.

és clar que no ens plantejem el discutir la possible validesa del model del professor Cucó per als anys setanta del segle XIX. No és aquesta l'època estudiada per nosaltres. El que pretenem és, partint de l'explicació dels disturbis de darreries del segle passat, evidenciar els canvis qualitius enregistrats en la conflictivitat camperola del nostre País. I ho farem de forma que, en acabar, restaran clares totes les modificacions i canvis sustancials produïts a l'expressió concreta dels conflictes socials al camp valencià.

Una vegada realitzada la nostra anàlisi, haurem necessàriament de rebutjar aquell plantejament defensat per Alfons Cucó, segons el qual hi havia un fil conductor dels moviments de lluita i reivindicació dels homes del camp valencià, entre 1870 i 1933-1936, que els faria assimilables al que diguem **moviments primitius**. Això, però, ho veurem després de realitzar la nostra investigació. Continuem ara, no obstant, amb aquells paral·lismes perillosos que hem considerat inel·ludibles per a servir d'introducció al nostre discurs.

Cucó diu que als anys setanta les tensions socials, sempre latents al camp valencià, varen aguditzar-se. L'origen immediat d'aquestes tensions cal cercar-lo en els problemes de desabastiments produït en uns anys durant els quals els freds persistents i la secada varen suposar "l'aparició de

CS.- La lluita.

l'espectre de la fam a nombroses comarques del País Valencià" (8).

La fam, sempre la fam, havia estat el resultat de la depreciació de les exportacions agràries -Las Provincias feia esment dels baixíssims preus de la taronja al mercat britànic-, i de la pujada dels preus d'alguns articles de primera necessitat (el pa, per exemple) "especialmente sensible para las clases trabajadoras" (9).

Davant d'una situació de crisi que es materialitza en el partiment d'una necessitat tan primària com és la falta de menjar, les eixides eren el bandolerisme i l'emigració per una banda, i el conflicte agrari per una altra. El bandolerisme, fenomen endèmic al País Valencià, es va veure reforçat per l'increment del nombre de roders, especialment a les comarques interiors. Aquest, el roder, és un nou tipus de bandolerisme, el d'aquells que per poder sobreviure es veuen forçats al furt o a l'assalt, però que s'emportaven només l'estrictament indispensable i no utilitzaven la violència gairebé mai (10).

Junt amb el bandolerisme més o menys ortodox, l'emigració és una altra via per a fugir de la fam. Tant les tradicionals emigracions estacionals com les de caràcter permanent varen incrementar-se (11), fenomen aquest més conegut per la premsa d'aquells anys, que no per l'existència d'estadístiques a l'abast.

De les mesures que les classes dirigents varen propiciar per donar remei a la situació: obres públiques, repoblació forestal i petició d'ajuda al govern central, només la primera es va dur a la pràctica. Una altra mesura es va aplicar quan la resposta dels afectats assolí uns nivells d'agitació preocupants per als sectors benestants de la capital. Com assenyala Alfons Cucó, fins i tot un diari demòcrata com *El Mercantil Valenciano* fa saber al governador que pot comptar amb "nuestro leal apoyo cuando se trate de combatir la plaga del bandolerismo, sea cual fuere la forma que adopte" (12). No cal dir que aquesta mesura, mitjançant la qual les cotes d'eficàcia foren notablement millorades,

C5.- La lluita.

fou la repressió.

Així doncs, hem vist que a les darreres dècades del segle XIX una baixa del comerç exportador, relacionada amb la persistència d'un règim de gelades que es combina amb una seca especialment greu, es tradueix -en paraules d'Alfons Cucó- en una crisi de subsistències que fa apareixer no tan sols el fantasma, sinó la realitat de la fam. La resposta a aquesta situació ja l'hem vist: bandolerisme, migració i revoltes camperoles.

és clar que aquest esquema presenta -en principi, ja veurem més tard-, certes coincidències amb la situació que hem anat desfullant als capítols precedents. A priori es podria pensar que, llevat el fenomen dels rodors, quasi desaparegut a les dècades inicials del present segle (13), la resta de els peces del trencaclosques social valencià semblen mantenir-se. Aquesta és, però, una mena de connexió entre un període i un altre que és més aparent que no real.

Efectivament, hi ha un descens de l'exportació agrícola lligat a la conjuntura de la Guerra Gran, un procés inflacionista agut que fa -una altra vegada- apareixer la fam. Davant això, hi ha, ho hem dit pàgines enrera, dues eixides, la individual i la col·lectiva; és a dir, l'emigració i la lluita. Ara ens centrarem en la segona, i veurem que el procés seguit per importants sectors dels homes del camp valencià ja no tenen res a veure amb aquells moviments primitius. Tot amb tot, tampoc no acceptarem la consideració -com ha fet el mateix Alfons Cucó, en referir-se als fets de 1919- de moviments revolucionaris protagonitzats per part de la comunitat camperola. Entre aquestes dues referències situarem la conclusió de la nostra anàlisi. Anem, doncs, a fer-la.

Mancats d'altres elements, un dels indicadors que hem utilitzat per a fer una prospecció de la resposta que els obrers agrícoles donaren davant la situació en què es trobaren immersos, ha estat la vaga. Des d'una perspectiva marxista, seguint el teòric Richard Hyman, hem de considerar les vagues com "una manifiesta ruptura de la rutina de la subordinación obrera al patrono en las relaciones

C5.- La lluita.

capitalistas de producció (14). En ésser o convertir-se amb facilitat en actes il·legals, les vagues poden ésser considerades, a l'època que tractem, com un desafiament més o menys implícit a l'Estat. A més a més, les vagues varen formar part, sovint, dels esclats generals de descontentament de la classe obrera.

Per als sindicalistes d'arrel anarquista les vagues es plantegen des d'una perspectiva distinta, car ells defensen la idea de vaga general. Aquesta concepció està lligada a l'estratègia de Bakunin, que pronosticava aixecaments espontanis de les classes oprimides, tant dels camperols com dels obrers industrials, insurreccions mitjançant les quals l'Estat seria abolit i reemplaçat per comunes autònomes, vinculades federalment en nivells regionals, nacionals i internacionals (15).

Pensem que cal analitzar el fenomen vaguístic, en si mateix, des d'una perspectiva marxista, però, pel que fa a les causes i objectius, aquesta visió ha d'ésser completada amb el punt que introdueix l'estratègia dels seguidors de Bakunin. És a dir, a més d'un desafiament a l'Estat, a més d'entendre la vaga com a expressió del descontentament dels obrers, hem de mantenir la perspectiva d'un cert moviment insurreccional impulsiu dels desheretats. I ho ha d'ésser perquè el nostre treball fa referència a una zona geogràfica i a uns moments històrics en els quals l'anarco-sindicalisme és pràcticament la força hegemònica. Això sí, una força que no respon gaire a la descripció amable i un poc ingènua -si se'ns permet- amb què Gerald Brenan dibuixava els anarquistes valencians quan deia que "los famosos anarquistas de esta tierra no provienen de la zona de regadio, sino del secano que la rodea, donde la pobreza y el hambre se hacen sentir diariamente. La mayor parte de los hombres de estas zonas emigran a las grandes ciudades, mientras que las mujeres emplean su tiempo en hacer encaje de bolillos" (16).

Aquesta concepció, en què hom hi endivina la creença en eixe Levante Feliz del que ja hem parlat massa (situat a les terres de vora mar), és, com veurem, no gens real, o tan poc ajustada a la realitat com la visió del paper de les dones.

C5.- La lluita.

La nostra posició, tot i partint de la base que no hem de caure, com encertadament adverteix X. Paniagua, en l'error de considerar l'anarquisme com un moviment uniforme (17), està força allunyada del que s'entreuveu al paràgraf de Brennan.

Que al País Valencià, i més en concret a les seues comarques litorals, l'anarco-sindicalisme va arrelar entre aquells treballadors de què parlem, és un fet comprovable, consultant les actes dels congressos de la CNT, o en el seu defecte, alguns dels treballs d'Alfons Cucó (18). Com ja sabem, després de la formació en Còrdova, el mes d'abril de 1913 de la **Federación Nacional de Agricultores Españoles** (FNAE), que unia camperols i jornalers sota els auspicis sindicalistes, el major èxit que els plantejaments de caire llibertari obteniren fou l'arrelament d'aquestes postures, tant al País Valencià com a Múrcia. Seguint Malefakis podem afirmar que la tasca organitzadora empresa per la FNAE entre 1913 i 1917 resulta molt rendable (19). No obstant així, i malgrat que durant aquests anys la resposta obrera es va fer més intensa, la infraestructura organitzativa no va millorar en excés, atés que la iniciativa es mantenia en mans de les diverses seccions locals. L'augment important enregistrat en el nombre d'afiliats, no va aconseguir millorar la necessària unitat d'acció. Ni la fusió de la FNAE amb la CNT, en desembre de 1918, va posar remei a la manca de sincronia existent entre les reivindicacions industrials i les protestes rurals. En opinió d'Edward Malefakis "las huelgas agrícolas en las diversas regiones siguieron privadas de toda coordinación geográfica y nunca se logró superar la amplia brecha existente entre el sector industrial y el rural en el seno de la CNT. Los disturbios agrícolas e industriales siguieron obedeciendo a ritmos independientes" (20).

Després de l'esmentat envol de l'anarco-sindicalisme agrari valencià en 1913, és clar que el seu afiançament es produí durant els anys 1917 i 1918, en relació molt directa amb la crisi que afectava el País com a repercussió de la Guerra Gran. Com ja hem vist en capítols anteriors aquesta crisi va traduir-se en una forta polarització social que per a Alfons Cucó es la base de la vertebració obrera i camperola al nostre País (21).

C5.- La lluita.

En efecte, després de diferents congressos camperols celebrats abans de 1914 a Alfafar, Sueca, Benaguasil, Castelló i València, es va crear la **Federación de Sociedades Agrícolas de Levante**, la qual s'integrà posteriorment, en maig de 1914, en la FNAE. Mesos després de la fusió d'aquesta amb la CNT -"la incorporación al seno de la madre amorosa que es la CNT" en paraules de Manuel Buenacasa (22)- es va fundar la **Confederación Regional del Trabajo de Levante**, adscrita a la CNT.

Quan els delegats anarco-sindicalistes de tot l'Estat es reuniren al Congrès del Teatre de la Comedia, el desembre de 1919, constituint el que Diaz del Moral qualificà com "el ejército proletario más compacto y entusiasta que registran los anales del obrerismo español" (23), els representants valencians eren la tercera organització quant al nombre de delegats (després dels catalans i dels andalusos, malgrat la diferència de població absoluta entre el País Valencià i Andalusia) Efectivament l'anarco-sindicalisme valencià era una força ben considerable.

Les organitzacions agràries representades al congrés varen ser les següents:

ENTITAT	POBLE	ADHERENTS
Sindicato de Trabajadores	Alcácer	520
Sind. Obreros Agrícolas	Alcudia Carlet	600
Sind. Agricultores	Aldaia	150
Sind.Trabaj. del Campo	Alfafar	80
Sind.Obreros Agricultores	Algar	200
Soc.Trabajadores del Campo	Algemesi	300
Fed.Comarcal distrito Liria	Benaguasil	2.970
Soc. de Trabajadores	Benifaió	800
Soc.Trabajadores del Campo	Benisanó	150
Soc.Trabajadores del Campo	Bètera	400
Soc.Trabajadores Agícolas	Eunyol	450
Soc.Trabajadores del Campo	Camporrobles	130
Soc.Trabajadores del Campo	Carcaixent	2.000
Soc.Trabajadores del Campo	Castellar	80

C5.- La lluita.

Sind.Trabajadores	Catarroja	800
Unión Agrícola Obrera	Cullera	1.200
Soc.Agrícola Caballerias	Cullera	200
Soc.Trabajadores del Campo	Fuenterrobles	200
Soc.Trabajadores Agrícolas	Godella	250
Soc.Trabajadores Agrícolas	Gestalgar	200
Soc.Trabajadores del Campo	Guadasuar	310
Soc.Trabajadores del Campo	Llíria	450
Soc.Trabajadores del Campo	Llutxent	200
Sociedad Obrera	Llaurí	100
Sind.Trabajadores del Campo	Llombai	110
Sind.Trabajadores del Campo	Macastre	200
Sociedad de Campesinos	Mareny	87
Sindicato de Agricultores	Massanassa	250
Sociedad Obrera	Massamagrell	300
Sind.Obreros Agricultores	Montroi	62
Sind.Obreros Agricultores	Montserrat	200
Sind.Agricultores	Paiporta	200
Trabajadores del Campo	Pedralba	350
Sind.Agricultores	Picassent	500
Trabajadores del Campo	Pinedo	300
Soc.Trabajadores	Pobla de Vallbona	400
Soc.Obreros del Campo	Requena	260
Soc.Obreros Agrícolas	Riba-roja	150
Trabajadores Agrícolas	Set Aigües	200
Sind.Trabajadores	Silla	400
Societat Unión Obrera	Sollana	60
Federación Comarcal	Sueca	3.000
Soc.Trabajadores Agrícolas	Torís	600
Sind.Trabajadores del Campo	Utiel	150
Soc.Trabajadores del Campo	Iatova	150

Q-100

Aquests 19.689 afiliats, xifra que no ha de tenir sinó un caràcter aproximatiu varen ésser part important del quadre d'actors de la vida del País durant els anys que hem denominat com l'època dels avalots (24).

C5.- La lluita.

5.1.1.- Anys de treva?

Tal vegada és el moment de rebatre alguns dels plantejaments exposats per E. Malefakis en el seu llibre ja al·ludit, tot partint del que ell mateix ens diu que "los desórdenes agrícolas del trienio bolchevique fueron excesivamente complejos y han sido poco estudiados; no podemos, pues, pretender analizarlos con detalle" (25).

Malefakis cau, pensem que per l'efecte de les generalitzacions degudes a la manca d'estudis d'història local, en uns quants errors realment greus. Així, per exemple, quan diu "la situación económica mejoró aún más cuando, al estallar la Guerra Mundial, España, que había permanecido neutral, asumió el papel de proveedora de los países beligerantes (...) La agricultura, sobre todo, experimentó una prosperidad notable, debido a la sucesión de cosechas especialmente abundantes" (26). Com hem demostrat al llarg d'aquest treball això no és cert, al menys pel que fa al territori estudiat per nosaltres. Ans al contrari, el que ocorregué exactament fou que l'agricultura s'esfonçà amb les repercussions que hem enunciat més amunt, la qual cosa no tindria cap importància a no ser perquè, a parer nostre, Malefakis en partir d'aquests supòsits dibuixarà un panorama social i polític que, al menys a les nostres comarques, no és acceptable. Per al professor Malefakis, el **trienni bolxevic** comença efectivament després dels fets revolucionaris del 1917, essent aquest conseqüència de la coincidència en el temps de tres factors específics.

Val a dir que l'única argumentació que l'historiador americà fa valdre per recolzar la seua hipòtesi, es centra en el fet vaguístic. Així, seguint l'IRS, ens diu que "la actividad huelguística, pese a seguir aumentando, no alcanzó niveles intolerables. El Instituto de Reformas Sociales registraba 23 huelgas agrícolas en 1915, 35 en 1916 y 46 en 1917; pero hasta los últimos meses del año 1917, estas huelgas eran esporádicas y carecían de importancia" (27).

En funció d'aquestes dades, el professor Malefakis -que qualifica aquests dos anys, 1915-1916, de "larga tregua"- ens parla dels ja al·ludits tres factors que coincidiren perquè

CS.- La lluita.

la treva finalitzara. Els tres factors, exposats de forma sintètica, foren:

La fi de la recent prosperitat de què gaudia la classe obrera. L'augment de la demanda exterior de productes espanyols i la desaparició de fonts d'oferta estrangera, "a la par que estimulaban la actividad económica ejercieron presiones inflacionistas" (28); el cost de la vida va pujar el 120% entre 1914 i 1920, si bé més de les tres quartes parts d'aquest augment s'enregistra arran la primavera de 1917. El desfase entre els preus i els salaris -"que no se elevaron paralelamente a la brusca subida de precios iniciada en 1917"- fou la causa per la qual "la reciente prosperidad de la clase obrera se desvaneció de golpe" (29).

La crisi política del sistema restauracionista, especialment evident en 1917. La crisi inflacionista va coincidir amb una crisi política. La feblesa del Torn, la força en augment de republicans, socialistes i regionalistes, les repercussions de la desfeta davant els Estats Units; tot això, amb l'aparició de les Juntes de Defensa, i la coincidència de la situació inflacionista que colpejava la classe mitjana assalariada, feren del 1917 un any especialment difícil i conflictiu. "La crisis inmediata pasó cuando las elecciones de 1918, realizadas en un clima de relativa libertad, no dieron como resultado la mayoría esperada para los partidos que había pertenecido al movimiento de renovación" (30).

L'impacte de la Revolució russa d'octubre, "que coincidió precisamente con la cumbre de la crisis política española, completó el conjunto de condiciones previas del trienio bolchevique al suministrar el mito social cuya carencia se había hecho sentir hasta entonces" (31).

Fins ací les opinions del professor Malefakis. Anem ara amb les nostres.

No som d'acord, de cap manera, amb eixa treva de dos anys -sempre parlant des de la perspectiva valenciana- per diferents raons. A més dels conflictes produïts per l'exportació d'arròs -recordem que fou l'únic producte agrícola que obtingué bons beneficis durant l'època bèl·lica-

C5.- La lluita.

amb els estira-i-arronsa entre el govern i els exportadors arrossers la situació social va començar a ésser tibant des del mateix novembre, quan la pujada de dos cèntims per lliura de pa va fer que el governador adoptàs fortes mesures davant les previsibles alteracions de l'ordre públic que, malgrat tot, no es produïren (32). Com ja hem vist amb anterioritat, tot i que les protestes obreres es varen fer presents des dels primers moments, durant els mesos immediatament posteriors a l'inici de la guerra no aniran més enllà de mitings i reunions més o menys nombroses.

D'altra banda, al mateix novembre, el retraïment dels exportadors taronjers féu que els mateixos propietaris decidissen enviar el fruit pel seu compte, el que provocà un excés de mercaderies al Port de València degut a l'absència de vaixells. Però, les primeres entrades de fruita al mercat anglès, de bona qualitat, resolgué la greu qüestió que "amenazaba con una crisis pavorosa en todos los pueblos de la Ribera, pues se abrieron la mayoría de los almacenes y se pudo dar de comer a millares de familias ocupadas en las diferentes faenas de la confección y exportación de la naranja" (33).

Si durant aquests darrers mesos de 1914, la situació no va anar més enllà de les pors i les amenaces, el 1915, ja des del principi, es presentà ben diferent. Durant els mesos de gener i febrer les gelades perjudicaren molt notablement la taronja i les hortalisses, el que dugué a la suspensió dels treballs tant al camp com als magatzems. Això, junt amb les pluges persistents i una mena d'huracà que afectà la província (34), provocà una situació al camp valencià força tibant. A la ciutat, per altra banda, s'instal·laren menjadors de beneficència per auxiliar els obrers despatxats per les empreses que començaven a patir els problemes originats per la guerra.

Als pobles, depenent de les repercussions de la nova situació sobre les respectives economies locals, l'ambient social es veurà més o menys afectat. Així, tenim notícies de la capital de la comarca de Camp de Turia:

C5.- La lluita.

"La población obrera de Liria, a causa de la angustiosa situación por que atraviesa, ha adoptado una situación alarmante.

Para evitar en lo posible probables desórdenes públicos, ha sido reconcentrada en aquella ciudad toda la guardia civil de la línea" (35).

Les plujes del mes de juny agreujaren la situació agrícola, i a l'agost augmentà escandalosament l'emigració obrera cap a França. Tan elevades foren les xifres d'emigrants que a tots els diaris s'alçaren veus preocupades pel fet "que a la recolección del arroz faltasen braceros. No ocurrió así, pero ello fue debido a los estragos que produjo el mildiu en los viñedos, y que anuló casi por completo los trabajos de la vendimia" (36).

Al setembre, després d'una important assemblea a la **Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación** de València, s'acordà demanar al govern de Madrid facilitats per a efectuar l'exportació tarongera, en un intent d'evitar una repetició del desastre de la campanya anterior. El diputat per Alzira Montesinos Checa sol·licità i obtingué de les companyies de ferrocarril del Norte i del Mediodia la tarifa mínima per al transport de la fruita. Així mateix la Diputació Provincial de València realitzà gestions davant els Governos d'Anglaterra i França per tal d'aconseguir "el libre paso de cargamentos de naranjas llevados por barcos españoles a puertos alemanes para procurar descongestionar de la citada fruta los mercados ingleses, regularizando con ello la exportación y consiguiendo, por lo tanto, mejora de precios que aliviase la crisis porque atravesaba dicha producción" (37).

Malgrat gestions i promeses, el cert és que el mes de novembre la manca de vaixells i vagons paralitzà de bell nou l'activitat exportadora, i, com és lògic, els magatzems tancaren les seues portes, al temps que la fruita romania als arbres. La insuficiència de vaixells, els preus dels nòlits i la manca de vagons que dugueren la taronja a la frontera francesa n'erren la causa. Milers d'obrers i obreres quedaren parats.

C5.- La lluita.

Si mal acabà el 1915, pitjor va començar el 1916. El ministre Urzaiz decretà un gravàmen a l'exportació d'arròs de 4,30 pessetes per cada 100 quilos. Aquesta vegada, el viatge a Madrid de la pertinent comissió sorgida d'una magna assemblea s'arrossers, no va tenir èxit (38). A finals del mes de gener, i a resultes dels últims esdeveniments Las Provincias escrivia:

"Quebrantada la riqueza arrocerera por efecto del golpe asestado contra ella por el Ministro Urzaiz; paralizado el negocio naranjero a causa de la carestia de los fletes, y encarecidos los artículos de primera necesidad, el malestar del vecindario (és) grande (39).

Tan gran que, per fi, el 27 de febrer es va produir la primera vaga general de València Provincia després de l'inici de la guerra. El problema que es denominà **de les subsistències**, i les creixents xifres d'atur n'eren la causa. Dies abans de la declaració de vaga general el gremi de forners havia decidit tancar les portes dels seus negocis, al·legant que no podien mantenir la producció amb els preus vigents. Davant el problema l'Alcalde Paredes oferí als forners la possibilitat que durant deu dies l'Ajuntament de la capital es fera càrrec de les despeses originades per la diferència entre el preu de la farina demanat pels fabricants i el que estaven disposats a pagar els forners. En negar-s'hi, l'Ajuntament acceptà mantenir la proposta, però sense aclarir els dies que aquesta romandria efectiva, la qual cosa va obtenir el vist i plau del gremi de forners. Malauradament l'acceptació per la patronal de l'ofertament coincidí amb l'entrada dels obrers forners en la vaga general convocada, el que impedí que es normalitzassen les existències de pa.

No obstant això, la darrera proposta de la Corporació realitzada per l'Alcalde Paredes, amb el suport de les minories monàrquiques, fou rebutjada pel Ple del Consistori per les mateixes minories, per la qual cosa Paredes presentà la seua dimissió. El dia 29, la vaga general tingué -als ulls de Las Provincias- "desde el principio un marcado

C5.- La lluita.

carácter revolucionario. Aquel día fueron volcados algunos tranvías, así como apedreados otros y varias tahonas, agredida la fuerza pública, etc. (...) Hubo otros desmanes, barricadas, cargas, etc." (40).

Aquell mateix dia fou nomenat el nou Alcalde, Fidel Gurrea, alhora que es feia un prec als forners per tal que aplaçaren deu dies la seua vaga. Mentrestant als carrers de la ciutat es produïa el primer mort d'aquesta època que hem anomenat **dels avalots**. El primer mort, paradoxalment, fou un guàrdia civil. Un accident explicable per a la premsa conservadora, perquè

"...la intranquilidad habíase señoreado de Valencia por la actitud levantisca de los huelguistas. En la plaza de San Francisco, una sección de la Benemérita disparó contra dos personas, una de las cuales dirigíase hacia aquélla con un revólver en las manos. Fue una dolorosa equivocación, pues se trataba de un guardia civil (...) que, vestido de paisano iba a entregar a la Benemérita a un revoltoso. Resultó muerto el desgraciado" (41).

La vaga general es va mantenir fins el dia 6. La gent de l'Horta donà suport a la vaga, "los mercados estuvieron desiertos, ni entraron los huertanos, ni las revendedoras ocuparon sus puestos" (46A). Mentre tant l'Ajuntament de València havia fet gestions davant el Govern de Madrid per tal d'agilitzar el programa d'obres públiques. A pesar de la promesa del govern central, els obrers es resistien durant els primers dies del mes a tornar a la feina -els que en tenien i exigien que se solucionés el problema del pa. L'Ajuntament, convençut que aquest era un problema de primer ordre s'incautà dels forns i amb el concurs dels soldats - malgrat les deficiències- abastí de pa la població.

Tanmateix el dia 6 acabà la vaga dels forners "mediante una complicada fórmula de aveniencia, en la que se modificaba el peso y la forma de las piezas de pan, y con el compromiso del Ayuntamiento de admitir en sus brigadas de obreros a un crecido número de trabajadores" (43).

C5.- La lluita.

La situació va mantenir-se amb la tibantor que hom pot imaginar; i amb els pobles, com sempre, molt pendents del que passava a València. S'inicien assemblees d'obriers del camp, la primera de les quals, realitzada a Benaguasil, es fa "con el objeto de pedir mejoras económicas" (44). Al mes d'agost, davant una excel·lent collita de creïlles a la zona de l'Horta, els productors adreçaren al Govern el prec que permetés l'exportació dels excedents que no pogueren col·locar al mercat interior. La negativa de Madrid fou molt mal rebuda. Producte d'aquesta resposta, i per solidaritat amb els afectats pel problema de la creïlla es declararen en vaga els llauradors i els obrers de tota la comarca de l'Horta. El desabastiment dels mercats es mantingué fins el dia 7 de setembre, registrant-se mentrestant disturbis en els quals es cremaren pallisses d'aquells que gosaren vendre productes de l'Horta durant els dies que durà el conflicte.

Si els disturbis no passaren a més, fou, sense dubte, a causa de la magnífica campanya arrosera, no només abundant, sinó amb bons preus (25 pessetes els 100 quilograms). Tanmateix d'altres productes agrícoles començaren a assolir els mercats europeus, la qual cosa permeté un respir a les zones productores. Així i tot, la convocatòria de vaga general a tot l'Estat, per al 18 de desembre, va obtenir a València un èxit total. La paràlització fou absoluta, tal era el grau de la protesta contra el que es qualificava d'ineficàcia del govern enfront la dinàmica d'alça de preus (45).

Els inicis de 1917 foren difícils per l'economia tarongera. La pujada dels nòlits per efecte de l'ecassesa de tonatge, i la manca de vagon, accentuava el malestar a les comarques. La negativa del govern anglès a enviar sulfat d'amònic, necessari per al manteniment dels arbres, agreujà la situació. Els arrossers, sorpresos per la darrera prohibició governamental a la lliure exportació de gra, es sumaren als descontents.

El mes de febrer dugué l'anunci del govern alemany -amparat en la seua suposada impressionant flota de submarins- que restava prohibit l'intercanvi marítim amb la Gran Breta-

CS. - La lluita.

nya, França i Itàlia. Sols el port de Cette hi restava lliure. Com ja varem dir amb anterioritat, al analitzar la incidència real del bloqueig alemany, l'impacte de la notícia va tenir les seues repercussions. Els naviliers espanyols decidiren suspendre temporalment els seus serveis, la qual cosa encara va fer més difícil la situació dels tarongers. Mentre el Govern afirmava realitzar improductius intents per tal que la decisió fos suavitzada, els partidaris de trencar la neutralitat augmentaven i milers de tarongers foren arrancats (46).

El mes de maig, el dia 18, i com a conseqüència novament de la negativa del Govern a permetre l'exportació de creïlles, tota l'Horta es declara en vaga general. El dia 20, els alcaldes de la comarca presenten la seua dimissió en solidaritat amb els llauradors. El dia 22, la Unió Arroquera s'afegeix a la vaga i 72 molins són tancats. El dia 25 són els venedors dels mercats de València, lògicament perjudicats pel desabastiment, els que s'uneixen a la protesta. Els incidents i els enfrontaments entre vaguistes i forces d'ordre públic es fan presents. Ni aquests, ni les detencions practicades, fan aturar la protesta. Sols l'autorització, el dia 26, per part de Madrid de l'exportació limitada -deixant el 40% de la producció per al consum intern al preu de 0,13-0,14 pessetes per kilo- en permetrà la fi.

A principis de juliol, el Govern novament autoritza l'exportació de 13.000 tones de creïlles, la qual cosa rebaixa la tensió als pobles de l'Horta. Mentrestant, les comarques de l'interior es veuen afectades per vagues parcials dels obrers del camp, que pateixen els preus de les subsistències i la manca de feina. Enseny amb això, el dia 18, comença a València la vaga de ferroviaris que tradicionalment ha estat considerada com l'esclat dels fets del trienni bolxevic. Aquesta vaga té una lectura valenciana que està lligada a la repercussió que va tenir al llarg de tot el País. A pobles com Gestalgar, Godolleta, Bunyol i d'altres la república va ésser proclamada. El balanç final dels fets -fonamentalment deguts a l'actuació contundent de la Guàrdia Civil- va ésser de quatre morts, 21 ferits i prop d'un centenar de detinguts (47).

C5.- La lluita.

A aquesta crònica apressada que hem fet dels més de dos anys i mig que separen els fets de juliol de 1917 de l'inici de la Guerra Europea, no li correspon en absolut aquell qualificatiu atilitzat pel professor Malefakis d'anys de treva. Pot ser si ens quedem només amb la informació que ens dóna l'IRS, la impressió siga tota un altra. Vegem el que diu l'"Institut de Reformes Socials:

VAGUES AGRICOLES A VALENCIA PROVINCIA

1914

Pedralva	Obrers Agrícoles	Augment salari
Ribarroja	Magatzem seba	Id.
Benaguasil	Obrers agrícoles	Id.
Benaguasil	Magatzem ceba	Id.

1915

Pobla de Vallbona	Obrers Agrícoles	Id.
Vilamarxant	Magatzem ceba	Id. i reconeixi- ment soc.Obrera.

1916

Alfafar	Obrers agrícoles	Augment salari
---------	------------------	----------------

1917

Bétera	Obrers agrícles	Augment salari
L'Alcudia de Carlet	Id.	Id.
Massanassa	Id.	Id.
Gestalgarr	Id.	Id.
Llíria	Id.	Id.
Pedralva	Id.	Id.

(Font: Estadística de las huelgas referidas als anys 1914-1917. IRS. Memòries d'aquests anys)

Q-101

C5.- La lluita.

Efectivament, l'IRS no ens dóna tota la informació. La premsa ens ha posat sobre la taula tot un grapat de problemes que varen afectar, durant aquests mesos, al camp de les comarques centrals del nostre País.

Un temps en què es produeixen dues vagues generals -febrer i desembre de 1916-, la primera d'elles de més de vuit dies; dues vagues generals a la comarca de l'Horta -setembre de 1916 i maig de 1917- amb dimissió dels alcaldes inclosa durant la darrera; en què les activitats exportadores es redueixen fins a l'extrem que els magatzems de taronja i ceba, entre d'altres productes, són tancats per la patronal amb freqüència; en què, fins i tot, es tornen a veure accions gairebé arcaiques com la crema de pallises; en què l'emigració augmenta fins el punt de preocupar les classes dirigents per la possible absència de braços; en que es registren enfrontaments entre vaguistes i les forces d'ordre públic, amb un saldo de morts, ferits i detinguts; un temps, en suma, com el que hem descrit, difícilment pot suportar el qualificatiu d'anys de treva.

A tot el que hem dit cal afegir, malgrat que implícitament ha estat present en aquestes darreres pàgines, la situació d'extrema inseguretat que una situació com la descrita provoca, sobretot, en aquells que es troben més indefensos davant la crisi. Els obrers agrícoles pateixen durant aquests mesos l'angunia de no saber si l'endemà hi haurà jornal, d'ignorar si al dia vinent hi haurà menjar a casa. Aquesta congoixa va produint una sensació d'empait a la qual serà fàcil connectar determinades actituds de resposta dura, fins i tot violenta.

Si al que hem dit darrerament unim el record de les gràfiques de l'evolució dels preus i salaris tant dels obrers industrials com dels treballadors agrícoles valencians, podrem entendre la nostra discrepància respecte de la idea de Malefakis quan diu que en 1917 la prosperitat de que gaudia la classe obrera "se desvaneció de golpe". A parer nostre, ja ho varem dir al parlar de preus i salaris, 1917 significa l'agreujament d'una situació que ja des del mateix 1914 havia

C5.- La lluita.

començat a deteriorar-se.

5.1.2.- La situació política.

Què es pot dir de la crisi política de que parla Malefakis, i que la situa en 1917?. Obviament les repercussions de les juntes de defensa, dels fets vaguístics de l'estiu, de l'Assemblea de Parlamentaris i de la incontenible inflació repercutiran negativament en la opinió pública. La qüestió de la presència de les forces d'oposició -i cal llegir republicans, socialistes, regionalistes- és quelcom del que cal parlar una mica més.

Pel que fa al País Valencià, i a les seues comarques centrals, sobretot a la capital, la presència dels republicans, la forta presència, hi és un fet innegable. No val a dir el mateix ni dels socialistes, ni de cap força de caire regionalista. De tota manera, la presència electoral dels republicans es redueix pràcticament a València Ciutat fins a les eleccions d'abril de 1916, data en què es fa realitat l'alternativa denominada Alianza de las Izquierdas (48), tot i que l'Alianza sols presentarà un candidat per la província. En concret es tractarà del Dr. Gil i Morte, que ho farà pel districte de Sueca, on no serà elegit. Serà a les eleccions de 1918 quan la situació canviarà radicalment. Anem, però, per parts.

Sobre les eleccions del 9 d'abril de 1916, Aguiló Lúcia diu que "en la provincia es algo que se realiza y elabora en el Ministerio de la Gobernación, en el Gobierno Civil y en las sedes de los partidos dinásticos, al margen siempre de la opinión pública" (49).

Aquesta realitat breument esbossada pel professor Aguiló és la plasmació de l'anomenat Torn restauracionista. La divisió en dos grans blocs de les alternatives existents repercutirà en tota la geografia espanyola. Com ja hem vist els pais a les rodes que significarà la presència dins l'espectre polític de republicans i socialistes, tot just tindrà incidèn-

C5.- La lluita.

cia als nuclis rurals (50).

Malefakis ens parla del difícil i conflictiu any 1917 i, com ja hem dit, afirma que el desassossec social no tindria repercussió en la consulta electoral de 1918, ja que els partits de la renovació no varen obtenir els resultats esperats (51).

Novament és impossible enquadrar a València Província dins aquesta perspectiva, possiblement perquè la situació econòmica i social és també singular. Cal tenir en compte que la ciutat de València enceta l'any 1918 a fosques per la manca de carbó (52), tot i que l'Ajuntament ha fet una crida als veïns perquè hi posaren bombetes als balcons, crida que va tenir una pobra resposta popular. La campanya tarongera, encara més dolenta per les baixíssimes temperatures enregistrades a desembre i gener i per la manca de vaixells, és catàstròfica. A més a més, els preus pugen sense fre, la qual cosa origina reunions d'obrers amb les forces polítiques l'11 de gener a l'Ajuntament, on s'acorda la constitució d'una Junta de Defensa per a la qual se sol·licita a les classes benestants un donatiu del 10% de la contribució fiscal durant un any (53). S'acorda també la constitució d'una Junta de Defensa de Transports, a la qual oferirà la Transmediterrànea els seus vaixells a fi d'abastir-la de carbó. La Junta elegida va delegar en l'Alcalde de València per a tractar de lluitar contra "la burla de que estaba siendo víctima Valencia, por parte del Gobierno, en la requisita de barcos para el envío de carbón, barcos que no llegaban nunca" (54).

Dos dies després, el dia 13, milers de dones es manifestaven pel centre de la capital en protesta tant pel preu de les subsistències, com en contra de les activitats dels abassegadors.

En aquest context cal situar les eleccions del 24 de gener de 1918, unes eleccions en que es manté l'**Alianza de las Izquierdas** amb l'escissió dels sorianistes -que passaran a ésser el **Partido Republicano Regionalista**- i en les quals es manté, agreujada, la divisió entre les forces monàrquiques.

La consulta electoral esdevindrà en victòria de les for-

C5. - La lluita.

ces opositores. L'Alianza de las Izquierdas triomfa i és, per a alguns, la resposta de "un pueblo consciente y emancipado a los malos españoles vendidos a Alemania"(55) Daniel Anguiano, el dirigent socialista que, per haver estat membre del Comité de Vaga de l'estiu de 1917, es troba a la presó de Cartagena, és elegit diputat, fins i tot amb més vots que el republicà blasquista Felix Azzati. A les comarques, però, les coses són diferents, ja que l'Alianza només presenta candidats pels partits judicials d'Alzira, Xiva, Sueca i Torrent. Sols a Sueca obtindrà el triomf de mà d'un home de tant prestigi com el reformista Gil i Morte. A Torrent, la demarcació per la qual més candidats es presentaren, l'acta de diputat va tornar a ésser per al conservador Valdecabres. El prietista Sanchez Ocaña va triomfar a Manisses i Massanassa, el radical Milego, presentat per l'Alianza de las Izquierdas només va guanyar a Silla, i el maurista Joaquín Ros no obtingué la victòria a cap poble (56).

La lectura que podem fer d'aquests resultats és, obviament allunyada de la interpretació de Malefakis i d'altres historiadors possiblement molt influïts per treballs com ara el de Diaz del Moral sobre les agitacions camperoles d'aquells anys a Còrdoba. El notari de Bujalance, referint-se a les eleccions de febrer de 1918, va escriure:

"El estupor y el desencanto de los derrotados fue tremendo: indudablemente, el pueblo continuaba sumido en su letargo secular, ¡pueblo de esclavos, víctimas del cacique, era incapaz de redención!. Más no habían cesado aún los comentarios de desaliento, cuando empezó a notarse una extraña agitación, entre las masas trabajadoras: los campesinos iban y venían, celebraban conferencias, reorganizaban antiguas sociedades en estado durmiente i constituían otras nuevas" (57).

Com hem vist, a les comarques centrals del País Valencià feia molts mesos que la letargia no era tal, i, a més a més, les eleccions tenen un caire distint al d'altres zones de l'Estat. Ja hem parlat de l'important triomf a València Ciutat, on els més votats són els candidats de l'Alianza. Als

C5.- La lluita.

pobles, els candidats de les esquerres triomfen a Algemesí i Fortaleny (on serà segon per a la plaça de diputat del districte d'Alzira, després del ciervista Montesinos Checa); a la circumscripció de Xiva, el socialista Ovejero va guanyar a Alginet, Bunyol i Toris; a la de Sueca, ja ha estat dit, l'Alianza va traure l'escó, i Gil i Morte obtindrà la victòria a Cullera, Sollana, Sueca i a les dèsset seccions de l'Ajuntament de València que pertanyien a aquest districte electoral; per últim, recordar que a Silla també va vèncer el candidat de les esquerres.

Aquests resultats a alguns pobles valencians -no parlem ja dels de València Ciutat-, evidencien que malgrat el caciquisme i el que aquest comporta, hi ha obrers, obrers del camp, a més a més, que participen políticament. És impossible entendre la victòria dels candidats de l'esquerra a Silla, Sollana, Cullera, Algemesí o Sueca sense acceptar que en certa mesura els jornalers i camperols d'aquests pobles voten la seua candidatura. Tal i com diu Ramir Reig "en el terreny electoral la conjunció societats (obreres) partit (blasquista), fou explícitament buscada pels blasquistes, ja que era l'única forma d'aconseguir un mínim triomf" (58).

En pobles com Silla, Massanassa, Catarroja o Sueca, existien des de principis de segle casinos republicans, però com diu Reig són més aviat nuclis que es troben aïllats del conjunt de la població, més aviat sotmesa al cacic corresponent. És per això que els republicans donaran gran importància a la creació i enfortiment de les societats obreres com a instrument "d'emancipació social" ja que "forts enfront dels cacics en el terreny laboral podien mostrar-se independents en l'aspecte polític" (59).

Aquest tema de la relació PURA-Societats Obreres, sobre el que tornarem més endavant, havia donat sucosos fruits, per exemple en Massanassa, poble en el que "la Sociedad de Trabajadores del Campo y el partido republicano estaban estrechamente unidos. No eran dos, formaban una sólida y resuelta (organització)" (60).

C5.- La lluita.

5.1.3.- La influència de la Revolució Russa.

El tercer factor que explicaria la fi de la treva regnant fins 1917 era, per al professor Malefakis, l'impacte de la Revolució d'Octubre. Pensem que ja ha quedat clar que a les comarques centrals del País Valencià no hi ha cap treva, i que, a més a més, les eleccions de febrer de 1918 no significaren cap desengany -al menys a nivell local, un altra cosa seria la repercusió que al País tingueren els resultats estatals-. Així i tot, volem dir alguna cosa sobre la incidència de les notícies de Rússia, que sembla varen tenir tan forta repercusió que explicaria en gran mesura els fets que han marcat una època de les més conflictives de la història d'Espanya.

Nosaltres no neguem la importància que un fet com la presa del poder pels bolxevics pogué tenir, el que volem és fer algunes anotacions que condueixen més bé a la reflexió. I ho fem amb l'interès de demostrar que a les comarques centrals del País Valencià els moviments de protesta, lluita i reivindicació, tingueren o no caràcter revolucionari, començaren molt abans de 1917. Es per això que fenòmens com la Revolució Russa no tingueren l'efecte que sovint s'ha apuntat al parlar d'altres zones de l'Estat. La nostra hipòtesi és que les notícies de Rússia arriben tard i mal, i si bé juguen un paper important en els moments més durs de les lluites socials, la consigna "fem com en Rússia" -çò és, presa del poder pels obrers- serà perfectament vàlida en algunes zones. A parer nostre, en aquests primers anys, fins 1920 aproximadament, la Revolució Russa difícilment va tenir una repercusió més profunda.

Ens centrarem en quines varen ser les reaccions davant l'arribada de notícies sobre el que estava passant a Rússia i, finalment, ens preguntarem quina va ser la recepció que aquest fet històric assolí entre els treballadors del camp valencià.

Al PSOE la posició que s'adopta davant la revolució dels bolxevics és força coherent, tant amb la política del partit durant la guerra europea, com amb la seua estratègia de cara

C5.- La lluita.

a la revolució política, ço és, de rebuig davant el que denominaven presa del poder pels "maximalistes".

Pel contrari, com diu Carlos Forcadell, si que s'identifiquen amb la Revolució de Febrer, ja que, d'aquesta forma, a més de capitalitzar el model de la via parlamentària "solucionan la contradicció que significa el que un país con un règimen político reaccionario, el zarismo, luchara junto a los aliados" (61).

En aquest sentit en El Socialista es pot llegir:

"Aunque parezca una perogrullada, queremos insistir sobre el hecho de que de todas las revoluciones de Rusia, la que ha alcanzado un triunfo mayor ha sido una revolución de origen parlamentario. Queremos insistir por la enseñanza que tiene el hecho para los partidos revolucionarios todos" (62).

Pel contrari, l'inconveniència que els produeix l'èxit de l'estratègia revolucionària dels bolxevics es fa palesa a les primeres reaccions que apareixen a l'òrgan oficial, tal i com el famós editorial "Sería bien triste" en el que es podia llegir:

"Las noticias que recibimos de Rusia nos producen amargura. Creemos sinceramente que la misión de aquel país era poner toda su fuerza en aplastar el imperialismo germánico (...) Elevados y respetados son los ideales en que se han inspirado los realizadores de este último movimiento. Pero también inoportunos, y por inoportunos, acaso funestos" (63)

Encara en 1918, Pablo Iglesias es referirà a la Revolució d'Octubre com "una perturbación que no consideramos duradera", i, en una clara intenció tranquilitzadora cap a l'opinió pública espanyola, alhora, afirmava que a la caiguda de la monarquia en Espanya no ocurriria res que s'hi assemblés.

Aquestes reaccions i consideracions de la direcció del PSOE, en un moment de radicalització obrera, els va produir

C5.- La lluita.

els problemes interns que es lògic imaginar. I és que a les bases del partit i a les seues àrees d'influència, les notícies que venien de Rússia eren acollides amb alegre expectació. Prova del que diem és que al Congrés de 1918, el Comitè Nacional tindrà que respondre a acusacions de "no haber apoyado a los socialistas rusos". Davant d'aquesta acusació, Julián Besteiro replicarà dient que

"El Comité Nacional, como seguramente todos los socialistas españoles, tienen puestos en aquellos movimientos todo su entusiasmo y su fe, esperando con ansiedad que el conocimiento de la verdad de los hechos deshará toda la campaña de difamación, de calumnias y de mentiras con que los elementos burgueses, deseosos de conservar lo viejo y lo caduco, tratan de ahogar los regímenes naciescentes" (64).

Aquesta actitud, però, almenys ambigua, de la direcció socialista, no és compartida per un grup minoritari que davant la impossibilitat d'accedir a les pàgines d'**El Socialista** per donar la seua opinió, creen, l'agost de 1918 un setmanari que, sota la capçalera de **Nuestra Palabra** es convertirà -seguint G.H. Meaker- en "la cuna del comunismo español" (65).

Pel contrari, entre els anarquistes la Revolució russa fou rebuda amb aldarull, fonamentalment perquè demostrava que la dominació capitalista podia ésser eliminada, però també perquè feia paleses les postures reformistes dels socialistes. Els anarquistes creien amb ferma convicció que era el seu ideari el que havia triomfat a Rússia, i tot el que a la premsa socialista era silenci o retret, a l'anarquista era pública assumpció i defensa de la Revolució Russa. La dicotomia reforma/revolució que els enfrontava amb els socialistes fou capitalitzada pels anarquistes, i és el líder Manuel Buenacasa qui llançarà la pregunta:

"¿Quien después -de la Revolución Rusa- en España siendo anarquista, desdeña el motejarse a si mismo de bolchevique?" (66).

C5.- La lluita.

I és que els anarquistes, tal vegada per manca d'informació, veien a la Revolució a través del soviets com un procés antiestatista i descentralitzador, el que unit al principi de la solidaritat revolucionària farà escriure al mateix Buena-casa:

"Nosotros que somos enemigos del Estado, como lo hemos demostrado (...) entendemos que la Revolución Rusa, por el hecho de ser una revolución que ha trastornado todos los valores económicos o, mejor dicho, por el hecho de ser una revolución que ha dado al proletariado el poder, los instrumentos de producción y la tierra, nos debe interesar siquiera en ese aspecto (...). Puesto que los socialistas no lo han hecho, nosotros que no somos socialistas, debemos estar unánimemente de acuerdo para apoyar la Revolución Rusa; pero no con palabras, sino con hechos" (67).

També serà significativa la intervenció que, ja en 1919, al Congrés de la CNT, va tenir un altre dels seus líders, Carbó, qui deia:

"Otra nota simpática que recojo del movimiento so en su relación con nuestro país. ¿Sabéis cual es? (...). Es algo que surge espontáneo de mis entrañas, que me ha sublevado muchas veces; una de las cosas que me han dicho a mí que el movimiento ruso valia mucho, aún sin tener documentos donde apreciarlo exactamente, ha sido la circunstancia de haber visto a los socialistas españoles cubrirlo, por espacio de tres años, de ignominia, de vergüenza y de descrédito" (68).

Vista la recepció que els direccions de les dues principals organitzacions de caràcter obrer varen efectuar sobre el que havia passat en Rússia, ens sorgeixen varies preguntes. Parlem-ne de la principal.

Si les notícies de què varen disposar els estats majors

C5.- La lluita.

del PSOE i CNT es varen mantenir en un profund desconeiximent respecte dels fets de Rússia, cal pensar que la recepció que varen tenir les bases de les respectives organitzacions deixà molt que desitjar.

Freguntem-nos quina seria la reacció d'un obrer agrícola valencià -que tenia prop d'un 70% de possibilitats d'ésser analfabet- al assabentar-se de que a Rússia havia hagut una revolució. Rússia, és possible que algú ho sabera, era un país gran i llunyà, un país en el que els obrers havien fet la Revolució, havien llevat el Poder als amos i el controlaven en el seu propi interès. Poc més d'això és el que podien entendre uns homes pràcticament sense cap tipus de formació cultural quan algú llegia en veu alta algun diari o full editat a l'efecte. A més, amb l'aggravant de què eixes publicacions sempre estaven escrites en castellà, llengua estranya als obrers del camp valencià encara molt més que no per als obrers de la ciutat.

En aquest sentit podem entendre que la repercussió dels fets de Rússia aniria més bé en la línia que marquen les ressenyades intervencions de Buenacasa. No es pot parlar d'una influència revolucionària quant a les tàctiques, l'organització, el model revolucionari ni, encara menys, quant a plantejaments teòrics. Per tant, l'influència de la victòria bolxevic sols va tenir, a parer nostre, dues conseqüències clares: la primera, la més clara, evidenciar que els explotats podien vèncer, i, a més a més, utilitzant uns plantejaments d'enfrontament total; la segona excitar la solidaritat internacionalista, qüestió aquesta que encara que amb feblesa començà a posar-se en marxa (69).

Al analitzar les repercussions de la Revolució d'Octubre sobre els obrers agrícoles valencians, junt a d'altres factors *supra* indicats, no es pot deixar de banda el tractament que la premsa valenciana va donar al fet de la presa del poder pels bolxevics. Aquest no es pot considerar un fet alié a les mateixes influències que el fet revolucionari tindria al nostre País. Ja a mitjans de novembre, apareix la primera notícia sobre el que està passant a Rússia. Es un comentari editorial aparegut a El Mercantil Valenciano en el que es

CS.- La lluita.

diu:

"Era de esperar. La revolución rusa tenía que llegar hasta el leninismo. ¿Se detendrá ahí? Todavía el leninismo, salido del socialismo marxista -un socialismo a la rusa que admitía los procedimientos terroristas y que se llamaba maximalismo-, quiere poderes orgánicos. Asambleas deliberantes y fuerza armada. Más detrás se agrupan los libertarios cosmopolitas, que prometieron dinamitar la constituyente, y que predicán la desaparición de toda autoridad.

(...) El leninismo es la crisis. ¿Será preciso que la anarquía se arme contra sus utopías o bastará su fugaz dominación para que Rusia halle su senda" (70).

D'ara en avant, la informació originada pel conflicte revolucionari serà difícilment classificable. No se sap ben bé si es tracta d'informar o d'aleccionar. Fins i tot és difícil saber quan es tracta de simple desconeiximent o d'un interès conscient de desinformar. Tots els temes són connectats a la Revolució, i un diari demòcrata -el Mercantil- no dubtarà en publicar:

"Rusia se agita. ¿Volverá de nuevo a la guerra contra los imperios centrales? Nada tendría de particular... Los maximalistas, que han podido dominar, aunque de mala manera, la situación hasta la fecha, llevan todas las de perder.

Las últimas noticias nos dicen que Lenine y Trotsky han huido. Siberia se declara independiente, se prepara una contrarrevolución en toda regla (...). La Situación en Rusia, es un hecho, ha cambiado o está muy pronta a cambiar" (71).

Davant possibles simpaties dels sectors d'esquerra cap a l'acció revolucionària dels bolxevics, es llancen missatges perfectament adreçats. Els socialistes de base són un dels objectius clars d'aquestes notícies. Exemple del que diem és el resó donat a un manifest "que los representantes de los

CS. - La lluita.

partidos socialistas rusos han dirigido recientemente desde Suecia a la opinión socialista del mundo entero" (72). En aquest manifest, es fa una descripció de la situació interna de Rússia:

"Nuestra vida es un infierno. Nuestros hijos mueren de hambre. Y los hambrientos reciben plomo en vez de pan, y todos cuantos se quejan en voz alta son declarados enemigos del pueblo. La libertad de palabra está abolida(...). Nuestras organizaciones están perseguidas. Las huelgas están prohibidas. No existe justicia alguna (...). Nos gobiernan gentes que venían como aristócratas, en los cuales no podemos tener ninguna confianza, que carecen de fe, de ley y de honor, que sólo están animados por una terrible sed de poder y que, para conservar este poder, nos han traicionado y nos han vendido" (73).

Finalment l'article, que és de la redacció del diari, no una col.laboració, ja que no va signada, es fa resó de que el manifest dels socialistes russos demanen als seus correligionaris europeus la creació d'una comissió internacional, la qual podrà comprovar sobre el terreny la veracitat de tot el que ells diuen. Tanmateix, fins i tot els més excèptics podran comprovar que "el bolchevikismo no ha dado ningún paso positivo hacia la realización del socialismo, y que toda su acción no ha tenido otro efecto que la completa destrucción de la industria, el desastre de la economía nacional, la falta de trabajo general y el hambre" (74).

Des dels mesos finals de 1918 comencen a apareixer al Mercantil bastants articles que toquen el tema de Rússia i la Revolució. Tots sense excepció, són atacs furibunds contra la nova situació que es viu a aquell país després els fets d'octubre. **Lenine** és presentat com un tirà, i els seus correligionaris com uns bàrbars del segle XX. De vegades són articles de col.laboradors excepcionals (destaquen entre aquests els signats per un tal C. Granzow de la Cerda), de vegades són articles de col.laboradors habituals del diari (com Joan Guixé), i en altres ocasions són reproducció de textos apareguts a altres diaris o revistes, bé de Madrid o Barcelona, bé

C5.- La lluita.

estrangers.

Una de les preocupacions constants dels editorialistes és la de posar peu fiter en que el que ha passat en Rússia sols allí podia passar.

"Ante todo hay que hacerse cargo de que el bolcheviquismo es un fenómeno puramente ruso, surgido de las circunstancias que se produjeron durante el año 1917 en Rusia, y que no pueden desarrollarse más que en un medio tan especial como el antiguo imperio de los ex-zares" (75).

En segon lloc es tracta de deixar ben clar el caràcter brutal i sanguinari de la revolució.

"... (els) asesinatos continuan al azar de las denuncias o de un simple incidente según el humor bocheviki; los pelotones de ejecución funcionan a toda hora; en plena calle, en el fondo de los patios, en todas partes se encuentran cadáveres. Además de estos fusilamientos a ciegas hay el régimen de los puestos fuera de la ley, a los cuales el ministro bolcheviki Steinberg declaró en una circular que daba 'el derecho a matar a los hombres y violar a las mujeres'" (76).

Tot just en maig de 1919 -el moment no pot ser una coincidència- apareix un article de Fabiá Vidal, col.laborador habitual del Mercantil. Està dirigit als homes del camp, i el centre de l'argumentació és un document redactat per una delegació dels socialistes europeus que han visitat Moscó. Els components de la dita comissió, que afirmen ser càrrecs camperols electes, escriuran:

"Nosotros, delegados campesinos, declaramos a nuestros electos, a los millones de hombres de la población campesina y al país entero, que los gobiernos actuales que se titulan 'gobierno de los

C5.- La lluita.

campesinos y de los obreros' han restablecido en toda integridad su violencia, la arbitrariedad y todos los horrores del régimen aristocrático derribado por la gran revolución de febrero" (77).

Com a conclusió, doncs, podem dir que a la manca d'informació o a l'interés per confondre d'anarquistes i socialistes, hi ha que afegir la campanya d'intoxicació en la premsa, àdhuc la d'arrel democrata i republicana.

En aquest sentit estem d'acord amb E. Malefakis quan diu que l'impacte de la revolució bolxevic sols va aportar el mite social, mite que -tot amb tot- en una situació tan tormentosa socialment com la dels anys divuit i següents, jugà un paper no gens menyspreable (78).

Així doncs, i respecte del plantejament global que feia E. Malefakis, ens pronunciem per mantenir la tesi que a les comarques centrals del País Valencià l'època dels avalots -d'avalots que gaudeixen d'una molt important participació popular, de vegades amb aires d'agitació social- comença just el 1915. Per això opinem que no es pot parlar de trienni, ja que els conflictes abraçen una època de major durada (79).

Tanmateix, opinem que l'agreujament de la situació a partir de 1917 i, especialment de 1918, es deu a un augment de la capacitat d'agressió del capitalisme espanyol -cada vegada més àvid dels guanys sense límit- cap els sectors més perjudicats per la conjuntura de crisi, és a dir, els obrers, tant industrial com agrícoles. La resposta obrera assolirà les més altes cotes d'afectivitat a partir que la crisi de subsistències arribe a uns nivells inacceptables i de que ells milloren la seua infraestructura organitzativa. La resposta dels obrers agrícoles, que és la que ací ens ocupa, a les comarques centrals valencianes, és l'objecte de les pàgines vinents.

5.2.- La rebel·lia, l'única eixida.

C5.- La lluita.

En parlar de l'època dels avalots, dins la realitat d'aquells anys, ens situem en l'eix de la resposta dels obrers agrícoles del País, davant l'agressió ferotge del sistema. En aquest punt ens adonem que la nostra interpretació sobre els fets produïts als diversos pobles, difereix radicalment de la que ens ofereix el ja clàssic llibre de Juan Diaz del Moral sobre les revoltes agràries esdevingudes a Còrdoba durant el mateix període.

Se'ns permetran unes paraules al voltant d'aquest, ja diem, clàssic estudi realitzat per un apassionat testimoni d'excepció que, amb coratge, pren partit pels desposseïts. Diaz del Moral, al principi del seu llibre, ja ens avança la importància de l'explicació en clau psicològica dels moviments proletaris andalusos. Prèviament, cal dir-ho, Diaz del Moral ens adverteix que

"El proceso parcelario de los latifundios, empezado el pasado siglo, había llegado a alcanzar una gran intensidad en los últimos años; desde 1905 no se había conocido el hambre en estas campiñas; el progreso agrícola era mayor que el de casi todas las provincias españolas; la usura había desaparecido en muchas partes; el absentismo no era ni había sido nunca un mal de la región; la población se elevaba en algunos términos municipales a 100 habitantes por kilometro cuadrado; no se conocía la emigración; se podían citar poblaciones en las que no se encontraban ni una sola finca mayor de 100 hectáreas; en otras estaba tan dividida la propiedad que eran contadisimos los cabezas de familia que no fueran propietarios; los jornales habían subido en el año 1917 y en los meses anteriores a las agitaciones obreras; las comidas de los trabajadores, aunque poco variadas, eran sanas y abundantes; ciertos señoríos (Medinaceli, Alba, Infantado) habían elevado muy poco sus rentas, y aún donde alcanzaban subidas cotizaciones no impedían prosperar a los pequeños y a los grandes colonos; por el traspaso en arrendamiento de una fanega de tierra llegó a apagarse a veces hasta 400 pesetas; la pro-

C5.- La lluita.

vincia entera atravesaba un període de indubtable prosperitat, iniciada moltes abans de la guerra. Y es el cas que estes manifestacions de progrés culminaban y estaban muy atenuadas en la sierra, en donde, con muy escasas excepciones apenas habian repercutido las conmociones sociales" (80).

La cita ha estat ben llarga, però opinem que és clari--ficadora. Des d'aquesta perspectiva és més comprensible que Diaz del Moral dedique especial atenció "al aspecte psíquic del problema (camperol) y (a) la contextura esperitual de una raza" (81). Per al notari-historiador, l'obrer agrícola andalus "entusiasta, idealista, inconscient, desdeñará la mejora material inmediata y aspirará en cada exaltación a conseguir en un momento el triunfo definitivo; recorrerá en pocas semanas el arco ascendente hasta alcanzar el cénit, y en menor todavía descenderá hasta los abismos del nadir" (82).

No ens pot sorprendre que amb aquest plantejament, Diaz del Moral parli amb menyspreu dels analistes que després de destapar "el ánfora de los tópicos, de las frases hechas, de las ideas de clisé" dictaminen que el "llamado problema agrario andaluz" (83) estava originat en l'endarreriment dels conreus, la despoblació dels camps, els baixíssims jornals, la fam, el caciquisme, el latifundisme... Obviament el nostre estudi no permet plantejar-se la qüestió en clau psicològica, i preferim acostar-nos a les fonts existents per analitzar la informació que ens suministren i interpretar-les a la llum dels nostres coneiximents.

Malgrat tot, no ens agradaria que per contraposició amb els plantejaments de Diaz del Moral -els quals no hem de discutir- es pogués entendre que on ell parla d'entusiasme i d'idealisme com a essències de l'obrer agrícola andalus, nosaltres diem fredor i mesquinesa referides als valencians. Pretenem defugir dels grans qualificatius, així mateix com no caure en els tòpics i en les frases fetes, tot i sabent que en qualsevol activitat humana, singular o col·lectiva pot apareixer la lluita obstinada per la utopia fent costat amb el més puntual dels pragmatismes.

C5.- La lluita.

Hem fet esment, en parlar contra del plantejament d'E. Malefakis sobre la treva dels dos anys, dels conflictes vaquies de l'IRS arrellegats en les seues memòries anyals i que varen tenir les comarques centrals del País Valencià com a escenari. Hem dit, tanmateix, que la premsa ens informava, no ja de molts més conflictes parcials que els ressenyats per l'Institut, sinó de la realització en aquell període de dues vagues generals -1916 i 1917- així com de protestes, detencions, crema de pallisses, disturbis en suma, que ocorren al País abans del que s'ha considerat clàssic com a inici del no menys acceptat **trienni bolxevic**.

Inici -la vaga dels ferroviaris- sobre el que s'ha fet girar tot un grapat de consideracions sense arribar a explicar el perquè del desfase d'un mes entre els fets de València i l'esclat del moviment revolucionari a nivell estatal. Obviament no anem a entrar ací i ara en el tema de la situació, més o menys revolucionària de juliol de 1917, però sí que voldriem dir quelcom d'ella.

Siga quin siga el resultat de properes investigacions sobre el tema del dèset valencià, és, pensem, indiscutible que algunes de les premises mantingudes fa anys per J.A. Lacomba (84) són necessàriament revisables. Parlarem de les que directament ens afecten en aquest treball sobre la resposta del proletariat agrícola.

A parer nostre, Lacomba enfoca mal el tema en fer recaure tot el pes de la "crisi regional" sobre la taronja i els seus problemes. Punt aquest que és ben explícit al seu llibre quan l'autor afirma que eixa crisi regional "d'arrel purament econòmica" que sols afecta al País Valencià "és conseqüència directa d'una economia basada, essencialment, en el conreu de la taronja i en la seua exportació" (85).

Aquesta crisi coincidirà en el temps i l'espai amb un altra, "la crisi social (...) fruit de la conjuntura general del País i de la dinàmica de la lluita de classes en que es troba inmers" (86). Però, aquesta coincidència no implicarà superposició, és a dir, que "dues crisis paral·leles coexisteixen al País Valencià sense arribar a confluir",

C5.- La lluita.

malgrat que hi ha "evidentment, interconnexions mútues i relacions entre totes dues" (87).

Es clar que resulta difícil arribar a entendre que es vol dir quan es parla que, malgrat la coincidència temporal i espacial, dues crisis coincideixen i tenen interconnexions i relacions entre elles, però sense arribar a confluïr. Al menys per a nosaltres si que ho és, de difícil. Tot i això, entenem que allò que diríem l'esperit del discurs ens vol fer concebre la idea que per un costat hi ha un problema (o crisi, que tant se val) econòmic i, per un altre un problema social. I que, a més a més, l'un és regional i l'altre és estatal. En aquest punt no som d'acord.

Ni la crisi regional és sols tarongera -com creiem haver demostrat- ni les reconegudes interconnexions són tan febles que ens permeten parlar de dues crisis aïllades. S'ha d'entendre que es dona una estreta relació entre la ciutat de València i les comarques que l'envolten. Comarques que, en gran mesura, han modificat els seus cultius perquè la capital és la destinació d'una important part dels productes agrícoles. Lacomba veu la crisi tarongera lligada exclusivament a l'exportació i això li dona una visió parcial de la qüestió. A les comarques centrals del País Valencià el que es produeix durant aquells anys és una -utilitzant la terminologia de l'època- crisi de les subsistències i, tant el camp com la ciutat -els seus respectius habitants, és clar- es veuen greument afectats. La situació inflacionista que perjudica els sectors populars de la ciutat, amb la pèrdua de capacitat adquisitiva afecta el manteniment de València com a mercat natural dels productes de les comarques. A les comarques, el descens de la demanda en un moment en què el comerç exterior ha caigut bruscament, la xarxa viària així com la ferroviària no faciliten precisament l'abastiment al mercat espanyol i la situació es fa ben greu.

Ara bé, que no estiguem d'acord amb el fet que es pot parlar de dues crisis paral·leles no vol dir que entenguem que només fora una la resposta a la crisi de les subsistències. És més que possible que, si analitzàrem les accions de resposta obrera a la crisi en les que hi ha conjunció entre

C5.- La lluita.

el camp i la ciutat, ens adonarem que en són molt poques. Tot i això, creguem que no seria qüestió de tornar a parlar de dues crisis, sinó d'enfrontar-nos amb el tema de la insuficiència teòrica i organitzativa de l'anarquisme -donada la seua gairebé hegemonia sobre el moviment obrer valencià d'aleshores- sobre tot perquè, com diu Paniagua, les propostes dels teòrics anarquistes "son en la mayoría de los casos deseados basados en presupuestos morales extraídos de la crítica de la sociedad capitalista" (88). Caldria dir, per tant, que les dues vessants d'una mateixa crisi, la de les subsistències, lligada a l'esclat de la Guerra Gran, produirien respostes no sincronitzades. A aquesta manca de sintonia entre ambdues respostes, no serien alienes les importants contradiccions existents entre els interessos dels obrers agraris i dels industrials, contradicció a la que ja ens hem referit reiteradament.

1917 és també l'eix central d'un conegut article publicat en 1964 per Fernanda Romeu (89). Aquest és, segons diu l'autora, una part d'una obra inèdita dedicada a les repercussions de la guerra mundial en l'economia valenciana. Ignorem el plantejament del llibre -del qual no tenim notícies que haja esta publicat-, però estem en desacord amb la tesi central d'aquest article, ço és, el bloqueig alemany de febrer de 1917 va ésser el desencadenant de la greu situació que afectà el País Valencià durant aquests anys. Això, unit a la consideració de l'economia valenciana com a majoritàriament tarongera, fa -al nostre parer- malentendre a l'autora les dimensions de la crisi.

Que l'economia valenciana no és sols tarongera -tornem a dir-ho- és quelcom sobre el que hem parlat ja en aquestes pàgines; i pel que fa al tema del bloqueig, ja hem vist que Romeu el valora en excés, sobretot quan el situa com a origen de la crisi. Com ja hem repetit moltes vegades les dificultats s'evidencien al País al poc de l'esclat del conflicte bèl·lic. En aquest sentit resulta clarificador observar les xifres que la Cambra de Comerç ens suministra sobre les caixes de productes agrícoles embarcades en el port de València. Hi veiem -contràriament al que ens diu F.Romeu- que el decreiximent de les exportacions és ben palés des del 1914. Se-

C5.- La lluita.

rà per això que els problemes econòmics i socials començaran a tenir una forta incidència des del principi. Nosaltres pensem que, dins l'època dels avalots, 1917 és una data que -pel que fa al País- es troba dins un context molt més ampli.

Però, si bé diferim profundament pel que fa a l'anàlisi de caire econòmic que fa F. Romeu (90), ens hi acostem més quan avalua el cost social de la crisi. Malgrat l'entendridor d'algunes de les seues consideracions -que de vegades afecta a la credibilitat del treball- cal parlar-ne dels encerts d'aquest.

A parer nostre -i amb això sincronitzem amb Romeu- una conjuntura econòmica no pot ésser avaluada com a positiva perquè les xifres macroeconòmiques ho siguen. La valoració social d'aquesta conjuntura ha de respondre a la qüestió de la distribució dels beneficis i, també, respecte del tipus de relacions de producció imperants. En aquest sentit assumim parcialment -al menys respecte dels proletaris rurals- la conclusió de F. Romeu, ja que pensem que aquests varen experimentar les pitjors conseqüències de la crisi produïda per la primera guerra europea.

5.2.1.- Les factures de la guerra.

En parlar de salaris i preus, de condicions de vida i treball, ja hem fet esment en alguns moments de la conflictivitat social durant aquests anys. Així mateix, quan discutíem les interpretacions d'altres historiadors -especialment al referir-nos a E. Malefakis-, feiem un ràpid i sintètic recorregut sobre la conflictivitat del període anterior a 1917.

Com ja s'ha dit, nosaltres no acceptem eixa periodificació ja clàssica del **trienni bolxevic** per al nostre País. Al nostre parer -i creguem haver-ho demostrat ja-, la crisi econòmica i social comença des del mateix 1914.

Hem parlat de mitins, manifestacions, protestes, vagues,

C5.- La lluita.

és a dir de la resposta obrera a la situació que s'està patint des de que els primers efectes de la guerra es deixen sentir. Amb el pas dels mesos la situació cada vegada es deteriora més. La indignació creix davant la inoperància del govern. Si a primers de 1915 encara hi havia qui -des de perspectives obreres- demanava calma, a finals d'any les coses han canviat de debò. La convocatòria d'un mitin socialista sintetitza el que diem:

"Trabajadores: mañana domingo, a las diez de la misma (...) se celebrará el mitin de protesta contra la conducta indiferente del gobierno con respecto a los graves problemas del encarecimiento de las subsistencias y la pavorosa crisis de trabajo" (91).

El resultat d'aquest mitin serà que els obrers acordaran demanar a l'Administració "el abaratamiento de las subsistencias, la apertura de obres públicas (i) que se resuelva o atenuen la crisis de trabajo" (92).

La manca de resposta positiva per banda dels organismes competents i l'agreujament de les condicions de la crisi, conduiran a una elevació considerable del tò reivindicatiu i de protesta. La divisió de la societat valenciana davant la decisió del ministre Urzaiz, serà per a alguns la prova definitiva de la impossibilitat de conciliar els interessos enfrontats. Tot amb tot, ja hem parlat bastant sobre el tema, al camp la perspectiva no és tan immediata. Però, també els obrers agrícoles començaran a movilitzar-se en defensa de la seua capacitat adquisitiva i el seu dret al treball. L'ordre públic va ser posat en qüestió a Llíria ja en març de 1915, però la participació dels treballadors de l'Horta en la vaga general de febrer de 1916 deixa a València desabastida (93).

En abril és en Sueca on, amb motiu de la polarització política produïda per les eleccions, es registren incidents. En setembre la vaga es fa general a tota la comarca de l'Horta. La motivació és doble: d'una banda els problemes de l'exportació de la creïlla; d'altra, l'acord de l'Ajuntament de fer un registre de tot el ramat existent a la comarca, de

C5.- La lluita.

cara a impedir el sacrifici d'animals destinats al mercat en cases particulars. La vaga, considerada un fracàs per la premsa, tot amb tot tindrà una durada de cinc dies, i gaudirà d'una bona organització, com ho mostra el que funcionarà un comitè de vaga que fins i tot arribarà a entrevistar-se amb el governador (94). Durant el seu desenvolupament es produiran cremes de pallises de persones que no acceptaven participar en la vaga, la qual cosa serà denunciada pels diaris, que demanaran responsabilitats, ja que "si no se castigan las huelgas huertanas, adquiriran mal caracter, porque nada hay que asuste tanto al que vive en el campo como el incendio" (95). Malgrat això, els quatre detinguts durant el conflicte seran posats en llibertat una vegada acabat aquest.

La signatura del pacte UGT-CNT afavorirà des del mes d'octubre la realització de convocatòries i actes unitaris en contra de la carestia de la vida i pel dret al treball. Les dos sindicals un acorden "realizar una extensa campaña de agitación en pro del abaratamiento de las subsistencias" (96), la qual cosa facilitarà que es realitzin manifestacions i actes reivindicatius en València, Sueca, Ontinyent, La Font de la Figuera i Tavernes de Valldigna (97).

Ja hem parlat fulles enrera del difícil any que fou 1917. Ho hem fet en abordar el tema del bloqueig alemany, i, després, per a rebatre la tesi que defensa l'existència del trienni bolxevic, el qual comença aquest any, a la fi d'una mena de treva de la que han parlat alguns historiadors. Tornem ara a referir-nos a d'ell, per tal de veure com al que s'està realment assistint és a un crescendo de les lluites obreres. Segons passa el temps, segons es desenvolupa la crisi, cada vegada la situació es fa més i més feixuga, però, també, sembla indiscutible que cada volta millora la capacitat organitzativa i de lluita dels obrers.

Des de principis d'any, la situació és especialment difícil a la comarca de la Plana -com ja hem dit supra-, zona de la que comença a manifestar-se amb nitidesa una forta corrent migratoria, fonamentalment cap a França, de famílies que fugen de la fam. Aquesta darrera ja s'ha fet present a la Ribera, comarca en la que la situació econòmica havia estat

C5.- La lluita.

agregujada per les darreres inundacions. Amb aquest motiu el cap del municipi va demanar al govern

"a la mayor brevedad posible, las 12.500 pesetas que concedió (...) como auxilio extraordinario a raiz de la última inundación; que se conceda otro crédito para realizar obras públicas y proporcionar jornal a los obreros parados, y que se envíen vagones cerrados para el transporte de naranjas a granel a las capitales del interior, ya que no pueden enviarse al extranjero" (98).

Fruit de les tensions i de les movilitzacions serà l'Assemblea d'obrers del camp celebrada a Alzira al febrer de 1917. Es tracta d'una reunió convocada per la **Sociedad de Obreros del Campo y Oficios Varios**, en la qual es varen aprovar per unanimitat els següents punts:

- 1.- Que el Govern obligue a les Companyies ferroviaries a enviar vagons tant per a possibilitar l'exportació com el comerç interior.
- 2.- Que el Govern gestione davant l'homònim francès tot tipus de facilitats per a transbordar la fruita en la frontera.
- 3.- Sollicitar la remisió urgent dels crèdits aprovats per a auxiliar als afectats per les inundacions de novembre de 1916, així com un crèdit especial de 400.000 pessetes negociat ja amb el Ministeri de Foment.
- 4.- Que el Govern ordrene al Banc d'Espanya la concessió de prestecs personals als propietaris de la regió.
- 5.- Moratòria quant als impostos i contribucions a pagar.
- 6.-"Facilitat la emigración, tanto porque disminuiria el número de braceros sin trabajo actualmente en el antiguo reino de Valencia, como porque las clases proletarias se remediarian con el numerario que de las naciones extranjeras se enviaria a estas localidades, cual ocurre hoy con los

C5.- La lluita.

emigrados”.

7.-Fer palesa al Govern, "de manera respetuosa pero enérgica, la urgencia de solucionar la crisis pavorosa en que se encuentran la producción y el proletariado de Levante, pues que sin remedios próximos y eficaces están amenazados de perder" (99).

Com es pot veure, les peticions no poden ser més moderades. Fins i tot poden ser considerades reaccionàries, si bé aquesta darrera lectura hi ha que matisar-la recordant aquella de vegades difícil col.laboració de classes que es produeix als pobles, de la qual ja hem parlat en aquesta Tesi. Tot amb tot, no es pot deixar de costat el que en una assemblea obrera, i en un moment de forta polarització social, es puga acordar per unanimitat que hi ha que demanar al gover, entre altres coses, crèdits per als propietaris i facilitats per a emigrar. Aquest és un aspecte que convindrà no oblidar per entendre ben bé la conjuntura d'aquests anys.

El silenci o la promesa gratuïta serà la resposta més freqüent de l'Administració a les demandes dels obrers del camp. En març, des de la Ribera, el President de la Societat Agrícola d'Alzira dirà en un telegrama al President del Consell de Ministres: "la naranja se pudre en los muelles de la estación por falta de vagones, que eviten el conflicto que se avecina" (100). Es podria dir que es tracta d'un conflicte que està ahí, cada dia més prop, sense que els que poden facen quelcom per evitar-ho.

Els avisos es reiteren: "la clases trabajadora, que ya hace mucho tiempo que se ve privada del jornal que le proporciona los medios para el sustento de la familia, se halla en tal estado de desesperación, que si no se busca pronto el remedio, la falta de pan pudiera determinar un serio conflicto" (101). Dos setmanes després, davant el silenci i la inoperància governamental, es convoca vaga general en tota la comarca. Es tracta d'una resposta controlada per les associacions obreres i per les entitats patronals, que, a més de paraitzar absolutament la vida comarcal, concentra tres mil persones a Alzira, vuit mil a

C5.- La lluita.

Carcaixent, i quantitats lògicament inferiors a Algemessi i La Pobla Llarga.

A la comarca de la Plana, la situació assoleix unes més elevades cotes de violència. La movilització és pràcticament absoluta en els pobles més importants de la comarca. es formen comissions de propietaris, treballadors i comerciants a la fi de convertir-se en els interlocutors defensors dels interessos comarcals. Sembla, però, que no és fàcil per a d'ells contactar amb portaveus qualificats de l'Administració central. Els mecanismes d'acció són els de sempre: les comissions a Madrid i els actes massius sovint de caire interclassista. Ara, no gensmenys, hi haurà violència.

Una d'aquelles comissions en la que estan representats tots els sectors afectats pels problemes que afecten a la comercialització de la taronja, envia un telegrama al Govern que és un exemple de la impotència i del cansanci que hi ha als pobles davant l'incompliment de les reiterades promeses:

"Hemos confiado en la palabra empeñada ante el país de que España no interrumpirá su vida económica y su tráfico, y hemos esperado un mes; pero ante la magnitud del desastre que supone 200.000 cajas de naranja pudriéndose en el puerto de Valencia, la cosecha total de Burriana y la Plana pendiente de los árboles, y 60.000 obreros no comiendo desde hace dos semanas, acudimos clamorosamente, acosados por el hambre, para que sin dilación haga navegar los barcos españoles a Inglaterra, y recabe del gobierno inglés ante la restricción naranjera, protestando de la falta de tonelaje". (102).

Mitins i manifestacions seran organitzades als diferents pobles durant aquests dies. Milers de persones desfilen en Borriana darrere una pancarta en la que es pot llegir: ¡Barcos, Pan y Trabajo!. La encapçalen els regidors, el retor i el jutge municipal, acompanyats d'altres personalitats locals. Darrere d'ells milers d'obrers, homes, dones i xiquets demanen ajuda. A Vila Real seran prop de 30.000 els

CS.- La lluita.

assistents a un acte similar. Al mitin posterior fa ús de la paraula el senyor governador de la província, qui respectivament diu: "Los pueblos de la Plana celebrais este acto para aclamar vuestros dolores" (103). Sols Madrid té ja la paraula, i a Madrid se li demana l'almoïna d'ésser escoltats.

També els obrers prenen la paraula al mitin de la Vila Real. Un d'ells, de nom San Martín també s'aclama al govern: "la clase obrera, lanzada a la miseria por la guerra, necesita auxilio poderoso del gobierno" (104). Josep Martínez, militant socialista, serà molt més contundent: "los obreros han tenido que alimentarse con zabahorias y remolacha (...) Padece-mos hambre, porque estamos arrodillados; alcémonos y tendremos el bienestar que necesitamos" (105).

En alguns pobles actuaran piquets d'obers que tallaran les comunicacions enderrocant els postes del telegraf. A la fi d'alguns actes, es produiran incidents. La solució serà augmentar els efectius de la Guardia Civil en la zona.

La fam i la queixa seran les dos constants durant tots aquests mesos. Quan començe la nova campanya taronjera, en novembre, la situació presentarà els mateixos trets. Telegrames i comissions a Madrid. Mitins en els que milers de persones demanen mitjans per a transportar els productes de la terra. Però, sobre tot, la fam. La fam es present gairebé en tots els escrits d'aquests dies. Fam a Alzira, amb el prec ben respectuos de que els ajuden:

"Rogamos a V.E. atienda justas pretensiones comisión naranjera región valenciana, salvando pueblo de hambre, ruina, misera. Saludamos respetuosamente" (106).

Fam a Sueca:

"Centro Obrero socios carecen propiedades, pero aliviaban triste situación invierno con jornales proporcionaba antes recolección naranja, piden medios reanudar trabajos"(107).

C5.- La lluita.

Fam a la Vila Real:

"Suplicamos vucencia tenga en cuenta los 2.500 emigrantes en busca de pan"(108).

Mitins a Algemessí, a Carcaixent, a Cullera. Un mateix lema: "¡Vagones, Pan y Trabajo!"

Una manifestació exclussivament obrera acudeix, ja en desembre, a l'Ajuntament d'Alzira demanant pa i treball. L'Alcalde va lliurar al president de la societat d'obrers les racions de pa i arròs procedents de donatius particulars, la qual cosa "no resolvió el conflicto ni mucho menos, por cuanto las raciones eran para 1.000 y el número de obreros parados pasa de 8.000" (109). El cap del municipi decideix convocar immediatament a **las fuerzas vivas de la población** a una reunió en la que acordaran "proporcionar trabajo a los obreros parados en la parte que corresponde a cada uno, según el número de hanegadas que posean" (110).

Aquest és, sense dubte, un fet que no podem deixar passar per alt. Una manifestació sols obrera, és a dir, no una d'aquelles encapçalades per les autoritats o, adhuc, pel governador, com ja hem vist, sinó que aquesta es presenta davant l'Ajuntament. Reunió urgent dels propietaris i d'altres **fuerzas vivas** i acorden, -i no deixa d'ésser sorprenent- "que los propietarios proporcionen trabajo a los obreros en la parte que corresponde a cada uno, según el número de hanegadas que posean" (111).

Fins ara hem vist accions tutelades, dirigides, acompanyades. Els obrers del camp han actuat amb els mateixos esquemes anteriors, la manifestació demanant pa i treball, però ara ho han fet ells a soles, encapçalats pel President de la societat obrera. La resposta és ràpida: encara es poden llogar alguns jornals.

No pareix exagerat afirmar que aquest fet evidencia un important canvi qualitatiu en la organització de la lluita obrera. El problema de la manca de vagons, de l'absència de vaixells o del preu dels nòlits, és un problema que passa per

C5.- La lluita.

Madrid, efectivament. Però, al poble, als distints pobles de les distintes comarques, hi ha possibilitats de fer un repartiment una mica menys injust de la crisi. El camp necessita braços, exigeix braços que part dels propietaris encara poden llogar. Si no ho fan és, bé perquè els obrers son utilitzats com a forma de pressió, bé perquè no interessa invertir cap de gallet quan la taxa de guanys no és la que s'obté normalment, bé les dues coses.

El que resulta bastant clar és que ha hagut una reacció defensiva de les autoritats locals davant l'acció autònoma dels treballadors. Això al menys és el que es dedueix de la notícia apareguda en la premsa:

"Además el Alcalde convocó al Ayuntamiento en sesión extraordinaria para tratar tan importante conflicto, acordándose que vaya a Madrid una comisión, compuesta de concejales, con el objeto de gestionar que se promuevan inmediatamente obras públicas, tales como las de la estación sericícola, las del río Júcar y el edificio para grupo escolar, con el objeto de dar trabajo a los obreros parados.

El alcalde y los presidentes de todas la sociedades, tanto políticas como particulares, se apresuraron a telegrafiar al gobierno expresándole la gravedad del conflicto y pidiendo su remedio inmediato para evitar males mayores" (112).

Encara que els esquemes de funcionament es repeteixen, es a dir, comissió a Madrid, telegrams, etc., en aquesta ocasió, pot ser per primera vegada amb tanta nitidessa, ja no es fa ni tan sols al·lusió ni a l'economia regional o local, ni a la **riqueza naranjera**, ni tan sols a la comercialització dels productes agraris. Ara es parla sols de la situació obrera, la qual és considerada ben dramàticament. El que se li demana al govern ara no són ja vagons o gestions davant governs estrangers, ara són accions tendents a conjurar el problema social que s'endivina pot esclatar amb força.

No és un fet aïllat aquest d'Alzira. A la Plana, conforme el pas dels dies obrí la perspectiva d'una campanya tan

CS.- La lluita.

desastrosa com l'anterior, les autoritats coincidiran amb les seues homònimes de la Ribera:

"El malestar aumenta en los pueblos de la Plana a medida que se desvanecen las esperanzas de exportar la naranja a los mercados extranjeros; se llega a la desesperación, y no es fácil prever las consecuencias de tal estado, y obligación del gobierno es prevenirlas acudiendo en auxilio de este pueblo en la medida necesaria para evitarlas" (113).

Hi ha en els escrits dels responsables municipals una inequívoca sensació de perill davant la situació. Els canvis i millores organitzatives enregistrats dins els sectors dels treballadors del camp, junt al record de la situació viscuda a les grans ciutats durant l'estiu proppassat amb les accions dels obrers industrials, de fet significava per als propietaris i comerciants, així com per les autoritats polítiques dinàstiques, la possibilitat d'una extensió al camp dels conflictes urbans.

Malgrat tot, l'any 1917 acabarà com havia començat, amb greus problemes per a la taronja i, en general per als productes agrícoles excepte l'arròs. La ceba, perjudicada per la manca de nòlits havia fet patir a les butxaques que en depenien. L'augment del preu del pa i d'altres articles de primera necessitat no havia sinó refermat les protestes, sobre tot a les zones tarongereres on els magatzems havien tancat les seues portes deixant a milers de famílies sense jornal.

A pal·liar la difícil situació que afectava a propietaris i obrers del sector, varen venir dues mesures gestionades a Madrid per una de les comissions nomenada *ad hoc*. La concessió de préstecs als propietaris i de crèdits per a realitzar obres públiques als ajuntaments -les mesures preses- no varen tenir una repercussió positiva. I és que, com la Diputació Provincial de València va escriure al President del Consell de Ministres, el problema de la taronja no era de crèdits, era un problema de nòlits marítims i de

C5.- La lluita.

vagons de ferrocarril (114).

La ja difícil situació es va veure complicada pels freds, les plujes i, fins i tot, les nevades dels darrers dies de 1917. "El fenómeno atmosférico se extendió a toda la provincia (...) causando inmensos perjuicios en nuestra huerta y en los naranjales" (115).

A la inclemència meteorològica s'afegia el progressiu increment dels preus, sempre perseguits amb poca fortuna pels salaris obrers. Manifestacions i conflictes -com ja hem dit reiteradament- n'eren normals, i la situació s'agreujà amb l'avis dels forners que el preu de venda del pa era insostenible. L'amenaça de la incautació, i l'arribada al Port de València d'un vaixell argentí carregat de blat rebaixaren la tensió. Malgrat tot, "los conflictos obreros en los distintos oficios demandando aumento de jornales, sucedíanse unos a otros" (116).

Tot i amb això, en 1918, un gravíssim i inesperat problema vingué a afegir-se a una situació ja ben difícil: la grip. Malgrat registrar-se'n milers de casos, al principi la mortalitat es considerava normal. Mesos després la situació esdevindria dramàtica.

Amb tot, l'estiu comença amb força, la qual cosa no va aturar els actes de protesta ni les reunions i assemblees on es discutien i cercaven solucions segons les respectives posicions dels convocants. Possiblement la més àmplia de totpes les realitzades es va produir a convocatòria de la Diputació Provincial de València, al mes de juliol. Amb assistència de càrrecs polítics i de "distinguidos agrarios" de tot el País, es varen prendre acords dels quals els diputats valencians es varen fer portaveus davant les Corts de Madrid. Les mesures d'ajuda es demanaren en funció que "la anomalía producida por la Guerra europea en la economía mundial, ha repercutido gravemente en la agricultura regional valenciana, originando grandes crisis en las distintas producciones, no sólo por las dificultades de llevarlas a los mercados extranjeros, sino también por el encarecimiento, y, en algunos momentos, falta absoluta de los

CS.- La lluita.

abonos químicos y del material destinado a envases" (117). Malgrat aquesta reunió de juliol i les successives realitzades durant tot l'any, els habitants de les zones agrícoles continuaren força perjudicats per la conjuntura. (118)

De tota manera, la quantitat de problemes que afectaven l'economia valenciana, especialment el sector agrícola, no sols provenien del que podríem nomenar causes exògenes al País Valencià. La Guerra i les seues conseqüències no eren els únics obstacles a la bona marxa dels negocis agrícoles.

El mercat exterior es trobava, com ja sabem, en una difícil situació; hi calia afegir les extremes dificultats que plantejava la desviació cap al mercat intern espanyol de les mercaderies que en altres temps s'havien dirigit cap a l'estranger. A açò no era alié el lamentable sistema de comunicacions existent (119).

Pel que fa a la xarxa viària provincial, en 1918, aquesta es trobava en tan mal estat que, a jutj de la Diputació provincial, ocasionava un gran perjudici a l'economia valenciana. En opinió d'aquesta institució, el mal estat de les carreteres i camins provincials tania dues causes distintes. Ara ens hi referirem entre altres raons perquè ens faran llum sobre la situació dels obrers agrícoles davant la crisi.

La primera de les causes, segons la Diputació era d'ordre econòmic i es trobava intimament lligada a la crisi provocada per la Guerra:

"El mal estado de las carreteras provinciales agravó la crisis económica que sufre esta provincia. Durante los años de guerra, ha sido tan escasa la exportación, que casi puede asegurarse no ha existido, en cuanto se refiere a la cosecha de naranja y vino, las dos que rinden más beneficio a la clase proletaria; pues los que obtienen los cosecheros son insignificantes comparados con los que se reparten entre los jornales dedicados a las operaciones preparatorias de la exportación.

C5.- La lluita.

Por ello, los municipios que viven de la riqueza de sus administrados, carecían de recursos para atender las obligaciones, y la Diputación que se nutre de los ingresos de los Ayuntamientos, no podía realizar el cobro de lo que legítimamente le correspondía" (120).

La segona causa era, al seu torn, resultat de la insuficiència ferroviària. L'augment del trànsit en les carreteres -"debido a las deficiencias de los transportes ferroviarios, que por su lentitud e irregularidad, obligaron a que se verificara por las carreteras la extracción de productos agrícolas e industriales" (121)- juntament amb l'acció de les abundants pluges de la tardor i l'hivern anterior varen fer, fins i tot, "desaparecer (les carreteres) por completo en algunos trayectos en que el suelo ofrece menos condiciones de resistencia" (122).

Mentrestant, la manca de combustible feia no sols impossible la circulació per les dolentes carreteres dels pocs cotxes que hi havia, sinó que obligava a deteure els motors dels pous de reg amb les consegüents repercussions als camps.

Els avalots de València no acabaven mai. Una vaga molt dura en el sector del moble, de prop de dos mesos de durada (octubre i novembre), originà greus incidents amb enfrontaments entre els obrers i la Guardia Civil que vigilava fàbriques i tallers. Un patró va resultar mort i d'altres ferits, possiblement per l'acció de sindicalistes pistolers. Finalment, ja en novembre, les directives de tots els oficis, reunides a la Casa del Pueblo acorden anar a la vaga general en solidaritat amb els ebenistes. La intervenció del Capità General facilitarà l'acord que serà ben rebut pels sectors conservadors, ja que:

"...se temía que el planteamiento de la huelga general pudiera ser el origen de graves trastornos debido a la intensa labor revolucionaria que se venía haciendo y a la arrogante actitud de D. Alejandro Lerroux, que en todas sus declaraciones daba como cosa firme la próxima instauración de la

C5.- La lluita.

república en España, como consecuencia del triunfo de los aliados en la guerra (123).

En aquesta darrera vaga general de 1918 no hi ha participació dels obrers del camp. I no és que no hi tinguen relacions les sindicals dels obrers de la indústria i les organitzacions agràries de classe. No és aquest el problema.

Els obrers del camp participaran en accions conjuntes amb els de la capital, o amb els de la indústria en general, quan hi tinguen motivacions clarament polítiques, és a dir quan un determinat problema polític, en sentit estricte, els afecte directament. El que no hi hauran seran solidaritats de classe entre agrícoles i industrials, al menys no hi hauran a nivells més enllà del local.

Els sindicats de tots els oficis convocaran vaga general en València en solidaritat amb els obrers del transport o, com en aquest cas que acabem de veure, amb els ebenistes. A aquestes accions no seran convocats els obrers del camp. La relació en sentit contrari, però, sí que es produirà, si bé difícilment aquestes accions excediran l'àmbit local. Seran aquelles protestes generalitzades als pobles als que l'activitat econòmica principal n'és l'agrària. En ells, la resta de sectors -comerç, indústria transformadora, petits tallers de manufactures, etc.- són molt depenents del bon funcionament de la producció agrària.

Com exemple de la participació d'organitzacions camperoles en accions de caire polític, podem citar-ne varies. Es el cas de la manifestació a favor de l'amnistia que es va celebrar al desembre de 1917. Convocada per les forces d'oposició, varen concórrir milers de persones a l'acte, a la fi del qual varen fer ús de la paraula, entre altres, destacats líders com Pasqual Tomàs, Felix Azzati, Adolf Gil i Morte i Faustí Valentín. A la convocàtoria es varen adherir públicament diverses organitzacions obrers del camp, com **Trabajadores del Campo de Alcira, la Constructiva de Picassent, Sociedad Obrera de Sueca, Sociedad de Trabajadores de Alfafar, Sindicato Obrero de Catarroja, Sociedad de Trabajadores de Masanasa**, a més d'organitzacions republicanes d'altres pobles

C5.- La lluita.

del País (124).

Una altra prova de la participació en actes o convocatòries polítiques pot ser la celebració a molts pobles de la victòria dels aliats en la guerra, commemoracions que es produiran de dalt a baix del País Valencià; de vegades -és el cas d'Alzira o Sagunt- acompanyades d'importantes manifestacions populars. A Alzira, amb l'Ajuntament de gom a gom, amb milers de persones a la porta, són llegits i aprovats alguns punts o conclusions, entre les quals cal destacar:

"La ciudad de Alcira, encarnando el sentir general, se considera en el deber de conmemorar el júbilo producido por haberse firmado el armisticio entre los últimos pueblos beligerantes" (125).

A d'altres pobles, fou bastant normal que "en los círculos y sociedades ondeaban sus banderas respectivas, tocando la banda de música La Marsellesa entre aplausos y vivas a la democracia y a los aliados" (126).

El que diem és que, malgrat que hi ha contactes, malgrat que als pobles funcionen organitzacions republicanes o socialistes, malgrat que hi ha sindicals de classe, sovint federades amb la CNT o amb la UGT, pel que fa a la lluita reivindicativa, els obrers del camp i els de la ciutat funcionen gairebé sempre com si fossen dos compartiments estancs. No es tracta sols de la dificultat dels contactes. Ni tan sols es un producte de les peculiaritats del cicle agrari. Evidentment totes dues qüestions afecten, però sembla que hi ha una separació gairebé física entre els treballadors del primari i els del secundari, una separació que difícilment serà superada. És, pot ser, una desconfiança mutua, producte tal vegada de l'enveja que als obrers del camp els produïen en molts sentits els de la indústria (una major seguretat, sobre tot), i el menyspreu que els treballadors de la ciutat podien sentir per aquells homes que quan tenien una fanecada d'horta ja es consideraven propietaris.

És clar, però, que els interessos d'uns i d'altres (els

C5.- La lluita.

obrers del camp i els de la indústria), tenien més punts en comú del que tots dos sectors es pensaven. Un d'ells era, per exemple, la situació sanitària. Doncs bé, gairebé en coincidència amb els problemes del sector del moble dels que parlavem adés, la situació sanitària es complica al País. En octubre, com a conseqüència de la grip, els centres docents resten tancats. S'obri un hospital especial per als afectats, alhora que eren desinfectats trens, tramvies i teatres. Les notícies que arriben a València de les comarques són greus: a alguns pobles no hi ha medicaments i està malalt o ha mort el metge. Als darrers dies del mes, a la capital, els morts es compten per centenars, de vegades famílies senceres. El barri de Russafa és un dels més castigats, i el pànic es fa senyor de la ciutat i de tota l'Horta. L'Ajuntament de València autoritza que els cadavers siguin tretts de les cases a qualsevol hora del dia, alhora que als pobles i ciutats s'imparteixen ordres d'actuar contra el frau i l'abassegament. Així mateix, es procura que no falte la llet, aliment quasi desconegut a les llars obreres. L'autoritat religiosa, pel seu costat, recordant temps passats, "puso a la veneración de los fieles la imagen del niño Jesús, que desde el siglo XVII le consagraron los valencianos mucha devoción en tiempo de epidemias" (127). Malgrat tot, durant 1918 es comptabilitzaran més de cent vint mil casos de grip, dels quals prop de cinc mil seran mortals.

Ni les darreres fuetades de la grip, però, varen impedir que 1919 comencés amb vagues i conflictes, "originados todos ellos por la solicitud de mejoras de jornales" (128). Obrers industrials, els del port de València i els transportistes, plantejaven les seues reivindicacions alhora. Amb tot, dels conflictes, "los que revistieron mayor gravedad fueron los promovidos por los huertanos que dejaron de abastecer los mercados durante varios dias" (129). Tot plegat, la premsa conservadora comença a dir que "el bolchevismo no sólo hacia estragos en Rusia, sino que asomaba la cabeza en los antiguos imperios centrales" (130), i que amenaça en estendre's a tota Europa.

La realitat era un poc menys apasionant que no el misatge que volia vendre *Las Provincias*. Més que l'avançada de la

CS.- La lluita.

tropa bolxevic a les portes de València, els llauradors de l'Horta sols protestaven contra el pagament d'arbitris a l'Ajuntament de la capital. Efectivament, hi hagué violència contra aquells que vullgueren fer arribar les seues mercaderies als mercats de la ciutat, però el ben cert es que després de sis dies de pressions, d'estira-i-arronsa entre el consistori i els vaguistes, l'autoritat municipal va decidir de reduir els impostos a pagar pels hortolans, i aquests varen abandonar la seua actitud (131).

Més greus, tot i que siga com a precedents dels fets que ocurriran al juliol, són els enfrontaments entre obrers i propietaris de La Pobla Llarga en el mes de gener. La disputa comença per que als magatzems de taronja són contractats obrers i obreres forasteres quan encara hi ha fills del poble sense feina. De moment la cosa acabarà amb la creació d'una comissió que visitarà el governador. La tragedia es produiria mesos després.

Les protestes dels obrers industrials es faran també sentir durant el mes de març. La rao és, ni més ni menys, la sortida de productes de l'horta pel port de València mentre la ciutat es troba desabastida. Hi ha possibilitats d'exportar (algun vaixell, nòlits asequibles, etc.) i els comerciants prefereixen els guanys del mercat exterior. Per als treballadors agraris tant se val que la producció vaja a València o a l'estranger, l'únic realment important per a ells és que hi ha treball, que hi ha jornals o que hi han guanys a obtenir. Clar que els obrers industrials de la capital, saben que, si no hi ha suficient mercaderia als mercats, els preus pujaran i la seua capacitat adquisitiva es veura reduïda. Aquest és el sentit del telegrama que la Junta Local de Reformes Socials de València enviarà al Ministre d'abastiments "protestando de que por este puerto se estan embarcando judias, arroz, patatas y otros mantenimientos, sustrayéndose al consumo de la ciudad y determinando un encarecimiento grandemente perjudicial para la clase obrera" (132). Aquí tenim una prova més de la facilitat amb que els interesos dels obrers del camp i de la ciutat arriben a la discrepància. Donada la crisi, si el mercat exterior no funciona, els obrers agraris no tenen feina; si funciona, els preus dels

C5.- La lluita.

productes als mercats de la capityal es disparan, i els obrers industrials perden encara més capacitat adquisitiva.

Malgrat el que plantejavem fulls enrera sobre el pas endavant que havia suposat aquella acció autònoma dels obrers agrícoles de la Ribera o de la Plana, majoritàriament es va continuar funcionant mancomunadament, o, per a ser més exactes, sota la direcció dels grans interessos presents en el problema exportador. Amb tot, no hi ha que entendre que aquelles accions no tindran la seua repercusió positiva quant a les possibilitats d'autodefensa i lluita dels sectors camperols no benestants. Ja verem com, al analitzar els mecanismes de negociació de les Bases de Treball, les posicions defensades pels treballadors aniran guanyant en fermesa, així com en contundència amb el pas del temps. Deprenent en cada acció, enfortint les organitzacions, millorant la capacitat de resposta, acurant els contractes a signar.

La coincidència objectiva d'interessos, de la que ja hem parlat molt, entre els distints grups socials lligats a la producció i posterior comercialització de la producció agrària, primarà, gairebé sempre, almenys quan es tracte d'aquests problemes que podriem dir macroeconòmics per als homes del camp, com eren els problemes del comerç exterior.

En aquest sentit es pot dir que en 1919 continuen essent vàlids els ja classics esquemes de la manifestació i el mitin amb presència d'exportadors, propietaris i treballadors. Amb convocatòria de vaga general després, la qual coincidirà amb la presència en Madrid d'una comissió ad hoc encarregada de negociar amb el Ministre, amb els naviliers o amb les empreses del ferrocarril.

Ara, com els problemes dels transports ja comencen lentament a resoldre's, aquest no és ja el punt central de les negociacions. En març de 1919, una vaga general paraitzarà les zones tarongereres. El motiu:

"Como protesta por la pasividad con que el gobierno lleva las negociaciones del Convenio con Francia y la ampliación de las licencias con Ingla-

C5.- La lluita.

terra, unánimemente el comercio ha acordado el paro general para el próximo martes" (133).

Davant d'aquesta acció conjunta, segons s'afirma en un comunicat "Las sociedades de todas clases (...) y el vecindario todo, hará el paro general el próximo martes día 25 del corriente" (134).

Malgrat tot, la manca de blat, juntament amb el cru hivern, va fer la situació més feixuga. Les notícies que arriben a València de la resta de l'Estat sobre l'assalt a botigues, o sobre les importants vagues que es registren per tot arreu, han estat coronades per la proclamació de l'estat de guerra a finals de febrer. A València -es diu com a justificació- "en todos los pueblos se habían constituido sociedades obreras con marcado caracter societario que imponían sus tarifas de jornales a tipos nunca conocidos" (135), la qual cosa afavoria la consecució d'un clima de violència latent per tot arreu (136).

Lligat amb les notícies que arriben de Madrid, i com a producte de la situació interna, cal entendre els fets que s'inicien el 25 de març. A València són assaltades botigues, especialment queviures, per centenars de persones. L'Exèrcit ix al carrer, dispara contra els saltejadors i n'ocasiona sis o set morts i una quinzena de ferits. Els fets es reproduïxen als pobles de l'Horta on es constitueixen els somatens que controlen parcialment la situació. Amb tot, aquesta arriba a ésser crítica "pues desabastecidos los mercados, cerrados todos los comercios, suspendido el servicio de tranvías y la publicación de periódicos, la huelga fue completa" (137).

Els avalots de març del 1919 varen tenir, a més d'una gravetat indiscutible, unes importants repercussions en tot el País. Dues són les qüestions que cal resaltar del que la premsa titularà **Los disturbios de Valencia** (138): la coincidència gairebé absoluta dels mitjans d'informació a l'hora de criticar la participació ciutadana en els fets; i l'actuació i posteriors conseqüències d'aquesta actuació per part de les forces republicanes.

C5.- La lluita.

Hem vist breument la reacció de **Las Provincias**, en sintonia amb el que era el seu paper. Més complicada, però, resulta la de **El Mercantil Valenciano**, diari d'un prestigi indiscutible, el qual llança un ferotge atac contra els avallotadors, acusant-los de simples delinqüents. Més endavant però, direm algunes paraules sobre l'evolució acusada que es produeix en el diari demòcrata al llarg de 1919.

Les paraules dels titulars d'aquest periòdic son ben expresives:

"La Valencia que en dias de revolució hizo honor a los históricos carteles en que se decretaba la pena de muerte contra los ladrones -los 'valencianos con honra'- ha presenciado aterrorida los vergonzosos saqueos que el hampa realizó en varias tiendas sin que nadie lo impidiera, y que no se hubieran podido realizar sin la complicidad bochornosa de la cobardia colectiva.

El miedo es vileza, es infamia. La Valencia honrada debe en lo sucesivo dar muestras de civismo. Que no vuelva a darse semejante espectáculo de cobardia colectiva" (139).

El dimarts 25 de març el Govern havia suspès les garanties constitucionals, i el Governador va ordenar la clausura dels centres socialistes i anarcosindicalistes, així com la publicació de **Solidaridad Obrera**. A les dues de la matinada arribarà l'ordre de vaga als diaris, decretada per les direccions obreres. Els diaris no tornaran a eixir fins el 3 d'abril.

És a dir, que els fets dels que parlem es varen produir en un contexte de vaga general decretada pels sindicats de classe. Malgrat que el Mercantil parla de el hampa -parlant dels fets del 26, l'assalt a botigues-, a les seues mateixes pàgines ens assabentem que "los grupos (d'assaltants) se componian en su mayoria de mujeres y mozalbetes" (140).

El mateix dia 26 es declarat a València l'estat de guerra (que durarà fins al dia 8 d'abril). A la Plaça de Serrans

C5.- La lluita.

resulta ferida per arma de foc una dona de 67 anys, que moriria a l'endemà. El dia 27 el mort és un jove de 17 anys, qui havia estat alcançat pels trets de la Guardia Civil. En la mateixa acció, la Benemerita havia ocasionat dos ferits més amb caracter greu.

El divendres 28 hi ha una assemblea de **fuerzas vivas** en Capitanía General, en la qual s'acorda la constitució de somatens. De bell nou l'Exèrcit és el millor aliat d'aquells que s'estimen la **pau social**. Mentrestant, els republicans fa la impressió es troben de vacances. No són, aquesta vegada no, els intermediaris entre ambdues parts en conflicte. El paper d'interlocutor amb l'Administració civil i militar recaurà en aquesta ocasió -pot ser per primera vegada en el nostre País- en un socialista, Daniel Anguiano, diputat a Madrid per la província de València. El dissabte 29 arriba aquest a la capital i quan el diari que estem utilitzant informe d'aquest extrem, la manipulació serà clara:

"Conferenció con sus correligionarios, adquiriendo antecedentes de las causas de la huelga, que obedecia a la detención de algunas juntas directivas obreras y no a la carestia de las subsistencias" (141).

El divendres 2, mitjançant la intervenció d'Anguiano, acaba el conflicte. Aquell ha estat el portaveu de la part obrera davant el Capità General de la Regió. Tots es reuniran a Capitanía acordant la fi de la vaga. Els detinguts seran posats al carrer sense represalies, els diaris obrers podran ser novament publicats, i les societats obreres rehabilitades. El Capità General, tanmateix, signarà un ban ordenant que els queviures estiguen sotmesos a la taxa. L'Ajuntament de València acorda "se proceda desde hoy a exigir de una manera terminante que los comerciantes expéndan sus productos al precio de tasa y en las debidas condiciones de calidad y precio" (142).

És a dir, que **El Mercantil** mentia al parlar dels orígens del conflicte, amagant la realitat. Una realitat -no sols els progressius increments dels preus, sinó també l'incompliment-

C5.- La lluita.

ment de les directius de control d'aquests-, que fins fa ben poc de temps havia estat utilitzada pel diari per a atacar a l'Administració. La realitat, com hem vist, resulta ben diferent del que la publicació afirmava. D'altra banda, quant a que els avalotadors n'erem exclussivament gent de l'hampa, sembla que difícilment es podrien haver donat unes converses entre el hampa i l'Exèrcit, amb el Capità General i un diputat socialista com a interlocutors.

Més enllà, però, de reflexions sobre l'actitud del prestigiós diari, tot i que direm quelcom quan parlem dels fets de La Pobla Llarga, el que resulta més interessant després de constatar el nivell de conflictivitat social durant la primavera de 1919, és el paper dels republicans valencians. Aquests semblen haver perdut el control de la situació. Que a la mateixa Ciutat de València tinguera que venir un diputat socialista per a fer de portaveu de les reivindicacions obreres, és un fet que no es pot deixar de banda i que, segur, no va passar desapercebut als valencians. Els republicans havien perdut la iniciativa, al menys momentàniament. La factura els seria lliurada a les eleccions de juny.

Les anàlisis de la victòria electoral de la dreta i de la desfeta republicana donarà sucosos resultats. L'editorial de *El Mercantil* serà paradigmàtic en aquest sentit, ja que acusarà al republicanisme de no saber deslliurar-se d'un obrerisme estret que li farà perdre la confiança de la petita burgesia. Les indubtables connexions entre el republicanisme blasquista i sindicalisme, tant rendables en matèria electoral per als primers, han fallat en aquests comicis, tal vegada per la indefinició i la manca de protagonisme dels blasquistes en el greu conflicte de la primavera.

Pot ser una prova del que diem es trobe en la victòria de l'esquerra a Sueca, ciutat també de llarga tradició republicana, on el candidat Fos obté el millor resultat electoral. Mentres que a València i l'Horta els republicans es veren força afectats pels fets de març, especialment per la presumible posició que adoptaren els obrers industrials, a un districte agrari, com Sueca, la situació va esdevindre ben diferent.

CS.- La lluita.

En la línia d'explicar la desfeta republicana en funció de la malfiança dels sectors de la classe mitja cap al partit blasquista, s'arribarà àdhuc a acusar a aquest de tenir connotacions bolxevics. Així es diu que:

"La confusión establecida incoscientemente entre los principios y los procedimientos del republicanismo democrático y el obrerismo, y aún de los delirios de los bolchevikis, ha dado también sus frutos, restando fuerzas a los republicanos; así lo creemos al menos, han perdido la confianza de la clase media, de los pequeños burgueses, de cuantos creen que España en la llamada de la cuestión social no puede ir más allá que Francia, que los Estados Unidos, que Suiza" (143).

I no és que no calguen les reformes, les millors; són imprescindibles. Ara bé, aquestes deuen d'ésser realitzades "marcando la línea que nos separa del colectivismo y del comunismo". Cal aplicar la doctrina republicana, és a dir:

"Reformas sí; amplias, radicales, radicalísimas hasta extinguir la miseria. Reformas para crear el patrimonio de los que no lo tienen y deben tenerlo; pero sin llegar jamás a prometer lo absurdo, lo que ha conducido a Rusia al caos, lo que en el fondo no era otra cosa que el retorno a las sociedades incipientes, a las sociedades de tipo homogénico, a las sociedades primitivas" (144).

En conclusió, el partit republicà pot ser la salvació d'Espanya, però hi ha que fer canvis, hi ha que fer, fins i tot, una bona neteja interna. Malgrat tot, no es pot oblidar que sols el partit republicà, "reorganizado y limpio de equivocados bolchevikis, puede salvar a España del caos" (145).

La realitat que s'endivina darrere l'anàlisi de **El Mercantil** és al nostre parer bastant perfilada. D'una banda la situació de crisi que es presentava lligada al conflicte europeu, no sols no ha acabat al concloure aquell, sinó que

C5.- La lluita.

pel que es veu determinats mecanismes s'empenyen en fer evident que no tots els problemes venien de més enllà les fronteres espanyoles. Davant d'això, davant una realitat en la que els objectivament més perjudicats són els sectors populars, es deuen cercar eixides, sempre, però, dins els objectius programàtics del republicanisme democràtic. La tentació de fer costat o de demanar el suport, que tant se val a aquest respecte, de la classe obrera, és força perillós. A curt termini els resultats estan clars: es perd el suport de la petita burgesia. Un poc més enllà, els republicans, travestits i infiltrats de bolxevics, es poden trobar amb una sorpresa ben desagradable, no es pot oblidar el que ha passat a Rússia.

Doncs bé, amb aquests antecedents dels que venim parlant darrerament, i amb uns conflictes enregistrats al camp durant la plantada de l'arròs, s'obrirà el pas al difícil estiu que fou el de 1919.

Efectivament, les vagues hagudes en maig, algunes de les quals va exigir la intervenció directa del governador civil en tasques negociadores (Alfafar, Catarroja, Massanasa), però en la línia dels mecanismes que varem analitzar al parlar de relacions socials i problemàtica salarial, seran el próleg de l'estiu.

Aquest enregistrarà un índex de violència insospitat. La bomba que esclatà als urinaris del centre de València no va ésser més que l'inici. Al juliol, a la Pobla Llarga i en un enfrontament entre obrers del camp i la Guàrdia Civil cinc dels primers resten morts. Al mes següent dos esquiroles que, organitzats pels sindicats agrícoles de caire catòlic, estan treballant al port de València, són morts per pistolers sindicalistes. Als mesos següents, atemptats per bomba esquitxaran tota la província i, finalment, un policia serà assassinat, molt possiblement, també pels pistolers.

Ens detindrem ara uns moments en els fets de la Pobla Llarga, donat que són una mostra de les limitacions del moviment obrer camperol d'aquesta època. Malgrat haver assolit un bon nivell organitzatiu; malgrat la dificilíssima situa-

C5.- La lluita.

ció per la que estan passant els treballadors del camp des de 1914 com a poc; malgrat la provocació de l'actuació de les forces repressives; malgrat produir-se aquests en ple mes de juliol; malgrat els intents de coordinar un moviment de protesta generalitzada per banda dels sectors camperols; malgrat tot, no passarà res.

El que va ocórrer a la Pobla Llarga (Ribera Alta) al mes de juliol de 1919 fou, simplement, que la Guardia Civil i alguns particulars varen obrir foc contra una manifestació d'obrers del camp que tenia lloc a la plaça del poble. El resultat varen ser cinc morts i sis ferits greus. A més a més, seran detinguts quaranta sis manifestants, els quals seran traslladats a Alberic.

L'explicació oficial serà ben ortodoxa. Aquesta serà completament assumida pel Mercantil, adoptant aquest un posicionament polític difícilment conciliable amb el seu prestigi de diari progressista i republicà. Segons informació adreçada per l'Alcalde al Governador Civil:

"Habiéndose alterado completamente el orden público en esta localidad por una imponente manifestación de alborotadores que se han congregado en masa en la plaza, frente a la Casa Capitular, serían sobre las 23 horas de ayer, en actitud amenazadora, y con el fin de restablecer el orden, he requerido el auxilio de la guardia civil, y al presentarse ésta en dicha plaza ha sido recibida a tiros y pedradas, y por ello dicha fuerza tuvo que repeler la agresión, haciendo uso de las armas, habiéndose detenido a los presuntos autores. Hay muertos y heridos (146).

El greuíssim succés va tenir repercussions estatals. El **Socialista** dedicarà força atenció al tema durant uns quants dies. Segons es pot llegir a les planes d'aquest diari la realitat diferia molt de la versió oferida per les autoritats. Per a molts, fins i tot, la massacre no va ésser una sorpresa, ja que "se esperaba lo ocurrido. El caciquismo de este pueblo hace tiempo venia preparando un acto de terroris-

C5.- La lluita.

mo, pues no podía ver con buenos ojos que la clase obrera se organizase para defender sus derechos" (147).

Els propietaris locals havien arribat àdhuc a incomplir les Bases de Treball signades amb anterioritat amb la part social. Dues vagues importants havien tingut lloc al poble als darrers mesos. Davant la fermesa obrera, els patrons havien optat per organitzar un Sindicat Catòlic, el qual seria conegut pel obrers afiliats al sindicat de classe com la **pastera** (menjar dels porcs, qua aclareix el òrgan socialista).

Després la detenció per la Guardia Civil d'un obrer que fou torturat al **Cuartelillo**, els fets s'encadenaran. Un nombre grup de treballadors -uns 600- es dirigirà a l'Ajuntament a demanar-ne explicacions a la màxima autoritat municipal.

"La respuesta del alcalde fue llamar a la Guardia Civil, que, bruscamente, empezó a querer desalojar la plaza, y sin mediar toque de atención alguno, se hicieron disparos al aire, que como si fuera con-signa fueron contestados desde los balcones y ventanas de varias casas -el pueblo señala las del cura, Carbonell, un pariente del cacique Llorca, secretario del Ayuntamiento, Cortés y otras- originándose las consiguientes carreras, pues entre el gentío se encontraban muchas mujeres y niños. El pánico fue indescriptible; la gente, al huir, atropellándose era materialmente cazada a tiros de pistola, revolver y escopeta, pues uno de los muertos tiene la cabeza destrozada por una descarga de perdigones" (148).

Les respostes de solidaritat es faran arribar als afectats. A Alberic, on havien estat conduïts els més de quaranta detinguts "los socios del Casino **El Avance** que, como el de Puebla Larga está sindicado, enviaron a los detenidos pan, bacalao, conservas, tabaco y más tarde ropa de cama" (149).

C5.- La lluita.

La Federació Local de Societats Obreres de València adreçarà un telegrama al President del Consell de Ministres, "solicitando la depuración de responsabilidades, el castigo de los culpables y la libertad de los detenidos" (150). A Alzira es convocada una assemblea també per demanar al castig als culpables, "amenazando con declarar la huelga en los 42 pueblos que forman la Federación" (151).

Malgrat tot, el PSOE, com sempre un exemple de coherència, protesta "con todas sus energias", si bé, paral·lelament "recomienda a los trabajadores de la Ribera del Júcar la calma y la serenidad que faltan a las autoridades y a la clase patronal" (152).

Posteriorment, al Congrés de Madrid, Indalecio Prieto interpel·larà al Ministre sobre les causes del conflicte. Els detinguts han estat previament alliberats, i el diputat socialista es preguntarà:

"¿Quien agredió a la Guardia Civil si todos los presos han sido puestos en libertad? (...) Y si los obreros no agredieron a nadie ¿por qué hizo fuego sobre ellos la Guardia Civil? ¿Por qué dispararon contra dichos trabajadores los burgueses desde balcones y ventanas? (153).

Les preguntes parlamentàries quedaran sense resposta clara. Les protestes s'aturaran ben prompte. Tal vegada uns per manca d'interés o per coherència política, d'altres per insuficiència organitzativa, el ben cert és que els greus fets de la Pobla Llarga, ocorreguts al conflictiu estiu de 1919, no varen tenir les repercussions que haurien estat previsibles.

Al nostre parer, aquesta paralisi de les forces obreres front a una agresió ferotge, realitzada a més a més en uns moments claus del que denominem l'època dels avalots marca els límits de les possibilitats de la resposta organitzada. Caldria no oblidar els fets de la Pobla Llarga davant d'argumentacions que defensen l'existència d'una situació revolucionària al camp de les comarques centrals durant 1919.

C5.- La lluita.

Finalment, gairebé tangencialment, ens cal una petita reflexió sobre el paper jugat pel **Mercantil Valenciano** durant aquests darrers mesos.

El canvi de titularitat de la propietat del diari en 1918, òbviament va tenir una influència que sembla evident: la publicació va girar inequívocament cap a la dreta. Però, amb tot, caldria reflexionar sobre el fet de la defensa explícita de l'ordre -sense qüestionar el preu- d'una publicació com aquesta. Les crítiques i acusacions al republicanisme, la manipulació sobre Rússia, l'assumpció de les versions oficials en temes socialment conflictius, seran els paràmetres que caldrà tenir clars per entendre l'actitud de la publicació.

5.2.2.- Els anys de la violència explícita.

Aquest balanç que hem fet als fulls anteriors pot donar idea de les cotes de violència que es varen assolir. La qüestió social, -l'eufemisme utilitzat pels catòlics per a dir lluita de classes, segons aclareix magistralment Pierre Vilar (154)- presenta uns nivells impressionants d'enfrontament; tant que l'home que aleshores dirigia el Ministeri de la Governació va escriure un gros volum en què narra, des de la seua molt particular posició, els esdeveniments d'aquell 1919 (155). De com es va desenvolupar aquell any, l'estiu principalment, a València Província dóna una idea aquest llibre de Burgos y Mazo, llibre, per altra banda que ja fou utilitzat per Alfons Cucó en un dels seus esmentats treballs (156). Malgrat tot, és necessari que ens deturem, encara que breument, en aquest any, probablement el més greu de tota l'època dels avalots, tot i no ésser el més violent.

Idea de com es desenvolupava la vida a València Província la dóna el Governador Duran, qui en carta adreçada al Ministre de la Governació, en el mes de juliol, deia que "la agitación obrera de Valencia es permanente y de carácter agu-

C5.- La lluita.

do; las huelgas se presentan sin intermitencias y casi siempre desde los primeros momentos se distinguen por la agresividad del movimiento obrero traducido en coacciones y amenazas" (157).

En la mateixa carta, la primera autoritat governativa valenciana posava l'èmfasi en què "el problema social en los pueblos de esta provincia, reviste caracteres más agudos que en la capital; el sindicalismo avanza rápidamente, echando profundas raíces en algunas comarcas, principalmente en los pueblos llamados de la Ribera, donde hay grande extensión de terreno dedicado al cultivo del arroz" (158).

Essent aquest el to general dels contactes entre el Ministre de la Governació i el seu delegat a València, no és d'estranyar que el propi cap del Ministeri pogués escriure:

"Valencia me preocupaba más que ninguna otra población de España. No apartaba de ella mis ojos un sólo instante, y bien pude apreciar desde el primer momento los siniestros resplandores de algún que otro relámpago que anunciaba próxima tempestad" (159).

Burgos y Mazo afirmava, tanmateix, que li preocupava encara més la situació de València que la de Barcelona. Als seus ulls la situació era més greu a la capital valenciana:

"...por haber tomado ya carácter crónico la enfermedad social, por ser objeto de constante propaganda de los elementos societarios de Barcelona y por la condición de sus habitantes, mucho más decididos, resueltos y de armas tomar que los de la capital del Principado, por lo cual todo movimiento verdaderamente revolucionario en el que los revoltosos se decidan a dar la cara a la fuerza pública será siempre más difícil y más temible de vencer en la ciudad del Turia" (160).

En aquest context és on cal inscriure les paraules d'Alfons Cucó quan escriu que "la situació conflictiva del camp

C5.- La lluita.

valencià s'accentuà a l'estiu de 1919 i donà lloc a llampegades no per esporàdiques menys violentes" (161). Una situació en la que els problemes i enfrontaments al voltant de l'arròs es varen succeir durant tot l'estiu.

Les imparables pujades dels preus, la manca de blat, un altre cru i dur hivern, tot plegat amb el cansament dels darrers quatre dolents anys, han d'ésser tinguts en compte a l'hora de reflexionar sobre l'estiu de 1919. Sense dubte un any ben difícil per a tots.

Tant l'estudi ja esmentat del professor Cucó, com la simple lectura del balanç sobre la seua propia actuació fet per Burgos y Mazo, evidencien unes cotes de conflictivitat difícils de superar. A 1919, segons ens diu l'IRS, es produeixen conteses socials específiques a tot el País. Aquests nivells d'enfrontament social fan, especialment, dels mesos d'estiu una de les fases més interessants d'allò que anomenem resposta obrera col·lectiva a la crisi. Malgrat ésser un tema ja tractat en el reiteradament al·ludit treball d'Alfons Cucó voldriem fer algunes reflexions.

Aquestes giren, en principi, al voltant d'una de les qüestions fonamentals: saber si la vaga -les vagues, diríem nosaltres- de l'estiu de 1919 va -o varen- ésser un moviment revolucionari dels obrers agrícoles valencians; saber, efectivament, si, com diu Cucó, "dins els quadres del anarcosindicalisme, el camperolat valencià canalitzà les seues prolongades aspiracions revolucionaries"(162).

Fa l'efecte que, pel que hem pogut veure, durant aquells mesos la **Revolució** -al menys quant a les condicions objectives necessaries- no va estar més a prop que en ocasions anteriors. És ben cert que, com ja Lenin va escriure fa molts anys, una situació revolucionària no té perquè concloure en la **Revolució**, i és per això que ens preguntem si, malgrat tot, es pot parlar de l'estiu de 1919 com d'una època revolucionària. A aquest punt ens va rodar un paràgraf de Xavier Paniagua quan -referint-se als anys de la II República- diu "a pesar de la crisis de la agricultura valenciana las reivindicaciones de los congresos campesinos no pasaron

C5.- La lluita.

nunca de sus moderadas aspiraciones a la hora de solucionar problemas concretos: reducción de jornadas de trabajo, aumento salarial, supresión de los intermediarios..."(163). Gairebé res havia canviat respecte de la situació de 1919. Perquè ¿com és desfeta la suposada vaga revolucionària?

En paraules d'Alfons Cucó: "acceptació de reivindicacions salarials, mobilització de sindicats catòlics, crida de peons forasters, reforçament dels mitjans defensius, enèrgica repressió dels revoltats, aquestes foren les armes amb que fou combatuda la vaga revolucionària dels segadors valencians de 1919" (164). És a dir, res de nou. Les mateixes armes de sempre amb un accent més greu en la repressió, la qual cosa tampoc és nova, ja que mercès a l'estudi del mateix Cucó sobre els avalots de darreries del segle XIX, sabem que en moments difícils l'aparell governamental no havia vacil·lat en utilitzar mà dura. L'acceptació de les reivindicacions salarials -recordem el molt vàlid exemple de les negociacions salarials dels obrers de Massanassa- es constitueix en condició *sine qua non* per tornar a la feina. La mobilització dels sindicats catòlics -agrícoles a més a més- ha estat durant tota l'època dels avalots una eixida ben fructífera per a les classes dominants. Tal i com deia *El Socialista*, "recordamos a este efecto un ejemplo vivo y elocuentísimo de la inconsistencia del pomposamente llamado sindicalismo católico. Uno de los plutócratas reaccionarios que más se ha distinguido por su protección decidida hacia la organización de sindicatos de 'rompehuelgas' lo es el Marqués de Comillas" (165). Pel que fa als obrers forasters, cal dir que sempre havien vingut els de la Marina i havien baixat els dels Serrans, és a dir, que no és nova la seua presència sempre necessària. Un altra cosa és que aquells, en funció de la seua encara pitjor situació econòmica no estiguessen disposats a oferir tanta resistència com els nadius de la zona arrossera. Quant al reforçament dels mitjans defensius, podem dir que malgrat alguna matisació (166), som d'acord amb el fet que hi ha un increment de les forces d'ordre públic destinades a la província, tot tenint en compte tant la situació conflictiva per què travessa la capital i comarques, i l'opinió que la zona li mereix al ministre. Sobre la repressió ja ens hem pronunciat, som conformes amb Cucó, però

C5.- La lluita.

pensem que d'haver arribat els problemes a una situació realment insurreccional -que és el que nosaltres entenem com a situació revolucionària, un ambient d'insurrecció que qüestiona l'ordre social establert- l'Exèrcit hauria jugat un paper molt més estelar.

Per tot el que hem dit ens sembla que hem de ser molt cautelosos a l'hora de parlar dels mesos de l'estiu de 1919 com dies d'agitació revolucionària a les zones arrosseres valencianes. Tanmateix és cert -pensem- que, seguint el relat de Burgos y Mazo, s'endivinen unes certes connexions entre els proletaris vaguistes de les comarques i els seus companys de la capital (167). Nosaltres, però, contràriament a allò que el professor Cucó manté ("no es tracta en aquest cas d'un conflicte estrictament laboral, sinó de l'exteriorització d'unes tensions revolucionàries" (168)), opinem que les connexions entre les organitzacions dels pobles i les de València Ciutat deixen molt que desitjar, i que -a més a més- molt sovint els lligams d'unió es fan mitjançant el partit blasquista, força no gens interessada -diga el que diga El Mercantil Valenciano- en aventures de caire revolucionari.

Per entendre això que diem cal conèixer les fortíssimes relacions que uneixen -encara als anys dels avalots i, fins i tot, durant la dècada dels vint- la direcció i quadres del partit de Blasco i les associacions obreres agrícoles. Ramir Reig ja va demostrar, per a un període anterior, no sols aquestes connexions, sinó com, fins i tot, varen ser els republicans blasquistes els promotors de gran part de l'associacionisme obrer de caràcter agràri de les comarques centrals del País Valencià (169).

Segons el professor Reig "el procés de reconstitució de les Societats de Treballadors del Camp es desenvolupa paral·lelament al dels diversos oficis de la ciutat de València, és a dir, al voltant de 1900. A partir d'una major o menor tradició anarquista i de l'anterior implantació de la I Internacional, els republicans impulsen i dirigeixen la tasca organitzativa fins al punt que en molts casos s'identifica amb les tasques del Partit" (170).

C5.- La lluita.

Segons explicava un dels dirigents blasquistes d'aquella època, la finalitat de les societats obreres era "emancipar al labrador de la tirania del caciquismo" (171). Com sabem un dels arrels caciquil era l'específica dinàmica electoral als pobles, dinàmica que els republicans sabien haurien de trencar si volien obtenir la representació parlamentària de les comarques valencianes. Aquest era, efectivament, un dels objectius de la col·laboració prestada. En paraules de R. Reig: "en síntesi (...) les societats tenen els seus objectius propis i poden ser tan socialistes o anarquistes com vullguen, amb que (sic) voten als republicans" (172).

Aquestes relacions entre el PURA i els sindicats d'obrers agrícoles que, com ja varem dir, es mantindrà amb daltabaixos durant molts anys encara, també reportaran beneficis als obrers del camp. Pot ser el més important siga l'assessorament jurídic que els advocats republicans donen als treballadors del camp en la seua lluita reivindicativa.

En funció de totes aquestes qüestions que venim parlant: pressió cap a la negociació, organització obrera no sols amb fins estrictament sindicals, resposta -encara que sols com a reacció- davant el deteriorament de les condicions de vida, etc.; en funció d'això no cal discutir que no estem parlant ja d'uns avalots identificables amb l'antiga jacquerie.

Cal entendre els fets de l'estiu de 1919 en connexió amb uns superiors nivells organitzatius, tot i sabent que aquestes millores són molt relatives ja que poden mantenir encara alguna relació amb el tipus de resposta primitiva. Alfons Cucó ens parla -seguint Burgos y Mazo- de la presència d'un fantasmagòric Comité Regional al qual considera com una evolució de l'arcàic Ludd anglés o del mític Pep de l'Horta valencià dels aldarulls de 1801. El Governador Duran escriu al Ministre i en referir-se al tema del Comité diu:

"En estos últimos meses, época de la siembra se planteó una huelga de carácter gravísimo, con tan marcado sabor sindicalista que cuando conseguían los obreros del algún oueblo la concesión de sus

C5.- La lluita.

demandas, contestaban que no podían reanudar el trabajo sin la orden previa de su Comité Regional, debiendo advertir a V. que este comité ni está constituido legalmente, ni tiene domicilio fijo, ni se sabe de los elementos de que consta, siendo en suma un Comité Revolucionario que dicta órdenes y que los obreros acatan, sin pensar siquiera de donde proceden" (173).

Al nostre parer no hi ha connexions entre aquest Comit  i el Ludd o el Pep valencià. Aix  mateix entenem que l'existència d'aquest Comit  Regional no s'ha de relacionar amb una mena de comit  de vaga dels obrers agrícoles. Més aviat pensem que es tracta del Comit  creat en 1918 després del "congreso de los campesinos levantinos que tanto habia de influir en la constitución de la Confederación Regional Levantina" (174). El mateix Buenacasa al.ludir  a aquest Comit  quant parlant del I Congr s de la Regional dir :

"Era el mes de diciembre (1,2 y 3) de 1919 la reunión con Murcia y Albacete inclusive, se congregaba familiarmente en el I Congreso de la Confederación Regional Levantina, previa circular convocatoria del Comit " (175).

Ara bé, és lògic que si, malgrat tot, aquest Comit , a més d'assentar les bases organitzatives i preparatòries del I Congr s de la **Regional de Levante**, feia tasques de contacte o coordinació entre els milers de vaguistes valencians  s més que lògic que, amb el precedent del comit  Revolucionari de 1917, aquests restaren en la clandestinitat. Si fos així, si aquesta hipòtesi es pogués confirmar, caldria considerar aquest fet com un clar simptom de modernització (176). Nosaltres, de tota manera, atenent tant a la documentació de IRS com a la premsa, no observem ninguna dilació en la tornada a la feina després l'acord entre les parts. Una volta són signades les Bases, els obrers tornen al treball.

Un altra de les discrepàncies amb la interpretació del professor Cucó ve donada per la consideració que ell realitza davant l'aparició de l'anomenat **Soviet n.1**. Nosaltres tampoc

C5.- La lluita.

no tenim notícies de que existiren ni més soviets ni més comunicats, tot i que allò que sembla més significatiu és el mateix text de la proclama:

"A los campesinos: Todos sabeis del proceder de los brutos llamados patronos con la presentación de las bases de trabajo. Dicen que por... y con los del somatén nos harán bajar la cabeza y luego tendremos que pedirles perdón si no queremos morirnos de hambre este invierno.

A las bravatas de los cochinos cerdos de patronos y demás ralea, hay en nuestras manos medios muy eficaces como son: segar meneando mucho el rastrojo, abrir las boqueras de los 'tancats' y rompiéndole la cabeza al esquirol y al patrono que quiera traicionar los acuerdos tomados.

Debe pegársele fuego a la paja y al arroz cuando ya esté soleado unos días e incluso los 'barquets' que tenga el salvaje patrono y esquirol que no acepte las bases presentadas. A los que no lleven la contraseña de los nuestros, maduradlos a palos o afeitadlos con la hoz. Todo esto para los patronos que no acepten o no cumplan las bases y haced lo mismo con los chupavelas de los amarillos. ¡Adelante con el garrote levantado que el triunfo es nuestro" (177).

Més enllà del llenguatge groller i amenaçador, la proposta que s'ofereix no és a la fi més que un sabotatge. Més que un atac és un pur exercici de resistència, ja que, adonem-nos, no proposa l'atur, -la vaga- sinó que planteja que el perjudici al patró se li ha de produir mentres es treballa. Un altre punt molt significatiu d'aquesta proclama del nomenat **Soviet n.1** és que no s'oposen als patrons per ser patrons, s'oposen a aquells patrons que no accepten les Bases de Treball (178).

A la fi, resulta que el **Soviet** de qui està en contra és dels patrons que no accepten les reivindicacions salarials dels obrers. No ens agrada fer broma, però pensem que un **Soviet com cal** hauria d'haver estat contra els patrons en tant

CS.- La lluita.

que tals. Fa la impressió que la consigna **fem com en Rússia** encara no era molt estesa per aquestes terres. Cosa que -ja varem dir quelcom sobre el particular en parlar de les tesis de Malefakis- no ens estranya gaire, sobre tot si tenim en compte que la premsa mostra la seua preocupació per les notícies poc afalagadores que vénen de l'estranger ("donde el bolchevismo no sólo hacía estragos en Rusia, sino que asomaba la cabeza en los antiguos imperios centrales y amenazaba con correrse por toda Europa" (179)) ja en gener de 1919. Però, no serà fins l'1 de maig de 1920 que -com varem veure- es celebrarà a València la primera manifestació de solidaritat amb els obrers russos (180).

Que es pot dir, llavors, a mena de caracterització dels fets de l'estiu de 1919?. Per a nosaltres es tracta del zènit de l'època dels avalots en les zones més conflictives de les comarques valencianes. Aquests mesos suposen les més altes cotes de tensió social des de feia molts anys. Recordem que hi havia hagut problemes importants que havien afectat gairebé tothom en la regió, des de pràcticament darreries de 1914. Considerem que els més perjudicats, com sempre, havien estat els més febles i que aquests començaven a assolir uns nivells d'organització que, és clar, no tenen res a veure amb els de les antigues jacqueries, però tampoc evidencien la força i la coordinació dels sindicats industrials obrers de la Capital. Pensem que de les antigues societats obreres que eren l'herència de la I Internacional, després del filtre del contacte amb el republicanisme blasquista, s'havia passat en relativament pocs anys a una entitat organitzativa que reunia en 1919 milers d'afiliats.

No obstant, no hem d'oblidar que el nivell de formació és mínim, que la taxa d'analfabetisme és molt elevada i que les contradiccions pròpies dels jornaleros/propietaris (encara que tinguen una fanecada ja en són, de propietaris), hem d'afegir les que recollim -citant Paniagua- pròpies de l'anarco-sindicalisme. Això sense entrar en problemes més de caire teòric com la relació camp/revolució.

A aquest complicat trencaclosques hem d'afegir dues variants més, cadascuna de les quals amb una forta incidència

C5.- La lluita.

en la realitat social del període. Ens referim a dues qüestions a què hem al·ludit breument an algun moment, i que ara aprofitem per a desenvolupar un xic més: el paper dels sindicats i organitzacions catòliques i els problemes al si de la CNT per l'increment del pes tàctic i organitzatiu del pistolisme (181).

De la importància, almenys numèrica, que les organitzacions de caire catòlic varen assolir a València Província ens dóna idea el fet que en finalitzar el mes de juliol, el governador havia rebut la visita del president i dels elements directius de la **Federación de Sindicatos Agrícolas** "acompañados de representaciones de unos ciento cuarenta pueblos, con objeto de hacerme presente las dificultades que ya prevén se les presentarán por elementos sindicalistas en la siega del arroz" (182). Ens sembla, doncs, correcta l'afirmació que -referida a uns anys posteriors, 1926- fa Juan José Castillo quan diu:

"...la distribución geográfica de los sindicatos (catòlics) es de notar que sigue, poco más o menos, la de la propiedad territorial. Las comarcas en las que los pequeños propietarios son muy numerosos, la sindicación está muy desarrollada. Galicia, el resto de la zona Cantábrica, Navarra, Castilla la Vieja, León y las huertas de Levante son las que mayor número de sindicatos poseen" (183).

Quant als motius que induiran que els sectors benestants en col·laboració amb l'Església Catòlica s'esforcen en la constitució de sindicats, podem citar-ne -seguint el professor Castillo- tant l'esforç contrarrevolucionari ("ganar el campo a los socialistas", entenent com a tals des dels anarquistes a qualsevol organització de resistència), com el desig de "paliar los efectos del desarrollo del capitalismo en la agricultura, fundamentos en cuanto a la proletarianización de numerosos elementos de los pequeños propietarios, arrendatarios y aparceros; secundariamente, fijando los obreros al campo o creando muchos propietarios contra el socialismo, que no quiere que ninguno lo sea" (184). En resum, es pot dir que es tracta de dues motivacions dins la més pura orto-

C5.- La lluita.

doxia reaccionària (185).

De les directrius que alenen a aquestes organitzacions pot donar idea la mateixa data de constitució de la **Confederación Nacional Catòlico Agraria**, abril de 1917. Poc importa la seua consistència orgànica, ja que el més interessant a ulls dels seus patrocïnadors és la seua eficàcia -"en una sola semana puede ser más que suficiente para romper una huelga o crear la confusión en el seno del movimiento campesino o/y obrero organizado" (186)-. Curiosament és 1919 l'any d'un major grau de desenvolupament de la CNCA. Cal dir que, segons dades de J.J. Castillo, la propaganda constituïa un dels aspectes fonamentals; les despeses per aquesta activitat arribaren a la no gens menyspreable xifra de 300.000 pessetes entre 1912 i 1922. D'elles, la meitat se'n varen gastar, precisament, en 1919.

Del paper jugat pels sindicats catòlics durant l'estiu de 1919 ens dóna notícia Burgos y Mazo, qui recull un telegrama del governador Duran de data 2 de setembre, en el que li diu:

"Le ratifico se hayan en huelga la mayor parte de los pueblos, obreros pertenecientes a las sociedades sindicalistas, pero continua la siega del arroz, aunque con escaso número de braceros y custodiados por la Guardia.

Hoy he conferenciado con el presidente de los Sindicatos católicos, de cuya importancia ya tiene conocimiento V.E. por la relación que le remití y hemos quedado que el dia de mañana se concentrarán en el pueblo de Benifayó dos mil trabajadores, los cuales distribuirán en aquellos pueblos donde sea más necesario, dando al mismo tiempo instrucciones a la Guardia Civil para que con toda energía se consiga garantizar las faenas agrícolas. Secretario Casa Obrera de San Vicente Ferrer, salió ayer para concentrar gente en varios pueblos y creo reunirá en varios dias unos cuatro mil hombres" (187).

Queda clar doncs que, com diu Cucó: "la Federación de

C5.- La lluita.

Sindicatos Agrícolas catòlics actuà (...) com especial aglutinant dels segadors esquirols" (188). Realment hom ha d'entendre que en una situació de greu crisi, com la imperant en aquells moments, els oferiments que la CNCA eren realment temptadors per a uns obrers que no estigueren especialment conscients de la seua posició de classe. El mètode dels catòlics queda clar en unes declaracions del governador a la premsa en les que afirma haver rebut

"...una carta de don Ramón Escobar, Presidente de la Federación de Sindicatos Agrícolas, en la que se comunica que, accediendo a los ruegos que continuamente se le dirigen, la Federación, que paga el viaje a sus obreros desde el punto de origen, se encarga de los alojamientos, entrega a las familias la cantidad que disponen los obreros a cuenta de sus jornales, que hace los adelantos que se le piden y que otorga a sus trabajadores toda clase de ventajas, porque en su beneficio invierte el capital creado, acordó facilitar carnets no sólo a los obreros federados, sino a los que no siéndolo, deseen trabajar por cuenta de la Federación. Esta concesión tan beneficiosa, hace constar el señor Escobar que es sólo por una vez" (189).

El paper jugat per les organitzacions catòliques es completarà postulant per "unes tarifes salarials relativament altes que poguessen representar un fort incentiu, no solament davant els seus propis afiliats, sinó també davant dels camperols no vinculats directament amb les posicions revolucionàries" (190). En conclusió, sembla ajustadíssima la màxima del president de la CNCA quan deia "¡Cuando acabarán de vencerse los gobiernos de que en la cuestión social hacen más los frailes que los soldados!" (191).

Sobre l'altra variant a que al·ludim com d'important incidència en el trencaclosques de la València social, l'alteració de la relació de forces al si de la CNT mercès el pes que comencen a gaudir els partidaris de la violència pura i dura, caldrà, per a entendre-la, que reprengam el fil dels aconteiximents des de darreries de 1919.

C5.- La lluita.

L'estiu s'acabà i no per això els problemes socials varen desaparèixer. A finals de setembre, encara amb la tibantor per la mort d'un sindicalista a Catarroja en un enfrontament amb la Guàrdia Civil (192), un nou element vingué a fer més feixugues les difícils condicions en que es desenvolupava la vida a les comarques centrals del País. Les plujes insistents que havien començat amb la segona quinzena de setembre, varen concloure el mes amb unes importants inundacions. La nit del 29 al 30 una gran tromba d'aigua va fer que rius i barrancs es desbordaren. El Xúquer afectà tota la Ribera, castigada tanmateix, al igual que la part sud de l'Horta, per una pedregada assoladora. La recolecció de l'arròs, encara no acabada, resultà bastant afectada. Alguns propietaris varen perdre tot el gra que tenien als sequers, arrosegat per les aigües. Els pobles més afectats resultaren Carcaixent, Alzira, Algemesí, Picassent, Alginet i Silla (193). A més, en alguns pobles es varen sumar perdues de vides humanes, ja que un nombre no avaluat de persones també varen ser arrossegades per l'aigua.

Com és lògic, no només l'arròs es va veure afectat. La campanya tarongera va començar el mes d'octubre, quan sols una tercera part dels fruits romania als arbres. La Diputació demanà l'ajuda estatal ja que:

"los últimos temporales e inundaciones que han producido la ruina en muchas comarcas españolas, especialmente en la región de Levante, han ocasionado en la propiedad pública y privada de Valencia, daños tan considerables que no es posible atender a su alivio con los medios económicos que de ordinario disponen los pueblos y las comunidades perjudicadas" (194).

La petició es concretava en obtenir de Madrid l'autorització per a la lliure exportació de l'arròs valencià, al mateix temps que un arbitri especial sobre el gra exportat aniria a les caixes de la Diputació Provincial. D'aquesta forma la provincia de València "puede encontrar el deseado auxilio acudiendo a sus propias fuerzas económicas, y sin recargar

C5.- La lluita.

las atenciones generales de la Nación" (195).

Després la forta repressió, de les inundacions i, ja en novembre, de l'autorització per a exportar 15.000 tones d'arròs, el camp valencià cedeix, quant als conflictes, el paper protagonista a la ciutat. En octubre els diaris deixen de publicar-se durant vint-i-sis dies; la vaga dels obrers portuaris finalitza amb l'èxit total d'aquests, i, quasi al temps, comença un dur conflicte en el sector del moble, que es mantindrà durant més de dos mesos. Atemptats amb armes de foc i bombes són comesos contra patrons del sector i, una vegada finalitzada la vaga, ja a finals de desembre, és assassinat un agent de policia que s'havia distingit per la seua acció represora durant el conflicte.

Malgrat el que diuen les estadístiques dels conflictes socials, 1920 va ésser un any encara més sagnant que el seu predecessor. El primer dia de l'any tres obrers restaven morts i set més ferits a Ontinyent, després que la Guàrdia Civil obrira foc contra una manifestació de treballadors. Quatre dies després, un agent de duanes, significat al conflicte del port de València, era assassinat a la ciutat. Quasi al temps, era mort, al ferrocarril de València a Madrid, un dirigent de la **Confederación Nacional Católico Agraria**, la qual, com ja sabem, estava molt significada en l'organització dels esquirols que actuaven tant al camp com a la ciutat.

Aquesta mort serà l'origen d'un dur escrit de Ramon Escobar, President dels sindicats catòlics agràries valencians:

"¡En lugar de libros para que aprendieran, les dieron pistolas para que mataran!

Pero esto no puede continuar. Precisa intensa y enérgica campaña de acción ciudadana, que coadyuve al restablecimiento de la disciplina social y que separe a los obreros que quieran trabajar de los ilusos que buscan el progreso por medio de la barbarie, de los convertidos en criminales por utópicas aspiraciones" (196).

El preu del pa seguia donant problemes, i les protestes

C5.- La lluita.

per aquest producte i pels d'altres de primera necessitat es varen mantenir. El dia 2 de maig començà una vaga que havia estat convocada en resposta tant als problemes derivats dels preus i dels salaris, com de l'actuació policial del dia anterior (197). El dia 2, amb motiu de la vaga, resultaren morts dos joves obrers de 18 i 17 anys, a més d'altres ferits, pels trets de la Guardia Civil. La Ciutat es paralitzà durant tota la setmana, fins i tot deixant de publicar-se els diaris, excepció feta del **Diario de Valencia**.

Molt probablement com a resposta davant la mort dels dos joves obrers, pocs dies després serien assassinats dos policies. Diverses bombes esclaten en diversos llocs públics: cafès, teatres i comerços. Altres, però, no arriben a fer-ho. El saldo de ferits és important, entre els quals, finalment, algun morirà.

Els conflictes dels obrers del Port i dels d'altres sectors continuen amb intermitència. Una bomba estalla al local de **El Pueblo** i, poques hores després, un altra ho fa al **Diario de Valencia**. Dies més tard el periòdic afectat serà **La Correspondencia de Valencia**.

A finals de juliol era assassinat l'alcalde de Catarroja, probablement a mans de sindicalistes radicalitzats. Hores després, l'encarregat d'una fàbrica de sacs de Benetusser corria idèntica sort. Dos dies més tard, el 4 d'agost, era mort en atemptat, Francesc Mestre, Comte de Salvatierra de Alava, ex-governador civil de Barcelona, ciutat en la que s'havia distingit per la seua duresa. En l'acció terrorista igualment va perdre la vida una cunyada del mort, la Marquesa de Tejares, i resulta greument ferida la dona del Comte.

El mes de setembre, un roder, tal vegada l'Últim, era mort per la Guàrdia Civil a Benaguasil. Tanmateix, en un altre atemptat, restava greument ferit un comisari de policia. En desembre, davant l'intent de deportar alguns sindicalistes a Maó, és convocada la vaga general a tot l'Estat. Durant el seu desenvolupament, dos policies són morts a València quant intenten registrar una casa en la que supossaven es reunien sindicalistes. Un militant obrer va caure greument ferit al

C5.- La lluita.

intentar assaltar la comisaria del districte de Sant Vicent. Els atemptats es produiran per tot arreu, caiguent morts un comerciant i un guàrdia civil, al temps que es produïen un nombre elevat de ferits.

Obviament aquesta violència no era gratuïta. Com ja veurem en parlar dels preus i dels salaris, aquest any marca l'índex màxim de creiximent dels primers (193, éssent 1914 = 100), la qual cosa indica que la dificultat per mantenir el poder adquisitiu va ésser important. A més, cal entendre que la violència obrera -més evident als darrers fulls, que no la patronal i la institucional- era producte d'una dinàmica acció/repressió. Sols el partidisme de les fonts ens pot induir a pensar en una violència de procedència exclusivament obrera. No hem d'oblidar que en aquests anys és plenament vigent l'aplicació de la **Ley de Fugas** als detinguts més significats. És, per exemple, en juny de 1920, quan s'els aplica a **Ley de Fugas** a tres sindicalistes de Sueca, entre ells al dirigent Camil Albert. Els fets, que encara es recorden, varen donar origen a una cançó que deia:

"En la ciudad de Sueca
un crimen se ha cometido
entre Mariano y Franqueza
y el compañero Camilo
por defender nuestro bien
estos tres compañeros
los tres fueron afusilados...
los tres fueron afusilados..."

La Guardia Civil obrando
al mando de su teniente
fue el espanto y el dolor
del pueblo de la gente
del brazo trabajador..."

Compañeros a la lucha
la debemos propagar
que a todos nos conviene
y esto así no ha de quedar
compañeros a la lucha

C5.- La lluita.

salud y mucho valor
que después de todo
¡Vencerá el trabajador!" (198).

A més d'aquesta, tan evident, hi ha un altra violència molt més subtil en contra dels desposseïts. En el cas dels proletaris agrícoles és la inherent a la dicotomia existent entre els que donen i els que cerquen treball. Es tracta d'una agressivitat més o menys explícita -segons calga- que produeix unes reaccions clares, gairebé sempre relacionades amb la por: por a perdre o a no tenir feina, por a la significació política o sindical, por a la fam; por que sovint és el resultat de la pròpia ignorància. Com Martínez Alier ens recorda, V. Blasco Ibañeta posava en boca d'un dels seus personatges -un obrer andalús- unes paraules ben expressives: "el mundo es del que más sabe... Si los ricos son fuertes y nos pisan y hacen lo que quieren, no es porque tengan el dinero, sino porque saben más que nosotros" (199).

Tornant al problema de la violència, i en funció del que acabem de dir, cal entendre la ràpida exposició sobre la dinàmica sagnant que va caracteritzar el 1920, com un desig d'evidenciar el punt al que les tensions socials varen arribar.

Recordem que el 1920 és el moment en que comença a fer-se palesa l'anomenada **crisi de l'armistici**, és a dir, l'efecte dels inicis de recuperació econòmica dels països europeus que havien participat en la Guerra. També hem de tenir present que des de 1919 comencen a sentir-se les repercussions de l'entrada en escena de l'arròs italià.

No obstant, cal tenir en compte que en aquests moments la CNT està passant uns moments difícils. Segons Juan Gómez Casas "la euforia producida en los cuadros anarcosindicalistas por el formidable crecimiento de la organización hizo sucumbir a algunos a la tentación de utilizar métodos violentos como coacción contra la patronal, y como esos medios llegaron a sistematizarse, originando indeseables consecuencias" (200). Aquesta implantació de la resposta terrorista, davant una situació que exigia més que mai l'organització de

C5.- La lluita.

la lluita, tindria efectes negatius. En paraules de Manuel Buenacasa "el atentado se elevó a la categoría de método, y fue tan sistemático, que cotidianamente caían víctimas, seres humanos sacrificados sin misericordia al fragor, no diré egoísmo miserable, de las luchas sociales (...) Valencia también fue escenario de esas escenas trágicas" (201).

Aquesta nova tàctica emprada per un sector de la CNT, la terrorista, va tenir el seu origen per a G.H. Meaker més en el desig d'obtenir beneficis materials, que en aspiracions revolucionàries en sentit estricte. Paradoxalment aquest canvi, aquesta alteració substancial tant dels fins com del mètodes de l'anarcosindicalisme espanyol, es va produir quan "los cenetistas se hallaban en vías de crear una organización laboral de fuerza sin precedentes, la cual, como lo demostró la huelga de 'La Canadiense', pudo haber conseguido con los métodos normales de la huelga y la coerción pacífica muchas de las aspiraciones obreras" (202). En aquest moment dins l'aparell sindicalista s'empeltà una mena de màfia anarquista que en un principi estava formada per joves visionaris que pensaven que amb les pistoles i les bombes s'acostava la revolució. En un segon moment, molts dels que passaren a formar part d'aquests grups d'acció, "resultaron proceder de los bajos fondos proletarios y no pasaban de ser unos rufianes con una fachada de ideología, que pronto prefirieron la vida emocionante y relativamente bien pagada del pistolero a la mal retribuida esclavitud del obrero fabril" (203).

D'aquesta nova orientació que afectà, com és lògic, l'anarco-sindicalisme valencià, trobem antecedents ja en 1919. Durant l'estiu, amb motiu dels greus incidents que es produeixen a la zona arrossera hi ha un símptoma evident que quelcom està canviant al si del sindicat anarquista. Aquest senyal, l'indici a que ens referim, és una editorial del diari *El Pueblo* -òrgan del republicanisme blasquista- en el qual es pot llegir:

"A los obreros nos dirigimos para decirles: hasta ahora no fuisteis dirigidos por cacicato alguno. En vuestras sociedades adoptabais libremente los acuerdos y siempre contabais con elementos que, de-

C5.- La lluita.

sinteresadamente, sin pedirnos nada os defendían. Ahora unos cuantos individuos que no trabajan, que viven de vuestros esfuerzos, que se titulan obreros no siéndolo en realidad, abusan de vuestra buena fe y realizan manejos inconfesados y sospechosos (...) Sabemos que en todas, absolutamente en todas las sociedades obreras hay mayoría de elementos disconformes con esa dirección de anarquistas a la española -los hay muy respetables en el extranjero- y que por indolencia o por indiferentismo siguen el camino emprendido y de fatales consecuencias para la organización obrera. Agrupaos, defendeos, desmascarad a esa ínfima minoría que os dirige con fines oscuros y emancipaos de esa nueva tutela"(204).

Els blasquistes sempre havien mantingut molt bones relacions amb els anarco-sindicalistes valencians, al igual que ocurrirà durant tota la dècada dels anys vint. Lògicament preocupats els republicans per la pèrdua d'ascendència dins la CNT valenciana, tractaren d'influir-hi. De l'èxit, al menys parcial, d'aquest intent donen fe les estretes col·laboracions en les lluites polítiques i sindicals dels anys vint, i en la cooperació que es produirà entre les dues forces en els intents de colp d'Estat enregistrats -1926 i 1929- durant la Dictadura de Primo de Rivera. Els dos, curiosament, amb València com escenari.

Partint de la base que som d'acord amb les apreciacions de Ramir Reig contràries a una caracterització, sense més, del blasquisme com una proposta que no pretenia altra cosa que frenar als treballadors i allunyar-los tant del socialisme com de l'anarquisme, cal dir amb aquest historiador que "el blasquisme, dins la seua pobresa teòrica, tenia una certa doctrina social i no l'amagava" (una ideologia prop del que avui anomenariem reformisme socialdemòcrata) (205). Tot i això, allò que diríem el seu corpus doctrinal no eren més que "quatre idees (la república, l'anticlericalisme, la vida municipal, la modernització, el progrés científic...) recollides d'ací i d'allà, i sacsejades com en un cocktail" (206).

és clar, doncs, que els republicans prengueren posició

C5.- La lluita.

davant una situació en la que, per utilitzar paraules d'Angel Festaña, "la CNT finalmente cayó tan bajo en la estimación pública que llamarse uno sindicalista era sinónimo (...) infortunadamente de ser pistolero, malhechor, forajido y delincuente habitual" (207). Aquesta situació de divisió interna entre els partidaris de la pressió-negociació-pressió, i els de la **violència revolucionària**, va fer intervenir amb força la gent del PURA, en la línia que ha hem vist.

L'aliniament amb les posicions favorables a la negociació i al pacte varen comptar amb el decidit suport tant dels blasquistes com del seu diari. Aquesta vegada, malgrat el que pogueren dir els portaveus del conservadurisme ortodoxe, els republicans varen apostar pel descens de la temperatura del termòmetre de les tensions socials. El canvi de conjuntura econòmica faria la resta.

Així doncs, ens inclinem a pensar que, respecte de la resposta col·lectiva donada pels obrers del camp valencià davant els desabastiments que havien començat gairebé paral·lelament amb la Guerra europea, no és correcte parlar -ni tan sols als seus darrers moments- de situació revolucionària. Ens decanem, llavors, per parlar d'agitacions i de disturbis camperols, en fi, d'època d'avalots.

Els treballadors del camp valencià -aquells en els que ens hem centrat en aquesta Tesi Doctoral- es debaten durant aquests anys entre diferents propostes organitzatives i socials. Des de l'anarquisme dalt o baix estructurat i més o menys influenciat pel republicanisme blasquista, als cants de sirena del reaccionarisme catòlic. Desde la lluita progressiva per la millora o la **violència revolucionària a la resignada aceptación de lo existente**. Una disjuntiva, en suma en la que no es varen definir totalment. La factura final, almenys organitzativament parlant, se'ls lliurà poc temps després, a les vespres de la tardor de 1923 quan un general, un altre general, es plantejava **solucionar los graves problemas que aquejaban a España**.

CS.- La lluita.

NOTES AL CAPITOL 5.-

- (1) HOBSEAWM, Eric. **Rebeldes primitivos**. Ariel, Barcelona, p.13.
- (2) CUCO, Alfons. "Notes per a l'estudi de les agitacions camperoles valencianes: la revolta agrària de 1919". **I Congrés d'Història del País Valencià**, vol.IV.pp.623-624.
- (3) CUCO, Alfons. **Republicans i camperols revoltats**. València, Eliseu Climent, 1975. p.15.
- (4) Idem, p.15-16.
- (5) Idem, p.16.
- (6) RUDE, George. **Revolta popular y conciencia de clase**. Barcelona, Critica, 1981. pp.202-203.
- (7) CUCO, Alfons. **Republicans i camperols revoltats**. Op. Cit. p.17.
- (8) Idem, p.18.
- (9) **LAS PROVINCIAS**, 15-II-1878. Citat per Cucó, A. en **Republicans...** Op. Cit. p.22.
- (10) Idem, pp.25-26.
- (11) Ja hem fet esment amb anterioritat, citant una font tan autoritzada com Burriel de Orueta, que la quantificació dels moviments migratoris durant aquests anys és gairebé impossible. Sobre aquest període que estudiem, i pel que fa referència a l'Horta Sud, Burriel ens diu que el decenni 1888-1897 "aparece con una emigración neta en seis de los siete pueblos considerados (es tracta d'Alaquas, Aldaia, Xirivella, Catarroja, Massanassa, Picanya i Torrent). Son los momentos en que el descenso de

CS.- La lluita.

mortalidad provoca un alto saldo vegetativo que la comarca, a pesar del crecimiento que registra (un 0,98 por 100 anual), no puede absorber por completo. Resulta problemático el destino de estos emigrantes en un momento en que la corriente levantina a Argelia ha cesado. La vecina ciudad de Valencia debió acoger a una gran mayoría..." BURRIEL, E. **Demografía de la huerta de Valencia**. Op. Cit. p. 55.

- (12) MV. 4-IX-1878. Citat per CUCO, A. en **Republicans...** Op. Cit. p.70.
- (13) Encara en setembre de 1920, va resultar mort en un enfrontament amb la Guàrdia Civil, al terme de Benaguasil, el roder Vicent Taroncher (a) Rochet. ALP,1920.
- (14) Richard HYMAN és l'autor de la definició de la veu **Huelgas** dins el **Diccionario del Pensamiento Marxista**, dirigit per Tom BOTTOMORE. Madrid, Tecnos, 1984.p.337.
- (15) Idem, p.35.
- (16) BRENNAN, Gerald. **El Laberinto español**. Barcelona, Plaza&Janés, 1984. p.125.
- (17) PANIAGUA, Xavier. **La sociedad libertaria. Agrarismo e industrialización en el anarquismo español (1930-1939)**. Barcelona, Crítica, 1982. pp.18-19.
- (18) Especialment, a més del ja al·ludit "Notes per a l'estudi de les agitacions camperoles...", és necessari consultar del mateix autor "Contribución a un estudio cuantitativo de la CNT", **Saitabi XX** (1970) i, sobre tot "Contribución al estudio del anarcosindicalismo valenciano", **Saitabi XXII** (1972).
- (19) E. MALEFAKIS, dins el seu conegut llibre **Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX** (Barcelona, Ariel, 1980), diu en aquest sentit que "en 1919 había un mínimo de treinta y tres locales de este tipo (anarcosindicalistas) sólo en Valencia" (p.180).

C5.- La lluita.

Independentment -i sempre ens toquem amb el mateix problema- que no sabem que vol dir València (ciutat, província, País), estudiant la composició que Cucó ens ofereix en "Contribución al estudio...Op.Cit. pp.76-78, les xifres no coincideixen. Malgrat la quantificació, el que sembla fora de dubtes és que, tal i com diu Malefakis, el treball de la FNAE resulta força positiu pel que fa a l'afiliació.

- (20) MALEFAKIS,E. Op. Cit. p.181. Molt possiblement, tal i com diu X. Paniagua en La Sociedad...(Op. Cit. p.20.), "entre la contradicció entre un orden disciplinario interno para sostener una situación revolucionaria, y la libertad individual, se ha desenvuelto toda la problemática del anarquismo militante".
- (21) CUCO,A. "Contribución al estudio..." Op.Cit.p.69.
- (22) BUENACASA,M. **El movimiento obrero español. Historia y Crítica. 1886-1926.** Paris. Editan Familia y amigos del autor, 1966. p. 161.
- (23) DIAZ DEL MORAL,Juan. **Historia de las agitaciones campesinas andaluzas.** Madrid, Alianza, 1967. p.175. Citat per Cucó, A. en "Contribución al estudio..."OP.Cit.p.71
- (24) Ibid.
- (25) MALEFAKIS,E. Op. Cit. p.179.
- (26) Idem, p.176.
- (27) Ibid.
- (28) Ibid.
- (29) Ibid.
- (30) Idem, p.178.
- (31) Ibid.

C5.- La lluita.

- (32) **Las Provincias**, 7-XI-1914.
- (33) ALP, 1914. p.68.
- (34) L'Almanac de **Las Provincias** diu que aquest huracà arrancà arbres i enderrocà edificis, i també produí un mort i molts ferits. A més, un setanta per cent de la taronja que encara restava als arbres va caure a causa de l'efecte del vent.
- (35) MV. 30-III-1915.
- (36) ALP, 1914.
- (37) ADPV. **Memòria de la DPV, 1915.** p.46. Com ja hem vist a un altre capítol, el comerç amb Alemanya es va interrompre de forma absoluta pel que fa a les taronges, malgrat les gestions realitzades per les entitats públiques i privades valencianes.
- (38) ALP, 1916.
- (39) Ibid. Malgrat que el plantejament globalitzador que realitza el diari **Las Provincias**, ja sabem que l'actitud d'Urzaiz respecte de l'arròs i el problema del progressiu encariment dels preus o el tema de l'atur, no poden ésser col·locats al mateix sac. Ja verem al capítol anterior com la decisió del ministre Urzaiz, tot i el reprobament explicitat per persones, entitats i institucions conservadores, va mereixer l'aplaudiment de les organitzacions obreres.
- (40) Idem, p.52.
- (41) Ibid.
- (42) MV. 29-II-16.
- (43) ALP, 1916, p.53.
- (44) MV. 6-III-16.

C5.- La lluita.

- (45) ALP. 1916.p.54.
- (46) Encara avui a l'Horta-Albufera es recordada aquesta arrancada de tarongers. Hi ha qui pot parlar d'aquells que es varen maleir quan, anys després, la taronja va entrar en una època daurada. La informació que hem ofert sobre l'any 1917 es tret de ALP, 1917.
- (47) ALP, 1917.
- (48) L'origen d'aquesta **Alianza**, que abraça des dels reformistes fins als socialistes, es troba en les eleccions municipals de 15 de novembre de 1915. Per a més informació vid. AGUILLO LUCIA, Luis. **Sociología electoral valenciana 1903-1923**. València, Cátedra Furió Ceriol, 1976 pp. 201 i ss.
- (49) Idem, p.291.
- (50) Cal dir que l'oposició antimonàrquica es va unir en un sol bloc, "fenómeno este que es único en Valencia a lo largo de todas las elecciones habidas durante el reinado de Alfonso XIII". Idem, p.291. L'anomenada Alianza de las Izquierdas obtindrà un important triomf a València Ciutat.
- (51) Aquesta valoració és, com veurem, discutible. Altres historiadors opinen, com fa Tuffón, que, malgrat la pujada de l'abstencionisme (1918 el 34%, 1920 el 40%), -fenomen que segons Tuffón caldria posar al compte de l'anarcosindicalisme- "la otra corriente obrera, la ugetista-socialista, después del triunfo electoral para los que estaban en el penal de Cartagena en el año 18, vuelve a tener otro triunfo, con seis diputados ya en las elecciones de 1919". TUFFÓN DE LARA, M. "1917-1920. Una crisis institucional". **Tiempo de Historia**, Año II, n.18. p.27.
- La sintonia del plantejament de Malefakis amb les tesis de Diaz del Moral són evidents. Aquest últim, referint-se a les eleccions de febrer de 1918 diu: "los candidatos a diputados regionalistas, republicanos,

C5.- La lluita.

socialistas, conservadores y liberales recorrían los pueblos pronunciando discursos en numerosos mítines. Jamás se vió en la provincia mayor entusiasmo entre los elementos políticos; nunca alimentaron más ilusiones los hombres de las izquierdas ni más temor de derrota los candidatos monárquicos. No había encasillado; la lucha se desarrollaba sin coacciones oficiales; la expectación era enorme. El 24 de febrero las urnas electorales proclamaron con la inexorable precisión de los números, la tremenda derrota de las izquierdas". DIAZ DEL MORAL, J. Op. Cit. p.268.

- (52) La companyia de Gas Lebón havia hagut de suspendre el servei per manca de mineral.
- (53) Aquesta campanya va ésser oberta per la casa Trenor amb un donatiu de 10.000 pessetes.
- (54) ALP, 1918. p.50.
- (55) **El Pueblo**, 25-II-1918. Citat per Aguiló Lúcia, L. en Op. Cit. p. 319. Per là Seua banda, el Mercantil titularà "La Alianza de las Izquierdas ha triunfado en la capital y en Sueca" (MV. 25-II-1918).
- (56) AGUILO LUCIA, L. Op. Cit. p. 320.
- (57) DIAZ DEL MORAL, J. Op. Cit. p. 269.
- (58) Les relacions gairebé íntimes entre el moviment obrer de caràcter anarcosindicalista i el republicanisme blasquista han estat demostrades per a anys anteriors als que abraça el nostre treball, per Ramir REIG en el seu llibre **Obrers i ciutadans (Blasquisme i Moviment Obrer)**. València, I. Alfons el Magnànim, 1982. Malgrat que com diu el mateix Reig, a partir de 1906-1910 "comencen a separar-se per tal com el blasquisme involucionista envers l'interior d'ell mateix, inicia la seua bunkerització, mentre el moviment obrer està començant la seua arrencada i la seua irrupció en la societat, dirigit cada vegada més fermament per socialistes i

CS.- La lluita.

anarquistes" (p.254). Malgrat això, diem, les relacions es mantindran durant molts anys encara, és possible que a uns altres nivells. Obviament un dels aspectes de la col.laboració entre els sindicalistes i els republicans es xifrava en el suport que els primers donaven als segons en els conflictes electorals. A més a més, cal recordar les bones relacions existents en aquests moments entre CNT i UGT després del pacte signat per ambdues en 1916. A aquest respecte cal consultar l'article d'Amparo ALVAREZ "Las alianzas CNT-UGT (1916-1920)". **Estudis d'Història Contemporània del País Valencià**, n.0, 1978. pp.187-204.

- (59) REIG, R. Op. Cit. P. 234.
- (60) **El Pueblo**, 15-III-1905. Citat per REIG, R. en Op. Cit. p. 234.
- (61) FORCADELL, Carlos. **La Crisis de la II Internacional y sus repercusiones en España. Impacto de la I Guerra Mundial y de la Revolución de octubre en el movimiento obrero español**. Madrid, Fundación de Investigaciones Marxistas, 1980. p.58.
- (62) **El Socialista**, 13-VI-1917. Recollit per FORCADELL, C. en **Parlamentarismo y bolchevización. El movimiento obrero español 1914-1918**. Barcelona, Crítica, p.244.
- (63) **El Socialista**, 10-X-1917. Idem.
- (64) GOMEZ LLORENTE, L. **Aproximación a la historia del socialismo español**. Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1976. pp.360-361.
- (65) MEAKER, Gerald H. **La izquierda revolucionaria en España 1914-1923**. Barcelona, Ariel 1978. pp.159-160.
- (66) ELORZA, Antonio. **Contexto histórico de la formación del PCE**. Madrid, Fundación de Investigaciones Marxistas, 1980. p.15.

C5.- La lluita.

- (67) Ibid.
- (68) MEAKER, G.H. Op. Cit. p. 324.
- (69) L'1 de maig de 1920 es celebrarà a València la primera manifestació de que tenim notícia -il.legal, és clara a favor dels revolucionaris russos. Segons la premsa, ignorant la prohibició governativa, grups d'obrers es varen concentrar en la Plaça de Braus, tot proferint crits i despegant pancartes en les quals es podia llegir ¡Viva la Revolución Rusa! ¡Abajo la burguesía!. En posteriors enfrontaments entre policia i manifestants es produiran tres obrers ferits per arma de foc, dos policies amb contusions i una jove accidentalment ferida de bala.
- (70) MV. 16-XI-17.
- (71) MV. 18-VII-18.
- (72) MV. 4-IX-18.
- (73) Idem.
- (74) Idem.
- (75) MV. 26-XII-1918.
- (76) Idem.
- (77) MV. 29-V-19.
- (78) MALEFAKIS, E. Op. Cit. p.128.
- (79) En aquesta línia es varen pronunciar en 1971 Xavier Paniagua i Joaquim Prats, en parlar de "la gran crisis" per denominar el període 1915-1923. Malgrat que som d'acord amb la idea, la formulació ens sembla confusa, ja que dona peu a l'error, No cal oblidar que en aquest ample període hi ha dues crisis: la de les subsistències i la de l'armistici.

CS.- La lluita.

- (80) DIAZ DEL MORAL, J. Op. Cit. p.20.
- (81) Idem, p. 25. De fet algunes afirmacions de diaz del Morral criden l'atenció pel poc pes científic amb que es recolzen. Així quan diu: "el resultado de mis investigaciones fue concluyente. Ante estímulos sentimentales e ideales, la masa popular (andalusa) reacciona hoy lo mismo que en tiempos de Alhacam" (Ibid). tot i que aquesta afirmació recolza sobre la següent base "No hace muchos años se descubrieron en un aljibe del patio de los naranjos de la mezquita cordobesa unos cráneos del siglo IX o X; el antropólogo don Constancio Bernaldo de Quirós los midió con la precisión en él habitual, e hizo notar que sus medidas coincidían exáctamente con las obtenidas por el maestro Olóriz en personas vivas de la capital y la provincia; es indudable, pues, que, en cuanto a forma y tamaño, la cabeza de los contemporáneos de Almanzor era muy parecida a la de los hombres que viven en la actualidad. Y mayor semejanza existe, probablemente, entre el espíritu de unos y otros"(Ibid)
- (82) Ibid.
- (83) Idem, p.19.
- (84) LACOMBA, J.A. **Crisi i revolució al País Valencià.** València, Lavinia, 1968.
- (85) Idem, p.59.
- (86) Ibid.
- (87) Idem, p.50.
- (88) PANIAGUA, X. **La sociedad libertaria...** Op.Cit. p.30.
- (89) ROMEU ALFARO, F. "La crisis de 1917 y sus consecuencias económicas y sociales en la región valenciana". **Saitabi XIV.** 1960. pp.111-132.
- (90) Resulta evident la discrepància al voltant del problema

C5.- La lluita.

agrari estudiat per nosaltres. Quant a valoracions generals sobre l'economia valenciana, es notable la manca de coincidència daquestes amb treballs posteriors sobre el tema. Vid. els treballs ja esmentats de Vicent Soler o de J.A. Martinez Serrano.

- (91) MV. 27-XI-15
- (92) MV. 29-XI-15
- (93) MV. 6-III-16
- (94) MV. 7-IX-16
- (95) Idem.
- (96) MV. 4-X-16
- (97) MV-13-XI-16
- (98) MV 11-II-17
- (99) MV. 24-II-17
- (100) MV. 28-II-17
- (101) MV. 3-III-17
- (102) MV. 17-III-17
- (103) MV. 19-III-17
- (104) MV. IDEM.
- (105) Idem.
- (106) MV. 20-XI-17
- (107) MV. 22-XI-17
- (108) MV.24-XI-17

C5.- La lluita.

- (109) MV. 6-XII-17
- (110) Idem.
- (111) Idem.
- (112) Idem.
- (113) MV. 21-XII-17
- (114) ADPV. Memòria DPV. 1917. pp. 43-44.
- (115) ALP, 1917. p.69.
- (116) ALP, 1918. p.57.
- (117) ADPV. Memòria DPV. 1918. p.60.
- (118) A mitjan desembre es produí una forta polèmica perquè els exportadors estaven venent la taronja a 8-9 pessetes per arrova, mentre que la compraven a 0,75-1 pessetes. ALP, 1918. p. 71.
- (119) Pel que fa al cas concret dels ferrocarrils és interessant consultar FALAFOX, J. Los años 30... Op. Cit. pp. 43 i ss.
- (120) ADPV. Memòria DPV. 1918. p.76.
- (121) Ibid.
- (122) Ibid.
- (123) ALP, 1918, p.69.
- (124) MV. 3-XII-17
- (125) MV. 14-XI-18.
- (126) Idem.

C5.- La lluita.

- (127) Idem, p.67.
- (128) ALP, 1919. p.50.
- (129) Ibid.
- (130) Ibid.
- (131) MV. 15 al 21-I-19
- (132) MV. 8-III-19
- (133) MV. 24-III-19
- (134) Idem.
- (135) Idem, p.51.
- (136) Fou motiu de polèmica un incident ocorregut durant les carneltoltes (celebrades amb "poca brillantez"). Tal i com recollia la premsa conservadora, en tornar del tradicional passeig per l'Albereda, al passar per la Baixada de Sant Francesc "fueron insultadas por grupos de mozalbetes estacionados en aquel punto, las señoras que iban en los coches". Al parer de Las Provincias, "este vergonzoso espectáculo produjo gran indignación y puso de relieve el resultado de ciertas predicaciones entre la clase obrera" (ALP, 1919. p.52.).
- (137) Idem, p.53.
- (138) Aquesta és la capçalera que utilitza **El Mercantil Valenciano** a set columnes, el primer dia en que la premsa torna a eixir després de més d'una setmana d'atur.
- (139) MV. 3-IV-19.
- (140) Idem.
- (141) Idem. El subratllat és nostre.

C5.- La lluita.

- (142) Idem.
- (143) MV. 2-IV-19.
- (144) Idem.
- (145) Idem.
- (146) MV. 10-VII-19.
- (147) **El Socialista**, 12-VII-19.
- (148) Idem.
- (149) MV. 11-VII-19.
- (150) MV. 12-VII-19.
- (151) MV. 11-VII-19.
- (152) MV. 12-VII-19.
- (153) **El Socialista**, 20-VII-19.
- (154) CASTILLO, Juan José. **Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesinado.** Madrid. Ministerio de Agricultura, 1979. Pròleg de Pierre Vilar, p. X.
- (155) BURGOS Y MAZO, M. **El verano de 1919 en Gobernación.** Cuenca, Imp. de E. Pinos, s.f.
- (156) CUCO, A. "Notes per a l'estudi..." Op. Cit. p. 173.
- (157) BURGOS Y MAZO, M. Op. Cit. p. 173.
- (158) Idem, p. 174. Aquest paràgraf, com alguns altres que recolliem és citat per Cucó, A. en "Notes per a l'estudi..." Op. Cit. p. 626.
- (159) Idem, p. 377.

C5.- La lluita.

- (160) Idem, p. 371.
- (161) CUCO, A. "Notes per a l'estudi..."p. 628.
- (162) Idem, p. 626.
- (163) PANIAGUA, X. Op. Cit. p. 42.
- (164) CUCO, A. "Notes per a l'estudi..." Op. Cit. p. 633.
- (165) **El Socialista**, 5-IV-19. Citat per CASTILLO, J.J. en Op. Cit. p. 463. Recordem, també, que J.J. Castillo diu (pp.339-340) que quan Primo de Rivera es pronunciarà militarment a Barcelona el 13-IX-1923, al seu costat hi haurà assegut el Marqués de Comillas.
- (166) Ens fa l'efecte que, de la cita que A. Cucó fa del llibre de Burgos y Mazo (cit.45, p.633), dóna lloc al malentés. Els guàrdies civils als que fa referència el ministre són enviats a València Ciutat, i no als pobles arrossers -com es pot entendre en l'article de Cucó-, i el problema greu del Ministeri i del Governador consisteix en el fet que no troben allotjament per als guàrdies, ja que, com telegrafiarà el Governador Duran, fer-ho "tiene graves inconvenientes a consecuencia de ser en su mayoria casados y con familia, estimando más conveniente se les busque a cada individuo el respectivo alojamiento" (Burgos y Mazo, M. Op. Cit. p. 376).
- (167) CUCO, A. en "Notes per a l'estudi..." p. 629, o bé Burgos y Mazo, M. pp.382-383.
- (168) CUCO, A. Idem, p. 628.
- (169) REIG, R. Op. Cit. pp.249-250.
- (170) Ibid.
- (171) Idem, p. 251.
- (172) Idem, p. 256.

C5.- La lluita.

- (173) BURGOS Y MAZO, M. Op. Cit. p. 174. Recollida parcialment per CUCO, A. en "Notes per a l'estudi..."p. 627.
- (174) BUENACASA, M. Op. Cit. p. 161.
- (175) Ibid.
- (176) A més a més, jugant amb la informació que ens facilita l'IRS sobre les vagues a Alcàsser, Massanassa, Picasent i Catarroja, per la seua curta durada (excepte aquesta darrera, 20 dies), no fa la impressió que els obrers tingueren que aconseguir el vist i plau de cap comitè.
- (177) BURGOS Y MAZO, M. Op. Cit. p. 378. Recollida també íntegrament per CUCO, A. en "Notes per a l'estudi...", pp. 627-628.
- (178) Sobre tot si es posaven en perill algunes de les conquestes obreres d'anys anteriors, com era la ja reflectida de que els obrers forasters no poguesen ser contractats mentre hi hagueren nadius del poble sense feina.
- (179) ALP, 1919. p. 50.
- (180) Segons Tufón de Lara recull al diari La Vanguardia (4-V-1919), en Madrid, ja el dia 1 de maig de 1919, "la primera banderola que marchaba en cabeza de la manifestación (...) llevaba esta inscripción ¡Viva Rusia!". TUSÓN DE LARA, M. **El Movimiento Obrero en la Historia de España**. vol. II. Barcelona, Laia, p. 246.
- (181) Pel que fa al sindicalisme catòlic, molt actiu a les comarques septentrionals del País, és necessari conèixer un llibre recentment aparegut. Es tracta de GARRIDO, Samuel. **Los trabajadores de las derechas**. Castelló, Diputació Provincial de Castelló, 1986.
- (182) CUCO, A. "Notes per a l'estudi..." Op. Cit. p. 631.

C5.- La lluita.

- (83) CASTILLO, J.J. Op. Cit. p. 19.
- (184) Idem, p. 78.
- (185) Segons J.J. Castillo (Op. Cit. p. 117), en 1912 existien a València 77 sindicats agrícoles, éssent la tercera província quant al nombre d'organitzacions, sols superada per Valladolid i Navarra.
- (186) Idem, p.109.
- (187) BURGOS Y MAZO, M. Op. Cit. pp.380-381. Recollida parcialment per CUCO, A. en "Notes...", p. 632.
- (188) CUCO, A. Ibid.
- (189) Ibid, recollit de **Las Provincias**.
- (190) Idem, p. 633.
- (191) CASTILLO, J.J. Op. Cit. p.209.
- (192) Aquest fet és suficientment conegut. La descripció dels fets, segons **Las Provincias**, es pot trobar a ALP, 1919. p. 65.
- (193) ALP. 1919. p. 66.
- (194) ADPV. Memòria, 1919. p. 69.
- (195) Idem, p. 70. Per a més informació, vid. pp.69-83.
- (196) MV. 10-I-1920.
- (197) Ja hem dir que l'1 de maig de 1920 es va registrar una manifestació en solidaritat amb els socialistes russos, la qual va ésser violentament disolta per la Guàrdia Civil.
- (198) GRAS, Matilde. Op. Cit. Cal detenir-se en les emotives pàgines dedicades als esdeveniments de la detenció i de

C5.- La lluita.

l'intent fallit d'aplicació de la Ley de fugas als sindicalistes, realitzada per la dona d'un d'ells. Aquest llarg i interessant text és un exemple del treball que caldria realitzar a ran de tot el País per obtenir els testimoniatges dels qui no solen deixar documents. Un dels militants citats en la cançoneta, Franqueza, havia estat el delegat de la CNT de Sueca al Congrés de 1919.

- (199) MARTINEZ ALIER, Juan. **La estabilidad del latifundismo.** Paris, Ruedo Ibérico, p. 92. Són molt interessants, per a aquest tema, els capítols II, III i IV d'aquest llibre, pp. 87-148.
- (200) GOMEZ CASAS, J. **Historia del anarcosindicalismo español** Bilbao, Zero, 1978. p. 163.
- (201) BUENACASA, M. Op. Cit. p. 165.
- (202) MEAKER, G.H. Op. Cit. p. 232.
- (203) Idem, p. 233.
- (204) CUCCO, A. "Notes per a l'estudi..." Op. Cit. p. 630.
- (205) REIG, R. Op. Cit. p. 34.
- (206) Ibid.
- (207) MEAKER, G.H. Op. Cit. p. 414.

6. - CONCLUSIONS.

Conclusions.

6. -CONCLUSIONS.

Ja deiem a la **Introducció** d'aquesta Tesi Doctoral que havíem d'investigar sobre la classe obrera agrícola valenciana; ens interessava abordar la realitat social d'un col·lectiu de treballadors en una conjuntura concreta, la dels anys de la Guerra Gran.

Amb aquestes pretensions hem analitzat les repercussions que va tenir l'ensorrament del comerç agrícola d'exportació arran l'inici del conflicte europeu, sobre aquells sectors que tenien la principal font d'ingressos en el jornal obtingut per la venda de la seua força de treball.

Per tant hem investigat com i amb quina intensitat va afectar la crisi agrícola encetada en sincronia amb la Guerra, els sectors menys afavorits del camperolat. Després hem estudiat la resposta d'aquests sectors davant l'agressió que per a d'ells suposa la feixuga realitat encetada a l'estiu del 1914.

El resultat de la investigació, doncs, ha volgut donar contestació a les grans qüestions que -anunciades a l'inici- es reconeixen com a eix central de la Tesi. Hem titolat quatre grans apartats: **les vespres, la crisi, la vida i la lluita**. Després l'estudi, una vegada analitzat el període, hem tret algunes conclusions, les quals -junt a una reflexió final- passem, tot seguit, a exposar-hi.

Amb l'inici de la guerra, tot un conjunt de productes i mercaderies peninsulars començaren a ultrapassar les fronteres. De forma paral·lela, i per raons òbvies, es va reduir el volum de les importacions. Com a efecte de tots dos canvis, la balança comercial espanyola, tradicionalment negativa, es tornà positiva.

Les repercussions socials d'aquests canvis ja foren més complexes. Lligat al fort increment de la demanda dels països en guerra, es va produir una forta i continuada alça de preus, la qual cosa originà una perdua de capacitat adqui-

Conclusions.

sitiva, atès que els salaris varen seguir sempre de lluny als preus. Per això, pot ser un dels aspectes més rellevants de la conjuntura econòmica va ésser l'agudització de la polarització de la societat espanyola: una minoria beneficiada i una majoria afectada negativament.

Al País Valencià, però, els avantatges que alguns sectors econòmics havien aconseguit amb la situació bèl·lica, cal matisar-los. Pel que fa al sector agrari -en què centrem la nostra investigació-, les repercussions va-ren ésser molt negatives. El mateix dia que la premsa aborda amb gran desplegament tipogràfic la internacionalització del conflicte, ja s'arreglen les primeres veus de crítica i de disgust a les zones arrosseres per l'anunci de les prohibicions a l'exportació.

Tot just comencen les restriccions en matèria de transport, en un principi referides al ferrocarril. Prompte, però, els problemes afectaren el marítim. El calvari de la manca de vagons i de nòlits marítims no havia començat sinó.

Les primeres protestes inauguraran un dels mecanismes alleujadors de la tensió que va acumulant-se a les terres valencianes. Els permisos d'exportació seran una de les aixetes per les quals es reduirà aquesta tensió. I la clau, és clar, estarà a Madrid. D'altra banda, i com a efecte paral·lel, el frau i el contraban es faran especialment presents. Tanmateix, es farà ben palés que allò que molts enfasitzen arduament, **els interessos valencians**, no seran quelcom inequívocs, sinó que l'aferrisada defensa que moltes comissions en faran a Madrid, es troben en contradicció amb elles mateixes.

A més, com sempre passa, prompte es veu ben clara-ment que una cosa són **els interessos valencians**, i un altra **els interessos dels valencians**. La resposta a les mesures d'Urzaiz ens ho mostren bastant clarament.

Tot i que les respostes dels obrers industrials seran les més contundents, no es pot oblidar que els homes i les dones del sector primari començaran a fer sentir les seues veus. Si els abassegadors compraven a baix preu, gràcies a la

Conclusions.

prohibició d'exportar, els jornals a pagar al camp o els guanys a obtenir als petits bancals pels petits propietaris i arrendataris serien ben migrats. Si l'arròs estranger entrava al mercat espanyol, els preus encara es reduirien més i l'efecte seria el mateix. D'altra banda els jornalers i petits propietaris i arrendataris, en tant que consumidors, també patien el problema de l'encariment dels articles de primera necessitat.

Malgrat tot, aquesta coincidència en la protesta, no ens pot fer amagar les discrepàncies de fons que separaven i separaran les demandes d'obrers industrials i d'obrers agrícoles. Als primers els perjudicava l'abassegament, d'arròs possem per cas, però també la lliure exportació que dispava els preus de la mercaderia a les ciutats. Lògicament el que desitjaven era la contenció dels preus. Als seus companys de les comarques, els del sector primari, tant els feia que el gra es col·locara a València o a Marsella, el que no podien acceptar és que es quedara a les cambres, ja que això tenia ràpides i contundents repercussions per a d'ells.

Ja hem dit abans que les repercussions de la Guerra Gran sobre l'economia presentaven interessants singularitats a la llum del que sabem sobre altres zones de l'Estat. I és que, és clar, la base agrària valenciana també ho era, de singular. Confirmant les tesis de Garrabou i de Calatayud, entre altres, ens ratifiquem en la importància dels canvis enregistrats a l'agricultura del País d'ençà les darreres dècades del segle XIX.

Canvis que s'afiançaran, tot amb tot, ja en el segle XX. Una anàlisi mínimament detallada ens confirma la particularitat dels canvis agraris valencians. Mentre que la sèrie de cultius segons el major o menor nombre d'hectàrees que s'hi dediquen és, a nivell estatal, cereals i lleguminoses, olivera i vinya; per a València Província la sèrie és cereals i lleguminoses, fruiters i vinya, amb l'olivera a molta distància.

Tot i així, si aprofundim una mica més, ens adonem que encara que els cereals i les lleguminoses representen a

Conclusions.

l'àmbit estatal les tres quartes parts de les terres llaurades, a les comarques centrals aquests productes sols ocupen poc més d'un quart. Per contra, la vinya, amb un set per cent al marc peninsular, es converteix en una quinta part a les nostres comarques. La coincidència es produirà quant a l'olivera, si bé el més important és la discrepància pel que fa a fruiters. Aquests representen un migrat dos o tres per cent a Espanya, mentre que entre nosaltres arriben a unes xifres que signifiquen entre un quart i un terç de les terres en producció.

Això que diem, és producte de la particular evolució de l'agricultura valenciana ja des del segle XIX. Després, durant els primers anys del segle XX, el País Valencià -en un sentit invers a la tendència espanyola- havia consolidat els seus lligams amb el mercat exterior mercès el sensible increment de les exportacions. Aquesta entrada als mercats europeus i internacionals es produeix malgrat la consolidació de les tesis proteccionistes a Espanya.

Abandonades per les darreres interpretacions historiogràfiques aquelles consideracions d'endarreriment i aturada referides a l'agricultura del País (vegeu entre d'altres indicadors el pes del regadiu a les nostres terres), es pot dir que els vertaders canvis al camp valencià van lligats a l'augment de terres dedicades al taronger i als productes hortícoles. Aquests darrers no sols foren estimulats per la demanda externa, sinó que abastiren un important mercat interior, especialment polaritzat per la Ciutat de València. L'arròs, per la seua banda, que havia estat perjudicat per la pèrdua de les colònies, es va veure, paradoxalment, beneficiat per la nova política econòmica dels governs de Madrid, la qual va permetre d'abastir, sense la molesta competència estrangera, el mercat intern peninsular.

D'altres interpretacions han posat de relleu la rapidesa i la intensitat amb què l'agricultura valenciana es va integrar als mercats europeus, i la solidesa de les connexions que va establir-hi. D'ací que el començament de la guerra significara un fort xoc traumàtic no sols per a l'economia, sinó per a aquells que depenien del bon

Conclusions.

funcionament del mercat d'exportació.

Dins aquest marc estructural, deturant-nos una mica en el problema de l'estructura de la propietat, podrem entendre més fàcilment l'amplària i la pregonesa de la crisi encetada l'agost del catorze a les comarques centrals de litoral del nostre País.

Efectivament, com ja sabem és ben cert que la terra està molt repartida a la regió. Mitjançant estudis coneguts i les elaboracions personals, hem arribat a esbrinar un panorama bastant particular. Si atenem a la distribució dels propietaris en grups, veiem que, si fa no fa, molt petits, petits i mitjans propietaris són majoritaris als nostres pobles. Tanmateix, si la distribució la fem per la terra que controlen aquests grups, observem que aquella que està sota el control dels grans propietaris no és, en absolut, gens menyspreable. Cò vol dir que -lluny de formulacions més aviat paradisiàques-, al País és molt important el nombre de propietaris de terra, tot i que ho siguin de parcel·les molt petites.

L'existència, però, de grans propietats -és clar que no comparables amb les d'altres latituds peninsulars-, així com les particularitats de l'organització del treball agrari, conformen una situació molt específica a les nostres terres.

Aquesta darrera qüestió de l'organització de les feines agrícoles determina la necessària utilització per tots els propietaris -grans i petits- de mà d'obra assalariada. El que diem és generalitzable pràcticament a tots els cultius del País, si bé aquest fenomen és més acusat en explotacions com les arrosseres o les tarongeres, que no pas a les d'horta o de collita baixa.

Les feines de recol·lecció de la taronja, una de les que demana un major volum de mà d'obra, són a compte del comerciant i no del propietari, essent aquell qui realitza la contractació dels obrers necessaris. I això passa no sols quan és l'època de collir els fruits, sinó també a feines com la fumigació i altres, per a les quals cal llogar equips

Conclusions.

especialitzats dirigits per homes coneixedors de l'ofici. Quelcom semblant passa amb el cultiu de l'arròs, on, sovint, la recol·lecció és a càrrec dels industrials moliners i no dels propietaris dels camps.

La imperiosa necessitat de contractar mà d'obra jornalera determinarà que el proletariat agrari, més enllà del problema estricte de l'estructura de la propietat, estarà sotmès a les condicions específiques derivades de la conjuntura de crisi. La polarització social, amb les matisacions que calguen, no invalidarà la perillosa eventualitat de l'enfrontament entre jornalers i grans propietaris, tot i la coincidència d'interessos en què la comercialització dels productes funcione.

La disjuntiva restarà ben clara per a tots. Si l'arròs o la taronja no es ven, no hi hauran jornals a fer. És a dir que, més enllà de les opcions de classe, hi hauran moments en què aquestes es desdibuixaran, perdent nitidesa. Tots dos grups socials estaran interessats en el bon funcionament de l'economia agrària.

Quan aquest no siga el cas -i els moments més crus de la crisi són una bona prova del que diem-, després de la coincidència intercalssista de manifestacions o demandes reivindicatives, la situació de cadacú determinarà la resposta definitiva. En aquest moment torna a apareixer com a cabdal la tinença o no d'una petita propietat. Els qui en disposen, en els moments més dolents, sempre podran, autoexplotant-se al límit i, reduint el consum, aconseguir de sobreviure. Els qui no, hauran d'emigrar.

El perfil de la crisi, l'hem delimitat a partir d'uns quants indicadors com ara productivitat dels conreus agraris, problemes i realitat del transport, salaris i preus. Cal que fem un breu repàs a tots quatre per tal de mesurar la magnitud d'allò que va passar al País d'ençà l'agost del catorze.

Dels productes d'horta i de collita baixa, les cebes i les creïlles seran els que patiran un major desfasament entre la productivitat de les terres i l'increment del cost de la

Conclusions.

vida. Amb totes les reserves quant a la completa fiabilitat de les fonts, el cert és que tots dos productes tindran una revalorització menor durant el decenni 1913-1923. Si recordem que aquest segon any pot ésser considerat com el de la cloenda de la crisi a què ens referim, és lícit suposar que al període 1914-1920/21 la situació molt bé podia haver assolit un caràcter més dolent. Posem per cas, les cebes, conreu que passà d'uns guanys 100 en 1913 a 108 en 1923. Tenint present que els preus, en general, s'havien més que duplicat, ens podem fer una idea de la situació que va viure el cultiu d'aquest bulb durant el període. Un petit propietari, un arrendatari; amb unes poques fanecades de cebes -no oblidem la importància del producte, per exemple, en zones com Camp de Túria-, va veure com els preus dels articles que comprava a les botigues havien doblat el seu preu, mentre que els seus bancals continuaven produint-li, en el millor dels casos, el mateix que en 1914.

Respecte a la taronja, cal posar de relleu el descens de la productivitat per arbre i per fanecada, realitat que s'explica per l'escassetesa d'adobs i productes químics necessaris per als arbres i els camps produïts durant els anys de la guerra i següents. Junt amb això, la resistència dels propietaris a invertir més jornals dels absolutament imprescindibles en els moments més dolents de la comercialització, també es va fer sentir després. Contràriament, però, el que hem subratllat en parlar de cebes i de creïlles, en el taronger resulta evident que cap al 1923 la recuperació econòmica ja és un fet. D'un índex 100 en 1913, la productivitat per hectàrea passarà a un índex 220 en 1923.

Les fonts no ens han permès d'establir un tractament paral·lel quant a l'arròs. Tot amb tot, hem de dir que la producció de gra per hectàrea és de les més baixes. Si bé, atesa l'elevada cotització de l'arròs en aquests anys, el rendiment per unitat de producció resulta interessant. Encara que aquest serà inferior al de trubercles i bulbs -llevat feta de la ceba- i bastant allunyat de les remuneracions obtingudes per productes típics d'horta, com ara tomaques i melons.

Conclusions.

El manteniment de la superfície dedicada a l'arròs és, per tant, quelcom que cal lligar per una banda a la demanda exterior del producte -durant aquests anys malgrat els entrebancs i les prohibicions que dificulten llur exportació-, i per altra a les mateixes condicions de les marjals, sovint situa-des en aterraments de l'Albufera poc aptes per a d'altres cultius.

Com a reconsideracions finals sobre el que diem -i abans de passar a tractar de sintetitzar els problemes de caire comercial més aviat lligats a la qüestió dels transports-, cal que avancem que no totes les dificultats amb que topà l'agricultura del País foren exògenes. La manca d'unitat d'acció d'agricultors, i d'aquests amb els comerciants, n'era una, de dificultat, que no es pot dir que fos a causa de cap element extern, i, lligat a aquest, l'ambició desmesurada d'aquells que no dubtaven a donar eixida a partides de productes -molt especialment de taronges- en condicions dolentes. Aquesta irresponsabilitat, gairebé endèmica al País, feia perdre confiança als consignataris de l'exterior i, lògicament, perjudicava la imatge de l'exportació valenciana.

Tot i això, hem d'ésser contundents a l'hora d'afirmar que els problemes més greus, els fonamentals, varen ser els lligats a la dificultat per a transportar els fruits als mercats estrangers.

Concretament el transport de mercaderies per ferrocarril presentà durant el període un panorama bastant deficient. Fins al 1922 el comerç per via fèrria no tornarà a assolir les cotes del 1913, i això és quelcom que no sols s'ha de connectar-ho amb la guerra, al nectar amb la guerra, almenys en , almenys en sentit estricte. El que volem dir, és que bona part de les deficiències estructurals que afectaven la xarxa de ferrocarrils espanyols es feren particularment evidents, i agreujaren amb motiu de la guerra. A aquest respecte cal tenir present que l'escanyament fou ocasionat per raons conjunturals i, també, estructurals del mateix ferrocarril. Al País Valencià, condicionants com la manca i la carestia del carbó i la

Conclusions.

insuficiència de vagons, són factors a no oblidar. Els interessos de les companyies, no sempre coincidents amb els dels comerciants del País; la política de Madrid, poc sensible a les queixes i les lamentacions, sempre moderades que arriben des d'aquí; l'absència d'uns mecanismes de pressió valenciana a la capital de l'Estat, són la resta de factors que completen el quadre explicatiu de la problemàtica del transport ferri durant el període.

Un xic més complicat és avaluar els efectes de la conjuntura sobre el comerç per via marítima. I ho és, entre d'altres raons, perquè hem de superar algunes de les interpretacions acunyades per la historiografia valenciana des de ja fa uns quants anys.

Pel que fa al total de les mercaderies exportades per cadascuna de les duanes del País, es pot dir que fins al 1920 aquelles van anar per sota de les xifres del 1913. Un descens acusat en 1914, lleugera recuperació en 1916, mantinguda en 1917, per a tornar a caure amb força en 1918 -el pitjor any de tota la crisi- i, de bell nou, encetar una certa recuperació en 1919 i 1920. Cal afegir que la diferència entre l'evolució de l'exportació valenciana i l'espanyola és ben important. No sols aquesta darrera va sempre per davant de la nostra, sinó que les del País són sempre negatives respecte al 1913, les espanyoles estan per sobre de l'índex 100 en 1915, 1916, 1917 i 1919. Aquesta és una prova de l'abandonament que varen patir els ports valencians per part de la flota mercant. Caldria estudiar el perquè d'això que resulta evi-dent, encara que una hipòtesi que sembla acceptable siga la de la major rendibilitat -una taxa de guanys més elevada- que trobaren les companyies navilieres transportant altres productes amb forta demanda als mercats europeus, en detriment dels productes agrícoles valencians.

Abans al·ludíem a la necessitat de superar, ja, aquella concepció de la crisi tradicionalment lligada amb el que s'ha batejat com a **trienni bolxevic**, com una realitat que arranca del bloqueig decretat pel govern alemany en febrer de 1917. En tractar la qüestió, creiem haver demostrat que aquest va ésser un fracàs, i que si va adquirir relleu, fou per la

Conclusions.

instrumentalització política que se'n féu.

No, el bloqueig no és la fita que marca l'inici de la crisi com han dit des de fa més de vint anys alguns historiadors, i com es continua repetint a hores d'ara mimèticament. La crisi comença pràcticament de forma paral·lela amb les accions bèl·liques de l'estiu del 1914.

Cal, però, que ens apressem a afegir que aquesta, la crisi, no es manifestà d'una manera uniforme durant el període que estudiem. Efectivament, es produïren unes degradacions automàtiques pel que fa al volum del tràfic comercial, els salaris, els preus, en summa, les condicions de vida de la població. Però, aquestes degradacions no varen ésser uniformement accelerades, no varen registrar uns ritmes mantinguts durant el període.

La crisi, efectivament, començà a fer-se ben palesa des de, pràcticament, l'inici de la guerra. Però, tot amb tot, hem d'ésser conscients que el que passà aleshores és que va iniciar-se una conjuntura ben concreta. La davallada en el tràfic marítim o per ferrocarril, l'increment imparable dels preus, la marxa dels salaris, formen part d'un procés dialèctic que va anar agreujant la situació cada vegada més.

Després d'analitzar l'evolució del tràfic de vaixells, sota pavelló espanyol i estranger, a vapor o a vela i després de veure l'evolució de la comercialització dels productes més representatius, hem d'aclarir algunes qüestions.

La primera d'elles és que, efectivament, des del moment en què la guerra s'incia a Europa es fa palesa una contracció del tràfic a les distintes duanes del País. Aquesta situació serà una constant no sols durant els anys de durada del conflicte, sinó que anirà més enllà de la finalització dels actes bèl·lics. No hi haurà, però, una evolució uniforme quant a la regressió dels índex que marquen l'activitat comercial. És a dir, no tots els anys seran igual de dolents, no sempre la crisi es materialitzarà amb la mateixa força.

Diversos mecanismes es posaran en marxa per tal de

Conclusions.

combatre els efectes de la conjuntura continental. Als entrebancs diplomàtics, a les insuficiències o als defectes de la política governamental, a la manca de carbó, als preus dels nòlits, a l'actitud de les companyies navilieres, s'oposarà la necessitat de traure la producció als mercats.

Augment de la navegació a vela, increment de la navegació en cabotatge, aprofitament per al transport de barques de pesca; junt amb l'adopció del contraban com a activitat ben estesa, seran realitats contrastades durant aquests anys.

En segon lloc, com a efecte de l'entrada en acció d'aquestes mesures alternatives, i de les mateixes fluctuacions dels mecanismes normals del comerç marítim, es produirà un desenvolupament asincrònic del comerç exportador valencià. Aquest, junt amb la durada de la situació, determinarà un progressiu cansament en els habitants del País. Les accions de lluita i de protesta que exerciran els més perjudicats per la nova conjuntura seran, també, progressivament més complexes. Conforme la crisi vaja afectant més, i amb més cruesa, els distints mecanismes de defensa utilitzats pels afectats, agreujaran tot canviant-ne el caràcter.

Cal, però, anar espai. La crisi arranca, doncs, del catorze. És clar que amb uns ritmes, amb unes repercussions irregulars, no sincròniques. Com que l'economia és no-res si no la posem en contacte amb els homes, cal que ens preguntem per les repercussions socials d'aquesta irregularitat.

Un efecte paral·lel a aquesta és la incertesa, la inseguretats. És aquella que agreuja la tensió en tots els ordres, socials i individuals. La vida, amb una molt elevada dosi d'inseguretats, és fa més difícil, i conforme passen els mesos cada vegada més feixuga.

El pes de la crisi, doncs, no es pot avaluar amb el mateix joc de mesures. Per damunt de la quantificació, més enllà de les diferències percentuals, s'ha de reflexionar sobre la incidència social de la conjuntura. Els efectes agregats de la pèrdua de capacitat adquisitiva, de la incertesa de la pròpia possibilitat mateixa de treballar, de

Conclusions.

L'aparent impossibilitat de resoldre els problemes, no poden ésser quantificats. Amb el pas dels mesos, dels anys, la crisi es farà més feixuga i insuportable. El cansament de la població més afectada, serà cada vegada major. Qüestions d'aquesta mena ens porten a analitzar les repercussions que una situació de crisi com la descrita tindran sobre les condicions de vida dels sectors de treballadors del camp, i sobre les accions de lluita reivindicativa i de protesta que aquests varen realitzar durant el període.

Parlar de les condicions de vida dels treballadors del camp en la segona dècada d'aquest segle, presenta unes dificultats que van més enllà de les directament determinades per la insuficiència estadística del període. És clar que resulta necessari tabular ingressos i despeses, jornals i preus, però aquest no és tot el problema.

Lògicament, un dels factors a tenir en compte a l'hora de parlar d'aquesta qüestió és el salari. Si la tabulació d'aquest important concepte ja presenta greus dificultats quant als obrers industrials, tant més en presenta pel que fa als agrícoles.

Els salaris dels obrers del camp presenten, per al seu estudi, unes dificultats suplementàries lligades a les mateixes peculiaritats de les relacions laborals al camp, i, també, a condicionants no controlats pels patrons ni pels obrers. Hem de tenir present que la contractació es diària a la plaça dels pobles, que la feina no és sempre la mateixa, ni els ritmes o la intensitat d'aquesta ho és. Que la necessitat de braços a llogar depen de l'època anyal en que ens trobem, i que en tot moment les tasques a realitzar són moltes i molt variades. La negociació de les Bases de Treball ens permet fer-nos una idea d'aquesta complexitat, perquè al que ja hem dit cal afegir-hi el matis que significa la situació en que es troba el mercat, el de mà d'obra i el de productes agrícoles.

Tot això determina l'existència d'èpoques diferenciades dins l'any, pel que a guanys a obtenir. No hi ha, doncs, una línia constant d'ingressos: cal estalviar durant els dies de

Conclusions.

feina forta per quan les tasques a realitzar siguen més aviat de manteniment de les explotacions.

La importància d'ésser propietari, tot i que siga d'una petita parcel·la, és cabdal en els moments de davallada de la feina o de crisi. La sobreexplotació i el subconsum seran els mecanismes a posar en marxa.

Al camp valencià, a més, és convenient, en parlar dels ingressos per salaris, no oblidar que és necessari plantejar-se els guanys de la unitat econòmica familiar. Els jornals dels homes, sí, però també el de les dones als magatzems o el dels xiquets en fer les tasques que els són especialment encomanades.

Aquesta és una realitat a tenir present per a poder explicar la distinta evolució dels salaris agrícoles del País. Els resultats salarials obtinguts pels obrers valencians durant el període esdevingueren més positius per als obrers industrials que per als agrícoles. Però, no sols això. Els salaris reals resulten bastant més baixos al camp que no pas a la ciutat, si bé cal tenir en compte que els obrers del camp disposen d'uns mecanismes per a alleujar aquest inconvenient, com ara la producció d'autoconsum, l'elaboració de productes alimentaris (animals, matança del porc, etc.), la venda diària dels productes obtinguts a casa o als petits bancals, o -com ja s'ha dit- el treball de la dona i els fills.

Els salaris dels treballadors del camp pujaran durant els anys que estudiem, però ho faran per sota dels industrials, amb els quals coincidiran, -això sí- en els ritmes de pujada. Hem pogut constatar que els increments importants no varen arribar fins el 1918/19, essent francament significatius sols en 1920.

Les diferències entre els salaris màxims d'obriers industrials i agrícoles s'eixamplaran durant els anys de la crisi. Per això, si interpretem el resultat de les lluites reivindicatives del període en clau salarial, veurem que les conclu-

Conclusions.

sions varen ser molt més positives per als primers.

Quant als preus, el primer a dir, tot i que siga una obvietat, és que aquests van sempre per davant dels salaris. El poder adquisitiu dels treballadors es veu reduït des de l'inici de la conjuntura bèl·lica, ja que els preus dels articles pujen sense obstacles, mentre que els salaris dels treballadors del camp es mantenen al nivell de 1914. Tot i mancant d'una estimació més acurada, es pot dir que els obrers valencians varen anar perdent capacitat adquisitiva almenys fins al 1918. En aquest any s'inicia un procés de recuperació de la dita capacitat, la qual, malgrat tot, no assolirà les cotes del 1914 en tot el període estudiat.

En general, es pot dir que els preus valencians es mantenen per sota dels que l'IRS marca per a pobles i ciutats, llevat dels del 1921. Nogensmenys, el sensible increment del bienni 1917-1918 és acusat amb la mateixa intensitat, tot i que els preus no deixaran de créixer fins al 1920. Com ja hem dit en una imatge ben gràfica, els salaris varen córrer, durant el període, darrere els preus, sense arribar a assolir-los.

És clar que els salaris obrers sempre han estat i estan en relació directa amb la capacitat de pressió/negociació dels mateixos obrers davant els patrons. En la dialèctica compra/venda de la força de treball la major o menor disposició dels obrers per a fer respectar les pròpies demandes és un factor de primer ordre. Davant de les formulacions -pel que sembla vàlides per a d'altres zones de la península- que tendeixen a configurar el camperolat com a una petita burgesia inestable, nosaltres ens hem plantejat aquesta possibilitat com a hipòtesi de treball per tal d'analitzar el comportament dels sectors camperols que són objecte de la nostra investigació. en estreta relació amb la composició o denegació de la validesa de la hipòtesi, hem observat, especialment, els mecanismes de negociació de les condicions laborals dels sectors menys afavorits del ventall camperol del País.

Després en analitzar la gestació, el desenvolupament i

Conclusions.

la vigilància del compliment de les Bases de Treball, quelcom semblant als convenis col·lectius d'avui, hem arribat a unes conclusions que resulten força interessants.

Som, malgrat tot, ben conscients de les limitacions de les nostres anàlisis. Per tant, hem d'ésser cautelosos a l'hora d'entendre l'acotament de les nostres recapitulacions. Així i tot, de les formes i de la capacitat de lluita i de resistència, se'n dedueix una millora qualitativa molt important durant els anys de la Guerra Gran i següents.

Els sectors de petits propietaris, arrendataris i jornalers purs han assolit durant els anys del conflicte -tot i que aquesta no serà una conquesta irreversible- uns nivells d'organització que possibiliten la discussió i l'aprovació d'una proposta de convenis. Aquests seran presentats als camperols benestants i als propietaris i comerciants, davant els quals estaran en disposició de pressionar i de negociar, incloent-hi la vaga com a mesura essencial de força. Finalment, arribaran a un pacte que ells -els obrers-, s'encarregaran de difondre i de vigilar-ne la validesa a partir del seguiment del seu compliment.

Efectivament, aquesta capacitat serà resultat d'una conjuntura molt singular, i, a més, tot i la seua importància, no resistirà una comparança amb les cotes d'efectivitat aconseguida pels obrers industrials. La manca de coordinació, un cert caràcter primari que trobe dificultat en lligar els problemes a un poble amb els del costat, no ens han d'amagar una constatació: la superació de velles tradicions de protesta agrària al nostre País, a hores d'ara ja absolutament oblidades.

En funció d'aquest grau de maduresa reivindicativa i, molt especialment, de la plena consciència assolida per, si es vol, l'avantguarda del sindicalisme de classe agrari, rebutgem l'adscripció d'aquests sectors a aquella petita burgesia inestable existent a d'altres regions de l'Estat. Ans al contrari, preferim de qualificar aquest ample sector del camperolat valencià com a obrers agrícoles o proletariat agrari, amb o sense terra. La seua posició davant la lluita

Conclusions.

de classes existent a les nostres comarques durant el període estudiat ens ho ratifica.

Malauradament, aquestes noves formes de lluita no podran evitar el deteriorament de la vida per a aquests assalariats. Aquella millora no serà una resposta automàtica a l'inici de la crisi, sinó que els treballadors agrícoles necessitaran temps per a anar introduint els canvis necessaris, per a adaptar-se a la situació.

La millor capacitat de resposta, la superació de les formes de resposta aïllada en benefici d'accions amb una base social més nombrosa, l'adscripció a entitats sindicals amb arrels i experiència, tots aquests factors plegats seran elements importants a l'hora d'explicar la millora dels salaris i les condicions laborals dels darrers anys del període.

Així i tot, durant aquesta etapa històrica la nota dominant és una regressió dels ja migrats nivells de vida de les famílies camperoles. L'alimentació a partir de cinc productes bàsics (pa, arròs, creïlles, bacallà i embotits), el manteniment de les malalties gairebé endèmiques a la regió, les elevades taxes d'analfabetisme i el manteniment de la importància del fenomen migratori, són factors que ens evidencien la situació real dels sectors assalariats del camp del País.

En el camp de l'especulació hem fet una valoració de les possibles despeses familiars, seguint preus vigents en 1914 i 1920. Mitjançant aquest mètode, gairebé de laboratori, hem vist refrendades les estadístiques que ens parlaven de l'increment dels preus per damunt d'un cent per cent. Però, més enllà de les quantificacions, el que ens interessa ressaltar és que, fos qui fos el nivell de vida en 1914, en mantenir-lo en 1920 costava més del doble. Això vol dir que amb un creiximent salarial inferior al 100%, indubtablement s'hagué de produir una regressió respecte a la situació prèvia al conflicte bèl·lic.

Amb aquestes condicions de partida, caldrà concloure que la victòria -digam-ho així-, d'aquells que no deixaren les

Conclusions.

terres de naixença i es llançaren a l'emigració, no pot ésser entesa com una victòria individual. En primer lloc, és un triomf de la família camperola, en la qual cadascú juga un paper cara al manteniment de la llar comuna. Home, dona i fills, tots plegats són, en primera instància, els responsables d'aquella victòria. És clar, però, que l'adscripció d'aquests a nuclis socials superiors —associacions obreres, sindicats, etc.— possibilitarà la defensa conjunta dels interessos d'amplis col·lectius d'afectats per la situació de crisi que travessa el País.

Els canvis i les millores quant a la capacitat de defensa dels interessos propis varen marcar els esdeveniments que caracteritzen la lluita obrera durant els anys que anomenem dels avalots.

Ja hi havia hagut, d'avalots camperols, en aquest País. Poc més de trenta anys separen els que ara estudiem dels de darreries del segle XIX. Entre tots dos és constatable una sèrie de coincidències: problemes amb l'exportació, fam i emigració. Les mesures oposades per les classes dirigents seran també semblants: obres públiques, petició d'ajuda a Madrid i repressió.

Cal, però, destacar amb énfasi les discrepàncies entre els dos conflictes: els rodors han, desaparegut pràcticament, al segle XX, i, el que és més important, l'abandó de les antigues formes de protesta camperola és un fet (sols es conserva aïlladament la crema de pallisses), que s'ha produït en favor de la potenciació de les organitzacions de característiques sindicals (quan no són sindicats de debò) amb capacitat negociadora davant la patronal.

Hem assistit, doncs, a una evolució interessant de les formes de lluita dels homes del camp. S'han deixat de banda antics comportaments més propis dels aldarulls primitius, i s'estan assolint unes cotes d'efectivitat que, si bé no són encara comparables amb les dels obrers industrials, si marquen unes pautes de comportament que s'acosten a l'horitzó que significa la situació d'aquells.

Conclusions.

Aquestes millores no es produiran sinó paulatinament. Per a entendre el procés convé recordar, a més del paper dels partidaris de la I Internacional i dels republicans als pobles del País, l'evolució enregistrada en ambients camperols arran de la creació d'organitzacions agràries de caire anarco-sindicalista. Després del 1913, especialment al caliu de la **Federación Nacional de Agrigultores de España**, es produirà un increment tant de les organitzacions com dels afiliats a aquestes entitats.

Tot i que a partir d'aleshores la resposta obrera es va fer més intensa, la infraestructura organitzativa no va millorar tot el que calia, atès que la iniciativa es mantenia a mans de les diverses seccions locals. L'important augment enregistrat en el nombre d'afiliats, no va millorar la necessària unitat d'acció. Ni la fusió de la FNAE amb la CNT, a finals de 1918, va posar remei a la manca de sincronia existent entre les reivindicacions industrials i les rurals.

L'envol de l'anarcosindicalisme valencià és palés al congrés de la CNT del 1919. Pot ser mai, ni abans ni després d'aquell any, cap organització camperola ha recollit al nostre País un nombre tal d'afiliats i d'organitzacions als distints pobles.

El més important, però, no és mesurar la quantitat d'afiliats més o menys mobilitzables. El que volem resaltar és, precisament, que s'ha produït una maduració, que les organitzacions agrícoles de classe han assolit un estat que significa, objectivament, un avanç respecte al passat. La crisi, lògicament, havia estat un bon catalitzador.

Les formes de la protesta i de la lluita canviaran; la realitat, cada volta un xic més feixuga, impulsarà les modificacions. La negociació de les Bases serà cada vegada més complexa, ja que d'any en any la part social pretén d'incloure tots els problemes possibles a la negociació. El recurs a la vaga anirà essent assumit lentament com el que és, l'única arma obrera de gran calibre.

Hi hauran, però, és clar, les limitacions. En el procés

Conclusions.

de modernització del moviment agrícola valencià, es produiran elements retardataris o endarreridors, o, si es vol, problemes no superats. La manca de coordinació, un nivell de solidaritat força més baix que no el que hi ha entre els obrers industrials, i les necessitats d'arribar a un cert col·laboracionisme de classe en moments determinats de la conjuntura, són alguns d'aquests problemes.

És a dir, que el sindicalisme de classe agrari, tot i les limitacions a què hem fet esment, ha superat en aquests anys les formes de protesta tradicional. Aquest és el marc on cal situar-lo.

La nostra anàlisi, doncs, xoca amb les d'altres investigadors que han treballat sobre marcs geogràfics més amplis, i, també, amb uns altres que s'han dedicat igualment als problemes de casa nostra.

Ja ens hem mostrat contraris a l'existència d'una treva arran de l'inici de la Guerra Gran. A les nostres comarques no hi ha cap treva. Tot i que els avalots més durs, les respostes obreres més contundents, es produeixen als anys finals de la dècada, no es pot oblidar que els problemes, les protestes i les lluites, s'inicien paral·lelament amb els actes bèl·lics. A l'agudització progressiva dels problemes anirà oposant-se una resposta cada vegada més qualificada.

Pel que diem s'entendrà que no podem assumir aquella formulació de **trienni bolxevic** per a la nostra zona. I no ho podem fer perquè, cal repetir-ho, no és una crisi de tres anys, i, per tant, com que les protestes i lluites comencen amb la mateixa crisi, hi ha un conflicte que durarà més de tres anys.

D'altra banda tampoc no és adientx allò de **bolxevic**. De fet no hem trobat fressa de cap de bolxevic per aquestes terres. La influència de la Revolució Russa queda reduïda a una mena de mite social, que ni tan sols serà assumit de forma generalitzada. No hi hauran ni influències organitzatives ni tàctiques ni teòriques. Sembla que la Revolució d'Octubre va influir força més en la dreta del

Conclusions.

Pais, que no pas en els sectors obrers.

Als moments més conflictius, l'estiu del 1919, fins i tot amb una important dosi de violència a l'ambient, es veuran clares les limitacions de la resposta camperola. És una simple hipòtesi que no té més valor, però fa la impressió com si la massacre de la Pobla Llarga hagués estat una provocació en tota regla. Si després d'això no passà res; és a dir, si llavors no es va produir l'esclat dels obrers del camp, la dreta podia descansar ja tranquil·la. A les comarques, la situació presentava cap perill.

Per això nosaltres ens distanciem d'aquella historiografia que ha insistit en la qüestió de la revolució i dels revolucionaris. Nosaltres no ho tenim tan clar, o sí. Ens explicarem: menys revolució i, menys revolucionaris, i, per contra, més homes i més dones lluitant per la millora de la seua situació a curt termini, lluitant, en fi, per jornals remuneradors i per millorar les condicions laborals. Lluitant per tenir més capacitat de lluita, per aconseguir més altes cotes d'efectivitat a llurs demandes.

Al fil del que diem, volem introduir algunes reflexions sobre el particular. ¿És possible que ens poguem haver acostumat a què la revolució és allò que el conservadurisme econòmic, social i cultural espanyol ha qualificat com a Revolució?. ¿Fins a quin punt els moments revolucionaris, les actituds revolucionàries, els partits i els dirigents revolucionaris que han actuat en la nostra història recent es varen fer realment creditors d'aquest qualificatiu?. ¿Hi ha hagut en Espanya tants intents revolucionaris com la nostra dreta -fins i tot historiogràficament parlant- ens ha contat?. ¿És possible de plantejar la pregunta de si des de perspectiva progressista hem caigut en l'error de considerar revolució/revolucionari allò que el conservadurisme més ranci havia anatemitzat com a tal?. ¿Pot ser que, fins i tot, des de plantejaments progressistes, fins i tot, s'hajen estés etiquetes d'aquest tipus en funció -per exemple- de crear mites que ajudaren a la resistència?. ¿Fins a quin punt coneixem la nostra història recent per esbrinar realment els moments en què l'ordre establert ha estat posat en perill?.

Conclusions.

Des de la Inquisició fins al Tribunal para la Represión de la Masoneria y el Comunismo o el Tribunal de Orden Público, a Espanya hi ha hagut respostes adients aplicables a tots aquells que no acceptaven amb obediència ignaciana i paciència franciscana la irreversibilitat de lo existente. Cada vegada que han aparegut veus discrepants, l'etiqueta corresponent ha caigut sobre els asenyalats. Sempre ha estat una opció radical, no s'han utilitzat mai mitjes tintes. Se'ls ha dit, desqualificantlos, heretges o bruixes; lliurepensadors, il·lustrats o francmaçons; comunistes o seculars enemics de la Pàtria. Amb tanta displicència s'han arribat a utilitzar les etiquetes, que ens sembla que de vegades hem caigut en l'error de considerar heretge al desgraciat que el torquemada de torn designava com a tal, i revolucionari a qui havia gosat mirar els ulls del seu explotador.

Dins d'aquests plantejaments, algunes darreres aportacions a la nostra historiografia semblen demostrar que fins i tot en moments considerats ultrarevolucionaris han aparegut llampegades d'oportunisme, de conservadorisme i, de vegades, d'actituds contrarevolucionàries. És convenient, per tant, que repassem el nostre passat per si de cas, alguna vegada, hem pogut malentendre determinades situacions de la nostra història col·lectiva.

Ens sembla políticament versemblant que des de posicions interessades se'ns haja pogut distorsionar les imatges. ¿Per què ens hem de creure que el que més emprenya als conservadors de lo existente és el que ells diuen que els emprenya més? ¿És acceptable la hipòtesi que, en alguns moments de la història recent, aquells a qui algú batejà com els enemics de la llum i de la llibertat, ens haja convençut que veritablement estaven esglaiats, quan el que realment passava era que se sentien força feliços per la facilitat amb què una i altra vegada desfeien els desafiants?

Tornem, però, al període estudiat. És clar que en una situació de deteriorament continu i progressiu de les condicions de vida, en uns moments en què l'atur, la fam i l'emí-

Conclusions.

gració són realitats que es conjuguen diàriament, el discurs de la pràctica sindical obrera -així com el de la resposta patronal- guanyarà en agressivitat i en combativitat. Al capdavall, no era molt el que podien perdre.

Però, això vol dir que la revolució era a punt d'esdevenir-se? Així doncs, per què tanta revolució i tant de revolucionari? Dèiem, unes ratlles més amunt, que de vegades ens feia l'efecte que havíem pogut caure en l'error de creure que determinats moments històrics havien estat conjuntures revolucionàries, perquè els defensors de l'ordre imperant s'havien cansat de cridar que així havia estat. Nosaltres opinem que els avalotadors -independentment que alguns d'ells ho pretengués, cosa que s'ha de demostrar- no varen endegar en cap moment -ni en 1916, ni en 1917, ni en 1918, ni en 1919- una situació que pogam designar almenys de preinsurreccional. L'ordre social existent no va ésser posat mai en perill per aquests obrers agrícoles valencians, si més no durant l'època dels avalots.

7.- BIBLIOGRAFIA.

AA.VV.
El llibre de la Safor.
Gandia. Ajuntament de Gandia. 1982.

ABAD, Vicente.
Historia de la naranja.
València. Comité para la Exportación de Cítricos. 1984.

AGUILO LUCIA, Luis.
Sociología electoral valenciana (1903-1923).
València. Cátedra Furió Ceriol. 1976.

AKERMAN, John.
Estructura y ciclos económicos.
Madrid. Aguilar. 1960.

ALAVI, Hamza.
Las clases olvidadas y las lealtades primordiales.
Barcelona. Anagrama. 1976.

ALVAREZ, A., ALCAZAR, J.
"La Junta Local de Reformes Socials de València: la seua constitució
i primers anys".
Saitabi (En premsa).

ALVAREZ, Amparo.

Génesis del anarcosindicalismo valenciano.

Tesi Doctoral (Inèdita). Departament d'Història Contemporània (U. de València). 1982.

ANDRES ALVAREZ, Valentín.

Las balanzas estadísticas de nuestro comercio exterior".

Revista de Economía Política, n.1. 1945.

ANDRES ALVAREZ, Valentín.

"Historia y crítica de los valores de nuestra balanza de comercio".

Revista de Economía. 1943.

ANUARIO.

Anuario Social de España de 1934.

Madrid. Ministerio de Trabajo. 1935.

ARAGON MONTEJO, José.

"La emigración española a Francia", en I Congreso de la Sociedad para el Progreso Social.

Barcelona. Imp. Sob. de la Suc. de M. Minuesa de los Rios. 1929.

ARNALTE, Eladi.

Agricultura a tiempo parcial en el País Valenciano. Naturaleza y efectos del fenómeno en el regadío litoral.

Madrid. Ministerio de Agricultura. 1980.

BERNAL, Antonio Maria.
La economía agraria en la historia de España. Propiedad, explotación,
comercialización, rentas.
Madrid. Alfaguara. 1979.

BERNAL, Antonio Maria.
"La llamada crisis finisecular (1872-1919), en La España de la
Restauración. I Coloquio de Segovia.
Madrid. Siglo XXI. 1985.

BERNALDO DE QUIROS, Costancio.
La emigración obrera en España despues de la Guerra.
Madrid. Sob. de la Suc. de M. Minuesa de los Rios. 1920.

BERNIS, Francisco.
Consecuencias económicas de la guerra.
Madrid. Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. 1923.

BOTTOMORE, Tom (dir.)
Diccionario del pensamiento marxista.
Madrid. Tecnos. 1984

BRECHT, Bertol.
Poemes.
Barcelona. Alianza. 1975.

BRENAN, Gerald.
El laberinto español.
Barcelona. Plaza & Janés. 1984

BUENACASA, M.
El movimiento obrero español. Historia y crítica (1886-1926).
Paris. Familia y Amigos del Autor. 1966.

BURGOS Y MAZO, Manuel.
El verano de 1919 en Gobernación.
Cuenca. Imp. de E. Pinos. s.f.

BURRIEL DE ORUETA, Eugenio.
Demografía de la Huerta de Valencia.
Madrid. CSIC.UAM. 1971.

BURRIEL DE ORUETA, Eugenio.
La huerta de Valencia. Zona Sur.
València. Institució Alfons el Magnànim. 1971.

CALATAYUD, Salvador.
Crisis y condiciones de trabajo en la agricultura naranjera: Carcaixent
(1914-1936). Tesi de Llicenciatura (Inédita).
Departament d'Història Contemporània de la Universitat de València. 1982.

CAPEL MARTINES, Rosa.

"La mujer en el reinado de Alfonso XIII. Fuentes, metodología y conclusiones de un estudio histórico", en Actas de las Primeras Jornadas de Investigación Interdisciplinar. La mujer en la Historia de España. Madrid. Servicio de Publicaciones de la UAM. 1982.

CARNERO, Teresa.

"Economía y poder político en el País Valenciano (1870-1914). Debats, n.8. 1985.

CARNERO, Teresa.

"La anquilosis relativa de la economía valenciana durante el último tercio del siglo XIX", en La industrialización valenciana: historia y problemas. València. Almudín. 1978.

CARNERO, Teresa.

Expansión vinícola y atraso agrario. 1870-1900. Madrid. Ministerio de Agricultura. 1980

CARRION, Pascual.

Los latifundios en España. Su importancia, origen, consecuencias y solución. Madrid. Gráficas Reunidas. 1932.

CASTILLO, Juan José.

Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesinado. Madrid. Ministerio de Agricultura. 1979.

CEBALLOS TERESI, J.G.
Historia económica, política y financiera de España en el siglo XX.
Madrid. Talleres Tipográficos "El Financiero". 1932.

CHESNEAUX, Jean.
¿Hacemos tabla rasa del pasado?. A propósito de la historia y los
historiadores.
Madrid. Siglo XXI. 1984.

CUCO, Alfons.
"Contribución al estudio del anarcosindicalismo valenciano".
SAITABI, n. XXIII (1972).

CUCO, Alfons.
"Contribución a un estudio cuantitativo de la CNT".
SAITABI, n. IX. (1970).

CUCO, Alfons.
Republicans i camperols revoltats.
València. Eliseu Climent ed. 1975

CUCO, Alfons.
"Notes per a l'estudi de les agitacions camperoles valencianes:
la revolta agrària de 1919".
I Congrés d'Història del País Valencià, Vol. IV. 1971

CUCO, M.J., FABRA, M.A., ROMERO, J.
La qüestió agrària al País Valencià.
Barcelona. Aedos. 1978.

CUCO, Maria Josepa.
La tierra como motivo. Propietarios y jornaleros en dos pueblos
valencianos.
València. Institució Alfons el Magnànim. 1982.

DIÁZ DEL MORAL, Juan.
Historia de las agitaciones campesinas andaluzas.
Madrid. Alianza. 1967.

ELORZA, Antonio.
Contexto histórico de la formación del PCE.
Madrid. Fundación de Investigaciones Marxistas. 1980.

ESTADÍSTICAS.
Estadísticas básicas de España 1900-1970.
Madrid. CECA. 1975.

ETXEZARRETA, Miren.
"La evolución de la agricultura campesina".
Agricultura y Sociedad, n.5. 1977

FLORES DE LEMUS, Antonio.

"Sobre una dirección fundamental en la producción rural española".
Moneda y Crédito, n.36. 1951.

FOLGUERA, Pilar.

"Notas para el estudio de la historia social de la mujer en España",
en Actas de las I Jornadas de Investigación Interdisciplinar. La mujer
en la historia de España. Siglos XVI-XX.
Madrid. Servicio de Publicaciones de la UAM. 1982.

FONT DE MORA, F.

"Notas de riegos y cultivos de la región valenciana".
III Congreso Nacional de Riegos. València. 1921.

FONTANA, Josep.

"La història local: noves perspectives", en Reflexions metodològiques
sobre la història local.
Girona. Cercle d'Estudis Històrics i Socials. 1985.

FONTANA, Josep.

Historia, Análisis del pasado y proyecto social.
Barcelona. Crítica. 1982.

FORCADELL, Carlos.

Parlamentarismo y bolchevización. El movimiento obrero español
(1914-1918)
Barcelona. Crítica. 1978.

FORCADELL, Carlos.

La Crisis de la II Internacional y sus repercusiones en España.
Impacto de la I Guerra Mundial y de la Revolución de Octubre en el
Movimiento obrero español.
Madrid. Fundación de Investigaciones Marxistas. 1980.

FRAX ROSALES, Esperanza.

Puertos y comercio de cabotaje en España (1875-1934).
Madrid. Servicio de Publicaciones del Banco de España. 1981.

GALESKI, Boguslaw.

Sociología del campesinado.
Barcelona. Península. 1977.

GARCIA DE CACERES Y ANSALDO, Francisco.

Condiciones sociales en que se realiza el cultivo del arroz en la
provincia de Valencia.
Madrid. Imp. de la Suc. de M. Minuesa de los Rios. 1916.

GARCIA DELSADO, José Luis.

"El ciclo industrial de la economía española entre 1914 y 1922".
Estudios de historia Social, n.24-25. 1983.

GARCIA DELGADO, José Luis.

"La economía española entre 1900 y 1923", en Revolución Burguesa,
Oligarquía y Constitucionalismo (1834-1923).
Barcelona. Labor. 1986.

GARRABOU, Ramon.

"Régimen señorial y reforma agraria liberal en el País Valenciano:
nuevos planteamientos".
Agricultura y Sociedad, n. 29. 1983.

GARRABOU, Ramon.

Modernitat o endarreriment de l'agricultura valenciana (1850-1900).
València. Institució Alfons el Magnànim. 1985.

GARRABOU, Ramon.

"Sobre la modernidad de la agricultura valenciana", en La España de
la Restauración. I Coloquio de Segovia.
Madrid. Siglo XXI. 1985.

GARRIDO, Samuel.

Los trabajadores de las derechas.
Castelló. Diputació Provincial de Castelló. 1986.

GOMEZ CASAS, Juan.

Historia del anarcosindicalismo español.
Bilbao. Zero. 1978.

GOMEZ LLORENTE, Luis.

Aproximación a la historia del socialismo español.
Madrid. Cuadernos para el Diálogo. 1976.

GRAMSCI, Antonio.
Quaderni XXIII. Il Risorgimento. en Antonio Gramsci. Antología.
México. Siglo XXI. 1978.

GRAS, Matilde.
Camilo Albert. Memòries de la viuda d'un sindicaliste suecà.
Sueca. Quaderns de Sueca. 1981.

GRUPO DE ESTUDIOS DE HISTORIA RURAL.
"Notas sobre la producción agraria española (1891-1931).
Revista de Historia Económica, n.2. 1983.

HALPERN, E.
"La huerta de Valencia".
Estudios Geográficos.

HOBBSBAWM, Eric.
Los campesinos y la política.
Barcelona. Anagrama. 1976.

HOBBSBAWM, Eric.
"Història del treball i ideologia".
Recerques, n.5. 1975.

HOBBSBAWM, Eric.
Rebeldes Primitivos.
Barcelona. Ariel.

IGLESIAS, Pablo.
Escritos II. El socialismo en España. Artículos de la prensa socialista
y liberal (1870-1925).
Madrid. Ayuso. 1975.

JANINI JANINI, Rafael.
"Técnica del riego, principalmente en los nuevos regadíos".
III Congreso Nacional de Riegos. València. 1921.

KAUTSKY, Karl.
La cuestión agraria.
Barcelona. Laia. 1974.

LACOMBA, Juan Antonio.
Crisi i revolució al País Valencià.
València. Lavinia. 1978.

LOPEZ GOMEZ, Antonio.
"Nuevos riegos en Valencia en el siglo XIX y comienzos del XX", en
Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España
Contemporánea.
Actas del I Congreso de Historia Económica. Barcelona. Ariel. 1974.

LOPEZ GOMEZ, Antonio.
Geografía de les terres valencianes.
València. Eliseu Climent. 1977.

LOPEZ GOMEZ, Antonio.
"Riegos y cultivos en las huertas valencianas"
Saitabi, XIV. València. 1964.

MALEFAKIS, Edward.
Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX.
Barcelona. Ariel. 1980.

MARIATEGUI, José Carlos.
"Enseñanza única y enseñanza de clase", en Obras (Vol.II).
Ciudad de La Habana (Cuba). Casa de las Américas. s.f.

MARTINEZ ALIER, Juan.
La estabilidad del latifundismo.
París. Ruedo Ibérico.

MARTINEZ CUADRADO, Miguel.
La burguesía conservadora (1874-1931).
Madrid. Alianza Editorial. 1980.

MARTINEZ SERRANO, J.A.

"L'economia valenciana a principis del segle XX", en Història de l'economia valenciana.
València. Diputació Provincial de València. 1983.

MAYAYO, Andreu.

"Història local i història total", ponència presentada a les Primeres
<jornades de Joves Historiadors Catalans.
Barcelona. ;984.

MEAKER, Gerald H.

La izquierda revolucionaria en España (1914-1923).
Barcelona. Ariel. 1978.

MILLAN, Jesús.

"La economía valenciana tras la neutralidad (1914-1936)", en Historia del País Valenciano.
Barcelona. Planeta. 1984.

MOYANO ESTRADA, E., SEVILLA GUZMAN, E.

"El campesinado como clase y su acción política".
Agricultura y Sociedad, n.6. 1978.

NADAL, Jordi.

El fracaso de la Revolución Industrial en España.
Barcelona. Ariel. 1979.

PALAFIX, Jordi.

"Estructura de la exportación y distribución de beneficios. La naranja en el País Valenciano (1920-1930).

Historia Económica, n.2. 1983.

PALAFIX, Jordi.

"Comercio exterior y vía nacionalista. Algunas consideraciones".

en La crisis de la Restauración. II Coloquio de Segovia.

Madrid. Siglo XXI. 1986.

PALAFIX, Jordi.

De economía crítica (1930-1936).

València. Institució Alfons el Magnànim. 1982.

PANIAGUA, Xavier.

La sociedad libertaria. Agrarismo e industrialización en el anarquismo español (1930-1939).

Barcelona. Crítica. 1982.

PIQUERAS, Juan.

La agricultura valenciana de exportación y su formación histórica.

Madrid. Ministerio de Agricultura. 1985.

PIQUERAS, Juan.

La vid y el vino en el País Valenciano.

València. Institució Alfons el Magnànim. 1981.

PUELLES BENITEZ, Manuel.
Educación e ideología en la España contemporánea (1767-1975).
Barcelona. Labor. 1980.

REIG, Ramir.
Obrers i Ciutadans (Blasquisme i moviment obrer).
València. Alfons el Magnànim. 1982.

ROBREDO, L.H.
Cómo es y cómo vive la labradora valenciana.
Madrid. Ministerio de Agricultura. 1936.

RODENAS, Clementina.
La Banca valenciana: una aproximación histórica.
València. Institució Alfons el Magnànim. 1982.

ROLDAN, S. GARCIA DELGADO, J.L.
La formación de la sociedad capitalista en España (1914-1920).
Madrid. CECA. 1973.

ROMERO, Joan.
Propiedad agraria y sociedad rural en la España mediterránea. Los casos
valenciano y castellano en los siglos XIX y XX.
Madrid. Ministerio de Agricultura. 1983.

RÓMEU, Fernanda.

"La crisis de 1917 y sus consecuencias económicas y sociales en la región valenciana".

Saitabi XIV. 1960.

RUDE, George.

Revolta popular y conciencia de clase.

Barcelona. Crítica. 1981.

RUIZ TORRES, Pedro.

"Los señoríos valencianos en la crisis del antiguo régimen: una revisión Historiográfica".

Estudis d'Història Contemporània del País Valencià, n.5. 1986.

SERRANO SANZ, J.M.

"La política arancelaria española al término de la Primera Guerra Mundial: Proteccionismo, Arancel Cambó y Tratados Comerciales", en La Crisis de la Restauración (I Coloquio de Segovia).

Madrid. Siglo XXI. 1986.

SEVILLA GUZMAN, E., PEREZ YRUELA, E.

"Para una definición sociológica del campesinado".

Agricultura y Sociedad. 1976.

SOLER, Vicent.

"La coyuntura agraria en el País Valenciano durante la Primera Guerra Mundial".

Agricultura y Sociedad, n.18. 1981.

SOLER, Vicent.

"La guerra europea: sus consecuencias económicas", en Nuestra Historia,
vol.VII.

València. Aramo. 1985.

SOLER, Vicent.

Guerra i expansió industrial al País Valencià (1914-1923).

València. Institució Alfons el Magnànim. 1984.

SOLER, V., MARTINEZ SERRANO, J. A., REIG, E.

"Análisis de la economía valenciana (1886-1972)".

Panorama Bursátil, n.2. 1976.

TAMAMES, Ramón.

Estructura Económica de España.

Madrid. Guadiana de Publicaciones. 1969.

TERRADAS, Ignaci.

"Reflexions sobre la forma de relacionar la història local i la
història general", en III Jornades d'Estudis Històrics Locals.

Ciutat de Mallorca. 1983.

TORRES, Francesc.

"L'evolució de l'estructura de la propietat en Carcaixent durant el
segle XIX".

Comunicació presentada a la I Assemblea d'Història de la Ribera. 1980.

TORTELLA, Gabriel.
"Las balanzas del comercio exterior español", en Estudios en Homenaje a
Valentín Andrés Álvarez.
Madrid. Tecnos. 1978.

TURON DE LARA, Manuel.
La España del siglo XX.
Barcelona. Laia. 1981.

TURON DE LARA, Manuel.
El movimiento obrero en la Historia de España (Vol.II).
Barcelona. Laia.

TURON DE LARA, Manuel.
"1917-1920. Una crisis institucional".
Tiempo de Historia, Año II.

UCELAY DA CAL, Enric.
"Història regional, història comarcal, història local", en Reflexions
Metodològiques sobre la història local.
Girona. Cercle d'Estudis Històrics i Socials. 1986.

VERA VERDU, Francisco.
Topografía Médica de Sollana.
Copia Mecanografiada (Inédit). 1926.

VILAR, Pierre.

"Reflexiones sobre la noción de economía campesina", en La economía agraria en la historia de España.
Barcelona. Alfaguara.

WEEKS, John R.

Sociología de la población.
Madrid. Alianza Universidad. 1984.

ZANCADA, Práxedes.

El problema de los salarios reales y una política de altos salarios.
Madrid. Imp. de los Sobrinos de la Sucesora de M. Minuesa de los Ríos. 1930.

8. - FONTS PRIMARIES.

8.- Fonts Primàries.

8.- FONTS PRIMARIES.

I.-BIBLIOTECA DEL MINISTERI DE TREBALL (BMT).

- Memorias de los Inspectores de Trabajo correspondientes a los años 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930.
- Crónica acerca de las discusiones entre patronos y obreros de la industria naranjera (1921-1922).
- Estadísticas de salarios y jornadas de trabajo referidas al período 1914-1930.
- El problema de los salarios reales y una política de altos salarios (1930).
- Movimiento de precios al por menor en España durante la Guerra y postguerra (1914-1922).
- Estadística de las huelgas, correspondientes a los años 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922.
- Condiciones sociales en que se realiza el cultivo del arroz en la provincia de València.
- La emigración española a Francia.
- La emigración obrera después de la Guerra.

8.- Fonts Primàries.

II.- BIBLIOTECA DEL MINISTERIO DE AGRICULTURA (BMA).

- El regadio en España (1915).
- Medios para suministrar el riego y distribución de la zona regada (1918).
- Avance Estadístico de árboles y arbustos frutales. Tubérculos, raíces y bulbos, correspondientes a los años 1913 y 1923.
- Cómo es y cómo vive la labradora valenciana (1936).

III.- BIBLIOTECA DEL INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (BINE)

- Estadísticas básicas de España 1900-1970.
- Anuarios Estadísticos de España, correspondientes a los años 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930.

IV.- ARCHIVO Y BIBLIOTECA DEL MINISTERIO DE HACIENDA (ABMH).

- Estadística General del Comercio Exterior de España, correspondientes a los años 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921.
- Estadística General del Comercio de Cabotaje, correspondientes a los años 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921.

8.- Fonts Primàries.

V.- ARXIU DE LA DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE VALENCIA (ADPV).

- Memòries de la Diputació Provincial de València corresponents als anys 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930.
- Boletín Oficial de la Provincia, corresponents als anys 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922.
- Anuario Social de España de 1934.

VI.- BIBLIOTECA DE LA CAMBRA OFICIAL DE COMERÇ, INDUSTRIA I NAVEGACIÓ DE VALENCIA (BCDCINV).

- Memòries de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de València, corresponents als anys 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931.

VII.- ARXIU HISTORIC MUNICIPAL DE VALENCIA (AHMV).

- Secció Governació. Reformes Socials.

VIII.- ARXIU MUNICIPAL DE SUECA (AMS).

- Secció Governació. Reformes Socials.

IX.- ARXIU PARTICULAR FAMILIA VERA VERDU (APFVV).

- Topografia Médica de Sollana (1926).

8.- Fonts Primàries.

X.- PREMSA PERIÒDICA.

- LAS PROVINCIAS.
- ALMANAQUE DE LAS PROVINCIAS.
- EL MERCANTIL VALENCIANO.
- EL PUEBLO.
- EL SOCIALISTA.

9.- INDEX DE QUADRES.

9.- Index de quadres.

9.- INDEX DE QUADRES.

Q-1.-	Grau de compliment de la Llei Moyano de 1857.	61
Q-2.-	Índexs d'analfabetisme a València Província.	68
Q-3.-	Id. a l'Horta-Albufera, 1910.	73
Q-4.-	Id., 1920.	74
Q-5.-	Id., 1930.	76
Q-6.-	Relació percentatges analfabets home/dona.	78
Q-7.-	Població activa espanyola.	87
Q-8.-	Classificació d'electors per professions.	88
Q-9.-	Evolució dels preus.	92
Q-10.-	Terres llaurades.	110
Q-11.-	Distribució de la terra conreada.	112
Q-12.-	Estructura de la propietat a Sueca.	124
Q-13.-	Id. a Albalat de la Ribera.	125
Q-14.-	Id. a Aldaia.	125
Q-15.-	Id. a Beniopa.	126
Q-16.-	Id. a Beniparrell.	126
Q-17.-	Id. a Benimuslem.	127
Q-18.-	Id. a Bonrepós.	127

9.- Index de quadres.

Q-19.-	Id. a Burjassot.	128
Q-20.-	Id. a Catadau.	128
Q-21.-	Id. a Llombai.	129
Q-22.-	Id. a Massamagrell.	129
Q-23.-	Id. a Petrés.	130
Q-24.-	Id. a Picassent.	130
Q-25.-	Id. a Potries.	131
Q-26.-	Id. a Puçol.	131
Q-27.-	Molt petits Propietaris.	132
Q-28.-	Petits i Mitjans Propietaris.	133
Q-29.-	Grans Propietaris.	134
Q-30.-	Classificació dels jornalers de Sueca.	144
Q-31.-	Cèdul.les Personals a Sueca.	146
Q-32.-	Valor collites a València Provincia.	152
Q-33.-	Comparació valor de la producció agrària.	153
Q-34.-	Renda per hectàrea.	157
Q-35.-	Aigües subterrànies per a rec, València.	159
Q-36.-	Id., Castelló.	160
Q-37.-	Fonts i fontanals per a rec, València.	160
Q-38.-	Superficies regades, per sistemes, València.	161

9.- Index de quadres.

Q-39.-	Id. Castelló.	161
Q-40.-	Distribució de la terra regada a València, anys 1916-1927.	162
Q-41.-	Producció i productivitat agràries.	169
Q-42.-	Valor producció per fanecada.	174
Q-43.-	Superfície plantada de tarongers (1910 i 1922).	176
Q-44.-	Id., 1916-1923.	177
Q-45.-	Producció i productivitat taronger i garrofera.	177
Q-46.-	Id., 1923.	178
Q-47.-	Fruiters existents a València i Castelló.	181
Q-48.-	Epoques de collita dels fruiters.	182
Q-49.-	Terra plantada d'arròs a València Província.	184
Q-50.-	Producció arrossera valenciana.	185
Q-51.-	Productivitat arrossera 1923.	185
Q-52.-	Exportació espanyola de productes agraris.	199
Q-53.-	Mercaderies transportades per ferrocarril a València Província (1913-1930).	207
Q-54.-	Mercaderies circulades per les estacions de l'Horta-Albufera.	214
Q-55.-	Id., nos. Indexs.	217
Q-56.-	Mercaderies traginades a les estacions de l'Horta-Albufera.	222
Q-57.-	Vaixells Espanyols a Vapor.	231

9.- Index de quadres.

Q-58.-	Vaixells Estrangers a Vapor.	233
Q-59.-	Vaixells Espanyols a Vela.	235
Q-60.-	Vaixells Estrangers a Vela.	237
Q-61.-	Caixes embarcades al port de València.	247
Q-62.-	Exportació de Taronja per països.	250
Q-63.-	Pes de les mercaderies exportades, per duanes.	260
Q-64.-	Exportació per productes, Arròs.	266
Q-65.-	Id., Taronges.	269
Q-66.-	Id., Cebes.	273
Q-67.-	Id., Creïlles.	276
Q-68.-	Id., Tomaques.	279
Q-69.-	Id., Melons.	283
Q-70.-	Id., Magranes.	285
Q-71.-	Volum Total del Comerç de Cabotatge.	290
Q-72.-	Cabotatge per productes, Hortalisses i Llegums.	293
Q-73.-	Id.	294
Q-74.-	Id., Fruïtes Fresques.	296
Q-75.-	Id.	298
Q-76.-	Id., Arròs.	299
Q-77.-	Salari/Hora dels obrers qualificats.	333

9.- Index de quadres.

Q-78.-	Vagues 1915-1919.	334
Q-79.-	Causes Vagues 1915-1919.	335
Q-80.-	Salaris Obrers Industrials 1914-1930.	342
Q-81.-	Salaris/Hora Obrers Industrials.	344
Q-82.-	Jornals diaris a València Provincia.	345
Q-83.-	Salaris agrícoles a València Ciutat.	347
Q-84.-	Salaris agrícoles de Sueca.	348
Q-85.-	Preus a les capitals de provincia espanyoles.	357
Q-86.-	Id. als pobles d'Espanya.	358
Q-87.-	Preus a València Provincia.	361
Q-88.-	Id., nos. Index.	362
Q-89.-	Menjars a Sollana.	390
Q-90.-	Alimentació/Calories a Sollana.	390
Q-91.-	Despeses de la familia obrera.	392
Q-92.-	Id. segons Salvador Calatayud.	393
Q-93.-	Dades sobre emigrants valencians.	413
Q-94.-	Moviments població a l'Horta-Albufera.	414
Q-95.-	Producció d'Arròs a València Provincia (I).	416
Q-96.-	Id., segons CDCINV (II).	417
Q-97.-	Salaris dels obrers de l'arròs.	420
Q-98.-	Obrers necessaris per a la sega de l'arròs.	422

9.- Index de quadres.

Q-99.- Malalties dels obrers de l'arròs.	425
Q-100.- Organitzacions obreres agràries valencianes assistents al Congrés de la CNT de 1919.	452
Q-101.- Vagues Agrícoles a València Provincia (IRS).	462

10.- INDEX DE GRAFICS.

10.- Index de Gràfics.

10.- INDEX DE GRAFICS.

G-1.-	Distribució de la població activa.	89
G-2.-	Distribució de la terra conreada.	113
G-3.-	Id., Propietaris en grups.	135
G-4.-	Id., de la terra per grups.	136
G-5.-	Principals conreus de regadiu.	166
G-6.-	Productivitat /Ha. (Qm.).	179
G-7.-	Id. Pessetes.	180
G-8.-	Exportació Espanyola de Productes Agraris.	200
G-9.-	Id.	201
G-10.-	Mercaderies Transp.per la Cia.del Norte.Entrades	208
G-11.-	Id. Eixides.	208
G-12.-	Id.	209
G-13.-	Id., nos. Index.	210
G-14.-	Mercaderies entrades a l'Horta-Albufera.	215
G-15.-	Id., Eixides.	216
G-16.-	Tràfic estacions l'Horta-Albufera.	218
G-17.-	Tones entrades i eixides a l'Horta-Albufera.	219
G-18.-	Vaixells Espanyols a Vapor.	232

10.- Index de Gràfics.

G-19.- Vaixells Estrangers a Vapor.	234
G-20.- Vaixells Espanyols a Vela.	236
G-21.- Vaixells Estrangers a Vela.	238
G-22.- Tones eixides en vapors.	240
G-23.- Tones eixides a vela.	241
G-24.- Caixes embarcades al port de València.	248
G-25A.- Pes de les mercaderies exportades, per duanes.	261
G-25B.- Id.	262
G-25C.- Id.	263
G-26A.- Exportació per productes. Arròs.	267
G-26B.- Id.	268
G-27A.- Id. Taronges.	270
G-27B.- Id.	271
G-28A.- Id. Cebes.	274
G-28B.- Id.	275
G-29A.- Id. Creïlles.	277
G-29B.- Id.	278
G-30A.- Id. Tomaques.	280
G-30B.- Id.	281
G-31.- Id. Melons.	284
G-32.- Id. Magranes.	286

COMARCAL

3

607

1913

VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	6	74	109	10.964
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	5	28	1.162	7.784
Vinaros	16	7	363	1.794
València	778	558	143.650	215.273
Cullera	13	19	904	867
Gandia	24	73	943	13.250
Sagunt	118	145	63.012	680.183
TOTAL	960	904	230.183	930.120

1914

VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	1	56	-	9.998
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	2	32	594	15.147
Vinaros	15	4	1.049	2.136
València	641	410	124.184	140.277
Cullera	13	-	1.629	-
Gandia	26	89	1.379	20.241
Sagunt	81	95	55.837	414.213
TOTAL	779	686	184.672	602.012

1915

VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	11	57	-	5.655
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	52	-	25.305
Vinaròs	5	4	-	1.214
València	521	519	98.704	210.292
Cullera	1	17	157	369
Gandia	37	78	724	18.952
Sagunt	55	71	40.077	273.706
TOTAL	630	798	139.662	535.593

1916

VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	7	44	-	8.380
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	1	59	-	38.125
Vinaros	1	5	-	2.639
València	719	644	185.598	293.799
Cullera	10	20	1.303	887
Gandia	31	66	558	22.423
Sagunt	78	82	92.247	260.147
TOTAL	847	919	279.706	626.400

1917

VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	1	16	-	6.615
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	7	-	3.698
Vinaros	1	5	42	740
València	543	508	101.332	250.242
Cullera	-	1	-	56
Gandia	24	27	1.724	6.062
Sagunt	38	30	23.810	57.458
TOTAL	607	594	126.908	324.871

1918

VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	1	8	-	4.495
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	1	10	-	5.856
Vinaros	-	2	-	-
València	351	369	79.585	137.206
Cullera	-	-	-	-
Gandia	2	10	-	4.690
Sagunt	4	16	18	9.754
TOTAL	359	415	79.603	162.001

1919

VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	24	-	10.263
Benicarló	-	2	-	916
Borriana	1	64	-	40.158
Vinaros	1	28	191	20.000
València	527	254	123.795	301.377
Cullera	5	-	39	-
Gandia	24	27	8.686	9.893
Sagunt	-	13	-	14.182
TOTAL	558	412	132.711	396.789

1920

VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	4	23	31	7.470
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	1	31	-	15.400
Vinaros	-	2	-	891
València	524	390	124.725	189.035
Cullera	-	-	-	-
Gandia	3	32	6	12.502
Sagunt	26	59	12.030	108.966
TOTAL	558	537	136.792	334.264

1921

VAIXELLS ESPANYOLS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	1	36	-	5.138
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	31	-	12.465
Vinaros	5	4	-	2.301
València	607	384	108.761	137.436
Cullera	1	6	-	1.791
Gandia	6	31	174	9.465
Sagunt	49	42	14.317	67.857
TOTAL	669	534	123.252	236.453

1913

VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	43	-	-	-
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	1	-	25
Vinaros	-	2	-	369
València	42	50	3.160	1.715
Cullera	-	8	-	24
Gandia	31	47	-	867
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	116	108	3.160	3.000

1914

VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	-	-	-
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	-	-	-	-
València	25	42	5.062	1.662
Cullera	1	-	-	-
Gandia	21	31	132	644
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	47	73	5.194	2.306

1915

VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	-	-	-
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	-	-	-	-
València	31	46	1.419	2.660
Cullera	-	-	-	-
Gandia	21	9	41	166
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	52	55	1.460	2.826

1916

VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	27	47	-	1.907
Benicarló	-	1	-	18
Borriana	11	23	-	458
Vinaros	53	48	403	2.236
València	337	221	2.087	10.020
Cullera	5	161	31	3.036
Gandia	48	114	303	4.494
Sagunt	-	5	-	118
TOTAL	481	620	2.824	22.287

1917

VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	35	69	-	2.067
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	34	102	-	2.053
Vinaros	75	23	172	681
València	753	701	8.698	30.413
Cullera	54	239	4	4.922
Gandia	81	272	908	11.617
Sagunt	-	3	-	41
TOTAL	1.032	1.409	9.782	51.794

1918

VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	39	195	-	9.146
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	3	41	-	1.131
Vinaros	52	28	-	1.612
València	751	921	7.378	48.199
Cullera	10	102	240	3.003
Gandia	34	115	1	5.072
Sagunt	-	4	-	112
TOTAL	889	1.406	7.619	68.275

1919

VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	40	116	-	4.650
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	10	-	306
Vinaros	22	23	557	1.091
València	723	421	9.852	34.110
Cullera	11	92	37	3.271
Gandia	33	100	47	5.038
Sagunt	-	4	-	201
TOTAL	829	766	10.493	48.667

1920

VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	1	9	-	781
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	38	36	862	247
Vinaros	-	-	-	-
València	214	170	15.343	12.228
Cullera	3	31	24	1.384
Gandia	36	47	680	2.311
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	292	293	17.109	16.951

1921

VAIXELLS ESPANYOLS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	11	21	-	1.276
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	15	5	330	337
València	175	99	10.855	6.307
Cullera	3	78	99	3.114
Gandia	84	44	139	2.549
Sagunt	1	1	225	35
TOTAL	289	248	11.648	13.618

1913

VAIXELLS EXTRANJERS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	85	186	3.161	92.464
Benicarló	8	9	-	710
Borriana	74	302	-	100.892
Vinaros	14	3	5.360	222
València	778	918	382.934	953.947
Cullera	12	-	6.627	-
Gandia	84	191	-	167.096
Sagun	27	31	-	63.348
TOTAL	1.082	1.640	425.035	1.378.679

1914

VAIXELLS EXTRANGERS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	46	163	4.772	77.354
Benicarló	8	4	-	311
Borriana	47	234	306	84.723
Vinaros	7	-	5.514	-
València	680	741	328.141	351.456
Cullera	12	-	6.104	-
Gandia	40	148	20.944	55.628
Sagunt	8	12	-	43.524
TOTAL	848	1.302	365.791	612.996

1915

VAIXELLS EXTRANJERS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	44	128	3.388	55.520
Benicarló	3	4	-	356
Borriana	31	130	-	50.994
Vinaros	-	-	-	-
València	377	533	275.981	336.098
Cullera	6	-	2.632	-
Gandia	24	106	11.122	54.422
Sagunt	28	20	3.191	86.888
TOTAL	513	921	296.314	582.273

1916

VAIXELLS EXTRANGERS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	41	109	2.736	58.361
Benicarló	12	6	-	253
Borriana	25	96	-	50.662
Vinaros	3	2	794	-
València	432	428	138.790	281.988
Cullera	2	-	368	-
Gandia	31	112	7.206	58.611
Sagunt	26	30	-	139.259
TOTAL	572	783	149.394	589.134

1917

VAIXELLS EXTRANJERS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	13	25	-	14.193
Benicarló	1	1	-	198
Borriana	8	22	-	12.108
Vinaros	1	-	42	-
València	223	288	38.814	291.124
Cullera	-	-	-	-
Gandia	8	15	3.293	8.344
Sagunt	43	45	-	252.490
TOTAL	297	396	42.149	578.457

1918 VAIXELLS EXTRANGERS A VAPOR.

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	2	4	-	759
Benicarló	1	1	-	159
Borriana	-	2	-	986
Vinaros	-	-	-	-
València	40	52	6.337	132.676
Cullera	-	-	-	-
Gandia	-	-	-	-
Sagunt	13	21	-	58.765
TOTAL	56	80	6.337	193.345

1919

VAIXELLS EXTRANJERS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	27	63	931	25.260
Benicarló	-	5	-	893
Borriana	6	46	-	24.805
Vinaros	-	-	-	-
València	318	267	89.372	205.408
Cullera	-	-	-	-
Gandia	8	52	1.904	21.027
Sagunt	16	19	-	105.271
TOTAL	375	452	92.207	382.644

1920

VAIXELLS EXTRANGERS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	27	70	509	11.110
Benicarló	2	3	-	280
Borriana	16	81	-	30.790
Vinaros	3	2	410	1.011
València	701	678	210.455	349.486
Cullera	-	-	-	-
Gandia	33	88	2.213	23.356
Sagunt	25	34	1.917	108.613
TOTAL	807	954	215.504	108.613

1921 VAIXELLS EXTRANJERS A VAPOR

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	80	199	1.731	56.568
Benicarló	-	5	-	380
Borriana	51	206	-	74.944
Vinaros	4	1	2.204	-
València	906	1.063	287.484	585.859
Cullera	8	11	2.565	2.707
Gandia	62	172	5.337	60.527
Sagunt	18	11	4.816	27.888
TOTAL	1.129	1.668	304.137	808.291

1913

VAIXELLS EXTRANGERS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	-	-	-
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	12	8	2.187	-
València	43	1	15.703	233
Cullera	-	-	-	-
Gandia	1	-	526	-
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	56	9	18.416	233

1914

VAIXELLS EXTRANGERS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	2	-	-
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	8	2	1.569	-
València	31	1	8.250	115
Cullera	-	-	-	-
Gandia	1	-	-	-
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	40	5	9.819	115

1915

VAIXELLS EXTRANGERS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	1	1	-	45
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	3	1	392	-
València	23	6	7.275	1.468
Cullera	-	-	-	-
Gandi	8	9	-	376
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	35	17	7.667	1.889

1916

VAIXELLS EXTRANJERS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	2	2	-	206
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	5	2	535	305
València	51	23	11.024	4.311
Cullera	-	-	-	-
Gandia	5	5	-	190
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	63	32	11.559	5.062

1917

VAIXELLS EXTRANGERS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	-	-	-
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	6	2	873	-
València	54	22	16.188	7.267
Cullera	52	-	-	-
Gandia	3	3	-	125
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	115	27	17.061	7.392

1918

VAIXELLS EXTRANGERS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	3	-	358
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	-	-	-	-
València	39	23	6.166	4.027
Cullera	-	-	-	-
Gandia	-	6	-	456
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	39	32	6.166	4.841

1919

VAIXELLS EXTRANGERS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	-	-	-
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	16	5	3.263	-
València	80	17	5.587	1.791
Cullera	-	1	-	30
Gandia	-	-	-	-
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	96	23	8.850	1.821

1920

VAIXELLS EXTRANGERS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	-	-	-
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	31	24	5.641	-
València	81	29	23.379	4.053
Cullera	-	-	-	-
Gandia	6	-	-	-
Sagunt	-	-	-	-
TOTAL	118	53	29.020	4.053

1921

VAIXELLS EXTRANGERS A VELA

DUANA	VAIXELLS		TONES	
	ENTRADES	EIXIDES	ENTRADES	EIXIDES
Castelló	-	-	-	-
Benicarló	-	-	-	-
Borriana	-	-	-	-
Vinaros	5	5	1.016	327
València	47	11	15.112	1.301
Cullera	1	-	305	-
Gandia	-	40	-	2.780
Sagunt	-	2	-	-
TOTAL	53	58	16.433	4.408

VALOR MERCADERIES IMPORTADES I EXPORTADES (En pessetes)

PRODUCTE: Tots

ANY: 1913

CS1:	96.117	V1:	76.676.947		
CS2:		V2:	2.185.397		
CS3:		V3:	1.572.491		
CS4:	11.034.189	V4:	106.457.035		
CS5:		V5:	3.573.915		
CS6:	11.130.306	V6:	5.851.285		
CS7:		V7:	119.317.070		
BE1:		CU1:	1.480.349	TPV1:	84.097.224
BE2:		CU2:		TPV2:	
BE3:		CU3:		TPV3:	
BE4:	163.221	CU4:	395.050	TPV4:	148.308.626
BE5:	21.934	CU5:		TPV5:	
BE6:		CU6:		TPV6:	
BE7:	185.306	CU7:	1.875.399	TPV7:	170.059.546
BO1:		GA1:	1.331.453	TESP1:	1.309.084.656
BO2:	493.275	GA2:	468.050	TESP2:	86.794.487
BO3:		GA3:		TESP3:	19.068.796
BO4:	11.314.458	GA4:	9.088.004	TESP4:	1.079.389.495
BO5:		GA5:	2.509	TESP5:	68.156.482
BO6:	11.807.733	GA6:	439.943	TESP6:	77.511.742
BO7:		GA7:	11.329.959	TESP7:	2.609.955.608
VI1:	700.185	SA1:	3.812.173		
VI2:	16.555	SA2:			
VI3:	9.800	SA3:			
VI4:	461.591	SA4:	9.395.078		
VI5:		SA5:			
VI6:	18.491	SA6:			
VI7:	1.206.622	SA7:	13.207.251		

CS= Castelló	1= Importació general i especial
BE= Benicarló	2= Importació temporal
BO= Borriana	3= Mercaderies tornades
VI= Vinarós	4= Exportació general
V= València	5= Exportació temporal
CU= Cullera	6= Mercaderies tornades
GA= Gandia	7= Total general de valors
SA= Sagunt	TPV= Total País València (CS Prov+V Prov)
	TESP= Total Espanya

VALOR MERCADERIES IMPORTADES I EXPORTADES (En pessetes)

PRODUCTE: Tots

ANY: 1914

CS1:	154.409	V1:	79.183.649
CS2:		V2:	1.137.541
CS3:		V3:	744.616
CS4:	9.506.088	V4:	78.163.332
CS5:		V5:	1.231.886
CS6:		V6:	2.562.905
CS7:	9.660.497	V7:	163.023.929

BE1:		CU1:	981.666	TPV1:	82.977.270
BE2:		CU2:		TPV2:	1.636.429
BE3:		CU3:		TPV3:	748.711
BE4:	69.366	CU4:	14.474	TPV4:	114.569.615
BE5:	15.953	CU5:		TPV5:	1.269.997
BE6:		CU6:		TPV6:	3.143.835
BE7:	85.319	CU7:	996.139	TPV7:	205.345.862

BO1:		GA1:	970.241	TESP1:	1.050.965.239
BO2:	134.920	GA2:	362.205	TESP2:	42.820.961
BO3:		GA3:		TESP3:	13.079.719
BO4:	10.476.700	GA4:	8.608.622	TESP4:	880.943.658
BO5:		GA5:	22.158	TESP5:	22.657.379
BO6:	134.925	GA6:	446.005	TESP6:	39.289.816
BO7:	10.746.550	GA7:	10.609.231	TESP7:	2.053.956.472

VI1:	933.126	SA1:	1.754.180
VI2:	1.763	SA2:	
VI3:	4.095	SA3:	
VI4:	2.528.923	SA4:	5.002.107
VI5:		SA5:	
VI6:		SA6:	
VI7:	3.467.910	SA7:	6.756.287

CS= Castelló	1= Importació general i especial
BE= Benicarló	2= Importació temporal
BO= Borriana	3= Mercaderies tornades
VI= Vinarós	4= Exportació general
V= València	5= Exportació temporal
CU= Cullera	6= Mercaderies tornades
GA= Gandia	7= Total general de valors
SA= Sagunt	TPV= Total País Valencià (CS Prov+V Prov)
	TESP= Total Espanya

VALOR MERCADERIES IMPORTADES I EXPORTADES (En pessetes)

PRODUCTE: Tots

ANY: 1915

CS1:	98.412	V1:	68.590.711
CS2:		V2:	272.961
CS3:		V3:	1.187.717
CS4:	6.608.064	V4:	99.350.139
CS5:		V5:	2.075.610
CS6:		V6:	481.028
CS7:	6.706.476	V7:	171.958.166

BE1:		CU1:	695.681	TPV1:	71.308.983
BE2:		CU2:		TPV2:	
BE3:		CU3:		TPV3:	
BE4:	76.354	CU4:	114.384	TPV4:	127.115.048
BE5:	17.365	CU5:		TPV5:	
BE6:		CU6:		TPV6:	
BE7:	93.719	CU7:	800.565	TPV7:	202.448.712

BO1:		GA1:	629.824	TESP1:	1.207.090.615
BO2:		GA2:		TESP2:	15.519.448
BO3:		GA3:		TESP3:	9.916.751
BO4:	8.048.250	GA4:	8.435.969	TESP4:	1.258.281.458
BO5:		GA5:		TESP5:	17.797.509
BO6:		GA6:		TESP6:	10.197.819
BO7:	8.048.250	GA7:	9.065.793	TESP7:	2.518.803.600

VI1:	96.423	SA1:	1.197.932
VI2:		SA2:	
VI3:		SA3:	
VI4:	514.865	SA4:	3.966.523
VI5:		SA5:	
VI6:		SA6:	
VI7:	611.288	SA7:	5.164.455

CS= Castelló	1= Importació general i especial
BE= Benicarló	2= Importació temporal
BO= Borriana	3= Mercaderies tornades
VI= Vinarós	4= Exportació general
V= València	5= Exportació temporal
CU= Cullera	6= Mercaderies tornades
GA= Gandia	7= Total general de valors
SA= Sagunt	TPV= Total País Valencià (CS Prov+V Prov)
	TESP= Total Espanya

VALOR MERCADERIES IMPORTADES I EXPORTADES (En pessetes)

PRODUCTE: Tots

ANY: 1916

CS1:	128.951	V1:	51.693.921
CS2:		V2:	3.701.569
CS3:		V3:	3.071.611
CS4:	7.366.558	V4:	110.168.906
CS5:		V5:	3.499.649
CS6:		V6:	4.979.357
CS7:	7.495.509	V7:	177.115.013

BE1:		CU1:	640.729	TPV1:	55.571.998
BE2:		CU2:		TPV2:	
BE3:		CU3:		TPV3:	
BE4:	61.840	CU4:	478.393	TPV4:	143.930.481
BE5:	11.795	CU5:		TPV5:	
BE6:		CU6:		TPV6:	
BE7:	73.335	CU7:	1.119.122	TPV7:	214.860.130

BO1:		GA1:	400.363	TESP1:	1.281.339.014
BO2:		GA2:		TESP2:	24.251.536
BO3:		GA3:		TESP3:	23.175.460
BO4:	10.633.981	GA4:	9.248.009	TESP4:	1.377.734.735
BO5:		GA5:		TESP5:	28.434.827
BO6:		GA6:		TESP6:	19.602.147
BO7:	10.633.981	GA7:	9.648.372	TESP7:	2.754.537.719

VI1:	129.923	SA1:	2.578.211
VI2:		SA2:	
VI3:		SA3:	
VI4:	1.374.766	SA4:	4.598.028
VI5:	3.670	SA5:	
VI6:		SA6:	
VI7:	1.598.259	SA7:	7.176.239

CS= Castelló	1= Importació general i especial
BE= Benicarló	2= Importació temporal
BO= Borriana	3= Mercaderies tornades
VI= Vinarós	4= Exportació general
V= València	5= Exportació temporal
CU= Cullera	6= Mercaderies tornades
GA= Gandia	7= Total general de valors
SA= Sagunt	TPV= Total País Valencià (CS Prov+V Prov)
	TESP= Total Espanya

VALOR MERCADERIES IMPORTADES I EXPORTADES (En pessetes)

PRODUCTE: Tots

ANY: 1917

CS1:	2.878	V1:	28.064.159
CS2:		V2:	3.498.737
CS3:		V3:	4.741.584
CS4:	2.466.013	V4:	132.811.924
CS5:		V5:	5.569.199
CS6:		V6:	7.350.773
CS7:	2.468.891	V7:	182.036.376

BE1:		CU1:	444	TPV1:	31.944.563
BE2:		CU2:		TPV2:	
BE3:		CU3:		TPV3:	
BE4:	41.937	CU4:	702.606	TPV4:	146.036.294
BE5:	10.675	CU5:		TPV5:	
BE6:		CU6:		TPV6:	
BE7:	52.612	CU7:	703.050	TPV7:	199.183.269

BO1:	130	GA1:	166.628	TESP1:	1.526.285.300
BO2:		GA2:		TESP2:	19.553.004
BO3:		GA3:		TESP3:	25.114.881
BO4:	1.894.389	GA4:	3.877.415	TESP4:	1.324.590.348
BO5:		GA5:		TESP5:	29.943.536
BO6:		GA6:		TESP6:	
BO7:	1.894.519	GA7:	3.994.043	TESP7:	2.746.471.532

VI1:	113.564	SA1:	3.646.760
VI2:		SA2:	
VI3:	12.880	SA3:	
VI4:	517.718	SA4:	3.724.292
VI5:	18.564	SA5:	
VI6:		SA6:	
VI7:	662.726	SA7:	7.371.052

CS= Castelló	1= Importació general i especial
BE= Benicarló	2= Importació temporal
BO= Borriana	3= Mercaderies tornades
VI= Vinarós	4= Exportació general
V= València	5= Exportació temporal
CU= Cullera	6= Mercaderies tornades
GA= Gandia	7= Total general de valors
SA= Sagunt	TPV= Total País Valencià (CS Prov+V Prov)
	TESP= Total Espanya

VALOR MERCADERIES IMPORTADES I EXPORTADES (En pessetes)

PRODUCTE: Tots

ANY: 1918

CS1:	5.808	V1:	19.763.172
CS2:		V2:	1.449.834
CS3:		V3:	1.975.373
CS4:	1.191.746	V4:	65.090.403
CS5:		V5:	2.091.407
CS6:		V6:	2.170.440
CS7:	1.197.554	V7:	92.591.129

BE1:		CU1:	27.360	TPV1:	19.930.436
BE2:		CU2:		TPV2:	
BE3:		CU3:		TPV3:	
BE4:	30.769	CU4:	353.380	TPV4:	70.358.547
BE5:		CU5:		TPV5:	
BE6:		CU6:		TPV6:	
BE7:	30.769	CU7:	380.740	TPV7:	98.777.578

BO1:	6	GA1:	10.208	TESP1:	623.938.829
BO2:		GA2:	33.784	TESP2:	10.952.878
BO3:		GA3:	24.045	TESP3:	15.240.203
BO4:	913.314	GA4:	1.455.574	TESP4:	1.009.223.087
BO5:		GA5:	59.312	TESP5:	13.312.421
BO6:		GA6:	71.221	TESP6:	9.562.561
BO7:	913.320	GA7:	1.654.244	TESP7:	1.687.285.979

VI1:	146.152	SA1:	27.730
VI2:		SA2:	
VI3:		SA3:	
VI4:	806.050	SA4:	1.017.311
VI5:	9.771	SA5:	
VI6:	2.808	SA6:	
VI7:	984.781	SA7:	1.045.041

CS= Castelló	1= Importació general i especial
BE= Benicarló	2= Importació temporal
BO= Borriana	3= Mercaderies tornades
VI= Vinarós	4= Exportació general
V= València	5= Exportació temporal
CU= Cullera	6= Mercaderies tornades
GA= Gandia	7= Total general de valors
SA= Sagunt	TPV= Total País Valencià (CS Prov+V Prov)
	TESP= Total Espanya

VALOR MERCADERIES IMPORTADES I EXPORTADES (En pessetes)

PRODUCTE: Tots

ANY: 1919

CS1:	26.900	V1:	43.298.028
CS2:		V2:	3.137.080
CS3:		V3:	2.534.022
CS4:	4.358.760	V4:	115.151.703
CS5:		V5:	5.566.067
CS6:		V6:	3.643.110
CS7:	4.365.660	V7:	173.330.020

BE1:		CU1:	7.091	TPV1:	44.291.146
BE2:		CU2:		TPV2:	
BE3:		CU3:		TPV3:	
BE4:	262.500	CU4:	1.591.111	TPV4:	133.774.569
BE5:	68.329	CU5:		TPV5:	
BE6:		CU6:		TPV6:	
BE7:	330.829	CU7:	1.598.202	TPV7:	193.106.192

BO1:		GA1:	68.857	TESP1:	1.084.293.983
BO2:		GA2:	1.187	TESP2:	30.764.430
BO3:		GA3:	26.230	TESP3:	18.825.899
BO4:	6.817.372	GA4:	4.052.558	TESP4:	1.311.211.924
BO5:		GA5:	13.860	TESP5:	41.954.819
BO6:		GA6:	1.187	TESP6:	19.694.805
BO7:	6.817.372	GA7:	4.163.899	TESP7:	2.506.750.860

VI1:	540.746	SA1:	385.542
VI2:	731	SA2:	
VI3:	5.390	SA3:	
VI4:	338.479	SA4:	1.202.186
VI5:	36.887	SA5:	
VI6:	6.619	SA6:	
VI7:	892.582	SA7:	1.587.628

CS= Castelló	1= Importació general i especial
BE= Benicarló	2= Importació temporal
BO= Borriana	3= Mercaderies tornades
VI= Vinarós	4= Exportació general
V= València	5= Exportació temporal
CU= Cullera	6= Mercaderies tornades
GA= Gandia	7= Total general de valors
SA= Sagunt	TPV= Total País Valencià (CS Prov+V Prov)
	TESP= Total Espanya

VALOR MERCADERIES IMPORTADES I EXPORTADES (En pessetes)

PRODUCTE: Tots

ANY: 1920

CS1:	891	V1:	99.490.681		
CS2:		V2:	4.612.434		
CS3:		V3:	3.233.265		
CS4:	3.131.831	V4:	110.705.934		
CS5:	3.880	V5:	3.320.531		
CS6:		V6:	4.505.915		
CS7:	3.136.602	V7:	225.868.760		
BE1:		CU1:	1.050	TPV1:	102.905.429
BE2:		CU2:		TPV2:	
BE3:		CU3:		TPV3:	
BE4:	59.872	CU4:	511.044	TPV4:	128.120.272
BE5:	6.370	CU5:		TPV5:	
BE6:		CU6:		TPV6:	
BE7:	66.242	CU7:	512.094	TPV7:	246.977.348
BO1:		GA1:	415.220	TESP1:	1.430.803.579
BO2:		GA2:	17.372	TESP2:	54.868.846
BO3:		GA3:	13.204	TESP3:	19.092.541
BO4:	5.155.811	GA4:	5.390.945	TESP4:	1.024.920.829
BO5:		GA5:	29.640	TESP5:	29.876.735
BO6:		GA6:	12.870	TESP6:	40.927.724
BO7:	5.155.811	GA7:	5.879.215	TESP7:	2.599.490.279
VI1:	1.314.602	SA1:	1.682.985		
VI2:	12.505	SA2:			
VI3:	71.736	SA3:			
VI4:	1.342.080	SA4:	1.822.755		
VI5:	107.627	SA5:			
VI6:	4.198	SA6:			
VI7:	2.852.848	SA7:	3.505.740		

CS= Castelló
 BE= Benicarló
 BO= Borriana
 VI= Vinarós
 V= València
 CU= Cullera
 GA= Gandia
 SA= Sagunt

1= Importació general i especial
 2= Importació temporal
 3= Mercaderies tornades
 4= Exportació general
 5= Exportació temporal
 6= Mercaderies tornades
 7= Total general de valors
 TPV= Total País Valencià (CS Prov+V Prov)
 TESP= Total Espanya

TARIFA de precios acordada entre Patronos y Obreros ante esta Alcaldía, para la recolección de arroz de este año.

	PTAS.	CTS.
Segar	11	
Si los segadores pernoctan en el campo a instancia del patrono	13	
Garbear bracero	11	
Jornal de era	10	
Secar y trabajar en las trilladoras	9	
Desbarbar	12	
Arreglar las garbas en la era para la trilla	9	
Subir talegas al primer piso	0	08
Id. id. al segundo piso	0	15
Descargar talegas en secadero, la carga	0	10
Cargar carros de paja	7	
Picar habichuelas	7	
Cojer moniatos	7	
Garbear	31	
Id. al lomo	26	50
Transportar arroz en talegas, la carga, hasta el 3.º kilómetro.	1	25
Id. id. en id. la id. id. el 6.º id.	1	75
Id. id. en id. la id. id. el 9.º id.	2	25
Sin perjuicio de los convenios que los patronos celebren con los trabajadores que de ordinario se sirven.		
Transporte de garbas hasta el 3.º kilómetro	0	05
Id. de id. hasta el 6.º id.	0	10
Id. de id. hasta el 9.º id.	0	15
Trillar	20	50
Retrillar	18	
Garbear y trillar (todo un jornal)	22	50
Transportar paja	15	
Acarrear alubias	15	

Serán preferidos los trabajadores de Sueca, excepto en las faenas de secación y trilladora que se declaren libres. Se considerarán vecinos a los de Riola y Fortaleny siempre que perciban los jornales prefijados.

Tanto Patrono como Obrero que falte a este reglamento será multado.

Sueca 4 Septiembre 1919

—= SITUACIÓN DE LOS TRABAJADORES EN PLAZA PARA CONTRATARSE =—

Los segadores de Sueca por la noche y por la mañana hasta las 6 y media, en la plaza de la Constitución.

Los segadores forasteros, en la plaza de la Constitución después de las 6 y media.

Los garbeadores y carreteros de Sueca, en los *Porches* de la plaza de la Constitución por la noche y por la mañana hasta las 6 y media.

Los forasteros en la frontera de la Abadía.

Los trilladores y braceros de era de Sueca, bajo del campanario.

Los trilladores y braceros de fuera en la plaza de Salmerón.

Los trilladores y braceros de era de Sueca se contratarán hasta las 10 de la noche, y si a esta hora, no quedan de Sueca, podrán alquilarse los forasteros.

Tanto estos trabajadores como los braceros si salen del portal, y por fuerza mayor no pueden trabajar percibirán un cuarto de jornal, si han empezado el trabajo medio y si es después de comer entero. Se entiende salir, en llegar hasta los planteles.

A C T A

de la Junta General extraordinaria sobre el Censo de trabajadores el día 20 de Noviembre de 1916.

En Sueca, a 20 de Noviembre de 1916, reunida en Junta General extraordinaria la mayoría de los que componen el Centro Obrero y bajo la presidencia del compañero Alberto Roig, leída el acta anterior por el Secretario, quedó aprobada.

Seguidamente, el presidente explicó que el origen de la Junta era para ver como tomaba la asamblea lo siguiente:

El ayuntamiento nos invitó a una entrevista con los patronos, para proyectar trabajos a los obreros parados.

La comisión de este Centro, presentó que se hiciera un padrón o censo de trabajadores, el cual había de ser distinguido en varias clases, para evitar todo lo posible los arbitrajes políticos y amistades, porque hay muchos desgraciados obreros, que para poder adquirir un triste jornal del estado, antes tiene que convidar a los encargados, cosa que no tiene razón de ser.

En vista de las manifestaciones que hizo esta Comisión, el ayuntamiento se dió por satisfecho, pero encargando que este censo lo hiciera el Centro Obrero.

Punto seguido, el presidente preguntó a la asamblea que clasificación de estado económico pensaba hacer; y con algunas discusiones entre los compañeros socios, se acordó por unanimidad, que la clasificación del estado económico fuera como sigue:

- 1ª clase.- Lo máximo de dos hanegadas arriendadas (sic); en caso de tener casa propia, pasa a la 2ª.
- 2ª clase.- Lo máximo de 8 hanegadas arriendadas (sic); caso de tener 4 o más, propiedad o casa, pasa a la 3ª.
- 3ª clase.- La máxima de 14 hanegadas arriendadas (sic), y si siete o más o casa propia, queda fuera del Censo.

Esto se comprende para los obreros sin caballerías.

Ahora bien, para los obreros con caballerías:

- 1ª clase.- Lo máximo de 4 hanegadas arriendadas (sic) y si tiene 2 o casa propia, pasa a la 2ª.
- 2ª clase.- Lo máximo de 20 hanegadas arriendadas, y en caso de tener 10, o casa propia pasa a 3ª.
- 3ª clase.- Lo máximo de 30 hanegadas, y en caso de tener 15 propiedad o casa, queda fuera del patronato (sic) (per Censo)

A continuación propuso el presidente se nombrases 6 comisiones de a 4 individuos, y despues de nombrados se dieron pequeñas instrucciones para preguntar cual era el estado económico en las casas que preguntasen.

Y no habiendo otros asuntos que tratar se levanto la sesión.

El Presidente

Alberto Roig

El Secretario

Enrique Morillo.

Con objeto de extender el espíritu de solidaridad entre la clase jornalera y patronal, el Centro Obrero de Sueca propone a las diferentes juntas administrativas existentes en sueca las siguientes bases que han de regir para la buena marcha de alquilar a los jornaleros.

Artº 1º Quedan clasificados en tres clases todos los jornaleros de dicho censo. A la primera clase estarán comprendidos todo aquel que tenga dos hanegadas de tierra alquiler. como maximun y si esas dos hanegadas él es el propietario se le considerará como de segunda clase.

Igualmente se le considerará de segunda clase a todo aquel que tuviera como propiedad una casa.

A la clase segunda se hallarán comprendidos todos aquellos que tengan como maximun de ocho hanegadas de tierra alquiladas y caso de ser la mitad de dichas hanegadas de su pertenencia, pasará a la tercera.

Pertenecerán a la tercera clase los que poseyeran el maximun de catorce hanegadas alquiler, pero si la mitad de estas son de su propiedad quedará fuera del censo.

Artº 2º Se considerarán de primera clase los jornaleros de caballerías todos aquellos que trabajen cuatro hanegadas de tierra en alquiler como maximun y si estas fueran propias o tuviera casa pasaria a la segunda.

A la segunda clase pertenecerán todos aquellos que tengan veinte hanegadas en alquiler, pero si la mitad de estas hanegadas y una casa fueran propias pasará a la tercera clase.

Los que tengan en alquiler treinta hanegadas de tierra estarán comprendidos en la tercera clase, pero si la mitad de dichas hanegadas fueran de su propiedad y además poseyera casa quedará fuera del censo.

Todos aquellos que poseyeran tierra playa del mar en un número igual de hanegadas en las tres clasificaciones anteriores se les considerará como propietario de la mitad de dichas hanegadas y si es secano la tercera parte de su valor.

Todo aquel que tuviere una casa y esta se hallare a un kilómetro como maximun de la población no se tendrá en cuenta para los efectos de las clasificaciones hachas anteriormente.

Artº 3º El modo de regir dicho censo será el siguiente:

El Centro Obrero delegará un representante a cada junta administrativa con las mismas atribuciones que todos los encargados que tienen dichas juntas para que este sea el encargado de recibir todas cuantas órdenes recibiese de las juntas referentes al alquiler de braceros el representante del Centro Obrero, por la noche recibirá de dichas juntas las órdenes necesarias para que éste pueda alquilar los jornaleros cuyo número se le notifique, con expresión del sitio donde tienen que trabajar o el nombre del encargado con quien tienen que ir, con el fin de poder distribuirlo por de la noche en el Centro Obrero en las horas oportunas según la época del año para que en caso de no poder alquilarlos en la misma noche el todo o parte del número de trabajadores que se le designe poderlo hacer por la mañana a quien pueda estar o no en el censo. Lo mismo pueden hacer los demás encargados de dichas juntas. El representante del Centro Obrero tendrá como obligación el alquilar. pero será obligación de los demás encargados de dichas juntas pagar a los jornaleros.

Si un jornalero faltara al respeto o no cumpliera su

cometido a los encargados en las juntas administrativas o los formen dichas juntas quedará a juicio de ésta pudiendo ser amonestado y hasta perderá el derecho a trabajar desde un día hasta un mes por primera vez y si incurriera en nueva falta lo que se crea más lógico a juicio de la junta.

En caso de faltar un encargado al obrero será castigado hasta perder su haber desde un día hasta cinco y si alguno de los que formen parte de las juntas administrativas a algún trabajador será corregido a dicho señor a juicio legal de la junta que pertenece.

El cuerpo de aspirantes será respetado si está conforme servir siempre que el Senticato (sic) necesita alquilar jornaleros.

El Censo de jornaleros queda abierto el presente año para el que quiera incluirse, renovándose anualmente este Censo en el mes de noviembre y diciembre, haciéndolo público por medio de bandos y de anuncios por todas las Sociedades.

Este reglamento se podrá estrechar y ensanchar siempre que crean conveniente las juntas administradoras y el Centro Obrero.

El material de escritorio que se use y gaste para dicho fin lo habrán de abonar las juntas administrativas.

El Presidente

Alberto Roig

En la Ciudad de Sueca a cuatro de Febrero de mil novecientos diez y siete. Reunidos en el Salón de la Alcaldía bajo la presidencia del señor Alcalde accidental Don Estanislao Muñoz Simeón los señores que al margen se expresan (no consten els noms) representantes unos de las corporaciones y entidades económico-administrativas y otros representando al elemento obrero agrícola de esta Ciudad, por el señor Presidente se abrió la sesión concediendo la palabra al obrero Don Alberto Roig quien expuso: Que los obreros pidieron a la alcaldía la presente convocatoria y reunión para poner de manifiesto a las corporaciones oficiales aquí reunidas que los obreros habíá confeccionado un censo de trabajadores del campo y en general y clasificados de tres maneras según su estado económico y pedía que la contrata de jornales de hoy en adelante se hiciera por la noche y en un punto determinado con intervención directa del elemento obrero en cada una de las Corporaciones al efecto de alquilar diariamente los servicios de los jornaleros. Que los interventores obreros ganen el mismo jornal que los encargados de las Juntas o Corporaciones.

Que la organización del Centro Obrero sea la encargada de los servicios.

Por la representación de la Comunidad de labradores se manifiesta que dicha corporación desde primero de Enero del año actual tiene ya punto determinado al que no han concurrido en alguans ocasioens los obreros habiendo necesidad de ir a pagarles a las tabernas.

Por el Alcalde Presidente se propone que tres obreros y tres representantes de Juntas se reúnan todas las noches de la semana entrante para fijar las bases y acordar en definitiva la organización del alquiler de servicios y excita a los Presidentes de las Juntas aquí reunidas para que desde mañana empleen el mayor número de braceros para solucionar en parte la grave crisis que atravesamos hasta que la ponencia de obreros y entidades formulen las bases de organización.

Por el obrero Don Alberto Roig se manifiesta que ante todo había que acordar respeto a sus proposiciones. En este estado y previa amplia discusión se acordó por todos los reunidos unánimemente aceptar la proposición de la Presidencia-Alcaldía y al efecto por el elemento obrero se designo y nombró como individuos de la ponencia a los obreros D. Alberto Roig, Don Pedro Monreal Prats y Don Salvador Nacher, los y otro que designarán la Comunidad de Labradores, la Junta de Gobierno de Aguas y los Administrativos de Tiradas.

Con lo cual se dió por terminada el acto y leida la presente la hallaron conforme y la firmaron el señor Alcalde de que certifico Estanislao Muñoz El Secretario Accidental

Año 1919

Provincia de Valencia

Ciudad de sueca

AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL

EXPEDIENTE

Sobre

Constitución y actuación de la junta reguladora del trabajo y su remuneración durante la próxima recolección del arroz.

Principio de las actuaciones en 19 de Agosto

Decreto.- Publicado en el Boletín Oficial de la provincia del día de hoy una circular del Gobierno Civil ordenando a los Alcaldes que constituyan Juntas reguladoras de las condiciones del trabajo y de su justa remuneración en las poblaciones donde se cultiva el arroz , por analogía con lo dispuesto en el Real Decreto del Ministerio de Fomento de treinta de abril último publicado en la Gaceta del primero de Mayo y determinando el artículo primero de dicho real Decreto los representantes de las entidades que deben constituir dicha Junta, siempre que el número sea igual de patronos que de obreros; por lo que a estos afecta, cítese a las seis entidades registradas, Sociedad de Oficios Varios, Avance Femenino, Sociedad de Trabajadores por Tracción Animal, Seminario Obrero y Centro Obrero Socialista y Centro Socialista de Trabajadores del Campo y no existiendo sociedad patronal legalmente constituida, cítese a Junta Geeneral extraordinaria de patronos cultivadores de arroz en éste término municipal para el día veinte y dos del actual a las veinte y una horas en el salón de sesiones de esta Casa Capitular con el exclusivo objeto de designar seis vocales patronos, que con los obreros han de constituir la Junta reguladora.

Sueca a diez y nueve de Agosto de mil novecientos diez y nueve.

El Alcalde

Esteban carrasquer

P.S.M.

Mariano Ferrando

En la Ciudad de Sueca a veinte y dos de Agosto de mil novecientos diez y nueve.

En el Salón Consistorial y previa convocatoria por medio de edictos y bandos públicos se reunieron en junta general extraordinarias, bajo la Presidencia del Señor Alcalde accidental Don Esteban Carrasquer Carrasco, sobre unos cien cultivadores de arroz de este término, con el exclusivo objeto de designar seis vocales patronos que formen parte de la Junta Reguladora de las condiciones de trabajo y en remuneración en la próxima recolección del arroz, tras breve discusión, por unanimidad se acordó designar a los Señores siguientes:

Don Carlos Matoses Marqués
Don José Garcia Segarra
Don Gregorio viel Ribera
Don Vicente Meseguer Ferrando
Don Hermelando Ferrando Escrivá
Don Andrés Fos Cuevas

Con lo que se dió por terminado el acto extendiéndose la presente que por acuerdo unánime previa su lectura, firman el Señor Presidente y los vocales designados, de que certifico

Esteban Carrasquer

Vicente Meseguer

Mariano Ferrando

AMS. Governació. Reformes Socials 271.

Document de la patronal davant la negociació. 25 d'Agost 1919

(...) Convencidos los propietarios de esta Ciudad de que gran parte del malestar de la clase jornalera no estriba en la insuficiencia del salario o jornal, sino que más bien en la falta absoluta de éste en la época del invierno; y suponiendo a ésta la principal causa o motivo para que en las temporadas de exceso de faena (tales como la plantada y la recolección), sea la que determine obligando como única solución a la clase jornalera a formular pretensiones exageradas y lesivas a los intereses de la propiedad y de cuyo supuesto beneficio a la clase proletaria de Sueca apenas si le alcanza una tercera parte. Proponen al objeto de resolver de raíz el conflicto (...)

Pujar els salaris un 25% respecte dels de l'any passat i

(...) a cambio de la anterior concesión los propietarios todos de Sueca y con las garantías que los obreros estimen suficientes se comprometen a suvenir (sic) a las necesidades de aquel período de paro forzoso que comprende desde 1º de Diciembre hasta el 29 de Febrero(...)

En el cas de que no accepten eixa proposta la patronal ofereix pujar els salaris el 50% respecte a l'any anterior, amb la qual cosa els salaris quedarien com en 1 (fulla a banda).

Document dels obrers davant la negociació. 21 d'Agost de 1919. Amb el segell de la Sociedad de Oficios Variso i el del Centro Unión de Trabajadores del Campo.

"En la reunión celebrada en esta entidad <...> se acordó por unanimidad visto el encarecimiento de las subsistencias elevar a V.S. <...> copia exacta de las bases y jornales que los individuos en número de dos mil acordaron en la citada reunión (...) entendiéndose que de dichas bases y jornales no puede haber transición por parte de los obreros según acuerdo.

Por lo tanto solo acudiremos a sus requerimientos para firmar el acta de conformidad entre patronos y obreros.(...)

"Caso de no dar satisfacción a estas peticiones los patronos, esta entidad da por declarada la huelga para el día veintiocho del corriente".

Acta.- Sueca a veinte y seis de agosto de mil novecientos diez y nueve. En el despacho del salón de la Alcaldía y bajo la Presidencia del que accidentalmente la desempeña Don Esteban Carrasquer Carrasco, se reunieron los señores Don Carlos Matoses Marqués, Don José García Segarra, Don Gregorio Viel Ribera, Don Vicente Meseguer Ferrando, Don Hermelando Ferrando Escrivá Y Don Andrés Fos Cuevas en representación de la clase patronal de cultivadores de arroz y Juan Pons Campins, José Marco, Antonio Benedito, Juan Forquet, Juan Martí Ribera y Alberto Roig Velis, por las sociedades obreras.

Por disposición de la Presidencia dióse lectura a las peticiones de los braceros del campo y despues a los ofrecimientos que en primer término se hacen en el escrito presentado por la clase aprtonal, consistentes en aumentar los jornales de la próxima recolección a un tipo que no exceda el veinte y cinco por ciento sobre los devengados en el año anterior, obligándose en cambio los propietarios a subvenir las necesidades del proletariado en el período de paro forzoso comprendido desde primero de Diciembre al último día de Febrero, con las garantías que los obreros estimasen suficientes.

Estimando la representación obrera no ser en el momento oportuna la discusión de esta parte de la proposición patronal se pasó a discutir la remuneración de los jornales en las distintas clases de trabajos que se verifican durante la próxima recolección del arroz y tras amplísima y laboriosa discusión en la que intervinieron todos los señores presentes se convino unánimemente en fijar a los jornales los precios siguientes:

Segar arroz, once pesetas.
Si los segadores pernoctan en el campo, a instancias del patrono, trece pesetas.
Garbear el bracero, once pesetas.
Bracero en la era, diez pesetas.
Jornal de secar y de trilladora, nueve pesetas.
Desbarbar, doce pesetas.
Arreglar las garbas para la trilla, nueve pesetas.
Subir talegas al primer piso, ocho céntimos.
Idem al segundo, quince céntimos.
Descargar talegos en secadero, la carga, diez céntimos.
Cargar carros de paja, siete pesetas.
Picar habichuelas, siete pesetas.
Coger boniatos, siete pesetas.

Serán preferidos los braceros de Sueca en todos los trabajos mencionados, excepto en los de secar y de las trilladoras que se declaran libres.

Para la debida organización, los braceros de Sueca para la trilla se alquilarán en la Plaza de San Pedro hasta las diez de la noche y si a dicha hora no quedan vecinos, podrán alquilarse forasteros.

Los segadores de Sueca se alquilarán hasta las seis y media de la mañana, pudiéndose contratar despues forasteros si no quedan vecinos.

Se consideran vecinos a los de Riola y Fortaleny siempre que perciban los jornales prefijados.

Los propietarios de fuera que cultiven tierras en Sueca podrán emplear trabajadores de su pueblo, siempre que a los propietarios de sueca que cultiven tierras en otros términos se les tenga la misma consideración y perciban los trabajadores el mismo jornal que en Sueca.

Las cuestiones que se susciten se resolverán por dos patronos y dos obreros, que con sus suplentes se nombrarán antes de la recolección por las clases respectivas presididos por el alcalde o persona en quien delegue.

Al tratarse de fijar precio a los jornales en que se utiulizan las caballerias, se suscitó la cuestión previa acerca de la preferencia que debiera darse a los vecinos, opinando los patronos que debiera ser libre la contratación por no ser verdaderos obreros en sentido legal los que alquilan el trabajo de las caballerias y carros, y estimar los obreros que debían ser preferidos los de sueca por ser tan trabajadores los braceros como los que se alquilaban con sus caballerias y carro, ya que el concurso de todos era indispensable para la recolección del arroz.

Suspendida la sesión y no obstante las varias reuniones habidas a distintas horas de los dias veinte y siete, veinte y ocho y veinte y nueve, no fue posible llegar a una avenencia por insistir en sus apreciaciones, tanto los representantes de los aptronos como los de los obreros, siendo por lo tanto imposible dictaminar como previene el Real Decreto de treinta de Abril último, por lo que se dió por terminada provisionalmente la misión de la Junta, haciendo constar antes los vocales obreros que quedaban por ahora anulados los precios de los jornales de los braceros prefijados mientras no se llegue a una avenencia con los trabajadores por tracción animal.

De todo lo cual se extiende la presente. Signatures.

AMS. Governació. Reformes Socials 271.

Document del Centro Unión de Trabajadores del Campo. 1-IX-1919.

Muy Iltre. Señor.

Ponemos en su superior conocimiento que esta Sociedad de Campesinos de acuerdo con la Federación Regional de Campesinos cuyo comité reside en Alfafar, en una reunión celebrada al efecto, y visto además que los patronos patean los acuerdos tomados en las diferentes reuniones celebradas en esa Alcaldía, tienen a bien participarle que el jornal de segar arroz será de doce pesetas y además el reconocimiento de la Sociedad.

Por lo tanto caso que estos dos puntos no queden aceptados esta Sociedad tiene a bien declarar la huelga de campesinos para el día tres del corriente mes.

Sueca 1º de Septiembre de 1919

Por el Comité

Francisco Ferri.

Relació dels Representants obrers. AMS.Gov. R.S. 271.

Soc. Trabajadores del Campo por Tracción Animal. José Marco Velis.

Soc. de Oficios Varios. Juan Forquet Cotaina.

Seminario Obrero. Juan Pons Campins

(Els tres anteriors tots de CNT (?) fulles exac. iguals)

Centro Obrero Socialista. Alberto Roig Velis. (El segell que possen, però, diu Soc. de Obreros Campesinos y Similares).

Muy Iltre. Sr.

La Sociedad de mujeres El Avance Femenino como organización de la Sociedad de Oficios Varios tiene a bien comunicar a V.S. que caso que los patronos no den satisfacción a las bases presentadas por los campesinos, esta Sociedad en un sentir de solidaridad declara la huelga para el dia cuatro del presente mes.

Sueca 3 de Septiembre de 1919.

La Presidenta

Isabel Prast.

Decreto.- Sueca a cuatro de Septiembre de mil novecientos diez y nueve. Con objeto de intentar la solución pacífica y justa de la huelga de campesinos planteada en el día de ayer y continuada en el de hoy que de momento dificulta la recolección del arroz en las condiciones de normalidad en que debiera desarrollarse, convóquese a la Junta reguladora de las condiciones y remuneración del trabajo durante la próxima recolección del arroz, a una reunión que se celebrará a las diez y siete horas del día de hoy, en el salon de esta Alcaldía, para dictaminar sobre la regularización de dichas condiciones.

Dada la importancia y trascendencia del asunto a tratar encarezcase a los señores que componen la Junta expresada la más puntual asistencia, pues así lo reclaman el interés y la tranquilidad públicas seriamente comprometidas por las desavenencias entre los distintos elementos que directamente intervienen en la producción arrocerá y a cuya unidad de miras se tiende en la reunión que se convoca.

El Alcalde

Juan Miragall

Acta.- En la Ciudad de sueca dia cuatro de septiembre de mil novecientos diez y nueve. Reunidos en el despacho de la Alcaldía bajo la Presidencia del alcalde Don Juan Miragall Fabra, los señores que componen la Junta reguladora, Don Vicente Meseguer Ferrando, Don Carlos Matoses Marqués, Don Hermelando Ferrando Escrivá, Don Gregorio Viel Riera y Don José García Segarra, José Marco, Juan Pons, Juan Forquet, Francisco Lledó, Alberto Roig y Antonio Benedito, dejando de asistir el vocal Andrés Fos Cuevas por enfermedad.

El Presidente manifiesta que el objeto de la reunión es dictaminar sobre la cuestión latente del trabajo y su remuneración en la próxima recolección del arroz, conciliando los intereses de todos con elevación de miras y poniendo a contribución cada cual sus esfuerzos para el bien de Sueca.

Entrando de lleno en el asunto que congrega a los presentes, primeramente se acuerda ratificar los precios de jornales fijados en la sesión del día veinte y seis del mes último.

Seguidamente, de común acuerdo con la salvedad de los vocales patronos, de someterlo a la aprobación de la Junta General, se fijaron los siguientes precios, en los trabajos por tracción animal:

Garbear	31 Pts
Transportar arroz en talegas, la carga hasta el 3er. Km.	1,25Pts
Idem, hasta el 6º Km	1,75Pts
Idem, hasta el 9ºKm	2,25Pts

Esta tarifa se entiende sin perjuicio de los convenios que celebren los aptronos con los trabajadores que de ordinariamente se sirven.

Descargar talegas, de cuenta del patrono.

Estos precios se entienden estan en las talegas en era con carretera.

Transporte de garbas hasta el 3er. Km.	0,05Pts
Id. hasta el 6º Km	0,10Pts
Id. hasta el 9º Km	0,15Pts
Trillar	21 Pts
Retrillar	18 Pts
Garbear y trillar (todo un jornal)	22,50Pts
Transportar paja	15 Pts

Por último, lo que afecta a la preferencia de los trabajadores por tracción animal vecinos, entienden los presentes que debe acaterse por todos lo que sobre el particular tengan a bien resolver los señores Alcalde, Cura regente y Teniente de la Guardia Civil, repitiendo el señor Ferrando que a reserva siempre de dar cuenta a los patronos en general.

Para entender en la resolución de cuantas dudas ofrezca la interpretación de los acuerdos anteriores e incidencias imprevistas se designan a los señores Don Hermelando Ferrando y Don Vicente Meseguer y suplente de estos a Don José García Segarra, como patronos y José Marco y Juan Forquet por los obreros y Juan Pons, suplente de los últimos.

Dichas autoridades entenderan además en el alcance que debe darse al reconocimiento de la sociedad pedida por los obreros.

Si no se consiguiera mayoría en los acuerdos, resolveran en última instancia las tres autoridades emncionadas.

En cuyos terminos se da por terminado el acto del que se entiende la presente, que firman los presentes, de que certifico.

Signatures dels assistents.

L A U D O

En la Ciudad de Sueca a cinco de septiembre de mil novecientos diez y nueve

Reunidos los Señores Don Juan Miragall Fabra, Don Vicente Calatayud Perales y Don Dario Rodriguez de Diego, Alcalde, Cura Regente y Teniente de la Guardia Civil de la misma respectivamente nombrados árbitros por la Junta Reguladora de las condiciones del trabajo y su justa remuneración en la presente recolección del arroz de este término municipal, en la sesión celebrada por dicha Junta, el día cuatro de los corrientes, para resolver sobre la preferencia de los trabajadores por tracción animal vecinos de esta población y el alcance que debe darse al reconocimiento de la Sociedad Centro Unión de Trabajadores del Campo.

Resultando Que la Sociedad de trabajadores del campo por tracción animal ha solicitado se considere a sus socios con derecho preferente por ser vecinos de esta población a los demás trabajadores para las faenas agrícolas en la recolección del arroz de este término municipal como se les ha concedido a los braceros a que se refiere el real Decreto de treinta de Abril último.

Resultando que los Patronos se niegan a reconocer dicha preferencia por entender que que no son obreros en sentido legal los trabajadores de dicha Sociedad en el momento que poseen carro y caballería.

Resultando Que tanto la Sociedad referida como la que se titula Centro unión de trabajadores del campo tienen también solicitado el reconocimiento legal de las mismas y la preferencia de sus socios para ser alquilados en los trabajos agrícolas de la recolección del arroz a los demás trabajadores de esta localidad y forasteros.

Considerando Que desde el momento que las Sociedades aludidas en el resultando anterior, así como el Centro Obrero Socialista y demás sociedades obreras tienen su representante en la Junta Reguladora de las condiciones de trabajo agrícola y su remuneración, están legalmente reconocidas a los efectos del Real Decreto de treinta de Abril último.

Considerando Que el espíritu que informa el Real Decreto antes indicado es el de conceder la preferencia a todos los vecinos de la localidad sobre los forasteros y no crear un privilegio de determinados de ellos en perjuicio de los restantes, lo cual ocurriría de acceder a los solicitado por las Sociedades reclamantes.

Considerando Que la denominación de operarios que establece el artículo segundo del Real Decreto antes citado es bien genérico y por consecuencia pueden considerarse incluida en ella los obreros por tracción animal sin que pierda el carácter de tales por el mero hecho de poseer carro y caballería puesto que sin estos elementos les sería imposible realizar las faenas para las que se els alquila.

Considerando Que todo el que alquila su esfuerzo físico debe merecer el concepto de obrero independientemente de su estado económico

Resolvemos

Primero Que las sociedades Centro Unión de Trabajadores del Campo y de Trabajadores por Tracción Animal, desde que fueron aprobados sus reglamentos por el Excmo. Sor. Gobernador civil de la provincia adquirieron personalidad legal.

Segundo No se concede preferencia alguna a los individuos de las Sociedades Centro Unión de trabajadores del campo y de trabajadores por tracción animal sobre los demás vecinos.

Tercero Se consideran a los trabajadores por tracción animal vecinos de este término municipal como tales obreros a los efectos de la preferencia en los trabajos agrícolas para la recolección del arroz.

Juan Miragall

Vicente Calatayud

Dario Rodriguez

Año 1920

Provincia de Valencia

Ciudad de Sueca

AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL

EXPEDIENTE

Sobre

Constitución y actuación de la Junta Reguladora del trabajo
y su remuneración durante la próxima temporada de la planta-
ción del arroz.

Principio de las actuaciones

Mayo 1920

670

A. T. S. Re. p. 1. final. 273.

En la Ciudad de Sueca a quince de Mayo de mil novecientos veinte. Siendo las veinte y tres horas y treinta minutos, ante el señor Alcalde Don Esteban Carrasquer Carrasco, comparecen los señores Don Vicente Ferrando Escrivá, Don Salvador Matoses Vul, Don Pascual Gil Beltran Crespo, Don Baldomero Garcia Segarra, Don Salvador Ferrando Escrivá, Don José Maria Fos Serrano, , Don Alejo Serra Fos, Don Vicente Carrasquer Carrasco, Don Rosario Camilleri Pérez, Don Gil Matoses Borja, Don José Ortells Lavernia, Don José Carrasquer Marqués, Don José Maria Meseguer Marqués, Don José P. Carrasquer, Don Espiridión Ortells Beltran y Don Bautista Benedito Cebolla, mayores de edad y vecinos todos de esta Ciudad, y manifiestan:

Que con la mayoría de los propietarios de Sueca acaban de reunirse en el Sindicato de Policía rural, en cuya reunión se ha dado cuenta del estado en que se halla planteada con los obreros del campo la cuestión referente al tipo de los jornales de plantar arroz. Han hablado la mayoría de los asistentes produciéndose en el sentido de que los patronos no pueden ni deben continuar las negociaciones con los obreros para llegar a un acuerdo con ellos porque la huelga de hoy lo impide, y en todo caso no se pagarán los jornales en esta temporada a más de catorce pesetas. Solo una minoría han insinuado la conveniencia de transigir.

Lo que en cumplimiento de lo ofrecido en la reunión nuestra de anoche celebrada en esta Casa Capitular y del acuerdo de la reunión de propietarios de referencia consignan para que la Alcaldia haga el uso que tenga por conveniente y obre en consecuencia.

Signatures dels assistents.

En la Ciudad de Sueca a diex y seis de Mayo de mil novecientos veinte. En el salón de sesiones de la casa Capitular, bajo la presidencia del señor Alcalde Don Esteban Carrasquer Carrasco, se reunieron los aptronos agricultores que manifiestan representar a todos los propietarios y cultivadores de este termino municipal, cuya representación se les confirió en Junta General celebrada en el Sindicato de Policia rural el dia anterior y en otra que acaba de celebrarse en este propio salón de sesiones, convocada por la alcaldia por medio de bandos Don Vicente Ferrando Escrivá, Don Salvador Matoses Viel, Don Pascual Gil Beltran crespo, Don Baldomero Garcia Segarra, Don Salvador Ferrando Escrivá, Don José Mª Fos Serrano, Don Alejo Serra Fos, Don Vicente Carrasquer Carrasco, Don Rosario Camilleri Perez, Don Gil Matoses Borja, Don José Ortells Lavernia, Don Alfredo Cebolla Martinez, Don José Ferrando Ortells, Don José Carrasquer Marqués, Don José Mª Meseguer Marques, Don José P. Fos Carrasquer, Don José Beltran Burguera, Don Juan Artal Meseguer, Don José Alemany Martinez, Don José Palacios Granell, Don Juan Bautista Cebolla Burguera, Don Espiridión Ortells Beltran y Don Juan Bautista Benedito Cebolla y los representantes de los obreros pertenecientes a las sociedades obreras, Trabajadores del Campo por Tracción Animal, Centro Unión de Trabajadores del Campo y Sociedad de Obreros Campesinos y Similares, Don Alberto Roig Velis, Don José Ruffí, Don Luis Ortiz, Don Vicente Ferrer, Don Espiridión Perez, Don Pascual Sendra, Don Miguel Fos, Don Ricardo Beltran, Don Daniel Falcó, Don José Marco, Don José Pla y Don Daniel Roig.

El Presidente manifiesta que en virtud de una comunicación fechada en el dia diez y presentada el dia once de este mes, de los obreros, expresiva de las bases y condiciones en que han de efectuarse los trabajos agrícolas desde la fecha hasta la próxima recolección del arroz, el dia trece empezaron a reunirse en esta Casa una comisión de obreros y otra de aptronos para tratar de venir a un acuerdo unánime respecto a dichas bases y condiciones y desgraciadamente no ha podido conseguirse en las tres reuniones que durante tres dias consecutivos se han celebrado, pues tan solo se ha llegado a un acuerdo en diferentes clases de trabajo quedando en alto la solución del que mas apremia, o sea la plantación del arroz.

Por separado conferenció anoche y esta tarde en Junta General con los aptronos y esta mañana con los obreros, vislumbrándose la avenencia por haber reducido sus respectivas pretensiones ambas partes. En atención a que Sueca era la única población arrocerera que tenia paralizados sus trabajos, a los perjuicios irreparables que las huelgas ocasionan a todos , y principalmente a las graves consecuencias que

pueden acarrear cuando insensiblemente degeneran en desordenes públicos, apelaba al patriotismo de todos para llegar a una solución satisfactoria sin más ideal que el bienestar de Sueca.

A partir de este momento fueron leídas nuevamente cada una de las peticiones de los obreros y los respectivos ofrecimientos de los aptronos, disentiendose separadamente, lográndose avenencia total, quedando acordado por unanimidad los precios de jornales y condiciones de trabajo agrícola desde hoy hasta la recolección del arroz en la siguiente forma:

- Plantar arroz (60 haces) (Se entiende plantar y arrancar 60 haces)	15 Pesetas
- Arrancar 120 haces	15
- Plantar 120 "	15
- Plantar barcas	12
- Segar trigo	14
- Trabajos en la era	13
- Cavar y recavar maiz	13
- Cavar huerto con azadon	7,50
- Id. Id. con legona	7
- Sembrar	7,50
- Hacer guano	8
- Realzar zanahorias	8
- Limpiar eral	8
- Sanear campos (alcadufar)	8
- Esparcer abono,convencional	8
- Toñar	9
- Segar alfalfa	7
- Los demas trabajos	6,50

CONDICIONES

Se concede la preferencia en todos los trabajos expresados a los vecinos de Sueca, que tengan por lo menos 18 años y para organizar la contratación de la mejor manera posible acudiran aquellos a la plaza de la Constitución por la noche hasta las 10. Si han dejado de contratarse algunos de Sueca lo avisaran en el reten de policia para conocimiento de la Comisión paritaria al amanecer del dia siguiente, concurriendo nuevamente a la plaza dicha con el fin de que a las cinco y media hayan podido contratarse. A los forasteros se les podra contratar cuando esten empleados los trabajadores de Sueca que hayan cumplido los requisitos establecidos anteriormente.

Los obreros por tracción animal se contrataran tambien hasta las 10 de la noche, pero si alguno no pudiera concurrir a la plaza oportunamente por haber regresado tarde del campo por exigirle asi el trabajo efectuado, el aptrono que lo haya empleado aquel dia viene obligado a contratarlo al dia siguiente.

Para evitar abusos, solo se admitirá un aprendiz en cada grupo de diez plantadores, rebajándose una peseta a los plantadores y dos a los aprendices, cuando el número de estos exceda de aquella proporción, a no ser que el trabajo se haya efectuado de todos modos con arreglo a lo establecido.

Si algun patrono infringe la preferencia o alguna de las condiciones convenidas, los obreros no contratados o que se consideren perjudicados lo denunciaran a la Comisión, absteniéndose de entrar violentamente en el campo y procurando denunciar a todos los patronos infractores con objeto de distribuir entre ellos el apgo de los jornales de los obreros parados.

Quedan prohibidos toda clase de trabajos a destajo.

Si por fuerza mayor se imposibilita o interrumpe el trabajo, los patronos vienen obligados a pagar: Un cuarto de jornal si los trabajadores han salido del portal; medio jornal si han empezado el trabajo y entero si la interrupción ocurre despus de la comida.

Seguidamente dióse cuenta de la demanda de precios de los obreros por tracción animal y a propuesta de Don Vicente Ferrando Escrivá , por unanimidad se acordó declarar libre la contratación en cuanto al precio.

El señor Presidente se congratuló de haber llegado a feliz término en éste asunto, cuya solución le compensaba de los disgustos y sinsabores recibidos durante las negociaciones y para encauzar el movimiento social propio de la época y de que todas las cuestiones que se susciten entre el capital y el trabajo agrarios tengan solución justa, equitativa y oportuna, inspirada tan solo en el supremo ideal de amor recíproco al prójimo, estimando indispensable que tan pronto se efectue la plantación del arroz se reuniese una comisión representativa de las clases patronal y obrera para tratar del trabajo y remuneración no comprendidas en la relación anterior, pues de esta manera se dispondrá del importante factor tiempo y no tendran que resolverse en minutos de agobio las cuestiones que necesitan dias para estudio y discusión serena y solución verdaderamente amistosa, para todo lo cual se ofrecia incondicionalmente a todos los vecinos de Sueca.

Finalmente se acordó nombrar una Comisión paritaria compuesta de tres patronos y tres obreros y presidida por el señor Alcalde para que resuelva todas las cuestiones relacionadas con las bases establecidas, a las que hay que añadir la de que los forasteros que cultiven tierras en este término podrán libremente emplear en la plantación del arroz personal del pueblo de su residencia, rigiéndose en otro caso por lo estatuido anteriormente, como lo efectuaran en los trabajos subsiguientes; al efecto se conceden a dicha Comisión cuantas facultades ejecutivas sean en derecho necesarias para que lo acordado tenga la efectividad que reclama la seriedad de las personas que en la confección de estas bases han intervenido por sí y en representación de los patronos y obreros agrícolas de este término, cuya aspiración unánime es que se cimplan en todas sus partes.

Con lo que se dió por terminado el acto, que firman todos los presentes, haciendo constar que para los efectos procedentes se consideraran vecinos a los de Riola, Fortaleny, Albalat de la Ribera, Corbera y Cullera, siempre que en estos pueblos se establezca la reciprocidad de que certifico.
=Los punteados=Albalat de la Ribera, Corbera y Cullera=No valen.

Signatures dels assistents.

Año 1921

Provincia de Valencia

Ciudad de Sueca

AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL

EXPEDIENTE

Sobre

Fijación de precios y condiciones que han de regir para
el trabajo en la presente plantación de arroz.

Principio de las actuaciones

Bases y jornales que las Sociedades Unión de Campesinos de Oficios Varios y Centro Obrero Socialista han acordado en junta general extraordinaria el día 15 de corriente para la presente temporada de plantación del arroz.

Bases

- 1º No se podrán alquilar obreros forasteros mientras les haya parados en el pueblo, siempre que sepan cumplir con su obligación.
- 2º Quedan prohibidos los destajos por entender que mientras unos hacen dos jornales otros están con los brazos cruzados sin trabajo.

Jornales

- Plantar y arrancar 50 garbas	16. Pts
- Plantar barcas	13
- segar trigo	15
- Trabajar el trigo en la hera (sic)	14
- Cavar maiz	10
- Cavar huerto en azadon (sic)	8
- Cavar huerto en Legona (sic)	8
- Sembrar	8
- Realzar zanahorias	8
- Acer (sic) guano	8.50
- Limpiar hera (sic)	8.50
- Trabajos ordinarios	7

Observaciones

Desde el momento el obrero alquilado pasara del primer kilómetro y por fuerza mayor no pudiera realizar el trabajo, viene obligado el patrono a pagar un cuarto de jornal y si llegando al campo se pusiese a trabajar y se suspendiese por fuerza mayor medio jornal y si despues de comer jornal entero.

sueca 17 Mayo de 1921.

El Presidente

Salvador Rebull
Centro Unión

El Presidente

Manuel Matoses
Sociedad de

Excmo. Sr.

A VS como primera autoridad local, tenemos a bien comunicar lo siguiente:

Los campesinos organizados de la Sociedad de Oficios Varios y los del Centro Obrero Socialista, hemos recurrido de forma correcta a esa digna Alcaldía como era costumbre en años anteriores, a la presentación de bases y jornales, para la presente temporada, notificándonos esa Alcaldía que era incumbencia de la Sociedad patronal.

Nosotros estimando así hemos recurrido a dicha Sociedad Patronal y se nos ha notificado también, que no era incumbencia de ellos tampoco.

Desamparados pues de unos y de otros no tenemos más remedio aún a nuestro pesar a declararnos en huelga pacífica indefinida, hasta tanto quede solucionado el conflicto que hay entablado entre patronos y obreros, por la intransigencia y poco caso que se nos ha hecho a nuestras justas peticiones.

Por lo tanto la huelga queda declarada del 20 en adelante hasta que nos den una solución satisfactoria.

Lo que tenemos el gusto de comunicar a VS y a los efectos consiguientes.

Dios guarde a VS muchos años

Sueca 18 de Mayo de 1921.

Los Presidentes

Manuel Matoses

Salvador Rebull

Excmo. Sr. Alcalde Constitucional de esta Ciudad.

Excmo. Sr.:

Cumpliendo en lo prevenido en la vigente Ley de Asociaciones, tenemos a bien comunicar a V.S. que en junta general celebrada el 15 del que cursa, para la cual fue pedido el correspondiente permiso, fueron expuestas las bases y jornales que quedaron acordados en la asamblea celebrada en Cullera los días 7 y 8 del mismo mes, quedando al mismo tiempo nombrado por la asamblea los individuos que debían componer el comité de huelga caso que fuera necesario ir a ella.

Como V.S. es la primera autoridad local, participamos que al no dar la clase patronal una solución a las bases que les fueron presentadas el 17 del presente, nosotros en defensa de nuestros intereses declaramos la huelga pacífica, hasta tanto quede solucionado el conflicto.

La huelga es de jornaleros campesinos exclusivamente la cual principiará del 21 en adelante.

Acompañando además una nota de las bases y jornales estando dispuestos a entrar en relación con la clase patronal para armonizar ambos intereses.

Dios guarde a V.S. muchos años.

Sueca 20 mayo de 1921.

Por el Comité

Andrés Mauro

José Domingo

Pascual Sendra

Centro Unión

Sociedad de Obreros
Campesinos y Similares

Excmo. Sr. Alcalde Constitucional de esta ciudad.

Excmo. Sr.:

Reunidos en junta general el sábado día 14 del corriente quedó acordado por unanimidad en la sociedad de trabajadores por "Tracción Animal" los precios de jornales que han de regir en la próxima plantación de la arroz (sic) en la presente temporada

- Un par de caballerías en labradora (sic)	50 Pts
- Id. una sola con labradora	30
- Id. Id. con entabladora	25
- Transportar plantel de Alberique y de Castellar y de Catarroja	convencional
- Traer plantel de la misma	convencional
- Arar tierra plantel	22
- Sembrar habichuelas y trillar trigo	22
- Arar huerto y regar en la noria con un animal	18
- Id. un par para regar en la misma	36
- Jornal ordinario	16

Sueca a 21 de Mayo de 1921

El Presidente

Daniel Ortells

Excmo. Sr. Alcalde Cosntitucional de esta Ciudad.

5

Con esta fecha digo a D. José Cabanes Oficial de este Gobierno lo que sigue:

"Haciendo uso de las facultades que me estan conferidas, he acordado nombrar a V. delegado de mi autoridad al objeto de que se persone en sueca y proceda con la intervencion de Autoridades, patronos y obreros, a solucionar el conflicto existente entre los mismos con motivo de las plantaciones de arroz".

Lo que traslado a V. para su conocimiento a fin de que preste a dicho señor Delegado cuantos auxilios le reclame para el mejor desempeño de este servicio.

Dios guarde a V. muchos años.

valencia 26 de Mayo de 1921.

Julio

Sr. Alcalde Presidente del ayuntamiento de Sueca

Decreto por recibido el anterior oficioy en su vista convoquese por medio de bandos a los patronos y los obreros campesinos de esta localidad a una reunion que tendra lugar en el dia de hoy y veinte horas en el salon de sesiones de esta Casa Capitular a fin de solucionar con la intervencion del Delegado del Señor Gobernador civil de la Provincia el conflicto existente entre aquellos con motivo de la plantacion de arroz

Lo manda y firma el Señor Alcalde Don Arturo Beltran Ruiz, en Sueca veinte y seis de mayo de 1921.

Arturo Beltran

P.S.M.

Mariano Ferrando

En la Ciudad de sueca a veintiseis del mes de Mayo de mil novecientos veintiuno, siendo las diez de la noche se reunieron en el salón Consistorial un gran número de propietarios cultivadores de arroz bajo la Presidencia del Alcalde Don Arturo Beltrán Ruiz y con asistencia del Delegado expresamente para el acto por el señor Gobernador Civil de la Provincia Don José Cabanes Masot, del Jefe de la línea de la Guardia Civil Don Modesto Perez Tortosa y Secretario del Ayuntamiento Don Mariano Ferrando Castells.

Expuso la Presidencia que el objeto de la reunión era venir a un acuerdo con los obreros campesinos de la localidad declarados en huelga siete días consecutivos por no haberse siquiera discutido por los Patronos las bases para la contratación del trabajo en la presente plantación de arroz, por cuyo motivo había intervenido en el conflicto el señor Gobernador Civil de la provincia, ante cuya autoridad comparecieron hoy una comisión de obreros y otra de patronos que se---parada y respectivamente le expusieron sus pretensiones, permitiendo a dicha Autoridad formar juicio sobre el particular y dar instrucciones al señor Cabanes para el mejor éxito de la solución.

Hablaron varios señores propietarios que en definitiva nada se apartaron de los ofrecimientos hechos a la Autoridad provincial.

Pasaron entonces los señores anotados en la cabecera (sic) al salón de Concejales donde se hallaban reunidos los obreros que formaron parte de la Comisión a los cuales encontraron más propicios a ceder en sus pretensiones, lo que se puso en conocimiento de los Patronos quienes no obstante se afirmaron en la suya y tras laraga discusión por unanimidad se acordó facultar a los señores Cabanes y Tortosa para que diesen una solución concreta y definitiva.

En uso de dichas facultades los señores indicados acuerdan señalar los siguientes

PRECIOS DE JORNALES

PESETAS

- Plantar y arrancar 60 garbas	11'00
- Plantar barcas	9'00
- Segar trigo	10'00
- Trabajar trigo en la era	9'00
- Cavar maiz	7'00
- Cavar huerto	6'00
- Sembrar en geenral	6'00
- Realzar zanaorias	6'00
- HACER GUANO	6'00
- Limpiar era	6'00
- Trabajos ordinarios	5'00

CONDICIONES

- 1ª Se concede la preferencia en el trabajo a los obreros vecinos de la localidad, considerándose como a tales los de Riola y Fortaleny, con facultad de los Patronos a excluir a los que no consideren aptos.
- 2ª Se establece la libertad de trabajo.
- 3ª El Alcalde designará al tribunal paritario arbitral compuesto de tres obreros sin tacha de los caracterizados como prudentes y tres patronos de completa independencia que, bajo su Autoridad de Presidente resuelva sin apelaciones las diferencias y reclamaciones que pudieran surgir especialmente en lo que se relaciona con la preferencia debida a los obreros de la localidad.
- 4ª Si hubiera alguna coacción, aparte del castigo que las Leyes imponen, se considerará al que la reciba desligado del compromiso adquirido en este contrato para la preferencia.
- 5ª El trabajo se realizará a uso y costumbre de la localidad.
- 6ª Si se suspende el trabajo por accidente atmosférico regirá la regla establecida para el caos del año anterior.

Seguidamente se fijaron para los trabajos que requieren caballerías los siguientes:

PRECIOS

PESETAS

- Un par de cabellerias con labradora	40'00
- Id. una sola con labradora	25'00
- Id. una sola con entabladora	20'00
- Transportar plantel de Castellón, Alberique, Catarroja, Algemesi y del pueblo	Convencional
- Labrar tierra de plantel una caballeria	19'00
- Sembrar ahbichuelas	19'00
- Trillar trigo	19'00
- Regar un par de caballerias	30'00
- Id. por una sola	15'00
- Labrar huerto	16'00
- Jornal ordinario de caballeria	14'00

ORGANIZACION

Para organizar la contratación de la mejor manera posible los obreros de Sueca acudirán a la Plaza de la Constitución por la noche hasta las diez.

Si han dejado de contratarse algunos de Sueca lo avisarán en el Reten de Policía y al día siguiente concurrirán nuevamente a dicha plaza hasta las cinco y media. Transcurrida dicha hora y también antes si están contratados los obreros aptos de Sueca empezará la contratación de los forasteros.

En cuyos términos se da por terminada la presente que firma los señores consignados en la presente, siendo las tres horas de la madrugada del día veintisiete de Mayo de mil novecientos veintiuno.

Arturo Beltrán

José Cabanes

Modesto Pérez Tortosa

Mariano Ferrando

Enterados

Por los Patronos

José Mª Fos

Salvador Matoses

Manuel Carrasquer

Por los obreros

Vicente Llinares
Tomás Ortells

Daniel Bolufer
Pedro Monreal

Lorenzo Martinez

Año 1921

Provincia de Valencia

Ciudad de Sueca

AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL

EXPEDIENTE

Sobre

Fijación de precios y condiciones que han de regir para
el trabajo en la presente temporada de la recolección de arroz.

principio de las actuaciones

30 de Agosto de 1921

M. I. Sr.

Cumpliendo lo prevenido en la vigente ley de Asociaciones, tenemos a bien poner en conocimiento de V.I. que esta entidad celebrará junta general extraordinaria el domingo próximo a sus cinco horas de la tarde para tratar asuntos relacionados en la presente temporada de la siega del arroz.

Por lo tanto esperamos su beneplacito tantas veces demostrado en favor de los trabajadores.

Notificando al mismo tiempo que pondremos en conocimiento de esa digna corporación los acuerdos concretos que se tomen en dicha reunión general.

Es por lo que se lo comunicamos a V.I. como primera autoridad local guiándonos un alto espíritu de justicia para armonizar los intereses tanto de patronos como de obreros; para la prosperidad y engrandecimiento de esta hermosa y culta ciudad.

Dios guarde a V.I. muchos años.

Sueca 26 de Agosto de 1921

El Presidente

Salvador Rebull
Centro Unión de Trabajadores
del Campo.

M. Itre. Sr.

Tenemos el gusto de remitir a V.I. los acuerdos tomados en la reunión general celebrada el 28 del que cursa, para la cual fue pedido el correspondiente permiso.

Esperando que V.I. pondrá en conocimiento de esa digna corporación municipal los acuerdos que tenemos el gusto de remitir para que esa digna alcaldía lo transmita a la clase patronal para de ese modo armonizar los intereses tanto de patronos como de obreros.

Notificando al mismo tiempo que si la clase patronal se muestra intransigente como otras veces a (sic) ocurrido; nos veremos obligados a declararnos en huelga de brazos caídos en defensa de nuestros intereses.

Caso de declararnos en huelga, lo pondríamos en comunicación de esa digna alcaldía.

No dudamos que la clase patronal nos invitará a una reunión presidida por V.I. y nos pondremos de acuerdo sin ninguna clase de violencia.

Dios guarde a V.I. muchos años.

Sueca 29 Agosto de 1921.

El Presidente del Centro Obrero

Unión de Trabajadores del Campo

Pedro Monreal

Salvador Rebull

Bases y jornales que los obreros organizados en el Centro Obrero Socialista y los de la Unión de Trabajadores del Campo de la Sociedad de Oficios Varios han acordado para la presente temporada de la siega del arroz

1º Segar arroz	16	Pts
2º Desbarbar	17	
3º Garbear de bracero	16	
4º Asentar la hera (sic)	15	
5º Trabajar en la hera (sic)	16	
6º Secar arroz	15	
7º Trabajar en las trilladoras 8 horas	16	
8º Cargar garbas en los carros	convencional	
9º Subir talegas 1er. piso	0,10	cents.
10º Id. Id. 2º Id.	0,20	

Trabajar en la huerta

1º Coger habichuelas	12	Pts
2º Coger moniatos (sic)	8	
3º Coger cacahuete	8	
4º Cargar carros de paja	10	

Bases

Las bases regiran las mismas que en años anteriores.

Sueca 29 Agosto de 1921.

Los presidentes

Salvador Rebull

Pedro Monreal

Decreto No existiendo Sociada Patronal organizada que represente a los cosecheros de arroz de este término municipal, convóquese a estos en general, por medio de bando de viva voz, para mañana a las once en el Salón de Sesiones de esta Casa Capitular, con objeto de enterarles de las bases de trabajo y precios de los jornales durante la próxima recolección del arroz presentados por als Sociedades obreras.

Lo manda y firma el Sor. Alcalde Don Arturo Beltran y Ruiz en sueca a treinta de agosto de mil novecientos veintiu-
no.

Arturo Beltrán

P.S.M.

Mariano Ferrando

Diligencias Certifico: Que transcurrida la hora de las once sin haber concurrido más cosecheros que Don Francisco Fabiá Silla, Don Pascual G. Beltran Crespo, Don José Maria Carrasco Garcia y Don Hermelando Castells quienes por su escaso número no se atrevieron a deliberar acerca de las bases de trabajo y precio de los jornales durante la próxima recolección del arroz presentados por als sociedades obreras, doy cuenta al Señor Alcalde. Sueca a treinta y uno de Agosto de mil novecientos veinte y uno (sic).

Mariano Ferrando

Diligencia Para hacer constar que a las nueve de la noche estaban abiertas las dependencias de esta Casa Capitular permaneciendo hasta las diez en el Salón de Sesiones el Señor Alcalde Don Arturo Beltrán Ruizel alguacil Julio Ribera y el que suscribe; asistiendo sólo el aptrono Don Francisco Fabiá Silla. Vista la falta de asistencia patronal, no obstante haberse publicado bandos de viva voz, fijando otros en todas las sociedades políticas y de recreo y avisos domiciliarios a los principales cosecheros, la Alcaldía dispuso poner los hechos en conocimiento del Señor Gobernador Civil de la provincia, lamentando al propio tiempo la falta de cooperación de parte del vecindario indispensable para resolver en tiempo un conflicto que sólo perjuicios generales puede ocasionar.

Sueca 1º de Septiembre de 1921

El Alcalde
Arturo Beltrán

El Secretario
Mariano Ferrando

Muy Ilmo. Señor

Los obreros organizados en esta Sociedad por tracción animal tienen el honor de poner en su superior conocimiento que en asamblea general celebrada al efecto han acordado la presentación de las bases que a continuación se detallan para la presente temporada del arroz.

Dios guarde a V.I. muchos años.

Sueca 1 de Septiembre de 1921

El Presidente

Francisco Ferri

Bases y Jornales

- Garbear con una caballeria	43,00
- " al lomo	32,00
- Transportar con talegas por cargas del 1º al 3º Km.	1,50
- Del 4º al 5º Km. (por carga)	1,60
- Del 6º al 7º "	2,00
- Del 8º al 9º "	2,50
- Trillar y retrillar	25,50
- Garbear y trillar	27,00
- Transportar garbas (por garba) del 1º al 3º Km.	0,08
- Del 4º al 5º Km.	0,12
- Del 6º al 7º Km.	0,16
- Del 8º al 9º Km.	0,20
- Transportar garbas de una era a otra	40,00

Francisco Ferri

M. Iltre. Sr.

Ponemos en conocimiento de V.I. que estamos altamente satisfechos del "bando" que esa digna Alcaldía a extendido (sic) por la Ciudad, haciendo un llamamiento a la clase patronal, para ver de armonizar las bases y jornales que las Sociedades Obreras de esta Ciudad tienen presentadas en esa Alcaldía apra su discusión.

No habiendo recibido por lo tanto, contestación alguna ni en un sentido, ni en otro por parte de la clase patronal para arreglar las diferencias que estimen necesarias, no tenemos más remedio aún a nuestro pesar que declararnos en huelga de brazos caídos por la poca corrección de la clase patronal al llamamiento de V.I.

Así es que ponemos en conocimiento de V.I. como primera autoridad local que la huelga será efectiva el día 3 del presente hasta que la clase patronal dé una solución satisfactoria a las bases y jornales presentados.

Lo que tenemos el gusto de comunicar a V.I. y a los efectos consiguientes.

Dios guarde a V.I. muchos años.

Sueca 1º de Septiembre de 1921.

Por la Comisión

Miguel Ortí

Centro Unión

José Bou

Sociedad de Obreros
Campesinos y Similares

Diligencia Sueca 2 de Septiembre de 1921.

Llamada por el que suscribe una comisión de obreros, comparecieron a las ocho de la noche Miguel Fos y Salvador Rebull, a quienes se excitó para reducir las pretensiones de los trabajadores a lo que comunmente pudiera considerarse justo, con el objeto de desvanecer los prejuicios de la clase patronal que siente repugnancia por regatear precios de jornales en presencia de los interesados y ver si de esta manera acudía a un nuevo llamamiento de la Alcaldía y se ultimaban las condiciones de trabajo sin necesidad de plantear huelga alguna.

Agradecieron los obreros la intención del requerimiento que se les hacía, pero considerando que se carecía de representación patronal y dados los antecedentes de ocasiones iguales era perder tiempo hablar del asunto en tales condiciones, puesto que de todos modos tenía que someterse nuevamente a la discusión y aprobación de los patronos.

Por ello se negaban a hacer concesiones en el acto.

M. Ferrando

Acta A las ocho de la noche del día tres de septiembre de mil novecientos veinte y uno, se reunieron en el salón de la Alcaldía, previamente convocados, los vocales de la Junta Local de Reformas Sociales, Don Francisco , Don Juan B. Rodriguez, Don Francisco Diego, Don Salvador , Don Pedro Monreal y Don Julian Navarro, bajo la Presidencia del Alcalde Don Arturo Beltrán, quien enteró a los presentes de las gestiones realizadas para conseguir una solución satisfactoria al conflicto creado por no acudir los patronos a constestar a las pretensioens de los obreros del campo durante la recolección del arroz, por cuyo motivo ha empezado hoy la huelga de brazos caidos; y para utilizar todos los medios que puedan contribuir a armonizar los intereses del vecindario, había convocado a la Junta, con objeto de que se expusieran apiniones encaminadas a conseguir el el fin indicado.

Hicieron uso de la palabra varios vocales abundando todos en la ineficacia de la actuación de la Junta, porque sólo cuenta con pretensioens de una parte sin ofrecimientos de la otra, entendiendo que la Alcaldía debía hacer un nuevo llamamiento a los propietarios.

La Presidencia así ofreció hacerlo. Con lo que se dio por terminado el acto exténdiendose la presente que leida y hallada conforme la firman todos los concurrentes, lo que yo el Secretario certifico

Signatures dels assistents.

Acta En la Ciudad de Sueca a 4 de Septiembre de 1921 en el Salón de Sesiones de la Casa Capitular, se reunieron a las once de la mañana los patronos Don Vicente Pérez Monparler, Don Ramón Garcia Serrano, Don Ramón Garcia Puchol, Don vicente Meseguer Ferrando, Don Juan Artal Meseguer, Don Herminio Fabiá Silla, Don Cirilo Cebolla Cebolla, Don Severino Vendrell, Don Emilio Ferrando Ferrando, Gregorio Aliaga Ronda, José Nicolas Pérez , Don José Mª Fos Serrano, Don Mariano Pérez Lledó, Salvador Castells, Don Daniel Matoses Castells y don Mariano Pomar.

La Presidencia enteró a los concurrentes de las pretensiones de los trabajadores del campo para la presente recolección de arroz.

Usaron de la palabra varios de los presentes y por unanimidad se acordó ofrecer los mismos precios y condiciones convenidos por los patronos y obreros del pueblo de Sollana recientemente con igual objeto.

Pasó la Presidencia a conferenciar separadamente con los obreros Pedro Monreal, José Bou, Miguel Ortí, Pascual Bollantes, Pascual Sendra, Pascual Verger, Senen , José Moneleón y Severino Ferrer, quienes no aceptaron la proposición patronal y tras varias conferencias de la Presidencia con patronos y obreros por separado, unánimemente se acordó aceptar lo que resuelva una comisión compuesta de los señores Alcalde, Oficial de la Guardia Civil y Presidente del Sindicato de Policia Rural, a quienes se les confiere poderes amplios para ello.

Con lo que se dio por terminado el acto extendiéndose la presente acta que leida y hallada conforme la firman el Señor alclade, todos los concurrentes , lo que certifico

Signatures de tots els assistents.

En la Ciudad de Sueca y despacho de la Alcaldía, a las diez y seis horas del día cuatro de septiembre de mil novecientos veinte y uno, se reunieron los señores alcalde don Arturo Beltrán Ruiz, Oficial de la Guardia Civil Don Modesto Pérez Tortosa, y Presidente del Sindicato de Policia rural Don Juan Artal Meseguer, quienes en virtud del cometido que se les ha confiado por las Comisiones de Patronos y Obreros en este mismo día y visto los antecedentes de otros años, y teniendo en cuenta las circunstancias especiales que concurren en esta Ciudad que afectan a las clases patronal y trabajadora, procedieron a cumplir su misión con el deseo de realizar una obra equitativa que lleve la paz y bienestar a la población, acordando unánimemente fijar los precios de cada uno de los jornales en las diferentes clases de trabajo y condiciones que han de regular el mismo en la forma siguiente

	Pts	Cents.
- Segar	13	
- Desbarbar	14	
- Garbear de bracero	13	
- Trabajar de era	10	
- Asentar la parva	10	
- Secar arroz	9,50	
- Trabajos en las trilladoras y secaderos	9,50	
- Subir talegos, la carga a 1er. piso	0,25	
- Idem, 2º piso	0,50	
- Garbear en caballeria	30	
- Idem al lomo	25	
- Transportar arroz en talega por carga del 1er. al 3er. Kilómetro	1	
- 4º y 5º km.	1,25	
- 6º y 7º km.	1,60	
- 8º y 9º km.	2,10	
- Trillar y retrillar arroz una caballeria	21,50	
- Garbear y trillar arroz	24,50	
- Transportar garbas hasta el 3er. km.	0,06	
- 4º y 5º km.	0,08	
- 6º y 7º id.	0,12	
- 8º y 9º Id.	0,16	
- Transportar garbas de una era a otra	30	

Condiciones

1ª Serán preferidos los trabajadores de Sueca, Riola y Fortaleny cuya única profesión sea la de trabajador del campo.

2ª Los trabajos se efectuarán en cantidad y calidad según uso y costumbre inmemorial en esta localidad.

3ª La jornada en las trilladoras y secaderos será de ocho horas de trabajo efectivo en caso de necesidad podrá elegir el patrono que se trabaje hasta dos horas más, pagando en proporción el a razón de una peseta cincuenta centimos por hora.

Los que aspiren a trabajar en trilladoras y secaderos lo solicitarán de los aptronos ahsta el día siete de los corrientes inclusive,

El día veinte y dos de este mes podrán trabajar en las trilladoras y secaderos los vecinos de Sueca que no encuentren otra ocupación sustituyendo a los forasteros en el número proporcional al empleado en cada trilladora y secadero.

En lo no previsto regirán las condiciones establecidas en el año último.

Todas las denuncias y reclamaciones que se formulen tanto de patronos como de obreros serpan resueltas por la Comisión Arbitral.

Con lo que se dio por terminada la reunión de la que se extiende la presente que leida por el infraescrito Secretario del Ayuntamiento y hallada conforme la firman los presentes lo que certifico

Signatures dels assistents

Año 1922

Provincia de Valencia

Ciudad de Sueca

AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL

EXPEDIENTE

Sobre

Fijación de precios y condiciones que han de regir
para el trabajo en la presente temporada de la recolección
del arroz.

Principio de actuaciones

30 de Agosto de 1922

408. 21 ho 273.

M.ITRE.SR.

Tenemos el gusto de poner en conocimiento de V.I. como presidente de esa digna corporacion municipal,,las bases y jornales que en asamblea general celebrada en al efecto en esta entidad,quedaron acordadas para rejr(sic) en la presente temporada de la siega del arroz hasta la proxima de la plantacion del año de 1923.

Esperamos por lo tanto de su recto proceder,tantas veces demostrado en beneficio de esta ciudad,convocara a la clase patronal,para darles a entender nuestras justas demandas.

Al mismo tiempo notificamos que la comision que tenemos nombrada en representacion de la clase obrera organizada,esta dispuesta cuando V.I. lo ordene a tener una entrevista con la clase patronal bajo la presidencia de V.I para limar asperezas de unos y otros para dejar sentado el precedente de que no somos amigos de la discordia y si verdaderos armonizadores de ambos intereses.

No dudamos que la clase patronal esta satisfecha de la clase obrera de esta ciudad,que bien quedo demostrado en la reciente temporada de la plantacion.

No somos partidarios tampoco de llegar a la huelga, por que sabemos por experiencia que no conduce a nada practico a ninguno de los dos pero caso de no aceptar nuestras justas peticiones la clase patronal no tendremos mas remedio aunque a nuestro pesar,recurrir a ella en defensa de nuestros intereses.

Asi pues,caso de no ser aceptadas nuestras peticiones, ni querer entrevistarse con nosotros para ver de armonizar lo,en tiempo oportuno,notificaremos a V.I el dia que la huelga pacifica ha de tener lugar.

La clase patronal este año no debe poner reparos a estas pequeñas mejoras de la clase obrera ya que la cosecha de este año es en extremo abundante y el precio del arroz ahora en estos momentos da a entender que en dia no lejano mejorara por la clase del arroz que es superior a los demas paises.

Dios guarde a V.I muchos años.

Sueca 29 de Agosto de 1922

Por la comision

Miguel Fos

Salvador Carrasquer

Bases y jornales que la clase obrera organizada presenta a la clase patronal para la presente temporada.

Jornales

- Segar arroz	15.00 pts
- Desbarbar	16.00 "
- Garbear de bracero y cargar barbas	15.00 "
- Braceros para la hera (sic)	14.00 "
- Braceros para la trilladora(ocho horas)	14.00 "
- Subir talegos 1 ^{er} piso	00.15 cents
- Id id 2 ^a id	00.25 "
- Recojer moniatos	10.00 pts
- Picar habichuelas	10.00 "
- Sembrar de bracero	8.00 "
- Cargar paja	8.00 "
- Jornal ordinario	6.00 "

Bases

A los que pernocten en el campo se les abonara dos pts mas sobre el jornal estipulado.

La hora de empezar por la mañana sera media hora des pues de salir el sol y abandonar el trabajo media antes de la puesta.

Las condiciones regiran los mismas que en años anteriores.

Se entiende para todos estos trabajos que son preferidos los del pueblo que los forasteros.

Sueca 29 de Agosto de 1922

La comision

Miguel Fos

Salvador Carrasquer

Convocatoria

Se convoca a los cosecheros de arroz de este término a una reunión que se celebrará mañana a las 19 horas, en el Salón de Sesiones de esta Casa Capitular con objeto de enterarles de los precios de los jornales fijados por las Sociedades de trabajadores para la próxima recolección y acordar lo que se estime conveniente.

Sueca 30 de Agosto de 1922

El Alcalde Acctal. Vicente Carrasquer

Es copia de la entregada al alguacil para la fijación en las Sociedades de esta Ciudad.

M. Ferrando

Diligencias

Certifico: que transcurrida la hora de las diez y nueve sin haber concurrido ningún cosechero de arroz no obstante haber sido convocados por medio de bandos y edictos oportunamente publicados al objeto de tratar sobre las bases de trabajo y precio de los jornales durante la próxima recolección del arroz, presentadas por las Sociedades obreras, doy cuenta al Sor. Alcalde en sueca a treinta y uno de Agosto de mil novecientos veintidos.

M. Ferrando

Diligencias

A las diecinueve horas del día primero de septiembre de mil novecientos veintidos, sólo asistieron a esta Casa Capitular los patronos del Francisco Fabiá Silla y Don Abelardo Cuquerella Carrasquer, y considerando que este número de asistentes es insuficiente por ahora para acordar en definitiva los precios de los jornales que han de regir en la próxima recolección del arroz, por unanimidad se acuerda hacer un llamamiento individual a los principales cosecheros vecinos, a cuyo fin se citará por un alguacil a Don Emilio Ferrando Ferrando, Don Vicente Fos Meseguer, Don Ricardo Burguera Ortells, Don Manuel Carrasquer Marqués, Don Manuel Carrasquer Fos, Don Hermelando Ferrando Escrivá, Don vicente Meseguer Ferrando, Don Salvador Matoses Viel, Don Francisco Cebolla Viel, Don Cándido Ortells Serrano, Don José Palacios Granell, Don Juan Artal Meseguer, Don Ramón Garcia Serrano, Don Mariano Carrasquer Fos y Don Juan Bautista Castells Garcia, para que concurren a las diez de la noche con el propio objeto.

El Alcalde Actal.

Vicente Carrasquer

El Secretario
Mariano Ferrando

Diligencias

Para hacer constar que a las diez de la noche sólo han acudido los propietarios Francisco Fabiá, Abelardo Cuquerella, Francisco Cebolla y Enrique Ortega, quienes no considerándose con poderes para ofrecer a los obreros en nombre de los patronos por la evidente intransigencia de estos, se limitaron a ponerse a disposición de la alcaldía en el momento en que les cre útiles.

Sueca a 1º de Septiembre de 1922.

M. Ferrando

M. Itre. Sr.

Cumpliendo lo prevenido en la vigente ley de Asociaciones tenemos a bien poner en conocimiento de V.I. que:

En vista que la clase patronal se muestra rezagada al llamamiento de esa alcaldía para ver de armonizar las bases y jornales que esta Sociedad tiene presentada a dicha clase patronal, hemos acordado el declarar la huelga pacífica indefinida hasta se nos de una satisfacción a nuestras pretensiones.

Así pues la huelga empezará el lunes próximo día 4 del presente.

Lo que tenemos el honor de participar y a los efectos consiguientes.

Dios guarde a V.I. muchos años.

Sueca 2 de Septiembre de 1922.

El Comité

Andrés Mauro

Salvador Carrasquer

Eliseo Beltrán

José Laparra

Salvador Rebull

Miguel Fos

Diligencia Reunidos en el Salón de la Alcaldía previamente convocados los individuos que componen el Comité de obreros Andrés Moreno, Salvador Carrasquer, Eliseo Beltrán, salvador Rebull, José Laparra y Miguel Fos, el Sor. alclade dio cuenta a dicho Comité de als gestiones hasta ahora practicadas para ver de solucionar el conflicto planteado por la indiferencia de la clase patronal tan rehacia (sic) a los llamamientos de esta Alcaldía. el expresado Comité, no viendo el medio de poder solucionar esta cuestión por no haberse puesto al habla con la clase aprtonal, insistió en la declaración de huelga que tiene anunciada para mañana.

Sueca a tres de Septiembre de mil novecientos veintidos.

El Alclade Acctal.

El Secretario

Vicente Carrasquer

Mariano Ferrando

Copia del telegrama remitido por el Alclade Accidental
al Gobernador Civil, en el día de hoy

Días atrás obreros campesinos presentaron bases precios jornales presente recolección arroz y citados patronal durante cuatro días consecutivos por bandos viva voz, oficios todas Sociedades y avisos individuales principales cosecheros no han acudido mi llamamiento ante cuya actitud obreros hanse declarado en huelga pacífica, trabajando en el campo sólo contados trabajadores forasteros. Esencialmente conflicto estriba en preferencia pedida por obreros irreduciblemente negada por patronos. Hasta ahora sin más novedad. Proseguiré hoy gestiones dando cuenta a V.E.

Sueca 4 Septiembre 1922

El Alclade Acctal.

Vicente Carrasquer

Resposta del Governador Civil al Telegrama de l'Alcal-
de de Sueca, el mateix dia 4 a les 14,30 hores.

Si en el día de hoy no dan resultado gestiones para solucionar huelga en esa población proceda a que se nombren comisiones de patronos y obreros que en unión de V. se personarán en mi despacho oficial de este Gobierno a las doce horas del día de mañana para ver de solucionar el conflicto.

En la Ciudad de Sueca a seis de Septiembre de mil novecientos veintidos: Siendo las diecinueve horas, se reunieron en el despacho de la Alcaldía varios de los principales cosecheros de arroz en número de unos veinte, bajo la Presidencia del Sr. Alcaldé Don José Llerandi Nuñez, a quien mostraron deseos de contribuir a terminar la huelga de obreros del campo de la localidad, planteada el día cuatro, dentro de la libertad del trabajo en vista de los bajos precios del arroz que paulatinamente iban arruinando a los cosecheros. El Sr. Presidente rechazó la libertad absoluta del trabajo en el momento actual por no ser de oportunidad fijando como condición precisa para iniciar la solución de la huelga, la preferencia aunque fuese condicionada de los obreros vecinos y tras breve discusión se facultó a la Presidencia para que en nombre de los patronos ofrezca a los obreros como bases de arreglo diez pesetas de segar arroz, baja en los demás jornales en la misma proporción con relación al año anterior, libertad en el trabajo de segar arroz hasta los día veintidos al veinticinco, y a las demás faenas de recolección del veinticinco al veintiocho de los corrientes.

Con lo que se terminó la reunión siendo las veintiuna horas y quince minutos.

A las veintidos horas de la misma noche se reunieron con el Alcaldé los obreros Andrés Mauro, José Laparra, Eliseo Beltrán, Salvador Carrasquer, Miguel Fos y Salvador Rebull, a quienes el primero dio cuenta de las bases que ofrecen los patronos como contestación a las que en Agosto presentaron los obreros, las que estos no admitieron por entender que con ellas resultaba ilusorio el derecho de preferencia, por que con un tiempo regular que hiciera para las fechas señaladas por los patronos no quedaria arroz por segar ni trillar respectivamente.

El Alcalde Presidente, manifestó su convicción absoluta de la razón que en este punto asistía a los obreros, pero como no estaba facultado por los apatronos para ampliar el ofrecimiento y dado lo avanzado de la hora, promerió convocar a los mismos cosecheros para recabar mayor amplitud en las concesiones, lamentando que ello pudiera implicar otro día de huelga con la consiguiente pérdida de jornal de los obreros vecinos, si bien procuraria evitarlo soucionándolo antes de las siete de la mañana.

En este momento entran en el Salón los patronos Juan Bautista Claver Ferri, Juan Martorell Fos, Bautista Serra Fos y Vicente Almela, quienes previa autorización de la

Presidencia entraron en discusión con los obreros y bajo su responsabilidad en nombre de los patronos en general acordaron con los obreros por unanimidad, fijar los precios de jornales y condiciones del trabajo en la presente recolección del arroz, en la siguiente forma.

Precios	Pts.Cts.
- Segar	11,00
- Desbarbar	12,00
- Garbear de bracero	11,00
- Trabajos en la era	8,50
- Asentar la parva	8,50
- Secar arroz	8,00
- Trabajos en la trilladora y secadero	8,00
- Subir talegas, la carga primer piso	0,25
- id. id. id. segundo piso	0,45

Condiciones

- 1ª Se declara la libertad de contratar para segar arroz hasta el día veinte de lso corrientes exclusive.
- 2ª De la misma forma podrá contratarse para trillar, hasta el día veintidos de este mes.
- 3ª Se establece respectivamente la preferencia para los campesinos de Sueca a partir de aquella fecha, y desde la última para toda clase de faenas de recolección, excepto en la de secar arroz que se declara libre absolutamente.
- 4ª Los trabajos se efectuarán en cantidad y calidad según uso y costumbre inmemorial en esta localidad.
- 5ª La jornada en las trilladoras y secaderos será de ocho horas de trabajo efectivo. En caso de necesidad podrá exigir el patrono que se trabaje hasta dos horas más, pagando en proporción el exceso a razón de una peseta cincuenta centimos por hora.

En lo no previsto regirán las condiciones establecidas en los años anteriores.

9

6ª Todas las denuncias y reclamaciones que se formulen tanto de patronos como de obreros, serán resueltas por la Comisión arbitral.

Con lo que se dio por concluido el acto, que terminó a las dos y media de la madrugada del día siete del que se extiende al presente, que firman todos los señores dichos con el Alcalde lo que certifico

Signatures del assistents

Año 1923

Provincia de Valencia

Ciudad de Sueca

AYUNTAMIENTO CONSITUCIONAL

EXPEDIENTE

Sobre

Determinación y fijación de jornales en la plantación
de arroz del año actual y los del verano próximo.

Principio de las actuaciones

PARTIDO SOCIALISTA OBRERO

Agrupación de Sueca

Tengo el honor de presentar a V.I. las bases aprobadas por los jornaleros del campo de esta ciudad para los trabajos de la plantación del arroz y del próximo verano, a fin como en años anteriores se sirva darlas a conocer a la clase patronal para su exámen y aprobación y en caso de disconformidad que nombren siete vocales los aptronos para que en unión de los siete representantes obreros constituyan la junta paritaria que ordenan las leyes vigentes.

Dios guarde a V.I, muchos años.

Sueca 16 de Mayo de 1923.

Miguel Fos

Bases y jornales para la presente temporada

- Plantar y arrancar 60 garbas	11,00 Pts
- Idem barcas	9,50
- Segar trigo	11,00
- Trabajar trigo en la héra (sic)	10,50
- Cavar maiz	8,50
- Idem huerto	7,00
- Sembrar en general	7,00
- Realzar zanaorias (sic)	7,00
- Hacer guano	7,50
- Limpiar la héra (sic)	7,50
- Trabajos ordinarios	6,00
- Esparcer guano	Convencional

La preferencia en los trabajos para los trabajadores de la localidad según uso y costumbre en los años anteriores.

El Presidente

Miguel Fos

Decreto Sueca a diez y ocho de Mayo de mil novecientos veinte y tres. Resultando que los propietarios y colonos de tierras de ese término Municipal no han concurrido a la convocatoria y reunión señalada para el día de hoy.

Resultando que una comisión de Obreros campesinos enterados del resultado negativo de las dos convocatorias han solicitado en esta Alcaldía nueva convocatoria de dichos propietarios y colonos a fin de enterarlos de las bases presentadas por aquellos referentes al precio de los jornales de que se trata.

Convóquese por tercera vez a los propietarios y colonos de tierras de este Término Municipal por medio de B.L.M. a los Señores Presidentes de todas las Sociedades de esta población, rogándoles asistan acompañados de tres o cuatro socios de las respectivas que sean propietarios o colonos a la reunión que bajo la Presidencia del que provee tendrá efecto en esta casa Capitular el día de mañana diez y nueve de los corrientes a las nueve de la noche para enterarles y tratar de las bases presentadas por los obreros respecto al precio de los jornales de la plantación de arroz y de los de huerta de trabajo del verano próximo.

Lo manda y firma el Sr. Alcalde de esta Ciudad Don Joaquín Marzal Rubio de que certifico

Joaquín Marzal

P.S.M.

Estanislao Muñoz

